

కర్పూరమంజరి

మొదటిప్రకరణము

—అంశం—

“ అహహా ! జన్మస్థానవియోగదుఃఖము దుస్సహము గదా ! ఆలుబిడ్డల, నన్నదమ్మల, నాప్తబంధుమిత్రుల, విడుచుట యెంతష్టమో, స్వదేశమును విడుచుటయు సంతకష్టమే. వేదాంతశాస్త్రజ్ఞులీ యనురాగ మజ్ఞానజనిత మనియు, మమత్వము లేనివారలే విజ్ఞానులనియుఁ జెప్పదురు. కాని యది యొప్పుకొనఁదగినమాట కాదు. ప్రపంచమున నరుఁడు జీవించునంతకాలము మమత్వాదులు లేక యుండుట యసంభవము. స్వాభిమానము, బంధుజనాభిమానము గృహభిమానము, దేశభిమానము, మతాభిమానము, మొదలగునవి శ్లాఘ్యములే యగును గాని, గర్హ్యములుగా వని నాయభిప్రాయము. నే నెంతప్రయత్నించు చున్నను నామనసునుండి యీయభిమానమును శాఱఁదోలఁ జాలకున్నాఁడను. కటకసూ! మూఁడుతరములనుండి మాగుటుంబమునకుఁ గాపుర మై, నాకు జన్మభూమి యై, సకలసంపదలకుఁ బట్టినిల్లయి ముక్తిప్రదాయకము లగునగరములలో నొకటియై, విలసిల్లు నుజ్జయినీ మహానగరమును నేనిక నెన్నఁడైన గన్నులపండుగఁ జూడఁ గలుగుదునే? వసంతకాలమున సాయంసమయంబుల శీతప్రదీప్తీరంబునకుం బోయి యాయేటిసీటిబొట్టులఁ గలిసి వీచుమందమంద మలయానిలయంబులు నెమ్మేను సోక నెన్నఁడైన సౌఖ్యమనుభవింతు నే? ప్రదోషకాలమున నాలయంబునకుఁ జని, సకలభవనరక్షకుఁ డగువిరూపాక్షు, మహాకాళేశ్వరు నింక నెన్నఁడైనఁ జేతులారఁ బూజించి, మనసార ధ్యానింపఁగలుగుదునే? వత్సరాజు ప్రద్యోతమహా

రాజనందన యగువాసవదత్తాదేవిని బిత్తుగృహమునుండి తీసికొనిపోయి
 ననిత్రకథలు పల్లియలనుండి వచ్చుచుట్టములకు నెన్నఁజైన వీనులవిం
 దుగ వినిపింతు నే? అంతభాగ్యము నావంటియదృష్టహీనునకుఁ గలు
 గదు. నే నెక్కడ యుజ్జయిని యెక్కడ? పరమసాధ్వీ యగునిల్లాళిని
 బ్రహంచ మెట్టిదో యెఱుఁగనిపసిబిడ్డనయితముగఁ బుట్టినింట నునిచి
 దిక్కుమాలిపొమ్మీనయి కాని బేళములఁ జరియింపు మని పద్మగర్భుడు
 నానెన్నిదుట మూఁడుబంతుల వానిని యుండ నేను సుఖించు తెట్టు?
 ఓమహాకాళేశ్వరా! నాకీట్టిదుర్భర మగునవస్థ గలుగుటకు నాచేసిన
 దోష మేమి? అలీధులకు సభ్యాగతులకీ మునుమున్న పెట్టక నన్నంబు
 గుడువ. వైశ్వదేవంబు సేయక యిల్లు వెడల. నీపాదారవిండధ్యా
 సము చేయక నిదురవోవ. అబ్రాహ్మణకర్మముల నాచరింప. అట్లు
 మేలఁగు చున్నను నా కిట్టిగతి ప్రాప్తింతుటకుఁ గారణ మేమి? భవ
 తారకంబు లగునీయడుగుఁదామరల నొకసారియైన ధ్యానింపనిఖిలు
 లు, కలకండంబులకన్నఁ దియ్యనగునీనామంబు నెన్నండును స్మరింప
 వికష్టులు, మంగళప్రద మగునీకోమోగడప నొకతూరి యైనఁ ద్రొక్కి
 చూడని మొక్కలులు, విశ్వమోహంబు బగు నీసుందరవిగ్రహంబు
 మఱిపున నైనఁ గనుంగొననియథములు, ధనధాన్యములు నాయురా
 రోగ్యములు, నిత్యకల్యాణంబులు గలిగి నర్థిలు చుండ నాజన్మక్షుద్ధాడ
 నై, పుష్పిడ నై, ఘనాంతస్వాధ్యాయవేత్తనై, వేదాంతశాస్త్ర
 పరిజ్ఞాత నై, విశేషుఁచి నీచరణారవిండనేవకుండ నై, నలువురలోఁ
 కలయెత్తుకొని గౌరవముగాఁ గాలక్షేపము సేయుచున్న నేనిట్లు దుస్త
 రదుఃఖిసమువ్రమునం బడి యుండ నెవ్వఁజేయవలె నీకు న్యాయమే?
 "మృయ్యా! నిష్కారణముగాఁ గర్మసాక్షి యగు భగవంతుని దూఱ
 నెల? పూర్వజన్మకృత మగుకర్మమే దీనికిఁ గారణము. ఆకర్మయే
 కారణము గా దేని, కాశ్మీరనేసాళవినిర్భజేశములను గోబ్రాహ్మణ

పక్షపాతులు, వైదికమార్గప్రవర్తకులు నయి, ధర్మస్వరూపు లయిన రాజులు పరిపాలించు చుండ మాళవదేశమునకు బ్రాహ్మణద్వేషియు వేదబాహ్యుడు నసంగతుడు నగు పరమనాస్తికుడు శార్దూరాజు సుదర్శనుఁ డేల దాఁపుర మయ్యె. నావలె నాసుదర్శనుఁడెన్నఁ డైన నుజ్జయిననగరంబు విడచి, మనస్తాపంబుఁ జెందునే? నావలె నెన్నఁ డైన నాదురాత్ముడు తన యాలుబిడ్డలఁ బాసి యేకాకి యై చరించునే? నాయును నెన్నఁ డైన వానికి వానికుటుంబమునకుఁ దగులునే? ఏల తగులక పోవు? సాధు లగునగ్రిజన్ము లొక్కనిముసము ననుభవించు చిత్తతో భము నూలుమడుంగులై, పెయిజన్మముల నైన దత్కారకు లకు ఫలము గట్టి కుడుపక పోదు. పాడియు, బంటయు, సిరియు, సంతతియుఁ గలిగి, పండువలె నున్న నాకాపురము గూలంద్రోసిన యారాజు భముని దైవంబు నెఱుప కుండునే? ప్రాణంబులు కంతంబున నుండు సంతకాలమును నే నాతనితోఁ బగ సాధించి నాయావచ్ఛక్తి వినియోగించి పరరాజుల వానిపై దండువిడియఁ బంపి, యాతని రాజ్యభ్రష్టుని గావించి యుజ్జయిననగరము పాడుచేసి, యాలుబిడ్డల నెడబాపి, వానినమ్మినప్రిజల నిడుమలఁ గుడిపి, వేధింపక పోయితి నేని నేను బ్రాహ్మణుఁడను గాను. ఇదియే నాశపథము. దేవసింహుఁడు, హిరణ్యమిశ్రుఁడు, సత్యమిహిరుఁడు మొదలగు శార్దూపండితు లందఱుఁ దమ రాజునం గూడి నాకొనర్చినయపకారమునకుఁ బ్రతిఫల మనుభవించుదుగాక! మాళవదేశస్థు లందఱుఁ బరమవైదికుఁ డగుచాందసబ్రాహ్మణుఁడు రుద్రభట్టుమహాత్వ మించుక యెఱుంగుదురు గాక! సరే! అది యటుండ నిమ్ము. ఇప్పుడు నేనేదేశమునకుఁ బోయి వసించును? తక్కినవిషయంబులకన్నఁ గాశ్మీరంబు సుభిక్షం బని విందు. దానికి రాజధాని యగుశ్రీనగరము సార్థకనామ మై సిరులకు నివాస మని విందు. దానిం బాలించు హేమచంద్రమహారాజు బ్రాహ్మణపక్షపాతి యని నాడుక

కలదు. కావున నానగరంబునకుం బోయి తల దాచుకొనుట యుచి తము. అచ్చట నే నెవ్వరి నెఱుంగుదును? కొత్తవారి నెవ్వ రాద రింతురు? ఏ మయినను సరే దై వముపై భారము వైచి పోయెదను. అదిగో! నా యెట్టయెదుట నొకపల్లియ కానవచ్చుచున్నది. చీకటి వడి కుండ నాగ్రామము చేర వలయును. ఇది యరణ్య మగుటచే దై వోపహతుడ నగు నేను మఱికొన్నియుపద్రవములపాలు గావలసి వచ్చును. భాస్కరుడును నావలెనే తనతొంటి తేజము డీలుపడి యొక మారుమూల దలదాచుకొను చున్నవాడు* అని తనలోఁ బాను వితర్కించుకొనుచు నొక బ్రాహ్మణుడు వేసవికాలమున నొకనాటి సాయంకాలము సింధునది తూర్పుటొడ్డునఁ గలయొకయడవిలో నుండి ముందరివలెకుఁ దీరకటి పడకుండఁ బో వలయు నని విసవిస నడచు చుండెను.

అతఁ డేబదిసంవత్సరములు దాటినవాడు. శరీరము దబ్బపం డువంటి పచ్చనిచాయ గలిగి స్థూల మై యుండెను. అతఁడుపొడుగరి యన వచ్చును గాని స్థూలముగ నుండుటచేఁ జూచువారి కించుక పొట్టిగఁ గానఁబడుచుండును. మెడలో బంగారుతీగెను జాటినరుద్రాక్ష తావళమును, దలకుఁ జాటినవిలువ గలపచ్చనికాశ్మీర నేలువ, చెవులనలం కరించు కనకకుండలములు, చుట్టఁజాటి వీఁపు పై నిడుకొన్న కృష్ణాజిన ము, వ్రేల నున్న కాశికాముద్రయుంగమును దద్రాహ్మణుడుశివుఁ డనియు, విద్వాంసుండనియుఁ దెలుపు. కాని కన్నులు మేడికాయలట్లు పెద్ద నై యెఱ్ఱజీరలుగలవై చూపఱ కించుకవెఱపు గొలుపు చుండును. స్వభావముచేత నావిప్రుడు ధూర్తవర్తనుడు శోపకాడు నై నట్లు వానిమొగము జూచువారు మునుముంద యూహింప వచ్చును. ఆమ హీనురుడు మధ్యాహ్న మంతయు నెడలో నడచుటచే వానిమొగ మెంతయు సూర్యకిరణసంత ప్రమే జేవురించి చెక్కుటలు గారు చుం

డెను. దీర్ఘప్రయాణంబున నతఁ డతిశ్రాంతుఁ డై యెడనెడఁ జెట్లనీ
డల నించుక విశ్రమింప నిచ్చగించెను. కాని పోద్దు కుంకు చుండు
టయు మార్గము నిమోన్నత మగుటయు, జిలుచీఁకటులు గ్రమ్మ
నారంభించుటయు, నెంచి సాధ్య మయినంతవేగముగఁ బో వలసి
వచ్చెను. పథికు లెంతవినరుగ నడచినను శ్రాంతి లగునప్పుడు వారికి
గమ్యస్థానము గడుంగడు దవ్వున కరిగినట్టు తోచును గదా ! ఎంత
నడచినను బ్రాహ్మణుండు చీకటి పడునప్పటికి గ్రామము చేర లేక
పోయెను. నిరజన మగునాప్రదేశము సహజముగ ధైర్యశీలుఁ డగు
నాతనికి భయము గొలుపఁజూచెను. రాత్రి యనునంగనతలవెండు
కలవలఁ గాటుచీఁకటులు నలుదెనలఁ గ్రమ్మెను. ఘాతుకమృగంబులు,
దుష్టనర్పములు, చోరకిరాతులు, భూతపిశాచములు బ్రాహ్మణునితలఁ
పున నిలువ నతఁడు భయకంపితుఁడై మాటిమాటికి వెనుకకుఁ దిరిగి
చూచుచు హరినామస్మరణము జేయుచుఁ జేతికత్తితో నేలఁ దట్టుచుఁ
దాఁ జేయు చున్న పనిఁ దా నెఱుంగక యెట్టెటో నడుచు చుండెను.

ఇట్లు విహ్వలచిత్తుఁ డగునాజన్నిగట్టు చేసినదోసంబు మూర్తి
భవించెనో యన నొకకిరాతుండు నల్ల మేనివాఁడు వాని వెనువెంటనే
వచ్చి చేతిదుడ్డుకత్తితోఁ దలపై నొక్కపెట్టు పెట్టెను. వెంటనే బ్రా
హ్మణుండు గొడ్డలిపెట్టునం బడు చెట్టులాగున హఠహఠా యనుచు
నేలం గూలె.

రెండవప్రకరణము.

ప్రపంచమునందలికొండలలో హిమాలయపర్వత మే మహా
న్నత మయినది. ఇది నిరంతరమును మంచునకు నెల వగుటచే దీని కా
పేరు గలిగినది. ఈమంచుఁగొండ యార్యావర్తమున కుత్తరదిగ్భాగ

మునఁ దూర్పునుండి పడమరకు వ్యాపించి భగవన్నిర్మితమగురాతిగోడ
చందంబున దుర్భేద్య మయి యుండు. ఆధిక్యతనుబట్టి మనపూర్వు
లీనగమునకుఁ బర్వతరాజ మనుబిరుదము నిచ్చిరి. అవైశాల్యము,
నాయోన్నత్యము, నాగాంభీర్యము నొక్కమాటు గన్నవారు శైల
చక్రవర్తినామము దానియందు సార్థక మయ్యె నని తలఁపక పోరు.
ఏశైలంబు తలదాఁచుకొనుట కిట్లు లేక వల్లకాడులఁ గాపుర ముండు
మూఁడుకన్నులవేల్పునకు నిలువనీడ యయ్యె, నేనగాధిరాజకడుపున
నుదయింప వలయు నని దాక్షాయణి కోరి పార్వతి యయి జన్మమందె,
నేకొండరాజు తనయనుంగుఁగూఁతురును గాళ్ళుకడిగినన్యాదానమిచ్చి
చిరబ్రహ్మచర్యముచే వెతలఁ బడుమ హేశ్వరు నొకయింటివానిఁ జేసె,
పేమహీధరగుహంతరంబులు ప్రమథగణంబుల కోలాహలంబులకును,
పిడుగులచప్పుడు వోలె వినంబడునందీశ్వరుని అంకెలకును బ్రతిధ్వను
లిచ్చుచుండు, నే భూధరకూటములు తమప్రియులం గలసిమెలసియెడ
లేనిమమతల విహారంబు సలుపుకిన్నరవిద్యాధరబాలికల కాటపట్టు
లయ్యె, నేకుధరంబును దపోనిష్ఠులగురాజుని, బ్రహ్మరి, దేవర్షి, గణం
బులకు యజ్ఞభూమి యై దేవతల కన్నసత్ర మయ్యెనని పురాణంబుల
వినుచుందుమో, యేగుబ్బలి భవనపావనము లగుసింధుగంగాప్రముఖ
నదీమశ్లికలకుఁ గన్నతల్లియై విలసిల్లునో, యేగట్టులదొరకటిప్రదేశ
మునందె మేఘమండలములు చరియించు చుండునో, యాహిమవంత
ము, దీర్ఘశృంగములతో, దుర్గమారణ్యములతో, నమూల్యరత్న
ములతో, సువర్ణాదిలోహములతో, నుత్తమదివ్యౌషధులతో, శైరి
కాదిధాతువులతో, బహుసత్వములతో, నెల్లపుడుం బాటుసెలయేళ్ళ
తో, సౌబగుమీఱుచరియలతో, నిండి యుండి చూపఱకుఁ గనులపం
డువు నేయుచు నాశ్చర్యమును సంతోషమును భయమును గొలుపుచు
బరమేశ్వరుని యనంత మహిమంబును బ్రకటించు చుండును. ఈచలి

కొండకు త్తరభాగమునఁ గైలాసంబున సింధునదిజనించె. సింధుశబ్దము నకు సముద్రమర్థ మగుటచే నీనదిపొడవువెడల్పులం జూడ చిన్నసముద్రమో లేక సముద్రునివిడ్డయో యని సందియముతోచును. ఈమహానది పుట్టినచోట వదలి కొంతదనుక టిబెట్టుదేశమునఁ బ్రవహించి యసంతరమునఁ గాశ్మీరదేశంబు జొచ్చి తస్మద్యభాగంబునఁ బాణి యవ్వలఁ బాంచాలసింధు దేశములు ప్రవేశించి, యనేకోపనదులంగలిసి చవుటిఁజ్ఱుల రత్నగర్భులుగఁ జేసి, పట్టణంబులఁ బల్లియల నుండుజనంబులకు జీవనంబు లొనంగును. బలుసాయలై పశ్చిమసముద్రమునఁ బడుచున్నది. ఈనదియొడ్డున నిప్పటికిని దట్టంబులగురదవులు కొన్ని కొన్ని తావులం గలవు. ఈగ్రంథమునఁ జెప్పఁబడుకథ, శాలివాహనశక ప్రారంభమునకును విక్రమార్కశక ప్రారంభమునకుఁ జాలమున్నది గనిన దగుటచే నాకాలంబున నిప్పటికిన్న దుష్టమృగకిరాశరణ్యంబులగునరణ్యంబులు విశేషంబుగ నుండెను. కాశ్మీరదేశ మిప్పటియట్లు చిన్నదిగ నుండక యాకాలమున, మిగులఁబెద్దదై యిప్పుడుపంజాబునఁ బడుదేశమును జాలవఱ కాక్రమించెను. చీనాబనుననుపనదిసింధునదితోఁ జేరుపడిదేశమున కుత్తరమున నొకయామడదూరమున సింధునది పరిసరంబున నొకయడవిలో నొకచిన్నపల్లె యుండె. ఆపల్లియందు బోయలు మొదలగునాటవికులే గాని బ్రహ్మ క్షత్రియ వైశ్య లెవ్వరును గాఁపుర ముండుట లేదు.

నాగరకులమొగ మెన్నఁడును గనుంగొనని యాగ్రామవాసుల సమమ గాఁపుర ముండుటకు నూరుపే రెవ్వరికిఁ దెలియనిపురుషులు కొండలు వచ్చి యెందుచేతనో యచటఁ గాలముఁ బుచ్చు చుండిరి. వారిలో నాఁడువాం ద్రెవ్వరును గానఁబడదు. తెలిసిమాలినవనాకనులు వారి పూర్వవృత్తాంతములఁ గూర్చి తఱచి యడుగక, వారివేషభాషలంగనుంగొని సందియపడక వారికిం దమచేత నైనసాయంబునెఱపును

వారితోఁగలసిమెలసి యుండిరి. ఒకనాఁ డానాగరికులలోనొకఁడు సేవకు లిరువురితో మధ్యాహ్నము వేటకుం జని యెం దేని జరియించి కొన్ని పులుఁగుల మృగములఁ జంపి చచ్చినవానిని సేవకులిరువురు మోసి తేర సాయంకాలమున కెప్పటియట్లు సేర లేక, చీకటులుగ్రమ్మినవెనుక నదియొడ్డున నడచి వచ్చుచు వెంట వచ్చుపరిచారకులలో నొకనితోని ట్లనియె. “కరటకా! మన మీవేశఁ జాలయాలస్యముఁ జేసితిమి. వేట మొదలగుదురవ్యసనములం దగిలినవారికి నాఁకలియు దిష్టియుఁ బ్రొద్దును దెలియ వని పెద్దలు సెప్పుమాటలు నిశ్చయములే యని నేను దలంచెద. మనము నడచుచున్న దరణ్యప్రాంతము, క్రమ్మినది కాటు చీకటి, కావున జాగరూకతతో నడువుఁడు” అని పలుకఁ గరటకుండు వానితో “స్వామీ! కొంచెము ప్రొద్దువోయిన నేమి? కావలసినన్ని మృగములు పట్టుట లభించినవి. మన మింక గొంతసేపటి కై న నిల్లు సేరక పోము. మనము మువ్వర మున్నాము గనుక సంతగ భయపడ వలసినది లేదు.” అని పలికి వాఁ డింక నేదియో యనఁ బోవు చుండ “నయ్యయో! కటకటా! యేమిచేయుదు” నని యొక యార్తనాదము వారిచెవులం బడె. ఆపురుషులు మువ్వ రాశబ్దము విని నిశ్చేష్టులయి నిలిచి యది యేమయి యుండు నని తమలోఁబారు మెల్లఁగఁ విచారిం చుకొని, క్రమ్మర నట్టిశబ్దము వినఁబడకపోవుటచే మరల సాగి నడచు చుండిరి. వారుకొన్నిగజములదూరము నడుచునప్పటికి ముందుఁడచు చున్నకరటకునికాలి కేడియో తగిలెను. వెంటనే వాఁడు వీనుఁగవీనుఁగ యని యటచుచు వెనుకకుం బలుకఁజెన్నెను. వాని యజమానుఁడైననాగ గుండు “కరటకా! భయపడకు భయపడకు. వీనుఁగున కంత వెలుపవలె నా? పాద మున్న జంతువులు హాని నేయఁ గలవు గాని మృత్యుకాదుకదా బరమూఖు నీ కొనరింప జాలవు గదా. కిగ్గిరి. బోయి చూడము ర మ్మనిపిలిచి దృఢమనస్కుఁడయి ముందుకు నడచుటయు యజమానుని

వెంట గరటకుండును గట్టకునివెంట రెండవ నేనకుండును పింగళుండును నడిచిరి. అతఁ డాకశేబరమున నమిషిచునప్పటికి పాదములు నెత్తుటం దడసిపనేలం దాక వారిమేల పులకరించెను. ఈయాశ్చర్యమేమయి యుండు నని యాపురుషుఁడు విచారించుట కారంభింప నంతలో “అయ్యా! నేను బీరుఁడను కాను. భగవదగుహముచేత నిప్పటికి నజీవుండనే. నాయం దగుహముంచి నా గానుములకుఁ గట్టు కట్టినా కింనుక సాయంబు నేముదురేని నేరాజున్నాంతము మీసఁ గృతజ్ఞుండ నయి విధేయుండ నయి యుండు” నని కొన్ని మాటలు హేనస్వరముగ విన్నవడిరి. అపలుకులు నిశి చుశుభాపఁడును నేవకులును పడియున్న వాఁడొకఁడలో నున్నచునువ్యుండుల యెంచిగగ్గకుఁబోయి “అయ్యా! నీ వెనడవు? మీ యిట్లు పడి యున్నవాడ” వని యడుగ నామను ష్యుండు గద్గదస్వరమున వారి కిట్లనియె. “అయ్యా! నేకాక బ్రాహ్మణుండను. నాపూర్వవృత్తాంతమంతయు ననుభవముగ మీకెఱిగించుట కిది సయముకాదు. నాకెప్పు డోపకిము లేదు. ప్రస్తుతచరిత్ర మెఱిగించెద వినుఁడు. ఈరాత్రీముందుఁ గలంబడువలెకుఁ బోవలయు నని నశిపడి నీశారినీ నమను చుండ దుష్టత్వ హాకచోరుఁడు నాకుందేలి యకుండ నావెం వెంటఁగంటినచ్చి చేతిదడుకుల్లితో నాడినెత్తి పగుల మోఁచెను. అప్రహరముతోఁ దలకుం జుట్టికొన్న నేలువయొక మూలం బడ నెత్తిచుండి కొన్నెత్తుకు జొటజొటఁగా గొడ్లట నటకచతురవు వలె నేను పరహరాయచుచు నేలఁ బూలెనిని. అంతట నాకిరాతుఁడు నారత్న కుండలములు నేలుప ప్రేలియుంగుము దొంగిలించుకొనియెం దేనిం జనియె. నన్నుం గనికగించి యాయూరికిఁగొంపోయినాగయ ములు మాపు వేఁడెను.” అని జాలి గదురఁ బలుకుటయు, నానిని లేవఁ దీయుమని యజచూచుచు నేరకులం బనిచి, బ్రాహ్మణునకు ధైర్య ముజెప్పి మెల్ల మెల్లఁగ నడిపించుచు నూరికిందొడ్కినిపోయి గాయం

బులకుఁ దగుచికిత్సలఁ జేసి పాలుద్రావ నిచ్చి పన్నుండుటకు మంచము వేయించి బహువిధంబుల నాదరించె. తరువాత నాలుగైదుదినము లకు బ్రాహ్మణునిగాయము గుమర నారంభింప వానికాయంబుకృమ కృమముగ దృఢంబు కాఁ జొచ్చెను. అవిభుజి డొకనాఁడు నిజ ప్రాణసంరక్షకుఁ డగునాపురుషుని నామధేయంబు నెఱుంగఁ గోరి యడుగ నాతఁడు కొంచెము విచారించి “అయ్యా! న న్నిచటివారు సుమిత్రుఁ డందురు. ఏవే రయిన నేమి నన్ను మీఱుచువచ్చినచేరం బిలువు?” డని ప్రశ్న త్రుత్తర మిచ్చెను. తనవేరు చెప్పట కతఁడుసందే హించినట్లు కనఁబడుటయు వానియన్నతావు ననికీయు, వానినుండ రాకారంబునకును మృదుభాషణంబులకును దగని వై యుంటయు, బుద్ధిం దలపోసి యతండు ప్రశ్నన్నవేషుఁ డై యుండవచ్చు నని బ్రాహ్మణుఁ డాహించి యడిగి తెలిసికొనఁగోరి సమయమునిరీక్షించు చుండెను. సుమిత్రుఁడు సేవకులును బ్రాహ్మణునియెడ భయభక్తులు గలిగి యుపచారములు సేయు చుండిరి.

మూడవ ప్రకరణము.

ఆపద లిట్లు గట్టుకొని కాపుర ముండ వని తెల్పుటకో యనఁ జేకటాలు గడచిపోయె. దుఃఖానంతరమున సుఖంబు లిట్లై వచ్చు నని యెఱుంగఁజేయుటకో యనఁ గృష్ణపక్షంబు గడముట్టుటయు మాపులు వెన్నెలలు గాయఁ జొచ్చెను. దుఃఖానుభవమునఁ గలుషంబు లగు మొగంబులు సుఖానుభవంబునఁ గళావంతము లగు నని వెల్లడి చేయు టకో యన దిశాముఖంబులు నిశలఁ దెలివి నొందె. దేశ మజ్ఞానాంధ కారమచు మగనప్పుడు మిగులం దేజరిల్లుకొంచిజ్జలు దేశము జ్ఞానదీప్తి

మంతం బగునాడు తమయూరు వేరు లేక యుంచుకనునీతి లోకంబు
 నకుఁ జూటాటకో యన మున్ను జీతకటిరాత్రియందు శత శత మని మెలిసిన
 నక్షత్రంబులు వెన్నెలలో వెలుగుడు డిందుపడి కావలడ వయ్యె. గాజు
 లొక వేళ జనుల కార్తికరులగు మతియొక వేళ నానందకరు లగుదు
 రనుమాట నిజమని ప్రకటించుటకో యన నిశారా జనుచంద్రుడు
 హేమంతముతువున జగజ్జనులను జలిచేత వడకించిన వల్ల నశిరామూలచేత
 నే యావంతరాత్రియలో జలం నానందాభి దేవించుచు గునలయా
 నందప్రదా నకుఁ డయియుండెను. అంతటివృద్ధము పులికయిన నెం
 తటికళావంతుల కయిన, నెంతటిసన్మార్గనర్తుల కయిన వెకకిచూచిన
 నించుకలోప ముండకపో దనుపలుకు నొక్కివక్కానించుటకో యన
 స్వచ్ఛమయి, పొడవకళాపరిపూర్ణమై యాకనంబు నెలకరించు చంద్ర
 మండలమునమచ్చ మామటకుంగానబడజొచ్చెను. నిండుచందురుండు
 పండువెన్నెలలు గాయువున్న సునాటిజేయి సుమిత్రుని ప నడివాకిట
 నొకచావ వేయించుకొని వెన్నెలలో బ్రాహ్మణుడు దానునుగలిసి
 కూరుచుండి పురాణగాథలు పూర్వరాజుచరిత్రమును నాతనివలన
 విను చుండెను. కరలుకుడు పింగళకుడు మొదలగు సేవకులు సగలెల్ల
 నొడలు వంచి పనిచేయుటచే మేరు ముదిరి గానముగనిగ్రించుచుండిరి.
 గ్రామమంకియు మాటమణిగి నిశ్చలమై యుండె. కొంతసేపు పురా
 ణగాథలు విని సుమిత్రుడు బ్రాహ్మణుని జూచి “యార్యా! మీ
 ముఖవర్చస్సును బాంధిత్వప్రభావమును జూడ మీకు సామాన్యులు
 గారని తోచు చున్నది. మీరెవ్వరో యేదేశమునుం ? యెం దరుగు
 చున్నవారో, యట్లగుటకుఁ గారణ మెట్టియో నా కెఱుంగ జేయ
 వేడెదను. నేను మీకు విధేయుడ నగుశిష్యుడనుగాని యన్యుడను
 గాను. మీచరిత్రము గోప్యమగునేని నే నదియిచ్చటనే మఱచిపోవ
 గలవాడనని శపథంబు జేసెను. మందభాగ్యుడ నగునేను నాచరిత్ర

మును మీకు విన్నవించు నలచు చున్నాడను. కాని మునుముందు మీరు నన్ను నమ్మి, మీకథ నెఱింగించు రేని యన్వయంబెఱిపెనను. కావున నుగ్రహించి నెలవిండని ప్రార్థించె. ఆవేడికోలువిని మహీ సురుడును గొంహికవడి యాకనంబునకుండు దలయెత్తి చూచి విచారించి, యెట్లకేల కీట్లు తనవృత్తాంతము జెప్పదొడంగె. “ఓసుమిత్రా! మిత్రబర్హనము లేమిచే శోషిల్లిననాచునకపద్యము మిశ్రుడవగునిన్ను జూచి మరల వికాసవంత మయినది. అవ్వబంధపును సందట విడిచి వచ్చినాకు దైవమునయాభువై లోకబంధపుడ వగునిన్నుంజూపె. భాగ్యహీనం బగునాచరిత్రమును దెప్పవ వినుము. ఆర్యావర్తమునకును దక్షిణాపధంబునకును నడుమను మాళవేశము గలదు. ఆ దేశంబున కలంకార మగునుజ్జయినీపురంబు నాకాపురంబు. నాపేరు రుద్రభట్టు. నాతండ్రి కుమారభట్టు మంత్రశాస్త్రపారంగతుం డై పేరుమోసిన వాడు. మాతాత మహాదేవభట్టు సితాన్నప్రదాతయయి మడిచూ న్యంబుల విక్రయించి బ్రాహ్మణసంతర్పణములు జేసి కుటుంబమునకు బేదటికము దెచ్చినను సంశయమునకు గావలసినంతక్రిధనము సంపాదించి యిచ్చిపోయెను. కూటికి బేద యయినను గులమునకునంపన్ను డగుటచే మాతండ్రి యొసల నాశ్రయింపక నీచవృత్తులకు నింద్యకర్మలకు నొడబడక, తన కున్నంతలో గడుపుకొని తనివి గలిగిపదిమంది లో నింతవాడు లేడనిపించుకొని గౌరవంబుగఁ గాలక్షేపము జేసె. నేనును మాతండ్రి నడచిన తెన్నున నడువఁదలంచి కులగౌరవములకు భంగము రాకుండ దినములు గడపుచుంటి. నాపూర్వపుణ్యవశమున నాజనకుండు నా కనపహార్యం బగువిద్యాధనంబు నొసంగి పోయెను. నాప్రజ్ఞాదికములు నేను జెప్పుకొనుట యనుచితమే యగును గాని క్రొత్తవాడ నగుటచే నించుక నడువ వలసి నచ్చె. గావున మీరు క్షమించుంతురు గాక! చతుర్వేదము లధగమించితి. వృద్ధులములు

నేర్చితని. చతుష్పత్తికళలు నలనఱచుకొంటి. నాపాండిత్యప్రభావమున కక్కజపడి యాది శేషునకైన జతుర్ముఖున కైన వంకలు దిద్దగలకాశి కానగరపండితులు నాకు విభ్యానిధి యనిబిరుదొసంగిరి. శాస్త్రచర్చల యం దెంతెంతదిగ్దంతుల నైన నే నవలీల నొడిచిపుచ్చుటం జేసిలోకు లునన్నఁ బ్రతివాదిభయంకరుండని చెప్పుకొను చుందురు. అత్తకోడ టికపుఁబగచే లక్ష్మీయు సరస్వతియు నొకతావున నుండ నిచ్చగింపరు గావున నాకడ విద్య యెంత యతిశయముగా నుండెనో నాయెంటఁ బేదటిక మంతయతిశయముగా నుండెను. మాశవ దేశస్థులభాగ్యదోష మున నుజ్జయిననగరంబు రాజధానిగఁ జేసికొని సువిర్భనుఁ డనుబాధ మల్లస్థుఁ డొకరాజు బాలించు చున్నవాఁడు. అలఁడు పండితపక్షపాతి యగుటచే నాకీర్తి కర్ణాకర్ణిగ విని తన కొలువుకూటమునకు నన్నుం బిలిపించి, 'యచితానం బిడి తనదేశీయు లగుకొందఱుపండితులతో నన్న వాకింపఁ బనిచి నాప్రసంగంబులకుఁ గడు మెచ్చి యానాఁడు మొదలు నన్నుఁడనయాస్థానపండితులలో నొకనిగాఁ జేసికొనినబహు మానముగ సగౌరవంబుగ న న్నాడరించె. అలసియాస్థానమున హిరణ్యమిక్రుండు ధర్మగుప్తుండు దేవసింహుండు సత్యమిహిరుండు మొదలగు బాధపండితు లనేకులు విద్యాధనులు గలరు. వారికి నాకు వేదములఁ గూర్చి యభిప్రాయభేదములు గలిగి వాదములు సంభవించుచుండుటం జేసి మనస్సర్థలు వొడముచు వచ్చినవి. రాజు బాధుఁ డగుటచే మత విషయముల నాతో నేభవింపక వారితోఁ గలియు చుండు. ఇట్లు సుదర్భనుం గొలిచి జీవయాత్ర నడపు చుండ విదర్భరాజునకు మాయే లికకు నెల్లలఁగూర్చి పొరపులు వొడమినవి. ఆవివాదంబులు పరిష్కరింపు మని తనమంత్రులలో నొకఁ డగుకేసరి యను నాతని నియోగించి వానికిం దోడుగ నన్నుం బొమ్మని మారా జాన తిచ్చె. మేమిరువురముం జని వివాద హేతువు లగుపదేశంబులఁ జూచి విదర్భరాజు

పక్షమే న్యాయ మని యెంచి, మాతేనికి విన్నవించి యాప్రదేశంబు నెడఁగ్గుల కిప్పించితిమి. మాపైఁ గట్టనివారు కొండలు మేము విద ఛేద్యునియొద్ద లంచములు గ్రహించి తత్పక్షమునఁ దీర్పులుచెప్పితి మని మాన్యునితోఁ గొండములఁ జెప్పి కినుకఁ దెప్పించిరి. రాజును మొట్టమొదట వారిమాటలు విశ్వసింపక కొంతకాలంబు వోయిన వెనుక సాక్ష్యంబు విచారించి మమ్ము నేరస్థులుగా నెంచి దండ్యుల మని నిశ్చయించి మమ్ముఁ గొంతవేయు పని పలువురు పురికొల్పిననెందు, చేతనో యట్లు సేయక మానర్వధనంబులు దాను గై కొని మమ్ము దేశంబునుండి వెడలనడిచె. నావిద్యకు నాగౌరవంబునకుఁ దగనిపని నేను జేసితి నని నమ్మి ప్రజలును, “యథారాజా తథాప్రజా” యను మాట నిశ్చయముగ రాజుతోబాటు నాపై సలిగిరి. భార్యను బుత్ర సమేతముగఁ బుట్టినంటి కనిపి సై బట్టతో నిలు వెడలి కాశ్మీర దేశ మున వసియింపవలయు నని బోవుచు మీపాలఁ బడితి. నాయనా! రా జులు విశ్వసనీయులు గారు. వారితోఁగూటములు పాములతోఁ జెలగా టములు, వారిపోరాములు కత్తులమీఁదిసాములు. వారినెయ్యములు పులులతోడి పియ్యములు. వారియనగ్రహంబులు నీటిబుగ్గులువోలె ఊనివిశ్వరంబులు. వారియాగ్రహంబులు చిరస్థాయికంబులు. వారి స్పృహంపదలు మెఱుఘదీగఁగల్లు చంచలంబులు. వారొనరించునప కారంబులు శాశ్వతంబులు. వారియాకారంబులు కోడె త్రాచులట్లు దర్శనీయంబులు. అంతరంగంబులు విషాశయంబులు. వారిమొగం బులు పుష్పసుకుమారంబులు. మానసంబులు వజ్రకఠినంబులు. వారి దయావృష్టు లెవ్వరి పైఁ గురియుచుండునో వారిమీఁదనే బిట్టలుక లనపిట్టపిడుగులు వడు చుండును. వారి కేల యాగ్రహంబు గలుగునో యేల యనగ్రహంబు వాడమునో యెఱుంగ నలవి కాదు. సహజదుర్గుణంబులకుఁ దోడు మారాజు బాధమతావలంబకుండు. వానికి దైవంబు

నా స్తి గురువునా స్తి దయ నా స్తి ధర్మము నా స్తి సర్వము నా స్తి. అట్టి పాపకర్మ డగుటచేతనే నన్నింత చేసె. పిల్లలు గలవాడను, పెద్ద వాడను, పేదవాడను, కుటుంబభారము మోయలేక కడుపకక్కుటి తిచే నాల్గువరాలసామ్ము దింటినే యనుము. ఇంతమాత్రమున నన్నింత క్రూరశిక్ష పాలు సేయఁ జెల్లునే. నాభార్య భూలోకమాత. పరమ సాధ్వీ. గోలుగోలు మని యేడ్చుచు నిలువెడలి పుట్టినింటికిం జనియె ఆయునుకు వానికిఁ దగులక పోవునే? వాడు ధర్మాత్ముడంట! మంచి రా జంట! మహాశాంతుడంట! వానిధర్మము మంజిపోను. వానిరాచ తి కము కడ తేటిపోను. ఆదురాత్ముని, వానియాసానపండితుని, నేమిచేసి నను దోసము లేదు. దై వానుగ్రహమువలన నేను బ్రతికియుంటి నేని వారిపాట్లు మీకండగనే చూడఁగలకు. వేదములు పౌరుషేయములంట; తత్కారణమున నప్రమాణము లంట వసిష్ఠాది మహర్షులు మనవంటి సామాన్యమనుష్యులే యంట, గోమాంసభక్షకు లంట; దేవాలయ ములోనివిగ్రహములు కాటురాళ్లంట; పూజాసర్వములంట; పురాణ ము లన్నియుఁ గల్పనాకథ లంట! విశ్వసనీయములు గా వంట. భగ వంతుడై లే డంట. పరమభాగవతోత్తములు దొంగలంట. ఇట్లు ప్రేలువారినో లెన్నఁ జేని పడిపోవునే? వారి నాలుకలు చీలికలు గా వలదే? అయినను నీపరుష వాక్యముల నానోట రానీయనే? భగవం తుడే పాలించు చున్నాడు. కలిప్రభావ మతిశయ మయిన యాదిప ములలో దురాత్ములకే నమస్తకశ్యాణములు లభించు చున్నవి. సద్ధ ర్ములే దురదస్థుల బడుచున్న వాగు. పరమ ఛాందసుడ నగు నేనేమి రాజద్రోహము నేయుట యేమి! ఇంతమాత్ర మారాజాధమునకుఁ దోచినది కాదు. వానికొలుపున నున్న బౌద్ధపండితులు నాకుం దమకుం గల దొంటిస్పర్థల మనంబులఁ బెట్టుకొని నేను లంచగొండి నని రాజు తోఁజెప్పి నన్నింతచేయించి యుండురా యని యనుమానమును నామ

నన్నునఁ గలదు. పాపపుణ్యములు భగవంతుఁ డెఱుఁగు. ఇంతకన్న నేఁ జెప్పవలసినది లేదు. ఇదియె నావృత్తాంతము * అని చెప్పి యా బ్రాహ్మణుఁడు కన్నులనీరువెట్టుకొని యూరకుండెను. ఆతనిపలుకులు వినిన వెనుక సుమిత్రునిమనసు జాలిచేఁ గరఁగి వికల మగుటయు నా తఁడు తనయుత్తరీయపుచెంగుతో విప్రునికన్నీరు తుడిచి యిట్లనియె. “భూసురోత్తమా! నీకథ వినినపిదప నీవు నిర్దోషి వని నాకుం బొడక ట్టినది. నీవు వెఱవనక్కఱలేదు. నీవెందరిగిన నచ్చట నభ్యుదయంబు గలుగు, నీవు కాశ్మీరంబునకుఁ బోవుమ నను చుంటివి. అదియే యవ స్యమాచరణీయము. నామేనం బ్రాణంబు లున్నంతకాలము నేను నీ కాప్తమిత్రుండ నై యుండెద. ఈమాటఁ దప్పితి నేని విశ్వేశ్వరుని పాదంబు లాన!” అనుటయు బ్రాహ్మణుఁడు సుమిత్రుని గొంగిలించు కొని సంతోషపారవశ్యము నంది “నాయనా! నాపాలిదైవంబవు, చింతామణివి” యని స్తోత్రముఁ జేసి వానిగుణంబులు పలువిధములఁ బొగడఁ జొచ్చెను.

నాల్గవప్రకరణము.

అంతశ్శోకమును బ్రాహ్మోపచారములుమాన్వజాలవు. చక్కని వెన్నెలలు జల్లనిజలములు మంచిగందపుఁబూతలు శరీరమునకు సౌఖ్య మొసంగ నేర్చును గాని శోకాగ్నిచే మఱుఁగు చున్నమనస్సునకు శాంతి కలుగఁజేయఁ జాలవు. ఎండవేడిమిచే మలమలమాఁడిన నేలను గుంభవృష్టి గురిసి చల్లబడఁ జేయునట్లు దుఃఖానలసంతప్త మగుమన స్సున గృహారసశీతలంబు లగునాప్తులవచనంబు లే శోకపువేడిమి నడచి శాంతి నొందింపఁ గలవు. నాటిరాత్రి బ్రాహ్మణుఁడెంతసేపు

పండువెన్నెలలోఁగూరుచున్న సంతనేవు చంద్రకరస్వర్ణనంబునవాని
 మేను జల్లపడినను, సుమిత్రునిసోటనుండి చల్లనిమాటలు బయలు
 వెడలువఱకు మనస్సు శోకమునుండి విముక్తి జెందదయ్యె. అత్యాద
 రమును జూపుసుమిత్రునివచనములు వినినతోడనే రుద్రధట్టు తన
 దుఃఖము సంతను మఱచి వాని నించుకనేవు కొనియాడి యిట్లనియె.
 “మిత్రనిధీ! నాయవస్థ నవి స్తరముగ విన్నవించితిని. నీచరిచయంబు
 గలుగుట మొదలు నీవృత్తాంతంబు విన నాకుం గుతూహలము వొడమి
 యున్నది. నాయుదంతము నీ కెఱింగించినవెనుక నీచరితంబు నాకుం
 దెలుపునట్లునీవు వాగ్దానము చేసి యుంటివి. నాకథ నేముగించితినిగాన
 నింక శోఱిత నీయదియ. నిన్నుం జూచినప్పటినుండియు నదియేమో
 కాని నీవు ప్రచ్ఛన్న వేషుండ వనియు గోప్య మగుకారణాంతరమున నీ
 వీకుగ్రామమున వసింప వలసె ననియు నాకు గట్టిగఁ దోచు చున్న
 యది. నీముఖవిలాసంబును నీమాటలపొందికయు నీప్రజ్ఞయుఁ జూడ నీ
 వృత్తమరాజకులంబునఁ బుట్టి యుండు వనియు మహీమండలంబును
 బాలింప నమర్థుండ వనియు సులభముగఁదెలిసికొనవచ్చును. నీమనస్సు
 దీర్ఘవిచారభారముచేతఁ గ్రుంగి యున్న దని నీ వెంత వాచినను నీ
 మొగంబున స్పష్టముగఁ జదువవచ్చును. కుండలో నిడినదీపములాగు
 నీవీపల్లియ నుండుటంజేసి జగంబునకు నీనహజ తేజము గానఁబడుచుం
 డుట లేదు. గడ్డిలోఁగప్పఁబడియుండుకాయయట్లు మేఘములచాటున
 మఱుఁగుపడి యుండుసూర్యబింబమట్లు నిగురుగప్పిననిప్పులట్లు నీవిట్లుం
 డుటకుఁ గారణ మేమి? నీవు నాకు సుమిత్రుండ వగుదువుకాని నీవేరు
 సుమిత్రుండ గా దని నామనస్సు చెప్పు చున్నది. నీచరితంబు పరమ
 రహస్యముగా నుండవలయు నని నీవు కోరుదువేని నేనదియెవ్వరికిని
 వెలిపుచ్చు. నీకథ వినినపిదప మనన్నేహబంధంబు మఱింతదృఢ మగు
 నని నాకు నమ్మకముకలదు. అందుచే జతురంగమున రెండుగుఱుము

లోకదానికొకటి కాదుగ నండి యన్యోన్యసంరక్షణమును జేసికొని
 నట్లు నాకు నీవును నీకు నేనును సాహాయ్యము గావించుకొని సుఖంప
 వచ్చును. నాప్రిజ్ఞాదికములు నేను జెప్పకొనఁ గూడదు కాని యీకు
 ప్రభుత్వమునుభవించునట్లు నీ కగపడుచున్నను లోకవ్యవహార
 ములకు ఉక్కుగ నెఱిగింపబట్టెనుమో! బూడిదఁ బూసికొని తాప
 శముఁ దప్పించుము జసికొనునట్లైచికుఁడు నాకేమిసాయముచేయఁ
 గలఁ డని నీవు తలచు వచ్చు. శాస్త్రాభ్యాసముచే బుద్ధినిపుణత యతి
 శయించినలోకజ్ఞుడను నాఁ జేరజనుడను గాను. రాజనీతిఁ దెలుపు
 శుక్రనీతి మొదలగునగ్రధర్మముల సామూల్యాగ్రముగఁ జదివినవాడ.
 కత్తిచేబూని పగతుంగొంతులుకోయఁజాలునుగాని యింటియొద్దనండి
 మిత్రుల కుపాయంబులు జెప్పి యపాయంబులు గడిపి శాత్రువుల
 నిహ్వలంపఁ జాలుదును. కావున నింక సందియంపడక నీయుదంతము
 నెఱిగింపుము" అని రుద్రాభయ పలుకుటయు సుమిత్రుఁడు బ్రాహ్మ
 ణుడను పిన్నాస ముంచఁదగినవాఁ డనియు నేకార్యమునలుపుటకయిన
 సుమిత్రుఁ డనియు నెఱిగి తనవృత్తాంతముఁ జెప్పఁదగునా తగదాయని
 రెండుమూఁడుసారులు తనలోఁదాను వితర్కించుకొని కొంతకాలము
 నుండి తనహృదయమును బీడించు చున్నశోకభారమునకుఁ గారణము
 వెల్లిపుచ్చుటయే యత్యవసరమని యెట్టకేలకు నిశ్చయించి యిట్లని
 చ్చుచుండఁగా. "విప్రీపుంగవా ! నీచెలికారంబు గలిగినదిమొదలు
 బహుశాస్త్రంబులు కఠితలామరకింబుగ నీ నెఱుంగుటయు రాజనీతి
 విశారదుడ వగుటయు నీసంభాషణంబులం దేటపడియె. నాచరిత్రంబు
 నిన్నుఁబొలునట్లనుం డెఱిగినచో నాకందువలనఁ గొంతలాభమే యగు
 ను గాని నష్టంబు గలుగదు. మనస్సు శోకపూరిత మగునప్పుడు మాను
 ష్యము లెసదుఃఖముల నొందు కెఱింగించినచో నదికొంతయుపశమిం
 చును. ఈకావ్యాలితకుల కెఱింగించినకొలఁది యానందము హెచ్చు.

కావున నాకథ నీకెఱిగించుటకు మున్న నాకుం బరమాత్మం డగు నొకనికథ దెలుప వలసి యున్నది. తెలిపెద వినుడు. భూమండల మునఁ గలదేశము లన్నిట గౌరతఖండమే ప్రశస్తతమము. అందా ర్యావర్తము శ్రేష్ఠము. అందు హిమనత్ప్రంతము పుణ్యప్రదము. అందుఁ గాశ్మీరముదర్శనీయము. ఆదేశంబుకుంకుమపుష్పసకుంబుట్టిన తావు. కాశ్మీరమునం దది యుదయింబుటచేతనే దానికిఁ గాశ్మీర మని పేరుగలిగె. మంచిగంధంబును బచ్చకప్పురంబును జాజిపూవులునచ్చట నమృద్ధిగా లభించుటఁ జేసియు నేల సకలసస్యములు సమృద్ధిగఁబండు టఁ జేసియు నచ్చటియేఱు లెడఁగక పాఱుచుఁ బాలములకుఁదోట లకు జీవనము లొసంగుటఁ జేసియు నచటియంగనలముందర వేల్పులు విదలు దిగదుడుపున కయినఁ బనికిరా కుండుటం జేసియు నదిభూలో కస్వర్గ మని కొండఱుకవులు వర్ణించియుండిరి. వేయేల ? అచ్చటి పూఁదోటలు నందనవనంబులు. అచటికాంతలప్పరసలు. అచటియేఱు లమృతస్రవంతలు. ఆదేశంబునకు రాజధాని శ్రీనగరము. కామధే నువు కల్పవృక్షము లేనివెలితి యొక్కటియే కాని దానికి నమరావతం బునకు భేద మిచ్చుకయు లేదు. ఆవిషయంబునకు విక్రమసేనుఁ డను రాజు నాయకుఁ డయి చిరకాలము మహిభారముఁబూనిప్రజలంగన్న బిడ్డలట్లు కాపాడి ధర్మస్వరూపుఁ డనిపించుకొని కొన్నియేండ్లక్రిందట కీర్తి శ్రేష్ఠుఁ డయ్యె. వానికి రెండుకన్నలంబోలె నిరువురుకుమారులు హేమచంద్రుఁడు చిత్రభానుఁ డనువార లున్నవారు. తండ్రిపరోక్షమున జ్యేష్ఠుఁ డగు హేమచంద్రుఁడు రాజ్యమున కభిషిక్తుఁ డయి గద్దె యెక్కి ప్రజాపాలనంబు జేయు చున్నవాఁడు. హేమచంద్రుఁడు చిత్ర భానునియెడఁ బుత్రస్నేహము నిలిపి వానికిం దండ్రిలేనివెలితిలేకుండఁ గాపాడుచువచ్చె. “పితృసమో జ్యేష్ఠః” యను లోకోక్తి ననుసరించి చిత్రభానుఁడు సోదరునియడుగులు గడుభక్తి భజించుచు నన్న

మన్ననలకుం బాత్తుడై యువరాజై యుండె. ఇట్లుండఁ బాం
చాలదేశాధీశ్వరుం డైనను హేంద్రదేవుగారాబుకూతు రగునరనింద
యనుకన్యకు స్వయంవరంబు పరివర్తిల్లె. ఆస్వయంవరంబునకు నిఖిల
దేశంబులనుండి రాజకుమారు లందఱుఁ జోయియుండిరి. అరవిందా
దేవి తామరపువ్వుకన్న సుకుమార మగుమేనిజిగిం దాల్చియొప్పు. హే
మచంద్రుఁడు చంద్రునకు వంకలు దిద్దఁ గలసోయగమువాఁడు. హేమ
చంద్రునిగుణరూపంబుల నరవిందయు నరవిందగుణరూపంబుల హేమ
చంద్రుఁడును విను చున్ని వారి కొండొరులపై వలపులు నిలిచె. ఆకా
రణంబున నాబాలిక స్వయంవరమున హేమచంద్రునే వరియించె. ఆ
యెలనాఁగను బాణిగ్రహణము జేసికొని హేమచంద్రుఁడు తనయంతి
పురంబునకుం దోడ్కొని వచ్చినదాదిగ నేటిదనుక నాబోటి గీచిన
గీటు దాఁటఁడు. ఆమెమాట కెదురు వలుకఁడు. ఆమెయాన శిగసావ
హించు. వేయేల? ఆతని కామె పెట్టినదే భిక్షము. ఆనెలత యేమి
మాయలు వన్నెనోయేమిమందులు పెట్టెనో యెట్టివలుపులు గొలిపెనో
యెట్టికొండెములు సెప్పెనో కాని యామె యంతిపురమున నడుగుపెట్టి
నదిమొదలు రాజునకుఁ దమ్మునిపైఁ దొంటియనురాగము నిలువ
దయ్యె. బ్రాహ్మణోత్తమా! ఒక్కనెలవునఁ బుట్టినను రాజునకుం
దమ్ములకు సహజవైర మగుట లోకప్రసిద్ధము గదా. తమ్ములు వికా
సము గలిగి విలసిల్లునప్పుడు రాజు చూపొపమిచే నచట నుండక యావ
లికిం బోవు. అతఁ డట్లుండుటచేఁ దమ్ములును వానివర్తనం బనున
రించి రాజు సంపూర్ణుడయి శోభిల్లునపుడు మొగంబులు ముడుచు
కొనియుంట యాశ్చర్యముగాదు. రాజు మహోన్నతపదమున నుండు
టయుఁ దమ్ము లడుగంటి యుండుటయు సంభవించుచుండును. గాన
వారి కై కమత్యము సాధారణంబుగాఁ గుదురదు. దానికిందోడు ప్రియు
లందు సోదరుల విడువుమని చెవి నిల్లుగట్టుకొని పోరుచు వినము

నూరి పోసినట్లు నేరములు జెప్పుచు రవ్వంత తప్పు గలిగిన దాని దోహదము చేసి పెంచుచుఁ గోపాగ్ని రవులుకొనునట్లు సమిధలవంటి మాటలు ప్రయోగించు చుండు రేని యింకఁ జెప్ప వలసిన దేమి? మ హాత్మా! అడుదానిచేతిబొమ్మవలె నుండి యది యెట్లాడించిన నట్లాడుమగవాఁడు తనవారి కపకారంబు జేయఁడే? అదిగాక స్త్రీలు భర్త మనస్సెఱిగి సమయోచితంబుగఁ గీ లెఱిగి వాతఁజెట్టినట్లు కిట్టనివారి పైఁబగలు బొడమించుటలోఁ గడుం బోడ లనుట నీ వెఱుంగుదువు. అందుచే నన్నదమ్ములకు స్పర్థలు జనించె. ఆయద నెఱిగి కొండెగాండ్లు తమ్మునిపై నేరముల నన్నతో, నన్నపై నేరములు తమ్మునితో నన్నవి కొన్ని లేనివికొన్ని చెప్పి వైరంబు వర్ధిలఁ జేసిరి. అయ్యా! మీతోడం జెప్ప మఱచితి. హేమచంద్రునివివాహ మయిన కొన్ని దినములకుఁ జిత్రభానునకును బరిణయం బయ్యె. విదర్భేశ్వరుం డగురాజవాహనుని గాదిలికూఁతురు సౌభాగ్యవతి యిందుమణి వానిభార్య. ఈలలనవలనఁ జిత్రభానునకు జగన్మోహనాకార యగు నొకకూఁతురు చక్కదనంపుదీవి యగు నొక్కకుమారుఁడునుదభవించిరి అరవిందాదేవివలన హేమచంద్రమహారాజునకును సోయగంబున మదనుం జంపి పుట్టినకుమారు లిరువురుగలరు. హేమచంద్రునకుఁగొడుకులె కాని యాఁడుబిడ్డలు కలుగనందున నతఁడు సోదరునిపై ద్వేషమున్న ను వానికూఁతురును తనకూఁతు రట్లు మిక్కిలి గారాబమునం బెంచుచుండె. ఆ బాలిక యల్లారుముద్దుగా నుండుటనో మగఁడు గారాము జేయుటనో యరవిందయు మఱిందికూఁతును మక్కువమెయిఁ బెంచుచుండె. విదర్భరాజపుత్రి చిత్రభానునిభార్య యగుటచే నాదేశస్థులు కొండలు శీఘ్రగరమునకు వచ్చి చిన్నరాజు నాశ్రయించి జీవించుచుండిరి. ఇట్లు దినము లొకవిధమునఁ గడచు చుండ యువరాజు భాగ్యదోషమున నానగరమున రాజును విషప్రయోగముచేతఁ గడ

తేజ్ఞవలయునని, దురాత్ములు కొందఱు గుట్ర పన్నిరి. రాజదొంగలు తమలోఁ దా మైకమత్యము లేనిమొఱకు లగుటచే నొండొరులతోఁ బోరాడి సంకల్పము గొనసాగింప లేకపోయిరి. ఒకరి నొకరు చెఱుపఁ దలఁచియాదురాత్ములు రహస్యములను మెల్ల మెల్లజాఱవిడువఁ గ్రమక్రమంబునఁ గుట్ర బయలుపడియె. అందున్న వారిలోఁ గాశ్మీర దేశస్థుఁ డొక్కఁడును లేక యందఱు విదర్భనుండి వచ్చిన చిత్రభానునియాశ్రితులే యగుటం జేసియుఁ బ్రజలెల్లఁ జిత్రభానుఁడు పరమ దుర్మార్గుఁడు నాడే యిది పన్నియుండఁబోలు నని యైకకత్యముగఁ బలుకుటంబట్టియు ధాజనకు సోదరునిపై గట్టియనుమానము దగిలెను. దానికిం దోడుగ నరవిందాదేవియు నందు దొరకెనని లోకప్రవాదమున కనుగుణముగఁ దాళము వేయుటంజేసి రాజున కాగ్రహం బుదయించె. అతనియనుమానము సిరపడునట్లు వైదర్భులలోఁ బ్రధాన పురుషులు కొందఱు నడిరేయి పాఱిపోయిరి. అంతట హేమగంధ్రుఁడు తక్కిన వైదర్భులం బట్టి తెప్పించి కారాగ్రహంబులం బెట్టించి తగు శిక్షలం జేయించి తమ్మునిం బిలిపించి “వత్సా! నీవు కష్టచరిత్రుఁడవై వినముబెట్టి నాయుసురుల సపహరింపఁ దలఁచినను భ్రాతృవాత్సల్యమున నీప్రాణంబులు తీయుటకు నాకుఁ జేతు లాడ కున్నయవి. మనజనకుఁడు తీతిన దాదిగ నీవు దుస్సహవాసములఁ జేసి చేయరాని పనులఁ గావించి యకార్యములు జేయవల దని మందలించినందులకు నన్ను నిందించి నీకు కూత్యసమాన యగునరవిందపై సపహదంబులు మోపి కూళ్లవై వర్తించితివి. కడుపు చించినఁ గాళ్ళ పైఁ బడు నన్నట్లు నిన్ను శిక్షించిన నాయప్రతిష్ఠ నా కే కదా యని దూర మాలోచించి నీచేతలు బయలుపుచ్చక కడుపులోఁ బెట్టికొని సైచితిని. ఇంక నీతో నేను వేగఁ జాల. నిన్నిట నుండనిచ్చుట పక్కలోఁ బామును బెట్టికొనుట. కావున నీ వింక నాలుబిడ్డలతో నే

దేశంబున కై నఁ జని యచట నుండుము. నీకుఁ గావలసిన విత్తము నే నంపు చుండెన. ఇంతకన్న నే నీకుఁ జేయువది లేదు. విదర్భకుం జని నీయ త్తవారియింట నుంట యుచితము. అక్కడ నైన బుద్ధి గలిగి సుగుణనిధాన మగువిక్రమ సేనునకుఁ గొడుగు వై నందుకుఁ దండ్రిని దుర్యశముపాలు సేయక జాగరూకతతో మోంగునది" అని పలికి కన్నీరు పెట్టుకొనుచు వాని నావలకుం బనిచె.

అయిదవ ప్రకరణము.

మనుజుఁడు చింతాక్రాంతుఁ డగునప్పుడు నిముసములు గడియ లై గడియలు జాములై నిశలు దీర్ఘములై తోచు. నగుండు బంధు మిత్రులతోఁ బ్రసంగించునప్పుడు జాములు గడియ లై గడియలు నిము సము లై మాపులుకుటుచలై కనంబడును. అందుచే మనుష్యులొండు రులతోఁ జెప్పకొనుకథలు ముగియకపోవుటయు రాత్రులుమాత్రమే గడిచి పోవుటయు సంభవించు చుండు. ఆ రాత్రి సుమిత్రుఁడు బ్రాహ్మ ణునితోఁ గాశ్మీరరాజుతమ్మునివృత్తాంతముఁ గొంతవఱకుఁ జెప్పన ప్పటికి మూఁడుయామములు గడచె. తెల్లవాఱవచ్చుచున్నది గావున జారచోరులు మొక లగునిశాచరులు తమతమసంచారంబు లింక ము గింపవలసినదోహో యని కాలపురుషుఁడు వేయుకేకవలె యొక్కురో హో యని జాముగోడి కూసె, అదివఱకు వెన్నెలలు వ్యాపించినతావు లందుఁ గ్రమక్రమంబున నీడలు వ్యాపింపఁ దొడంగె. తఱిపివెన్నెల లంతకంతకుఁ బలుచన కాఁ దొడంగె. అప్పుడు బ్రాహ్మణుఁడు సుమిత్రునితో "నయ్యా! తెల్లవాఱవచ్చుచున్నది. మనప్రసంగంబులింకము గింపవలయు. నీచరిత్రంబు నే వినఁగోర నీ వది చెప్పక మఱియొకనివృ

త్తాంతము వినిపించు దొడంగితివి. ఆశనికిని నీకును గలసంబంధ మెట్టిది యో నే నీనటకు నెఱుంగజాల నైతి. కావున కాలయాపనముజేయక నా కటిగింపఁ దగినయంశము లన్నియు సాధ్యము నునంతశీఘ్రముగ నెఱిగించుము. ఆసాధ్యదమృతం విష, మృని బుధులు వలుకవిసవే" యనిపలికి వేగి నట్లు. అప్పుడు సుమిత్రుండును రుద్రభట్టుతో నిట్లనియె. "ఆర్య! కాశ్మీర రాజు సోదరునకును నాకును గలసంబంధబాంధవ్యములుకొన్ని కారణముచేత మీకీపుడు నేనెఱిగింపకున్నను ముందు ముందు మీ రెఱుంగక పోరు. మీకనులు గప్పి నే నేకాగ్ర్య మొనఁ రింపను. కావున నావిషయమై మీసందేహము విడిచి మిగిలినకథ వినుండు. హేమచంద్రుండు సోదరుఁ డగు తన్నిట్లు స్వదేశమునుండి పాఠశాలలోనుండి చిత్రభానుఁ డెన్నఁడుఁ గలనైన ననుమానించి యెఱుంగఁడు కావున తనయన్నపలుకులు విని యతఁడు నిశ్చేష్టుఁడయి తాను నిర్దోషునిని రాజుతో విన్నవింప మనసులోఁ దలంచెయు నోట మాట రాక నిలువఁబడియె. అతఁడు కొంతవడికి ధైర్యము దెచ్చికొని యేవి యో పలుకఁ బోవునప్పటికి రాజుతావు విడిచి పోవుటయుఁ బరిజనులు చిత్రభాను సచటనుండి యావలకుఁదొడ్కొని పోవుటయు సంభవించె. గంగిగోవున కలుకపుట్టినిట్లు గుణరత్నాకరుఁ డగుహేమచంద్రునకుఁ గనుక వొడముటచే నదియనివార్యమని యెంచి మంత్రులు సామంతులు రాజబంధువులు మిత్రులుయువ రాజపక్షముననొక్కమాటయుం జెప్పక యూరకుండెరి. అనంతరము చిత్రభానుండు తనయంతిపురమున కరిగి పాష్టపఁ బండుకొని చింతాక్రాంతచిత్తుం డయి తనభావిస్థితిం గూర్చి తనవోతలకుం జొచ్చె. భార్య యగునిందుమణి మగని డాపి దుఃఖిలుటకుం గారణం బడిగి యాతనిచే నుత్తరంబు వడయ నేఱక యావలకుం జని సరచారకు నొక్కనిం బిలిచియడిగి వానివలన భర్త మనస్తాపకారణంబు నెఱిగి భయశోకవిహ్వల యయి యొకచోటఁ

గూర్చుండి బాష్పాకులితనేత్ర యయి వగవ సాగెను. తలిదండ్రులముఖ
దైన్యమునవలొకించికొడుకుంగూతురు తమముద్దుమొగంబులచిన్న
వోన నాటసాటలు మాని కన్నుల నీరు నించుకొనిరి. భార్యార్థము
బిడ్డలయు దేసఁ గనుంగొని పరిచారకులు గ్రుడ్లనీళ్ళు గ్రుచ్చుకొనజొచ్చిరి.
అప్పుడు యువరాజు శనమనంబున నిట్లని వితర్కించుకొనియె “అక్కా!
ఆగర్భిత్రీమంతుడ నయి మహారాజుకుమారుడ నయి చుభిమాన
ధనుడ నయి సౌఖ్యంబు లవ్వారిగా సందిననే నిరక నేదేశంబుల నేవి
ధంబునఁ గాలంబు బుచ్చువాడ. అనేక రాజకుమారులచే నేవింపఁ
బడిననేను వేటొకని నేవిరపఁ గలనే ? నా కేమి ? మగవాడ. ఎవనిం
గొలిచి యయినఁ బట్టె డన్నముఁ దెచ్చికొని పొట్టఁబోసికొని కాలుము
గఱపుకొనఁ గలను. వికర్మరాజపుత్రియులానన్యవశియుమానవతియు
నగునీపరమసాధ్వినిల్లాని నెట్ల కనుచువాడ ? సప్తాష్టమావయై
వివాహయోగ్యయైనయనుంగుఁగూతురు చెండువాఁడువాడ ? ముకు
మారుఁ డగుకుమారునిమాట యేమి ? వికర్మకుం బోయి యా బిడ్డ
లతో నత్తవారియింట నుండునా ? ఛి లింశవాని కడుపురం బుట్టి
యింతబ్రదుకు బ్రదికి తుట్టతుడకు గతి లేక మానుగారిపంచకుఁ జేరుట
నావంటి మహాభిమానికిఁగనినపని కాదు. అహోమయమునఁదైర్యముఁ
జిక్కుబట్టి కాలోచితముగఁ బ్రతిక్రియలు చేయువాడే పురుషశబ్ద
మున కన్ఘాడు. హేమచంద్రునికోటలో నేనొక్కనిన మును నిలువ
రాదు. నాకులకాంతను బిడ్డలకు విదర్భాపురమున కంటి నాకష్టమును
గట్టెక్కువఱకు నెం దేనిఁ బ్రదర్శనమై యిఁ జరియించి పగఁ దీర్చి
కొనియెడ. ఇంతకంటెఁ గర్తవ్యము కానఁ బడదు.” అని ప్రళయిశ్చ
యుఁడై శయ్యాతలమునుండి దిగ్గున లేచి పరిచారకు నొక్కని నిలిచి
“యోరీ! దేవియుం బిడ్డలు నీదినంబున వికర్మకుం బయన మునుపోవ
యు. వారికిం బయన మెఱిగించి తత్ప్రయత్నము గావించు” మని

మానతిచ్చె. నేవకు లండలు భయభక్తులతో యజమానునియాజ్ఞ
 శిరసావహించి ప్రయాణనన్నాహముఁ జేసిరి. హేమచంద్రుఁడుతమ్ము
 కుఁకూతు నెడలేనిమక్కువం జెనుచుటఁ జేసి పాయలేక యామెను
 దనకడ విడిచి పొమ్మని యువరాజునకు వర్తమాన మంపెను. ఆమా
 టలు, విని యువరాజు పాము విరోధయుఁ బడగ చుట్టము నగునా?
 నేను బగవాఁడ నయినపుడు నాకూతురు నీకెట్లు చుట్ట మగును?
 కావున నిట్టి సందేశంబులు పంప వల'దని రాజునకుఁ బ్రత్యుత్తర
 మంపి కతిపయపరిచారకులతో నిజఁటంబమును వెంటఁబెట్టుకొని
 శ్రీనగరము విడిచెను. చిత్రభానుఁ డనుభవించిన నాఁటివియోగదుఃఖ
 మునాఁటిమనోవేదనము నాఁటిహృదయసంతాపము నెవ్వఁడువర్ణింపఁ
 గలఁడు. గంభీరభావంబు గలపురుషుం డగుటచే నతఁడు లోలోపలం
 గుళ్ళుచు బేలవడకపోయినను వానిమొగముక త్తివాటువై దిన నెత్తురు
 లేక యంతస్తాపమును బ్రతిఫలింపఁ జేయునద్దమువలె నుండెను. ఇందు
 మణియుఁ గూతును గంటికి నేలకు నేకధారగాఁ గన్నీరు విడుచుచు
 నందలంబుల నెక్కిరి. తడవులంబట్టి వారలం గొలుచు నేవకులు వా
 విడిచి యేడ్చిరి. ఆసమయమున యువరాజుం బలుకరించిన రాజున
 కాగ్రహము వచ్చుననియుఁ బలుకరింపకుండినఁ జిత్రభానునకు నలుక
 వొడము ననియు భయంపడి యమాత్యులు దండనాథులు మొదలగు
 నియోగులు పలుకరించియుఁ బలుకరింపకుండునటులఁ జిలునవ్వులు
 నవ్వియుఁ జేతులుసాచి సెలవులం గొనియు సూరక నమస్కరించియు
 నోట మాట రానియ్యక భక్తి నభివయించిరి. హేమచంద్రుఁడు జాలి
 గుండె కలవాఁ డనిపించుటకుఁ గాఁబోలు నేనుంగులు గుఱ్ఱంబులు నర
 దంబులు నలయునన్ని కొంపోవు మనియుఁ గావలసిన గొక్కంబు
 బొక్కసంబుననుండ్లికై కొ మ్మనియు నానతిచ్చె. కాని మహాభి
 మాని యగుచిత్రభానుఁడు వానిమెరమెచ్చలయోదార్థమును నిరాక

రించె. వానిపరివార మంతయు నిరువదిమందికంటె దక్కువగనుండె. చిత్రభానుడు నగరంబునుండి వెడలిపోవు ననుమాట నగరమునఁ బొక్కుటం జేసి వానిపయనముం జూడఁగోరిన పౌరులు ఏభులనిగుగెలంకుల బారులుగట్టి నిలిచిరి. చిత్రభానుడు గుఱ్ఱంబుల నందలంబుల నెక్కక కాలి నడకం బోయెను. కోర్కెను గ్రహించివానికన్నులును నిశ్చల చిత్తమును దెల్పు నల్లని కన్పములును దుఃఖమున వైవర్ణ్యమును జెందిన మొగంబును జూచి వివేకులగు పౌరులు వానివలనఁ దమ కెన్నఁ డో యెగ్గు కలుగక పోదని యెండ్లరులతో రహస్యంబునఁ జెప్పు కొనసాగిరి. నగరంబు వెడలినతరువాత పృథ్వాంతము నేనిపుడు చెప్ప నక్కఱలేదు. చిత్రభానుఁ డాలుబిడ్డల నప్పుడ విదర్భాపురమునకుఁ బంపి తా నొంటిగ నీవనప్రాంతముల సంచరించుచున్నవాఁడు. హేమ చంద్రుఁడు తనకు నాఁడు చేసినయపకారంబు మఱువక కడుపునిండ నక్కను బెట్టుకొని పగఁ దీర్చికొనుటకై సమయము నెదురుచూచు చున్నాఁడు. మీరు కాశ్మీరనగరమునకుంబోవ నిశ్చయించుకొనుటచే మీసాయము నపేక్షించు చున్నవాఁడు. వినయము గలవాఁడు. విక్రమము గలవాఁడు. మీ యాశీర్వచన మున్న నభివృద్ధికి రాదలం చినవాఁడు. సోదరుఁడు తన్ను దేశమునుండి వెడలనడచినందు కతఁ డంతగా వగచుటలేదు. మున్న నుభవించుమహేశ్వర్యంబు దొలంగి పేదతనము వచ్చినందుకు విచారించుటయు లేదు. రాజద్రోహము భ్రాతృద్రోహము నతఁడు నేయఁ బూనినవాడనియపనిందవానిపైఁ బడినందుకుఁ జిత్రభానుఁడు త్రేయింబవలు పడియెడు మనస్తాప మింతింతకాదు. యశఃకాము లగునత్పురుషులు నింద నొందుటకన్న మరణ మొంద నిచ్చగింతురు గదా. ఈయపనింద మోపక రాజు వాని నూరక పురినుండి వెడలనడచిన బాగుండును. చిరకాలమునుంచి తమ్ముని నెట కేనియుఁ బాఱఁదోలఁ దలంచి యేయపాయంబునుదోఁ

చక నందు విచారింబి యెట్టకేల కీనపము బన్ని చేయఁ దలంచినగం
తయు హేమచంద్రుఁడు చేసె. వచ్చినయవనింద రా నే వచ్చినది.
కలిగినమనస్పర్థలు కలుగనే కలిగినవి. చిత్రభానుఁ డెంతనద్వర్తనుఁ
డయినను హేమచంద్రుఁడు వాని నింక మన్నింపఁడు. తానునిర్దోషి
యని తమ్ముఁ డెన్నియొట్లు పెట్టుకొనిన నన్న యవి విశ్వసింపఁడు.
రాచపగ త్రొఁచుపగ వంటిది. విశ్వర్యమునఁ జిత్రభానుఁడు హేమ
చంద్రునకుఁ దీసిపోయిన నిరూపురు నొకతండ్రిబిడ్డలే యగుటంజేసి పం
తమునఁ జారుషమునఁ దీసిపోఁడు. కావున వానిప్రతిజ్ఞ వినుండు! రా
జనక ప్రజలనక శత్రు లనక మిత్రు లనక బాలు రనక వృద్ధు లనక
స్త్రీ లనక పురుషు లనక ఘను లనక సీచు లనక సండితు లనక పామ
రు లనక కాశ్మీర దేశస్థులలోను శ్రీనగరవాసులలోను దనకయి యప
కారంబునఁ దగిలియున్నవారిని రాజున కాలోచనలు చెప్పిన వారిని
కుట్ర విని తనకెఱిగింపక యూరకుండినవారిని లోకులుగగడవడం
కునట్లు స్త్రీలగుండె లవియునట్లు తొల్లి యశ్వత్థామయర్ధరాత్రమున
నుపపాండవులఁ గడతేర్చిన కథలు జ్ఞప్తికి వచ్చునట్లు చాటుగనో
బహిరంగముగనో స్వయముగనో పరసహాయముననో న్యాయము
ననో యన్యాయముననో శత్రుముననో విషాగులనో హేమచంద్రుని
సకళత్రముగ ససంతానముగ సబాంధవముగ సమిత్రముగ సపరివార
ముగ భూతబలి యచ్చి రాజ్యలక్ష్మిని జేపట్టి చిత్రభానుఁడు కొత్త
నెత్తుటిగండముతో భూదేవి నలంకరించు. ఈప్రయత్నమున నెఱవేఱఁ
జాలక యొకవేళ తాను జచ్చినం జచ్చు. సంపూర్ణముగఁ బ్రతీసఁ
గొనసాగింపఁ జాలకున్నను గొంతవఱకై న నతఁడు నిర్వహించు. నిర్వ
హింపఁజాల కున్నను బ్రయత్నించు. అచిత్రభానుఁడు నాకుంబరమా
ప్తుఁడు. వానికి నాకుం బ్రాణ మొక్కటియ. వానికి మీరు గావిం
చిన మేలు నాకుఁ గావించుట. వానిని సంతోషింపఁజేయుట నన్న

సంతోషింపజేయుట. వేయేల? నన్నే వానిగా భావించి యన్ని పనులం జేయుడు. అతనికోరిక పండిన మీయదృష్టము పండును. అతడు రాజైన మీరు మంత్రి లగుదురు. మీకుఁ బరమశత్రుఁడగు మాశవరాజు సుదర్శనుఁడు హేమచంద్రునకుఁ బ్రాణమిత్తుడు. వారిరువురు బాల్యకాలమునఁ గాశికానగరమున శారదానందస్వామియొద్ద శాస్త్రార్థయనము జేయుటంజేసి సహపాఠులు. మీపగతున కతఁడు చెలికాఁడగు ననియైన నాయందలి వాత్సల్యమున నైన మీరీపనిఁ జేయఁబూన వలయును. అచటనుండి నేను జిత్రభానున కేమి చేయఁ గలవాఁడ నని మీరడుగ్ధపచ్చును. వాని సేవకులలో నమ్మగదగినవారిరువురు మీవెంట వత్తురు. వారి నిరువుర రెండుకన్నులుగాఁ జేసి కొని యెల్లవిషయములం జూచుచు వారిరువురఁ జేతులుగాఁ జేసికొని యెల్లపనులం జేయుచు మీరు శ్రీనగరమున సేవేళ నెయ్యెది జరగు నదియెల్ల వానికిం దెలియునట్లు వేగు నడుప వలయును. మీరుకాశ్మీరంబునకుఁ బోవునప్పు డచ్చటిప్రజలు హేమచంద్రుఁడు సుగుణనిధి యనియు ధర్మరాజనియు వానిరాజ్యంబు రామరాజ్య మనియువేనో శృం బొగడు చుందురు. మీరది నమ్మి చిత్రభానునిమఱచిపోయెదరు సుఁదీ. హేమచంద్రుఁడు ప్రసన్నముఖుఁడు. ఆకారణంబున మీ రొక్కసారి వానితో మాటలాడిన మీ రాతనిపక్ష మగుదురు. వాని హృదయము బెబ్బులి. నోరు రామచిలుక. మనస్సు విషపుంజము. నోరు తేనెకుండ. కావున వాని వలలోనం బడకుండఁ గడుజాగరూక తతో మీరు మెలంగ వలయు. నాచెప్పవలసినకథ ముగిసినది. ఇంక మీయనుగ్రహంబునకై ప్రతీక్షించు చున్నవాఁడ. దుష్టవార్తలను వీరెండలు సోకుటచే శోషిల్లి యున్న నావీనులపై నీవెన్నెలలకన్నఁ జల్లనై కృపారసగర్భితములై సుఖప్రదము లగుమీవాక్యామృత వర్షంబులు గురియింపరే యని సుమిత్రుఁడు రుద్రభట్టు నడుగులఁ

పైఁబడి నమస్కరించె. రుద్రభట్టు చిత్రభాను నెన్నుండును గని యెఱుంగకున్నను సుమిత్రుఁడు వానిపక్షమును బూని పలుకుటను విశేషించి యతఁడు తన కావత్కాలమున సాయముఁ జేసినమిత్రుం డగుటను వానిమాటలు దోసిపుచ్చ లేక తనపై మోక్షనది మహా భార మని యపాయసంభృత మని యెఱింగియు దాని కియ్యకొనఁ దలంచి కృతనిశ్చయుఁడై యడుగుల పైఁ బడిన సుమిత్రుఁడేవనెత్తి కూర్చుండఁబెట్టి యిట్లనియె. “నాయనా! నీవు నాకుం బరిత్రాతవు. నీమాట నాకు రాజశాసనంబు. చిత్రభానుఁడు నీకాపుఁ డగుటంజేసి నాకాపుఁడు నామిత్రునిమిత్రులు నాకు మిత్రులు. శత్రునిశత్రులు నాకు మిత్రులు. మిత్రునిశత్రులు నాకు శత్రులు. శత్రునిమిత్రులు నాకు శత్రులు. కావున హేమచంద్రుఁడు నాకు శత్రుఁడు. చిత్ర భానుఁడు మిత్రుఁడు. చిత్రభానుఁ డింక కాశ్మీర దేశాధిపతి యయ్యెనని నమ్ముము. అదిగో! తమ్ముల కపకార మొనర్చినరాజువెలవెఱబోవుచుఁ బడమటికొండలలో నేకాకియై యస్తమించు చున్నవాఁడు. వాని మరణంబున కై విలపించునాపుల వచనంబులుఁబోలే పులుఁగులు మొఱుయిడుచున్నవి. వానిసంపద లెగిరిపోయినట్లు వెన్నెల లెక్కడి వక్కడ యంతరించు చున్నవి. వాని బంధులనంఖ్య నన్నగిలునట్లు చుక్కలగుమి యంతకంతకు క్షీణించు చున్నది. హేమచంద్రునియధికారము పోయి చిత్రభానునియధికారంబు దేశంబున నెలకొను నని తెలుపుటకో యనఁ జంద్రాస్తమయ మగు చున్నది. ఒక్కగడియ లోన భానుఁ డుదయింపఁ గలఁడు.” అపలుకులు విని సుమిత్రుఁడు ప్రహృష్టహృదయుఁ డయ్యె. అంతలో భల్లున తెల్లవాటె.

కృష్ణపక్షపాద్యమిదినమునఁ బ్రాతఃకాలమునఁ బడమట నస్త
మింపఁబోవు చంద్రిచుండలమును, దూర్పునఁ బొడుపుగొండపై నువ
యించుసూర్యమండలమును గగన మను నిండనీలమాణిక్యపుటగుఁగు
పై నతికినవజ్రపుంబిళ్ళయుఁ గెంపుబిళ్ళయు ననఁ దేజరిల్లుగుఁ జూప
రకు నీశ్వరమహిమాతిశయములు జూచు చుండును. ఉదయమున నా
రెండుబింబములు గనుఁగోనవారికి జీవయాత్ర ముగింపఁబోవుచు నవ
సానదశలోనున్నప్పైధునియు, జన్మమంది మహాభివృద్ధిని గాంచఁబోవు
బాలునియు నవస్థలు మనసునకుం దట్టు. రాత్రి యొండొగులచిత్ర
చరిత్రములు జెప్పకొనుచు జాగరముచేసి సుమిత్ర రుక్మిణులు
తెల్లవాఁతినపిడపఁ గాల్యకృత్యములం దీర్చుకొనఁబోయిరి. గాయము
తగులుటమొదలు రుక్మభట్టు నదిచఱకు నడవ లేక పల్లియలోనిచెలు
వులో స్నానము చేయు చుండెను. ఇల్లువెడలినదిమొదలు తన క్రబా
హ్మణసంపర్కము విశేషముగా సంభవించుటచేతను గాయముకత
మునఁ గొన్ని దినములు స్నానము మాని యపరిశుద్ధుఁ డయి భోజనము
చేయవలసివచ్చుటచేతన బ్రాహ్మణోత్తములుచేయవలసిననిత్యకృత్య
ములు ననుష్ఠానములు సరిగాఁ దానష్టుడు నిర్వర్తిం చకపోవుటచేతను
బ్రాహ్మణుఁడు పవిత్రమయిన సింధునదీస్నానము నకలదోషాపహర
మనియుఁ దన గావించిన తప్పనకుఁబ్రాయశ్చిత్తమనియు సిశ్చయించి
యమ్యేటికిఁ బోయెను. పోయియచ్చట యథుమర్షణస్నానముజేసిభా
స్కరునకు యథావిధిగ సర్వప్రదానముఁ జేసి యనంతమినుకతోలింగ
ముజేసిపార్థివమును జేసికొని మరలనింటికివచ్చుచుఁద్రోవలోనుమిత్తుని
కోరికయుఁ దానుగావించిన వాగ్దానమును కనతొలఁపబడినకార్యభార

మును దలంచుకొని తనలోఁదా నిట్లని విచారింపఁ జొచ్చె. “ఈసుమి త్రుఁడు నావృత్తాంతము సంతయు మెల్లమెల్లఁగ నావలన విని తన వృత్తాంతము జెప్పుమని నే నడిగినప్పుడు దానిం జెప్పక వేటొకరాజ కుమారునిచరిత్రము నాకెఱిగించె. ఆరాజసందనుఁడు నాకగపడఁడు. వానిం జూపు మని వేఁడిన నితఁడు సూపఁడు. ప్రపంచమున నట్టిరాజ కుమారుఁడు కలఁడా యని యొకమాటును నిజముగానుండెనేని సుమి త్తుఁడే యతఁడై యుండునా యని యొకమాటును నామనంబునకు సందియంబులు బాడము చున్నయవి. సుమిత్రుఁడే యారాజకుమారుఁ డయినచో నతఁ డారహస్యము నెఱిగింపక యేలదాఁచు? కానియెడల నావలన మహోపకారమును గోరు చున్న రాజకుమారుని నాకుం జూపక దాఁచ నేల? నొక్క యడుగుదుమన్న నతఁ డేమియనకొనునో యనుభయముకలదు. అడుగకున్న సందేహము మనస్సును బాధించు చున్నయది. అది యటుండగ నవస్థాభేదముచే నేనిప్పుడు రాజకార్య ములలోఁ బ్రవేశింపవలసి వచ్చె. సుమిత్రుఁడు నాతల పై మహా భారము మోపినాఁడు. అతఁడు నాకుపకారి యగుట వానిమంచితనము దలంచి యేదియుంజెప్పఁజాలక మొగమోటమిచేవానిచెప్పినతెఱఁగున నడచువాఁడ నని వాగ్దానముఁ జేసితిని. స్వర్గమునకుఁ బోయినను విడి యాకులు దప్ప వన్నట్లు రాజద్రోహమునకై దేశమునుండి బహిష్కరింపఁబడిననేను మరల రాజద్రోహులకే సాయము జేయవలసి వచ్చె. కాశ్మీరమునకు నేనుబోయి ప్రజారంజకుఁ డైన హేమచంద్రుని పైఁ గుట్రలు వన్నినచో నాగుట్టమట్టు వెల్లడికి వచ్చినేని నాకు నేమ మగునో? సుదగ్గననుహారాజువలె హేమచంద్రుఁడు నన్నుఁ బ్రాణంబు లతో నింపనిచ్చునే? ఇదివఱకే యాబుద్ధి నెడబాసి యేకాకినై కష్టములు గుఱుచు చున్న నాకు గోరుచుట్టుపై రోకటిపో టన్నట్లు మునుపటికంటె నెక్కువ వెతలు సంభవింపకుండునే? ఏఁబడినంతత్సర

ములు పెల్లుటచే జీవయాత్రలో సగము గడపి యవసాన కాలమును సమీపింపఁబోవుచున్న నేను గామక్రోధాదుల జయించి యే నదీతీరమున నైన నేయగ్రహారముననైన నొక కుటీరంబు గావించికొని కృష్ణారామా యనుకొనుచు శిష్యులకుఁ బాఠములు చెప్పుకొనుచుఁ దనివి గలిగి సుఖముగ నాలుబిడ్డలం గలిసి కాలక్షేపము జేయని తలకుమీఱి పను లగు రాజ్యవ్యవహారంబులం బ్రవేశించుట యుచితమా యనుచితమా యని యాలోచింపవలసి యున్నది. సుదర్శనుఁ డెగు చేసె నని రాజసేవను నిందించిననేను వెండియు రాజసేవఁ గైకొనుట యేటి తెలిని! చిన్ననాటనుండియుఁ బరిచయముగల సుదర్శనుఁడె యంత సేయనెన్నఁడు మొగమయినఁ జూచి యెఱుంగని చిత్రభానుఁడు నన్నుఁ బువ్వులం బూజించునే? ఒక రాజును విడిచి మఱియొక రాజు నాశ్రయించుట తోఁడేలుబాటనుండి తప్పించుకొని పులిచేఁ జచ్చుటకాదే? నన్నెన్నఁడు నెఱుంగనివానికి నాకపకార మెప్పుడుఁ జేయనివానికి హేమచంద్రునకు బుద్ధిపూర్వకముగా నెగు జేయఁదలంచుట కొఱవి చేఁగొని తల గోఁకికొనుట కాదే? మహావైభవముతో నవని నేలుచున్న హేమచంద్రుని నాశ్రయింపక యేలుటకు బెత్తెడునేల యైన లేక కార్యసాధనమునకుఁ గావలసిన ధనమును లేక తినుట కన్నము, నుండ నిల్లు లేక సేవించు పరివారము లేక, నాకన్న హీనుఁ డై దీరుఁ డై సంచరించు చిత్రభానునిఁగొల్చి దేహయాత్ర నడపఁదలఁచుకొనుట శిల ప్లవముఁ జేసికొని యీడ నేటఁ బడుట గాదే ఇవి యన్నియు సమయానుకూలంబుగ నాకుం బొడమతగిననంటియంబులే. ఐనను జౌర్వావర్యంబులు చక్కఁగ విచారించి విషయమును బాగుగఁ దఱచి చూడ నా కిప్పుడు చిత్రభానుని సేవించుటయే కర్తవ్య మని తోచు చున్నయది. ఏమన నాకుం బరమశత్రు వయిన సుదర్శనుని సాధించుటయే నా పురుషార్థము గదా? సుదర్శనునకు మిత్రుఁ డగుటచే హేమచంద్రు

దుగ్గిడు నాకుం బగతుఁడేకదా. ఆకారణంబున హేమచంద్రునికి సోదరుఁడు బగతుఁడు సగుచిత్రభానుఁడు నాకవశ్యము మిత్రుఁడే కదా. అందుచే జిత్రభానుని సేవ సంగీకరించి వానిపక్షమును బూని పనిచేసి వానిసుఖదుఃఖముల నేననుభవించెన. అట్లు వానిని సాధించి కృతార్థుఁడ నై సమీప శౌర్యమును విడిచి బ్రాహ్మణాచిత మగుశాంతము నవలంబించి ముక్కు మూసికొని తపస్సు చేయుచు శేషించినకాలము గడపెను. ఇరువదియొక్కమాఱు రాజకులంబు లనువృక్షంబులఁ దన గుండ్రగొడ్డలితో సజ్జికి కూకఁటివేళ్ళతో బెల్లగించి తద్రక్తమునఁ బిత్తదేవతాకుఁడ ర్పణముఁ జేసి యనంతరము తపోనిష్ఠ స్వీకరించిన పరశురాముఁడట్లు నేనును శార్ఙ్గరాజకులమును నిర్మూలించి చరితార్థుఁడ సయ్యెన. నడుచు నెన్నియంతరాయములు వచ్చినను దలపెట్టిన కార్యంబు కొనసాగించుట యుత్తమపురుషలక్షణం బని పెద్దలు సెప్పఁగా విను. కావున నే నింకఁ గాశ్మీరంబునకుఁ బోయి సుమిత్రుఁడు చెప్పినచోప్పున నడచుట ముహూటికి నిశ్చయంబు.” ఈ వితర్కము సమాప్త మగునప్పటికి రుద్రభట్టు తనవాసస్థానమునకు వచ్చి తడిబట్టలారఁగట్టి వంటఁ జేసికొని భుజించెను. సుమిత్రుఁడును భోజనానంతరమున రుద్రభట్టుం గనుంగొని “దేవా! మీరు పయన మయి పోవుటకు ముహూర్తము నిర్ణయింపుఁడు. మీరు జ్యోతిశ్శాస్త్రమున జాతక సిద్ధాంత భాగములయందే గాక ముహూర్తభాగమునందును గడుకృషి చేసినవా రగుటచే మీరు పెట్టికముహూర్త మమోఘముగ శుభ ప్రవాచకుఁ యయి యుండవలయు. పోవునప్పుడు కరటకునిం బింగళకుని మీవెంటఁ గొనిపోండు. వారు మీచెప్పినచోప్పున వర్తించువారు. వాఁ డ్రిదువురు మీగుఁ గుడియెడమచేతులట్లు సంచరింతురు. అందుఁ గరటకుండు నక్కతోలె బిత్తులు పన్ని ప్రజలం బేలుపుచ్చ నేర్పు. పులి, కెదలించుండి మంచినమయమునఁ బగతునిపైఁ బడి చెలువ

నేర్చు. అవసర మగునప్పుడు లేడియట్లు నేల నడుగు లంట కుండఁ బఱుగెత్త నేర్చు. పోతుటిఁగకుం జూఱరాని రహస్యపుఁదావులకుఁ బోయి తనజాడ నొరు లెఱుంగ కుండ నెంతటి రహస్యము లయిన నెఱిగిరా నేర్చు. పింగళకుఁడును వాని సాటివాఁడు. వారల ప్రజ్ఞాది కములు ముందుముందు మీర యెఱుంగుదురు. మీ రింక పయన మై సత్వరమునఁ బోవలయు. కాలహరణంబు శత్రువులకు లాభకర మును, మనకు నప్తకరమును జూడీ." అని పలుక చుద్రభట్టు కొంచెము విచారించి "నాయనా! తేఁ ఁ పుదయమునఁ బ్రయాణమునకుఁ దగిన శుభముహూర్త మున్నది. కావున నే నీప్రదేశము తేపు విడిచెదను. నీవు చెప్పిన చొప్పున నడచువాఁడ. నీవు చెప్పిన దంతయు నామనంబున జ్ఞాపక మున్నయది." అని పలికి సుమిత్రునిమనంబునకు సంతోషముఁ గూర్చెను.

ఏడవ ప్రకరణము.

భరతఖండమునఁ బుణ్యదాయకము లగు సగరములలో నుజ్జయిని యొకటి. శివుఁడు మహాకాళేశ్వరుఁ డనువేరు దాల్చి యవ్వీట వసియించుచుఁ దన్ను నేవించుభక్తజనంబులకు ముక్తిఁ గరతలామలక ముగఁ జేయుచుండునని యాచ్యులు వక్కాణింతురు. ఆదేవునకు జరుగు నిరుపమాన వైభవంబులను నిత్యకల్యాణంబులను గనుఁగొనువారు శంకరుఁడు చిరకాల మిల్లులేక వల్లకాటఁ జరియించి కట్టగుడ్డలేక కొంత కాలము దిగంబరుఁడై యెట్టకేలకు పులితోలుదాల్చి భిక్షులనమున జీవించుచుఁ జేత నొకముంత యైన లేక మానిసిపుట్టె పాత్రగఁ జేసి కొని చిరకాల మిబ్బందులుపడిపడి తనదురవస్థ భరింపనోపక జన్మ

మధ్యమున నొకసారి యైన గడుపునిండఁ గూడు తిని యెడలినిండ బట్టగట్టుకొని చల్లనితావునఁ దలదాచుకొననిశ్చయించితనయాలితోఁ గూడి విదేశములపాలై పోయి తుదకు సర్వవిధముల యోగ్య మయి సుభిక్ష మయి వెలయు నుజ్జయినిం జేరెనో యని తలంపవలసియుండును. ఈనగరము పూర్వకాలమునుండియుఁ బురాణములయందును దేశచరిత్రాదులయందును బ్రసిద్ధిని గాంచి కాగరకతకును విగ్యలకును సంపదలకును నిలచుమై యెన్నిక వహించెను. ఏరాజు పేరు భరతఖండమునఁ బ్రతిభాగమునఁ బ్రతిగ్రామమునఁ బ్రతిగృహమునఁ బ్రతిమనుష్యుని చేత స్మరియింపఁబడు చుండెనో యేరాజు మనదేశముపై దండెత్తిన మైచ్చుల నోడించి పాఱఁదోలి నై దికధర్మంబులఁ బ్రతిష్ఠించి భరతఖండము నేకఛత్రముగఁ బరిపాలించుటంజేసి వానికిర్తి యాచంద్రితారార్కముగ నవనిలో నుండునటులు వారిపేర శకము ప్రారంభింపఁబడి యెనో, యేరాజుచిత్రకథల వినినఁ జదువుకొనిన నెవ్వగ లన్నియు నడంగ మనుజు లానందాద్ధి నోలొడుదురో యాసాహసవిక్రమార్క భూపాలుండు పాలించిన దీయుజ్జయినీ నగరమే. ఈపురమున కధిపతియైన ప్రద్యోతమహారాజే తొల్లి తనకుఁ బగతుఁడును బాండవవంశజుండును గౌళాంబీపురాధిపతియునత్సరాజు నగునుదయనమహారాజునుమా యోపాయమునం బట్టితెచ్చి తనకోటలో బంధించె. ఈ ప్రద్యోత మహారాజుకూతు రగువానవదత్తా దేవి నే కోటలో బంధింపఁబడినవత్సరాజు వలచి యంతఃపుర పరిచారికలచేత రాయబారము నడపి యామెకు దనపై వలపు గలిగించి యెట్లకేలకుఁ దండ్రి కన్నులు గప్పి యామెను వెంటఁబెట్టుకొని యావలకుం బోయి వివాహంబు జేసికొనియె. నకల కవికులగును డనివిఖ్యాతిఁ గాంచి నాటకరాజుమని యెల్లరచే వినుతి గాంచినయభిజ్ఞానశాకుంతలమును రచించినకాళిదాసమహాకవియుఁ బాణినివ్యాకరణమునందును బతంజలిమహాభాష్యమునందునుగలకొఱ

తలఁ బూరించి గీర్వాణవ్యాకరణములకు వార్తికముల వ్రాసిన వర
రుచియు జ్యోతిశ్శాస్త్రపారమును జూచి బృహజ్ఞాతకాదిమహాగ్రంథ
ముల నిర్మించినవరాహమిహిరుఁడును నిఘంటువులలో నెల్ల శ్రేష్ఠమై
సంస్కృతపదపారిజాత మని చెప్పఁదగిన నామలింగాన శాసనమునురచి
యించిమృతజీవుఁ డయినయమరసింహుఁడునుదత్తుకునికోటలవిషంబుచే
భస్మపటల మయినవృక్షమును గ్రమ్మరబ్రదికించి నైద్యశాస్త్రమును
భూలోకమున కవతరింపఁ జేసినధన్వంతరియు సుభాషితరత్నావళి
యనుపేర నీతిశృంగారవైరాగ్యములఁ గూర్చి మూఁడు శతకంబులం
జెప్పిజగజ్జనులకు మహోపకారంబు గావించి కీర్తిశేషుఁడయినభర్తృహ
రియు నీపట్టణమునందే వసియించిరని పూర్వకథాకోవిదు లగుపెద్దలు
వలుకు చుందురు. కాళిదాసునిచేత మేఘసందేశమునందు మిగుల
హృదయంగమంబుగ వర్ణింపఁబడిన దీ పురతిలకమే. జ్యోతిష్కులచే
గణితములనిమిత్తముమధ్యస్థానముగ నంగీకరింపఁబడినదీనగరరాజమే.
అవంతి యనియు విశాల యనియు నామాంతరములు గలిగి వ్యవహా
రింపఁబడిన దీపుటభేదనమే.

ఈకథ జరగినకాలమున నుజ్జయినీసగరము సుదర్శనుఁ డను
రాజశేఖరునిచేఁ బరిపాలింపఁబడు చుండె. ఆసుదర్శనుఁడు సార్థకనామ
ధేయుఁ డని చెప్పుటయతిశయోక్తిగాదు. వానిచక్కఁదనముముందు
మన్మథునిమేనియందము కనంబడ దని పలుకుట పొగడ్త గాదు. విలు
విద్వియయందు నేరిమింగనినయద్భుతుఁడు తెల్లఁబోవవలసివచ్చు ననుట
వర్ణనము గాదు. అతనియైశ్వర్యము నెదుట నష్టైశ్వర్యములు గల
మహేశ్వరుఁడు దరిమ్రొడ్డ తోచు ననుట కవినమయము గాదు.
మేఘుఁ డొకానొకప్పుడు వృష్టులం గురియక వట్టిగర్జనంబుఁ జేసి పో
వచ్చును గాని యాఘనుఁ డాశ్రితజనంబులకుఁ గా వలసి వచ్చినప్పుడు
భూరివృష్టుల నొసంగక పోఁడు. ఆరాజు శౌద్ధమతాపలంబకుఁడు. అ

ట్లయ్య బొద్దులయెడఁ బక్షపాతమును బ్రాహ్మణులయెడల నిరసన
 మును లేక సర్వసమానుఁ డయి లోకరంజకముగఁ బ్రజాపాలనము
 జేయు చుండు. అతఁడు దుర్జనులకు భయంకరుఁడు. సజ్జనుల కభి
 గమ్యుఁడు. దీనులకు మందారము. పండితులపాలిఁటి పారిజాతము.
 దయాసాగరుఁడు. నో రెఱుంగనిజంతువులగొంతులు పరపరఁ గోసి
 మనుష్యులకడుపు నిండించుకొనుట మహాపాతకమని తలఁచి యానర
 నాభుఁడు మాంసభక్షణము మానెను. మనుజులకుఁ గీ పంచేనవార
 లెత్తెఱంగున దండనలకుం బాత్రు లగుదురో జంతువుల పహనిజేసిన
 వారు నత్తెఱంగున శిక్షార్హులె యని యతఁడు శాసించె. అతనిమన
 సెంతమెత్తనిదియో కాని పాము తేలు మొదలగువిషక్రిములనైనఁ
 దనయెదుటఁ జంపు చుండ నాతఁడు జూచి నహింసఁజాలఁడు. ప్రజా
 షేమమునిమిత్రము తనశాపనముం దప్పి నడిచినతులువల గండించు
 చుండును. కాని శిక్షలు తప్పుచేసిన వారలనడతల దిద్దుటకై యేర్పడిన
 వని యెఱింగినవాఁడు కావున దండనలు క్రౌర్యరహితము లగునట్లును
 సాధ్య మగునంతవఱకుఁ గృపామిళితము లగునట్లును జేయు చుండును.
 వేయేల! ఆమహారాజు సద్గుణంబులసారంభముద్ద యని ప్రకృతిజనంబు
 లెల్ల వానింగొనియాడుచుందురు. ఆభూకాంతునికులకాంతయానాఁడు
 గలకాంతలలో నెల్ల లావణ్యవతి. కోనలేందుఁ డగుశుకధ్వజుని
 యనుంగుఁగూతురు. ఆమెపేరు చంద్రప్రభ. గొనములదొంతి యగు
 నాయంతి యానాటికాంతల కెల్ల మేలుబంతియై యామహారాజున
 కెల్లవిధంబులఁ దగియుండె. ఆదంపతుల పరస్పరానురాగపు మొదటి
 పంటయో యన్నట్లు వివాహమైనయచిరకాలమునకే కువలయానంద
 వర్ధనుఁ డగునందనుఁ డొకఁ డుడయించె. రమాకుమారునికన్న సుకు
 మారుఁడగునాకుమారునకు సుదర్శనుఁడు తండ్రిపైఁ దనకుఁగలయను
 రాగమును గౌరవమును జూపుటకై మకరందుఁ డని పేరు పెట్టెను.

ఈగ్రంథమున వర్ణితమగుకథజరుగునాటికి మకరందుడు పదునెనిమిదేండ్లప్రాయమువాడు.

వెనుకటిప్రకరణములయందు, బేర్కొనబడినగుద్రభట్టుజ్జయినీ నగరమునుండి వెడలిపోయినకొన్ని దినములకునొక్కనాడు ప్రాతఃకాలమునఁ దనయంతిపురమున నొకగదిలో సుదర్శననరేంద్రుడు తత్సమయంబున సుదయించుప్రభాకరునిచందంబున సుదర్శనంజైయెద్దియో యాలోచింపచు నొకపీఠమునఁ గూర్చుండె. అప్పుడు ప్రతీహారి మార్గంబు జూపఁ బ్రధానమంత్రి యగురత్న సేనుడు మెల్లమెల్లరాజసన్నిధి కరుదెంచి వినయంబున జోహానరించి యిట్లనియె. “దేవా! కేసరి దేవరపాదసందర్శనార్థమయి కృష్ణుర వచ్చి యున్నవాడు. ముదల యయ్యెనేని వానిం దోడి తెచ్చెద. అసవుడు సుదర్శనఁడు నచివుని గనుంగొని “రత్న సేనుడా! వానినేలనీవెంటఁ గొనిరావై తివి. సత్వరంబు చని తోడ్కొని ర”మని నెలవిచ్చి వాని నావలకుంబనిచె. రత్న సేనుఁ డవ్వలకుం జని యొక్కముహూర్తంబునఁ గేసరినివెంటఁ బెట్టుకొనిరాజసమ్ముఖమున కేగుదెంచె. కుఱఁగటకువచ్చిన కేసరీరత్న సేనులఁ గనుంగొని రాజు వారినిరువుర నుచితాసనంబులఁగూర్చుండుఁ డని యానతిచ్చె. రాజానుమతంబున రత్న సేనుఁ డుచితాసనంబున నాసీనుఁ డయ్యె. కేసరి కూర్చుండక మహారాజు నడుగులపయిం బడి బాష్పాకులితనయనుండై, కన్నీటసుదర్శననిపాదముల నభిషేకించుచు గద్గదవ్వరంబున నిట్లనియె. “ఓదయామయా! నేనుమహాపాతకఁడను రాజద్రోహిని, దేశద్రోహిని, దేవరసన్నిధినిబీతముపైఁగూర్చుండుట కర్హుఁడఁగాను. చిన్ననాటనుండియు మీయడుగులఁ గొలిచి మీ మన్ననలఁ బడసి మీయన్నముఁ దిని మీబట్టగట్టి మిత్రులకుఁ గనుల పండువుగను శత్రువులకుఁ గన్నెట్టగను జుట్టంబులకు మనఃప్రమోదకరముగ నుండునట్లు మహేశ్వర్యంబుల ననుభవించుచు మీయంత

నాఁడనై యుండియుదుదకుమీరాదనేవఁజేయుచుఁగుడిచికూర్చుండ
 లేక యొడలు కొన్ని లంచగొండి నయి కృతఘ్నుఁడ నయి చెనఁటి
 యగురుఁగిభట్టపలుకులు విని మీకును వైదర్భులకును బాడమిన
 వివాదంబున న్యాయమగుపక్షము విడిచి యన్యాయంబుగ మీగ్రా
 మంబులఁ గొన్నిటిఁ బకులకు విక్రియించి యాపాపపుధనంబునంగ్ర
 హించితిని. స్వామిద్రోహముఁ జేసిననీచునిఁ గొఱతవేయించక ప్రాణ
 ప్రదానంబు గావించినమహానుభావుల రగుమీదయారసంబు నే మని
 కొనియాడుదు? దేవా! మీగ్రామంబుల వైదర్భులకు విక్రియించిన
 నాఁడె చిరసంపాదిత మగునాప్రతిష్ఠ విక్రియించితిని. ధనముకన్న
 సుత్యుష్ట మగుగౌరవంబును విక్రియించితిని. పూర్వసంచిత మగు
 పుణ్యము విక్రియించితిని. పాపమున కొడిగట్టి యెట్టెటోమూటగట్టు
 కొన్నయాధనంబును దుదకు నాకుఁదక్కదయ్యె. నరులెంతెంతచాటు
 చాటునఁ జేసినదోసంబులును బయలుపడకపోవు; కావున నాయొన
 ర్చిన పాపంబును బ్రద్దలై వెల్లడియయ్యె. నాకావించినయకార్యంబు
 నకు నేనిప్పుడ నరకము ననుభవించు చున్నాఁడను. ఎట్లన, దేవగకు
 నాయొడఁ గలయాదరం బడుగంటె. ప్రజలకుం గలగౌరవము గంగఁ
 గలిసె. నెయ్యరకుఁ గలమక్కువ నేలపాలయ్యె. గంపెడుబల్గముండి
 నేనిప్పుడేకాకినైతి. ఎట్టెటో పొట్టబోసికొనితినుచుండియుదుర్బలుఁడ
 నైతిని. పూర్వపరిచితుల కండఱకు దొంగ నైతిని. వేయేల! గౌరవ
 హీన మయినయీబ్రదుకు ,బ్రదికించుటకంటె నాఁడు మీరు శిరచ్ఛే
 దముఁ జేయించిన నాకెక్కు డుపకారంబై యుండు. తుచ్చప్రాణం
 బులపైఁ గలతీపిచే బలిమిని నాయంతట నేను జావలేకనుండి యీ
 మొండిదేహంబు నింతకాలంబు నిలువఁగలిగితిని. నిశ్చనుఁడ నై నిర్వ
 శుఁడ నై నిర్బంధుఁడనై నిష్క్రమ్యుఁడనై చుట్టములకు నెయ్యరకు
 నాలుబిడ్డలకు లోకులకు భూమికి బరువుగ నున్న నేనీవనికిమాలిన బ్రదు

కింక బ్రదుకఁజాల. ముందువెనుక లరయక దొరకెఁగదా సం దని
సంతోషంబున నాఁడులంచుముగ్రహించిననామనను పశ్చాత్తాపమున
నేడు మఱుఁగు చున్నయది. శిరచ్ఛేదంబు చేయక నన్ను విడుచుట
యే నాకు శిక్ష విధించుట. ఇంక నే నీమనోవ్యభిచారింపఁ జాల. మీ
చిత్తంబువచ్చిన ప్రాయశ్చిత్తంబు విధియించిన న్ననుగ్రహింపుఁడు.
కృపాతరంగితంబు లగుమీయపాంగావలోకనంబుల న్నాఁడె బటపినం
గాని నాతాపం బుపశమింపదు. నన్ను మకరందునిగా భావింపుఁడు
కటకటా! కష్టచరిత్రుఁడ నగునేను సుగుణరత్నాకరుఁడగుమకరందుని
వంటివాఁడనని పలుకుట యనుచితముగదా! మకరందునియందుబలె
నాయందుచు బుత్రివాల్సల్యముఁ జూపి నన్నురక్షింపుఁడు. ఇంతకన్న
నెక్కుఁడు విన్నవింపఁజాల" నని మరుజేందునిపాదయుగళంబుగట్టిగఁ
బట్టుకొని యనివార్య మయి వచ్చునెవ్వగ నాపలేక బాలకునిచందం
బున బిగ్గరగ నేడ్చెను. సహజముగ మృదువయి కృపానిలయమయిన
సుదర్శనునిమనస్సు దీనము లగుకేసరివచనములకు మఱింతమెత్త నై
వానియెడఁ బ్రసన్న మయ్యె. నేరస్థుఁ డయి పాదాకాంతిఁ డైన
సేవకుని కన్గననుండి యెట్లుబాష్పంబులు తొరఁగెనో దయామయుం
డగుయజమానుని సేత్రములనుండియు నట్లేబాష్పములు గారఁజొచ్చె
లట్లు కేసరిదైన్యంబును వినుటవలనం గలిగినబాష్పబింధువులు మెల్ల
మెల్ల సుతరీయాంచలంబునఁ దుడుచుకొని సుదర్శనుఁడు కేసరిని దన
యడుగులపై నుండి లేవనెత్తి ప్రక్క నొకపీఠముపైఁ గూర్పుండఁ
జేసి కనికరంబు మెఱయ నిట్లనియె. "కేసరి! నీ విండు సిగ్గుపడి వగ
వం బని లేదు. మానవజన్మ మెత్తినవారిలోఁ దప్పు చేయనివాఁ
డెవ్వఁడు? గొప్పవారు గొప్పతప్పులు చేయఁ గొలఁదివారు కొలఁది
తప్పులు గావించు చుందురు. నరుఁ డొకవేళ మనోదార్పల్యమున
నొకానొకసమయమున దోసంబు జేసినను గాటం బగుపశ్చాత్తాపం

బున వానియాత్మ నిర్మలమై పరిశుద్ధం బగును. నీవు మామకరందుని వంటివాడవు. నీ కేభయంబునులేదు. నీవు గావించినతప్పు లన్నియు ఊమించితిని. నీవెప్పటియట్లు దారపుత్రాదులతో నుజ్జయిని గాఁ పుర ముండి నాకివ్వనచివుండ వయి మెలంగుము. రుద్రభట్టు మహాప రాధంబు గావించినందుకునిగ్గుపడి యొదిగియుండుటకుమాటు తాను నిరపరాధయనివాదించి పంతగాఁడై ప్రతినలు బలికె గాని నీవలె నేరంబు నొప్పుకొని కాపునునిన వానిని ఊమింప కుందునా? ప్రజాక్షేమమునిమిత్తము దేశసంరక్షణార్థము దండులను శిక్షించుచుం దును గాని వాంఛి నాకుఁ బగతురుగారు. నీవు వ్రాసి యంపినలేఖ నాకందినది. ఆజాబు చేరిననాఁడే నే నిన్ను ఊమియించి నిన్నటకు రావించుమని రత్న సేనునితోఁ జెప్పితిని. నీవింక విషాదంబు దక్కి పొమ్ము.” అని భూపాలుఁ డానతిచ్చుటయుఁ గేసరిమహానందభరితుఁ డై తేనియడుగులకుఁ బునఃప్రణామంబుగావించి తనపై నాతనికిం గలిగిన యపారకృపారసంబునకుఁగడుఁగృతజ్ఞుఁడయియవ్వలకుఁజనియె

అతఁడు చన్న వెనుక నుదర్శనఁడు రత్న సేనునిం గనుంగొని “పాపము కేసరి కడుచిన్నవోయి యున్నవాడు. వానికి గాఢపశ్చాత్తాపము గలిగె నని తోచుచున్నయది. ఇంక నైన నతఁడు సత్ప్రవర్తనము గలిగి మనయెడఁ గృతజ్ఞుఁడయి వర్తించునని తోచెడిసి. నీయభిప్రాయమే” మని యడిగెను. రత్న సేనుఁ డాపలుకులు విని వెంటనే ప్రత్యుత్తర మొసఁగక యనుమానించుచు మెలమెల్లఁగ “దేవా! కార్యంబులంబట్టి మనుష్యులకృతజ్ఞత నెఱుంగ వలయుఁ గాని మఱులంబట్టి కాదు. కుటిలచిత్తులొపత్కాలమున నొదిగియుండి విన యంబు జూపుదురు గదా” యని పలికెను. మంత్రీమాలలకుఁ జూసెన్వ సర్వ “యన్నఁడో యొకసారి పొరబాటున నతఁడు తప్పు చేసె. గదా యని కలకాల మతఁ డట్టివాఁడే యని నిశ్చయించుట

పాడియగునా? తన యకార్యంబున కింత వగనినవాఁడు వెండియుఁ గృతఘ్నుఁ డగు నని నేఁ దలఁపను. కావున నీమనంబున సందియపడ నక్కఱ లేదు నుమీ* యని పలికెను. మంత్రి కేసరివిషయమునఁ దనయభిప్రాయమును మార్చిఁగొన లేదు గాని తేనిమాటల కెదురాడ లేక యూరకుండవలసి వచ్చె. అనంతరము రాజును మంత్రి మును మఱిఁగొని రాజకీయవ్యవహారములఁగూర్చి ప్రసంగించుచుండ మంత్రి యిట్లనియె. “విదర్భరాజునకుఁ గలవివాదమున మనచే నంపఁబడిన కేసరియు దుద్రీభట్టును వివేక హీనులు ప్రవర్తించిరిగావున మనము మఱల నెవ్వరి నయిన వై దర్భులయొద్ద కంపి వ్యవహారముఁ బరిష్కరించికొనుట కర్తవ్య మని నాకుఁ దోచు చున్నయది. రాజవాహనుని యొద్దకుఁ బోయి “మీరు రాయబారులకు లంచ మిచ్చి మా గ్రామంబుల నన్యాయముగ నాక్రమించి రని యెట్లు మనము నొక్కి పలుకఁగల” మని మీరందు రే మో! అట్లు మీరు శంకింపనక్కఱ లేదు. ఈనందేశము నడపుటకు నన్నును మకరందకుమారుని బనువుఁడు. విదర్భేశ్వరునిమనసు నొవ్వకుండ నన్వతంబులు బలుకకుండ గార్యంబు నెడకుండ నెట్లు పలుకవలయు నట్లు పలికి మనయాళ్ళు మఱల మనకు వచ్చునట్లు చేసెద.” అనుటయు రాజించుక విచారించి సకలకళాపరిపూర్ణుఁ డగుమకరందుఁడును, లోకజ్ఞుఁడు రాజనీతి విశారదుండు నగురత్న సేనుఁడును, జనినకార్యంబు సేకుఱు నని నిశ్చయించి వారిపోక కనుమఱింపె.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము.

‘పుత్రా దిచ్ఛే త్పరాజయ’ మ్మను నార్యవచన మొక్కటి కలదు. తండ్రి కొడుకువలనఁ బరాజయము నొందుట కిచ్ఛగించు నని

దాని యర్థము. సుగుణములలోఁ గుమారుఁడు తన్ను మించవలయు నని తండ్రి నిరంతరమును గోరుచుండు నని దానిభావము. జనకుఁడు గుణహీనుఁడై దుష్టుఁడైనను దనతనయుండు సుగుణవంతుఁడు సన్మార్గుఁడు గావలయు నని కోరుటయుఁ దాను సుగుణవంతుఁడై యయ్యెనేని తనకొడు కంతకన్న సద్గుణాఢ్యుఁడు గావలయు నని కోరుటయు లో కానుభవసిద్ధ మని మన మెఱుంగుదుము. ఆన్యాయము తక్కినవారి యందుకంటె చుదర్చనమకరందులయందునెక్కుడుగ సార్థకంబయ్యె.

తెల్లనిపాలవెల్లిలోఁ జల్లనిచంద్రుఁ డుదయించిన చందంబున దయాసముద్రుఁ డగుసువర్చసునికడుపున సర్వకళాపరిపూర్ణుఁ డగుచుక రందుఁ డుదయించుటచే మాశవదేశస్థులు తమభాగ్యములు పండిన వని మహానందభరితులైరి. మకరందునియం దొకశుభలక్షణ ముండి యొకశుభలక్షణము లేక పోలేడు. ఒకసద్గుణ ముండి యొకసద్గుణ ముండక పోలేడు. ఒక్క చక్కదనంబునకే వాని మెచ్చవచ్చు. ఒక్కభూతదయకే ప్రశంసింపవచ్చు. ఒక్కవిద్యకే కొనియాడవచ్చు. ఒక్కపరాక్రమమునకే పొగడవచ్చు. ఇన్నిగుణము లొక్కనియందే గుమిగూడి కానఁబడినప్పుడు ప్రజ లారాజుకమారు నెట్లుగారవింతురో యిచ్చట నర్జింపవలయునా? పలుమాట లే! ఆ రాజనందనుఁడు పది యెనిమిదేండ్లప్రాయము వచ్చునప్పటికి గుణములగనియై. చదువుల సరస్వతీయై బుద్ధికి బ్రహ్మస్పృతియై మదవతీమన్మథుఁడై శ్రీతజన చింతామణియై పండితజనపారిజాతమై పరాక్రమసింహమై జన్మ కారణమగువంశమునకుఁగడుపారఁగన్నతల్లిదండ్రులకుఁ బాలింపఁబడు ప్రకృతిజనులకుఁ గ్రమంబున గౌరవంబు యశంబు నానందంబు నొడఁ గూర్చుచు నతని కతండ్రి సాటి యన విలసిల్లె. మకరందుఁడు నిండు ఋష్యసమును బ్రాపించినందునఁ దల్లిదండ్రులు వానికిం దగినకన్నీయను దెచ్చి వివాహంబు జేయవలయు నని రాజపుత్రికలకై వెదుకఁ

జొచ్చిరి. కన్నియమెచ్చుప్రాయమును దల్లి మెచ్చునంపదయుఁ దండ్రి మెచ్చుమగఁటిమియుఁ జుట్టములు. మెచ్చుకులగౌరవమును మకరందుని పట్ల నుండుటచే నప్పటిరాజు లనేకులు తమతమకన్నియలఁ గానుకలతోఁగూడ మకరందునికాళ్ళపైఁ బడవేయుటకు సిద్ధముగ నుండిరి. చక్కదన మున్న కన్నియకు విద్దియ యుండవయ్యె. చక్కదనమును విద్యయుఁ గలపడంతికి నత్కులప్రసూనత గలుగ దయ్యె. చక్కదనమును విద్యయు నత్కులప్రసూనతయుఁ గలయెలనాఁగకు నైశ్వర్యము లేదయ్యె. చక్కదనము విద్య నత్కులప్రసూనము నైశ్వర్యము గలమగువ ఖాద్ధమత ద్వేషి యగుక్షత్రియునికన్యక యగుచు వచ్చె. క్షత్రియకన్యను దనకుమారున కిచ్చి పెండ్లి నేయుటకుఁ జంద్రప్రభా దేవికిని సుదర్శనునకు నిష్టమే; కాని యారాజులు తమతమకూతుల నెఱిగియెఱిగి ఖాద్ధరాజనందనునకిచ్చుట మంచిదగునా కాదా యని శంకింపఁ జొచ్చిరి. అదియునుం గాక మకరందుఁడు విద్యావ్యాసంగము గలిగి తనకాల మంతయుఁ బండితగోష్ఠియందును గ్రంథపఠనమందును గడపుచుఁ దన పెండ్లిమాటఁ దలపెట్టక తల పెట్టినవారి కుత్తర మీయక రాజకన్నియలచిత్తరువులఁజూచి మెచ్చక మెచ్చునట్లారులకుఁ జెప్పక చదువు పైవిసువు దోచినపుడు సాములం జేయుచు సాముల పై విసువు దోచినపుడు చదువుచుఁ దనహృదయ మెవ్వరికిం దెలియకుండ వర్తించు చుండెను. అందుచేతఁ దల్లిదండ్రులు కుమారుని వివాహవిషయమునఁ గర్తవ్యము నిశ్చయింపఁజాల రైరి.

ఇట్లుండ మకరందుఁడు ముఖ్యమంత్రి యగురత్న నేనునిగూడి రాజకార్యములమీఁగ విదర్భకుం బోవలసి వచ్చె. చంద్రప్రభాదేవికి మకరందుని వెనుక నిరువురుబిడ్డలు పుట్టి బాల్యమునంచే మృతినొందుటం జేసి యామె గారాబుకొడుకు నెడబాసి యుండలేనిదయ్యుభర్త ప్రకరణమున నియ్యకొనవలసె. సుదర్శనుఁడును దనయనుంగుఁగుమారు

నదివట కెన్నఁడును విడిచి యుండకపోవుటచే వదల లేక వదల లేక బిగ్గఁ గొఁగిలించి ముద్దాడి మంత్రించేతిలోఁ జేయి వైచి యప్పగించి సమరముల ముక్కాకలఁ దేజిన మెఱియలవంటిబట్ల నూరుగురిను గుట్టుపులొతుల నేఁబదుగురు మదపుటేనుంగులఁ బదింటిని వెంటఁ దోడ్కొని పొమ్మని కళ్యాణవిధి యనుభద్రజాతిగజము పై గొడుగును మంత్రించి నెక్కించి యాశీర్వదించి పనిచెను.

తొమ్మిదవప్రకరణము.

మానవులకు జ్ఞానాభివృద్ధి కేవలగ్రంథపఠనంబువలనమాత్రమే కాకప్రయాణమువలననయిత మగును. శాస్త్రజ్ఞానవాసన లేని మూర్ఖున కైనదేశాటనము మిక్కిలిలోకానుభవమును గలిగించు నన శాస్త్రజ్ఞానముఁ గలఁపండితుల కదిచేయుమే లింతింత యని వర్ణింప వశమా కూపస్థ మండూకమువలెనున్నచోటు విడువక తామున్నచోట సర్వప్రపంచ మనియుఁ దా మెఱిఁగినదే సర్వజ్ఞాన మనియు విజ్ఞప్తిగొ కించిజ్జలాక్కసారి దేశాటనముం జేసిన వారియభిప్రాయములన్నియు వింతగ మారక పోవు. ఈశ్వరునియాన్నత్యముఁ దెలుపుకొండలను, పరమేశ్వరునిమహిమమువలెనే డట్టములై దుర్గమము లగుమహారణ్యములను, సర్వేశ్వరునిదయారసమువలె ప్రవహించునదులను, గ్రీమంబున నెక్కి కడచి దాఁటి పయనములు నేయువారిమనోవికాస మెంత విస్తారముగ నుండునో యది పయనములు జేయనివా రెఱుంగుట కష్టము. సరుఁడు విదేశంబులకుఁ బోయి యచ్చటి జనుల యాచారంబులు వేషంబులు భాషలు మతములు నచటిరాజులపరిపాలనాపద్ధతులు శాసనంబులు గ్రహించి తమదేశంబున నున్న వానితోడం

బోల్చి చూచికొనిన యెడలఁ దన వారలయందలిదోసఁబులు కెండ వవానియందలి గుణంబులు నద్దమునందునలె మనంబునకు విస్పష్టముగఁ బొడకట్టు. అందుచే దేశాటన మనశ్శక్తి ర్తన్యము.

మకరందుఁడు తండ్రినివీడ్కొనియుజ్జయిననగరంబు వెడలి పరివార సమేతఁ డయి విదర్భకుం బోవుచు మార్గమధ్యమున నృప్తివైచిత్ర్యములఁ గని యచ్చేరువడుచు నాటవికుల యమాహుతశ్శమునకుఁ బల్లియలనుండుజనంబులవెంగలితనంబునకుఁ జంకిల్లుచు నెడనెడఁ జెట్ల నీడల విడిది నేయుచు నచ్చటిసెలయేళ తియ్యినినీర్కందావి నిష్కలుషము లయిన వాయువులంబీలీచి చెట్లం దమయంత పంజినపంక్తఁ దిని సుఖించి మహానగరములలో సంతోపురములలో వసియును జనంబుల కన్న జనపదంబులఁ గుటీరంబుల నుండుజనంబులె యెక్కుడుసుఖము ననుభవించుతురని మనంబునం దలంచుచుఁ బయనముం జేసి పద్మనైదు దినంబులలో విదర్భాపురంబుం జేరి. చేరి తురాక రాజవాహనున కెఱింగించి పుచ్చుటయు నతఁడు వారి గారనింపఁ దనజ్యేష్ఠకుమారుఁ డగు మేఘవాహనునిం బలిచె. మేఘవాహనుఁడును నముచిహ్ననివారముతో మకరందు నెదుర్కొని గారవించి యొక్కరమ్యసౌధంబు నిడి దిగా నేర్పఱచి వారియపచారార్థము తగుసేవకుల నియమించి చనియె. మాళవకులు పయనపుంబడలికలఁ దీర్చికొనుచు మూఁడుదినంబులు గడపిరి. నాలవనాఁడు రాజవాహనునియంత్రులలో నొక్కఁడు జయంతఁడనువాఁడు మకరంద రత్న సేవలం గనవచ్చి యిట్లనియె. “రాజవాహన మహారాజుగారు మీ రాకకుం గగ మెయ్యదియో యెఱింగి రమ్మని నన్నుం బుత్తెంచిరి. అది నాకు వినుపింపఁబోలు నేని వినుపింప వేఁడెన. అంతిపురమున రాజుగారికిఁ గడుం గూర్చు శాలిక యొక్కరిత జ్వరపీడిత యయి యున్నది. ఆకారణంబున నృపాలుఁడును బండుగులును మన స్తీమితమాలేక యున్నవాగు. అందుచే బ్రస్తుతిము

రాజుగారు మీసం దేశార్థముల విని తగినయు త్తరంబుల నొసంగజాల
మని మీతో మనవిచేయు మనిరి. ఆ బాలికకు దేహోగ్యము గలుగు
సంతపటకు మీరు మాయిచ్చునత్కారంబుల గ్రహించి యిం దుండ
వలయునని పార్థించు చున్నారము. అనవుడు రత్న సేనుడు జయం
తునితో నిట్లనియె. “అయ్యయో! మీమహారాజుగారికి మనస్థిమి
తములేనినమయమున వచ్చి మేమపరాధంబు గావించితిమి. సిద్ధార్థుని
యనుగ్రహముచే రాజపుత్రిక సుచిరకాలంబున స్వస్థచిత్త యగు
గాక. మావచ్చినపని మీ కెఱిగింపరానిది కాదు. ఎల్లలంగూర్చి
మాకును మీకునుం గలవీవాదమును దొల్లిటియట్లు కాక మరల
బరిష్కరించుటకై వచ్చితిమి. ఇది యసమయ మగుటచే నమయ
మగువఱకు మే మిచ్చటనే యుందుము. ఈనడుమ మారాజకుమారుడు
విద్యార్థాపురంబునం గలవై చిత్త్యంబులఁ గనుంగొనుచుఁ బ్రాద్దు
లంబుచ్చుచుండు. వ్యవహారముం గూర్చి ప్రసించుటకుఁగాక
యూరక మీమహారాజుగారిని సందర్శించుటకు మేము మూడు
దినములలోవత్తు మని మనవిచేయుము.” అని పలుక జయంతుడు
“నరే మంచిదట్లే సేయు”డని రాజకుమారునియొద్దను రత్న సేనుని
యొద్దను సెలవు గైకొని చనియె.

మఱునాఁడు మకరందుడు నగరంబుఁ జూడవలయునని రత్న
సేనునిం గూడి యొక్కయరదంబు నెక్కి బయలుదేటి విదర్భరాజసేవ
కులు దారి జూపఁ బలుతొవులకుఁ జని యాపురవైచిత్ర్యంబులం గని
సంతసించి సేవకులతో “భీమరాజు తొల్లిపాలించిననగర మిదియేకదా!
అనాటిచిత్రంబు లేనైన నిప్పుడున్నయెడల వానిం జూపఁ గలరా?”
అని పలికె. అట్లే చేయఁగలనుని యాసేవకులు వారిం గొంతదవ్వు
వోడ్కొనిపోయి యొక మువ్వారవమునం బ్రవేశపెట్టి “దేవా! యిది
యే విదర్భరాజపుత్రి మగుదమయంతి విహరించిన యుద్యానవనము.

ఇచ్చటనేనిషధరాజుపాలినుండివచ్చిన రాయంచతనచుట్టపూటంచుటతోఁ గలిసి వ్రాలిన దట. ముద్దులు మూటగట్టు నాయంచపలుకులు విని నలుని పై గాటంపువలపు నిలిపి దమయంతి పువ్విలుకాని హఠాహఠికి వెఱచి యీపువ్వుతీరముననే చిగురుసెజ్జల పైఁ బన్నుండి వెన్నెలతేలు నిదుర లేక గడవినదట. చెలికత్తియలం గూడి యాదమయంతి జల కేళినలిపినకొల నిది యట.* యని యాయాతావులఁ జూపి వారికి మనఃప్రమోదంబు గలిగించిరి. ఆనెలవులం జూచి మకరందుఁడు భారతంబునఁ దాను జదువుకొనిన సలదమయంతుల చరిత్రంబుల జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చికొని సమ్ముదితుడై విడిదికిం జనియె.

రత్న సేనుఁడు మఱునాఁడు మకరంద సమేతుఁ డై రాజవాహన మహారాజును జూడ సరిగి దావారికులచేఁ దమరాక తేని కెఱిగింప జయంతుఁడు వచ్చి వారిని గారవించి “బాలిక దేహస్థితి సరిగ లేదు. మహారాజుగారు చింతాక్రాంతులై యచట గూర్చున్నవారు. రండి చూతురుగాక” యని లోనికిం గొంపోయి యిరువురవేర్లు రాజసకుం దెలిపెను. రాజును మెల్లఁగఁ బీఠముండిలేచి వారి నెదుర్కొని సేనుం బడిగి యుచితపీఠములపైఁ గూర్చుండ నియమించెను. అచటనున్న వారందఱు తొండురులతోఁ బలుకక యూరకుండిరి. రాజు దీనాననుఁడై యెద్దియో చింతించుచుండె. ఆయవస్థం జూచి రత్న సేనుఁడు మకరం దునితో రహస్యముగ “కుమారా! నీవు వైద్యశాస్త్రపారంగతుఁడవని ప్రసిద్ధిగలదు. ఈ బాలిక కేదేని దగుచికిత్స నీవు చేయఁజాలవా?” యన మకరందుఁడును “వారు నాకామెం జూపిన పక్షమున నాయోపిన చికిత్స యొనర్చెద” నని పలికెను. అప్పుడు రత్న సేనుఁడు రాజవాహ నున కభిముఖుఁ డై యిట్లనియె. “దేవా! యీ బాలకుఁడు గట్టివై ద్యుఁడు. ఈతనికి రానివిధియ లేదు. అది దాయుర్వేది మితనికభిమాన విద్య. పరోపకారార్థ మిదం శరీర”. మృదు న్యాయమును బట్టి తాను

రాజనందనుఁ డయ్య గరువంబు లేక తెగులుగొంటు లగునిటుపేదల
యిడ్లకుఁ బోయి వారల కుచితంబుగ మందు లిచ్చి పథ్యపానంబుల
పై వారలకు ధనమునయిత మిచ్చి వారిరోగంబుల మాన్పు చుండును.
మూబాలిక నీతనికిఁ జూపిన నీతఁ డోపినసాయంబు జేయఁగలఁడు. ఎం
తలెంతలు జాడ్యంబుల నైన నీతఁడు చేతితోఁ దీసివేసినట్లు కుదుర్చు
ప్రజ్ఞగలవాఁడు. అనుటయు రాజంబరివేష్టించి యున్నసభ్యులందఱు
నాటిలేనిచక్కఁదనంబును జక్కఁదనంబునకుం దగినప్రజ్ఞయుఁబ్రజ్ఞకుం
దగినఁకరోపకారచింతయుఁ గలయాపురుషసింహునివంకకుఁ దమకను
లండ్రిప్పి చూచి యచ్చెరు వందసాగిరి. రత్న సేనునివలుకులు రాజవా
హనునిచెవులకు నమృతధార లట్లుపచరించి యెంతోయాస గొలుపుటం
జేసి వానిమొగము వికాసవంత మయ్యె. మన స్ఫుతాహసమేతమ
య్యె. దేహంబు మరల దార్శనంత మయ్యె. జయంతఁడు మొదలగు
వాట బాలికను మకరందునకుఁ జూపుమని త్వరపెట్టిరి. అప్పుడు రాజ
వాహనుఁడు వీరమునుండి లేచి మకరందునిచేతులు పట్టికొని “నాయ
నా ! వయసున నాకన్న నెన్నియోయేండ్లు చిన్న వయ్యు బుద్ధిం
బెద్దవు. అందుచే నిన్ను వేఁడుకొన్నం దప్పు లేదు. నాబిడ్డకుం బ్రాణ
దాంబు చేసి మమ్మొకరి జేర్చు” మని వేఁడుకొనియె. మకరం
దుఁడును వానిప్రార్థనమున మనస్సుకరఁగ లేచి వినయమున “దేవా !
నేను కీచిజ్ఞుఁడన న్నింత వేఁడికొన వలదు. నా యోషినయుపకారంబు
చేయఁడు. జాడ్యంబుతెఱుఁ గెఱుంగఁజేసి నాకాబాలికను జూపుఁ డని
పలికె. అసలును ర జవాహనుఁడు “జ్వరమే దానిని బీడించుచున్న
రోగము. దానిమేసిమీఁద వడ్లగింజ వేసిన పేలగింజ యగుచున్నది.
ది హంబునకు మితయు మేరియు లేదు. మాపులు కంటికిఁ గునుకన్న
మీఁద లేదు. రెండవములనుండి నన్ని పాతము ప్రవేశించినది. ఒక్క
మీఁద చూచినయేని యిన్నియు నీవ యెఱుంగఁగలవు. దా రమ్మ

పోద మని యాతనిని రత్న సేనుని దనమంత్రి యగుజయంతుని వెంటబెట్టుకొని లోనికిం జనియె.

పదియవప్రకరణము.

“అమ్మా! నీనిమిత్తము క్రొత్తవైద్యులు వచ్చియున్నారు. కన్నులు విప్పి యొకసారి యిటుచూడుతల్లీ” యని రాజవాహనుడు బాలికమంచమునొడకుఁ బోయి పిలిచి చేతితో లేపెను. “నాకు రోగము లేదు వైద్యు లెందుకు? నేను మాయూరికిఁ బోవలయును. నన్నుం బోనిండు. నేనిక నిచ్చట నుండ నని పలికి యబ్బాలిక సన్నిపాతవశమున నొడ లెఱుంగక లేవంబోయెను. అప్పు డిరువురు చెలికత్తెలు మెల్లగ నామె నూరడించి పండుకొనఁబెట్టిరి. పోతబోసిన బంగారుబొమ్మవలె నున్నయాసాగసులాడిచక్కదనంబునుగనుంగొని మకరందుడు తనలో “నిది మనుష్యాంగన యగునా! ఈజగన్మోహనాకార కెంతపాడురోగము వచ్చినది. కటకలా! యీమె బ్రదుకదేని జగ మరణ్య మగును. మధ్యమలోక మలంకారశూన్య మగును. ఇది నిజముగ బంగరుబొమ్మయే యన వచ్చు. ఏలయన నీయుష్ణముచేత మేను చిక్కినను వన్నె యించుకయుఁ దఱుంగ దయ్యె”. నని తలంచి యామెస్థితిఁ గనిపెట్టుట కెడమచేయి పట్టుకొని నాడింబరీక్షించి నాలు కయుం గన్నులు శోధించి రాజవాహనుని వెండియుం గొన్నిప్రశ్నము లడిగి స్థితిం జక్కగఁ గనిపెట్టి యాషధము నంపెద నని చెప్పివిడిదికిం జని జామున కొక్కమాత్ర వేయు మని కొన్నిమాత్ర లంపె. ఆమాత్రలయం దెంత పటుత్వమున్నదో కాని యవి ప్రయోగింపఁబడినది మొదలు బాలిక మేను తేలికగ నుండెను. ఆమందు వేసినమొదటినాఁటిరాత్రి నిదుర పోవ కున్నను బాలిక తనలోఁ దాను గొణగకొనుట

మాని యూరక పండుకొనియె. రెండవనాటిజేయి నించుకనిదురించె. మూడవనాడు తెలివిగలిగి యడిగినమాటల కుత్తరములిచ్చెనాలవ నాటిరాత్రి నలుజాము లొడలు మఱచి నిదురించె. అయిదవనాఁ డాఁ కలి యాఁకలి యని యాహారం బడిగె. ప్రితిదిన ముదయమందును సాయంకాలమునందును మకరందుఁడు వచ్చి యాబాలికఁ గనుంగొని యనుపాసభేదంబులతో నాయాషధంబునే నడుపు చుండె. ఆఁకలి మిక్కుటముగ నగుటచే నాఱవనాడు వైద్యుఁ డామెకుఁ బథ్యము పెట్టించెను. అనంతరము క్రమక్రమంబున నాబాలిక యన్నహితము గలిగి యారోగ్యస్థితి నొందజొచ్చెను. వైద్యుఁ డుదయముపూట వచ్చుటమాని సాయంకాలమునందె రానారంభించెను. ప్రాతఃకాల మునందు వైద్యుఁడు రా నందున కామె యించుక మనఃభేదమునం దుచు సాయంకాలమం దాయన వచ్చినప్పుడు తనదేహస్థితినిగూర్చి చెప్పిన మాటయే మరలఁ జెప్పుచు నడిగినప్రశ్నయే మరల నడుగుచు వాని నెంతసేపో నిలుపుచు వచ్చెను.

ఒకనాడు సాయంకాలము మకరందుఁడు బాలికను జూచుటకు వచ్చునప్పటికి రాజవాహనమహారాజు మంత్రులతో నేవిషయముననో కార్యాలోచనము చేయుచు నాతనివెంటలోనికి రాఁ డయ్యె. అప్పుడు బాలికయొద్దనలుపురుచెలికత్తెలుమాత్ర ముండిరి. ఇరువురు పురుష సేవ కులు మకరందుని లోనికిం దోడ్కొని పోయిరి. అతఁడాపూట చాల తడ వచ్చటనుండి యొకమాఱుకుడిచేయియు నొకమా టెడమచేయి యుఁ బట్టికొనినాడిఁ బరీక్షించిపథ్యపానములంగూర్చియు నిద్రాదివిషయములంగూర్చియు వినువానికి వినువు గలుగునట్లు ప్రశ్న లడుగఁ జొచ్చెను. బాలిక వాని కన్నిటికి వినువుగొనక యొక్కంత సిగ్గుపడు చుఁ బ్రత్యురము లిచ్చెను. సూర్యాస్తమయమయి చీకటులు గాఢముగఁ గగిమ్ముటచే మకరందుఁడు తనవిడిదికిం బోవలయు నని పయ

నము కా నాముద్దుగుమ్మ చెలికత్తెలలో నొకదానిం బిలిచి “ఓసీ! కల్పలతా! ఇంకను గొంచెమునే పిచ్చట నుండి నాదేహస్థితిని సమగ్రముగఁ బరీక్షింపు మనుము. ఇట్లు విడిదికింబోవ వేగిరవడుటకుఁ బ్రియ జన మెవ్వరు లేరుగదా” యని చెప్ప నప్పలుకులు విని మకరందుఁడు సంతసించి “మాకు మీకన్నఁ బ్రియజన మెచ్చటను లేదు. ఎంతసేపున్నను మీనన్నిధి నుండనే మనసగుచున్నది. ప్రోద్బుధువుచున్నది గావున నేనింక చనక తప్పదు. రత్న సేనుఁడు నారాక కెదురుచూచు చుండును. కాని యీమెకు దేహరోగ్యముసంపూర్ణముగఁ గలుగుటచే నేను తేవటిచుండి యిక్కడకు రా నక్కఱలేదు. కావలసియున్న పుషపచ్చెద” నని లేచి యావలకుఁ బోయి పురుష సేవకులు మార్గముం జూప విడిదికిం జనియె.

ఆపలుకులు వినినతోడనే బాలిక మొగంబున వైవర్ణ్యముతోఁ జెను. చెలికత్తెలు మందుదెచ్చి పుచ్చుకొమ్మని ప్రార్థింప నామె పుచ్చుకొనక యెవ్వరితోడం బలుకక పండుకొని కొంతసే పిట్టు పాన్పుపై దొర్లి యెట్టకేలకు నిదురవోయెను. నిదురలో రెండుసార్లు మకరందుఁడా! మకరందుఁడా! పోకుపోకుమని పలవరించెను. మఱునాఁడుదయమున రాజపుత్రికని దుర మేల్కొని చెలికత్తెలతో నెప్పటియట్ల పలుకక విచారాక్రాంత యయి యుండె. తల్లియు రాజవాహనుఁడు నాదినమున నామెం జూచి యట్లుండుటకుఁ గారణ మే మని నొక్కి యడిగిరి. ఏమియు లేదని బాలిక యుత్తర మిచ్చె. సఖిజనంబుల నడుగ వారు తమ కేదియుం దెలియదని బదులు చెప్పిరి. బిడ్డ మఱు నాఁడు నత్తెఱంగుననే యుండుటచే వెండియు మకరందుని బిలువనంపి యామెస్థితిం జూడుమని ప్రార్థించె. మకరందముఁ గనుంగొని తద్దయ సంతసించు తుమ్మెదవలె మకరందుని గనుంగొని యాయుండువదన మహానందము నొందె. ఎక్కడిరోగ మక్కడ నంతరించె. మొగము

వికాసవంత మయ్యె. అదిమొదలు మకరందుఁ డచ్చటనున్నన్ని నాళ్లు రెండుపూటలు నామెంజూచుచుండె. ఎందుచేతనోయెంతకాలమున్న ను మకరందున కాఁయూరు విడిచిపోవుట కిష్టము కలుగ దయ్యె. కాని రత్న సేనుఁ డుజ్జయినికిం బోవలయు నని నిశ్చయించుకొని తమవచ్చిన వ్యవహారంబు బరిష్కరింపు మని రాజవాహనునిం ద్వరపెట్టెను. రాజ వాహనుఁడును సుదర్శనునిబలపరాక్రమాదులకు వెఱచియో మకరం దుఁడు చేసినయుపకారముఁ దలఁచియో యదిన్యాయ మనినమ్మియో వివాదకారణము లగుగ్రామముల సుదర్శనున కిచ్చుట కొడంబడిరత్న సేనమకరందులం బిలిచి యెరతయు గారవించి వారికిఁ బలుపనదనము లిచ్చి యిట్లనియె. “నాయనా! మకరందుఁడా! నీవు మాబాలికను మృత్యుముఖమునుండితెచ్చి మాకప్పగించితివి. నీమేలు మేముమరువ జాలము. నాకృతజ్ఞతను మీతండ్రికి విన్నవించి గ్రామము లిచ్చితి ననుము. మన రాజ్యములు రెండు నప్పచెలియండ్రవలె కలహములేక వర్ధిల్లుగాక!” యని యతఁడు వారల వీడ్కొన మకరందుఁడు బాలిక యొద్దకుం బోయి తన పయనంబు నెఱిగించి యామెను మరలదుఃఖ సముద్రమున ముంచెను. అతఁడును వదలలేక వదలలేక యామెను విడిచి మఱునాఁడు రత్న సేనునిం గూడి సపరివారముగ నుజ్జయినికిం బోయెను.

పదియొకండ్రవప్రకరణము.

“కర్పూరమంజరీ! కర్పూరమంజరి! ఏమమ్మా యెన్ని పిలిచి నను బలుకవు? నీస్థితి యేమియు బాగులేదు! అన్నము తిననే తినవు. తినిన నాలుగుమెదుకులు మునుపంటఁ గొటికెదవు. తేలు కన్ను

మూయనే మూయవు. మూసినఁ బలు తెఱంగులఁ బలువరించెదవు. అడిగినదాని కుత్తరం బొసంగవు. ఒసఁగిన వవ్వనస్థితముగాఁబలికెదవు. ఏనుఁగుంబును గోరవు. ఏముచ్చటం దలంపవు. నీకీదురంతనఃతాపము గలుగుటకుఁ గారణమేమి? ఇది దయ్యమో భూతమో సిద్ధియో దేహవీడయో మనోవ్యాధియో మే మెఱుంగఁజాల కున్నాము. శరీర సంబంధమగువీడ యయ్యె నేని దానికిఁ దగులికిత్తులఁ జేయచ్చు. మనోవ్యాధికి మందులేదందుకు. కాని మనసిచ్చి చెలికత్తెల్లఁగోఁజెప్పు కొన్న మనోవ్యాధులునయితము మానును. కావునీనుచున్నామముమా కెఱుంగఁజేయు మమ్మా! వడగాల్పుల కెండ్లిపోవుతీరగవలె నీవెంతకాల మీతాపముచే నీరీతిని శోషిల్లెదవు? వెన్నెలకు వడ దగులునీమేకేమి యివ్వధంబున నిద్రాహారములు లేక కృశించుటయేమి?

అన్నియనుంగుఁజెలికత్తియలిరువు రొకనాఁడుకన్నూరమంజరిఁ జేరి యడుగఁజూచ్చిరి. కన్నూరమంజరి యాపలుకుల వినియు విచక్షణై యారకుండె. ప్రియసఖులిరువురు నామెహృదయశల్య మగునాయంశ మేదియో విస్పష్టముగా వినఁగోరి తమ శో నామె యాన్వృత్తాంతముఁ జెప్పెడుదాఁక విడువఁగూడదని నిశ్చయించుకొని మరలమరల తఱచి తఱచి యామెనడిగి యెంతకుంఁజెప్పుకున్న నెట్టకేలకు వినుచునెట్లవిరి

“ప్రియసఖ! మేము నీకుం గడుదరివార మయ్యుచు నీవది యేమోకాని మమ్ముం బెరవారిగఁ జూచుచుంటివి. నిన్నుంగనుటయే మీతలిదండ్రులవం తయ్యెనుగాని పెంచుట మాతెల్లులవం తయ్యెను. నీవు వుడమిపైఁ బడినదిమొదలు నిప్పటిదనుక నిన్ను మే ముకనాఁడు నెడఁబాసి యెఱుంగము. ఆట లాడుకొనుట నేర్చిననాఁడుగోలె మన మొండొరులను ఖదుఁఖములఁ జెప్పుకొనుచున్నారము. మానస్స నెక్కు డగునాపులు నీకుండ రని నాయభిప్రాయము. తల్లిదండ్రు లెఱుంగ కుండ మఱుంగు చేయవలసినచాటుమాటలు రాజకన్యకలు చెలిమి

కత్తెలతోఁ జెప్పుకొందు రని విను చుండుము. ఒకవేళ నీమనోగతరహా
స్వరూపు నీవు మాకెఱిగించినచో నవి బట్టబయలు చేయుదు మేమో
యని నీమనంబున నవసమ్మిక యుండవచ్చును. పసితనంబుననుండి మా
స్వభావమును జక్కగ నెఱిగిననీతో స్వవిషయమున మే మేమియుఁ
జెప్పుకొన నక్కఱలేదు అయిన నవస్థాంతరము నొంది నీవిప్పుడు
విమనస్కు వై యుండుట నించుక చెప్పవలయును. మేమునోటనువుగింజ
దాగనివారముకాదు. ఎక్కడిమాట లక్కడ మఱినువారము. మా
చెవిలోఁ బడినమాట పెట్టెలోఁ బెట్టినమాట. ఇంకను నమ్మిక చాల
దేసి నీగుట్టువట్టులు వెల్లొచ్చుమని చేతిలోఁ జెయివైచి భాసలు
చేసెదము. అని చెలికత్తియగుమల్లికయుఁజందిరికయునొక్కినొక్కి
యడుగ నాచక్కెరబోడి ప్రత్యుత్తరం బాసఁగక నూరకుండుటయను
చిత మని మెల్లన నిట్లనియె.

“ఓసీ మల్లికా! చందిరికమొదటినుండియు వెట్టిభాగులదియని
నీకెఱుంగుదువు. దానికి వెట్టియెత్తిన నీకు వెట్టియెత్తినదా? మీపయి
నాకవసమ్మిక యెన్నఁడు లేదు. ప్రపంచమున నాకు మనసుగలసిన
సంగడికత్తియలు మీరు దక్క వే తొకరులేరు. ఈమాటమీరెఱుం
గుదును. అడవిలోఁ బుట్టి యడవిలోఁ బెరిగి యడవిలోనే జీర్ణమగు
పూవుల తెఱింగున నాకోరికలు నామనంబునఁ బుట్టి యచటనే పెరిగి
యచటనే జీర్ణము కావలసినవి కాని యొరులకుం దెలియఁజేయఁ దగి
నవి కావు. ఏమందు రేని నాకుం దండ్రీ దగ్గఱలేదు. తల్లి యస్వ
తఁజూ గాలు. నాకు గారావుఁజెలిమిక తైలగుటచే గామనోరథంబుల
నొడఁచుగర్వనలయు నని మీకు యన్నించెదగ; కాని యది మీకు
సాధ్యముకాదు. ఈగ వ్రాలకుండ మీరు సంరక్షణ చేయఁగలను.
నా కెన్నినీయెను నచ్చిపప్పుడు తేయింబవట్ల నిదురయుఁ గూడును
మానుకొని యుపచారంబులు చేయు మన్నఁజేసెదరు. నాకై వగవ

మన్న వగచెదరు. కావలసినపదార్థంబులఁ దెమ్మిన్నఁ దెచ్చెదరు. నేయేల? పాణిము లిమ్మన్న నిచ్చెదరు. అంతియ కాని దుస్సహంబు లగునాపడల నెట్లు సహింపఁగలరు? దుర్లభంబు లగుతావుల కెట్లు పోఁ గలరు? దుర్లభంబు లగువస్తువుల నెట్లు తేఁ గలరు? నాయలమట మీకుం దెలుపుట మిమ్మును జింతాపరవశలుగఁ జేయుటయే కావున నన్న మీరడుగవలదు. ఇట్లంటి నని నాపై మీ రలుకఁబూని మొగంబులు ముడువవలదు.”

అనవుడు మల్లిక యామె దేహివల్లిక పైఁ జేయి వైచి “చెలి! మేము నీకు సుఖదుఃఖసమాన మయినజనముగదా. మాకన్న మీ కార్చువారును దీర్చువారు నుండరు. చెప్పకన్న మాతోడే సరి”యని యొట్టు పెట్టుకొనియె. చంద్రికయుఁ జెప్పదువా చెప్పవా యని పలు మా తొత్తి యడుగఁ జొచ్చె. తనగుట్టును దా నెంతదాఁచఁదలంచినఁ జెలిమిక త్తియలు దాఁచనీయ రనియుఁ దనకుఁ జెప్పక తప్పదనియుఁ జెలిసికొని కర్పూరమంజరి పాణినమాన లగుచంద్రికామల్లికలతోఁ దనవృత్తాంతముఁ జెప్ప నిశ్చయించియు నొకమాటు సందేహించి యొకమాటు సిగ్గుపడి యొకమాటు నన్నెందుకు వీడించెదరే యని సఖులం గసిరి యొకమాటు తనకిధ చెప్పఁబూని నాలుక చీకరవజకు మాట రానిచ్చి పైకి వెడలనీయక యాచుకొని యెచ్చకేలకు నెచ్చె లులవేడికోలు మిక్కుటం బగుచు నిట్లనియె.

“అమ్మయ్యా! నాదారిని నన్నుండనీయక వీడించుటకు నాకు మీరెక్కడదాపురించిరే. నే నేమని చెప్పుదును? మీరు లోకజ్ఞాన మెఱిగినజాణలు కదా! నే నేమో యనుకొంటి మీ తెలి వింతేనా? ఇంతకాలమునుండి చూచుచు మీరు నా యలమటకుం గారణ మూహింప రైతిరా? ఎలజవ్వనంబున నివ్వటిల్లుపువ్వుబోండ్లకు మన స్సంతాపహేతువు లెవ్వయో యందు తెలింగినవే. నెచ్చెలులారా!

చల్లక, వచ్చి ముంత దాచుటయేల? చెప్పదలంచియు సిగ్గుపడఁ దగదు. మాళవరాజసందనుం డగుమకరందుఁడు నా దేహలో గంబునకుఁ బలె మనోరో గంబునకును దగుచికిత్సలం జేయఁగలాఁడు. మీచేత నగు నేచి నా కత్రెటంగున నైన నాసుదర్శనకుమారునిదర్శనము చేయిం పుఁడు. ఆ రాజహంసముం గనుంగొనిన నామానససరోవరము శోభా వంత మగు. అలెనిముఖచంద్రబింబముం జూచిన నానెమ్మనంబునఁ గ్రమ్మిఁదముఖాంధకారంబు నశియించు. ఆఘననికృపావృష్టుల నీమేని పరితాప మఁడఁగు. సఖులారా! వేయేల? నాకతనిలోడిదియే లోకము. గా మనోన్యభ సమగ్రిముగమికటిఁగించితఁ గావున మీకుఁ బోలిన తెఱంగున నావగఁ బాఁఁ బ్రియత్నింపుఁడు.

అని కర్పూరమంజరి సందియంబు విడిచి తనమనోవైకల్యకారణ మును మఱుంగు లేక యనుంగుఁజెలులకు నెఱుంగఁజేయుటయు నప్పు డాసఖు లేరీ వురుఁ గడుసంతసించి యామెకుం దమయందుఁ గలవిశ్వాస మునకు మెచ్చి తమసఖికి మకరందునిపొందెవ్వధంబున సమకూరునని యాలోచింపఁ దొడంగిరి. అట్లు నాలుగైదు నిమిసంబులు వారు చింతించిన పిదపఁ గర్పూరమంజరికి వినంబడునట్లు చంద్రిక మల్లికతో సల్లస నిట్లనియె. “ఓనీ మల్లికా! ఈమె మనోరథము దుర్లభము గాదు. ఏమింటేని యామకరందుఁ డెంతటిచక్కనయ్య యయినను వాని కట్టి తెక్కులాడి యెక్కడ లభించును? మన చెలిని మనము మెచ్చఁగూడదు; కాని యింతటి యండకత్తియ యీనాఁటి రాచ కన్నియలలో నెందున్నదే? ఒకవేళ చక్కనిపడంతులున్నా రనుకొ నుము. వారి కవిద్దియ జాణతనంబు లెక్కడివి? కావున మననెచ్చెలిమ నోఁ ధంబు మకరందుఁ డెఱింగినచో గన్నులఁ గప్పుకొని మహాప్ర నా మని యామను బరిగ్రహించు. ఈమెం గాంచినదిమొదలు మన నులో నెత్తఁ జెత్త నుఱుంగుచున్నవాఁడో యెవ్వఁ డెఱుంగు? కావున

దీనికిం దగినప్రయత్నముఁ జేసిన మనము కార్యసిద్ధిఁ గాంచఁగలము. అనవుడు మల్లిక చంద్రికతో నిట్లనియె. “ఓసీ! నీవు చెప్పిన దంతయు నిజమే. కాని నామనంబున నొక్కనందియంబు బాధించుచున్న యది. కర్పూరమంజరి సుక్షత్రియ కన్య; మకరందుఁడు జాడ్డుఁడు. వధూనరులు భిన్నమతస్థు లగునపుడు వారి కలయికకుఁ దలిదండ్రు లనుమతించుటో లేదో” యని శంకించు చున్నాను.

ఇట్లు నెచ్చెలు లిరువురుఁ దమతమ యభిప్రాయంబులు దెలుపఁ గర్పూరమంజరి మల్లికాచంద్రికల నూరకుండుఁ డని యిట్లనియె. “మల్లికా! నీవు చెప్పినది నిక్కువంబు. తలిదండ్రులు మానమాగమమున కనుమతించరు. ఒకవేళ యెట్లయిన మెడలు విటిచి కాళ్లవ్రేళ్లం బడి బ్రతిమాలి వారి నొప్పింతుమనుకొనుము. మకరందుఁడుమనకుసులభుఁ డెట్లగును? మీరేమనుకొంటిరో కాని యతఁడు సామాన్యుఁడు కాఁడు. ముక్కంటికంటిమంటల మ్రగ్గనిమన్మథుఁడు. మచ్చ లేనియచ్చపుఁ జందమామ. ఆతనితలిదండ్రు లనుమతించినమాత్రమున రాజాధిరా జులు వెల లేనికానుక లిచ్చితమకూతుల వానిపాదారవిందములపైఁ బడవేయరే! అతఁ డొడంబడినమాత్రమున నీనాటిరాజకన్యక లందఱు పరుగుపరుగునవచ్చి వానిపాణిగ్రహణంబు చేయరే? అతని బిగియారు కొఁగిటం బెనఁగెడు భాగ్య మెన్ని నోములు నోచినదానికి లభించు. అతనికి రాణియా పూజోడియెంత యదృష్టవంతురాలుకావలయు అతనియడుగులకు నూడిగంబు జేయుటకైన నేను దగను. నేనెక్కడ యతఁ డెక్కడ? నక్కయెక్కడ, దేవలోక మెక్కడ? నాయాసలు వట్టివే. అయిన మీరు నావలపులచూసి మాపెద్దలకింతలోఁ దెలియఁ జేయ వలదు.” అని మఱియు నెద్దియో పలుకఁజూపు చుండ నచ్చటి కంతఃపురపరిచారికలలో నొకర్లు వచ్చి తల్లి రమ్మను చున్న దని కర్పూరమంజరిం బిలచెను. అప్పు డామువ్వురుఁ దమవిస్మయసంభాషణమును గట్టిపెట్టి లోనికిం జనిరి.

పండ్రెండవ ప్రకరణము.

“అది మొగమోషోడశకళాపరిపూర్ణమగుచంద్రమండలమో తెలిసికొనుట ప్రయత్నసాధ్యమయ్యె గదా. అదియంగనయోబాళు వాపసిండిబొమ్మయో నిర్ణయించుట సులభసాధ్యముగాదు. అవికన్న లోకృపారసమకరందమ్మును జమ్మునై తమ్మితేకులో నిర్ధారణచేయుట యెంతకష్టము. అది చిటునగవో నిండువెన్నెలయో నిశ్చయముగా నెఱుంగ నలవియగునే? అహహాఅపడఁతుకను గడుపారఁ గాంచినతల్లి దండ్రు లేమిపుణ్యము చేసిరో? అది మఱుమ్యాంగన యగునో కాదో యని నాకిప్పటికిని సందియంబు గలుగు చున్నయది. అది నిక్కముగ మానవాంగన యయ్యెనేని మానవజాతియుమధ్యమలోకమునుధన్యత నొందినది. ఈవఱకు నేనెందఱి నో సుందరాంగులను సందర్శించితిఁగాని యీమందయానఁబోలు నిందువదన నెందును గనుఁగొనియెఱుంగ. అది యేమో కాని కాంతలకును భోగములకును పర్యాజుఖం బైననామన సావడంతిని గనుఁగొనినదిమొదలు దానియొద్ద నేయుండును గానియెంత క్రమ్మరించిన వెనుకకు మరలదు. చదువులు సాములుం దక్క తక్కిన గొడవలకుం బోనినేను నిద్రాహారంబులు విడిచి తెగులులేని బాధలం బడుటఁజూడ నాలో నాకె సిగ్గుచున్నది. గ్రంథపఠనముపై మనసు పోదు. పాత్రముం దెఱచి యొకపంక్తి యైనం జదువఁజాల. మోహపర వశుండ సగుటచే నాకిప్పుడు ప్రపంచ మంతయుఁగర్పూరమంజరీమయ మై తోచుచున్నది. సువర్ణమయ మగునామెనామమే కాని యెండు వేరు నానోటికిరాదు. మెఱుపుదీఁగఁబోలునామెవిగ్రహమేకానిమఱి యేపదార్థమునామనంబునకుఁబొడకట్టదు. మధురములై మనోజ్ఞములై మార్దవంబునకుఁతావులై వెలయునామానినిమాటలుముద్దులమాటలై యిప్పటికిని విసంబడుచున్నవి. సీసీతి యిట్లు లున్న దేమని వేమాఱు

తటచితటచియడుగుబంధుమిత్రులప్రశ్నంబుల కుత్తరంబులొసంగ లేక
 కడు విసికిపోవుచున్నవాడ. ఇది లోలోపల నెంతదాచిననుదాగునది
 కాదు. నేనిప్పుడేమిచేయుదు? మనసునిలువదు. మన్మథుఁడూరకుండఁడు
 మానిని కడుదవ్వున నున్నది. దవ్వుననున్న దననేల? దాపుననున్న
 మాత్రమున నా కాయించువదన సులభ యగునే? మతభేదముచేతనే
 మాయరువురసమాగమము దుర్లభము అది యట్లుండ నవనిలో నవ
 తారమందినచక్కఁదనంపుముద్ద యగునాముద్దియ యెక్కడ? నేనెక్కడ
 నావంటివానిపై నామెవలపు నిలుపునే. ఆరాజవదన యేరాజనందను
 ననుగ్రహించి యానందవాఙ్మనోలలాడింపఁదలంచి యున్నదో ఆమెను
 చెట్టబట్టుభాగ్యము గలుగువానికిఁబ్రదిలోకసామ్రాజ్యాధిపత్యమేల? అతి
 నికి సరలోకంబె నాక మగు. నట్టడవి నందనంబగు వేయేల. ఆమెయే
 నాప్రాణము. ఆమె తల్లిదండ్రు లనుమలింపకున్ననుసరే నాజననీజన
 కులు వారిఁచినను సరే యామె నన్ననుగ్రహించునేని నే నామెకేలు
 బట్టక మాన. నావెట్టియే గాని నన్నాబాలిక యనుగ్రహించునే?
 ఏల యనుగ్రహింపకపోవు? ఆమెకునునాకునుజరగినకలయికలతెఱంగు
 చక్కఁగా సరసి చూచిన నాపై నామె వలపు నిలిపినదనియే తోచు
 చున్నది. నేనెంతనేపామెసన్నిధిని గూర్చున్ననునన్నింకంగూర్చుండు
 మని యామె వేడుకొనుట, పథ్యపానంబు లడుగునెపంబుననెడతెగక
 నాతో మాటలాడుట. నేను సమక్షమున నున్నకాలమున వికసిత
 ముఖారవిందయై సుఖంబుగ నుండుట, నేను నాడీపరీక్ష జేయుటకై
 కరస్పర్శనంబు చేసినపుడు కన్నులుమూసికొని స్పర్శసుఖ మనుభవిం
 చుట, నేను రెండుదినంబు లంతిపురమునకుఁ బోవుటమానినపుడామె
 యెవ్వరితోడం బలుకక యస్వస్థయై యుండుట మొదలగులక్షణంబు
 లన్నియుం బరికింప నాయందామె బద్ధానురాగయైయున్నట్టు సిద్ధాం
 తముచేయవలసియున్నది. అయ్యయో! మోహపరవశులగుపురుషులు

తమకామించినకాంత లేపని జేసిన తమనిమిత్త మేచేసిరని తలంచుట లోకప్రసిద్ధమేకదా? మం దిచ్చుటకు చికిత్సకుఁడువచ్చినప్పుడు రోగి మాటలాడుట యరుదా? దౌర్బల్యముచేత రోగులు కన్ను మూసికొనరా? పథ్యపానంబులఁ బలుమాటడిగినమాత్రముననేయన్యథా తలంపవచ్చునా? ఆఁడువాండ్రమనోగతంబులఁ దెలియ నెవ్వరివశము? ఒక కారణంబున నామె చేసినచేష్టలు పలికినఫలుకులు మఱియొక కారణంబుననయ్యె నని నేను సరిపెట్టుకొను టుచితముకాదు. అందుచేత నా సిద్ధాంతము నిప్పుడు పూర్వపక్షము చేసికొనవలసియున్నది. ఇంతయేల? అంతంతచను విచ్చి నాతోడ నాబాలిక పలికినప్పుడునామనోరథంబు నెత్తెఱంగుననైన విన్నవింపక యూరకుండుట నాతప్పు. ఆమె చెలికత్తెలలో నెవ్వతెనైన నం జీరి నామనోరథంబు జెప్పనైతి. నాఁటిరాత్రి) నన్నింకఁ గొంతసేపుండు మని యామె యడిగినప్పుడు వల్లెయని యచ్చట నుండనైతి. ఉండిన నేమిచెప్పనోకదా? ఆమె రాజవాహనున కెట్టిచుట్టమోయడిగి తెలిసికొననైతి. మొగమోటగలవానికి మోక్ష మెట్లులభించు? లేనిపోనిరాచగోటులకుంబోయి యప్పుడూరకుండి యదను దప్పినపెనుక నిట్లువిచారించిన నేమిఫలము? నా సిగ్గునకుం దోడు నాకేపనియుం దోచకుండునట్లురత్న నేనుఁడుపురికింబోవుద మని నన్ను ద్వరపెట్టె."

అని యొకనాఁడు సాయంకాలమున మకరందుఁడు తనలోనంజింతించుచు మేడపై నొక్కఁడుఁ గూరుచుండె. అప్పుడప్పుడే యుదయించిన చందమామతనచల్లనికిరణములగవాక్షముననుండిమకరందునిపైఁ బ్రసరింపఁజేసి మదనతాపసంతప్తమైనయాతనిదేహమునకు శైత్యోపచారము చేయఁబూనుకొన్నట్టుకానఁబడెను. సీప్రాసదీజలకణంబులతోడంగలసినమందమారుతములువానిమేచుసోఁకియొక్కమాటు హాయిహాయి యనిపించెను. ఆసమయంబుననతఁడుకన్నలుమూసికొని

దేవి నుచును పరమయోగివిధంబునఁ గర్పూరమంజరీ దేవీనుండర విగ్రహంబును మనంబున ధ్యానించుచు నామెసంభాషణంబులందలం చుచు భోగసమాధిలో నుండె. అప్పుడు కాషాయవస్త్రములు గట్టు కొన్న యొక బ్రాహ్మణకుమారుడు మేడపై కెక్కియడుగులచప్పుడు గాకుండ మెల్లమెల్ల నడచివచ్చి మకరందునిప్రక్క నిలువంబడియె ఆవిప్రకుమారుడు వచ్చినజాడనైన నెఱుంగక మకరందుడుసమాధి లోనే యుండుటం జేసి యాతడు తనచేతితో నల్లన మకరందునివీపు పైఁ దట్టెను. తట్టటయు నారాజకుమారుడు శ్రుల్భివడి లేచి యెవ రువారని పలుకరించి కన్నులు దెఱచి చూచి “యోహో! చంద్రి చూడుఁడా? మిత్రుఁడా! యిట గుఱచుండు” మనిచెప్పిమరలంగన్ను గోయి మూసికొనియె. మున్ను దా నెన్నఁడు వచ్చినను బన లనక తేయి యనక సమయ మనక ససమయ మనక తన్నెంతయు గార వించి తననూటల కశ్యంతము సంపదించుమకరందుడు తనరాక కల రకఁ గన్నులు మూసికొనుటయు వానినే మొగ్గుగంబు నిట్టూర్పుపోగల చేఁ గలుప మగుటయు మేరు కృశేత్వంబు నొందుటయు నవలోకించి చంద్రిచూడుఁడు తనమనంబున నిట్లు విచారించె.

“విదర్భనుండి వచ్చినవెనుక వీనివైఖరి యింతమార్పు జెందు టకుం గారణమేమి? చక్కగాఁబోలించినూడ నీతనికి మన్మథగ్రహము సోఁకినట్లు తోఁచెడును. చంద్రప్రభాదేవయు సుదర్శనమహారాజును వీనియునికికిం గారణ మరయలేక కళవళముపడు చున్నవారు. కావున వీని నడిగి తత్కారణము దెలిసికొని సమయోచిత మగుకార్యముజర పించెదను” అని విచారించి యతఁడు మరల మకరందునిపైఁ జేయి వైచి “చెలికాఁడా! నీవిట్లుండుటకుఁ గత మేమి? తొల్లిటియట్లు మన సిచ్చి నాతోడం బలుక వేమి? చదువులపాఠం బోవేమి? సాములవంక జూడవేమి? పండితులతోఁ బ్రసంగింప వేమి? అచటి

విశేషంబు లేను వినఁదగదా?" యని చిటునగవు నవ్వుచు నడిగెను. మకరందుఁడు వానివలుకులు విని "మిత్రుఁడా! విదర్భాపురమందుఁ జెప్పఁదగినవిశేషంబు తెవ్వియులేవు. ఎవ్వియేని యన్న కాలక్రిమంబున నీకుం దెలియకపోవుగదా" యని బదులు చెప్పి యూరకుండె.

తనచెలికాఁడు మనోగతవృత్తాంతమును దనకుఁదెలియఁజేయుటకు సందియము నొందుచున్నవాఁడని గ్రహించి చంద్రచూడుఁడు తనవచోనైపుణ్యము తేటఁడ నిట్లనియె. "మిత్రుఁడా! విదర్భలో విశేషములు లేవని చెప్పినంతమాత్రమున నమ్ముటకు నేనంత వెంగలినా? పసివానినట్లు నన్నుఁ గన్నుఁ బ్రామఁదలంచెద వేమి? విదర్భా నగరము సంగతి నేనెఱుంగుదురు. కాని నిన్న మొన్నకన్నులుదెఱచిన పిన్నవాఁడవు నీవే మెఱుంగుదువు? నేను నీకన్న వయోజ్యేష్ఠుఁడ నగుటచేతఁ గొంతవలు కెఱుంగుదును. అసగిరంబున స్త్రీలు నిలిచియున్న మనష్యులు నిలిచి యుండఁగ నే నగమగునట్లు చేయఁగలరు. తలలు మార్చి తలలు పెట్టఁగలరు. వారిమాయలెట్టియె యెఱుంగముగాని శరీరములోఁ బదిలముగ నున్న హృదయము నైన నపహరింపఁగలరు. అంతటికెఱజాణ లెందును లేరు సుమీ. స్త్రీలే యంతటిసాహసములు చేయ నింక నచ్చటిపురుషు లెంతసాహసులోఁ జెప్ప వలయునా?" అనుటయు మకరందుఁడు మందహాసము చేసి తనగుట్టుజాడ నెఱింగి చంద్రచూడుఁడు సర్వగర్భముగా నట్లు పలికి యుండఁబోలుననుకొని "మిత్రుఁడా! నీమాటలయూహార్థ్యము దృష్టాంతములు చెప్పి ఋజువు చేయవలయుగదా!" యని పలికెను. అనవుడు చంద్రచూడుఁడు దృష్టాంతముల కేమి కొదువ. నాకు నీవే తార్కాణమువు. నీమీరు మునుపటియట్లు లేదు. నీవు చిక్కి పగమై నీశరీరార్థమును విదర్భలో విడిచి వచ్చితిని. నీశరీర మునుపటితలగాదు. అదికొత్త తలఁపుఁతో పండియున్నది. విదర్భనుండి వచ్చినవెనుక నీహృదయము నీయొద్దనే

లేదు. నీవు ప్రకాశముగా నీసంగతుల నొప్పుకొనకపోయినను నాపలుకులు నిక్కువములో యన్యతములో నీమన స్సే యెఱుంగు. నీగుట్టు నీవెంతదాచినను నీమోహమువై వర్ణము నీమేనికార్యము. నీవిమనస్కత చెప్పుచున్నయది. నీకు బహిఃప్రాణము నగు నా కారహస్యంబు తెలుపుదు వేని నేను నీకుం దోడ్పడియెది* నని యుత్తరము చెప్పె.

అప్పుడు మకరండు సంతోషముతోఁ గనవీతమునుండి లేచి చంద్రచూడుని గొగిలించుకొని “చెలువుడా! నీపలుకులు నిక్కువములు. విదర్భదేశస్త్రీలు నెఱజాలె. అందొక్కరి నాహృదయము నపహరించినమాట నత్యము. సిగ్గుపెంచున నిన్నినాళ్ళు నాగుట్టు నీకు వెలిబుచ్చినైతి. అంతయ కాని నీవు పెఱవాడ వని కాదు. నీవు నాకు సాయమై నామనోరథసిద్ధి గావింప వచ్చు” నని తానువివర్ణకరిగినది మొదలు వెండియు నుజ్జయినికి వచ్చువఱకు వర్తిల్లిన యావద్వృత్తాంతమునెఱింగించి కర్పూరమంజరీసమాగమముగానిక్షణమున తన మేనం బ్రాణము లుండవని దృఢముగాఁ బలికెను. చంద్రచూడుడు ప్రియవయస్యుని పలుకులు విని వానిచిత్త మూఱియెత్తుననునయోచితముగాఁ బలికి వారిగుఱురిసమాగమమునకై యుపాయమును వెదకు చుండె.

చంద్రచూడుఁ డెవ్వ రని చదువరులకు సంగియముం నోచవచ్చును. అతఁడు మకరందునకు వేసుకచెలికాఁడు. వానిపూర్వులు నాలుగుతరములనుండి యుజ్జయినిమహారాజులయాస్థానమునందువిదూషకులుగ నుండిరి. చంద్రచూడునితండ్రియగుగంగాచూడుఁడుహస్యరసముయొక్కయవతారమని యానాటిప్రజలు చెప్పుకొనుచువచ్చిరి. గంగాచూడుఁ డప్పటికి మూడేండ్లక్రిందట పరిలోకగతుఁ డగుటచే సుదర్శనుఁడు వానికొడు కగుచంద్రచూడుని కనకొడుకునకు వేసుక

చెలికానిగా నొనర్చి కుటుంబమునుజూపించుచుండె. మనరందుఁడును నాని చమత్కారవచనంబులకుఁ బలుమాటమాయురే యనిమెచ్చుచు విద్యావ్యాసంగములమీఁద విసుపు దోచినప్పు డెడనెడఁ జంద్ర చూడునిం బిలిచి మనంబునకుఁ బండువు చేసికొను చుండును.

పదిమూడవప్రకరణము

శ్రీనగరము హిమాలయపర్వతమునకుఁ గడుదాపున నుండు టచే నది యుశయకాలమున మంచుచేతం గప్పుబడి దవ్వులచుండి చూచువారికన్నులకుఁ దెల్లనిమేళిముసుగుచాటున డాఁగియున్న రాజ కన్యకయట్లు భాసిల్లుచుండు. రాతిరి కురిసినమంచుకతంబున నేలయుఁ జెల్లు కొండలు దడిసి తమకుఁ గలిగినదోషసంపర్కంబుఁ బాపుటకై ప్రభాతసమయంబున సంపూర్ణస్నానము చేసి విలిచెనో యన్న ట్లాప్పె. సిగ్గుపెంపున ముసుంగు మఱుంగున నడఁగి యున్నపడంతి ముఖారవిందమునుసూచు తమకంబున నాయకుఁడువచ్చి తనకరంబున గవిసెనఁ దొలంగఁద్రోసినట్లు పద్మినీనాయకుఁడగుభాస్కరుఁడుపొడు పుఁగొండపైఁ దోచి తనన కానక్రిరణంబులతోఁ బురలక్ష్మీనీమఱుంగు చేసినమంచుగవిసెనను గ్రామకృమంబునఁ దొలగించుచుండు మంచు ముసుంగు జాతీనతోడనే లేయెండయలముటయుఁబురలక్ష్మీ కుసుంభ వస్త్రముంగట్టుకొని నిలువంబడినచెలువంబునఁగానంబడియె. సూర్యో దయాసంతరమున నగరమును దత్ప్రాంతభూమియు నిర్జీవస్థితిలోనుండి జీవస్థితికి వచ్చినట్లు లుండె. అట్టివేళ నొక్కనాఁడు కాశ్మీరరాజకుల తిలక మగుహేమచంద్రుఁడు కాల్యకృత్యముల నిర్వర్తించి యెప్పటి యుట్లు సముచితవస్త్రాలంకారములు ధరింపక కొలువుకూటంబునకుం

జనక తనయంతిపురమున నొక్కగదిలోఁ జంతాక్రాంతిఁడై యుక్కు పీఠమునఁ గూర్చుండె. విషాద మెట్టిదియోయెఱుంగకయెల్లప్పుడు కల నవ్వుచుండు హేమచంద్రుని మొగంబువిలాసంబునప్పియుండుట జూచి యంతిపురంబునఁగలపరిజనులు కారణము నిమలోఁదాహుహిం చియుఁ దెలియఁజాలక రాజును డాసి యడుగుటకు సాహసింపక వెల వెలఁబోవుచుండిరి. సరపాలుఁడు తొంటియట్ల యుక్తయ కాలమునఁ గొలుపుకూటమున కరుదెంచి తమ్ములరించు నని సమ్మి ప్రధానులు దండనాయకులు సామంతులు చుట్టములు రాయబాగులు సహజీవులు లోనగు నియోగిజనంబులు వాని రాకం బ్రతీక్షించుచుండిరి. రాజెంత నేపటికి రాకపోవుటయు వాని ఁడనుండి వర్తమానమేమియుఁదెలియక పోవుటయు సభాసదు లందఱుఁ గారణ మరయతేక కలవలపడుటయుఁ జూచి ముఖ్యమంత్రి యగుమణివర్మ రెండవమంత్రి యగుమాధవనే నుని వెంటఁబెట్టుకొని కారణమరయుటకై యంతిపురికింజనియె.

వారిరువురుం జనునప్పటికి రాజుప్రక్క బురోహితుఁడగునిగ మశర్మ గూర్చుండి వాని నూరడించుచుండె. తేనిముఖవైఖరి నవ లోకించి మంత్రు లిరువురు నతఁడు గాఢసంతాపమునం దిప్పుడై యున్నవాడని గ్రహించి దురాత్ము డైనచిత్రభానునికుట్రలవలన వాని కేదేనపాయము వాటిల్లి యుండదు గదా యనితలపోసి వానిని సమీపించి నమస్కరించి యెట్టయెదుట నిలిచిరి. హేమచంద్రుఁడు వారిని జూచి కూరుచుండుమని చేసన్నఁజేయ నమాత్యు లిరువురుం గూరుచుండిరి. అనంతరము నాలుగునిమిషము లూగుండి మణివర్మ నిగమశర్మను దీశించి మెల్లఁగ “ఆ ర్యా! మహారాజుగారివిషాద కారణ మేమి?” అని యడిగెను. నిగమశర్మయుఁ దనపీఠము మణివర్మ యాసనంబునకుం దగ్గరగా జరపుకొని మెల్లఁగ నిట్లనియె.

“అయ్యా! మహారాజుగారి సోదరుఁడు చిత్రభానుఁడు కాల

ధర్మము నొందెనని తెలిసినది. పిథకృతంబున నీనడుమఁ గొనిస్పర్థలు గలిగినది మహారాజుగారికి భ్రాతృస్నేహ మతీతయముగ నుండుటచే వారిప్పుడు మిక్కుటముగఁ గుందుచున్నవారు.* అనవుడు మణివర్మ మిక్కుటియక్కఱంబున రిచ్చవడియె, మాధవనేనుఁడునోటమాటలేక తెల్లఁబోయె, మహారాజుకన్ను దమ్ములనుండి బాష్పములువిడిచి నిట్టూర్పుపుచ్చె. అప్పుడు మాధవనేనుఁడు తనమనంబున “నహహా! సోదరుఁడననీమహారాజే సోదరుఁడు. తనప్రాణంబులు తీయఁదలంచిన తమ్ముఁడు మృతినొందినప్పుడు మహోపకారమైనదని సంతసించుటకు మాటుగ నతీడ్కట్లు పిచ్చార్చిచుచున్నవాఁడు. ఇతఁడుధర్మముయొక్కయవతారి మనచచ్చును గాని కేహమనుష్యుం డనవచ్చునే” యని తలపోసి నిగమశర్మసంక మొగముద్రొప్పి “అయ్యా! ఇది యథార్థమగునో కాదో మీరు చక్కగ సరసినారా! కుడిచి కూర్చుండి ప్రొద్దుబాటకి యేరి పైనేని చెడువాడుకలు వేయుదురాత్ము లనేకులందును, ఇదియు సట్టివారిపచ్చుగడ కాదుగదా” యని వలకెను. పృతాంతమును దెచ్చినమహ్యుఁ డెవ్వఁడో యెఱింగింతు లేని మనము దాని యాధార్థ్యము నిర్ణయింపవచ్చు” నని మణివర్మ నుడివెను.

ఆపలుకులు విని నిగమశర్మ యిట్లనియె. “అమాత్యులారా! యెఱుంగుదురుకదా మనసగరమున కుత్తరదిక్కు. సింహాగిరి యను పేరంబరఁగుకొండయుండుట. ఆకొండలోఁ బడమటివైపుననొకగుహ కలదు. ఆగుహయందు ప్రస్తుతము హరిశర్మ మానవాభ్యాసోత్తముఁ డొకఁడు శిష్యునిమేతుఁడై ఉపంబు చేసికొనుచున్నవాఁడు. పాండిత్యమేమని పొగడ. శిష్యులైవదోడు లేనిచతుర్ముఖుఁడు. ఎంతశాంతము. ఎంతదాంతము. ఎంతదమము. ఎంతశమము. అతనిమొగంబుఁ జూచిన సకలకలుషంబు లడంగు. ఆతఁడు యెడుమానములక్రిందట నచ్చి యాగుహలో విడిసియున్నవాఁడు. పాలు పండ్లు భక్షించును

గాని యన్నము తినడు. అవియైన నెవ్వరేని సమర్పించి యారగింపుడుని బతిమాలినం గాని మెనవడు. జ్యోతిశ్శాస్త్రమున ండవబృహస్పతి. జాతకసిద్ధాంతమునూర్తభాగంబులయ నతని కనుడసాటి. బ్రహ్మవాయి నక్షత్రం దింగున్నది కాని వానిపెట్టినమునూర్తంబు నకుదిరుగులేదు. మంత్రశాస్త్రమున మహాపాదుకాంతక్షేత్ర బడసినవాడు. నరమిచ్చిచేపట్టెనా సన్యాసిని సార్వభౌమునిం జేయగలడు. బిట్టలిగి తిట్టెనా బిక్షాజుని బిచ్చగానిం జేయగలడు. అతనివాక్కుధియెట్టిదియోకాని వైద్యులకు ధనమిచ్చి చికిత్సలు చేయించుకొనఁ జాలనినిఱు పేదలు వేనవేలు మనఁగరంబు నుంజియు నీచుట్టుప్రక్కల నుండు పల్లెయలనుండియు వచ్చి ప్రతిదివము వానియడుగు నేవించి తమ రోగంబులం గుదుర్పుమనఁపార్థింప లోకానుగ్రహార్థమై యతడించుకనేపు తపముచాలించి రోగులమొఱుబువిని మంత్రతీర్థములనుకయిచ్చి మోక్షాద్యంబు నిశ్శేషంబుగా హరియింపఁబడు గాక యని వారిం బంపుచుండు. అనూటశోనే వారి క్షీడ చుండు ను చలియించు. అతనిమాట యుండినిండు. నా నెవార నానిశిష్యులలో కొకఁడు చెప్పి. ఇది నిజము. దీని విషయముం మీకు సందేహింపఁబని లేదు.” అని పలుకుటయు మఱవర్చి “అం దేప్రసంగవశమున మీ కీదారుణవృత్తాంతంబు నెఱిగించె” అని యునుగ నిగమశర్మ తత్సందర్భము నిట్లెఱిగించె.

“హరిశర్మయొక్క మహామహిమలు కర్తాకర్మనినినియన్ముహూత్ముని సందర్శించి జన్మంబు చరితార్థంబు కానించుకొన వలయు నని తత్సన్నిధికరిగి రాజగుకోహితుండనని నన్నెఱిగించుకొన్నపిదప చన్దుహాత్ముఁడు మీరా జెవ్వరని యడిగె. రామచంద్రసహాయుడగు హేమచంద్రుఁడు మారాజచంద్రుఁడని నేను విన్నవించితిని. అప్పుడాయనశిష్యులలో నొక్కఁడు నావంకఁజూచి, సాపముచందభాగ్యుఁ

డగుచిత్రభాననిసోదరుఁ డితఁడేకాఁడా” యని నన్నడిగెను. నాఁడు హరిద్వారమందు గంగాతీరమున మారేడుచెట్టుక్రింద మృతినొందిన రాచకుఱ్ఱవానిసోదరుఁడేనా యితఁడని హరిశర్మ యాశ్చర్యముతోఁ బలికెను. ఆమాటలు విని మేను గడగడవడంక నేను హరిశర్మను స్వామి! యిది నిక్కమేనా యనియడుగ నతఁడొక్కని మేషమూర కుండి యయ్య నిక్కమే ప్రపంచసంబంధము లైనగొడవతెల్లవిడిచి జనులరొడలతో నిండియుండు పట్టణంబులఁ బల్లియలఁ గాఁపురముం డటమాని యంతరంగంబునం బరమేషిం బ్రతిష్ఠించిపర్వతగుహలలో గలక్షేపముచేయుచున్న మేము ప్రజల కిట్టిదారుణవార్తల నెఱిగించి దుఃఖమును గలిగింపరాదు. మీరాజునకుఁ గాలక్రమంబున నీ వార్త దానంత టదియే తెలియఁగలదు. నీవు మామాటలుగ మహా రాజుతో విన్నవింపవలదని నొక్కి వక్కాణించెను. కాని దేవరవారి యందు న్నాకుం గలపరమభక్తిచే మనసుండఁబట్టక నే నది నివేదించి తిని. అది నిజ మనియే నాకు నమ్మకము.”

అని దిగమశర్మయెఱిగింప నందబద్ధమేదియునుండదనిమంశుని లిరువురు విశ్వసించిరి. హేమచంద్రుఁడుకన్నదోయినుండియశుజలం బులు జొటఁజొటఁగార వెచ్చనియూర్పులం బుచ్చుచు “నమాత్యు లారా! నేనుభ్రాతృద్రోహిని నాచేసినదుర్ణయంబునం గాదె యాగర్భ శ్రీమంతుఁడై విక్రమనేనునిగారాపుఁగొడుకై సౌఖ్యంబు లవ్వారిగా ననభవించినయువరాజు కానిదేశంబుల దిక్కుమాలినపక్షియై యస్త మించె. ఎంతలెంతలో నేరములను క్షమించిననేను నాతుఁఁ డ్భ్రాతామృత పైఁ గలయభిమానముచే వాని నిల్లు వెడలనడచితిని. అదివఱ కున్న శాంత మంతయు దిగమింగినట్టియామాయకోపము నాకెటనుండి వచ్చెనోకదా? వేనవేలు నేవకులకు నియామకుఁడైన యతఁడు తన యనసానసమయంబున నెంత చింతించెనో! నన్నేమనిదూఁడెనో! విధి

పరిపాకలబున కెంతవగచెనో యాషర మేశ్వరుడయెఱుంగు! ఆనాడు
వచనంబులు వినినప్పుడు పరమపతివ్రత యగునిందుమనీ నన్ను శపి
యింపకుండు నే? బాలిక యగుకన్పూరమంజరి పితృవియోగంబున గుం
దునెడ ముద్దులు మూటగట్టునా మెనెమ్మొగ మెంతచిన్నవోయెనో.
మహారాజుకుమారుడై విక్రమసేనునిమరుమండై సూచకంబు బా
లింపఁగలఘటలక్షణంబులంగూడుకొనిన విజయ సేనుడు తండ్రిలేనిబిడ్డ
డయ్యెనే. అచిన్న పాఠశాలకు వండ్రిలేనివెలితియెట్లుతీరి. మహిమండ
లాధిపత్యంబు సర్పింపనీ, మేనుపర్వతంబు దిగివ్వి తెచ్చి ముందుబెట్టనీ,
వారితండ్రిని మరలఁ దేఁగలమే? అది వట్టిమాట. నాయెదుటనుండి
లేచిపోయిన యేదేశంబుననైన సుఖంబుగ బ్రదికి యుండు నని తలం
చితిఁగాని యింతలోఁ దమ్ముగుఱ్ఱ యిట్లుగునని కలలో నైనఁ దలంప
నైతి. మహానుభావుడగుహరిశ్చరయొద్దకు నన్నుఁ దోడ్కొనిపోండు.
నాయనజనిచరమావస్థంబుార్చి నేను స్వయముగా నడిగి తెలిసికొని
యెడ నని యూరక వావిడిచి వగవజొచ్చె.

పదినాలుగవప్రకరణము.

సింహగిరి శ్రీనగరమున కుత్తరముననుండెను. తొల్లి నారాయ
ణుఁడు నరసింహవతారమెత్తి లోకకంటకుడగు హిరణ్యకశిపునిఁదెగ
టార్చి ముఱ్ఱగముల కభయప్రదాన మొనంగియు దుష్టనాశవుని మర
ణానంతరమునఁ గూడఁ గోపావేశ ముపశమింపకపోవుటచే లోకముల
నెల్ల భస్మపటలము గావింప నుంకించెననియు బ్రహ్మాదిదేవతలు భయ
కంపితులై వానిపాదరాజీవములకు మొక్కి. యవతార ముపసంహ
రింపుమని ప్రార్థింప నాతఁడు కృపాళుడై యాగిరియొద్దనేతనయపతా

రమునుజాలించె ననియు స్థలమహత్వమునెఱిగినకోవిదులూకా లమునఁ జెప్పుచు వచ్చిరి. అందుచేత నాగిరికి సింహాగిరి యనుపేరు గలిగె.

శ్రీనగరప్రాంతమున నిప్పుడు సింహాగిరి యనుపేరం బరగు కొండయులేదు. చుట్టుప్రక్కలఁ గలకొండల కట్టిమహిమలు గలవని చెప్పుకొనువారును లేరు. అగిరిలో నొకగుహ కలదు. అది యెక్కువ నిడివియుఁ దక్కువ వెడల్పుగలదై కారుచీకట్లలకు నెల్లవై భయం కరమై యుండును. ఆసారంగమునఁజొచ్చినజంతువు లన్నియు మృతి నొందెనని జనులు చెప్పుకొనుటయే కాని బ్రదికివచ్చెనని యెన్నడు జెప్పుకొని యెఱుంగరు. అబిలముమాపులునక్కకూతలతో ప్రతిధ్వను లిచ్చు చుండును. గాని పగలు నిశ్శబ్దమై యుండును. జనసంపర్కము రోసి యూరుబై టనే వసియింప నిచ్చగించుదిగంబర యోగులు క్షుపణ కులు మొదలగుమహాత్ము లప్పుడప్పుడు దానియందు విడియుటయు రెండుమూఁడుదినములందుండి శక్తుఁడెదరక యవ్వలకుఁ బోవుటయు గలదు. మృత్యుముఖముఁ బోలునాబిలముఁ జొచ్చువా రెట్లు బ్రదికి బైటఁ బడినని కొండలుపారులకు నందియ మప్పుడప్పుడుతోచుచు వచ్చెను. కాని యందుఁ బ్రవేశించినవారిమహిమయే వారిం గాపాడు చు వచ్చెనని పెద్దలు తెలియఁజెప్పి యట్టివారినందియములఁ బాపుచు వచ్చిరి.

అట్లు హేనుచంద్రుఁడు సోదరవియోగమునుగూర్చికొండొక తడవు విలపించి తమ్మునినిజవృత్తాంతము స్వయముగ వినఁగోరిమృతి పురోహితసమేతుడై హరిశర్మకడకుఁ బోవఁ బయన మయ్యెను. అగుటయు నప్పుడు మణివర్మ పరిచారకు నొక్కనింబిలిచి “యోగీ మహారాజగారు సింహాగిరికిఁ బోవుదురు. అగ్రము నాయశ్శ్రముచేయ మని సూచనకుఁ జెప్పు” మని పనిచె. ఆమాటలు విని నరపాలుఁడు మణివర్మనుజూచి “ఆర్యా! పోవలసినతావు మహాపురుషసమక్షము.

మనల నచ్చటికిం గొనిపోవుపని భ్రాతృమరణము. కావున నిది యర
దంబులు నందలంబులు నెక్కి యూరేగఁడగిననచయముగాదు” అని
పాదచారియై మణివర్మయు, మాధవ సేనుఁడు, నిగమశర్మయువెంటరా
నిరువురుపరిచారకులు ముందు నడచి మార్గమునుండి జనులం దొలం
గింప సింహగిరికిం జనియె. కాలినడకను జనుచున్న మహారాజునుగనుం
గొని పొదు లచ్చెగువడి యందలంబు డిగియెఱుంగనియాగర్భశ్రీమం
తుని నడపించుచున్న మహాకార్య మేమైయుండు నని విచారింపి
కారణ మెఱుంగఁజాలక నిలువంబడి చూచుచుండిరి. అప్పిధంబునఁ
గొంతసేపు నడచినడచి రాజు పరివారసమేతుఁడై సింహగిరిసమీపము
నకుబోయి గుహాద్వారసమీపమునమూఁగియున్న వందలకొలఁదిజనుల
జూచెను. ఆజనసమూహములో నొకఁడు మహాప్రభు! నాకుఁ గుష్ట
వ్యాధి యనియు మఱియొకఁడు నన్ను రాజయక్ష్మము పిన్ననాఁట
నుండియుఁ బీడించుచున్న దనియు వేఱొకఁడు నాకుఁ గన్నులు లేవు
దృష్టిదయచేయు మనియుఁ బ్రార్థించు చుండిరి. ఆకేకలు విని రాజు
మంత్రిలతో “నీమూఁగినజనంబునుంజూడ లోకములో నన్ను రోగు
లందఱు నిచ్చటికి వచ్చినట్లుకనఁబడుచున్నారు. ఈకేకామహత్తుని
జపతపంబులకు నిశ్చయముగ విఘ్నముఁ గలిగించుచు, ఇతఁడు వీరితో
నెట్లు వేఁగుచున్నాడో కదా” యని పలికి యామందలోఁ . జూరఁబడి
లోనికిం జనఁజాలక యచట నిలిచె.

ఇంతలో సేవకులు రోగుల నొత్తిగించిదారిచేయుటయు నిగమ
శర్మ ముచుముందునడచి తెరువుజూప రాజు భృత్యాచూత్యసమేతుఁ
డై గుహాద్వారముకడకుఁ జనియె. చని కృష్ణాజనముపై బద్ధపద్మాస
నము వైచికొని కూర్చున్నవాని, రవంతయే నెడము లేకుండ మే
నెల్ల విభూతి పూసికొన్నవాని, శతరుద్రాక్షమూలికలు వేలుచున్న
మెడ గలవాని, సగమునెఱసినవెండుగ్రీకులు గలగడ్డమువాని, భక్తి మై

‘ఓంహర ఓంహర’ యని శివనామస్మరణము జేయువాని, తాంతరసమున కునికిపట్టగువాని హరిశర్మ యనువానిఁ జూచి వెల్లివిరిసినభక్తిరసము పెంపున హేమచంద్రుఁడు బ్రాహ్మణునకు చాగిలబడి మొక్కిక్కెను. అమాత్యులు పురోహితుఁడునుంగూడ సమస్కరించియథారాజాతథాప్రజా యనువాక్యము సార్థకముచేసిరి. హరిశర్మకన్నులు మూసి మహేశ్వరధ్యానమునం దుండుటచేత గాజు సమస్కరించుటయు మంత్రులు మొక్కిక్కుటయు నెఱుంగనే యెఱుంగఁడు. నిగమశర్మ హరిశర్మశిష్యులంజూచి “మహారాజుగారి రాక నెఱిగింపవచ్చు నేని మీగురువుల కెఱిగింపుఁ” డని కోరెను. రాజువలుకులు విని వలదువలదు. తపోనిష్ఠులగువారి నియమములకు విఘ్నములుగల్గించుటనుచిత మని వారించెను. అనంతరము కొంతవడికి హరిశర్మ తపస్సు చాలించి కన్నులు తెఱచి గుహ నలుదెసలు పరికించి కట్టెదులు నిలిచి యున్నయ్యపూర్వపురుషులం జూచి వీరెవ్వరని పూర్వపరిచితుఁ డగు నిగమశర్మ నడిగెను. అతఁడును “స్వామీ! వీరు కాశ్మీర దేశాధీశ్వరులగు హేమచంద్రమహారాజుగారు. మిమ్ము దర్శింపఁగోరి యిచ్చుటకు విచ్చేసియున్నవా” రని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. అదివిని హరిశర్మ “యోహోహో! ఇతఁడేనా శ్రీతజనచింతామణి, పండితజనకమలా కరప్రభాకరుఁడు. సత్పురుషసందర్శన మగుటచే నీదినము కడుసుదినము నుండి” యని కొంజొక ప్రశంసించి వారికండఱుకు వ్యాఘ్రచర్మములు వేసుంచి కూర్చుండఁ బనిచి వెండియు నిట్లనియె. “మీరు రాక రాక వచ్చి మాకతిథులైరి. మీకు మే మేమిసపర్యలు చేయఁగలము? రత్నకింబళములపై నానీచులగువారికిఁ బులితోళ్ళు మాక్తిక హరింబులు ధరించువారికి రుద్రాక్షమాలికలు, మంచిగండము బచ్చకప్పుఁముఁ బూసికొని వారికిఁ బూడిదయు, మంచివము దవనముఁ దాల్చువారికి మారేడుదళములు సమర్పించుట మీవంటివారి నగౌర

వించుటయే. కావున మాయనాదరణమునకు మమ్ము మీరు మన్నింతురు గాక!”

అప్పుడు హేమచంద్రుడు విప్రునకుం డీ సయెడఁగలగౌరవమునకు సంతసించి వినయంబును భక్తియు మనంబున సందడింప నాతనితో నిట్లనియె. “సరిసరి మీవల్లనా మేము సప్రయోగ పఱచుచుంటు. మీపాదరజంబు మాకీరీటంబులనఁటనిచ్చుటయేమమ్మగౌరవించుట. మీయడుగుదామరలనేవింపనిచ్చుటయే మహ్మాదరించుట. మీవలన నమోఘంబు లగునాశీస్సుల నపఱింతుము గాని వత్సికంబశములు మాక్తికహారంబులు హరిచందనంబులు నపఱింపము. మీబూటిపిండి కట్లు మోక్షమార్గంబున కెత్తినసోపానంబులు. మీసాక్షాత్కారముకికాంత వలచి వ్రైచినదామకములు. మామాక్తికహారములు స్వయముగాఁ గలరమునకుఁ దగిలించుకొనినయునులు. ఉదయము మొదలు సాయంకాలమువఱకు రాజనీతివేర జగత్స్వంచనము చేయు రాజులు సంసారపుసంకెళ్ళు పడఁగొట్టుకొని జవచ్చుక్తులైనమీవంటి మునిరాజుల యెదుట నిలువనైన నర్హులె? మీవర్చనముచేత నేనును నాపితృదేవతలు పదితరంబులవారును నావంశస్థులును బవిత్రుల మైతిమి. మీరాకచేత గాఢ్మీదేశమే యనుగ్రహింపఁబడినది.” అని రాజు ప్రశంస చేయ నిగమశర్మయు రాజుపలికిన దంతయు సత్యమని చెప్పి తనకుం దోచినట్లు తెనునుబ్రాహ్మణునికొంత సేపుకొనియూడి తనయేలిక వచ్చినపని విప్రునకువిన్నంపఁదలచి విసయముతో “మహారాజుగారిసోదరుడు చిత్రభానుడు హరిద్వారముకడ కాలధర్మము నొందెనని విని యది నిక్కవమో లోకప్రవాదమో తెలియఁగోరి యాయన యిట వచ్చె” నని పలికెను.

ఆపలుకు చవినిబడినతోడనే హరిశర్మ మొగము చిట్లించి కన్నులు మూసికొని “హరహరా! ఆమందభాగ్యునిదురవస్థ మరల

జ్ఞప్తికి దొడ్చుకొనినది వచ్చెనా?" యని రెండుకన్నలనుండి రెండు బొప్పిబిందువులు విడిచి యొక్కనిముస మూరకుండి హేమచంద్రుని దేక్షించి "అబ్బ! ఏసోవరవృత్తాంతము న్వయముగ నాముఖంబున మీరేల బట్టికవిగవుల నిదిగో చెప్పద వినుము. సహజకోమలము లగుమామమమలు చాలకాలముక్రిందట జరిగినవృత్తాంతములుజ్ఞప్తికి వచ్చినను క్రొత్తగా నగును కన్నలయెదుట జరిగినట్లు భావించుకొని దుఃఖపడవలసి లగును. సాయనజానిచరిత్రము మిక్కిలి దయనీయ మగుటచేత కామహేమ బట్టినతోడనే నాకన్నల సీరు వచ్చినది." అని పదియవ అధ్యాయమున మరల జ్ఞప్తికి దొడ్చుకొనటకుఁ గూడఁబాలు నాకుగైదు నిమిషము లూరకుండి పైకిచూచి యిట్లని చెప్పఁదొడఁగె. "నేను పాపమైవుడను. అందుచేత శివునిసాక్షాత్కారంబుకొనఁగలఁచి బొప్పికొనిముస నాకు నాగురు వ్రపదేశించినపంచాక్షరీముఖమంటఁగియును బయిటలసార్లు పునశ్చరణ చేసి యెంతకు మహాశ్వసన బ్రత్యక్షముజేసికొన లేక తుద కొకనాఁడు మెడకుగండ కత్తిరి పుచ్చికొని మహేశ్వరా! నీవు పగిలన్నుడవుగా వేని యిదే వ్రాణములు ఒడిపడి నని ప్రతినఁజేసి భోజనము మాని కూర్చుంటి. నాటి యార్థికాత్రిమున భక్తవత్సలుఁడగు మహేశ్వరుఁడు చిచ్చు కన్నతోడను, చిలువపేరులతోడను, పులితోలుతోడను, బూచులబల గముతోడను, పూపచందురునితోడను, బూదిరేకలతోడను, తెల్ల మేని తోడను, నెల్ల మెడతోడను నాకు సాక్షాత్కరించి నన్ను బుజ్జగించి కాపాడిన వరము లడుగుచునియె. ఐహికములగుధనధాన్యాదినంపదలు గోరక కైలాసంబుఁ జూడఁగోరుచున్నాఁడ. నన్నటకుఁ గొంపొమ్మని ప్రార్థించితి. అందుకు వలెయని నన్ననుగ్రహించిరెండుపనికిపాదుక లిచ్చి కైలాసమును జూడఁగోరిక పుట్టినప్పుడు వీని నధిష్ఠింపుము. అవియే న్నిటకుం దెచ్చునని చెప్పి యంతర్హితుం డయ్యె. అనేకది

వ్యసంవత్సరములు తపంబులు చేసి చరితార్థులైన మహాయోగులకు దుర్లభుఁ డగు మహేశ్వరుఁడు నాకుం బ్రసన్నుఁ డగుటకు నాయుండలి మహిమలు గాని వేఱు కావు. శ్రీతజనపారిజాత మగనమ్మహాదేవు నకు నామైఁ బొడమిన నిర్దేతుకజాయమానకృపయే కాంక్షము."

ఆమఱునాఁ డుడయమున నేను గాల్యకృష్ణముల నిర్మిల్పించి కొని శరమేశ్వరుఁ డిచ్చినపాదుకలు దొడుగుకొని కైలాసంబునకుఁ బోవలయు నని మనంబున సంకల్పించి కన్నులు మూసికొంటి. అంతకల్పించుటయే యెఱుంగుదును గాని యవ్వల నేమైందో మొక్కము హూర్తమువఱకు నెఱుంగ. ఒక్కనిముసములో నేను కైలాసంబున నుంటి. అచ్చటివైభవం బేమని వర్ణింపఁ అందఱు మూడుకన్నులు గలవారె. అందఱు లేతచందురుని దాల్చినవారె. అందఱుచ్చివీణలు గట్టినవారె. అందఱు పాముకడియంబులంబెట్టినవారె. పసిడిపాము దొడిగి టక్కుటిక్కు మని నడచుచు నేను మహేశ్వర సన్నధికుఁగు చుండ నమ్మహాదేవుఁడు సన్నలంతదవ్వులఁగని సబహుమానంబుగఁ దోడ్కొని రమ్మని నందీశ్వరుం బుత్తెంచె. మధ్యమలోకంబునుండి వచ్చిన మనుష్యమాత్రుని మహేశ్వరునంతవాఁ డంతశాసించుటం జేసి నాయం దేదోగొప్పమహిమ మున్నదని శంక. బరిశ్రేష్ఠించిన వేలుపులందఱుఁ దలంచిరి. నందీశ్వరుఁడు సన్నెదుకొని కొనివచ్చి కొని చేయిపట్టుకొని దేవదేవునిసన్నిధికిఁ దోడ్కొనిపోయె. శంకకుం డును గృహారసపూరితంబు లగుచూడ్కులతో నెఱ్ఱుం గనుగొని నేను మరసి దేవసేనాపతియుఁ దనకు గౌరవాచుకుమామనము నగి కుం బిచ్చా మిని బీరమునండి లెమ్మనియాసతిచ్చియావీరముకనమ్మంగూర్చుండఁ బనిచె.

అది ప్రాతఃకాల మగుటచే శంభుని సేవించ నచ్చటికి వచ్చిన మహేంద్రాదిదిక్పాలకులు దక్కిన వేలుపుల బ్రహ్మభాణంబులును

నన్నె చూడనారంభించిరి. అనంతరము భర్తఁడు, కైలాస మంతయుఁ జూచిరమ్మని యానతిచ్చి సందీశ్వరుని దోడిచ్చి పంపెను. నేను నందుఁగల వై చిత్ర్యంబులనెల్ల మనసారఁగఁగొని మరలివచ్చి భవు నకు మ్రొక్కి నిలువ నతఁడు వత్సా! నీ కేమి కావలయునది కోరు మని యానతిచ్చె. అప్పుడు నేను భయసంభ్రమంబులతో దేవా! మరల సరలోకంబున కరుగ కుండ నిచ్చటనే యుండవలెను నంటి. అనవుడు చంద్ర శేఖరుఁడు కుమారా! సరలోకంబు పాపభూయిష్టమై యున్నది. నీవింకం గొంతకాల ముందుండి పాపాత్ములఁ బవిత్రు లుగఁ జేయవలయు. అట్లు చేసి జీవన్ముక్తి నొంది యిచట నుండువు గాక యని సాదరంబునఁ బలికి వెండియు నన్ను సరలోకంబునకుఁ బొమ్మని యానతిచ్చె.

పదియైదవప్రకరణము.

“అయ్యా! ఈప్రసంగమునబట్టి నన్ను నేఁ గొనియాడుకొను చున్నవాడ నని మీరు తలంప వలదు. హరిద్వారముకడకు నేను రావలసిన కారణంబును మీకెఱుంగఁజేయక తప్పదు. కావున దాని నానుపూర్విగ నెఱిగించితిని.* అనిహరిశర్మవలుకుచుండ వానిమాట కడ్డముపచ్చి నిగమశర్మ “మేలుమేలు! మిమ్మును మీరుపొగడుకొను చున్నవారని యెట్టిచెనెట్టియైన ననఁజాలునే. జగంబులు మీమహి మంబుల వేనోళ్ళం బొగడుచుండ మీరే కొండాడుకొన వలయునా? మేమట్లుతలంచుకొనువారముగాము సుడి!” యనివాక్రుచ్చి చిత్రభాను వృత్తాంతము నెఱిగింపుమని వానిం గోరెను. హరిశర్మచేసినయాత్మ ప్రశంసవిని మణివర్మ “ఏమిది? ఇతఁడసృష్టతము లయినయంశ ములను మిక్కిలి పెంచి చెప్పుచున్నాఁడు. చిత్రభానునివృత్తాంతము

చెప్పటకన్న తనమహిమలు చెప్పుకొనుటయే యీతనికి బ్రస్తుతమని శోచె గాఁబోలునని నెనలో విచారించి కొని యూరకుండెను. హరి శర్మ నిగమశర్మపలుకుల నాలకించి తనయందు వారికి భక్తితాత్పర్యములు ముదగింపక యెప్పటినుట్లున్న వని తెలిసికొనిచి తృభానుని వృత్తాంతము నిట్లని చెప్పఁదొడంగె.

అట్లు భగవానుఁ డగునిందు శేఖరునిచేత నాజ్ఞాపితుఁడ నై వెండియుఁ బసిడి పావలఁదొడిగి కొని బ్రహ్మక పాలంబునొద్దభూలోకముఁ బ్రవేశించితిని. ఆతావు చేరినది ప మహేశ్వరుఁ డిచ్చిన పాదుకలకుఁ దొంటియడ్చుతళికి పోయినది. అందుచేత నేను బాదచారినై మార్గ మధ్యమున నాశిష్యు లగు భైరవునిఁ గాలకంఠునిఁ గలిసికొని యెడనెడ జుట్టుప్రక్కలనున్న పుణ్యక్షేత్రంబుల నేవించుచు దివ్యతీర్థములఁజూచు గుచు హరిద్వారము చేరితిని. నే నెక్కడికిఁ బోయినను గ్రామమధ్య మున వసించుట కిష్టము లేనివాడ నగుటచే హరిద్వారమునఁ గూడ నూరు వెలుపల నొక పెనుచుట్టికింద విడిసితిని. అది భాగీరథీరమున నే యుండుటం జేసియు చాలనేల నావరించుటం జేసియు బాటసాగులకు నత్యంతోపయుక్తముగ నుండును. ఆచుట్టికింద విడిసి యచ్చట నొక శిష్యుఁడనునుని రెండవశిష్యుఁడను నేనును గంగాస్నానమున కరిగి తిమి. అప్పుడు ప్రోవలో నొక మారేడు చెట్టుకింద మూలుగుచువట్టి నేలంబొరలుచు బాధపడుచున్న యొక మనుష్యుని గాంచితిమి. కొప్పినం బొక్కటివక్క వానిమేనిమీఁద వస్త్రములెవ్వియులేవు. మంటిముంత యొండు దప్ప పాత్రములు లేవు. అతఁ డెప్పుడు మృతినొందునా యెప్పుడు పోదుచుకొని తినఁగలుగుదుమా యని కనిపెట్టుకొనియున్న కాకులు గ్రద్దలు తప్ప వేరుచుట్టములు లేవు. వాని ముఖమునఁ గనుల ననలోకింప నతఁడు సత్కులీనుఁ డనియు మిక్కిలి గాఢమునంబెరిగి యుండఁబోలు ననియు మహారాజుకుఁమారుడైన నై యుండవచ్చు

ననియు నాకును నావెంట నున్న కాలకంఠునకును దోచినది. ఆపన్నుల సంరక్షణమునందును భగవత్కైంకర్యమునందును శరీరమువినియోగింప దీక్షించుననవాడ నగుటచే నే నప్పుడ శిష్యసమేతుడనై యయ్యనద షజ్జకుం బోయి కూరుచుండి నీకేమి కావలయు నని బిగ్గటగ నడిగితిని. అతఁ డప్పుడు కన్నులు దెరిచి నావంకఁ దేరిపాటు జూచి నోటమాట లేమిం దనకోరిక చెప్పలేక నోరు తెరిచెను. అతనికి దాహము గావలయుఁగాఁబోలు ననుకొని నేనప్పుడ కాలకంఠుని బంచి గంగాజల మించుక తెప్పించి మెల్లమెల్ల వానినీటం బోసితిని. ఆజలబిందువులు ద్రావి యతఁడించుక నేద దేతినపిదప “నాయనా! నీవెవ్వరివాడవు నీ కింతగతి ప్లాపించుటకుఁ గారణ మేమి! నీకప్పుడు గలబాధ యెద్ది” యని యడిగి వాని దేహతాపము నువశమింపఁజేయుటకై యుత్తరీయపుకొంగుతో నించుక విసరు మని కాలకంఠుని నియోగించితి. అతఁడు నటునేయ నారోగి మఱింతనేద దేతి మిక్కిలిహీనస్వరముతో సంగ్రహముగాఁ దనవృత్తాంతము నిట్లని చెప్పె. “స్వామీ! మీ రెవ్వరోనే నెఱుఁగను గాని నాపాలిదై వంబవని భావించు చున్నాఁడ. నేనింక బ్రదుకుట యబద్ధము. అయినను నిన్నటినుండి నోరాఱుకొని పోవుచున్నది. కీళ్ళలోఁ బటుత్వము లేమి గంగకుఁ బోయి జలంబు దెచ్చికొనఁజాల నైతి. దారిం బోవువారిఁ బిలుచుటకైన నోపిక లేదయ్యె. మీయనుగ్రహమున నిప్పుడు ప్రాణ మించుక చల్లఁబడినది. నాకథ సంగ్రహముగాఁ జెప్పెదవినఁడు. “నేను గాశ్మీరమహీపాలుఁడగు హేమచంద్రునితమ్ముడను. చిత్రభానుడనువాడను. నేను దనకు ద్రోహము తలపెట్టితి నని మాయన్న నన్ను దేశంబునుండి వెడల నడిచి. అదిమొదలు దారచుత్తుని విదర్భ కంపి యేకాకినై యనేక దేశంబులఁ గ్రొన్నిరి కుడిచినచోటఁ బండుకొనక పండుకొన్న నోటఁ గుడువక వ్యాధిగ్రస్తుడ నై తుద కీగతికి వచ్చితిని. దైవవశమున

మాయన్నను మీకు కనుగొందు చేసి తనయెడ నెన్నఁడు నేను దోహము చేసియెఱుంగ ననుఁడు. తానుజేసినజోగినై యాలుబిడ్డల నెడఁబాసి యొకచెట్టుకింద దిక్కులేక మృతికొందుచుంటి ననుఁడు. మందభాగ్యులగు నాబిడ్డలఁ గరుణింపుచునుఁడు. నాపైఁ గోపమున వారి నిరాకరింపవల దనుఁడు. ఒకవేళ నే నేయపరాధంబునైన దనయెడఁ జేసితినేని ఓమింపు మనుఁడు. తనపాదపద్మములకుఁ గడసారి మ్రొక్కితి ననుఁడు. తనకొడుకుల నిరువురముద్వాడితి ననుఁడు.” అని చెప్పి యొక్కనిముస మూరకుండి “స్వామీ నాకాయాసము వచ్చుచున్నది. నేనింక మాటలాడఁ జాల’ నని యూరకుండి కన్నులనుండి సంతతధారగాబాష్పములు విడువఁజొచ్చె. అనంతరమొకదినమతఁడు జీవించెను; కాని మరలమాటాడలేదు. మరునాఁడుమధ్యాహ్నమతఁడు పరలోకగతుఁడు కా ననాధప్రేతసంస్కారము మిక్కిలి పుణ్యప్రదమనునారోక్తియందు నమ్మికఁగలవాఁడ నగుటచే నేను నాశిష్యులం బురికొల్పి వానికగ్నిసంస్కారంబు గావించితిని. మరణకాలమునందు నా కతఁడు చెప్పినపలుకులు విన్నవించి కృతకృత్యుఁడ నైతిని. కాని మీ కధికమనస్సంతాపము గలిగించితిఁ గదా యని చాల వగచుచున్నాఁడ. ఏకారణమున నైన మనుష్యుల దుఃఖింపఁజేయుట మాయాశ్రమంబున కనుచితము. అదియునుఁగాక బంధుమరణముచేత దుఃఖిపడుచున్న వారినమీపమున నేనుండఁజాల” నని హరిశర్మ వెండియు నేదో చెప్పఁబోవుచుండ హేమచంద్రుఁడు దుఃఖావేశపరవశుడై గొడకుఁ జేరఁబడి మొగంబున సుత్తరీయాంచలము వైచి కొని తమ్మునిగూర్చి బిట్టువగచెను.

మణివర్మయు మాధవసేనుఁడును రాజును బట్టుకొని దుఃఖింప శమనవాక్యంబులు బలికిరి. ధైర్యమువిడిచి యంగలార్చురాజుదుఃఖము నుపశమింపఁ జేయఁ గలఁచి హరిశర్మయు నిట్లనియె. “రాజా యీ

శరీరములు వినశ్వరములని యెఱింగియు నీవింతవిచారించవగునె. వినశ్వరంబులగుపదార్థములగూర్చి విచారించుట వివేకులకు ధర్మముకాదని భగవంతుం డగుశ్రీకృష్ణుం డచ్చునన కుపదేశింపలేదె. భగవద్గీతలు పిచ్చి కూత లని మర్వాదములు చేయుబాధులు భగవంతునిమాటలపై విశ్వాస ముంచరుగాని యాస్తికులమగు మనము విశ్వాసముంచి జ్ఞాన వంతులము కావలదె. ఆత్మ సత్యము దేహమనిత్యము. ఇదియెఱిగినగమకొన్నవాడే వివేకి. అందుచేత నీవు విచారింపజెల్లదు.* అని పలుకుటయు హేమచంద్రిండు కన్నీరుదుడుచుకొని “స్వామీ నా తమ్మునిమరణకాలంపుఁబలుకులు ములుకులై నన్నుబీడించుచున్నవి. వానిచరమావస్థం దలచుకొన్న నాకడుపు చుమ్మలుచుట్టు చున్నది. “రాజ్యాంతే సరకం ధృవ” మ్మను మాట సత్యము. కటూటా! నిరపరాధుఁడగుసోదరుని నెలపాలు జేసికొంటిగదా. విమర్శించి కార్యంబులజేయనివారికి బ్రాపించుగతులిట్టివియేకదా. ఈభ్రాతృద్రోహి మీఁపంటి మహాత్ములపవిత్రచరణంబులను ముట్టఁదగఁడు. నాచేసిన దోసంబునకు శాపంబేదేని నిచ్చి నన్న దుఃఖముట్టించి నాయలమట దీర్పఁగడవే” యని పొర్లించి వాని యడుగులపయింబడె;

అడుగుల వ్రాలిన నెలఁతేని గుచ్చియెత్తి నేలవేల్పు “చాలు చాలు రాజా! చాలు నీబేలతనము. నీగురువులు నీకు రాజనీతి నుపదేశించుటయే కాని బ్రహ్మవిద్యోపదేశంబు జేయరని తోచెడిని. నీమనోవైకల్య మడఁగువఱకు నీకు మేము తోవోపదేశంబు జేయఁదలచుకొన్నాము. ఇదనీకు సమ్మతంబ యగునేని మాకడ కప్పుడప్పుడు వచ్చుచుండునది” అని మందలించి మంత్రిపురోహితులం జూచి “యూహ్య! ఈతనివైఖరి జూడ నాస్మహత్వ జేసికొనువాడపోలే గనఁబడుచున్నాఁడు. తొల్లి యుక్తనరపాలుఁడు తద్దయు సాగసులాడి యగుతన రెండవయుల్లులు చెప్పినకొండెములు విని పట్టచుహిసినలనఁ

దనకుఁ గలిగిన జ్యేష్ఠకుమారుని నిరపరాధుని నిష్కారణముగ వధియించి పిమ్మట కొంతకాలమున కతఁడు నిర్దోషియని విని యాదుఃఖము పట్టఁబాలక తన్ను దాఁబొడుచుకొని ప్రాణములు విడిచె. కావున నీతని దేస మీరప్రమత్తులై యుండునది* అని హితోపదేశంబు జేసి తనకు స్థానకాలము మీఱుచుండుటచే వారి నవ్వలకుం జను మని వేఁడుకొనియె. సేనుచంపూఁడు హరిశర్మకుం బ్రణామంబు జేసి నెలవుగైకొని నపరివారముగ మరలఁ బాదచారియై మందిరంబునకుం జని సోదరవియోగమునుగూర్చి పరిపరివిధంబుల నిలపింపఁబెట్టె.

రాజునకు మాధవసేనునకు నిగమశర్మకు హరిశర్మపై నింతింత యసరానిభక్తి కుదిరెనుగాని మణివర్మకుమాత్ర మాతనిసంభాషణంబులు వినినదిమొదలు కొన్నియచుమానంబులు పొడకట్ట; సంకర్మము పొసఁగియుండకపోయినను హరిశర్మ తనప్రశంస మెండుగఁ జేసికొనుటయు దుఃఖముచేత మనోవైకల్యము నొందినమహారాజునకు సువాహరణపూర్వకముగా నితిహాసంబనుపేను పెట్టి యొకదుష్కర్థ జెప్పటయు మణివర్మకు వానిపైఁగల గౌరవంబును గొంత తగ్గించెను; తన మనంబునకుం బొడకట్టినయనుమానంబులు రాజునకువిన్నవింపఁదలఁచియుఁ దగినయదను నచ్చినప్పు డట్లు చేయనగునని యతఁ డూరకుండెను.

సేనుచందుగిన కరవిందాదేవియుఁ కక్కిని యంతఃపురపరిచారకులు నెట్టెటో దుఃఖోపశమనంబు జేసిరి. వారి యుపచారవాక్యముల వలన రాజునకు బాహ్యదుఃఖము కొంతయడంగిన సంతస్తాపముచూసినాయె. అందుచేత నతఁడు దినమున కొక్కొకసారియైన హరిశర్మయున్న నెలవునకుంబోయి వారివలన వేదాంతవిద్య నుపదేశమునొందుచునచ్చె. ఇటుచుగ నతఁ డొంటిగఁ బోవుచుండుటఁ జూచి మణివర్మ బ్రాహ్మణుఁ డెంతయోగ్యుఁడైనను వానికడ కేకతంబుగఁ బోవుట రాజునకుచిత్తంబు కాఁదని మందలించుచునచ్చె. హరిశర్మభగవంతుఁడే

యని మనఃబుల దృఢవిశ్వాసము నెలకొని యుండుటచే రాజు వాని మాటలు చెడఁజెవిని బెట్టెను; హరిశ్చంద్రయు రాజును మిక్కిలి గౌరవించుచు వాని మేన నీగనైన వాలసీయక చీతటిపడువటకు హానిం దనకడ నుండనిక మొకవేళ నట్లుండెనా భైరవకాలకంఠులను సాయ మిచ్చి పంపుచు కన్నబిడ్డనట్లు కాపాడుచుండె.

పదియాటవప్రకరణము.

హేమచంద్రుని కిరవిందాదేవివలన నిరువురుకుమారు లున్పు వించినని యీవటకు చెప్పబడినది. అందు జ్యేష్ఠునకు హేమచంద్రుఁడు శతతంత్రియందలిభక్తి పెంపున విక్రమసేనుఁ డనునామమిడియె. రెండవకొడుకు హర్షవర్ధనుఁ డనుపేరం బరఁగుచుండె. ఆయిరువురుబిడ్డల యందుఁ జలిసంస్కరియిరువురలావణ్యంబును నిరువురసౌజన్యతయు నిరువురమనీమావిశేషంబును సంక్రమించె నని ప్రకృతిజనంబులు ప్రమోదభరితులు కా విక్రమసేనహర్షవర్ధను లల్లారు ముద్దుగఁ బెరుగుచుండిరి. విక్రమసేనునియాకృతి తండ్రివిగ్రహమునుబట్టి యచ్చుగు దినట్లు వెలయుచుండు. హర్షవర్ధనుఁ డచ్చముగఁ దల్లిపోలిక నుదయించె. అందుచే విక్రమసేనుఁడు దృఢమనస్కుడై గంభీరుడై తన యీఁడునకుఁ దగనిప రాక్రమంబుల నప్పుడప్పుడు చూపి సార్థకనామ ధేయుఁ డయ్యె. హర్షవర్ధనుని మనస్సును వానిశరీరంబునట్ల కడుమెత్త నై యుండుటంజేసి యతఁడు సాహసంబునకుఁ బరాక్రమంబునకుఁ బేరువడక సంగీతాదివిద్యలకును భూతదయకుం బేరువడియె. తమ్ముని యందు భూతదయ సంగీతప్రాధిమ్య గలవనుటచే నన్నయం దాగొనములు కొరవడియె నని చదువరులు తలంపవలదు. విక్రమసేనుఁడు

భూతదయావిషయమునఁ గాని వేటొందుప్రజ్ఞయందుఁగాని తమ్మునకుం దీసిపోవఁడు. అయినను జను లాతనిసాహసంబునఁ బలుమాటు గాంచి వానికి సాహసవిక్రమసేనుఁ డనియుఁ డమ్మునకు నుకుమార హర్షవర్ధనుఁ డనియుఁ బేర్చు పెట్టిరి.

ఇప్పటికి విక్రమసేనుఁడు పండ్రెండేండ్లప్రాయము గలవాఁడు. హర్షవర్ధనునకుఁ బదియవయేఁడు. క్షత్రియునకుఁ బదునొకండవయేట నుపనయనము చేయవలసిన దని ధర్మశాస్త్రమునందు నిధింపఁబడుటచే హేమచంద్రుఁడు పెద్దకొడుకు నొకనవస్సరముక్రిందట వడుకు చేసి వేదాభ్యాసము చేయించుచుండెను. ఆయన్నమ్ము మైత్రియిట్టిదనివర్ణింప నలవిగాదు. ఒకనివిడిచి యొకఁగునిముసమున నిలువఁ జాలరు. ఇదవు రొక్కచోటనే కూర్చుందురు. ఒకమాత్రే భుజియుంతురు. ఒక్కపాన్నుననే పవ్యలింతురు. ఇరువుర తలినండ్లుల యెడ భక్తులు. గురుజనంబుల యెడ విధేయులు. భృత్యుజనంబుల యెడ దయాళురు. ప్రకృతిజనంబుల యెడ సమరక్తులు. సుగుణలోభులు. దుర్జన విముఖులు. అయ్యిరువురుబిడ్డలు సరవింకా హేమచంద్రునకుఁ బున్నెములపోవులై నోములపంటలై పుట్టి, కన్నులచంగమామలై ముద్దులమూటలై పెరుగుచుండిరి. చదువునెఱవ యీశశిష్యాలుట, గజాశ్వంబుల నధిరోహించుట, మున్నగుపాదప్రదలను గడుమేలుకువతో నేర్చి బాలురు కాలక్రమంబున సమద్భుతైరి. ఆకుమారసింహములలో సాహసుండని బిరుదు నందినవిక్రమసేనుని పరాక్రమంబుల నొక్కటి రెంటిఁ బేర్కొని యతఁ డాబిరుదమునకుం దగినవాఁ డని చూపవలసియున్నది.

ఒకనాఁడు హేమచంద్రుఁడు సేనాపతియగు నండపాణిని బాలుఁడగువిక్రమసేనున గొంతపరిజనంబును వెంటఁబెట్టుకొని యడవికి వేరుకుఁ జనియె. హేమచంద్రుఁ డొకమూల సింగపువేరు సొసపుచుండె.

దండపాణి యింకొక నెలవున పులివేట నలుపనెంచి మృగయాకీడ
 లలోఁ దాను నజహోద యగుటచేఁ దనకెట్టి యపాయంబును లేదని
 మాటున నిర్భయముగ నొకమఱిసిదనునిలిచి పులిరాక కెదురుచూచు
 చుండెను. విక్రమసేనుఁడు వాని వెనుకఁ గొంతదవ్వున నొకమెట్టపై
 నిలుచుండి యీవినోదంబుజూడ నత్సుకుఁ డై యుండెను. అంతట
 వేటకొండు తప్పటలం జఱచుచు బెబ్బులిం దఱుముటయు నమ్మెక
 ము తనపొనవిడిచి నవాజముగఁ జింతనిప్పుచొప్పున మెఱయుకన్నులు
 మఱింత యాగుణ్యమునఁబూని చూపఱకుఁ వెఱపుగలిగింప దండపాణి
 యున్నవలనునకుఁ బఱతెంచె. నేనాపతియుఁ బ్రత్యాశీధపాదుఁ డై
 మిట నమ్మదొడిగి గుఱిచూచి బెబ్బులి నేసి. దైవవశమున వాని
 యేటు చారలమెకంబునకుం దగులక చెవిపొంతనుండి దూసికొనిపో
 యెను. పోవుటయు నాశార్దూలము తొలుతకంటె నినుమడించినయలుక
 తోడను ముమ్మడించినవేగముతోడను బాణము వచ్చినదారింబట్టి రి
 వ్వునదండపాణిమీఁద నెగసిపడుటకు నేలయదుగునట్లు పఱువెత్తి రాఁ
 జొచ్చెను. మృత్యుదేవతఁబోలు దానియుగ్రరూపమును జూచి దంట
 లగుబంటులు ప్రాణభీతిని యధాయథలై పఱతెంచిరి. వేటొక్కయ
 మ్మునుదొడిగి యేముటకు దండపాణికి నవకాశములేకపోయెను. ఆయ
 పాయమ్మును దవ్వుననుండిచూచి విక్రమసేనుఁడు సత్వరంబు తనవిల్లుఁ
 బూని వినముఁబాసినవాలుటమ్ముదొడిగి యెక్కియున్న మెట్టదిగి నలదు
 వలదని సేనకులు మొఱలిడుచున్నను వినక దండపాణివెనుకకు వచ్చి
 బరిమీఁదఁ బఱతెంచువ్యాఘ్రంబును గొటంబుగ నాటనేసి. అయ్యేటు
 దిని య్రోలుపులి దండపాణికి రెండుబారల దూరంబునఁ జాట్లు
 ప్రక్కల కొండలు ప్రతిధ్వనులీయ వేటకాండ్రగుండెలవియ నొక్క
 యఱపఱచి నెత్తురుకంఠలుదొరఁగ నేలంగూఱె. విక్రమసేనుఁడు పిఱికి
 బంటులమాట విని యొక్కనిమున మూరకుండినయెడఁ దనబాణాన్ని

యను కాలుచిచ్చున శత్రుసైన్యమహారిణ్యంబులం గాల్చుదుర్జయ
బాహుశాలి, నండపాణి, బెబ్బులినోటి కొక్కకబళమై యమపురిని
బ్రాతకొప్ప యుండియుండును. దండపాణియు మృత్యుముఖమునుండి
వెలువడి బాలునకుం గడుకృతజ్ఞుడై వానిం గౌగిలించిఁగొని వాని
కావించినమేలు మఱువ ననియు వానిఋణ మెన్నఁడును దీర్చిఁగొను
టకుఁ దనకలవి కాఁదనియుఁ జెప్పి యనేకవిధంబుల నుగ్గడించె. హే
మచంద్రుఁడు పుత్రునిసమయజ్ఞత చాకచక్రము విలువిద్దెయందలి
నేర్పు విని తనకుచూచును వంశప్రసాదుఁ డగునని సంతసించె. అర
విందాదేవియుఁ దన చిన్నిహేవని మిన్నచెయువులు విన్నయప్పుడు
కన్నదమ్ముల నశ్రుజలంబులు కాఱు గన్నబిడ్డ నెత్తిఁగొని ముద్దాడి
జనులదృష్టిదోషముడగులకుండ వానికిదృష్టిపరిహారములు చేయించెను.

మఱియొకసారి విక్రమసేనుఁడు హర్షవర్ధనుఁడు వై శాఘమాన
మున నొక సాయంకాలమున నుద్యానవనమున నొకఁగొలనియొడ్డునవిహ
రించుచుఁ జల్లగాలిననుభవించుచుండ నండపాణిఁగొడుకు హర్షవర్ధను
యీఁడువాఁడు తోడిబుట్టియలఁగూడుఁగొని యాఁగొలంకున జల్మ్రీడలు
నేయుచు నాటలనండడి నపాయ మెఱుంగక నోలయోలయని కేకలు
వేయుచు లోఁతుసీళ్ళకుఁబోయె. ఆబాలకుఁడు సరిగ నీత నేరనివాఁ
డగుటచే మునుముందుఁ జోవుటయే కాని లోఁతుసీళ్ళనుండి మెరక
నేలకు రానేరక యలసి నీటనొకటిరెండు మున్నలువై చె. అదిగట్టున
నుండి చూచి విష్ణుదత్తుఁడు మునిఁగె మునిఁగె నని హర్షవర్ధనుఁ డన్న
తోఁ జెప్పెను. అప్పులుకులు వినినతోడనే విక్రమసేనుఁడు జాలినొంది
తలమీఁది రతనాలకుఁలఱ్ఱయి నేలం బాఱువైచి విలువదువ్వలువలు
తడిసి చెడిపోవు నని వగవక తనచేత నప్పని యగునా కాదా యని
విచారింపక తనసాయంబున కెవ్వరి జీరక గుఱాలున నీటం దుమికి
వడినడి విష్ణుదత్తునియొద్ద క్కీడుఁగొనిపోయి యామందభాగ్యుని జుట్టు

పట్టుకొని యావలకు లాగికొనివచ్చి బ్రదికించెను. తననందననకు వాటిల్లిన యపాయంబును రాజనందనఁడు గావించిన సాయమును విని డండపాణి సత్స్వరంబ యచ్చోటునకుఁబోయి కుమారునకుఁ గాలోచితము లగు నుపచారములు చేయించి యతఁడు తెలివొందినపిదప రాజకుమారుని బిగ్గఁ గొంగిలించుకొని, “నత్సా! నాకును నాకుమారునకును నీవ ప్రాణప్రదాత వైతివి. మేమిరువురమును మాశరీరచర్మములుగోసి నీకుఁ బాదరక్షలుగఁ గుట్టించి యిచ్చినను మీయుణంబు తీరదునుమీ” యని కొనియాడి తనపట్టిని వెంటఁబెట్టుకొని యింటికిఁబోయెను. అన మానమగు రూపంబునకుఁ జగినవిక్రమంబును విక్రమంబునకు వన్ని వెట్టు సుగుణసంపదయుఁగల విక్రమసేనునిజూచి రాజబంధువులు ప్రకృతిజనంబులు మహానందమగును లయిరి. ఈప్రకరణంబునం బేర్కొనఁబడినప్రథమసాహసకార్యము హరిశర్మ యవ్వీటికి వచ్చుటకు నాలుగు మాసములక్రిందటను రెండవది నెలక్రిందటను జరగెను. పండ్రెండేండ్లప్రాయమునాఁడె యింతమగంటిమీఁ జూపినయాబాలకుండు యుక్తవయస్కుఁడై రాజ్యమును వహించుపిదప వానిపేరు శత్రుమహీపాలురకు హృదయశల్యంబు గాక యుండునా యని తలంచి మణివర్మ మాధవసేనుఁడు మొదలగుమంత్రులు సంతసించి కాశ్మీరమున కంత కంతకు మంచిదినములు వచ్చుచున్న వని సంతృప్తహృదయు లైరి.

హేమచంద్రుఁడు చిత్రభానుని దుర్మరణంబును విని దురస్థిల్లినప్పుడు విక్రమసేనుఁడును బిన్నతండ్రిచావునకు బిట్టవగచెను. కాని బెలుఁ డగుటచే వానిదుఃఖము తండ్రివగపుంబలెద్దర కాల ముండక మునునాఁడె యుపశమిల్లె. అదినము పదిదలు హేమచంద్రుఁడనుదినము సాయంకాలమున రాజకార్యంబులు మగించిహరిశర్మయొద్దకుఁబోయి వేదాంతగోష్ఠి నడపుదుండుటచే విక్రమసేనహర్షవర్ధనులు, మహామహిమములకుఁ జేరుపడి యున్న హరిశర్మ నొక్కసారి చూడఁగోరియొక

నాడు సంజకడఁ దండ్రికడకుఁ బోయి నీ వడుగుము నీ వడుగు మని యిరువురు వంతులు పోయిరి. బిడ్డలుతన్నీ దియోకోరదలచిభయంబు పెంపున నడుగ నాహసింపఁజాల కున్నవా రని హేమచంద్రుడు గ్రహించి వారి జేరఁజేరి మేనులు దువ్వి “వత్సలార! మీ కేమికా వలయును. భయము లేదు చెప్పఁ” డని హెచ్చరించెను. అప్పటికిని విక్రమసేనుడు తనకోరిక బయలుపుచ్చక యూరకుండె. తండ్రి బుజ్జి గింపుచే భయము విడిచి హర్షవర్ధనుడుమెల్లన నిట్లనియె. “మీవంటి యుత్తము లనుదినంబును బోయి కొలువందగినమహిమలు గలహరి శర్మనొక్కసారి చూడ నఖిలాష పడుచున్నవారము. మాకోరిక కోరరానిది కా దేని మమ్ము మీవెంట రా ననుగ్రహింపుడు” అన వుడు చిఱునగవు నవ్వి వత్సలార! ఈపని కింత వేడఁవలయునే. మీ కొకసారి యమృతహంతుని జూసవలయునని నేనుం దలంచుచున్నవాఁడ. ఇప్పుడ నేనచ్చటికిం బోవుచుంటి. నావెంటరండు.మునింజూచివత్తురు గాని” యని పలికి తన కొదమలువెంటబడింప గుహకుఁ జనుమృగ రాజు చందంబునఁ గాశ్మీరరాజు కుమారసింహములు వెంట రామునియున్న గుహకుఁ జనియె. మునియు రాజును సూర్యచంద్రులింబోలె వెలయు నక్కుమారులను గారవించి వారు నమస్కరింప నాశీర్వదించివ్యాఘ్రు చర్మముల పైఁ గూర్చుండఁజేసి తనయొద్ద నున్న బూడిద సంచుకవారి నొనఘలఁ బ్రావి టేని నుద్దేశించి “హేమచంద్రా! నీ వన్నిప్తవంతుఁ డవు. నీకడుపునం బొడమిన యారత్నంబు లమూల్యంబులు. దైవము రక్షించిన నింక నైదా తేండలోన పెద్దబిడ్డఁడు రాజ్యభారమును వహించి నీకు విశ్రాంతి నొసంగఁ గలఁడు.” అని బహూకరించెను. రాజు వాని బహూకరణమునకు లోనఁ గడునలరి “దైవానుగ్రహంబును మీ యాశీర్వచనంబును జల్లంగ నుండునేని మీనిన్నయట్లు కాఁ గలదు. చానిమాట యటుండ నిండు. నాచిత్తంబు తమ్మునిదెసనుండి

మరలింపఁ జాలకున్నవాఁడ. కుమారుఁడు యుక్తవయస్కుఁడు కాక మున్న మహిరాజ్యమునకు వాని నభిషిక్తుని చేసి మీయచుజ్జయగు నేని నేను విరాగి నై కాలము బుచ్చువాఁడ” నని చిత్తంబునఁ గల యుత్తలంబు సంగ్రహంబుగఁ దెలిపె.

తండ్రిపలుకులు చెవులఁ బడినతోడనే బాలకులిరువురు తెల్ల బోయి యెండోరులమొగంబులఁ జూచుకొనసాగిరి. దాఁకిం దోడుగ హరిశర్మరాజు నుద్దేశించి యిట్లనియె. “సేకంతవై రాగ్యంబు జూన నిచ్చ గల దేని యడవుల నుండ నక్కఱ లేకయె రాజ్య మేలుకొనుచు సకలోపభోగంబుల ననుభవించుచు నిఖిలతౌకికవ్యాపారంబుల మెలంగుచు జనకచక్రవర్తియట్లు శరీరసన్యాసంబు గాక యాత్మసన్యాసంబు స్వీకరించి మంటిలో నుండియుమన్ననంటనికుమ్మరిపురుగు తెరంగున సంసారంబునందుండియులేనట్లు వర్తింపవచ్చును. నీవు తిరియించుటకు సాధకం బగుమంత్ర మొకటి నీ కుపదేశించెన. అది పుణ్యాదినమున నర్ధరాత్రియున నుపదేశము కావలయును. దానిపునశ్చరణచుక్షరతః. మంత్రోపదేశమును పునశ్చరణమునుమాపులుమాగుహాయందచేయందగు. దీన నీయలమట యఖిలం బుపశమిల్లు. భవరోగింబులకు మహా మంత్రంబులు దివ్యౌషధంబులు గదా”! అని హరిశర్మ పలుకుటయు బాలురనేమొగంబులు మఱింత తెలిపిదప్పి నెలవెఁబోయెను. హేమ చంద్రుఁడు హరిశర్మపలుకులకుఁ దద్దయు నలరి వానిచరణంబులకు సాష్టాంగనమస్కార మొసర్చి, “స్వామీ! మీకు నాపై నింతమాత్ర మనుగ్రహ మెన్నఁ డయినఁ గలుగునా యని మేలుననుయంబునకు, స్వాతివానకు ముత్తైపుచిప్పయల్లు, నామనంబుప్రతీక్షించుచున్నయది. పుణ్యాదినంబును సుముహూర్తంబును మీయొప్పులుపుఁడు. అర్ధరాత్ర మందామంత్ర రాజంబు నుపదేశమొంది మాపు లిచ్చటనే పునశ్చరణ ము చేసెన. నిరారా మోకా లొడ్డువా రెవ్వరు?” అని నుడివి వాని

యొద్ద సెలవుం గైకొని కుమారద్వయసమేతుఁ డయి అంతిపురికిం జనియె. అంతిపురిం జొచ్చినలోడనే బాలకు లిరువురు వరుగువరుగునఁ దల్లికడకుం బోయి తండ్రికోరికలు, ముని యిచ్చినవరంబులు పూస గుచ్చి నట్లా మెకుం జెప్పిరి. అరవిందాదేవియుఁ దద్వచనముల నాల కించి మహారాజు విరాగి యై, యేయడవులకుం జనునో, యెప్పుడుసవ్య సింఘనో యేమిసాహసంబు గావించునోయని నయపడి య పగుటకు నడుగకపోవుటకుఁ గూడ పీలు లేనియవస్థ వచ్చినది కదా యని యెద్దియుం దోచక విచారించు చుండె.

పదియేడవ ప్రకరణము.

“కాలకంఠా! భైరవు నిక్కడ నుండు మని నీవు పోయెదవో నీ విక్కడనుండి భైరవు నంపెదనో యె ట్లయిన నరియె. అచకొన్న పని చాలవఱకు నెఱవేఱిన పని నన్నికమీఱఁబలికి దేవశర్మకు నర్పి రంబ నాకడకుం గొని తేవలయును. ఇక్కడకు వచ్చి మనకోఁ గంసి యుండుట కతఁ డొల్లకపోయిన నీప్రాంతములయందె మన కొక్క పూఁట పయనములో నుండునది యని నొక్క వక్కాణింపుము. మును ముంగు నన్నంగలిని మాబలాడి పొమ్మనము” అని హరిశ్చంద్ర రాజు తన్ను పీడ్కొని పోయిన వెంటనే ప్రియశిష్యుఁ డగు కాలకంఠు నడి గెను. వాఁడును వినయంబునఁ జేతులు గట్టుకొని విప్రునియెట్టియెడుట నిలిచి “స్వామీ! ఈపని మన భైరవునివలన గాదు. దేవశర్మచీమలు తూఱని చిట్టడవులలోను, కాకులుదూఱనికాఱడవులలోను నున్న వాఁడు. వానిజాడలు నేను తీసినట్లు వాఁడు తీయఁ జాలఁడు. కావున నేను బోయెద” నని యాతేయి యచ్చటినుండి బాము రాత్రివేళ లేచి యెందేని జనియె.

కానికంఠుడు గుహ విడిచినపిదప భైరవుని బిలిచి హరిశర్మ దాపునఁ నుచ్చుండ నియమించి “భైరవా నీతో నొక్కరహస్యమును జెప్పవలయు నాచెప్పినచొప్పున నీవు మెలంగుదువయేని మనకార్యం బతిశీఘ్రంబు యగు. ఇప్పుడినుండి నీవు యత్నంబు నలువకున్న నప్పని యగుట మరది” అని నుమవభైరవుఁడు భయభక్తులు మెఱయ న్వామి. దేవర మాజ్ఞ శిరసానహించి యప్పని నెఱవేర్చెన. నాప్రజ్ఞ మా కెఱుంగురా? మాప్రభువు నన్ను మీ కప్పగించినపుడు మీతోడ నెన్ని ముఠరములు జెప్పె నన్నియఠరములు నేను జరపువాడ” నని ప్రశస్యత్తః మిచ్చెను. పీఠమ హరిశర్మ వానిని యిక్కిలి దాపునకుఁ బిలిచి చెవిలోఁ గొండ్లొకతడవు గునగునలాడెను. అవిసంభవసంభాషణయు ముగిసికొనడనే భైరవుఁడు తనవనిమీదికిం బోయె. అంతలోఁ దెల్లవాఁడును హరిశర్మ ప్రాతఃకాలకృత్యములం దీర్చి భక్తిమై తన్నుం గొలువవచ్చువారికి దర్శనము నిచ్చుటకు సిద్ధముగ నుండెను. అంతం గొంత నేపటికి వాని మెట్టయెదుట నేడడుగులు పొడవు, పొడవు నకుం దగిలబావు, లావున కనుగుణ మగుబలము గలయొకపురుషుఁడు వచ్చి నిలిచి స్వామి! నమస్కార’ మని ప్రణమిల్లెను. హరిశర్మ యప్పుడును నెన్నఁడు గనియుండకపోవుటచే ముందుగ వాని నేమని పలుకరెంప వలయునో యెఱుంగక యాశ్చర్యదించి కూర్చుండు మని యూరకుండెను. అప్పుడునుడు దాపున నున్న వ్యాఘ్రచర్మము పై నాసీనుఁడై హరిశర్మకుఁ ద న్నెఱిగించుకొనుతలంపున వినయమున నీట్లనియె. “వేవా! ఈనిఱకు నేనెన్నఁడు మీదర్శనము జేసి ధన్యుడఁ గా, లేదు. ఏగొంతవిశ్రాంతికిఁ గ్కులగుమి మొక్కసారి గాంచి నాశరీరము పావలముఁ జేసికొనవలయు నని వచ్చితిని. కాశ్మీర రాజ్య సైన్యమునకు నేను సేనాపతిని. నన్ను దండపాణి యలదురు.” అని విన్నవించుకొనుటయు హరిశర్మ “నాయనా! నీయాకారమే నీయద్యోగమును మును

ముందు దెబ్బచున్న యది. పగతురమూఁకలకు తాముండవై యుందువు
గావున దండిపాణి యను నీపేరు సార్థక మైనది. నిన్ను నాకడకుం దెచ్చి
నపని యేదియో నాకెఱిగింపు” మని వ్రాశుచున్నట్లయు దండపాణి
యిట్లని చెప్పఁదొడంగె. “దేవా! దేవరవారు దీనిలపాలిటికిఁ గాలు
సేతులు గలకల్పవృక్షమనియుమాటలు నేర్చినమందారంబునకు యు సంచ
రింపఁ గలసంతానమనియు జీవముగల చింతామణి యనియు కోరికలు
చెప్పకొను చున్నారు. కోవిదులకై ససమగ్రియఁగ లోఁతు తెలియరాని
మీమహిమాసముద్రము నెఱుంగుట”, మారు వశమా. న హత్యా!
మిమ్మునేనొక్కచిన్న కోరికఁగోరవచ్చితిని. అదియెఱిగిం ననుమించి
సావధానల రై విందుకు గాక! హేమచంద్ర మహారాజుగారిజనులగు
విక్రమసేనమహారాజుగారు నాతండ్రినిగడు నల్పస్థిలో నుండియున్నత
స్థితికిందెచ్చి నన్ను దనపుత్రు లగుచిత్రభాను హేమచంద్రులతో సమ
ముగఁ జెనిచిరి. చిత్రభానునకు నాకు మేనల్లుడం గాని పాణమొక్క
టియే యని చెప్పఁదగినంతమైలి కలదు. హేమచంద్రుడు నా నాయం
దిప్పటికిని భ్రాతృవాత్సల్యము నిలిపి యున్న వాఁడు. చిన్నయుద్యోగ
ములో నుండి క్రమక్రమంబున నన్నింతకుమాఱదచిం దెచ్చెను. నాకు
మణిమాలిక యను పుత్రిక యొకర్తు కలదు. నే ననుగూడదు కాని
మియాశీర్వచనమున నబ్బాలిక కడుఁ జక్కని దనియు రాజాత్మపుర
ముల నుండఁదగిన దనియుమిముబోటిమహాత్ములు సెలవిచ్చిరి. తత్కా
రణమున నాముద్దుకూతును తన జ్యేష్ఠగుమారుం దగుసాహసవిక్రమసే
నునకుఁ జెండిలిజేసికొ మ్మని కన్నీయ పుట్టినిది మొదలు హేమచం
ద్రుని వేడుకొనుచుంటి. మూర్ధాభిషిక్తు లగునరపాలుగులపుకర
నాలకుప్పలు ధనసంచయములు దేశంబులు కాసుకలుబెట్టి హక్కు
తుల విక్రమసేనున కిచ్చెద మని బాలకుఁడు జన్మించిన మొదలు
హేమచంద్రునినకు రాయబారముల గలపు చున్న వాడు. అందుచేత

నావంటి యల్పునితో వియ్యమందుటక్రిష్టము లేక గాఢజోలునతఁ డీసం బంధంబు నొల్లక యెప్పటికప్పు డెద్దియో వంక చెప్పుచున్నాఁడు. బాలకుఁడు యుక్తవయస్కుండు గాకమున్న వివాహము చేయ నని యొక్కమాటు, నరవిందా దేవి క్రిష్టము లేదని యొక్కమాటు, మేనరిక మున్న దని మఱియొకమాటు చెప్పటచే నేను విసికి కొంతకాలము క్రిందట నాకుం బ్రాణమిత్రుం డగుచిత్రభానునియొద్దకుఁజోయియాత నికొడు కగువిజయ సేననకు నాబిడ్డను జేసికొమ్మని ప్రార్థించితి. అతఁ డందుకు సమ్మతించె. ఇంతలో నాభాగ్యదోషమున నతఁడు బంధుమిత్రులకు దూరుడై కన్నుల కఱవైపోయె. ఏదేశాంతరముల నైన జవించి యుండక యతఁ డస్తమించెననికూడ తెలిసినది. నామిత్రుఁడు చిత్రభానుఁడు జవించియుండిన నామనోరథంబు సఫలం బగును గాని యిప్పుడు విజయ సేననకు నాబిడ్డ నిచ్చుట యసాధ్యము కదా. కావున మీరు శన్నుగ్రహించి నాకూఁతును విక్రమ సేననకుం జేసికొమ్మని పేమచంద్రునకు నొక్కి చెప్పవలయును. అతనికిమీనోటిమాటవేద వాక్యము, మీయాన వానికి శిరోభూషణము. నాబిడ్డకిప్పుడు పదవ యేఁడు. కాండ్రకిరువురకు నీడుజోడు తగియున్నది. కట్నములు కాను కలు కోరిన ట్లిచ్చెద. వియ్యపుం దగవులు సరిగ నడపెద. ముద్దుము వ్వుటలు దీచ్చెద. రాజుకొరవంబునకుం దగినరీతి నేనా శృంపెద. సంకల్పసిద్ధుల రగుమీరు దీని జేయఁదలంతు రేని యిది నెఱవేరుట నిశ్చయము.” అని ప్రార్థించుటయు హరిశర్మ వాని వేడికోలు విని యెద్దియుం బలుకక కొండొకనే పూరకుండి మనంబున నెద్దియో. తలంచిచిటునప్పు నప్పుచు! దండపాణిశో నిట్లనియె.

“అహహ! లోకులయజ్ఞానేమునకు మేర లేదు గదా! ధగధగ వెలుగుదీపము దివ్యసుందరపదార్థమని భ్రమసి దాని పై వ్రాలి నశియించుచునుగలకును జ్ఞానసంపన్ను లగుమనుష్యులకును భేదముగాన,

బడకున్నది. తుణములో ముక్కముక్కలగుగాజురాలును సుస్థిరము
లగుమానికంబులయట్లు తళతళ మెఱయుచుండుటంజేసి లోకులు ప్ర
మాదవశంబున మఱులు గ్రహింపఁబోయి వట్టితావు గ్రహించుట
యొక గలగు. ఎంతో ప్రాజ్ఞుడ నయినకొంటి గాని నీవంతపామునుండవని
మొదటఁ బలంప నైతి” అని హాశర్మ నలుక నావలుకలు దండ
పాణిపీనులకుఁ గఠోరములై మున్నగు కన్కుతములై శోపయొక్క
నిముసమువఱకు వానిం బిచ్చివానినట్లు చేసెను. దండపాణి తెల్ల తెల్ల
బోవుటయు నెద్దియుం బలుకఁజాలకుండుటయుఁజూచిహరిశర్మ వానికిఁ
దనమాటలయర్థము చెప్పుకొనిచి మిట్టచియ్య. “నీవు తెల్లబోవు
చుంటివేమి? నామాటలయర్థము నీవెఱుంగవా? మీరు రాజునకత్త్యం
తప్రియనేవఱకు. మీలోడ మువంటివారు ముందురాఁగలయరిష్టం
బులం జెప్పరాదు. చప్పిరవో నీసందేహంబు లన్నియు నడంగు” నన
దండపాణిసంభ్రమము విడిచి తెలిసి జెచ్చికొని “స్వామీ! మీరాన
తీయ్యదలంచిన దానతియ్య నచ్చు. మీనోట వెడలిననుడువులుతేని
కిఁ గాని మఱియన్నికిఁ గాని యెఱిగింప నని మీరు నేయు మన్న
ఘోరప్రమాణంబు జేయువాడ” అని చేతులు జోడించి మనవిచేసె
ను. ఆతనిమనవి చిత్తగించి హరిశర్మ వానిచే గొప్పయొట్టు బెట్టించు
కొని దెప్పఁబోయి ముగల చెప్పఁ సంఘటించి యెట్లకేల కిట్లనియె.

“దండపాణి! గతానుగతికోలోకో నలోక్క పారమార్థిక
యనునట్లులోకలోకరని జూచి యొకరు నడచుటయే కాని పరమార్థ
మెఱుంగరు. నిన్న హేమదంధ్రునితోఁగూడ వానికొడుకు లిరువురు
నాకడకు వచ్చిరి. ఆబాలకులఁ జూచినది మొదలు రాగవిహీనమయ్య
మామనస్సెంతయుఁ బంతాకు మై యున్ననుది. అంతచక్కదన
మున్నందుకు నట్టి తెలివి తేటలున్నందుకు సంకటివలశమునఁ బుట్టినం
దుకు నాబాలకుల కిరువురకు దీర్ఘాయుఃప్రమాణమున్నపక్షముననెంత

బాగుండును? బ్రహ్మ యెంతచూ పోపనివాడో కానియాముద్దుగొడుకుల నిద్దఱ నర్థాయుక్కులఁ జేసెఁగదా! మాదివ్యదృష్టిచేత మేమెంత చక్కఁగఁ బరికించి చూచినను విక్రమసేనహర్ష వర్ధనులు కొలఁదికాలములోనే తీతిపోదు రని తోఁచుచున్నది. వానితలిదండ్రులభావ్యమేమో కాని విజయసేనుఁడు దీప్తాయుష్కంతుఁడని నాదివ్యదృష్టికిఁ బొడకట్టు చున్నది. ప్రస్తుతమువాఁడు పితృవిహీనుఁడై నిఱువేదయై దిక్కు మాలినవాఁడై యున్నను గాలకృమంబునఁ గాశ్మీరరాజ్యంబున కేలిక కాకమానఁడు కావున నాసేయుహితోపదేశంబు విని నీకూఁతురు విజయసేనునకిచ్చి పెండ్లి నేయఁ దలంచుగొనుము. విక్రమసేనుని నూట మఱచిపోయి. మొదల విజయసేనునకె యామెనుగూర్చుఁ దలంచితివి గావున నీవృధమనంకల్పమేనెఱవేర్చుకొనుము. నీయల్లుఁడు మూద్ధాభిషిక్తుఁడై చిరకాలమవనిచేయును. నీకూఁతురుగాశ్మీరదేశపు రాణియగును. లోకతంత్రినంబంధములు లేనిచూకు విజయసేనుఁడు విక్రమసేనుఁడు నొక్కచండంబు. ఉన్న దున్నట్లు లెఱింగింపవలసి వచ్చెఁ గావున మే ముప్పీయము జెప్పవలసినవార మైతిమి.

భావికాలగతుల నుద్దేశించి దివ్యదృష్టి ప్రభావమున హరిశర్మ నోట వెడలినయానుడువులు దండపాణికి వేదవాక్యములట్లు దృఢవిశ్వాసముచు గలిగింప నతఁడు భక్తితత్పరుఁడై లేచి నడుమున కుత్తరీయంబు జుట్టుకొని 'స్వామీ! మీరు నన్ను బ్రసరికించిరి. మీ రీహితోపదేశంబు జేయ కుందు లేని నే నెట్లా మెడలు విఱిచి రాజునొప్పించి నిష్కారణముగ నాకూఁతుగొంతు కోసికొన్న వాఁడనగుదు నాకు మీరు నేఁ డొనర్చినమేలు మఱువఁజాల' నని చాగిలంబడి మొక్కి మూల నిట్లనియె: "స్వామీ! విజయసేనుఁ డిప్పు డెందున్న నాఁడో నే నెఱుంగను. ఇది ననుకూలమై యెట్లు? ఇప్పుడు చిత్రభానుఁడు లేకపోయెఁ గదా! ఈ మిత్రమా! చిత్రభానుఁడా! నీవు! వినిచి

యుండగ నీతోడ నేను నియ్య మండలేక పోయితిగదా! ప్రియవర్త
నుండ వగునీవునీమనోహరాకారముచనొక్కసారి నాకన్నలు చల్లబడ
జేయరాదే" అని హుకుచుండగనే యిరుకన్నలకుండి ముక్తముల
వంటి బాష్పములువచ్చుటయు నటమీఁద మాటలాడఁబాలక యతఁడు
గోడం జేరబడి మొగమున నుత్తరీయాంచలమునువైచి కొని కూర్చుం
డెను. ఆతనినమాశ్వాసింపఁ దలంచి హాశిశర్మ మొగముచుండి చేలాం
చలమును దొలగించి "యోయి పామరుడువోలే నీవిటు చేయఁ
దగునా? సజ్జనులు పుత్రవియోగము నైన సహింతురుగాని మిత్ర
వియోగము సహింపరు. మీత్తుఁడు దుష్టుడైనను సజ్జనుడు వాని
పక్షమునె పూనును. నీమిత్రుఁడు రాజద్రోహము చేసినందులకు దేశ
ముచుండి వెడలఁ గొట్టఁబడి జననింద్యుఁ డయినను నీకు వానిదెస నను
రాగంబు చెడకపోవుట నీయోగ్యతను ప్రకటించుచున్నది. ప్రపంచ
మునం గలజనులందఱు చిత్రభానునియెడ ద్వేషము పూరిననునీవుచూ
త్రము వానియెడ నెయ్యమును విడువకుము. ఆతనియాత్మదీనికెంతయు
సంతసించును. చిత్రభానుని నీవు నిజముగఁ జూడఁదలఁతు వేని వాని
మూర్తి నీకన్నల కొకసారి యగపడునట్లు నేఁజేయఁగలను. ఇది పర
మరహస్యము నుమీ!" యని పలికెను.

"చిత్రభానునిమూర్తి కన్నులకగవడునట్లు చేయఁగల" నని
బ్రాహ్మణుడు పలికినపలుకులు మిక్కిలి యద్భుతాపహములై దండ
పాణిమనస్సునకు నాటెను. "మృతినొందిన పురుషుఁ డేమి నాకన్న
లకుఁ గ్రమ్మఱఁ గానఁబడుట యేమి? చచ్చినవారి నితఁడు చూడఁ
గలడా? ఏమో? వీనియొద్ద నెట్టిమహిమ లున్నవో? ఒకవేళ చిత్ర
భానుఁడుబ్రదికియే యున్నాడో" యని దండపాణిమనంబున నష్టకు
వెంటవెంటనే కొన్నిసంశయము లుత్పన్నము లయ్యె. అదిగి తన
సంశయము దీర్చికొనుట మంచి దని యతఁడు బ్రాహ్మణునితో

స్వామీ! చచ్చినవారు మఱలఁ గానఁ బడుట స్మశ్వాదినండి యీ వఱకు నెన్నఁడు వినిలేదు. అట్లయైనచో మీప్రభావమువలనఁ గావలయు' నని పలుక హరిశర్మ తనమాటల నతఁడు విశ్వసించుట లేదని తెలిసికొని తనయం దతనికి ధృఢభక్తి నెలకొనునట్లు చేయఁదలఁచి యిట్లనియె. “ఓయవివేకి! యిటువినము. చిరకాలము భూలోకసుఖంబుల ననుభవించి వార్ధకముచేత నవయవపటుత్వముడప్పు బెట్టుల ముగ్ధి నపండునేల రాలునట్లు కాలము తీజీ మృతినొందునతఁడు ముక్తుఁడయి భూలోకవాంఛలు విడుచును. నిండుప్రాచుమున గంపెడనలులోనఁ బెట్టుకొని యొకదానియందును వున్నోరధసీద్ధి పొందిక యకాలమున మృతినొందునతని యాత్మ ముక్తినొండక సరిప్రపంచమును విడువఁజాలక యిందే విహరించు చుండును. శరీరము కాలిపోవునుగాని యాత్మకాలదు గదా. దేహంబునకుఁ జావున్నది కాని యాత్మకుఁ జావులేదు కదా. ఇంకను నామాలలు సీవు విశ్వసంప వేసి సోమవారమునాఁడు రాత్రి) రెండుజాములప్పుడు నీ మోక్కఁడవు మాగుహకు రమ్మ. చిత్రభానునియాత్మ నీతోడమాటలాడఁ గలదు. మృతనొందినవారియాత్మలను మాటలాడింపఁగలప్రభావము నాకుబరి మేల్పరనియనుగ్రహము వలనఁ గలిగినది. అట్లు చేసినాఁడ నీకు నామహాత్వంబు దేటపడఁగలదు.” అని ప్రక్షాల్నార్పణముగ హరిశర్మనుడువుటయు దండపాణి మహాశ్చర్యరసనిమగ్నుడై యదివఱ కెన్నఁడు నెవ్వరు గని విని యెఱుఁగనయూవెంత జూచుభాగ్యము దనకు లభింపనందులకు మహానందభరితుడై బ్రాహ్మణునియొద్ద నెలవుబుచ్చుకొని సోమవార మెప్పుడు వచ్చునాయని యుద్విఘ్నహరచుఁ గాలముగడుపుచుండెను.

ఇది జరిగిన మూడవనాటి రాత్రి బ్రాహ్మణుఁడు భ్రతవునితోఁ గూడి గుహలోఁ గూర్చుండి యసకివిషయములం గూర్చి ప్రసంగించుచుండఁ గలఁ లో వెనువెట్టి నడచినయెల్ల కడు వానికి వినవచ్చెను.

అతనిమనస్సు నిత్యము శంకాసంకలితమై యుండుటం జేసి యతఁడు భైరవునిం బిలిచి “వత్సా! ఆయలుకుడు మనుష్యులదేమో కనుఁగొని మనుజులదే యైనయెడ వారెవ్వరో, యెందునిమిత్త మిచ్చటి కరుదెంచి నారో కనుఁగొని ర” మ్మని పంపెను. భైరవుఁడు గండ్ర గొడ్డలి చేతఁబూని యావలకుంబోయి మెల్లగ నెవరువారని యడుగ నేను గాలకంఠుఁడను తక్కినవారిమాట నడుగకుమని ప్రత్యుత్తరము విసఁబడెను. భైరవుఁడు కాలకంఠుని వాని ననుసరించినప్పుడు మఱియొక మనుష్యునిదోడుకొని బ్రాహ్మణునియొద్దకుఁబోయి “స్వామీ! కాలకంఠుఁడు దేవశర్మను దోడ్కొనివచ్చెను. ఆయలుకుడునునవాండ్రదే. క్రొత్తవాండ్రెవ్వరును లే” రని విన్నవించెను. అమ్మాటలువిని కడు సలరి హరిశర్మ యోహీ! హోమగుండమును విసరి చక్కగ మంటచేయుము. దేవశర్మనుజూచి చాలకాల మయినది. నునసార వానిమొగ మొకసారి వెలుగునం జూడవలయు’ నన భైరవుఁడు కొన్ని యెండు చిదుగులు హోమగుండమున వైచి విసరి జ్వాలచేయ నారంభించెను. ఇంతలో హరిశర్మ కాలకంఠునిబిలిచి కుమారా! నీవేగమువాయువేగ మనొవేగముల మించెను. నీశరీర మినుముతోఁ జేయఁబడినదని తోచుచున్నది. నీవి లేడికాళ్ళు. అందుచేతనే చెక్కుచెదరక నడవరానినట్ట డవులఁ జొచ్చి సత్వరంబ దేవశర్మను దోడ్కొనివచ్చితివని బహుకరించి యింతలో భైరవుఁడు చేసిన మంటవెలుగున దేవశర్మమొగమును బరీక్షించిచూచి “మిత్రుఁడా! నీముఖదర్శనముచేత నేనిప్పుడు మిక్కిలి సుఖవంతుడనైనాను. ఆహాహా! ఏమి నీ వచ్చుముగ ఋషివలె నున్నాడవు! నిన్నాసవాలు పట్టుటే దుర్ఘటముగ నున్నది. నీతలను మొలిచినవిగాకున్న నీకెంజెడలు సరిగ మొలచినట్లయిన్నవి. నీవు తొల్లి నాకగపడినప్పటికంటె చిక్కియున్నాడవు. కాని నీకష్టములు గట్టెక్కుకాలము వచ్చినది. నీతోడ మాటలాడి చేయఁదగు

కార్యములనేకము లున్నయవి. నీవీదినముమొదల చ్చటనేయుండుము; పగలు నీవు ప్రజలకంటఁ బడకుండఁ దగునేర్పాటులు గావించెద; నీకిచ్చట నుండుట యరిష్టముకాదు గదా! యని యడిగెను. అప్పులుకులు విని దేవశర్మ మిక్కిలి సన్ననికంఠముతో “స్వామీ! మీయండ నుండుట నాకు మహేంద్రప్రీతము నెక్కుట; మీపలుకులకును బ్రాజఁ దువులకును భేదము లేదు. మీరు రమ్మనిన వత్తు. పొమ్మనిన బోవుదు. వీడునిత్యము మీదానుఁడు నుడి” యని బదులుచెప్పి నాకుఁజేయవలసిన హితోపదేశ మేమో చేయుమని వానిని నేడెచు.

వేడుటయు హరిశర్మ దేవశర్మకు భైరవకాలకంఠులన మీపము ననుండి గుహగర్భమునకుఁ దోడ్కొనిపోయి చాలనేపు వానితోరహస్యములు మాటలాడెను. ఆసంభాషణము ముగిసినపిదప భైరవుఁడు హరిశర్మతో, ‘నేను మీసెలవుచొప్పున సంతయు సిద్ధము చేసితిని. మొన్న నన్ను జేయు మన్నపని యెప్పుడు గావలయు నప్పుడచేసెద. మీయాజ్ఞ కెదురు చూచు చున్నవాఁడ’ నని విజ్ఞాపన మొనర్చుకొనెను.

‘అ య్యదను నీకు నే నెఱిగించెద వేగిరపడకుము. పచ్చికాయలు గోయుట మంచిది కాదు గదా! ఇంక మీరు నిద్రింపుడు. చాలప్రొద్దు వోయినది.’ అని చెప్పి తక్కినవారి నిద్రపుచ్చి తానును నిదురించెను.

పదియెనిమిదవప్రకరణము.

మనుష్యునకు మనసున నున్నయుబలాటము దీరువఱకు నేపనియుం దోచెను. అందసంభవము లగువంతలఁ జూచునాన మనంబున సెలకొనియున్నప్పుడు నరునిమనంబున నభిలాష మెట్లుండునో యనుభ

వించినవారికే తెలియవలయుఁ గాని తదితరుల కెత్తెఱంగున నెఱుంగ
నగు. హరిశర్మ చిత్రభానునియాత్మ జూపుదు నని చెప్పినది మొద
లతఁడు ప్రగల్భములు వలికెనొ నిక్కువంబు వక్కాణించెనో తెలియఁ
గోరి దండపాణి యాదివారమునాఁడు తేయు తిన్న గానిదురపోవక నాలు
గుజాములకు నాలుగుమాటులులేది తెల్లవాఱినదేమోయని చూచి
యెంతకుం దెల్లవాఱదని విసిగిఱొని యెట్లకేలకుఁ గాకులుకూయునమ
యమున లేచి కాల్యంబులఁ దీర్చిఱొని తెల్లవాఱినదిమొదలు మఱు
నాఁడు సాయంకాల మెప్పుడగునని కనిపెట్టుఱొని యుండి సంధ్యా
సమయమున గుహకుఁ బోయి బ్రాహ్మణునింజూచి నేటితేయు
రెండుజాములవేళ వత్తునా యని యడిగెను. తప్పకరమ్మని హరిశర్మ
యానతిచ్చుటయు దండపాణివడివడి గృహంబునకుఁబోయి భోజనము
చేసిపోవలసినతావు నిర్జనప్రదేశమగుటచేతను నేవింపఁ బోవుచున్న
మనుష్యుఁడుఁకొత్తవాఁ డగుటచేతను సమయ మర్థరాత్రి మగుట
చేతను గొప్పపదవిలో నున్నపురుషులు దారపుత్రుల నైననమ్మినిర్భ
యముగ విహరింపఁగూడ దనునమ్మిక యతని కుండుటచేతను నక్క
డకుఁ బోయినవెనుకఁదనస్థితి యెటుపోయి యెటువచ్చునోయనిస్వసం
రక్షణము కర్తవ్యమని తల నినుపబామిడికంబువెట్టి మేన శత్రుదు
ర్భేద్యం బగుకవచంబు దొడిగి యనేకరణరంగముల నప్రతిహతముగ
సంహరికీడగావించి యెన్నఁడు మొక్కవోనితనకఱకుక త్తినొరలో
వైచి పాదరక్షలు దొడిగిఱొని సంకేతస్థలమునకుబయలు వెడలెను; ఆ
సాసమునకుఁ దానుబోవుట యొరులెఱుంగకుండ వలయునని యతఁడు
మొదటనే పట్టణము మాటమణిగినవెనుక బయలుదేటి రాజవీధిని
బోయినపక్షమున నిశాసమయంబుల సంచరించువారు తన్నానవాలు
పట్టవచ్చు నని శంకించి సందుగొండులదారులబట్టి నూరుబైటికివచ్చి
మెల్లమెల్ల నడుగులు లెక్కబెట్టుఱొనుచు గుహకడకు వచ్చె. అప్పు

టికి హరిశర్మ సామగానముచేయుచు వ్యాఘ్రచర్మముపై కూర్చుండె. భైరవకాలకంఠులు గుహద్వారముకడ జెరియొకగోడకుం జేరబడికును కుప్పాట్లు పడుచుండిరి. దండపాణిపోయి ద్వారముకడ నిలిచినతోడనే హరిశర్మచూచి, 'దండపాణి!' యని పలుకరించి యతఁడు పలికినతోడ నె రమ్మని సమ్మానించి కూర్చుండఁజెట్టి కూర్చుండియే నిదురించుచున్న సేవకు లిరువుర లేపి ద్వారముకడ జాగరూకతతో నుండుమని యానతిచ్చెను. అనంతరము హరిశర్మయు దండపాణియు గాశ్మీర రాజువిషయికము లగుప్రసంగంబులు కొంతతడపు నెఱపినపిదప దండపాణి "స్వామీ! అప్రతిహత మగు మీప్రభావమున నామిత్రునియాత్మను జూచుటకు నామనంబు తత్తరపడు చున్నది. ఈయెడఁబడినంబులు నాయభిలాషను నే నెట్టులాపుకొనఁజాలితి నో నే నెఱుంగను. కావున నిపు డైననించుకయు జాగుసేయక నా వచ్చినపని నిర్వర్తింప వేఁడెవ* నని యెంతయు నాత్రమున విన్నవించె. హరిశర్మయు వాని యుబలాటమునుజూచి వానితోఁ దాను జెప్పవలసినమాటలు చెప్పబడియి తెస్సయగునద నని వానికిట్లనియె. 'చిత్రభానుఁడు మృతినొందుటచే వానిశరీరము దగ్ధమైనదని నీ వెఱుంగుచువు. ఆత్మనిరాకారమగుటచే నది నీకుఁ గానఁబడదు. ఇప్పుడు నేను జేయగలదే మనిన వానియాత్మ నీతో మాటలాడునట్లు చేసెద. నీ పరమమిత్రుని యాత్మనిన్ను గాంచినతోడనే యెట్టికోరికలు కోరునో మన మెఱుంగము గదా? చిరమిత్రుఁడ వగునీవు వానికోరికలను ద్రోసి పుచ్చ రాదు సుమీ!' అనవుడు దండపాణి నాబహిఃప్రాణ మగు సంగడికాఁడు నావీనులకు విందగునట్లు పలుకుటయె చాలు. వానికోరికలు నేను నిరాకరింతునే యని ప్రత్యుత్తరము చెప్ప హరిశర్మ వాని యుత్తరంబులకు సంతసించిలేచి చేతులు పైకెత్తి కొన్నిమంత్రములఁ బఠించి శ్రీపరమేశ్వరుండు నాకిష్టదైవత మగునేని భగవతి మహిషా

సురమర్దనికి నే నభిమానపుత్రుడవేని సత్యసంధుడవేని చిత్రభానుని
యాత్మ దండపాణిశో బలుకుగాక" ! యని తనయావాహనము
ముగించెను. ముగించినతోడనే "హా! అన్యాయము: అన్యాయము
అన్యాయ" మని మూడుసూటలు విసరబడియె. అప్పులుకు యిచ్చుముగ
జిత్రభానునినొటచుండి వెడలిపోయెను కులట్లు యుండుటం జేసి దండపాణి
యద్భుతసంధియింబులు పరగోచరైవులు నిక్కబెట్టి మజలు నా
ధ్వనినిమిత్తము నిరీక్షించుచుండెను. అంతలో, హేమచంద్రునివిడు
వుము. మాకు నీకు గలమైత్రీభాటింగును. విజయసేనకు నీకూతు
నిచ్చి పెండ్లిసేయుము. నీ మల్లుడు రాజుకాంగలడు. అనునాటగు
మాటలు తూర్పునుండి యొకటియు, కక్షిణమునుండి యొకటియు, పడ
మటినుండి యొకటియు, సత్తరమునుండయొకటియు విసరబడెను. అంత
రము మఱికొన్ని మాటలుండ పాపినివగోర నొక్కడలుకునువిసరబడ
దయ్యె. అతడు సూటబాగుట చాలిచెనాడని హరిశర్మదండపాణి
తోజెప్పెను. దండపాణి, స్వామీ! మొట్టమొదట సన్న్యాసమనన్యా
య మని మరకు విసరబడినూటలు కర్ణ మేలు యని విప్పు నడిగెను.
బ్రాహ్మణుడు మంచిమాటయె నీ నడిగితివి. తన్ను దేశమునుండి
వెడలనడచుట యన్యాయ మనియతడు ముహూటికి నొక్కిపలికె.
నీవు విజయసేనునిపక్షమున సర్వస్థానియు, భాగ్యోదయనయునని నీ
మిత్రునికోరిక. అట్లెచేయుదునని యగ్ని సాక్షిగ నీవీహోమగుండము
నొద్ద ప్రమాణము చేయుము. చేసినవాసలు నిలిపికొనుము. నీతికి
నిలువంబడుమని పురికొల్పి దండపాణి భయాద్భుతములచేత నావే
శింపబడి విజయసేనునిపక్షముననుండునని విచారించి చింత
ములన్నియు జేసి పెట్టుకొమ్మన్నయెట్లు లన్నియు పెట్టుకొనియె.
ఆశపథంబులు ముగిసినపిదప నాతేయ యచ్ఛటజరిగినవంతమాటల
మఱునాడెక్కడ సత్తనని దండపాణిచేత హరిశర్మవెండియుం గొన్ని

బాసలు చేయించెను. అనంతరము దండపాణి “ఇప్పుడురెండు జాముల కంటె నెక్కువయైనది. నేనింటికిఁబోయెదను. మీవునర్ధర్యన మెల్లుండి చేయువాడ. ప్రస్తుతము నాకు సెలవొసంగు” డనుచు లేచినిలువ హరిశర్మయు మంచిదని భైరవకాలకంఠులను వానివెంటఁ గొంతదవ్వు పంపి వాడు మరలినచ్చినపిదప సుఖముగ నిద్రించెను.

దండపాణి గుహ విడిచి స్వగృహభిముఖుఁ డైనదిమొదలు బ్రాహ్మణపరిభావమును గూర్చియుఁ దన కాతేయి వినంబడిన మాటలఁగూర్చియు దనలోఁ దానిట్లని వితర్కించుకొనఁ జొచ్చె. “ఈబ్రాహ్మణునిచేతలు మాయలా యింద్రజాలములా లేక నిక్కువ ములా? ఘట్టిబుద్ధియెఱిగి యిట్టివిత లెన్నఁడును గనివిని యెఱుంగ. చిత్రభానుండు నిజముగ మృతినొందియుండునా? లేక యెండేనిబ్రదికి యుండునా? బ్రదికియుండినచో మృతినొందెననియీవిప్రుఁడురాజుతో నేలచెప్పవలయు. కావున తప్పక మృతినొందియే యుండును. అట్లయినచో మృతినొందినవారు మరల మాటాడుట యెట్లు? ఇతఁడే పురుషునిచేత నైన మాటలాడించి నన్నుపంచింది యుండడు కద! అట్లయిన సరిగఁజిత్రభానునికంతముతో మాటలాడఁ గలపురుషుఁ డెవ్వఁడు దొరకును. మనుష్యుని బోలినమనుష్యుఁ డుండవచ్చును గాని యచ్చు గొద్దిన ట్లంతసరిగా నుండు టరిది. కావున నిది తప్పకబ్రాహ్మణునిపరిభావమే యై యుండవలయు. ఒక వేళ చిత్రభానుఁడు జీవించియే యుండి యిటవచ్చి నాతోడం బలికినాఁ డని మాటవరుస కనుకొందము. అటులైన నాకూఁతు నతనికుమారున కిచ్చి పెండ్లి నేయ నిశ్చయించుకొంటేఁ గావున హేమచంద్రుని విడిచి చిత్రభానుని జేర ననియు. షక్రిమ సేనహర్ష వర్ధనులు నిశ్చయముగ సర్థాయుష్కు లని యితఁడు చెప్పఁ గదా; అందుచేత నెప్పటికైన విజయనేనుఁడు రాజు గాక తిష్టడు. నాప్రేగుఁ డీసి వానిమడ వేయఁదలంచుకొన్నపుడు

వాని సుఖదుఃఖములు నావియు నాసుఖదుఃఖములు వానివియు నై యుండుట ధర్మము." ఈవిధర్థముచేతఁబఠాచు శ్లోచిత్రాక్షుడై యతఁడు తనయిల్లు దాఁటి కొంతమూరము పోయి మరల వెనుకకు వచ్చి యిల్లు చేరి పండుకొని గుహలో జరిగినవంతలు స్వప్నమునఁ గాంచుచుఁ గలతనిద్దర వోయెను.

పంచాంగమృదవప్రకరణము.

ప్రాణనాథునితోడిదే లోక మని నమ్మి మగనియడుగుదా మరలు దన కేడుగడయుగ నెంచుకొని జనయాత్రగడపుపరమపతివ్రత హృదయేశ్వరుఁడు ఖిన్నుఁడై విమనస్కుఁడై యున్నప్పుడు తా నట్లే ఖిన్న యై విమస్కు యై యుండుటయు సహజము గావె. కల నయిన వియోగము దలపోయక పరిహాసమున కైనఁ బ్రాణయకలహ మాడక మితితేనిచనువులు మేరలేనిమమతలుగలిగి రెండు మేలుకొక్క మే నగునట్లు కలసిమెలసి పూవుదాపయుఁ బోలియున్న దంపతులలో మగఁడు వేడుకలకు వెలియై యుమ్మలికమున కునికిపట్టయి యుండు తఱి కులకాంత మనస్థితి యెట్లుండునో యిచట వర్ణింప నక్కఱ లేదు. కుమారు లిరువురు తండ్రివెంట గుహకుఁ జని యచట జరిగినప్రసంగ ములు తల్లికిం దెలిపినదిమొదలు మనను మనసులో లేక యరవించా దేవి మొగము వైవర్ణ్య మొందనేపనిం జేయక యేసౌఖ్యముంగోరక చింతాకాంతచిత్తయై యుండె. దానికిం దోడుగ హేమచంద్రుఁడు రాజకార్యములు చాలవఱకు మంత్రుల కప్పగించుటయు నెచ్చెలుల తోడఁదొల్లిటియట్లు కలయక పోవుటయు నాయభారుల కతికష్టమునఁ గాని దర్శన మీయకపోవుటయు సంతఃపుర సేవకులచర్యలమునుపటి యట్లు లంతగా నపేక్షింపకపోవుటయుఁ బలుకరించిన సందర్భమున్నది.

లే కున్నను వేరొంతవ్రసంగములు నెఱపుటయు మున్నగుమాడ్పులు రాణిచింతాజ్యమునకు మఱింతదోహదము చేసెను.

అట్లరవించా దేవి కొన్నినాళ్ళు పగచి హిమవంతునినంటిధైర్య సారము గలమహేంద్రదేవులకూతురగుటచేధైర్యము దెచ్చికొని రాదలంచినయపాయములను దగునుపాయములచే నివర్తింపజేయుట యుత్తమజనాక్షణ మగును గాని పిచారించుట పాపరక్షణ మని తెలివినొంది యొకనాడు సాయంకాలము మేడమీద నొక్కరిత కూర్చుండి తనచెలికత్తెయు, బుట్టినింటిచాను తనకు బ్రాణసదముగ నుండు నని యురిత యుచ్చరియు, నేమియును జూడనము సర్పి గలబాణయు నగుసర్పిని పరీక్షించిప “ఓం! స్మృతా మాయయ్యగారున్న తెఱంగు జూచు చుంటివా?” యని యడిగెను. “ఎఱుగ కేమి గుహలో నున్న బాపనదయ్యమును జూచినదిమొదలాయనచిత్తము చెడిపోయిన” దని యామె బదులు చెప్పెను. అట్లయిన వెఱిగియుండియు నీ వీ స్థలముపేక్ష చేసితివే?” యని రాణి కృష్ణుని నడుగ “నమ్మా! నేనే ముండుగ మహారాజుగారిమాట నెత్తుట మంచిది కాదే మో యని యూరకుంటి” నని వెండియు నామె ప్రిత్యుత్తర మిచ్చెను. “అట్లయిన నావిషయమున నీ విండుక శ్రమపడవలయు. అది రెండనకంటివా రెఱు గకుండ నిర్వర్తింపదగినది. అట్లు చేయగలవా” యని దేని యడుగుటయు “నమ్మా! నాకు మీరు పనిచెప్పట నాయం దుగ్రహము జూపుట కదా!” యని యది బదులు చెప్పెను.

అంతట సరవించ సర్పిని దాపున గూర్చుండ బెట్టుకొని “సగ! మహారాజు! నందుచేతనో మనలో లేదు. చిత్తముగుహలోను శరీరము గృహములో గున్నట్లు తోచు చున్నయది. ఎంతచన వున్నను ఏ హ రాజుగారు సముద్రమువోలె గణరత్నాకరు లయ్య గంభీరు లగుటచే వారినడుగుటకు నామన సాప్పుకున్నది. అఖిలభోగ్య

ముల విడిచి వై రాగ్యమును బూసవలయు ననియు రాజహంసమునకు
 దలఁపు గలిగినది. ఆయనయిచ్చానుసారముగ నింట రాజయోగి యై
 యుండవచ్చుగాని యర్థరాత్రిముల, నవవేళలఁ గానిచోటుల నెన్నఁ
 డును ముక్కుమొగ మెఱుంగని విదేశీయులయొద్దకుఁ బోయియుండ
 దగునా? మహామంత్రము లఁట, పునశ్చరణము లఁట నిశలఁ జేయ
 వలయు నఁట. బాలకులమొగంబుల నిది విన్నదిమొదలు నామనసు
 మనసున లేదు. నీవంతయుఁ జూచుచునే యున్నావు; నీకుఁ జెప్పవలసి
 నది లేదు; కాని కన్నులు మూతఁబడవు. అన్నము విన మయినది.
 అభిముశుభ మెఱుంగిని బాలకులే తద్దయు జెంగఁ గొని యున్నారు.
 ఇంక నామాట చెప్ప నేల? జీవితేశ్వరునిచిత్తము నీయపూర్వవై రా
 గ్యమునుండి తొంగించుటకు నాకొక్కయపాయము పొడకట్టినది.
 అది విని నాచెప్పినచొప్పున నీ వొనరింపుము. కాశ్మీరరాజ్య మను
 మందిరమునకు దృఢ స్తంభములు రెండు గలవు; మణివర్మయుమాధవ
 నేనుఁడు ననుమంతులే యా స్తంభములు. వారిరువురు నాకుం బితృ
 సమానులు; మహారాజుగారును వారి నట్లే భావించురు. నన్నిక్క
 డకుఁ బంపునాఁడు మాయయ్య నాసేమము నిరంతరము కనుఁగొను
 మని మణివర్మతో మఱిమఱి చెప్పె; కావున నీవుముందుగామణివర్మ
 యొద్దకుఁ బోయి నాప్రణామంబు లెఱిగించి నాపడుచున్నయలమట
 వానికిం దెలిపి పరాయత్త మయినప్రభుచిత్తము మఱల నెప్పటిచోట
 నిలుపు మని చెప్పెము. సంశయస్థితికి వచ్చిననాయదృష్టమును జక్కఁ
 జేయు మనుము. మాయయ్యతోల్లి తనతోఁ జెప్పినవలుకులు జ్ఞప్తికిం
 దెచ్చి కొమ్మునుము. తానుడక్క నొరు లీవనికి సమర్థులు కారనుము.
 ఇంతయె కాక నీకుం దోచిన తెఱంగున సమయోచితముగఁ బలికి
 కార్యసాధల్యముఁ జేసికొని రమ్మ పొమ్మ అని వీడుకాలుపనర్పద
 యట్లుచేసెద నని యామెను వీడ్కొని యప్పుడ యేరికిం జెప్పకమణి

వర్మ మందిరమునకుం జని వానిని సందర్శించి దేవినన్నిధినుండివచ్చిన ట్లువానికిఁ దెల్పి సమ్మానితయై వచ్చినవని దెల్పు మని యాతఁడు కోర నిట్లనియె.

“స్వామీ ! మహారాజుగారివైఖరి మాటిపోవుట మీరును నెఱుంగుదురు. ఊర్లుబైట ముక్కుమూసికొని ఒక ధ్యానము చేయు దొంగలగురువు కపటము కల్గ నెఱుంగనివెట్టివానిం జేసి మహారాజు చిత్తము నపహరించినాఁడు. ఇకమీఁద విత్తము హరించి సంకల్ప సిద్ధుఁ డగును. రాజుగారు నడితేయి నొంటిగ గుహకుఁ బోయి యా టకకరిబాపనయ్యవలన నెవ్వయోమంత్రములు నేర్చుకొను నట. అక్కడకుఁ బోయిన నసాయము వాటిల్లునని దేవి శంకించి భీతచిత్తయై యున్నది. సాధ్యచిత్తమునకు న్వస్థతఁ దెచ్చుభారము మీపై నున్న దన్నది. ఈకార్యమును నిర్వహించుటకుమీకన్న సమర్థులెవ్వరు లేరన్నది. మీరేతల్లియుఁ దండ్రియు నన్నది. వేయేల? అనవలసిన వన్నియు నన్నది. ఆబాల గుండె బెదరియున్నది. కావున మీరామె ననుగ్రహించి మహారాజుగారిమనస్సు నాయుద్యమమునుండిమఱలింప వలయు.” అనవుడు మణివర్మ తుగ్భిషడి యిట్లనియె. “ఏమీ! అను దినము సాయంకాలము హరిశర్మదర్శనార్థమై పోవు చున్నా రని యెఱుంగుదును. కాని యామంత్రోపదేశవృత్తాంతము వినలేదు. ఇది యొకకొత్తయూహ యని తోచెడు. ఏదోయపాయము కలుగ వచ్చునని నేను శంకించు చున్నాఁడ. ఈవఱకే తటచుగ గుహకుం బోవల దని రాజుగారితోఁబలుమాటుచెప్పితిని. ఎంతచెప్పిననామాట వారు పాటింపరైరి. అయిన మఱలం చెప్పి చూచెద. వట్టి చెప్పుటయె కాదు. ఆ యుద్యమము మాను మని గట్టిపట్టు పట్టెద. అర. మిందాదేవి నన్నింతవేడవలయునా ? నేనామెకు నేవకుఁడను. పితృ పమానుఁడను. కావున శక్తివంచన లేక యీవిషయమునఁ బాటు

పడుదునని మనవి చేయుము.” అనవుడు నర్మద “స్వామీ నామీద మీకుఁ గోషము వచ్చినను సరే కాని రాజుగారిబుద్ధి యీపనినుండి మరల్చుటయే కాదు. ఈయూరినుండి యాభ్రాహ్మణపిశాచమును వెడలఁ గొట్టింప వలయు” నని పలికి వాని వీడ్కొని రాణిసదనము నకుఁ బోయి యమాత్యునిసమక్షమున జరిగినవృత్తాంత మంతయుఁ జెప్పి భయము లే దని యామె నూరడించెను.

ఆమఱునాఁ డుదయమున దూర దేశమునుండి కొందరు వేగుల వాండ్లు వచ్చి కొన్ని వార్తలు విన్నవింపరాజదర్శనమునగోరహేమ చంద్రుఁడు మంత్రిసమేతుఁడై యావార్తల్ను వినఁదలంచి మణివర్మను బిలిపించి సగౌరవంబుగఁ గూర్చుండఁ బనిచి వేగులవాండ్రు లోనికి రావించి వారు చెప్పఁ దలంచుకొన్న దంతయుఁ జెప్పు మని యాన తిచ్చె. అంతట నాచారులలో నొకఁడు విహంగకుఁ డనువాఁ డిట్లు విన్నవించె. “దేవా చెప్పుటకు నాకునోరు రా కున్నది. దేవరవారి సోదరుఁడు యవరాజు చిత్రభానుఁడు హరిహ్వరముకడ” నని మీఁద చెప్ప లేక కన్నులనీరు పెట్టుకొన మంత్రీ వానియభిప్రాయ మెఱిగి యావృత్తాంతము నీవు చెప్పనక్కఱ లేదు. అది యిదివఱకే రాజు గారికి విదితము. తక్కినది చెప్పు మని యానతిచ్చుటయు, వాఁడిట్లు చెప్పెను. “విజయ సేనకు మారునకునర్ధరాజ్యము రావలయునట. అది యిచ్చెదరా లేదా యని విదర్భమాళవరాజులు తద్బాలకునిసమక్షమున మనపై దండెత్తి వచ్చెద రని లోకులు చెప్పుకొను చున్నారు. మీఁద దేవర చిత్తము” అని వాఁడూరకుండ “దీనినిజసితి దెలియు వఱకు మన మేమియు ననరా” దని హేమచంద్రుఁడును “వచ్చిన రానిండు. అంతమాత్రముచేత భయపడువా రెవ” రని మణివర్మయు పలికి వాని నావలకుఁబంపి తక్కిన చారులవలన నెన్ని యో వృత్తాంత ములు విని వారికందఱకు సెలవిచ్చిరి.

ఇరువదియవపాకరణము

పిమ్మట మణివర్మ హేమచంద్రుని కభిముఖుడై “దేవా! నేవకుఁ డొక్కమనవి చేసికొనఁదలంచి యున్నాఁడు. ఆగ్రహింపక యనధరింప వలయు. అన్యదేశస్థులు తమ దేశమున నేరములు చేసి దండనార్హులై యాదండన తప్పించుకొనుటకోయప్పు లేగఁబెట్టుటకో తమకు లేనిశారవమును సంపాదించుకొనుటకో స్వదేశమువిడిచిమాటు వేసములు వైచికొని యోగులమని జోగులమని మంత్రవేత్తల మని గ్రాహ్యులమని వేదవిదులమని తమ్ముఁడారెపొగడుకొనుచులోకుల నంచించుదు. అట్టివారిని జరకాలము శోధించినపిదపఁ గాని జనులు విశ్వసింపరాదు. అన్నదమ్ముల నైనఁ దలిదండ్రుల నైన రాజులు పూర్ణముగనమ్మి వర్తింపఁగూడఁదని రాజనీతి శాసించుచుండ నెన్నఁ డెఱుంగనియొక్కవిదేశీయుని నమ్మి మీరిట్లు మెలఁగుట లోకవిరుద్ధముగ నున్నయది. హరిశ్చర దుష్టుఁడని నే ననఁజాలను, దుష్టుఁడే కాని శిష్టుఁడే కాని యెఱుంగనివారివిశ్వసింపఁ జనదు. పరరాజులచేత బంపఁబడుచారులు కూడ నొక్కప్పుడు మన యానుచారులు లోటు పాటులు నెఱుంగుటకు బిట్టుక వేషంబులు మునివేషంబులు వేయుట కలదు. జాలిచేత బిచ్చగాండ్రు భుక్తిచేత మునిజనంబులును జనులు శారవించురుగావున నట్టివేషములు పొసఁగియుండు. లోకము మూర్ఖ బహుళ మగుటచే గడ్డములు కావిగుడ్డలు బోడితలలు బూగిపిండికట్లు తులసిపూసలు మున్నగునవి నరునకు శౌరువముం దెచ్చిపెట్టు. గడ్డము పెంచినవాఁ డెల్ల యోగి కాఁడు. జందెఱుఁబోగులుద్రొంపినవాఁ డెల్ల సన్యాసి కాఁడు. అట్టివారిని మనము చిరకాలము దేశమున నిలుప నీయరాదు. నిలువచ్చిన మెలఁకువతో నుండవలయు. పగలు హరి

శర్మముద్దకుఁబోవుటయే నాకసంగతముగనుండమావులుగూడ మీగు మంత్రోపదేశమునకై వానికడకుం బోవుదురని కర్ణాకర్ణిగ వింటిని ఈపని శ్రేయఃకాము లగుమీకుఁ దగదు. ఆ యుద్యమము మాని మాధయం బుడువవలయునని వేడుకొను చున్నాఁడ. ప్రిజ్ఞ లగు మీకు మాదృతులు చెప్పనక్కఱలేదు; కాని 'ప్రమాదో ధీమతా మపి' యను లోకోక్తి నిబట్టి నేను మీకుపదేశించితిని. పురజనులు నంతఃపురజనులు, నేను, నిగమశర్మ, మాధవనేరుడు మొదలగు మీ బాగుఁగోనుజనంబులు మీచిత్తము నాయుద్యమముచుండి నివర్తింపఁ జేయఁ దలంచు చున్నాము. నాకుభయంబున మీయెదుటకురాజంకు చున్నారు. నేనుమీకడ నెక్కుడచువులు గలవాడ నగుటకు మీకు మాతప్వల సైరింను కృపాసమును లగుటను నచ్చితిమి. నానోట వెడలివ న్నూటల వారియంకఱినునవులుగ గ్రహింపవలయు నేకాని నాయొక్కనివిగ గ్రహింప వచ్చుదు."

అని మంత్రీహితోపదేశము చేసి యూరకుండ నప్పలుకులు సావధానముగఁ జిత్తగించి హేనుచంద్రుఁడు మణిచర్మచేయిబట్టుకొని "యమాత్యా! నీవునాకు బిత్తునముండవు. నీవు హితోపదేశము జేయ నేనిందు ఊహింపవలసిన దేమున్నది? నీవు నాకడ నింతకన్న నెక్కుడుచువులు గైకొన వచ్చును. నీయోలోచులు మీకు వజ్ర కవచంబులు. నీమంత్రులు పరస్పైన్యంబులు భంజించుచుంట్రిములు. ఎల్లవిధమున నీబుద్ధి మెచ్చదగినదియైనను 'ప్రమాదోధీమతామపి' యని నీవన్నట్లు నీబుద్ధి కే ప్రమాదము గలిగినది. నాచెచ్చిడిపలుకులు వినుము. ఈప్రపంచము విశ్వరము గానిశాశ్వతము కాదు. యుగ యుగంబులనుండి నిలిచియున్న హేమాంబుమువంటిపర్వతములకును నట్టిపర్వతముల ధరించువనంధరకును, నట్టివనంధరలనుధరించుబ్రహ్మాండములకును నావము గలుగు చుండ నొక్కయమవుతోనైన భోలని

యీ చర్మభస్మి శాశ్వత మయి యుండునా? కలకాలము రాజ్యతంత్రములయందే శీలి యుండవలయునా? ఏనాటి కయిన భోగపరాక్రముండను గావలదా? రాజ్యతంత్రములందగిరి యీవఱకు చేసినదోసంబులు చాలవా? నేను మీకు గాజునై సేవ్యుడనైతిని. నాకు సేవ్యుడను రాజులకు రాజును జక్రవర్తులకు జక్రవర్తియు, నిందుల కింద్రుడును, నగ్ని కగ్నియు నగు పరమేశ్వరుఁ డొకఁడు లేఁడా? మాచేయు కలుషంబులకు మీ రుత్తరవాడు లగుదురా? నీవు గాని యరవించాదేని గాని తక్కినమంత్రులు గాని నానెంబ వత్తురా? ఈపువ్వుదోల లీకోట లీసిరులు నన్ను రక్షించునా? నేఁ డింట తేపు మంట నుండు వారము కామా? చిశ్రిభానుచిగతి చూడ లేదే? ఎట్టివంగసంబునఁబుట్టె, నెట్టివారిబిడ్డఁడయ్యె, నెంతగా రామురం బెరిగె. తుద కెట్టులయ్యె? ముక్తికాంత ముండట నరవిందాదేని యేల? ప్రణయపీఠములుండ గదై లే? ఉపనిషద్వీధుల విహరించువారికి రాజవీధు లేల? పరమహంసున కుగఁగఁదలంచువారి పేపట్టణములేల? అశాశ్వతపదంబు విడిచి శాశ్వతపదవికిఁ జొరఁ దలంచుచున్నవాడఁ గాని యధమగతికిం బోవుటలేదు. కావున నావిషయమున మీరువిచారింపవలదు. లౌకికవ్యాపారముల విడిచితి నని నన్నుగూర్చి మీరు విచారింప జ్ఞానసేత్రింబుఁ దెలువలేక లౌకతంత్రంబులందగుల్కొని యగచాట్లుపడుచున్నవారని మిమ్ముగూర్చి నేవిచారించెద. అవి యటుండనిండు. మహానుభావుఁడు హరిశ్చంద్ర దుష్టుడని లోకులు చెప్పుకొనుట పాపము మూటగట్టుకొనుట. లోకప్రవాదముల మన మెన్నఁడు నమ్మరాదు. ఒక్కయు సాహసము చూడుము. మాశవేంద్రుఁ డగునుదర్శనుఁడు నాకు తెండవచ్చిడ మైచున నతఁడు నాపై నెత్తివచ్చునని లోకమునం బ్రవాహించితిగె. ఎట్టివఱ లుండునా? గగనంబు విరిగిపడసి సూర్యుఁడు పడవంటి చురఁబుననీ నాకును సుదర్శనునకుం బగలుజని

యింపవు. సుదర్శనునిగూర్చి పుట్టినట్లు హరిశర్మనుగూర్చి కల్లవాడు కలు పుట్టినది. పాజ్జుండ నగునీ వట్టి పన్నుజనము.

అని రాజు కేవలపారమార్థికచింతతో బురుగుటయు హరిశర్మ మీదిభక్తి వాని కించుకేసుయు మందగించ లేకనియు; వనకువృథా శ్రమయేకాని తనచెప్పిన బుద్ధులవార నొందవలసివలభము హేను చంబ్రుడు పొందలేదనియుగ్రహించి ముగిసినట్లు వెండియుఁ గొండొక నేవు విచారించి రాజునుద్దేశించి యిట్లుపలికెను. “దేవా! మీరు హరి శర్మయొద్ద మంత్రోపదేశముబడయ దలంతురేని పడయవచ్చునుగాని వానిగుహకుఁ బోవక మనకోటకు వానింబిలిపించి యుపదేశముఁ గడు. మీకెంతచాటుచోటు కావలయునన్న సంతచాటుచోటు జూపెద. కావలయు నన్న సచిరకాలమున నిందునిమిత్తము కొత్తపొందిర మొండు నిర్మింపఁజేసెద. ఎటులయున చూడక దీర్చి మమ్మునగ్రహింపవలయు.” అని మంత్రీ మునియుంబు హేనుచంద్రుడు వాని కిట్లనియె. “నీకు నాయెడఁ గలప్రేమ మహాత్ములయొక్క నుండవలసిన గౌరవమును దగ్గించు చున్నయది. మహానుభావు డగుహరిశర్మ యెక్కడ, కించిజ్ఞుడనై వాని పానరేసువునైన నశిముస దాల్పఁ దగని యపవిత్రుండ నేనెక్కడ? మీకంపజకు నేని రాజునై యుంటి గాని యాయతిరాజునకు నేను సేవకుండనె. నాగ్రహంబునకు రమ్మని నేను వాని నడుగఁజాల.” అనుటయు మనోవర్ధనా రకుగుటకు సంది యంపడుదు రేని మీవెంట వచ్చి విసమంబును భక్తియుఁ గడుర వానిని నేన యడిగెదను. అతడు మనకోటకు వచ్చుట కంగీకరించు నేని మీరాయనపలుకుల కడ్డము చెప్పనలదు.” అని వేడుకొనెను. హేనుచంద్రుడును వాని పలుకులు విని కొంచెమువిచారించి “నీవు ఈసాయంకాలము హరిశర్మ దర్శనార్థము నేను బోవునప్పుడు నీవు నావెంట వచ్చి యామహాత్ముడు ప్రశంతుండయియున్నపుడు వాని

కలుక వొడమకుండునట్లు భక్తితాత్పర్యంబులు మెలయ వాని సహ
గుము. అతఁ డొక పోత యలుకఁ బూనినను రానని విస్పష్టముగఁజెప్పి
నను బన్నబుచ్చుకొనక నాప్రియత్నమునకు పెండ్లియ విఘ్నములు
నేయఁడలఁచక యూరక్కండఁచలయు.* సని పలికి మ పర్వరాక కను
మఱించి వాని నెంపి మందరి బునకుం జనియె.

మహారాజు మందరమునకుఁబచ్చింతోడనే యరవిందాదేవి స్మృ
జంబిలిచి మగనికి మంత్రాకిఁ బ్రీతిల్లినసంభాషణఫలితము దలిసికొని
రన్నని పంపెను. అదియు మణివర్మకడకుఁ బోయి యడుగ నతఁడు
జరగినవృత్తాంత మంతయుఁదెలిసి యంచుక ధర్మముచెప్ప నర్హదయు
మరల సంతిపురికం జని దేవి కామునిత మెఱిగించెను. అది విని
దేవి మంత్రీమాటలు పనిచేసిననని ధర్మముదెచ్చుకొని సాయంకాల
మేమగునో యని భయపడుచుండెను.

సాయంకాలము మహారాజు రాజనుందరమునకుఁబచ్చి తన రాక
తేసి కెఱిగింప మహారాజు సుధాకృత్యములఁ దీర్చికొని మఱి
సమేతుఁడయి హరిశర్మయొక్కఁకుఁబోయె. బ్రాహ్మణుఁడువారిరువురను
గారవిచి కూర్చుండఁజేసి యేదో సందర్భము తెచ్చి వివాహమును
మానుకొని రాజ్యమును విడిచినభీష్మునిచరితంబును రాజ్యంబుశమ్ముని
కిచ్చి తపోవనంబున కరిగిన దేవాపిచరిత్రంబును విస సాంపుగ నుండు
నట్లు వర్ణించి వారినీశ్లాఘించి రాజమనంబున కానందముగలిగించెను.
అకథ లతఁ డేలఁచప్పిలో రాజు గ్రహింపలేదుగాని మణివర్మయొక్క
నిముసములో గ్రహించెను. హరిశర్మ చేయవలసిన హితోపదేశ
మంతయు ముగిసిపెడిప మువర్మ చేతులు జోడించి విపునితో
నిట్లనియె. “మిత్రో నేనొక్కమనవి చేయవచ్చితీరి. తప్పు లున్న
మన్నింపవలయు. మహారాజుగారు మీయుద్ధ మంత్రీముల నుపదేశ
ముకాఁడలంచుచున్నవారు. మీయుపదేశములుభయలోకతారకము

లగుటచే రాజుగారు మేము గడునద్దవృత్తులము; కాని రాజుగారు మీగుహకు వచ్చుటకంటె మీరుమాకోటకు దయచేసి యుపదేశము చేయుట చాల మేలని నాకు... అని మఱియు నింక నేదో చెప్పజోవు చుండ వానివాక్యము సమాప్తము గాకమునుపే కట్టదెబ్బదిననోడై త్రాచువచువున కెరలి హరిశర్మకన్నులు మొగము నెఱ్ఱజేసి బిట్టలు కచే నొడలువడఁగ నిట్లనియె. “ఏమేమి? మేము మీగుహమునకు రావలయునుగా. నాకంతయవసరము లేదు. మీమహారాజుకు బలవంతుముగ నింటనుండి తీసికొనివచ్చి నాపొట్ట గడుపుకొనుటకై మంత్రోపదేశము చేయుటలేదు. అతఁడువచ్చి నాపాదముల పైబడి పరిపరివిధంబులఁ బ్రార్థించుటంజేసి నాజవతంబులు మానుకొని యీయననిమిత్తమై కొంతకాలము వ్యర్థము చేయుచున్నాఁడను.

ఊరుబైటనేకాని గ్రామములో జనులయింట వసియింపఁగూడదని మాప్రతిజ్ఞ. అది నీవెఱుంగవు గాఁబోలు! మేము రాజులమొగములు సంతిపురిముల మొగములు నెఱుంగ మనుకొంటివి గాఁబోలు. నానోటనుండి మాట వెడలినమాత్రమున కోటానకోటలురూకలు కుప్పలు వోయఁగల రాజాధిరాజులు మాకు దాసానుదాసులై యున్నవారు. నీవేమో మహామంత్రీ నని రాజనీతివిశారదుండ నని మాకడ గడుసుపోకడలం బోవఁజొచ్చితివి. ఇవిసీకు సమలశకకృముగానియినుపగుగ్గెళ్ళుగాని మినుపగుగ్గెళ్ళుకావు. నీయాబలిక్కడ సాగి రావు నీతలఁదన్ని నట్టిమంతు లినేకుల నేనిదివఱకుఁజూచినాఁడను. నీకుటుంబమునకు నీరాక్షకుటుంబమునకు జేమము గోరుదువేని మా కలుకఁదెప్పింపకుము. మేము తలఁచుకొనముగాని తలఁచుకొంటిమా పట్టణంబులుధన్యపటలంబులు చేయఁగలము. రాజుల తొళ్ళఁజేయఁగలము. మాశాపంబులకు మీచాపంబులు చాలవు. మేము మీమందిరమునకు గాము? అని రాజువంకఁదిరిగి “రాజా! నీవింక నీమంత్రీయాలోచన

దొప్పన నడుపుము. మాకడ కింక నీవు రానక్కఱలేదు. ప్రసన్నులై మాకుపదేశము చేయుఁడి చేయుఁడి చేయుఁడి మహాప్రభూ యని ప్రార్థించినవారి కనేకులకుపదేశముచేయకయేపంపితిమి. ఎందుచేతనో సీమీద మాకనుగ్రహము కలుగుటచే నిన్ను తరింపఁ జేయఁదలచితిమి. కాని సీమంత్రి నీపాలిటిశనియై దానినిజెడఁగొట్టె. ప్రస్తుతము మీరు మాయెదుటనుండి పొండు. మీయునికి మాకోపాగ్నింబ్రజ్వలింపఁజేయునని పలికి గుహయొక్క లోపలిభాగమునకుంబోయె.

ఇరువదియొకటవ ప్రకరణము.

అట్లు హరిశర్మ కోపావేశంబున మంత్రిని దూలనాడి రాజుం దిరస్కరించి యవ్వలకుఁ బోవుటయు మణివర్మ బ్రాహ్మణునిమీఁద మొట్టమొదటినుండియు గౌరవములేనివాఁడగుటచే వానిపొగరుంబోక డలకుఁ దగినప్రత్యుత్తరములిచ్చి బుద్ధి చెప్పవలయునని యొక్కనిముసము తలంచెను; కాని రాజు మొగముజూచియూరకుండవలసినవాఁడై యావిప్రుఁ డన్నకఠినోక్తులకుఁజన్నబోయెను. హేమచంద్రుఁడు హరిశర్మలేచి వెళ్ళినవెంటనే మణివర్మనమేతుఁడై లేచి నోరువిప్పి యేమనిన నేమి మూఁడునో యని భయమున నెద్దియుఁ బలుకక గుహ విడిచి యవ్వలకు వచ్చి మంత్రింజూచి “నీవు మిక్కిలి యపరాధము చేసితివి. ఇందుచేతనే కదా నేను వాని నడుగనని తొలుదొల్తనే చెప్పితిని. నీవింటి కరుగుచుండుము. నేను బోయి వాని బతిమాలి ప్రసన్నుని జేసికొని వచ్చెద” నని పలుక మణివర్మ “నామూలమున బ్రాహ్మణునకు దేవరవారిమీఁదకూడ నలుక వొడమినది. నాదుర్వి నయమును దేవరవారు మన్నింపవలయు” నని ప్రార్థించెను. హేమ

చంద్రుడు మంత్రీవినయంబునకు సంతసించి “మణివర్మా! ఇందు నీ నేరములేదు. అది యొకానొక వేళావిశేషము. ఆచీవాట్లు నన్ను బెట్టి నవి గాని నిన్ను బెట్టలే దనుకొనుము. నీవిందుకుఁ జిన్నబుచ్చుకొన వద్దు, నీ పరుగుచుండుము. నీవెంటనే వచ్చెద” నని యూరడించి వగ పుడిపి వాని నింటి కంపి తాను కృష్ణుర యోగికడకుఁ బోయి యతనిపాదములపయిం బడి తమింపుమని పలు తెరంగులఁ బ్రార్థించి మఱియెన్నఁడు తనవెంట మంత్రీని దీసికొని రానని ప్రమాణముచేసి వాని యనుగ్రహంబునకుం బాతుండై తన మంత్రోపదేశమునకు ముహూర్తముం బెట్టు మని వేడెను. రాజు వినయంబునకు భక్తికి హరిశర్మ యంతరంగమున మెచ్చి వాని తప్పు సైరించి మంత్రోపదేశంబునకు నొక్కపుణ్యదివసంబు నేర్పఱచి సగౌరవంబుగ రాజునింటికిఁ బనిచె.

హేమచంద్రుఁ డింటికిఁ బోవునప్పటికి మాధవసేనుఁడు రాజు రాక కెదురుచూచుచు మందిరద్వారముకడఁ గూర్చుండి యతఁడు వచ్చినతోడనే లేచి నమస్కరించి “స్వామీ! మాశవరాజుదగ్గరనుండి యొకదూత వచ్చియున్నాఁడు. అతఁ డిప్పు డూర్బలై ట గుఱారము లలో బసచేసి తనరాక మనకుఁ దెలియఁ బంపె. మీఁద దేవరచ్చిత్త” మని మనవి చేసికొనెను.

అప్పులుకులు విని హేమచంద్రుఁడు వేగులవాండ్లు చెప్పిన దంతయు నిక్కువంబగునా యేమి! అయిననేమి నీవును వజ్రీపాణియు జేపుదయమునఁ బోయి వానిని సబహుమానముగఁ దోడ్కొనిరండు అని చెప్పి వానింబుచ్చి యంతిపురికిం జనియె. అతఁ డంతిపురి జేరిన తోడనే నర్మద రాణియాసతిం బూని మణివర్మకడకుఁ బోయి హరి శర్మకడ జరిగినయావద్వృత్తాంతము విని తనదేవికి విన్నవించె. ఆ యుదంతము వినినపిదప దేవి నిశ్చేష్టయై పాన్పుపైఁ జిటికిలంబడి యే

దో యపాయము రాజకుటుంబమునకు రానున్నదని విచారింపఁ జొచ్చెను.

మఱునాఁడు రేవకడ మాధవసేనుఁడు వజ్రపాణిం దోడుకొని కొండలు పరిజనులు వెంటరా నగరమునకు దక్షిణభాగమునందువిడిసి యున్న మాళవదూతసన్నిధికిం బోయి తనరాక నెఱిగించె. మాళవ మాత యగువిశారదుఁడు కాశ్మీరరాజప్రతినిధుల కెదురుగావచ్చి గౌరవించి తన గుఱారమునకుం దీసికొనిపోయి కూర్చుండఁబెట్టి తన పేరు విశారదుఁ డని చెప్పి వచ్చినవారినామధేయము లడిగెను. అంతట మాధవసేనుఁడు నన్ను మాధవసేనుఁడందురు; నే నిక్కడి మంత్రి లలో నొకఁడను. ఈతనిపేరు వజ్రపాణి విని యుందురుగదా మీరు దండపాణి యనుచండశాసనుఁడొకఁడు కాశ్మీరపైత్యమున కధిపతియై యున్నవాఁ డని. అతనితమ్ముడే యితఁడు. హేమచంద్రమహారాజు గారు మిమ్ము సబహుమానముగఁదోడుకొనిరమ్మనియానతిచ్చినారు. కావున మీరు దయచేయవలయునని చెప్పెను. విశారదుఁ డందుకు సమ్మతించి తన పరిజనులను బయనము గమ్మని సెల విచ్చి తానొక గుఱ్ఱ మెక్కి వజ్రపాణిమాధవసేనులతో వెళలెను. పట్టణంబునకు వచ్చినపిదప మాధవసేనుఁడు వారి నొకవిశాలమందిరమున విడియించి కావలసినసరకుల నంపి వలయు సేవకుల నప్పగించి యింటికిఁజనియె.

ఆయతిథులక్షేమము విచారింపఁదలంచి వజ్రపాణి కొండొక సే పచ్చట నిలిచి వారువచ్చినపని యేమనియడిగి విజయసేనునిపక్షమున వచ్చినట్లు సేవకులలో నొకనివలన విని వారితో మెల్లన నిట్లనియె. “ఓయీ! కర్పూరమంజరి యెచ్చట నున్నది? ఆమెకు వివాహ మైనదా? మీరు విజయసేనునిపక్షమున వచ్చినవారగుటచే నామెనంగతి మీకుఁ దెలియక పోదని తలంచెద” నని పలికెను. ఆసేవకుఁడువజ్రపాణిమాటలు విని కళవళముపడి యామెనంగతిదెలియనివాఁడువోలె

దెల్లబోయి పెండ్లియింకను గాలేదు. కాదుకాదు; ఈనడుమనయిన దని విన్నానని యుత్తరము చెప్పెను. వాఁ డిచ్చినప్రశస్యత్తరము విని వజ్రపాణి మిగుల కలత నొంది వానిని మఱింత తఱచి యడుగ చారంభింప నడిగినకొలది వాఁడు మిక్కిలితడబడి యసందర్భములగు సుత్తరముల నీయఁజొచ్చెను. అంతలో బ్రథానమంత్రియగు మణివర్మ మూఁవదూతంజూడవచ్చి ముసుముడి నానిపరిజనులను గుఱ్ఱములను జూచి యవ్వల విశారదునితో మాటాడుటకుఁ బోయెను. వజ్రపాణియు వారింజూచి నేనకనికో సంభాషణముమాచి వికలచిత్తముతో నింటికిఁ జనియెను.

మణివర్మయు ననరాక విశారదునకుఁదెలిసి వానిచేత సమ్మా నిత్యుడై కూర్చున్నపిదప విశారదుడు తన పచ్చిసపనిసంగ్రహముగఁ దెలిపి రాజదర్శనము చేయించునని వేఁడెను. అట్లే చేయింతు నని ప్రత్యుత్తరము చెప్పి మణివర్మ విక్రమనూళనరాజులఁదేశములగూర్చి యుఁ బరిపాలనములఁ గూర్చియు ననేకాంశములఁజిగి విశారదుఁడిచ్చిన ప్రశస్యత్తరములకు సంశృప్తికొండక వాటింబుద్ద సెలవుగైకొని యింటికిఁ బోవుచు దారిలోఁ దనలో నిట్లచివితర్కించెను. “ఏమిది. ఈతని మాటలు, ‘రూపమునుజూడ గొప్పవానివలెఁ గానఁబడెడు. పరిజనులు బిచ్చగాండ్రపగిది నున్నాను. గుఱ్ఱములు నుహారాజులాయములలోని వట్లు కనఁబడవు. అయినను వేసబాసలఁబట్టి యెవనిగూర్చియు దురభిప్రాయమును దెలుపరాదు.’ అట్లు లనుకొని గృహంబునకుఁ బోయి భోజనాదికములఁ దీర్చి జాముప్రార్థనను మణివర్మ మహారాజు కడకుఁబోయి మాళవదూతకు దర్శన మిచ్చి సందేశము విని వలయు నని కోరెను. మంత్రీపలుకులువిని హేమచంద్రుఁడు మున్నచారులు చెప్పినట్లు విజయ నేనుచిపక్షము బూనియే నుదర్శనఁ దీరాయ బారము మన కంపెనా? యని యడిగెను. “విశారదుడు తనపని నాకు నప్ప

రాజనీతివిరుద్ధములై కేవలవైరాగ్యప్రతిపాదకములై యుండుటం జేసియాపలుకులు విశారదున కెఱిగింపనిష్ఠము లేనివాడయ్యుప్రభు శాసనము నిర్వర్తింప వలయునని నిశ్చయించి ప్రభువు రాయబారమును దీర్చవలసిన సెత్తనము దనతల్లిపై నిడుటచే నది యెట్లునునం జెడ గొట్టుట కేర్పఱచుకొని మాధవసేనుని వెంటఁబెట్టుకొని విశారదుని విడిదికిం జనియె.

రాజదర్శనలాలనుఁ డగువిశారదుఁడు మణివర్మనుజూచి మహా రాజుగారు నన్నెప్పుడు రమ్మని రూసతిచ్చిరని యడిగెను. “మహా రాజుగా రిప్పు డస్వస్థుడై యున్నారు. కావున రాయబారము మీవలన విని దానికిం దగిన ప్రత్యుత్తరములఁ జెప్పమని నన్నే నియోగించినారు. మీసందేశార్థములాయన యెఱుఁగుదురు. గానికిం దగినప్రత్యుత్తరములఁ గొన్ని చెప్పమని నన్ను నియోగించిరి. కావున మీరు శ్రమపడి రానక్కఱలేదు. మీసందేశార్థములు నాకు విన్న వింపుఁ డనిమణివర్మ వానికి బదులు చెప్పెను. “రాజుగారు మానం దేశము వినినను మీరు వినినను మాకొక్కటియ. నాకు మీమహా రాజుగారు దర్శన మీయకపోవుట మాళవరాజు నశౌరవించుట యేమో యని చేను దలఁచెదను. అయినను వారు వీరుచిరమిత్రులు. సమాన బలవంతులు. వారిచిత్తము ఇదే నానందేశము వినుఁడు. మాళవేంద్రుఁడు హేమచంద్రున కిట్లు విన్నవించుచున్నాఁడు “చిత్ర భాను పుత్రుఁడు విజయసేనుఁడు కడుదీనుడై విదర్భ నున్నాఁడు. అతని కర్ధరాజ్యము పంచి యుచ్చుటన్యాయము. పసివానియెడ పాడి దప్పట పాపహేతువు. రాజ్యము పంచఁగూడ దని మీరందు రేని యెఱయసేనుఁడు నీకొడుకలకన్న వయసునఁ బెద్దయగుటచేవానినియుల్ల రాజు జేయుచుంది. ఈయిరువద్దతులకు మీరుసమ్మతంప రేనిమాళవ సైన్యంబులే నిజయసేనునిగద్దెనెక్కింపఁగలవు.” ధర్మమునకుదూరము

రముగఁ జెప్పలేదు; కాని సంగ్రహముగఁ జెప్పెను. పని యియ్యే” యని నుంటి విన్నవించెను. ఆకుడువులు విని హేమచంద్రుఁడు నిట్టూర్పువిడిచి మనోవైకల్యము నెమ్మనఁగ్గునఁ దోచ నమాత్యుని తో నిట్లనియె.

“అయ్యా! రాజ్యములు దుఃఖిహేతువులుగదా! భానుఁడు పడమటఁ బొడిచినఁ బొడమవచ్చు. మిన్ను విఱిగిపడినఁ బడ వచ్చు గాని నాకును సుదర్శననకును బగలు జనింపవని మున్న నీతోనంటి గదా! రాజ్యంబుకతంబునం గాదె కలనైన నాయాదు ద్వేషబుద్ధిని వహింపనిసుదర్శననకు నేను గ్రోధహేతువునైతిని. మాళవరాజువంటి సత్పురుషుఁడు మహిమండలమునఁ గలఁడే. అట్టియోగ్యునకు నలుక దెప్పించిననాట్రదు కేల? విజయసేనక కర్ధరాజ్యమి మ్మని కదావారు సందేశ మంపిరి. వానితండ్రికి నే నొర్చినయశకారిమే చాలును. తండ్రి లేనియాబిడ్డకు వెండియు నేను గీడునలుపుదునా? అతఁడు నాబిడ్డలలో నొకఁడు. నాకుమువ్వురు కుమారులనుకొని రాజ్యము మూఁడుభాగములు చేసి పంచెద. మాళవరాజునకు బెడఁగి నే నచ్చుట లేదు. విజయసేనునిమీఁద నాకుఁ గలకూరిమిఁబట్టియే యిచ్చెద. ఈయ కున్న విదర్భమాళవరాజులు మనపై దండువిడియుదురు. ఒకవేళ యుద్ధములో మనము గెలిచినను జేరవచుట్టమును జిరమిత్రులను జంపుకొని నెత్తుతికూఁడు దినుట యెట్టిపాడి? కావున వాని కోర్కె నట్లు రాజ్యము నిచ్చెద నని నీవు దూతతో జెప్పము. అడిగినట్లు వీరుఁ దలంచుకొంటిఁ గాన సందేశము నేను విసంకల్పతలేదు. నీవుపోయి విశారదునిసందేశము విని నాపలుకులు వానితో జెప్పి మాళవరాజు తోమనకుఁ గలమైత్రి చెడకుండఁజేయుము.” అందుకు వాగొడఁబడి రేని వారిచిత్తమువచ్చినట్లు చేయుమనుము. అని చెప్పి సర్వరమ మణివర్మను బొమ్మని తొందరపెట్టెను. మణివర్మయు రాజుపలుకులు

తై లో కాచారమునకు విరుద్ధములై మోటుతనముతో నిండిన యాపలు కులు చెవిని బడినతోడనే మణివర్ణమనస్సుమహాకోపపరగళమయ్యె. గంభీరుడగటచే నయ్యలుక నెట్టెటో దాచి దూతతో నిట్లనియె.

విజయ సేనుడు పిక్కిమనేనహర్వర్తనులవంటికుమారుడే యని భావించి వానికి మూడవవంతురాజ్యము సీయఁదలచినారు. విజయ సేనుని యువరాజుం జేయుట యసంభవము. ఇది సమ్మతము గాదేని మాళివన్నెనృంబు లే వానిని గిద్దె నెక్కించుఁగాక!" అనవుడువిశారదుడు మహాకోపమతో బెద్దకేసలు పేయుచు మూకుమూడివవంతు గీడవవంతు నక్కటలేదు. మా సిద్ధిరాజ్యమె కావలయు. అది మీ రియ్యనొల్లరుగావున మేముబోవుచు నన్నర'మని కూర్చున్నచోటునండి లేచెను. మణివర్ణయః మాధివసేనుడును గూడ పరములనండి లేచి వాసినలన సె! వ్రునైన బుచ్చుకొనకి గృహంబులకుఁజనిరి. అమ్మలు నాడు వీశాలిడుడు సపరివారిమ గి శ్రీనిగరము విడిచిపోయెను. మణి వర్ణములునాడుదియమున రాచ బౌర మంతయు రాజునకు సవిస్తరముగ పిన్నపించెను. హేమచంద్రుఁడు తప్పు మాళివరాజునే యని తలంచి పరితలించెడి కాకిమానదు. మనుష్యస్మయత్నము వ్యర్థమని కర్మసిద్ధాంతముని. సమ్మి యుండెను.

కడువడి రెండవశ్రికరణము.

హేమచంద్రుడు వాఁతోడదేశం బగుచినఁబు సమీపించిన కొలదియరెండవ యొక్కయ మణివర్ణస్మయ భూలగునమాత్యుల యొక్కయ గింజెలు తత్కృష్ణజ్ఞు పికి వచ్చినపుడెల్లఁదిటతటఁ గొట్టు కొనఁజొచ్చెను. తనకు మంచిదిరుతో పాయము దొరకిన దనుసంతస

మనరాజుమొగము వికాసవంత మగుచుండదనకు మరణోపాయము సమీపించుచున్నదని యరవిందాదేవిమొగమువిన్నదనమునుదాల్చు జొచ్చెను. హరిశర్మతనకుఁ బరమమిత్రుఁ డని రాజు తలంపఁ బరమ శత్రుఁడని లోకులు తలంచిరి. హరిశర్మవలనఁ గాశ్మీరదేశమునకు నీ కిదిరెండునష్టములలో నేదే నొక్కటి సంభవించవచ్చునని ప్రజలు, సేవకులు, రాజబంధువులు భయపడిరి. హేమచంద్రుఁడు హరిశర్మ దురుపదేశముల విని విరాగియై సంపదలను బాసి సౌఖ్యముల రోసి యాలుబిడ్డల కెడమై యడవులకేనిఁ జన వచ్చు. కాకయున్నఁ గపట బ్రాహ్మణుఁడు పన్ని నయ్యరులం దిగుల్కొని ప్రాణములనై నవిడువ వచ్చు. ఈభయంబు శ్రీనగరమున నున్న ప్రతిమనుజుని హృదయమున నెలఁకొనియున్న నొక్కఁడని తేని డాసి నోరు దెఱచి చెప్పఁజాలఁ డయ్యె. ఈమహారాజుబుద్ధి యెంతలోఁ జెసిపోయిన దనువారు. మన మండఱియు తొల్లి చేసినదోనమె యీ బ్రాహ్మణహుంబున నవత రించి యిక్కడకరుడెంచెనువారు, నెన్నఁడువోసివేయమనిమణివర్మ మాటలు గూడ పెడచెవిని బెట్టుటచే నేదియో మూఁడక తప్పదను వారు, మనశక్తియేచుగు ననువారును, దైవనియోగ మెట్లో యట్లు జరుగు ననువారు నై ప్రజలు కలవశముపడఁ జొచ్చిరి. అంతలో మంత్రోపదేశమునకు హరిశర్మ యేర్పఱచినపుణ్యదినమువచ్చెను. ఆదిన మున హేమచంద్రుఁడు రేపకడనిద్ర మేల్కొంచికాల్యకరణీయములం దీర్చికొని స్నాతుడై పగలెల్ల నుపవాసముండి సాయంకాలమున గుహకుం బ్రయాణమయ్యెను. పరమనిష్ఠాగరిష్ఠుడై రాజతంత్రముల విడిచి కేవలపరమార్థచింతచేఁ దనమేలు గోరువారు పెట్టినమొఱులు వినక యపాయస్థలమునకుఁ బోఁ దలఁచిన హేమచంద్రునిఁ జూచి చంద్రుని జూచినయరవిందమట్టులరవిందాదేవిమొగము శోభావిహీన మయ్యె. మణివర్మ తత్సమయమున రాజుకడకుఁ బోయి విషణ్ణహృద

యుడై తనవైకల్యము మొగమునందుఁ గానంబడ “దేవా! మీరు గుహలో నుపదేశ మగు చుండ మేమందఱ మీవలనఁజి మీసేమ మర్థయు చుండెదము. ఇందుకైన మీరునమ్మతింపవలయును.” అని వేడుకొన రాజు “మణివర్మా! సృశాంతమగు బ్రాహ్మణసమక్షమున నీవపాయమును శంకింప వలదు. నాకే భయమును లేదు. మీరుశ్రమ పడి నానిమిత్తముండనక్కఱలే” దని బ్రత్యుత్తరముజెప్పెను. ఆబేల మాటలు విని మణివర్మయుఁ దక్కినయాత్ములు విన్నబోయి యూర కుండిరి. అంతట హేమచంద్రుఁడొక్కఁడు గుహకుఁ బోయి తనరాక కెదురుచూచు చుండినహరిశ్చర్రంగంచి యతివినయముగ నమస్కరించి “అఖండసచ్చిదానందప్రాప్తి” స్తని యతనిచే దీవనఁ బడసి కూర్చుండెను. హేమచంద్రుఁడు వెలలేనిజలతారు పట్టుపంచె గట్టి యమూల్యమగు నేలువ నొండు గప్పుకొని యుండెను. హరిశ్చర్ర ముందుగ రాజుంబిలిచి “రాజేంద్రా! నీయమూల్యవస్త్రములవిడిచి యీనారచీరలఁ గట్టుకొనుము. పిదప యీహోమగుండమునందలి బూడిద మొగమున, నుదరమునఁ జేతులఁ బూసికొను”మని యానతిచ్చెను. ఆతనినోట మాట వెడలుటయె తడవుగ మహారాజుతనవెలలేని వలువల విడిచి నిజముగ వెలలేనినారగుడ్డలఁ గట్టుకొని బూడిద మేసం బూసికొని కూర్చుండెను. అప్పుడుహరిశ్చర్రవానిమొగమువంక తేఱిచూచి సంతుష్టహృదయుడై “రాజా! ఇప్పుడునీవేసము యోగాభ్యాసమునకనుకూలముగ నున్నది. రాజయోగి యనుశబ్దమునీయందు సార్థకమయ్యె” నని యిండుక హెచ్చరించియొకత్రాటియాకుమీఁద నదివఱకె తాను వ్రాసియుంచినయొకశ్లోకమును రాజునకుఁ జూపి చదువు మని వానిచేతి కిచ్చెను. అప్పుడు మహేంద్రుఁ డీక్రిందిశ్లోకమును జదివెను.

శ్లో॥ నివాసః కైలాసః పరమనుహృదాఢ్యో ధనవతిః।

నిమంగో రత్నానాంనిధి రమరభూభృ ధను రపి,

జనానాం వై రాగ్యం ప్రథయితు మజస్రిం పురహరో

వ్యభూద్భితుర్వస్తః పరమపురుషః పాతు భవనం.

శ్లోకము జదువుట ముగిసినతోడనే హరిశర్మ “రాజా! దీని యర్థము జెప్పెద విను”మని యిట్లు చెప్పెను. “మహేశ్వరునకు వెండి కొండనివాస్తానము. కుబేరుడు ప్రాణమితుడు అమ్ములపొదిరత్నాకరము. విల్లు మేరుపర్వతము. ఇల్లు మహేశ్వర్యవంతుడయ్యు జనులకు వైరాగ్యము నేర్పుటకొఱకే యెల్లప్పుడుభిక్షుకుడై యెవడు కాలము బుచ్చుచున్నాడో యా పరమపురుషుడగుపురహరుడు లోకమును రక్షించు గాక! రాజా! నీవును శంకరునివంటివాడవే. అతడు మహేశ్వరుడు. నీవుమహేశ్వరుడవు. మహేశ్వర్యములు వానికి నీకు సమముగఁగలవు. అతడు కుమారసమేతుడునీవుకుమార సమేతుడవు. అతడు వెండికొండపై నుండు నీవువెండికొండలవంటి తెల్లనిమేడల నుండువు. అతనిది ధవళమూర్తినీది ధవళకీర్తి. అతడు మహాదుర్గాభిరాముడు. నీవుమహాదుర్గాభిరాముడవు. ఎన్ని సంపదలున్నను శంభునిచందమున నీవును సంపదల విడిచి ప్రజలకు వైరాగ్యము నేర్పుటకు విరాగి వైయుండుట యుచితము. “యథాదేవస్తథాభక్త”, దేవుడెట్లుండునో భక్తుడెట్లైయుండ వలయు గదా! నీవుమహేశ్వరభక్తుడవగుటంజేసి మహేశ్వరమార్గము ననుసరించుట యుచితము. కొవున నపార మగుసంసారముమీఁదకాంత విడిచి భవరోగ చికిత్సకుడగునభవుని నాశ్రయింపుము. నేనుకొన్ని నాశ్చక్రిండల మహేశ్వరపంచక మని పేరువెట్టియెమశ్లోకములురచించితి. అవి వినినమహాపండితు లందఱు వానిపాకము ద్రాక్షుపాక మనియు శైలి మనోహర మనియు భావము సుబోధకమనియునన్నుఁ గొనియాడి వ్రాసికొని పఠించిరి. మహాదేవుడు నేను రచించినశ్లోకములకు సంతసించియే కాబోలు నేడు వానిని సూతుమాటులు చది

వినతోడనే నాకు సాక్షాత్కరించె. ఆశ్లోకంబులు నీకుం జెప్పెద. నీవు
వానిని జక్కఁగ వల్లించి యనుదినంబుఁ బంపు చుండుము. దాననీకు
గడు లగు. ఆశ్లోకము లివి.

శ్లో॥ గజేంద్ర కృత్తి కమనీయశాటీ!

కపాలమాలా ఘనహారవల్లీ!

శృశానభూమి ర్వసతిశ్చయస్య!

తందేవదేవం సతతం భజేహం॥

శ్లో॥ మురాంతకప్రాణానఘ పురాంతకం!

స్థరాంతకం పావనమంతకాంతకం!

గజాంతకం దుష్టదితిప్రాంతకం!

అఘాంతకం దక్షమఘాంతకం భజే॥

శ్లో॥ చతుర్వేదఘోటం శరచ్ఛంద్రజాటం!

త్రిలోకకపాలం దిశాచక్రిచేలం!

జ్వలత్పాలనేత్రిం జగద్వ్యాప్తగాత్రం!

సూరారాతి భంగం శుభాంగం భజేహం॥

శ్లో॥ త్రివేదసారం త్రిజగత్ప్రసరకం!

త్రిమూర్తగా మండిత మూర్ధమండలం!

త్రిసూలపాణిం త్రిదివేంద్రీవందితం!

త్రిలోచనం తం త్రిగుణాత్మకం భజే॥

శ్లో॥ రజతభూధరకూటనివాసిం!

కనకభూమిఁ దేంద్రీధనుర్ధరం!

నిరుమాప్తవిభూతివిరాజితం!

నిరతమాదిమభిక్షుముపాస్మహే॥

హరిశర్మ మొదట జదువు మని యిచ్చినశ్లోకమును వెనుక
ఁదివినయైదుశ్లోకములును విని చదువుకొని యరచురసి మహానంద

భరితుడగు హేమచంద్రుడు గురువున దేశించి “స్వామీ! మిత్రాన నంబులు మనస్తాపశమనంబులు, మిత్రానంబులు తేనియ తేటంబు. అనంతిపండాల్ని చీటికిచ్చినచందంబున శ్లోకములఁజదివినతోడనే భారములు తేటపడుచున్నవి. మాటలమారనంబు, సల్లికఁగిబిగి, యర్థగాంభీర్యము సంఘటింప నుగి చెప్పఁబడినది. ఈవఱకుఁగఁజేసిననంబులలో విని యుంటిని గాని యవిగూర్చితిని జెఱకుఁగఁజేసినట్లు చొప్పదంట యట్లు చప్పగ నున్నవి. ఇట్టిశ్లోకములం జదివి యాహ్వానంబుఁ జేసిన పరమేశ్వరుడు ప్రశస్తి క్షముగాక యే ముందు? ఇట్టి మఘరిగంభీరభాషణములతో నీవఱకుఁగఁజేసిన నెవమస్మింఁదిరి?” అని కొనియాడి శ్లోకము లానత్రాటి మాకుఁగఁజేసి పలుచూపు చదువు కొని మురియుచు నుండెను.

అట్లుండ హరిశర్మ హేమచంద్రునిం బిలిచి “నీకునేమి మంశ్రోపదేశము చేయవలసిన సమయము వచ్చినది. కావున నీ విష్ణుడు నీసామ్రాజ్యముమీఁద, గురముమీఁద, సంఘటరముమీఁద, నాలు బిడ్డలమీఁద, నాత్తమిత్రులుమీఁద ననుంగముఁ ద్రోసి చిత్తంబు పరమేశ్వరాయ త్తముఁ జేసి నిస్సృళుఁకవై, నిశ్చలుడఁ వై, నిర్మలుడవై, సావధానుడవై యుండుము. నాయుక్కుమోక్షము సామ్రాజ్యము కాఁగి, గైలాసపురము గావురము కాఁగి, బ్రహ్మగణంబు లాత్తమిత్రులు కాఁగి మమముఁగఁజేసి జక్రవర్తివై యుండెనవు. పరమసానినము, ముక్తిప్రదాయకము సగుణమోక్షత్రము నీ నీకుపదేశించెదను. అది పరమగోప్యముగ నుంచవలయును. నామాన లీక నన్నఁడు నెవ్వరికి నీ విది యుపదేశింపరాదు. అక్షరలక్ష యగునట్లు దానిని పునశ్చరణముఁ జేయవలయును. అట్లు పునశ్చరణముఁ జేయుచున్నప్పుడు భక్త సత్పులుడగు పరమేశ్వరుడు నిభక్తం బరీక్షించుటకు బెక్కువెనములతో నటకు విచ్చును. బ్రహ్మడు మునుష్యుడు నడిచిన

ట్లులుకు డగును. వేటొకయప్పుడు ఖడ్గపాణి యై యెవ్వరో చుట్టు
ప్రక్కల నున్నట్లు కానబడును. ఒండొకయప్పుడు మృతినొందిన నీ
చుట్టములు నీచుండఱ నడచినట్లు తోచును. ఒకప్పుడు భయమున
మేను ముచ్చెనుటలు పోయును. ఎంత పిఱికిదనము తోచిన నెంత
యధైర్యము లిగిన నీమనస్సు చలించు గూడదు జంక కూడదు
వెనుకకుం దిరిగి చూడగూడదు కూర్చున్న తావునుండి లేవగూ
డదు. ఎవ్వరిని బిలువగూడదు. ఇంకే నిబంధన మతిక్రమించినను
మంత్రసిద్ధి గాకపోవుటయెకాక వెనుక జేసినపునశ్చరణఫల మంతయు
జెడును. పునశ్చరణ మిహునదియొక్క రాత్రు లీగుహలో నెజరగవలయు.
ఆదినములములయందు బగలు భుజింపరాదు. ఇట్లు చేయుదువేసినీకు
గైవల్యము కరతలామలకము. ఇందు శేఖరుడు నీయింటి బంటు.
ప్రమథగణంబులు నీకుఁ బాలేకుతనము జేయువారు. ఇంక దగ్గఱకు
రమ్ము. ఇదిగో మంత్రీమా చెప్పుచున్నాను. నే నన్నమాట మరల నీ
వనుము. అని యొకమహామంత్రీము జెప్పి మూడుమాటలు రాజు
చే దాని ననిపించెను.

ఇరువదిమూడవప్రకరణము.

మనుష్యునకు మనోవైకల్యమును బెచ్చుటలో మతావేశము
పంటిది వెటొకటిలేదు. బాలకు డయిన విశ్వసింపఁ జాలనియసంభవ
ములను మతావేశపరవశుఁ డగునపుడు మహావిద్వాంసుఁడు సైతము
నమ్మెను. మున్న దాను గౌరవించు పెద్దలయెడల గౌరవముచెడును.
హేతువిచారణము చేసి యిస్యమతములలో నుండు మంచి గ్రహింప
వలయు నన్నయూనక్తి నశించును. మానవుఁడు మతమునిమిత్తము

స్వసౌఖ్యమును విడుచును. ఈపె నుదాహరించిన వాక్యములకు హేమ చంద్రుడే తార్కాణము. చిన్ననాటగోతే తనమేలు గోరిపనిచేయు మణివర్మప్రముఖు లగుమంత్రులమాటలు దల కెక్కవయ్యె. అగ్ని సాక్షిగఁ దన్న బరిణయమై సుఖదుఃఖములఁ దనతో సమానముగ ననుభవింపవచ్చిన యరవిందమొఱులు నిర్ధర్మము లయ్యె. అవి యటుండ హంసతూలికాతల్పములపై శయనించునాసుకుమారుఁడురాత్రి చేయవలసినన్ని సార్లు మంత్రపునశ్చరణము చేసి యది ముగిసినపిదప నిద్రకు లోనై యుత్తరీయము కట్టి నేలం బఱచుకొని భుజాదండము తలగడగఁ జేసికొని పండుకొనియె. వేళకు భోజన మమరకపోయెనా యొక్కనిముసమైనఁ దాళఁజాలక దడదడలాడునాసుకుమారుఁడు దిన మెల్ల నిరాహారుడై యుండె. ఇటు లుండుటకెల్ల మతాభిమానమే కారణముకదా!

హేమచంద్రుఁ డీరీతిని గుహాయందుఁగొంత సేపుజాగరముచేసి యథావిధిగ మంత్రపునశ్చరణము చేయుచుండ ఓట గృహమందునర విందాదేవియుఁ బఠినామస్మరణము చేయుచు నొక్కనిముస మయిన నిదురవోవక తెఱచినకన్న తెఱచినట్లెయ్యించి యేగడియకేమివార్త తెలియనో యని యడలుచు స్వప్నధ్వస్కై న నులికిపడుచుఁ దనలో దానిట్లని విచారించె. దైవమా! ఏమిపాటులు నీవు మా కేర్పఱచి యుంటివో యెఱుంగ కున్నను కారణ ముండయ్యె లేకయే భయము మాత్రము పడుచున్నాము. నీనిర్ణయము జరుగుచున్నది. నీనిర్ణయ ముచేతనేకదా మెత్తనిపాస్పుల శయనింపుమహారాజు నేలఁ బండు కొనుటయు నాశలి కోర్వలేనసుకుమారు లుపవసించుటయు మొదలగునద్భుతములు పొడము చున్నవి. ఆమే నెంతకందినదో కదా! జాగరముచేత నేత్రము లెంతయెఱ్ఱబడినవోకదా! ఆప్రాణమాఁకలిచే నెంత తహతహపడు చున్నదోకదా! ఓకాత్యాయసి! కాళి! మహారా

జగంజము గడచి బయలుపడు నేని సీతామహాలయమును గట్టింపు.
 పుట్టెడుకుంకుమ పూజ చేయింతు. సద్బ్రాహ్మణులకు వేయిగోవులను
 దాన విచ్చింతు. అని యనేక విధంబుల విచారించుచు నిష్ఠ దేవతను
 బ్రాహ్మింనుచు నెప్పుడు తెల్లవాలు నెప్పుడు తన ప్రాణవిధుడు కంటఁ
 బడు నని ప్రభాతమును నిరీక్షించుచుండ సంతలో నాలనజాముకోడి
 కూత వినం బడియె. మణివస్త్రయు మాధవసేతుడును నిద్రలేచి
 రాజగృహంబునకుఁబోయి రాజుమిత్ర మెదురుచూచుచుద్వారముల
 యొద్ద నిలిచియుండిరి. హేమచంద్రుడు పెండ్లికడ మేలుకాంచి
 హరిశర్మయొద్ద నెలవుగైకొని గుహవిడిచి నిజగృహంబునకుఁ బయన
 మయి వచ్చె. వచ్చు మండ మహారాజును మార్గమధ్యమున జారు
 లనేకులు చూచి మహానందభరితులై “యనిగో మహారాజు నిరపా
 యముగ గృహమునకుఁ బోవుచున్నాడు. హరిశర్మయెచో మహాప
 కారమును జేయునని భయంపడి మన మందఱము వానిని నిష్కార
 ణముగ నిందించి పాపము మూటగట్టుకొంటిమి. చెక్కు చెదిరికమన
 ప్రభువు మనకు దక్కినాడు. మహాతపశ్శాలు లగు బ్రాహ్మణోత్త
 ములు నిర్నిమిత్తముగ నిటువంటి రాజునకు నపకారిము నేలచేయుదు
 రని యొకరితో నొకరు చెప్పుకొనిరి. మేలుజలతారువలువలు, బంగారు
 నగలు, రత్నహారములు దాల్చిక వట్టినారచీరలు గట్టుకొనియామహా
 భోగి జోగిచందమున నిల్లు సేర మణివస్త్రయు మాధవసేతుడుమొద
 లగునాఘులందఱును దొల్లి తెల్లించువున నెల్లువిడిచి వల్కలములుగట్టు
 కొని కాటడవులఁ గాఢముసేరు బూని శ్రీరామచంద్రుని, విరటుని
 కొల్లు పాటమునకుఁ గంకభట్టవేషమునఁ బోయిచధర్మరాజునబ్రత్య
 క్షముగఁ జూచినట్లు భావించి ఖిన్నమగుచున్నైరి. హేమచంద్రుడు
 ద్వారముకడఁ దననిమిత్తము కనిపెట్టుకొనియున్న మంతులను బలుక
 లించి యంతఃపురికింజనియె.

అతడు లోనికిం జనినపిదప మాధవసేనుడు మణినిర్మలతో మెల్లగ “మిత్రీమా! మహారాజుగారు కుశలముగ నిల్లు సేగుటంజేసి మనము భయము విడిచిపెట్టవచ్చునని యోచించుచున్నాము” యని పలుక మణివర్మ మనోవిచారమును సూచించు మందస్వరముతో “నిల్లులుకడగానేపండుగ కాదుగదా. ఈకుశలముకుశలమా? ఇరువదియొక్క దినములు నిరపాయముగ గడపవలయు. బ్రాహ్మణుల డీయూరు విడిచిపోవలయు నప్పుడు రాజుగారు సురక్షితు లని మనము నమ్మ వలయు. అంతవఱకు నాకు ధైర్యము లే” దని చెప్పి మాధవసేనుని తోఁ గలసి కార్యాంతరములమీదఁ బోయెను.

అరవిందాదేవియుఁ గుమారులు హేమచంద్రుని గనుంగొని యింతింత యన రానిమహానందమునొందిరి. దా రాపుత్రులమొగములు దీరములై యుండుటఁ గనుంగొని హేమచంద్రుడు వారిని దగ్గఱకుఁ బిలిచి లాలించి తన కపాయము లేదనియు విచారింపవల దనియు నెన్నియోభంగులంజెప్పి నిరువదియొక్కదినంబులునిరువదియొక్కగడియలట్లు వెళ్ళఁబుచ్చి వత్తునని దృఢంబుగఁ బలికే మరల నెప్పటియట్లు రాత్రి గుహకుఁ బోయి మంత్రము పునశ్చరణము జేసి మఱునాఁ డుదయమున నింటికి వచ్చెను. అట్లెరువదిదినములు గడచె. ఇరువది యొకటవనాఁ డుదయమున సరవిందాదేవి మగనివ్రతసమాప్తిదాదా పుగనైనదని యెంతయు సంతసించి యాయొక్కరాత్రియుఁగూడ నెట్టెటో కడచినతోడనే తన మ్రొక్కులు దీర్పవలయునని నిశ్చయించి ముచిగోవులు వేయి తప్పించి సిద్ధముగ నుంచు మనియుఁ గుంకుమ మేలైనది చెప్పింపుమనియు మంత్రానికి సర్పదచే వర్తమాన మంపి తద్వివిషయప్రయత్నమున నుండెను.

ఇరువదినాలుగవప్రకరణము.

ఇరువదియొకటవనాఁడు హేమచంద్రుఁ డెప్పటియట్లుసాయం
కాలము నియతుఁడై యేకాంతంబ గుహకుంజనియె. ఇరువదిదినముల
నుండి సరిగా భోజనము చేయక పోవుటచేతను మాపులు తిన్నగ
నిదుర వోకపోవుటచేతను వానిశరీరము కృశించి మొగము వెలవెలఁ
బాటి చూపఱకు విచారము గలిగించుచుండెను. గుహకుఁ జనినపిదప
హరిశర్మ వాని నెప్పటియట్లు సమ్మానించి యిట్లనియె. “రాజా! ఈ
యిరువదిదినంబులు దైవభక్తిచే నీవు గడు శ్రమనొందితివి. ఈతేయి
యు నీవు జాగరూకతతోఁ గడపుదువేని నీకష్టము గట్టెక్కు; కాని
యన్నిదినములలో నిదియే గడ్డుదినము. నీ కుపదేశింపఁబడినమంత్ర
ప్రభావముచేత మహేశ్వరుఁ డనేకరూపములదాల్చి నీమనోనిశ్చలత
శోధించును. అప్పుడు నీవు జంకుదు వేని మిగులనపాయము వాటిల్ల
గలదు. ఈమాటలు నీ కిదివఱకే చెప్పియుంటిని. నీయందుఁ గలప్రే
మాతిశయమున నురలఁ జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చితిని.” అని హరిశర్మ పలుకు
టయు హేమచంద్రుఁడు “స్వామీ! అపాయము వాటిల్లినను నాకుఁ
విచారములేదు. ఈశ్వరనేవాసకుడనై యుండి మేమ విడతు నేని
నాకంతకన్న భాగ్యము గలదే. శోధించుట కై ననుసరే బాధించుట
కై నను సరే యీశ్వరుఁడు నాకుఁ బ్రత్యక్ష మైనచో నాకదియే
చాలు” నని నిశ్చింతతోఁ బలికి గురువుననుమతిఁ బడసి బద్ధపద్మాన
నస్థుఁడై వ్యాఘ్రాననాసీనుఁడై జపమాలఁ జేతఁ బుచ్చుకొని పున
శ్చరణ మారంభించెను. అతఁడు పునశ్చరణ మారంభించినతోడనే
హరిశర్మ యచ్చోటు విడిచి యొండుకడకుఁ బోయెను. భైరవకాలకం
ఠులు రాజున కాఘ్రాటఁ గానఁబడనే లేదు. ప్రపంచ మంతయుఁ
గాఱుచీకటలు గ్రమ్ముకొని యుండుటచే భగవంతుఁ డిచ్చినకన్నులు

నిరర్థకము లయ్యెను. చుట్టుప్రక్కల కొండలలో నుండి నక్కలుతోఁ
డేళ్ళు మొదలగు జంతువులకూతలెకాని మనుష్యులధ్వని యెక్కడ
నాడు వినబడదయ్యె. ఎందుచేతనో హరిశర్మహోమగుండ మందలి
యగ్నిని గూడ నాటితోయి యార్పివేసెను. నాటితోయి బెల్లవాఱు
వఱకు పునశ్చరణముచేయవలెనని సంకల్పించుకొని హేమచంద్రుఁడు
పరమనిష్ఠుడై కూర్చుండెను.

రెండుజాముల రాత్రియైనపిదప నొకమనుష్యుఁడు తనయడుగుల
చప్పు డెవరికైన వినబడు నేమో యనుభయమున నలుకుడు గా
కుండ నడచుచు మెల్లమెల్లగ్గ గుహను జేరెను. దారి చూచుటకురెం
డుకన్నులనుడప్పు తక్కినశరీర మంతయు నతఁడు కంబళముతోఁగప్పు
కొనెను. గుహచేరినతోడనే వానిచంక నున్నవస్తు వేదో రాతిగోడకు
దగిలి టక్కుమని చప్పు డయ్యెను. ఆధ్వని హేమచంద్రునిచెవులం
బడియెఁ గాని తపోవిఘ్న మగు ననుభయముచేతను వెనుకకుఁ దిరిగి
చూడఁగూడ దని గురు వాసతిచ్చుటచేతను దనవ్యాపారము నతఁడు
విడువక నిశ్చలుడై యుండెను. అంతలో మనుజుఁ డిట్టులు నడచిన
యలుకుడు వానికి శ్రవణగోచర మయ్యెను. అప్పు డించుకభయమున
వానిమే నంతయు నొక్కసారి వడఁగి వెంటనే ధైర్యము దెచ్చికొని
భగవానుఁ డగుశంకరుఁడు తన్ను శోధింప వచ్చియుండఁబోలు నని
మదినిబెదురు లేక మఱింతగాటముగఁ బునశ్చరణము నేయనారం
భించెను. అంతలో నెవఁడో యొకఁడు సన్ననిదీపము బట్టుకొనిగుహకు
దూరమున నొక్క నిమిషము నిలిచి వెంటనే యవ్వలకుం జనెను.
కొత్తగా గుహం జూచ్చినవానిని హేమచంద్రుఁడు చూచుటకువీలు
లేకపోయెను గాని యాదివ్యవెలుగున నాకొత్తవాఁడు హేమచం
ద్రునకు వెనుకప్రక్కనుండి వానియునికి నంతయు సరిగఁగనిపెట్టుటకు
వీలుగలిగె. అప్పు డానూతనపురుషుఁడు చంకకిందనున్న ఖడ్గమునుదీసి

తపోనిష్ఠుఁ డగు హేమచంద్రుని శిరస్సు నొక్కయేట నుండెడి సేసె. పునశ్చరణసంఖ్య లెక్కించుటకు ముడిచిన వ్రేళ్ళు ముడిచినట్లైయుండ పద్మానభము వేసిన కాళ్ళు వేసినట్లై యుండ శిరస్సు బంధివడువున నెగిరి రెండుగజములదూరమునఁ బడియె. చిమ్మిలిగొట్టలముగండిననంతము వచ్చు తెఱఁగునఁ గంతనాళములనుండి కొన్నెత్తురు ప్రవాహములుగఁ బైకి వచ్చి యాస్థల మంతయుఁ దడిపె. ఆక్రోత్తమనుష్యుఁ డీదారుణ కృత్యమును నిర్వర్తించి తత్తణమె యచ్చోటువాసి యెందేనిజనియె. హరిశర్మగాని భైరవకాలకుంతులుగాని యచ్చటఁ గనంబడరైరి.

ఇరువదియైదవప్రకరణము.

“హృదయేశ్వరా! హృదయేశ్వరా! మీవారిక మింతపాడు వారిన దేమి? ఎందుపోయెద రెందుపోయెదరు. నిలుఁడు నిలుఁడు” అని యరవిందాదేవి పలవరించుచు నిద్రలో నించుక యేడ్చెను. అది విని నర్మద నిద్రాసక్తయగు దేవిని మేలుకొలుపఁదనపండుకొన్న తావు విడిచి పోవుచుండునంతలో నరవింద బాష్పాకులితముల గన్నులతోఁ గళవళముపడు మనసుతో మేల్కొంచి “నర్మాదా! నర్మాదా! సత్వరము వచ్చి నన్ను గొఱిలించుకొనవే. అబ్బబ్బా యెంతపాడుకల గంటినే! అ దేమో నాయొడలు వడఁకు చున్నదే” యని డగ్గుత్తికతోఁ బలికెను.

అమ్మాటలు ముగియునప్పటికినర్మదయున ధైవినమీపమునకుఁ బోయి “అమ్మా! భయము లేదు. ఇదిగో నే వచ్చినదాన” నని యామె మీఁదఁ జేయివైచి యించుక తట్టి యప్పటికిని మేనువడంకు దీరమి నందిటం బట్టి కౌఁగిలించికొని కాలోచితము లగుకొన్నిపలు

కులు బలికి యామె నూరడించి కొంతతడ వై నపిదప “సమ్మా! మీ కింతభయము గలిగించిన యాస్వప్న మెట్టిదో నాకెఱిగింపఁగలరే” యని యడిగెను. “సర్వదా! ఒక్కనిముసము తాలి చెప్పఁగలను. ఇంకను నామనసు మనసులోలేదు. గుండె చెడరియున్న” దనికొండొకనే పూరకుండి యించుకభీతిఁ దొలఁగి లేచి కూర్చుండి యమ్మగువ నర్పదతో నిట్లనియె. “సర్వదా! పుట్టి బుద్ధియెఱిగి యింతటిపాడుకల నే నెన్నఁడు గనలేదే. అది వెండియుం దలఁపురబాఱిన నాశరీము కంపించు నని తోఁచు. అందుచే నది సంగ్రహముగా సీకుఁ జెలిపెద కన్నుమూసి కునికినచో నేదుస్వప్నము నచ్చునో యనుభయమున నిదురవోవకయె నలుగెలంకులు జూచుచు మేలుకొంటి. మహారాజు గారు గుహకుఁ బోవుట ప్రారంభించినదిమొదలు నేటిదనుక నిద్రాహరములు సరిగ లేమి బడలికచే నెటనుండియో నూయనిద్ర సచ్చి మైకము గ్రమ్మినట్లు కన్నులు మూసివై చె. తిన్న గాఁగన్నులుమూసి తనో లేదో వెంటనే చిన్నకునుకువట్టె. సరిగాఁ బట్టినదో లేదో వెంటనే యాపాడుకలగాంచితిని. మహారాజు గారుశరీరమునిండనూనె పూసికొని నల్లనివస్త్రములు గట్టుకొని కోట విడిచి యెక్కడికోబోవుచున్నట్లు కలగంటిని. అబ్బా! మరల నామేమి నడుచుచున్నదే” యని సర్పదమెడఁ గాఁగిలిండుకొని మరల నిట్లని చెప్పఁజూడంగె.

“అప్పుడిది యేమివాలక మని పలికి నే నాయనపయనమును వారింపఁ దలఁచితిని. నామాటల కాయన ప్రతియత్తరమునె యొసంగక జాలి నించుచూపుల నావంకఁ జూచుచు యధేచ్ఛి జనియె నట.” అని తనకథ తుదముట్టఁ జెప్పకమునుచే రెండవకొడు కగు హర్ష వర్ధనుడు “నాన్నగారు! గుహకుఁబోవల” దని కలవరించె. ఆబాల కునికలవరింతవిని యాకాంత మఱింత చింతాభరముచేఁ గుది నుద్దేశించి వెండియు నిత్రైఱంగున భాషించె. చూచితె సర్వదాబాల

కుడునయిత మెట్లుకలవరించు చున్నాఁడో. ఈకలవరింతకు నీస్వప్నములకు నేదో ననర్థక ఫలమున్నదని నేను భయపడుచున్నదానను, చెడ్డకలలు మూడఁదలచినకీడులచాయ లని స్వప్న వేదులు వచింతురు. ఆకల గన్నదిమొదలు నాకడుపు చేయివెట్టి కలఁచినట్లున్నది. మనసు నిప్పులం బొరలినచందమున నున్నది. ఉపద్రవం బనుమహాసముద్రము కన్నులకుఁ గట్టినట్లుగువడుచున్నది. ఈకల యన్నికలలవంటిది కాదు. ఎన్నిసాగులు స్వప్నమును గాంచ లేదు. ఎన్నఁడైన చిత్తమింత యుత్తలపాటు నొందెనే' యని కుమారు లిరువురిమీఁదఁ జేయివైచి రెండుకన్నులనుండి రెండుబాష్పబిందువులు రాల గద్గదకంఠముతో నాచిన్నియన్నలయదృష్టము లెట్లున్నవో యని యవ్వలఁ బలుకలేక యూరకుండెను.

ఆస్వప్నవృత్తాంతము విని యామెతత్తరపాటు జూచి నట్లద సవాజముగఁ గంభీరస్వభావ యయ్య హృదయదౌర్బల్యము గలిగి యాదేవి యుత్తలపాటును శాంతిపరచుటకు లేసిధైర్యముంకెచ్చికొని యల్లన నిట్లనియె. “అమ్మా! కలలు నిక్కంబు లగునా? ఒకప్పుడు స్వప్నములో నెంతటియసందర్భముల నయినఁ జూచుచుండుముకదా! ఒకినరుండు తాను మృతినొందినట్లు తనశవమును నరులు మోసికొని పోవు చుండి వారితఁ దాను మాటాడినట్లు కలగాంచు. అదియసంభవము కాదా! కలలో వచ్చినయాపద లాపదలా! సంపదలు సంపదలా! పగలెల్ల మన స్వేపదార్థముమీఁదఁ గలిగియుండు నాపదార్థము గుఱ్ఱయే స్వప్నములు వచ్చు చుండు. మహారాజుగారిం గూర్చి మీది కిడుభయపడు చుండిరి గావున మీభయమున కనురూపము లగుస్వప్నములే వచ్చుచున్నవి. కలలోనైన హేమచంద్రమహారాజుగారి కాపద రాదు.”

అనవుడు నామాట తనమనంబునకుఁ బరమానంగరాయక

మగుటచే నయ్యరవింద నర్మదా! యింతమాట బుట్టిననోటివాక్యమున రాజుగారు చెక్కుచెదరక నాకన్నలకుఁ గానఁబడుదు నేనినీనోటినిండ గలకండంబులు బెట్టెదను. నీమేరు బంగారముతో నింపెదను. అంత భాగ్యము నా కబ్బునా? నర్మదా! ఏ మయినను నరే నాబొంది యిచ్చట నున్నది గాని యాత్మ యిట లేదు. ఇప్పుడెంతరాత్రి యైనదో చూచి నాకును రాజ్యలక్ష్మికిని బిశ్పుప్రాయుఁ డగు మణివర్మ కడకు నీవుపోయి నాకన్నకలయును నాయున్నయునికియు నన్నుబాద విన వెరపు తెఱంగు నాతనికిఁ దెలిపి కతియపరిచారములఁ దోడ్కొని గుహకడకుఁ బోయి మహారాజుగారిస్థితి సరసి కుశలవార్త నాకుబంపు మని చెప్పవలయు. ఎన్నివిధముల నివారించుకొన్నను మనసుకీడునే శింకించు చున్నది గాని శుభమును శంకించుట లేదు. తనసాయమే రాజకుటుంబమునకు వజ్రికవచ మనుము. రాత్రి యని బద్ధకింపవలదనుము. ఈరాత్రిగడపితి మేని యాపద గడపితి మనుము. ఈక్షణమచను మనుము. త్వరపెట్టుము.

నర్మదయు నట్లకా యని యాక్షణమ లేచి యొకదివ్వె చేతఁ బూని దంటతనము గలయిరువురుబంట్లను దనకు సాయము జేసికొని మందిరము వెడలి ప్రతికవాటమునొద్ద నున్నయారెకులు నడితేయిం దనపోకకుఁ గారణంబు సనేకప్రశ్నంబులు వేసి యడుగ వారి కందఱకుఁ దగుప్రతిభృత్తరంబుల నిచ్చుచుఁ గోట దాటి రాజవీధింగొంత దివ్యుపోయి మంత్రియగు మణివర్మ గృహంబునకుఁ జని ద్వారముకడ నిలిచి తానెఱింగినసేవకు నొక్కని నెలుఁగెత్తి పిలిచెను. ఓలుమటయు సేవకుఁడు బండనిద్దరలోనుండి మేల్కొని తలుపుఁ దీయకపోవుటచే మేడమీఁద నున్న మణివర్మయే యామెపిలుపునకుఁ బలికి సేవకుని లేపి తలుపుఁ దీయించి యంతటి యర్ధరాత్రిమున సంతఃపురపరిచారిక తన యింటికి వచ్చుటకు నుత్కృష్ట మయినకారణ ముండ వలయు నని

యది తెలిసికొనుటకు, వేగిరపడి మేడమెట్లుదిగి వచ్చి “సర్వదా! రాజు గారికిఁ గుళలమా! అంతఃపురమున నద్భుతము లెవ్వయు లేవు గదా? ఇట్టిసమయమున నీవు నాకడకు రాగత మేమి?” యని గుక్కతిరుగు కుండ నొకమాట వెంట నొకమాట వచ్చునట్లుడిగెను. సర్వద యా నడువులు విని “దేవా! అంతఃపురమున నద్భుతములు లేవు. దేవిగారు దుస్స్వప్న మొకటిగాంచి పుహారాజుగారి సేవమును గూర్చి సంది యము నందుచున్నాడు. కలలు నిక్కవంబులు గా వని నే నెంత ధైర్యము చెప్పిన నామె నిలుచుట లేదు. ఆయంధహస్త లగుకొండలు పరిజనుల వెంటఁబెట్టుకొని సంచారికడకు మిమ్ము బొమ్మని వేడు కొనుటకు నన్నఁ బంపిరి. ఆమె, యిప్పుడు మతలేక యున్నది. ఆమె ప్రార్థనమున కనుగుణంబుగ మీరీ వర్తింతురేని కే సత్వరంబ రూమె సమక్షమునకుఁ జనియెద. ఈసమయమున నేను దాపున లే కున్న నామెచింత యినుమడింగు. మీఁద దేవరచిత్త” మని చేతులు జోడించి వానియెదుట నిలిచెను.

మణివర్మ తచ్చర్చిత్రము విని శలయెత్తి యాకసమువంక చూచుచు, నొక్కనిముస మాలోచించి “సర్వదా! దేవివారి యానతి చొప్పున నిప్పుడే కొంతవరివారము దీసికొని యానెలఁబునకుఁ బోయి రాజుగారి కుళలవార్త తనకుఁ దెలియపఱచెదనని చెప్పెము. నామన స్సుని సందేహాశయ ముటచేత నేను నిదురవోసక నీవు నచ్చునప్పటికి మేల్కొని యిట్టటు దిగుచుంటిని. ఈవిషయమున దేవిగా రెంతభయ పడు చున్నారో నేను సంత భయపడుచున్నవాడను. ఇదిగో నే నిప్పుడే దండపాణిమాధవసేన ప్రముఖులను దోడ్కొని యచటికిఁ బోయెను. నీవంతిప్పుర కరుగు” మని యానతిచ్చి యొక సేవకునిం బిలిచి “యో! సగమశర్మను, మాధవసేనుని, దండపాణిని తీసికొని నాకడకుం దోడ్కొని” ముని పంపెను.

అనంతరము సర్వదయు మణివర్మయొద్ద సెలవు గైకొనిమరల
 నంతిపురి కరిగి మంత్రినచనంబులు రాజపత్ని కింజెప్పె. అన్నెలతదన్న
 కొన్ని గడియలలో మంత్రీయానమాళిదాల్చిమాధనసేవప్రముఖులు
 వచ్చి తమ్ము రావించినకారణ మడిగి తెలిసికొనిమహారాజుగారికిమఱి
 యొకభయ మేదియు లేక పోయినను దేవిగారిహృదయసంతాపము
 బాపుటకై సింహగిరికి బోవలసినదే యని నిశ్చయించి మెటియల
 వంటిబంట్లు ముప్పదుగురు విచ్చుకత్తులు దాల్చి తమవెంట నంటి
 వచ్చునట్లునతిచ్చి మణివర్మతోఁగూడ బయలు దేరిరి. అండఱి
 మనస్సులు భయశంకాకులితము లగుటచేత నడచునప్పుడు వారొకరి
 తోనొకరు తఱచుగమాటలాడికొనలేదు. డండపాణిమాత్రమునడుమ
 నడుమ పరమేశ్వరా మహారాజు దీర్ఘాయుష్కర్తుఁ డగునట్లు చేయు
 మని వేడఁజూచె. అందఱుఁడేరి సింహగిరికి బయన మగునప్పటికి
 సరిగ జామురాల్పియైన లేదయ్యెను. మంత్రీ గృహమునుండి సింహ
 గిరినమీపమునకుఁ బోవునప్పటికి మూడుగడియలరాత్రి యుండె.
 కావునవాండు భజములపై నాగళ్లు వేసికొని పొలములకుఁ బోవు
 చుండిరి. పట్టపగలు పరపురుషులమొగంబులు చూడనొల్లనిచేనపడం
 తులు దిగుడుబావులకు నూతులకుఁజెఱువులకుఁబోయిచీకటిచాటునఁ
 బాసీయజలంబులు తెచ్చుకొను చుండిరి. జననిండలకు వెఱచినవీటజనం
 బులు తెల్లవాఱకుండ మేలుకాంచి వదలలేక వదలలేకప్రియజనంబును
 వదలితేయినిదురలేమికూరుకొనిపోవుకన్నులతోడడబడుపాదములతో
 దూలియాడు మేనులతో నొరులు తమ్ము గుర్తింప కుండ ముసుంగులు
 వైచికొని గృహభిముఖు లగు చుండిరి. దూరప్రయాణములారంభించి
 రాత్రి యావీల విడిసినపాంథులు ముందుపల్లె యెండ యెక్కకుండఁ
 జేర వలయు నని పెండలకడమేలుకాంచియిష్టగోష్టులు చెప్పకొనుచు
 పయనము వెడలిరి. రాత్రి జరిగినహృదయదారుణ వృత్తాంతమునకు

నెంతయు విలపించు చున్నవో యన పులుంగులెలుంగు తె త్తికూయఁ దొడంగె. తేయి యెందేని యధేచ్ఛంబుగఁ జరియించి చేయరాని దాజ్ఞస్యములఁ జేసి పగలు గ్రంబులలో డాఁగి యెవ్వరికిం గానఁబడ కుండఁ గోరుదుర్జనుల చందంబునబాములు మొదలగుదుష్టజంతువులు పుట్టలలోఁ దూఱఁజొచ్చె. నక్షత్రంబులు మందమందకాంతులు గలవై క్రమక్రమంబున నంతరింపఁ జొచ్చె.

ఇరువదియావ ప్రకరణము.

మణివర్మ మాధవసేనప్రముఖులతో గుహసమీపమునకుంబోయి తనయనుచరులంజూచి “మనమందరము కట్టగట్టుకొని యొక్కసారి యక్కడకుఁబోవ రాదు. మహారాజుగారు నిష్ఠలోనుండురు. మన సందడిచే వారికి మనశ్శాంచల్యము కలుగ వచ్చు. కావున మీ రీచట్టుకింద నిలువుఁడు. నేను బంటునొక్కని వెంటఁగొని స్థితి నరసి వచ్చెద”నని వారి నచ్చట నిలిపి కాగడా తెచ్చినమనుష్యుని, బంటు నొక్కని వెంటఁగొని యడుగులచప్పుడు గా కుండఁ నడిచి గుహద్వారముకడకుం జని బంటుంబిలిచి “యోరీ! లోపల మహారాజుగారున్నారేమో కాగడావెలుగునం దొంగిచూడు” మని యానతిచ్చెను. బంటు చిత్తమని మెడ లోనికిం బెట్టిచూచి “స్వామీ! నేల యంతయు నెత్తురుతోఁ దడిసినట్లు కనఁబడుచున్న”దని భయమున గద్గద కంఠుడై పలికెను. “ఏమీ! నేల నెత్తురుతోఁ దడసెనా?” యని మణివర్మ, మాధవసేనప్రముఖులం దోడ్కొనిరమ్మని బంటు సంపి ధైర్యహీనతచేత దేహబలము నడల నిలువనత్తువ లేక యొకతాతి పైఁ గూర్చుండె.

అంతలోఁ దక్కినపరివారము వచ్చుటయు మణివర్మ దండ పాణిమాధవసేననిగమశర్మలఁ బిలిచి “నాకుఁ గాళ్ళాడకున్నవి. నన్ను లోపలికిఁగొనిపొం” డని యామువ్వుర సహాయమున గుహం జొచ్చె.

చొచ్చి చూచునప్పటికిఁ గాగడావెలుగున నేల యంతయు వసంతము జల్లినట్లులుముఖానిననెత్తురిలో శిరోహీనమై పడియున్న హేమచంద్ర మహారాజుమొండెము, మొండెమునకు బారెడుదూరమునఁబడియున్న శిరస్సు వారికన్నులకుం గానఁబడియె. కానంబడుటయు మణివర్మ మ్రోనువడియె. నిగమశర్మ నిశ్చేష్టుఁ డయ్యె. మాధవసేనుఁడు మతి లేక వెంగలిచూపులఁ జూచె. దండపాణి దడదడ వడంకె. వారిసిత్తి చూచి తక్కినపరిజనంబు కళవళము నొందె. అట్లు లొక్కనిమేషము మ్రోనువడియుండి కొన్నెత్తురులు చూచుటచే జెడరి చీకటులు గ్రమ్మినకన్నులు దెబిచి “యీ కే మున్నది. మనమహారాజునేలపాలయ్యె. హా! మహారాజా” యని మూర్ఛిలైన. నేపకు లందఱు హాహాకారములఁ జేయ గుహ ప్రతిధ్వను లెనఁగెను. మణివర్మనూర డించుటకు దండపాణిప్రముఖులు నెత్తురులోనం జదికిలఁబడిరి. మాధవ సేనునకుఁ గన్నులనీరు కాల్యలై పాటఁ జొచ్చె. నిగమశర్మ మేను ముచ్చెమటలం బోసె. పరిజనము లొక్కొక్కరుగ లోనికి వచ్చి తేనిం గాంచి నెత్తినోరు గొట్టుకొనువారు రొమ్ముమోదుకొనువారు తల తాళ్ళం గొట్టుకొనువారు నిలువ లేక యుస్సురని చదికిలఁబడు వారు హరిశర్మం దిట్టువారునైయుండిరి. అప్పుడు నిగమశర్మ మిక్కిలి గడుసుదనము చేనిఛాందసుఁ డగుటచే యాడుదానివలె వెక్కివెక్కియేడ్చుచు నిట్లయె. “అయ్యయ్యో! యీయుపద్రవం బున కంతకుఁ గారణము నేనే. హరిశర్మ మేకవన్నెపులి” యని యెఱుంగ ! వాని మహిమలు వెయినోళ్ళం బొగడి మహారాజుగారి ప్రాణము తీయించితిని. దురాత్మా! హరిశర్మా! ఎంతపని జేసితివిరా? బ్రాహ్మణుఁడ వనుకొంటిని గాని కటికవాఁడ వనుకొన లేదు. ఓ బ్రాహ్మదేవుడా! నీ వెంత యవివేకివి. సృష్టి మొదలుకొని నేటివఱకు నీవెంతటిమహారాజు నెప్పుడు సృజంప లేదు. నీతలగొట్ట. నీచేల్లో ని

పనికావున నిర్నిమిత్తంబుగా నొక్కనిముసమందు నిరుపమానగుణ రత్నాకరునిసేలపాలుజేసితివి. మరలనిట్టిరాజును నీజన్మమధ్యమందు నీవు సృంజింపఁగలవా? ఇంతకు బూర్వజన్మకృత మగుపాపమిట్లున్నది. ఎవ్వరేమి చేయఁ గలరు. * అని వగచుచుండ మాధవసేనుడు మహారాజుమొండెమువంక దిరిగి. “హా మహారాజా! నీవు లేకపోవుటచే శ్రీవగరంబు నిరాధార మయ్యె. సరస్వతి నిరాలంబ యయ్యె. పండితప్రకరము నిరాశ్రయ మయ్యె. భ్రత్యజనము నిర్గతక మయ్యె. నసుంధర నిరాభరణయయ్యె. రాజకులము నిశ్శూర మయ్యె. దారాపుత్రులు నిర్భాగ్యులు ప్రజలు నిర్భాగ్యులు మంత్రులు నిర్భాగ్యులు నై యుండ వారికి నీవెట్లు “దక్కుదు”వని పరిపరివిధంబుల విలపించుచుండ నంతలో మణివర్మ మూర్ఛనుండిలేచి “మాధవసేనా! హేమచంద్రాస్తమాన మయ్యె. విబుధుల కింక గడుపునిండ నన్న మైనను దొరకు ఊరిది. ఇంక చిత్రభానుండుదయించి యగ్నిశిఖలం బోలు తనకరములచేతఁ బ్రజలను మంగలములోఁ బెట్టి వేచినట్లు వేచు. ఈ పని చిత్రభానుండు చేయించి యుండు. వాడు చచ్చినమాట వట్టిది. ‘పాపీ చిరాయ’ వనమాట నిజము. ఇంతదుష్టార్థము నంకల్పించి యుండ వాఁడేల చచ్చు. పయోముఖ విషకుంభ మగునీహరిశర్మ యాదురాత్మునిచేఁ బ్రేరితుం డై వచ్చి తలపెట్టినకార్యంబు చేసి పోయె.

ఆదురాత్మునిమొగంబు చూచినదిమొదలు వాడు విశ్వాసనీయుండు గాఁడనియు నాతనివలన నపాయంబు తప్పక సగు ననియుఁ బలుకెఱుంగుల నే మొరలు పెట్టుకొన్ననునామాట లీయసమునిచెవుల కెక్కెనవి కావు. ఇంతకుఁ గాలంబు త్రోసికొని వచ్చు చుండ నావలుకు లెప్పగిదిని పథ్యంబు లగును. అతిదారుణ మగునీవార్త సరవింద కెఱ్ఱెఱుంగునఁ దెల్పుదు. నేను భర్తృకుశలవార్త దన కెఱింగింతు

నని పుట్టెడానతో నున్న యమ్మహాదేవి యాయప్రియంబు విని జీవించునే. తల్లి మఱియొకభంగి యైనచో నో రెఱుంగనియాచాలకులు బ్రతుకుదురే? ఏమి మూఁడ నున్నదో యెవ్వఁడెఱుంగు అయ్యయ్యా! మధ్యమలోక మందారవృక్షము మంటిపాలయ్యె ఇంక కపిసమూహంబులయాశలడుగంటె. అధిక తేజోరాశి యైనసూర్యబింబ మస్తమించె. కాశ్మీరమంధకారబంధురం బగు దురాచారులగు నిశాచరులువిచ్చల విడింజరియింపవచ్చు. శత్రువుదగజంబులగుండె లవియఁజేయు రాజసింహంబు కడ తేఱె. కూరినత్వవృద్ధి గాన నయ్యెడు కాఁబోలు!” అని విలపించు చుండ దండపాణి కిన్నియ వస్త్రాచలమునం దుడుచుకొని “హా రాజసింహమా! నీవు లేకునిక జనమానసంబు శోభావిహీన మై యుండు. మీరు లేనిశ్రీనగరంబు సింగము లేనియడవి. శీతాశుఁడు లేనియాకాశము. దైవోపహతుల మనుమాను నీవంటి పృథ్వియు ఎక్కువనే” యని వగచి లెనవలెదుఁగియు నాడ చల్లించి తక్కినవారతో సమానుడయ్యె. మణివర్చయుల గొండొక సేపు బిట్టు వగచివగచి కొం లివడికించుక యూరిపిల్లి మాఁగ నెఱుఁగెను పట్టుకొని “మిత్రయా! మొదటనుండియుఁ గార్యములు మనఁగల మై ననుటచే నేదివచ్చినను మనకిరువురకుం దప్పదు. నీవంటి పురమునకు సర్పరమ యరిగి మనరాకకై నలుప రాని మాత్రముతో సిరియించు చుండునదివిందాదేవకఘోరవార్త విన్నపింప నలయు. నను దివ్యం గలపరిజనంబు లిట నుండుదు” మని పలుకుటయు మాధవసేనఁడు వేరై ముఁఖావేశివగ వశుఁడై యహిత్యా! రాజశాసనంబునందోల నుమానయు నానమన్నింపఁ దగిన దే కొని పుంజుమంటి బూదు గొప్ప రై మురివిందముకింటె నెక్కువ నుకుమారి యనసరిపగ కల్గు మన్ననలెఱు. కంటిక నే నగ పడిన తోడనే యాదేవి నాకెఱుంగ వచ్చు మహారాజు కుశలియే యని యిగిన నే నేమని చెప్పుదు. ఈకథ దెప్పుటకు నాకు నో రెఱు

లాడు. మంగళవార్త తెఱిగింపవలసిననోట మరణవార్తలు దెలుపవలసివచ్చెనే! ఇక్కార్యంబు నే జేయ నొల్ల. మీరు రండు. మీ వెంట నేరువచ్చెద" నని వినయముతో విన్నవించెను.

మాధవనేరునిమనస్సు మిక్కిలిమెత్తని దనియు నతఁ డట్టికఠిన వార్తలు దెలుపఁ జాలఁ డనియు మణివర్మ యెఱిగి యుండుటచేఁ దానే యవ్వాధవనేరుని వెంటఁబెట్టుకొని పోవఁ దలంచి దండపాణిని నిగమకొనుగుహలో రాజకళేబరసంరక్షణనిమిత్తము నిలిపి వారికి సాయముగఁ దక్కిన పరివారము నుంచి యిరువురబంట్ల వెంటఁగొని బయలుదేటి గుహవిడిచి రాఁ గాళ్ళాడక యొకసారి నిలిచి బ్రాహ్మణుఁడ! యెంతవని చేసతివిరా? యని యొకమాటును హా! రాజరాజ నీవంటి యుత్తమోత్తమున కెంతటిగతి పొందినది నని వేటొక మాటును, నయ్యయో! ఆబిడ్డలమొగ మెట్లుచూతు నని యింకొక మాటును మనసుపోయిన తెఱంగున మరుఁగుచు నోటికి వచ్చినవిధమున నడువుచు రెం డడుగులు నడిచి మరల వెనుకకు వచ్చుచుఁ గొంతనేపు పిచ్చివానివిధమునఁ జరియించి యెట్టకేలకు సాగిపోయెను.

అట మణివర్మ సమక్షమునండి సర్వద మరల నంతఃపురికిఁ బోయి పడకగదిద్వారముననే నిలిచి తనరాకం బ్రతీక్షించు చున్నదే పింగుసంగొన యమాత్యుఁడు గుహవద్దకుఁ బోవనమకట్టెనని యామె కెఱిగించి యిండుక తడవామెచిత్తమును శాంతింపఁజేసెను. కాని యంతింతవలె పడయున్నను మగనివార్తలు తెలియకుండుటచే నిమిస మొక్కిజూ మెనెట్లు కనబడి కాల మామెకు మిక్కిలిభారమాయెను. ఒక్కసారి కూర్చుండు. వేటొకసారి కూర్చుండ లేక పన్నుండు. ఇంకొకసారి యెద్దియుం దొరచక ద్వారముకిడకుఁబోయినిలుచు; మఱి యొకసారి మణివర్మ వచ్చుచున్నవాఁ డే మో చూడవే యని సర్వదా గొప్పయిడుగులదూరి మంపు. ఎప్పటికి నయ్యమాత్యునిదర్శన

ము కాకపోవుటచే విసికి యొకతూరి యాదేవి నర్మదతో బాష్పాకులి
తయై “యోసీ! ప్రాణనాశున కపాయ మేదైన జగయుండదుకదా?
లేనిచో నింతతడవేలనే? ఏమొ కాని నామనసు నామనసునే నమ్మ
కున్నదే? ఈక్షణము మహారాజుగారువచ్చి నాకన్నలయెదుట నిలిచి
నాయలమట దీర్చిన నెంతబా గుండును. వాగు రా నక్కట లేదు.
కుశలవార్త కాకిచేతఁ జెప్పిబంపినను నాకుఁ జాలును.” అనుచు
మనోగత మైనదుఃఖమునకు వచోరూపక మైనయాకారము నొసంగు
చుండ నంతలో రెండవకొడుకగు హర్ష వర్ధనుడుమేలుకాంచికన్నలు
నులిమిఁకొనుచు లేచి కూర్చుండి యెడలుపిరుచుకొని కన్నలు దెఱచి
చెక్కునఁజేయి వెట్టుకొని యొకచోఁజేష్టలు దక్కిబంగరుబొమ్మవలెఁ
గూర్చున్న తనతల్లిని జూచిదిగ్గునపాన్పుడిగ్గి యొడిలోఁ గూర్చుండి
“యేమమ్మా! నీవిప్పుడు మేలుకొని యుండుటకుఁ గారణ మేమి?
నీవు విచారించుచున్నట్లు కనఁబడు చున్న నాన వేమి? నాన్న గారివార్త
యేమయినఁ జెలిసినదా! అమ్మా! అయ్యో పండుకో వేమే!
నీ విన్నాళ్లవలె లేవేమే! అదియేమో నాకుఁ జెప్పవే! నాతో
చెప్పట కేమే? నర్మదా? ఏమే మాయమ్మ యిట్లున్నది కారణము
నీవైనఁ జెప్పవే!” అని పరిపరివిధంబుల నడిగి వారిరువురుఁడనమాటల
కుత్తరం బొసంగకపోవుటయుఁ దల్లికన్నలనుండితనప్రశ్నంబుకుత్త
రంబులువోలె బాష్పంబులు రాల్చుటయు వీక్షించి యలఁడుం జిన్న
వోయి లేచి నిద్రించు చున్నవిక్రమ సేనునికడకుఁబోయి అన్నయ్యా
అన్నయ్యా! ఒకసారి లె’ మ్మని మీఁదఁ జెయివైచి తట్టెను. అను
జానికరస్పర్శ మగుటతోడనే విక్రమ సేనుడు మేలుకాంచి యుండుటం
జూచి యేమేమి! మీరందఱు మేలుకొని యున్నారేమి? తమ్ముఁడా!
అమ్మ యిట్లున్నదేమి? నర్మదా! నీవు నట్లుంటి వేమే యని వేర్వేఱ
నందఱ నడుగ నాతనికి నర్మద యిట్లనియె.

“అమ్మగారు మీనాయనగారిమీద నొకపాడుకలగని విచారించుచున్నాడు. ఆయనకుశలవార్త వరయుటకు సింహగిరియొద్దకు మణివర్మప్రముఖు లిదిగి యున్నాడు. వారింకను రాకపోవుటచే నీమియాందోళము మట్టిపెంచినది. ఇదియే విచారకారణము”. అని యెఱింగించుటయు హర్షవర్ధను “ఇదియే కారణము. నేనెంతయడిగిన నాకెవరుం జెప్పరై రేమే? అన్నయ్యా! మనమిద్దఱము సింహగిరికిష్టజే పోయి నాయనగారివార్త స్వయముగా వరసి వత్తము రమ్మని పిలువ నొనానొన పడవన యిది విక్రమనేనుడు పాన్పు డిగ్గె. అయ్యిరువురయత్సహముం జూచి సహజముగ వాడు సాహసముట యెఱిగినదగుటచే నగనింకాదేవి చివాలున లేచి యిరువురంజెరియొక చేతంబట్టుకొని “నాకులగీచముం గా ! చాలు మీ సాహసములు. నాదినములు మంచిని కావు. గడపకాటి మీ రావలకుం జన వద్దు. సింహగిరిశోరములనాటిమీనుడ మీకుంజ్ఞిగారికి భయమేమియుండు. ఇంతకు మణివర్మయినాటికి వచ్చుచుండు” నని పలికి యాకట్టల యత్సహంబు నివారించి కూడ నుండఁజెల్లె. అంతలో మనుష్యులు నడచినచప్పుడు శ్రీరాణగోచరం బగుటయు నందఱు ద్వారముకడకుం జనిరి.

ఇరువదియేడవ ప్రకరణము.

అప్పుడు తెల్లవాలు చుండె. కాకులు కావుకావు మనికూయం జొచ్చెను. పోవుచున్నచోటలు మెల్లమెల్ల వ్యాపించు చున్న వెలుగుల, సడుమనసుమ మనుష్యులమొగములు స్వల్పప్రయత్నముతో గుర్తించుటకు వీలుగ నుండెను. కొటనమీపమునకు వచ్చినతోడనే

యా యమాత్యులకిరువురకు మనోధైర్యంబులు జాటిపొయె. మొగంబులు వెలవెలఁజోయె. నడచుటకుఁ గాళ్ళొడవయ్యె. ఊర్పులు నిడుదలయ్యె. అచ్చట నేదీచూచిన వారికి మహారాజే జ్ఞప్తికి వచ్చె. రాజభటులు నారివాలకములంజూచి భయపడి యేదీయో మూఁడినదని యొండ్లొరులతోఁ జెప్పుకొనసాగిరి. ఆమంత్రి లిరువు రెల్పెటో కోటఁజొచ్చి యనేక కఠోంతరంబులు గడచిగడచి వంచినతలలతో బాష్పాకులితములై మార్గమును జూడరానికడలతో మందమందములగునడకలతో సంతయడఁచిన నడఁగఁ సముచ్చితరంగములవలె నునికి యునికి వచ్చుదుఃఖముతో నంతుపుగుమి పమునకు వచ్చు చుండ ద్వారముకడ నదివఱకేచేరియున్న విక్రమసేనఁ డదిగోమాధవసేనఁడని వేలితోఁజూపెను. అదిగో మణివర్మయని నర్మద పలికెను. ఆపలుకులు వినినఁడనే యగవిండా దేవితెప్పవాల్మకవారివంకతప్పక చూచి, చేష్టలు దక్కి తలలువంచి కఱ్ఱబొమ్మలవలెగడలు వారివాలకములు తనకుండ్పైకిరములుగ నుండకపోవుటచే రాజభటుంబోబ్బి వకమగుళుభవార్త వినంబడునో పిడుగుతునకనంటిని శుభవార్త వింబడునో యనినందిగమునకు భయంబునకు లోనై జయ ముచగొప్ప బరువుతో నిండినతన దేహము ననఁటికంబములవంటికొళ్ళు భరింపఁ జాలమి నిలువలేక గోడకుంజేరఁబడి కూర్చుండెను. బాల్యచాపలంబునకు భయంబు తోడుసూప హర్షవర్ధనుఁడు తనయంతరంగంబున నెలకొన్నయాత్రము నిలుప లేక వినవిన నడచి వచ్చుచున్నమంత్రుల కెదురుగాఁ జోయి మణివర్మచేయి బట్టుకొని “మానాన్న గాకు కుశలముగ నున్నావా? ఏమి చేయుచున్నారని” యడిగెను.

అడుగుటయు జాలిగొలుపు బాలకునిపలుకులు ములుకులై నాట దుఃఖజలముతో నిండిన మణివర్మ మనస్సను కడవ చిల్లినడియెనో యన్నట్లు రెండుకన్నుల కొలఁకులనుండియు వేడికన్నీళ్ళు దొరఁగి శాల

కునిమనకమున కభిషేకము చేయఁజొచ్చెను. వేడికన్నీళ్లు తలఁచడుపుటయు వేడినిట్టూర్పులు మొగమునకు సోకుటయు నిట్టూర్పులకతమునకడుపు మాటిమాటికినుబుకుటయుఁ దనయఁడిగినప్రశ్నమునకు త్తరము లేకపోవుటయుఁజూచి బాలుఁడు హర్షవర్ధనుఁడు తెల్లబోయి నిలిచెను. అంతలో విక్రమసేనుఁడు పరుగెత్తుకొనిమంత్రీకడకుఁబోయి “అయ్యా! తండ్రిగారిం దోడ్కొనిరాక మీఁగంటిగ వచ్చితి రేలే?” అని మఱియు నేదో పలుకబోవుచుండ మణివర్మ దుఃఖపరవశుఁడై “హా మహారాజా” యని నేలపయిం బడి మూర్ఛిలై. “నాయనా మీతండ్రి గారికుశలవార్త నెఱింగించునట్టిపుణ్యము మేముచేసికొన మైతి” మని బ్రాహ్మరోధముచేత మఱియు మాటలాడనోపక మాధనసేనుఁడు నేలం జదికిలఁబడియె.

అమాత్యులదాగుణవచనము లనెడు మేఘగర్జనములువినఁబడిన తోడనే మందరమున దుఃఖనర్హము గురిసెను. అరవిందాదేవిహాహృదయేశ్వరా! యని యొక్క కేక వైచి మూర్ఛిలైను. నర్మద దేవిపాదములయొద్దబడి యేడ్వసాగెను. తండ్రివార్తయుఁ దండ్రియవస్థయు నెఱిగి బాలకులిరువురు వెక్కివెక్కి యేడ్చుచు లోనికింజని స్మృతి యెటుంగక పడియున్న తల్లికడకుఁబోయి రెండుప్రక్కలఁ జెరియొకరు గూర్చుండిరి. పిదపనంతఃపురమందలిసేవకులందఱు హా! హేమచంద్ర మహారాజా యని యాకృందనము చేసిరి. వారలరోదనంబులు విని యాచెకులు మొదలగు కోటకాపదులు వినువారిగుండె లవియునట్లు మిన్న ముట్టునట్లెలుఁగై త్తి విలపించిరి. కోటలోనికళవళమునబట్టి మహారాజామరణవార్త యానోటనుండి యానోటంబడి నగర మెల్ల నిముషములో వ్యాపించెను. వ్యాపించుటయుఁ బ్రజలుహాహాకారములు జేయువారు హరిశర్మం దిట్లువారు, పానుపులపైనుండి దిగ్గున లేచు వారు, పరుండినవారి కీవార్త జెప్పుచు లేపువారు తోచక యిం

దందు దిరుగువారు తొట్టపాటున పనులు మఱచువారు తమ్ముడుగ వచ్చినవారి కావార్తజెప్పవారు చెప్పవచ్చినవారి గుచ్చిగుచ్చి పశ్చిలడుగువారునై పలుతెఱంగుల నుత్తలపాటు పడజొచ్చిరి. అంగనలు ప్రాతఃకాలగృహకృత్యములు మానిగుంపులుగూడి కన్నుల నీరు వెట్టుకొనుచు నొండొరుల నమ్మా యక్కాయని పిలుచుకొనుచు నింక నరవించాదేవి బ్రదుకదని కొందఱు, కళారాశియైన యామెగ మునకు బ్రహ్మ వైధవ్య మెక్కడవ్రాసెనోయని కొందఱు, దైవము కంటికి పేలగింజయుం బెద్దయయ్యెనని కొందఱు దేవి నోచిన నోము లన్నియు నేమయ్యెనే యని కొందఱు, మంచివారికి దినములు కావని కొందఱు, దైవనియతి యిట్లున్నది, యొకరినననేల యని కొందఱు, దోచినపాలికం బలుకజొచ్చిరి. పురుషులనేకులు ప్రభాతకృత్యములు నెఱవేర్చకయే రాజక శేబరముంగనుంగొనుటకు సింహగిరివంకకుంజునిరి. కొందఱు సత్వరంబున కాల్యంబులందీర్చి యాప్రదేశమునకుం జనిరి.

అట మణివర్మయు మూర్ఛనుండి తెలివి దెచ్చికొని సంతత ధారగఁ గన్నీరు కారుచుండఁ బ్రక్కను గూర్చున్నమాధవనేనుని జూచి గద్గదకంఠముతో “మిత్రీమా! రాజపుత్రులేరి? దేవియవస్థ యెఱ్ఱెఱుంగున నున్నది? ఎఱ్ఱెఱుంగుననున్న దని యడుగ నేల! మగ పులుగు నెడబాసినయూసులకుఁకి తెఱఁగున నల్లుకొన్నప్రాపుఁబాసిన తీగలాగున నిరాధారయైయున్నదికాబోలు. నన్నొకసారి దేవినన్ని ధానమునకుంగొంపోవు దే. పూర్వపుమహారాజుగారికాలపువాడనైన నేను ముందుగాకడ తేఱక యీఘోరవార్త వినుటకు దేవికి వినిపించు టకుఁ గాబోలు నిరుడుపుట్టెడురోగమువచ్చి బ్రతికితిని. హేమచంద్రుని నాచేతులతో నెత్తియాడించితిని. ఇప్పటికి సరిగ ముప్పదిమూఁడేండ్లయినఁ జెల్లలేదు. వచ్చెడు దశమికి ముప్పదిమూడవయేడు నిండును. ఇంతలోనే యామహాత్మునకు నూతేండ్లు నిండినవి. తండ్రి

యగుచిక్కిన సేనుడు మరణకాలమున నన్ను బాన్సుకడకు జేరంబిలిచి తనచేత నాచేయిపట్టుకొని, హేమచంద్రుడు నీవాడు కాని నా వాడు కాడు. రాజ్యము గొప్పది; వయసు చిన్నది. పగతురనేకులు. బుద్ధిసంపన్నుడ వగు నీవె యాతనికి సప్తాంగములట్లు పనిచేసి నే నన్నప్పటియట్లు వానిచే రాజ్యంబు జేయింపవలయు"నని నాచేతిలో జేయి వైచి వాని స్పృగించె. అప్పగించినందుకు నే నిప్పు డామహా రాజును జేతులార మృత్యుదేవత కప్పగించితి. ఈవిషయమున దక్క సత్యవిషయముల నీడు నాగీచి నటు దాటి యెఱుంగడు. ఏమైన నేమి తుద కిట్లయ్యె గదా. న న్నాయమ్మకడకుం దోడ్కొని పో" మ్మని వేడుకొనియెను. మాధవసేనుడు డగ్గుతికతో "నయ్యా దేవి యవస్థ యతిదీక్షముగ నున్నది. నీవు మూర్ఛిలినతోడనే దేవియు హా! ప్పాణేశ్వరా! యని మూర్ఛిల్లి చైతన్యములేక పసిడిబొమ్మతెఱంగున లోనం బడియున్నది. తండ్రిచావు నిప్పు డిప్పుడే విని గుండెలు చెదర బెంగటిల్లి యున్న బాలకు లిద్దఱు; దల్లి యేమగునో యని యామె కిరుప్పక్కల జేరి తల్లిని కన్నీటితో స్నానము చేయించుచు న్నారు. ఆల్లిబిడ్డలదురివస్థం జూడ నాకడుపు చుమ్మలుచుట్టుచున్నది. నీవదిచూచి సహింపగలవే. ఐన నటు పోదలగతువేని పోవుదము ర మ్మని పలికెను.

అసపుడు మణివర్య "మాధవసేనుడా! యెంతవెట్టివాడవు. అంతటిమహారాజుశరీరమును రెండుతునుకలై నయవస్థలో జూచి యింకను బ్రదికియుండిన తొతిగుండెవారము మనము తల్లిబిడ్డలయవస్థజూచి సహింపజాలము. ఎడపద నన్నటకుం గొనిపో" మ్మనిపలికెను. పలు కుటయు మాధవసేనుడు వానిని లేవనెత్తి మెల్లమెల్లగ దేవి యున్న నెలుగునకుం గొంపోయెను. అట్టిగువురు వరవింద యున్నగదికి బోయి యొకచోట జుట్టిలబడిచేష్టలు దక్కిపడియున్న రాజపత్నిని, రెండు

ప్రక్కలఁజేరి విలపించుకుమానులను, పాదపద్మములను దనయశ్రుజలములతోఁ దడుపుచున్న నర్మదను జూచి యవగతఁడై గుట్టలయి యాడువాండ్రం బోలె బారు' మనియేడ్చిరి. ఆయుగుపురవిలాపంబు వినినతోడనే బాలకులు నర్మదయు వావిడిచి విలపించిరి. మణివర్మ కొండొక సేపున కించుక శాంతించి “హా! అరవిందామహాదేవి! అరవిందవాసినియగు నాదిలక్ష్మీకయిన నెంచఁదలఁచితీమేని వంకలుగలవు గాని నీకు లేవు. నాఁడు స్వయంవరకాలమున సకలమంగళాలంకారములతో నిండియుండి మాపిన్నరాజనకుఁ బట్టపుదేవివయి మాకెల్ల రాణివై మెఱుపుఁదీగయట్లు' చూడుకొలకు మిఱుమిట్లుగొలుపునిన్నఁ జూచినకన్నలతోడనే నేఁడు నీదురవస్థం జూడవలసివచ్చె. నాచిన్నయన్నలారా! రాజపుత్రులారా! మీకెంతనశ వచ్చె” నని విలపించుచుండ నంతలో నరవిందాదేవి కించుక స్మృతి తెలిసెను. అది యెఱుంగక నర్మద పలవరించుచున్న మణివర్మ నుద్దేశించి స్వామీ! మహారాజుగారి నీశ్చితవార్త యేమియని డగ్గుత్తికతో నడిగెను. ఆమె ప్రశ్నము విని మణివర్మ “నర్మదా! ఏమి చెప్పుదు. హరిశర్మయో వానిపేరణంబున నీదురాత్ముఁడో ఖడ్గముతో మహారాజుగారిని వధియించి” యనివాక్యము సమాప్తము చేయకమునుపే యప్పుడే మెలఁకువ దెచ్చికొన్నదేవి ‘హా హృదయేశ్వరా' యని యొక్క కేకవైచి వెండియు మూర్ఛ నొందెను. నర్మద చేతులతోఁ దలయు గొమ్ము మోఁడుకొని రోదనము చేసెను. బాలకు లిరువురు దుఃఖావేశము చేతను భయముచేతను గడగడ వడంకుచుండుటచే మణివర్మ యొకనిని మాధవసేనుఁ డొకనిని జేరఁదీసి యొడిలోఁ గూర్చుండఁజెట్టుకొని బిగ్గఁ గొగిలించికొనిరి. తక్కిన దాసీజనంబు మూర్ఛిల్లినదేమికూడ మృతినొందు ననుభయంబున శీతలజలంబులు పన్నీరుఁ దెచ్చి తెలివి దెప్పించుట కామెప్పై జల్ల నారంభించిరి. అట్లు కొంతతడవు జైత్రో

పచారములు నెరపినపిదప నరవిందాదేవి వైతస్యము గల దయ తెలివిం దెచ్చికొని యితైఱంగున విలపింపదొడంగె. “అయ్యో ! చెలువారా! ఏల యీశైశ్వోపచారముల జేసి నాకుం దెలివి తెప్పించెదరు, నాకు మరల స్మృతి రాక ండప్రియత్నములుచేసి యెన్నడున న్నెడబాయని మహారాజుగార్వీధికి కన్నగూడ బంపుడు, విడిపోయినంతకు గలదు యే కదా కలిమికత్తియలు చేయవలసిగవని. ఇంతకాంబు మీర నా కింకె లియలకరించి భర్త సన్నిధికిం బంపవాగు. నేడు గార్వీ యెప్పటిన్నే హ ముంచి యట్లు సేయుడు. నర్మదా ! నీవయిన నామాట విసవేమే. ఆజగదేశవీరు నాచి నన్నవదన నాగుణరత్నాకర బాసి నిమేషమైన నే నుండగలనే? హా హృ యేశ్వరా ! నావంటి పాపాత్మురాలికి మీవంటి నర్వగుణసంపన్నుడు దప్పనే? నాపై మీక్షిప్తయాగ్రీపం బేల కలిగె ప్రణయంబున కైన మీపై సరేగి యెరుంగ. హాహనంబున కయినను నొప్పించియెరుంగ. అదైన మీపాదసేవమఱచియెరుంగ. ఇట్లనన్యశరణ్య యగునన్ను నేకలి. బ యిదు పోచిపోవుట పాడిగాదు. ఈమాయహాశన్న మీకెక్కడ దాపురింకె. శుద్ధస్థితిము వంటి మీమనస్సును మిఠిసాగుడను నాబ్రాహ్మణుడు కలుచివైచి యింతతేస్స. నే నందఱిచేదనో యెన్నివిధంబులనో చెప్పించినను నానిమాటలనియెడు మఱుగుండి తప్పించుకొని మీరీవారి బంజాల రయిరి. ఆశుశాగ్రిబుద్ధి యెందరిగనో! ఆశాస్త్రజ్ఞాన మేమయ్యెనో! ఆధర్మసూక్ష్మవేశ్వర్వ మెటనడుగంటెనో! ఆబ్రాహ్మణుడటచేతిలో వైకుంఠము చూపుటచే వానినూయలఁ జిక్కి త్రాచుపాములుపూల దండలలి నమ్మి శరీరంబు బాసితిరి. కుమారులారా ! నేను మందభాగ్యురాలు వైనను మీ నూడ గోఖావిలాసములంబట్టి మీ రదృష్టవంతు లాకొంటి. మీ పూర్వజన్మపుణ్య మయినఁ దండ్రిగండము

గాఁచు ననుకొంటి. అయ్యో! తండ్రి! లేనిబిడ్డ లయితేరే. బ్రదికియుఁ బ్రయోజనము లేనిదాఁచు. నేనుబోయి బంధుజన పారిజాతము, మాని నీమస్కథావతాము, పిష్టజ్ఞనవిబుధమణియగు నామహారాజు ప్రదుక రాడే. ఇంతకు నానోచింతోములపంట యిటులున్నది. దైవోపహతు లకు శుభంబులు గలుగునే. ఏనాఁడు మహారాజు మంత్రోపదేశంబు కా నిశ్చయించుకొనెనో యానాఁడే నాకు నాప్రభువునకు దీరె నని నిశ్చయించుకొంటి. ఆ బ్రాహ్మణుని మాయమాటలలో నేమి పటుత్వ మున్నదో కాని వానితో మాటలాడినపిదప నాహృదయేశ్వరుఁడు నాతో నొకనాఁ డయినఁ జిన్నగా ముసిస్సి మాటాడ లేదు. కను పిచ్చి చూడ లేదు. హాయిగా నెదురింప లేదు. పొఖముగా భయింప లేదు. పిశ్యనమాపిడయిన యామణిసంస్కారాలయిన వినలేదు.” అని చినాలున లేచి బారెడుదూరమునఁ గూర్చుండి మణివర్మకడకుం జని యతనిపాదములపయిం దుడి “అండీ! నీకునున్న! పరామామహారు నీకుం జేతలోఁ జేయవైచి నుప్పగించివుచ్చివా? యుడిగు నిరాజును బ్రాహ్మణునకప్పగించి వచ్చితే! నన్నుఁ బిచ్చిచ్చియముగఁ జూచు మీమహారాజేఁడీ; నానోములపంట యేఁడీ! క్రూరరాజులక మేఁడి? నాముద్దులచంద్రమాసయేఁడీ; నాదిత్యగముర్తిని కచూపఁడలఁచు కొనలేదే. తండ్రి! ఁడసారి నా తిండిపప్పుము చేయించుము. ఆయ నను మున్న వసియించులకు నీకుం కుఁ గడిసారి రిప్పించుము. ఇది యే నేను మహోపకారము; నీచి కోసయెను” యని యంగిలార్చు చుఁబలికిన దయనియంబులుగను నామముచేంబు ననున మణివర్మ యూ వలచిన ట్లఱచి దుఃఖించుచుఁ బయిం దిన్న యమ్మహాదేవి చేతులఁ బట్టుకొని “అల్ల! నేనుకూర్చుకొనున బ్రదికయుండి నెవనుదనుఁ డయిన నీప్రాణనాథుని జేతులార బ్రాహ్మణున కప్పగించి చంపించిన మహాపాపిఁడను. నేను నీకేమిసాయంబు జేయఁగలవాఁడను. నేటి

కాలమునకు నీకు మగనిశవమును జూపుటయే మహాపకారము జేయుటగ నెంచికొనవలసిన యవస్థ వచ్చినది. నాతల్లీ ! దారుణమరణము చెందిన భర్తృక శేబరమును జూచి నీవు సహింపజాలవు. కావున నావిజ్ఞానన మాలించి యివిషయమున గట్టిపట్టు పట్టకు" మని వేడుకొనియె.

రాణి యాపలుకుల సంగీకరింపక "అయ్యా! ఈవార్త విని బ్రతికినదానను భర్తృదేహమును జూచి బ్రతుకజాలనే? బంగరుబరిణలో వజ్రమును దాచినట్లు బ్రహ్మ నామెత్తనిదేహమున వజ్రపు గుండె చేసిపెట్టినాడు. కావున సమృహత్మనిటకుఁ దెచ్చినను సరియే లేక నన్నటకుం గొంపోయినను సరియే" యని యాతని యొడిలో నున్న హర్షవర్ధనునిమాధవసేనునియొడిలో నున్న విక్రమసేనునిజెరియొక చేతఁ జేరఁ దీసి కౌగిలించికొని "బిడ్డలారా మీకెంతగతి వచ్చెరా!" యని దుఃఖావేశంబున వెండియు మూర్ఛిల్లె. అంత మణివర్మ ప్రక్క నున్న మాధవసేనునిజూచి "మిత్రమా! ఈదేవి మహారాజుమొగము కడసారి చూడక మానదు. చూడనీయకపోవుట మనపట్లంగూడ దుర్మయ మగును. కావున తఱచుగా మహారాజుగా రెక్కుబంగరు పల్లక మోయించుకొని సింహగిరికిఁబోయి దానిలో శరీరముంబెట్టించి కొని" యని యర్హోక్తిగఁ జెప్పి కడమపలుకులు పలుకలేక "హా హేమచంద్రిమహారాజా! నిన్ను గురించి నేనెంతటిదారుణవచనములు పలుకవలసినచ్చె" నని కొలఁకులనుండి కారుబాష్పములు తన నెరసిన మీసములపై బడి అడుప రోదనముచేసెను. మాధవసేనుడును గన్నీరు త్రోవరూపలమునఁ దుడుచుకొని సరేయని భటులబిలిపించి పల్లకి మోయించుకొని సింహగిరికి జనియె. అప్పు డంతఃపురపరిచారకులు మునుపటయట్లు మూర్ఛిల్లిన దేవికి శైత్యోపచారములు చేసిరి. చేయఁ జేయఁ గొండాకవడి కాదేవి తెలివిం దెచ్చికొని మగనినుగుణంబులఁ

దలచియుఁ దనదైనట్లంటు తలపోసియు బిడ్డల దిక్కుమాలినతనంబు నూహించియు దైవనిర్ణయమును జింతించియుఁ బరిపరివిధంబులఁ బల వించుచు నయ్యో! ప్రాణనాథునిమృతకళేబరముచూచి సైరింపగలనే యని యొకమాటును బల్లకి వచ్చుట కింతయాలస్య మేల కావలయు నర్థిరమ తోడి తెండని యొకమాటును మతిలేనిదియుం బోలె నుడు వుచు నుండె. కొప్పుబీడుటచేఁ బాకు పడిన పెన్నెలు చిక్కువడిన హారములు కన్నీటం కరఁగినకాటుకలు వడఁగుచున్న యవయవములు గలిగి వివర్ణమై మనోజ్ఞతను బాసిన యామె దేహమును జూచి పరిచారి కలు చెలికత్తెయలు దేవి యొక జీవింప దని తమలోఁ దారు చెప్పు కొనిరి. అంతలో మాధవసేనుఁడు నిగమశర్మనమేతుండయి యంతివు రికివచ్చి పల్లకివచ్చినదని మణివర్మతోఁజెప్పి దానివెంట వచ్చినవందల కొలంది పురజనులు కోటగుమ్మడుకడ నిలిపి రాసీయవద్దని దండ పాణి నచ్చటనుండ నియమించి మెల్లగఁ బల్లకి లోనికిం దెప్పించె.

పల్లకిఁ జూచినతోడనే నర్మద దేవి యేమిసాహసము చేసి కొనునో యని భయపడి యామె యంతికంబున నుండె. పల్లకి దింపి బోయి లవ్వలకుఁ జనుటయు నర్మద తలుపులురెండు తీసి రెండుతుని యలఁగున రాజదేహముం గనుంగొని హా! యని గుండెమోఁదుకొని “దేవీ! ఇదిగో మహారాజుగాను. చంపినదురాత్ముఁడు తలద్రోవ్వనేసి నాఁడు. కాడయూడినతామరపువ్వుట్లు నేలఁగూలిన చంద్రబింబముట్లు తల వేరయి యిందున్నయది” యని యామెంగొగిలించుకొని హేమ చంద్రుని కళేబరముంజూపెను. చూపుటయు నయ్యరవింద రక్తసిక్త మయి ధూళిధూసరిత మయి భయంకర మయి యున్న మగనిమొగ మునుజూచి మేనం జేతులువైచి హా! హృదయేశ్వరా! యని వాని వక్షస్థలముపై మూర్ఛిలైను. మాధవసేనుఁడు రెండవప్రక్క పల్లకి తలుపులం దెఱచి బాలకుల నావంకకుం గొనిపోయి తండ్రింజూపెను.

విక్రమ సేనుడు జనకుని జూచుచు మాధవ సేనునియొడిలో నుండెను గాని హర్షవర్ధనుడు తన్ను నిగమశర్మ ప్రముఖులెంత పట్టుకొన్న నిలువక తండిమీఁదనే పడి యేడ్వజొచ్చె. అంతలో సరవింద నెండియుం దెలివి దెచ్చికొని యిల్లఱుగున విలపింప జొచ్చె.

“హా! హృదయేశ్వరా! హా! జగదేశ్వర! హా! రసికాగ్రణ్య! ఈ కాష్ఠర రాజవంశజలభించదనిమా! ఈ నాభాగ్యరాశి! నీనరవిందను. మీపరిచర్యనిమిత్తమై వచ్చితి. ప్రాణేశ్వరా కనువిచ్చి చూడవేమి. పీడెహర్షవర్ధనుడుమీగారపుగొడుగు. మీనిమిత్తమై వావిడిచియేడ్చు చున్నవాడు. వాని నెప్పుటియట్ల నెత్తుకొని బిగ్గగాఁగిలింప వేమి? ఏడువవలదని వానిని నివారించవేమి? వాడు విక్రమసేనుడు నీతోలి చూలుపట్టి. వాని నెరం దేరిచూడ వేమి? అల్లవారె మంతులు వారితో రాజకార్యంబులనాలోచింపవేమి? ఇదిప్రాతఃకాలము. మంగళ తూర్వధ్యులు వైతాళికుల పాటలువినిదగినసమయము. మారోదనం బులు మీకు మంగళనాదంబులయ్యెనే. టూకులగురువగు నిగమశర్మ దీవింపవచ్చె. లేచి నమస్కరింపకుండుట ధర్మమా? ఓసీ నర్మదా! మూసికొనియున్న యాకన్నలుచూడ నీయసయెప్పటియట్లు నిద్రించు చున్నట్లు తోచెడిని. మొగముమీఁద మృతినొందిన జాడ తోచుట లేదు. మున్న జరాసంధుని పేనిభాగములు గలియఁజేర్చినట్లు పుణ్యా త్మలెవ్వరైన తమప్రభావముచే నీశరన్న నీదేహముతోఁ జేర్చి బిడికింపరాగే. ఓవేల్పులారా! నేలవేల్పులారా! ఈమహారాజు వేద వేదాంగమడు. నిత్యసత్యనిరతుడు. ధర్మపరావతారుడు. మీకవ శ్యము రక్షణీయుడు. మీమహిమంబులంజూపి యీతనిని గావరాదే. దేవతలు మందభాగ్యుల కుపకారము సేయుదురే!”

అని యిట్లు లామె విలపించుచుండ మణివర్మ కొంతతడవు తానును బిట్టువగచి పిరిప మాధవసేను నవ్వలకుం బిలిచి “మహా

రాజున కగ్నిసంస్కారంబు సేయవలయు. ఇప్పటికి దాదాపుగ జాము ప్రొద్దెక్కినది. కాబట్టి చండి యను నేనుగూపై సంబారి వేసి సమయోచితాలంకారములు చేయింపుము. మహారాజునకు సనముచేయఁగలిగినకడపటియపచారము శౌరవమునిదయేకదా” యని వెప్పి వాని నావలకుఁ బంపి లోనికింజని హర్షవర్ధనుని తండ్రి మేఘమీరినంజి యావలకుఁ దిగిచి దేవి కభిముఖుడై “అమ్మా! విరకాంబ! వర్తిత మైనమీసేమలత తైగినది. ఎంతవగిచి: నీవున కంత ముండను. మీరించుక యూరడిల్లి మహారాజుగారికి మేయు చేయఁగల కడపటి సపర్య చేయుటకు మాకన్నజ్ఞ నీకువలయు” అని గద్దగకంతముతో విన్నవించెను. విన్నవించుటయు సరవించి మణివర్మనుద్దేశించి “తండ్రి దైవంబుచేసినదిగాక నీచేతులార నీవు నన్ను మగసి కెడబాపుదే? ఐనను నన్నెవ్వరెడఁబాపగలరు? చంద్రునినిడిచి వెన్నెలయుండదు. మేఘమును విడిచి మెఱుఘండదు. సూర్యుని విడిచి ఛాయయుండదు. అట్లే నేనును భర్తను విడవబోయి. అదిలేయే సర్వ హృదయేశ్వరుని కడకుఁగొంపోవు విమానముగను. అగ్నిచేవును సుధాసకర్తయుగను. సహగమనము పలికొంటుంటాము. సహగమనముమాకుఁబాచారము. సహగమనము చేయక చిన్నవోయు యీమేఘలు మీదైలు సంకిఘరములు తల్పములు చూచి నేను సహించగలనే? మహారాజు తిరిగినచోట్లు మరువగలనే! ఏది చూచిన హృదయేశ్వరుఁడు జ్ఞప్తికివచ్చు. సహగమనంబునకు నాకు ననుజ్ఞ నొసంగుఁడు.” అని యొల్లి పలుకుటయుఁ దండ్రి లేని వెలితికిఁ దోడు తల్లిలేని వెలితికూడ సంభవించునని భయపడి హర్షవర్ధనుఁడు తల్లి యున్నకడకుంజని యామెకంతము కౌగిలించికొని “యమ్మా నీవును మమ్మువిడిచిపోవుదే” యని గోదనము చేసెను. అదివిని జాలినొంది సర్వద మణివర్మ మాధవనే ఁడు నిగమశర్మ తక్కినపరిచారకులు చుట్టుండేరి బిడ్డలమొగము చూచి

యైన సట్టిమహాసాహసము చేయవలదని దేవిని వేడుకొనిరి. అతి
ప్రియత్నమున నెట్టకేలకామె తనసాహసకృత్యమును మానుకొనియె.
మణివర్మ రాజకళేబరము నటచుండి తోడ్కొనిపోవ యత్నించు
చుండ నది యెఱింగి దేవి చివాలునలేచి భర్తయున్నపల్లకికి మూడు
సారులు ప్రదక్షిణముచేసి పాదముల స్పృశించి కన్నులనద్దకొని
“సర్వేశ్వరా! కోటిజన్మములకయిన నాకు హేమచంద్రుని భర్తగా
జేయుము.” అనిచేతులెత్తినమస్కరించి యేనుగు సిద్ధముగ నున్న
దని మాధవసేనుడు మణివర్మతో మెల్లగఁ జెప్పుచుండ విని యో
మహారాజా యని నేల మూర్ఛిలెను.

ఇరువదియెనిమిదవ ప్రకరణము.

“ఇదియే మంచినమయము. ఈదేవి మూర్ఛనుండి లేచె నేని
మహారాజకళేబరము నిటచుండి యావలకుఁ గొనిపోవుట మిక్కిలి
కష్టము. కావున నీమెకుఁ దెలివి రాకమున్నె పల్లకి, నవ్వలకుం గొం
పోయి కళేబరము సేనుఁగువీఁదం బెట్టించు టొప్పదే” యని మణి
వర్మ మాధవసేనునితోఁ బలికెను. “అదియే యుచిత మని సేనును
దలంచు చుంటి” నని మాధవసేనుడు ప్రత్యుత్తర మిచ్చి యేనుఁగు
సిద్ధముగ నున్నదో లేదో చూచుట కైస్వయముగఁ బోయి చూచి
వచ్చి మణివర్మ కది విన్నవించి పల్లకి సేనుఁగుకడకుం గొనిపోవ్కొని
సేవకుల కాజ్ఞాపించెను. పల్లకి నెత్తుటకు బోయలు వచ్చినతోడనేమణి
వర్మ విక్రమసేనహర్షవర్ధనులను నర్మదకడకుం గొంపోయి “నర్మదా!
తల్లికిఁ దెలివినచ్చువఱకుఁ బాలకుల జాగరూకతతోఁ జూడుము. తెలివి
వచ్చినపిదప నీవిలాపములచే వెండియు దేవిని మూర్ఛిల్లఁజేయక ధై

ర్యము చెప్పి సాహసములపొంత బోవనీయక కాపాడు" మని చెప్పి వారి నప్పగించెను. అంతలో బోయలు పల్లకి నెత్తులు యు బాలకులు రోదనము చేయుచు సర్వదం శాగిలించుకొని "యోనీ! బోయలు పల్లకి నెత్తుకొనిపోవు చున్నారా. మమ్ముగూడనేను గువర్నకుఁ దీసికొని పోయి యింకొకసారి నాన్న గారిని జూపవే" యని కయనీయంబుల గుపలుకుల వేడుకొనిరి. ఈనడుమ పల్లకి యావలకుం బోయె.

అంతట మణివర్మ మాధవసేనుని నిగమశర్మను కనకడకుం బిలిచి "మనము మహారాజుగారి క్షత్త్రుక్రియలు చేయవలయుగదా జ్యేష్ఠకుమారున కుపనయనమైనది. ఆననిచేస నుత్తరక్రియలు మనము చేయింపఁ జగునా లేదా యని శంకించు చున్నాను. బాలుఁ డగుటచే నింతశంకింప వలసె. ఇందుమీరుభిప్రాయమే" మని యడుగుటయు నిగమశర్మ మంత్రి కిట్లనినెను. ఉపనీకుండైన జ్యేష్ఠకుమారుఁ డుండ నితరు లుత్తరక్రియలు నలుపు రాదు. బాలుఁ డైననుకప్పదు. ఉపనయన మైనతోడనేకర్మాధికారము వానియందునల్ల మించినది. అనవుడు మాధవసేనుఁడు వానిపలుకులు యుక్తియుక్తము లనియె. మణివర్మయు వానిపలుకుల నాదరించి లోకాచారము నల్లకమించుట పాడి గాదని సర్వదయొద్ద నున్నవికరిమ సేనునిచేయింపట్టుకొని "వత్సా! తండ్రిఋణము దీర్పవలసినసమయము వచ్చినది. తెమ్మనిశోకగర్భదు డైవలికి వానిని లేవఁదీసి వెంటఁబెట్టుకొని యేనుఁగుకడకుం బోయెను. హర్షవర్ధనుఁడు తనయన్నను మణివర్మ గొంపోవుటఁ జూచి తన్నుఁ గూడ నవ్వలకుం దోడ్కొని పోవ్మని కొంతసేపు సర్వదను వేడుకొనెను. దేవి నెంతమాత్రము విడువవలదని మణివర్మనియోగించుట చేత సర్వద వాని నవ్వలకుం గొంపోవ దయ్యె.

అంతలో నరవిందాదేవి మూర్ఛనుండి మేలుకాంచి కన్నులు దెరిచి చూచి పల్లకి యచ్చటలేమి మరల దుఃఖవినకయై "నర్మనా!

ఎంతవని జేసితివే. నేను మేనెఱుంగక పడియున్నప్పుడునాప్రాణనాథు
 నొరులు నాకన్న బ్రామి తీసికొనిపోవుచుండనిన్ను గానట్టులూరకుంటి
 వరే. ఇంతద్రోహము చేయుటకు నీకు నేనేమివిసము పెట్టితిని.
 నాకును మహారాజునకును మీగు శాశ్వతవియోగము గలిగించితిరి
 కదా. వికచారవిందంబులమిడిని మెచ్చని యాదివ్యసుందరవదనంబు
 జూచుభాగ్యము నాజన్మనుభ్యమున లేదు గదా? హృదయరంజకమై
 మనోవ్యధల నవ్వగఁ జేయుద్రాక్షామధురములగునవ్వనములువిను
 ననృప్తము నాజీవితమున లేదు గదా? ప్రాణప్రళయగలిగిన బంగారు
 బొమ్మవంటి యాశరీరమూర గనుంగొనుచున్న మింక నాకు నెన్నడు
 లేదు గదా? ఆహాహా! యెన్నడు స్వయంచరము జరగనో, యెన్నడు
 దాయన నెట్లుబట్టితినో, యెన్నడు కాంచుము చేసితినో, యెన్నడు
 సుఖపడితినో, చున్నియు స్వప్నవార్తలమ్రోచు. అయ్యో! ఆయనను
 జూచిదాంతకాలమో మైదలలున్నదే! ఎంతచక్కని మొగమే! ఎంత
 విశాలవక్షమే, ఎంతవెడలకన్నులే! ఎంతమృదుదేహమే! ఆశరీరమగ్ని
 పాలుజేయుదు వరే! ఆహాహా ముంటుంపుదు వరే! అట్టిజగ
 న్నోహనమూర్తి నిష్ఠులపాలగుచుండ నెందుకుం గొరరానినాపాడు
 మేనిమీద మీకెడదరభిహార మన్నదే. మహారాజు సుఖముల
 ననుభవించునపుడు వానితో గలిసి యవ్వారిగా సౌఖ్యంబులందేలు
 టకే కాని వానికష్టంబుల ననుభవించుటకు నేనునోచుకొన నైతిని.
 హంసతూలికాతల్పములమీద నాతనిసరసుమున్న గులుకుచుబండు
 కొంటిని. నేడు చితిమీద వానిసరసను బండుకొనుటకు నే బోవ
 నై. ఆమహాభాగ్యసింభుజముమీద నాభుజమునైచికొనియుద్యాన
 వనములు విహరించితిని గానినేడుశ్రమమునకుఁబోవుచున్న యాతని
 ననుసరింపనొల్లకుంటి. నేనెంతకృతఘ్నురాలనో చూచితివే! ప్రాణము
 లెంతతియ్యనివో కదే! నాయనా హర్షవర్ధనా! నీయన్న యేడీ! హా

తెలిసినది తెలిసినది. జనకునకుఁబరలోకక్రియలు నిర్వర్తించుటకు నా చిన్నియన్న యరిగెం గాబోలు. హా మహారాజా! నీకంతలోఁదిలో దకంబుల ప్రభ్రాంతి వాడమె. కడుపారఁ గని పెంచినకొడుకునలన నపేక్షించునువకార మగ్నిసంస్కార మే కదా? నావిక్రమసేనునకు బండ్రిండుసంవత్సరములు దాటకమునుపే యిన్ని పాట్లు సంభవించెనని వెచ్చనూర్చుచు బలుతెఱంగుల విలపించుచు నెడనెడ మిన్నకుండి నర్మనతో భర్తృగుణంబుల నుగ్గడించుచు హర్షపర్థునిజేరఁదీసికొని లించికొనుచు నలసినప్పుడు వగచ్చుచు దుఃఖపరవరి యె యుండెను.

అంతట నక్కడ నుజ్జీవర్త విక్రమసేనునిదోడ్కొని కోట సింహద్వారముకడకుం బోయి సగిమశర్మ కబ్బాటల నప్పగించెను. అంతయు సిద్ధపడునపుడు సగిమశర్మ రాజభ్రాతృని వెఱకాకచోఁ గూర్చుండఁ బెట్టి ముఖోపశయంబు చేయుచుండెను. సేనులుచుండి యనుసేనుఁగును ద్వారమునొద్ద నిలువఁబెట్టి యేయలంకారముసేయక మీఁద నీలిగుడ్డలు కప్పి యామీద శవదహనము నిమిత్త మేర్పడిన ప్రాంతయంతారిం బెట్టరి అప్పటికి పురవాసులు వేసవే లచ్చటఁ జేరి యుండిరి. అంతారియమర్చిపిదప నూపటోడు కూర్చుండు మని నన్న చేయ నేనుఁగు వాని చెప్పినట్లు చేసి ప. అప్పుడుపల్లక సేనుఁగునమీ పమునకుఁ దెప్పించి నూపనేనుఁగు రాజకళేబరము బాగహక్తితో నంతారిలోఁ బచ్చుండఁబెట్టించి వెలలేనట్లుసేయన మాఁ గప్పించెను. ఆవిధముగా నున్న హేమచంద్రునిశరీరము జూచి లచ్చటఁ జేరినజను లందఱు “హా! మహారాజ హా. మహారాజ” యనిగుండెలు మోదుకొని బాహ్యకులితలోచనలైడుపట్లరి.

చిరకాలమునుండి యాదివాణ . గుల్బులకొనియున్న సేవ కులు వృద్ధులు, బాలురు, పురుషులు, స్త్రీలు, పుట్టున రోదనము చేసిరి. పట్టణమునందున్న మగవారిందఱు సప్తాదశవర్ణములవారు

నాటిదిన మచ్చటనే యుండిరి. అంతయు సిద్ధమైన వెనుక నిగమ శర్మవిక్రమసేనుని స్నానము చేయించి పవిత్రపస్త్రములు గట్టించి యగ్నిహోత్రము చేతికిచ్చి యేరుగు ముందట నిలువం బెట్టెను. మున్నగులపౌరజనులకు నయనాభిరామ మై యుండునట్టి యాతనిసుందర మూర్తి పితృకర్మకుచిత మగువేషమును ధరించి యుండఁ జూచి పౌరులలో ధైర్యనారము గలవాఁడనయితము శోకవిహ్వలు లై వలవల యేడ్చిరి. అంతయు నాయత్త మైన వెనుక నేనుఁగును నడుపు మని చెప్పబడు నోటనూటరామిమణివర్మనూవటీసికి సన్నచేసెను. మాధవసేనుఁడు మణివర్మ వండపాణి విజ్ఞాపణి బాలుఁడగువిక్రమసేనునకు నిలుపుకొని నుండి మెల్లమెల్లగ నగువసాగిరి. శోకి భారమున నడువ లేక యున్నవక్రమసేనుని నిగమశర్మ పట్టుకొని నడిపింపఁ జొచ్చెను. ఏరుగు వెనుక వుండిలకొలఁది బ్రాహ్మణులు చేరి స్వస్తి జెప్పుచు మెలఁగఁబోయిరి. తక్కిన పౌరు లేనుఁగునకు ముందును వెనుకను నిరు ప్రికిలన. హహాకారములు సేయుచు విధిని దూఱుచు హరిశర్మం దట్టుచు తిసుదురద్రవ్యము నెన్నికొనుచు శవముననుసరించిరి. పౌరాం గనలునాఁడుప్రాయులో నిష్పన్న వేసికొనక ద్వారములయొద్దను గవాక్షములయొద్దను మేడల నున్నవారు మేకలుమీఁదనుమిదైలున్న వారు మిదైమీఁదను సెలిది కుసాద తిమయేలికడర్శనము చేసికొని యొం డొక్కఁడ “అమ్మక్కా! మున్నీమహారాజు వగవారి నోడించి జయ దులచి భుజి మోచుఁబట్టపుటేనుఁగు నెక్కియూ రేగుచుండఁ జూచిన మనకిన్నె లయాయనశవ మూ రేగుచుండఁ జూడవలసివచ్చె. ఈమహారాజు జెంపిజూడరింజకుండో గునుకఁదల్లిన రాలకుండునట్లు దట్టముగ నున్నయీజుల బొహుశ్యమే చెప్పుచున్నయది. పురమందున్నస్త్రీ పు డవలయు. ఈకాణము లన్నియు నీమహారాజు తనయంబారిలో వేసి కొని శ్మశానమునకుఁ జొవునట్లు తోచుచున్న యది. ఈజనముం

జూడఁ బుర మంతయు నీయనతో బోవునట్లున్నది. పాప మీమణి వర్మకు దినములు గడచినవి కావుగద. అయ్యయో ! విక్రమసేనుని జూడవే పున్నమచందురుని వంటిచక్కనయ్యకు నెంతపాడువేసము వేయవలసి వచ్చినదే? యని బహువిధంబుగా దమలోఁదాము భాషింపఁ జొచ్చిరి. అంతట నమ్మహాజనము శ్రేశానమును జాయుటయు నిగమశర్మ మంచిగంధముతోడఁ జితిపేర్చించి రాజశరీరము నేనుఁగు మీఁదనుండి దింపించి య ద్వితి పైఁ పెట్టించెను. అప్పుడు ప్రకృతి జను లందఱుఁ గడసారి తమతేనిం జూచి చేతులు మోడ్చి కుమస్కరించిరి. భూనభోంతరము హుండు మోయును జ్ఞులుఁగెల్లి యేడ్చిరి. విద్యుక్తముగ నచ్చట నిర్వర్తింపవలసినకర్మమున్నియు నిర్వర్తించిన వెనుక నిగమశర్మ రాజదేహంబుపై నారతికప్పురపుటచ్చులు పఱపించి నేతిలోఁ జితియంతయుఁ దడిపించి పిమ్మట విక్రమసేనునిచేత నగ్నిసంస్కారంబు చేయించె. అంతటివనిత మైనదేహము సాధారణముగాఁ దనకు లభింపదని కాఁబోలు నగ్నిహోత్రుఁడు దరికొల్పుటయే తడవుగ వానిదేహము నాహుతిజేసికొని యణములో భస్మావశేషము చేసెను. దహనానంతరము మణిచర్మప్రభృతులు విక్రమసేనుని వెంటఁ బెట్టుకొని పొరులు వెంటననుచరించి రా నగ రాభిముఖు లైరి. క్రిమ క్రిమంబునఁ జారులు తమతమ యుష్లకుం జనిరి. విక్రమసేనుండును మణివర్మ ప్రభృతులతో సంతిపురి కరిగి మనోదహనముచేత మిక్కిలి గాసిపడు చున్నతల్లిం గాంచి యామెఁ గొగిలించుకొని కొండాకనేపు వగచి యమాత్యులయూరడింపులకతమున నూరడిల్లియుండె. ఆసాయంకాలము మణివర్మమాధవసేనుఁడు మొదలఁప మంత్రులను దండపాణి మొదలగు సేనాపతులను నిగమశర్మ మొదలగు వైదికులను రావించి వారలతో “దేశ మరాజకముగ నుండఁగూడదు కదా? కావున హేమచందునిస్థానమున జ్యేష్ఠతనయుఁ డగువిక్రమసేనునిం బ్రతి

ప్రించి యతఁడు యుక్తవయస్కుఁ డగువఱకు మనలో నెవ్వఁ డయిన నొకఁడు సంరక్షకుఁడుగ నుండ వలయు" నని పలికెను. అనవుడు సం దఱు ఎక్తమనేనుడే కాశ్మీర దేశాధిపతి యనియు మణివర్మయే వానికి సంరక్షకుఁడుగ నుండవలయు ననియు నై కకంఠ్యముగఁ బలికిరి. ద్వాద శరాత్రంబు న గడపి సముచితముగ నుత్తరక్రిములు జరపి విక్రమ నేనుఁడు పైతృకమునునుండి విముక్తుఁ డగునపిదప మంజులు వా నికిం బట్టాభిషేకము చేసి విక్రమనేనుఁడు కాశ్మీర దేశాధిపతి యని యెల్లవోరుగఁ జూపించిరి. హేమచంద్రుఁడు తాల్చినకీరీటంబు మాత్రమే ధరియింపక విక్రమనేనుఁడు వానిహాపమును సద్గుణంబులు ను ధరించుటచే బ్రకృతిజనులు హేమచంద్రుఁడే బాలుఁడై తమ్ము బరిపాలింపవచ్చె నని తలచిరి; కాని క్రొత్తతేఁడుగ నెంచక యతఁ డైన దీర్ఘముష్ణుతుఁ డై యుండు గాక యని దీవించు చుండిరి.

— ❦ —

ఇరువదితొమ్మిదవ ప్రకరణము.

హేమచంద్రునిమరణవార్తలు కారుచిచ్చుచందంబున దేశమంతట వ్యాపించెను. ఆమహిషాలునకుఁ బగవారు లేనే లేరు. తాకిక వ్యవహారధర్మములచేత వానికిం గిట్టనివా రెప్పట్టున నుండినవారునయి తము గుణగ్రహణపారీణులై హేమచంద్రునియకాలమృతిచేమధ్యమ లోకమునకుఁ దిరసివెలితి ప్రిపించెనని పలికివగవ, వానియేలుబడికి లోబడి వానిపాలనం బనుచల్లనివెన్నెలలోఁ గొన్నినాళ్ళు సుఖించి వానిపుణ్యచరిత్రం బనునమృతంబు చెవు లనియెడిదోయిశ్వతో జుట్టి కన్నులకలిమి సఫలముగ వానిచక్కదనంబును వేమూరుగాంచి యా నందించినప్రకృతిజనంబులుపిడుగుబోలిన రాజమరణవార్త విని తోలు

దొల్త నమ్మక యొందోరుల నడిగి కొనితగినగృహంతములమీఁదనా
కఠోరవార్త విశ్వసించి తమతమపనులుముట్టక యన్నచు దినక నీకు
ద్రావక నిదురవోవక దురపిల్లరని చెప్పిననందతిశయోక్తి యొక్కింత
యు నుండదు. కొందఱు బ్రకృతిజనంబులు జేనిమరణవార్త నమ్మక
దానియా ధార్మ్యముంగనఁగొనఁదలఁచిబ్రతైములు కట్టుకొని శ్రీనిగరం
బునకుంబోయి నిజస్థితి నెఱింగి రనుట కవిచాతుర్యము కాదు. ప్రతి
పల్లెయందుఁ బ్రతిపట్టణమందు జనులు జేనిదుర్మరణము విని శోకించి
దశరాత్రంబులు మైలపట్టి విక్రమసేనుఁడు శాసితోటంగునఁ, దమ
యోవినకొలఁదియు తరక్రియలు చేసి రనుట సత్యమునకుదన్వగాదు.
కొందఱు తండ్రివోయినశాలురకరణివగచిరి. కొందఱు తల్లి లేనిపిల్లల
తెఱఁగునఁదలఁడిల్లిరి. కొందఱు కాశ్మీరదేశము వానయోగ్యము కా
దని పరదేశములకుం బోయిరి. వేయేల దేశములకు శోకదేవత విహ
రించిన టుండెను. సిరియు సౌఖ్యము హేమచంద్రానితోడనే పోయి
నట్లుకానఁబడెను. మగనిమరణానంతరమరవిందాదేవి ననవై ధవ్యదుఃఖ
భారముచేఁగ్రింగి మానసంబునఁ బతిచరణారవిందములే నిలిపి ధ్యా
నించుచుఁ జెలిమికత్తెలతో నైన సరిగి ముచ్చటెంపక మణిసర్పతో
నైన మాటాడక మందిర మరణ్యముగి నాహారము వినంబుగ దినం
బులు గడపఁ జొచ్చెను. విక్రమసేనుఁడు శాబర కయ్యు మణివర్మ
యు మాధవసేనుఁడు చూపినత్రోవను బోవుచు బంధుజనంబునకును
బ్రకృతిజనంబునకును నిష్ఠుఁడై మెలంగు చుండెను.

అట మాశవేంద్రుఁ డగునుదర్శనఁ డొకనాఁడు మంత్రులు
సామంతులు మిత్రులు బరిజనంబులు పరివేష్టింప నింక కొలువు దీర్చి
యుండ నొకబ్రాహ్మణుఁడు సింధునదీతీరవాసుఁడు పూర్ణాక్షేశ్వరులు
సేవింప దక్షిణాపధంబునకుం బోవుచు మార్గమధ్యమున నుజ్జయినిలో
నున్న మహాకాళేశ్వరుని సేవింపవచ్చి యద్దేవు నారాధించి యనేక

మహాపండితులచే సలంకృత మైనరాజసభ యెటు లుండునో చూడ నభిలషించి కొలువుకూటమున కరుదెంచెను. సుదర్శనరాజబ్రాహ్మణుని జూచి సగౌరవంబుగ రావించి యుచితానంబునఁ గూర్చుండఁబెట్టి వానినామము స్మదేశనామము రాకకుం గౌరణము వడిగి తెలిసికొని యుత్తరదేశమందలి విశేషంబులు చెప్పమనియడిగెను. ఆభూసురుడు “వేగులవాం ద్రునియెడువిశాలనేత్రములతో నెల్లదేశములయందలివృత్తాంతములఁ జూచుమీకు నేనుగొత్తవార్తలు విన్నవింపఁ గలనే? ఐనను మీకు నేనొక్కవార్తనెఱింగించెద. అది మీరువినినదై యుండవచ్చును. మీరిందఁజురఁ బ్రాంతదేయండవచ్చును. నామట్లు కది మిక్కిలివైశ్రాంత్యమనస్సును నిహించుచున్నది. ఆవార్త యిది. కాశ్మీరదేశాధిపతిగఁ డగు హేమచంద్రమహారాజు రమారమి రెండు మాసములక్రిందట దాగుణమరణము నొందెను. అతని తమ్ముడు చిశ్రాబాసుడు వానికి దొలుతొల్ల కొండొకద్రోహము గావించి సోదరునిచే గింటనండి వెడలనడువంబడి యాయక్కసు మనసులోఁ బెట్టుకొని సోదరుం గడతేర్చినాడని లోకులు చెప్పుకొనుచున్నారు. ఇంతకన్నఁ జెప్పవలసినవార్త లేవ్వియు లేవని పలికెను. బ్రాహ్మణునినోటనుండి వెడలిన యాచుక్షరములు సభాసదులపేనులకుఁజరుకుచుండున నాటెను. “హా మిత్రమా!” యని సుకర్మనుడు గద్దెకుం జేరఁబడి కన్నీరు విడిచెను. దేవసింహుడు మొదలుగఁ పండితులు కలకటా! యని చెవులు మూసికొనిరి. మంత్రులు సీ! వాడు దనుజుడు గాని యనుజుడు కాఁ డనిరి. తక్కినసభాసదులు విస్మితులై “హా! యెంతపనిశ్చలై”నని విచారింపఁదొడగిరి. వృద్ధులగుబంధుజనంబులు సుదర్శనమహారాజును మెల్లగ నూరడింపఁ జొచ్చిరి. అట్లు కొండొకతడవు విచారించి సుదర్శనరాజు తన యుత్తరీయపుకొంగునఁ గన్నీరు తుడుచుకొని సభాసదుల నుద్దేశించి యిట్లనియె.

“సభాసదులారా! నామిత్రుడు జగద్రంగమునఁ జనవంతు నాటకమాడి నిష్క్రమించినాఁడు. అతనిచరిత్రలోఁ గడసటియంకము ముగిసినది. సహనటుండను సహకారుండను. సహపాతుండ నైన నేను వెనుకం బడియున్నవాఁడ. కాళికానగరమున నేనును హేమచంద్రుఁ డును విద్యాభ్యాసము చేసితిమి. నామిత్రుని నేఁ గొనియాడగూడదు కాని యతనిపాండిత్యమునఁజూడఁబడినాల్గువిద్యలురక్తచూసముతోఁ గూడినకరీరమును దాల్చి భూలోకమునకు వచ్చె నేమో యని తోచును. సముద్రమునకైన మేరయుఁడవచ్చునుగాని వానిమంచితనము నకు మేర లేదు. మధ్యమలోకమున కేకపత్నీప్రితస్థుఁ డెవ్వఁ డన్న హేమచంద్రునే చెప్పవలయును. రాజకులమునసత్యవ్రతుండెవ్వఁడన్న హేమచంద్రునే యెన్నవలయు. విలువద్దియయందుఁ బుత్రురాముని ద్రోణాచార్యుని దలపించు నేర్పరి యెవ్వఁ డన్న హేమచంద్రునే పేర్కొనవలయు. పలుమాట లేటి? సద్గుణంబులముద్గ యెవ్వఁ డనిన హేమచంద్రునిపేరెత్తవలయు. ఆహహా! ఎంతవాఁడుమృతినొందెను. ఓమృత్యువా! నీకు మంచిచెడ్డలు లేవుగదే. ఎంతెంతవాని నైన నీ చొక్క నిమేషంబునఁ గబళింతువుకదా! అబ్రహ. ముష్కమునుచెడి పోయినపదార్థములను భక్షింపక మంచివస్తువులనే తినునట్లు నీవుకు దురాత్ములపాంతఃజ్ఞానమంచివారి నేమింగుచుండువు. ఓపరిపంచమా! అంతవాఁ డస్తమించినను నీ వెప్పటియ ట్లుంటినిగదా! ఓమిత్రమా! హేమచంద్రా! ప్రియమిత్రుండగునను బాసిపోవ నీమన సెట్టులొప్పె నయ్యా! మనయిరువుర నెయ్యమును స్థిరముగానిలుపుటకునీతోవియ్య మందవలయు నని యున్నది. కాని మామకరందునకిచ్చి పెండ్లినేయుటకు నీకాఁడుపిల్లలు లేరుగదా యని పలుమాట విచారించితిని. ఆ యనురాగం బెందువోయె! అక్కచెల్లెండుగఁ గాశ్మీరమాళనదేశంబు లుండు నని భావించితి. అక్కకు వైధవ్యము ప్రాపింపఁ జెలియ లేము

యత్సాహంబు గలిగి పెంపొండగలదు. మిత్రరత్నమా నీవు వోవ నాకుం గుడిభుజంబు పడిపోయె. ఈశరీరంబుతో నేనింక నిన్నుజూడ జాలను కదా! యని కృష్ణుర బాష్పపూరితలోచనుడై వగవఁ జొచ్చెను.

క్రాంత్రబ్రాహ్మణుడు, సత్యమిహిరుడు మొదలగునాసానపండి తులు, రాజుం బెక్కువిధముల సహాశ్వాసించి మరణంబు ప్రకృతి యనియు శరీరంబు లస్థిరంబులు నగు శిష్యి పూర్వగ్రంథములనండి యనేకోదాహరణంబులు జూపిరి. ను ర్భునుకు దూఖి, ముషళమిల్లిన పిడప క్రాంత్రబ్రాహ్మణుడు సెలవుగైకొని చనియెను. రాజును మన సిమితము లేక నాటికిఁగొలుపు సానించి యంతిపురికరిగెను. కనుమ కోమలి యగుకనూరమంజరి హేనుచంద్రునిమరణవార్త విని యెట్టి సాహసము చేసికొని యేనుగునో యని క్రమంబునఁ జంద్రయుధముం పడుచు మరణించునని, తండ్రిచెలికొనిచావునకు మిక్కిలి వగచెను.

అట విడర్భానగరంబున నొక్కనాడుసాయంకాలమురాజవా హసమహారాజు తనపూవుదోటలో విసరము చేసిచేసి యునియొక తిన్నెపైఁ గూర్చుండెను. నలుమిక్కిల నలుపుడు నేవకులు చేతులు జోడించుకొని తేరియాజుల బ్రతీక్షించుచు నిలిచియుండిరి. అప్పుడె నూర్భాస్తమయ మగుటచేఁ బూదోటయెల్లఁగనుచీకటిగనుండెను. రాజవాహనుడు తిన్నియమీఁద వెనుకకుఁ జేరఁబడి కూర్చుండి గా రాపుకూతు రగునిందుచుణియు, ముద్దులమనుమడగువిజయసేనుడు మనుమరా లగుకర్పూరమంజరి యనడిలై తిసయింట నుండుటయు నల్లనివార్త శింఘికేనియుఁ దెలియకపోవుటయుఁ దలంచి వారలు సుఖించుచు నుండు యని విచారించుచుండెను. అంతలో నొక భటుడు కడువేగంబున నహోటిక వచ్చి నేవకు నొక్కని బిలిచి “యల్లనికడనుండి భటుడు వచ్చినాడని మహారాజుగారితో విన్న

వింపు” మని చెప్పెను. వల్లె యని యాసేవకుఁడు వానిరాక వినయమున రాజవాహనున కెఱిగింపె. అల్లునితావునుండి భటుఁడు వచ్చెనని వినినతోడనే విదర్భరాజు చివాలున లేచి కూర్చుండి యేడిభటుఁడేడి యని భటునివంకఁజూచి “మోరీ! మాచిసృభాఁడు కుశలియైయున్నాడా?” యని మిక్కిలియాత్రముతోఁ జడిగెను.

“స్వామీ! మీయల్లునకుఁ గుశలమే. ఆయన మూఁడుదినములలో విదర్భకు ర్జానైయున్నాడు. ప్రస్తుతము గొప్పదుఃఖములో నుండుటచే మనస్థిమితము లేక పరిశ్రమించుచున్నవా” రని యాబంటు ప్రశస్యత్తర మిచ్చెను. రాజవాహనుఁ డానచనిము లాలకించి యదిరిపడి మఱింతయాత్రముతో “గొప్పదుఃఖములో నున్నాడా? ఏమి దుఃఖము? అతఁ డిప్పు డెచ్చోటనున్నవా డెచ్చోటనున్నవా?” డని యడిగినమాట పెంజుసాను లడిగెను. అప్పుడాభటుఁడు విదర్భరాజున కిట్లనియె: “దేవరనాథప్రశ్నముల కన్నటికి సత్త్వములు మీయల్లుడంపిన యీజాబుసంఘం లవు. కావున దానిం త్రగింప నవధరంబు డనియొకచీటి వాని కిచ్చెను. అలా నేవకుఁ డొకఁడు పోయి దీపము గొనితేర దానివెలుగున రాజవాహనుఁ డిజా బిల్లకి చదవెను.

స్వస్తికీర్తి రాజవాహనుఁడు రాజుగారికి నూయల్లుఁడు చిత్రభానుఁడు సమన్కరించి వ్రాసిన పదవి. నాడునాకులులబమును మీకడ నలిపి విదర్భ : డిది పీఠము ప్రాంతమున నై బహుపుణ్యండుల స్నానముచేసి యనేకతీర్థముల నుండి సాతిచూణధ్యానము చేసికొనుచు గాలము బుచ్చుచుంటి. అట్లు లేక నుచు బదిదినములక్రిందట నేను కురుక్షేత్రమునకు వచ్చితిని. అచ్చటనుండ మాయన్న గారు హేమచంద్రమహారాజుగారు దారుణముగ మృతికొందిరని ఘోరవార్త వింటి. అదిమొదలు నాకుం త్రస్థిమితము లేదు. మీదర్భముచేసి నంగాని పుత్రుల మైనయీమనఃపరితాపము శాంత మొందదు. కావున

మూడునాలుగుదినములలో మీ పాదసందర్శనము చేయువాడను. ఇందుమణికి విజయ సేననకు ముఖ్యముగఁ గర్పూరమంజరికి మాయన్న వార్తలు మెల్లమెల్లఁగ నెఱిగింపవలయు. ఈలేఖ తెచ్చినవాడు నాప్రియ సేవకుడు పింగళుడు. సేవచ్ఛవఱకు విదర్భాపురమున నుండువాడు.

ఇట్లు విన్నవించు మీ విధేయుడు,
చిత్రభానుడు.

అలేఖం జదువుకొని విదర్భరాజు తద్దయు జాలినొంటి “హరి హరీ! పాపము హేనుచంద్రుడు దారుణముగ మృతినొండెనా? కటకటా! రాజులకు దినదినము గండమే కదా! పురాకృతకర్మఫల మనుభవింపక యెవరికి తప్పను? ఓయీ పింగళుడ చిత్రభానుడు వచ్చువఱకు నీవిటనే యుండుము” అని రాజవాహనుడు పూదోట విడిచి యభ్యంతరమందిరంబునకుఁ జని పుత్రిక యగునిందుమణిని బిలిచి యాలేఖ యామెకుఁ జదివి విసుపించి కర్పూరమంజరి కావార్త గడుసేర్పుతో నెఱిగింపవలయు నని చెప్పెను. ఇందుమణి కర్ణకఠోర మగు నావార్తపని వికలచిత్తయై నిలుచుటకు శక్తి లేక కూర్చుండి హేమచంద్రునిగూర్చి తద్దయు వగచి కర్పూరమంజరి కావార్త యారాత్రి యెఱిగింపనల దని పరిచారకులతోఁ జెప్పెను. చిత్రభానునిపుత్రిఁడగు విజయ సేనుఁడు రాజవాహనుడు జాబు చదువుకొనుచుండ దాపున నుండి వినిన సేనకులలో నొకనివలనఁ బెదతండిమరణవార్తవినియున్నఁడై చిన్నవోయి యుద్యానవనములో మల్లికాచంద్రికలతోఁ గలిసి కూర్చుండిన కర్పూరమంజరియొద్దకుఁ బరుగుపరుగునఁబోయి అక్కయ్యా పెదనాయనగారి నెవ్వరో చంపినారట! విన్నావా” యని యడిగెను. అడుగుటయుఁ గర్పూరమంజరి “ఏమీ ఏమీ! పెదనాయనగారు మృతినొందినారా! అయ్యో అయ్యో” యని కనుగందినపూలదండచందం

బున విలాసము తప్పి మల్లికయ్యోషిలోఁ బడి మూర్ఛియైను. అది చూచి చంద్రిక తత్తరపడి దాపున నున్న దిగుడుబావియొద్దకుఁ బరుగెత్తి దోసెడు చన్నీళ్లు దెచ్చి బాలిక ముగమునఁగొట్టి “యమ్మా! యూర డిల్లు మూరడిల్లు”మని యొక యరఁటిచూపుతో విసర నారంభించెను. అంతలో విజయ నేనుఁడామెయవస్థఁజూచి భయము ద్విగుణము కాఁగా వినవినం బరుగెత్తి తల్లికడకుఁబోయి కన్నీళ్లతో సోదరివృత్తాంతము దెలిపెను. ఆ దేవియుఁ దనకుమార్తెకుఁ బెరితఁడై పైఁ గల్గి ప్రేమాతి శయ మెఱిగినది గావున బిడ్డ యేచుకతోయని దిగులుపడి చూచోట్టు తనకుఁ జూపు మని విజయ నేనుని వెంటఁబెట్టుకొని బయలుదేరితెను.

అంతలోఁ దెలిసి వచ్చుటయుఁ గర్పూరమంజరి దుఃఖవరవశ యై చెలిమికత్తెలతో నిత్రైఱంగునఁ జెప్పి విలపించెను. “సఖులారా! ఎంతటిరా జస్తమించెనే! నామీఁద పంచప్రాణములు నిలుపువాఁడు కద; నన్ను నేల నడువనియ్య లేదు కదా? కనుటయే మాయయ్యవం తయ్యెఁ గాని నన్ను పెరిచిన దాయనయే కదా! మేము శ్రీనిగరము బాసి వచ్చునప్పుడు నన్ను తరయొద్దనుంచుమని యతఁడు మాయయ్య నెంతబ్రతిమలాడెనే; కాని మాయయ్య పరాభవము నొందినవాఁడు గావున దాని కియ్యకొనఁడయ్యె. ఎన్నఁదిలంచిన రఘురామున కైన వంకలు గలవు. హరిశ్చంద్రున కయిఁగొఱఁతలు కలవు. ధర్మరాజున కైనఁ దప్పులు కలవు. కాని మా పెదతండ్రి కేవల లేకొఱఁత లే తప్పులు లేవు. చందమామకుఁ జల్లతనంబు నై జగుణం బైనట్లు మంచి తనంబు నా పెదతండ్రికి నై జగుణంబు, పుష్పంబులకుఁ గోమలత్వంబు నై జగుణం బైనట్లు దయామయత్వంబు నా పెదతండ్రికి నై జలక్షణంబు, కారుమబ్బుల కయూచితముగ జలదానంబునీయుట యెట్లు స్వభావంబో నా పెదతండ్రికిఁగూడ దానగుణం బట్లే స్వభావంబు ఆలోకై క పూజ్యుని పధించుట కెవనికిఁ జేతులాడెనో? ఏదురాత్ముఁడు

మహాపాతకంబున కొడిగట్టి శాశ్వతనరకకూడమునంబడ సాహసించె నో! అతనిగాని బ్రదుకుటకన్న వానికడకేగు టొప్పదే. బ్రదికి నన్నాళ్ళు రాజకులమున కెంతవన్నె దెచ్చెనే. బంధుమిత్రుల నెట్లు కాపాడెనే. ప్రియుల నెట్లు పాలించెనే. మాయద్బుష్టమున మాయయ్యకు నతనికి ఏవరవలు వాడమెను గాని లోకులకెల్ల నతఁడు మంచివాఁడె. ఈదుఃఖమునకుంజోడు నామనంబునం దొకభయము పుట్టు చున్నది. ప్రియపరిచిత నీయకార్యమును కూతండ్రియే చేసినాఁడని లోకు లెక్క డందురో యని నామనంబు శంకిచు చున్నది. అట్టినింద మా జనకునకు రాకపోవు గాక! నన్న జేరదీసి యెత్తుకొనిననాతండ్రిహస్తములు సోగరరక్తమున మలినములు గావని నే దలంచెద. అని మఱి యేరో యనబోవుచుండ నిందు గుణివిజయసేనునితో నచ్చోటికిఁబోయి కొన్నియడుగులదూరమున నుండియే 'చంద్రికా! బిడ్డకుఁ దెలివి వచ్చినదా' యని యడిగెను. వచ్చిన దని ప్రత్యుత్తర మిచ్చునంతలోనే యాదేవి కూఁతుకడకుఁ బోయి కూర్చుండి బిడ్డా! స్మృతి వచ్చినదా యని యడిగి చేయి పట్టుకొనెను. బాలిక బడులు పలుకలేక కన్నీరు సోనలై ప్రవహింప వెక్కివెక్కి యేడ్చె. ఇందుమణియు విజయ సేనుఁడఁ గర్పూరమంజరితోఁ గలిసి హేమచంద్రునికొఱకు కన్నీళ్ళు విడిచిరి. ఆనడుమ రాజవాహనుఁడు మనుమరాలు మూర్ఛిత యైన దినియుఁ దనకూఁతుకు కూఁతుం జూడ నుద్యానవనమున కరిగిన దని యుఁ విని యాతొవుచుకఁ దాను స్వయముగఁ బోయి విశిషించు చున్న యాపడంతులను విజయసేనుని మృదువచనంబుల నూరడించి యంతి పురమునకుం గొనిపోయెను.

ముప్పదియవ ప్రకరణము.

వెనుకటివృత్తాంతము జరిగిననాలవనాఁడు దుదయమునఁ గరట కుఁడు విదర్భాపురమునకుఁ జోయి మునుముందుఁ బింగళుని గాంచి యనంతరము రాజవాహనుని సందర్శించి నాటిసాయంకాలము చిత్ర భానుఁడు పురప్రవేశము జేయునని విన్నవించెను. విన్నవించుటయు విదర్భరాజు దుఃఖితుఁడై నయల్లు నెదుర్కొని తోడితెచ్చుటకుఁ దన కుమారుని మంత్రిలలో నొకనిని నియోగించి వారితోఁ గొంతపరి వారము సడువం బనిచి యావార్త నిఁదుమణికి విజయసేనునకుఁ గర్పూరమంజరికి వీనులవిందుగ ముందుగఁ దెలియఁజేసి జామాతరాక కెదురుచూచు చుండెను. పంపఁబడినపరివారముదారి జూపుటకుఁ గర టకపింగళుల ముండిడుకొని రెండుకోసులమేర చని యచ్చట నిడిసి మధ్యాహ్నము చిత్రభానునింగాంచి మామగారిపంపున వచ్చినట్లు తెలిపెను. చిత్రభానుఁడు మఱియోఁ జూచినపు ముచ్చటింపక మం త్రితోఁ బలుమాట లాడక పరిజనంబును బలుకరింపక చిన్నవోయి ధూళిధూసరమైన మేనితో బందుగులు తెచ్చినవల్లకి నెక్కెను. ఆసమ యమున నాతనితో నొకబ్రాహ్మణుఁడు పడుగును సేకలుఁ గూడ నుండిరి. విదర్భరాజుకుమారుఁడు మంత్రియు బ్రాహ్మణుని గుర్తుపట్టి పలుకరించి యొకయందలము నెక్కించిరి. ఆపరివారము సాయంకాల మగునప్పటికిఁబట్టణము జేరెను. రాజవాహనుఁడు మేడ దిగి వచ్చి యల్లుని సమ్మానించుటకు సోపానములమీఁద నిలిచియుండెను. చిత్ర భానుఁడు పల్లకిదిగి మామకడకుఁబోవ నావృద్ధరాజు వానిం గొనిట జేర్చి “వత్సా! నీసోదరమరణంబు నాసోదరమరణంబునలె నున్నది. చుట్టములు కానివారి కై న మనోదాహము సేయువానిమరణముకేర లము సోదరుడ వగునిన్ను బరితపింపఁజేయుట యోర్వర్జ్యమౌను

సీత్యరాజు దాట నలవికాదు గదా*యని యాశ్వాసించెను. చిత్ర భానుడు దుఃఖముచేత మాటలాడ నోపక తల వంచి కన్నీరు విడుచుచు నిలువబడెను. మామ యల్లునికన్నీరు తన యుత్తరీయపుటంచునఁ దుడిచి యిందుమణి మొదలగు వారివి జూడవానిని మేడ మీదికిఁ గొనిపోయెను.

అక్కడ కుమాగుఁడు గునూరైయు నిరుప్రక్కలనుండనిందు మణి రెంకచో నిలిచియింటిపట్టెఱుంగక చాలకాలముపర దేశములఁ దిరిగి వేళ కన్నపానాదు లరసి యిడువారు లేక కడు డస్సి యా నలతకుందోకగుభ్రాతృమరణముచేతఁ గడుఁజిక్కి శల్యమైయున్న మగనిం జూచి బాష్పద్గమముచేత మితిలేని తనమనస్తాపము నెఱింగించెను. కర్పూరమంజరియు విజయ నేనుఁడును దండినాల్లింగనము జేసి కొని విలపించిరి. చిత్రభానుడు వారికన్నీరు దుడిచి యాబుబిడ్డలతో నిట్లనియె. “ సోకరవియోగమున నే నిపుడు దుఃఖపరవశుడ నై యున్నాఁడను. మీరు గూడ మిక్కిలియడల దొరకొనినచో నేను బ్రతుకఁజాలను. మీరు బెంగకొందు రనుభయమున నేనుదుఃఖ మంత యు దిగమింగి ధ్రోణముదిక్క బట్టి పైకి గంభీరభావము దాల్చినా లో నే నె దిగఁగట్లు చున్నాఁడను. ఇంక మీరు హేమచంద్రుని గూర్చి నాదుట విలపింపవలదు.* అని వారి సంతిపురికి వీడుకొలిపి తన్ను పరామర్శింప వచ్చిన బంధుజనులను బలుకరించి తనతోవచ్చిన బ్రాహ్మణుని తోడితెచ్చుని నేవకుల కానతిచ్చెను. “ చిత్ర* మని వారికి యావిప్రుందోడి తెచ్చిరి. చిత్రభానుడు వానిని సగౌరవ ముగఁ బిలిచి తనప్రక్కం గూర్చుండఁబెట్టుకొనివిదర్భరాజువంక దిరిగి “ మానూ! మీకోపప్రపుంగవుల జూచిన జ్ఞాపకమున్నదా? ఈయన పేరు కుశ్రభట్టు. మాశవేందునిమంత్రియగు కేశరితోనీమహాత్ముడు మున్నొకసారి యిటకు వచ్చి మీచేతనత్కారములం బడసి మీకుప

కారము జేసినాడనునెపమున సుధర్మనునిచే నవమానితుడై సర్వ స్వము గోల్పోయి యిపుడు దారపుత్తీల నెడబాసి యిడుమలఁబడు చున్నవాఁడు. నాయదృష్టవశముననాకీమహాత్మునిసందర్శనము దొరకి నది. చూచుకొన్నది మొదలు మాకొండొరులపై ననురాగ మతిశ యిల్లినది. మహాదుఃఖసాగరమును నేనీమహా స్పృహను తెచ్చుచే నీడి తిని. ఈయనసాంగత్యము లేనిచో నేనెంతకాలము క్రిందటనో మృతి నొంది యుందును. అనపుడు రాజవాహనుఁడు తేరిచూచి , బౌనా ను. నేనీయనను జూచినట్లు జ్ఞప్తి కెవచ్చినది. సజ్జనుఁడగుటచే నీ కకారణబంధు వయ్యో' ననీ బదులుచెప్పెను. ప్రియమిత్రుఁడు తన్నుఁ బలు తెఱంగులఁ గొనియాడుచు విదర్శరాజున కెఱింగింపఁ దా నూర కుండుట భావ్యము కాదని రుద్రభట్టురాజవాహనునితో నిట్లవియె.

“మహారాజా! మీదర్శనము నాటికినేఁడు క్రమ్మఱ లభించె. మిమ్ము వీడ్కొనిపోయినపిదపనా హవస్థయంతయుమాతినది. కీడులో మే లన్నట్లు మాళవరాజు మైత్రి పోయినను హిమవంతుని యల్లుని బోలుమియల్లునిమైత్రి నాకు లభించినది. మీయల్లుఁడు లోకము తోడిపాటిమనుష్యుఁడుగాఁడు. ఆయన నెట్టయెదుట నుంచుకొని నేను గొనియాడరాదు గాని యాతనిం బోలుగుణవంతుఁడుండు టిరిది. మీ యదృష్టమున మీయింటియల్లుఁడయ్యె. ఆతనినుగుణనంపద నెన్నుట కొక్కయుదాహరణము చాలును. వేయుమాటలక్కఱలేదు. అన్న యతిక్రూరుఁడై కొండెములు విని నెనరొకింతయు లేక దారపుత్తీ నమేలేముగఁ దన్నింటనుండి వెడలనడచినను వానిదుర్మరణమును విని యీతడు పడిన పరితాప మింతింతగాదు. మనస్సులో దీర్ఘక్రోధము పెట్టుకొని సోదగ మరణమునకుమహానందమునొందవలసిన యవస్థలో నుండియు నింతగా దుగపిల్లువతఁ డిఁకఁ డొక్కఁడే కానఁబడు చున్న వాఁడు. నామాటలు మీ నమ్ముదురో నమ్మరో కానీ మీయల్లుఁ

దొకనాటిరేయి సోదరమరణదుఃఖముచేతఁ బరవశుడై నేబండు
 కొనగాఁ జూచి యాత్మహత్యజేసికొనఁ బోయెను. ఈతని సాహసము
 నేనెఱిగినివాడనే కావున నేనేళకేమి తెగువచేయునో యని పండు
 కొనియు మేలుకొనియుండి నమయముగూర్చిఁగి యాదామణకర్మను
 మాన్పితిని. అని తెలుప రాజవాహనుఁడు మిక్కిలి సంతోషముజెంది
 రుద్రభట్టహస్తములం బట్టుకొని దేవా! మీరు నాపుష్కరికకుఁ బతి
 బిక్షముపెట్టిరి. మీబుణమును దీర్చజాల నని కృతజ్ఞతను దెలుపు
 వాక్యములఁ బలుకుచుండఁ జిత్రభానుఁడు వారిమాటల కడ్డమువోయి
 అయ్యా! వెనుకటివృత్తాంతమును చలపెట్టకుండు. పనిస్తుతము కర్తవ్య
 మేమో నాకుపదేశించుఁడు. శ్రీసర్వమునకుఁ బోయి తుడ్డి లేక
 దురపిల్లు నాయన్న బిడ్డల నొకసారి కన్నులారఁజూచి వానినొక సారి
 బిగియారఁ గొనిలింతుకొని యేడ్చినంగాని నాయలగుట తీరదు. అన్న
 నా కనిష్ఠుడయ్యెగాని పసికూలగు నన్న బిడ్డలేమిచేసిరి. అది
 యనుం గాక మావికృమనేరదు త్రొత్తవాఁడు బాలుఁడు రాజ్యము
 గొప్పది. మంత్రులు దుర్మార్గులు. బాలరాజును బొమ్మపగిదినాడించి
 వారు రాజ్యమును దుశ్శవనకుండెచ్చి బిడ్డఁపాఁజుమున కవాయము
 గావించుతరని భయపడుచున్నాను. నేబోయి వారికిష్టమగు నేని
 సంరక్షకుండనై యుక్తవయసు వచ్చినపిదప వారి రాజ్యము వారి
 కప్పగించి మరలవత్తు. ఇష్టములేదేని చూచి యూరకవత్తు. ఎంత
 పగయున్నను దండ్రీపోయినపుడు వారిని జూడకుండుట భావ్యము
 కాదు. ప్రేగుసంబంధ మగుటచే నాకనురాగముపోవకున్నది. ఇందుకు
 మీ రేమి చెప్పెద? రని యడుగ రాజవాహనుఁడును దక్కినవారును
 వానిబుద్ధినే మెచ్చి యటుచేయమని యుపదేశించిరి. బంధుజనంబు
 తనయభీష్టమున కనుగుణముగా నుపదేశము చేయుటయుఁబ్రభానుఁడు
 సంతసించి మూఁడుదినంబులు విదర్భపురంబుననుండి బ్రాతనెచ్చె

లులఁ జుట్టములఁగూడి సుఖింబునఁ బ్రొద్దులు పుచ్చి నాలననాఁడు కాశ్మీరమునకుఁ బయనమయ్యెను. అల్లుఁడుతగుపరివారముతోఁ బోవ కున్న నపాయము వాటిల్లునని రాజవాహనుఁడు తనబలములో మెఱియలపంటి మున్నూరుగురు బండ్లవేరి యుగ్రసేనుఁ డనుసార్థకనామ ధేయుఁడగు సేనాపతిని వారికి నాయకునిగ నేర్పఱచి జామాతవెంటఁ బొమ్మని యానతిచ్చెను. రుద్రభట్టు, కరిటకుఁడు పింగళుఁడు ధీరుఁ డగునుగ్రసేనుఁడు వెంటరాఁ జిత్రీభానుఁడు విదిర్భానుగరము విడచి శ్రీనగరమునకుఁ బయనమైపోయెను.

—*—

ముప్పదియొకటవ ప్రకరణము.

అది గ్రీష్మకాలము. సమయము ప్రాతఃకాలము. అస్తమించి నాఁడస్తమించినాడని లోకులందఱుఁ జెప్పుకొన్నట్లు నేజ్జోవిహీనుఁ డై నిరాశంబుడై దుఃఖిమహానముద్రమున మునిగి యేకాండలనడు మనో తిరిగితిరిగి భానుఁ డెల్లవారు వీరి చరిత్రయు చిత్రమయినది. ఇతఁడు నిశ్చయముగఁ జిత్రీభానుఁ డని తెలుపఁ దెల్లతెర జమ్మకొని వచ్చునటుఁడువోలె మంచు జవసక దెనుల్చుకొని యుదయించె. ఉదయించినతోడనే వాని తేజము నలుదెసల వ్యాప్తమయ్యె. వ్యాప్తమగుటయు నతఁడు క్రమక్రమంబున సిధికుండై చుట్టుప్రక్కల దేశమంతయు నాక్రమించి పర్వతములకు పృథ్విములకుఁ జిత్రీవర్షముగలిగించి చిత్రీభానుశబ్దము సార్థకమౌచేసుకొనియె. ఆతనికావృత్తి పరమ భక్తులైన ఇరులు శరీరములనుండ రక్తచందనములు పూసికొని విధవిధానముగఁ బూజలు సమస్కరింపులు చేసి మంత్రములచేతను బద్ధగద్యముచేతను స్తుతియించి తమ మనోరథసిద్ధి జేయు మని

స్మరించిరి. దుర్నిరీక్ష్యమైదుస్సహమైనవాని తేజమున కోడి కన్నెత్తి
వానిగజూడలేక సుకుమారు లగుస్త్రీ పురుషులు మందిరంబుల నడం
గియి లతాగృహంబులండాగియు స్వశరీరసంరక్షణము జేసికొని “ఓట
కటా” బంగారమునంటి చందుగి డస్తమించుటయు నస్తమించినా
డనుకొన్న యీ చండశాసానుడు మరలఁ దలసూపుటయు నునదోసం
బు గాని వే తొకటి కాదు. ఇంతకుం గాలవశమున వచ్చునాపదలకుమన
మేమిచేయఁగల” మని భేదపడఁ జొచ్చిరి. వేదపురాణకథలలోఁ జెప్ప
బడిన సూర్యవర్ణము నెఱింగినవిద్వాంసులు వానికి యథావిధిగ నర్హ్య
ప్రదాన మొనఁగి క్షణక్షణము చిత్రమై కానుపించువానిబింబమును
తెప్పవార్చక చూచి “ఆహాహా! ఈచిత్రభానునిమహిమ నేమని కొని
యాడఁగలము. ఈతనిరథమునకుఁ జక్రిమొకటియేకదా! ఆయరదము
నిడుచు వి సలురంగులు గలగుత్తములు లేవు. ఆయశ్వములం గట్టుపగ్గ
ములు తొచ్చుబాములు. పోవునట్టిదారి చూత మన్న నిరాధార మైన
యాకాశము. ఆరథముం దోలువాడు తొడలు లేనివాడు. పోవలసిన
దూర మపారిము. ఉపకరణములఁబట్టి చూడ వానిసాయమున నీమహా
త్ముడు ప్రకటనము గగనమండల మతిక్రమించుటకు వీలు లేదు.
కావున నితినియందుఁ గలయద్భుతతేజ మే యీతఁడు చేయుపనికిసాధన
మయ్యెను. నిరాధాను లైనవారునయితము సహజముగఁ దేజోవంతు
లైనపక్షిమునఁ బేరువకుమాత్రము కొన్నియుపకరణముల స్వీకరించి
విజయము నొందుదురుకదా” యని భావమునం దలపోయఁజొచ్చిరి.

అట్టిసమయమున మణివర్మ యనయకాలకృత్యములం దీర్చి
కొని తన మేడమీఁద నొకపీఠముపైఁ గూర్చుండి యేదో యాలో
చించునండ గవాక్షపునందులయండి చిత్రవర్ణములు గలభానునికిరణ
ములు మొగమునకుం గన్నులకుం దాకి యించుక వేదన గలిగించె.
కిటికీతలుపులు మూయు మని నేవకుని బిలిచి యానతిచ్చెను. ఆపరి

చారకుడు తలుపులు మూసి యజమానునియెదుట నిలిచి “జేవా! పేరుగ్రసేనుడట! కాపురము విదర్భాపుగ మట! వచ్చినది మీదర్భనార్థ మట! సెల వగు నేని వానిం దోడి తెచ్చెద” నని వినయముతో విన్నవించెను. “ఏమీ! కాపురము విదర్భాపురమా! పేరుగ్రసేనుడ! నామిత్రము వచ్చెనా నరే తోడ్కొనిన” మ్మని యాతఁ డానతిచ్చెను. చిత్ర మని సేవకుడు బోయి యాశ్రాత్రపురుషునిం దోడ్కొనితెచ్చె. నల్లనై పొడవై ధృఢమై యున్న యాపురుషునిశరీరము దీర్ఘ బాహులును పెద్దపాలమును వెడదరొమ్మును జూచినతోడనే మణివర్మ యెదురువోయి వానిం దోడితెచ్చి యొకప్రేమునం గూర్చుండబెట్టి గౌరవించి కొండొకతడపూరకుండి మెల్లగ నిట్లనియె. “విదర్భనాథుఁ డగురాజవాహనమహారాజుగారికొలువరు లగుమీకు స్వాగతము. నాకడకు మీరు వచ్చినకారణ మేమి? ఆస్థపాలుఁడు పంపెనో మీరు స్వయముగ వచ్చితిరో తెలియఁగారు చన్నాడ” నని యడిగెను. అడుగుటయు నుగ్రసేనుడు వాని కిట్లనియె. “మంత్రి శిఖామణి! విదర్భరాజు నన్ను దూతగాఁ బంప లేదు. రాజవాహన మహారాజుగారియట్లుఁడు చిత్రభానుఁడు సోదరవియోగమునకుఁ జాలఁజిన్నుఁడై యన్నబిడ్డలను మిమ్మును జూచిపోవ వచ్చినాఁడు. ఆయనతోఁగూడ విదర్భరాజు నన్ను బంపినాఁడు. చిత్రభానుఁ డీనగరము వెలి గుడారములలో సపరివారముగ నున్నవాఁడు. పురము బ్రవేశించి సోదరపుత్రులం జూడ నభిలషించుచున్నవాఁడు. అప్పటికిని మీయ నుజ్జవేఁడు మని నన్నుబంపినాఁడు. ఇదే నావచ్చినపని.”

అనవుడు మణివర్మ “ఏమీ! చిత్రభానుఁడు జీవించియున్నాఁడా? హరిద్వారముకడ నతఁడు మృతినొందె నని హేమచంద్రమహారాజుగారు జీవించియున్నపుడే మేమందఱి మొకవాతఁ వింటి” మని యాశ్చర్యముతో నడిగెను. అప్పలుకులు విని యుగ్రసేనుడు వచ్చి

యు రానిచిటునవ్వు మొగమునఁ దోఁప “నమితలోకానుభవము గల మీకు నేనుజెప్పవలయునా? అన్నదమ్ములకురవరవలు పొడముటచేస దేనందుగఁ జేసికొని రాజున కామాటలు మనఃప్రీతికరము లనుకొని కిట్టనివారట్లుచెప్పి యుంచురు. అంతెకాని చిత్రభానుఁడు మృతినొంద లేదు. మృత్యుకొందినసోదరునిమిత్ర మతఁడొందుచింత యింతింతయని చెప్ప నలవికాదు. అన్నకుమాకులను వదినను దక్కినచుట్టములను జూచి పోవ సతఁడు వచ్చినాఁడు. అన్నదమ్ములకుఁగలప్రాతఃపఠము మీరు తలంపవద్దు. ఉత్తములకు విరోధము స్థిరముగా నుండదు అది యను గాక చిత్రభానుఁనిమాటయే కఠోరము గాని మనసు మృదువు. కావున వానిరాకకు మీరు సమ్మతింప వలయు నని వేడుచున్నాఁడు” నని పలికి యతఁడేమియు త్తరము చెప్పనో వినుటకు వానివంకఁ గ న్నులు నిగిడ్చి చూడఁదొడఁగెను. మణివర్మ యప్పలుకులు సమగ్రముగ నాలకించి తల యూచి కొంతతడ వాలో చనచేసి యిట్లని వచి యి చె. “ఉగ్ర! నేనుఁడా! మారాజకుటుంబమునకుఁ జిత్రభానునకు గలపరస్పరసంబంధ మెట్టివియో నీవెఱుఁగుదువు. చిత్రభానునిరాకయు వానికోరికయుఁ దక్కినమంత్రులకు సేనాపతులకఁ జన్నరాజునకు రాజమాతకుఁడెలిపి మేనుండఱము గలిసివిచారించి పిదప తేపుదయ మున మీకు త్తరము బంపువాఁడ. నేనొక్కఁడనే మాటచెప్పుటకు వలను పడదు. తేపటివఱకు నగరమువెలుపలనే చిత్రభాను నుండుమనుము.” అనవుడు వల్లె యని యుగ్ర! నేనుఁడు లేచి వానికడ. సెలవుగై కొని తననివాసమునకుఁ బోయెను.

ఉగ్ర! నేనుఁడు గుమ్మము వాటిపోయినది మొదలు మణివర్మ మనసు మనసులో నుండ దయ్యె. ఒకపరియాయము వీరముమీఁద నుండి చివాలున లేచి నలుచును. నిలిచి నిలిచి యిట్లు దిరుగును. తిరిగితిరిగి మరల వీరమునఁ గూర్చుండును. కూర్చుండి పలు తెఱంగుల

నాలోచింపు చుండును. ఈదురాత్ముని మరల నగరములో నడుగు పెట్టనీయ వచ్చునా యని యొకసారి తలంచును. “రానీయనిచో నతఁడు దండువిడిసి మనకెగు సేయఁడా!” యని యొకమాటాహించును. ఎన్నివిధముల విచారించినను వాని కేయలపాయంబును బాల్కపోషము యావిషయమే తరచితరచి మరలమరల జింతించి యెట్ట కేలకీక్రిందివిధమున గృతనిశ్చయఁడయ్యె. “ఏమయినం గానిమ్ము చిత్రభానుఁడు నిశ్చయముగ హేమచంద్రునిం జంపిన మహాపాతకుఁడు. కావున నామాట చెల్లు నేని వాఁడు శ్రీనగరము మగల బ్రవేశింపకపోవునట్లు చేసెద” అట్లు కృతనిశ్చయఁడై సవిదప స్నానముజేసిభోజనముగావించి యానాఁడు పెందలకడ రాచనగరునకుం బోవసమకట్టి యరదమ్మెక్కి సత్వరమయచొట్టికిం బోయెను. పోయి ప్రధానపురుషు లగుండఁదాని వజ్రపాణి మూఢవ సేనప్రముఖులను నిగమశక్తును దక్కిన రాజబంధువులను బిలిచి వారింగలియగట్టుకొని బాల్కరా జగుచిత్రమ సేనునిసన్నిధికి జనియెను. విక్రమ సేనుఁడు వారలనందఱు సకారవముగనాదరించియుచి తాననములఁ గూర్చుండ నియమించి యందఱి నొకసారి రావించిన మహత్కార్యమేమని యడిగెను. అందఱు మణివర్మనంకఁజూచిరి. రాజకుమారునిదుష్టియుఁ బ్రత్యుత్తరము నిమిత్తము మణివర్మమీఁదనే వడెను. అంతట మణివర్మ తనవీరము నించుకముందఱకు జరుపుకొని వారల నందఱు నుద్దేశించి యితైఱంగునఁ బలుకఁ దొడంగెను. “రాజా! మిక్కిలి యవసరమగునొకవిషయమును జర్చింపదలంచి వీరలనందఱ మీసమ్ముఖమునకు రావించితి. మిత్రులారా! ఈవిషయము పరమగోప్యమైనది. అందఱముఁ గుమార రాజుగారిమేలు గోరువారమె కావున నిచ్చట జరగెడుచర్చ లీమందిరము దాటి యావల వ్యాపింపఁగూడదు. నాచెప్పఁ బోవునంశము మీరు చక్కగ విచారించి మీమియభిప్రాయముల మర్మము లేక వెల్లడి చేయుఁడు. చిత్రభా

నుడు మృతినొందెనని మున్ను మనము వింటిమి కదా. అతడు జీవించియున్నాడట! సోదరమరణమునకు మిక్కిలిపొక్కుచున్నవాడట! అన్న బిడ్డలను వదినను జుట్టములను దానొకసారి చూచి పో వలయునని వచ్చినాడట! ఊరుజైట గుడారములో నున్నాడట! పుర పరివేశమునకు మవయనుమతిని వేడు చున్నవాడట! వానితో వచ్చినవిదర్భరాజుసేనాపతి యగునుగ్రీసేనుడనువాడు వానిపంపున వచ్చి వానిమనోరథము నాకెఱిగించె. కావున వానిపూర్వచరిత్రము జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చికొని మనప్రస్తుతస్థితి నెంచికొని మీకుం దోచినపోలి హితముపదేశింపుడు.

చిత్రభానుడు సజీవుడై యున్నవాడని వినినతోడనే దండ పాణిమొగము తెలివొందెను. వజ్రపాణిమనస్సు హెచ్చరికతో నుండెను. ఈయభయులముఖమనోవికాసములను మణివర్మతక్కు తక్కివారు గ్రంహింపలేరైరి. “అయ్యో! మరల వచ్చినాడా” యని నిగమ శర్మగుండె కొట్టుకొనెను. అతడు మనలం జూచి పోయినంతమాత్రమున మన కేమి నష్ట ముండు” నని విక్రమసేనుఁగు మణివర్మతో ననియె. “చూడవలసిన దేమో యిదివఱకే చూచినాడు. అన్నగారి మరణము చూడ లేదా? ఇంకను జూచుట కే మున్నది? అని మాధవసేనుడు పలికెను. అప్పుడు నిగమశర్మ మరలనేదియో యనఁబోవుచుండ సంతలో దండపాణి యందుకొని “అనుమానబలముచే దోషారోపణము చేయుటయె కాని చిత్రభానుని దౌష్ట్యముఁ బ్రత్యక్షముగఁ జూచినవారు లేరు. సోదరవియోగమున మిక్కిలి పొగిలిపొగిలి ప్రేమాతిశయమున సోదరపుత్రులఁజూడఁ దలఁచినచిత్రభానుని రాసీయక పోవుట మనకు న్యాయముకాదు. సోదరవియోగమునకు వానిమనసెంత కుందుచున్నదో యతనిహృదయ మెంత దూఱాగ్నిని మండుచున్నదో యెవ్వరెఱుంగుదురు. కావున వానిని రానియ్యవచ్చునని

నాయభిప్రాయ మని పలికెను. వజ్రపాణియుఁ దనయన్నయగుండ
పాణిమార్గము ననుసరించిచిత్తభానుని రాక కనుమఱియెను. నిగమశర్మ
, మీకందఱకు నేది యిష్టమో నాకునదియే యిష్టమని చెప్పెను.
యెవ్వ రేమనుకొన్నను సరే చిత్తభానుఁడు మున్ను దాటిపోయిన
కోటగుమ్మము మరలదాటి లోనికి రాఁ నూడదు. ఇదియే నాయభి
ప్రాయమని మాధవసేనుఁడు పలికెను. మాయమ్మగారిమన సేతెఱం
గున నుండెనో తెలిసికొనుట యుచితమనివిక్రమసేనుఁడు పలికెను.
అంతట మణివర్మ యుత్సాహవశమున నీరమునుండి లేచి తనముసలి
మేను గలపింపఁ గోపముతో నిట్లనియెను. దండపాణి! చిత్తభానుని
దౌష్ట్యముఁ బ్రత్యక్షముగఁ జూచినవారు లేరంటివి కదా! అతని
నిటకు రావించితిమా దుండగములు ప్రత్యక్షముగఁ జూడఁగలము.
మీరేమనుకొన్నను సరే హేమ చంద్రుని గడ శీర్షినమహాపాతకుఁడతఁ
డే యని నాయభిప్రాయము. సోదరునింగూర్చి యతఁడు పొక్కు
చున్నవాఁడా! కటికివానికి జాలియుండు నేని, వజ్రమునకు మెత్తఁదన
ముండు నేని, వేమునకుం దియ్యఁదన ముండు నేని వానియొద్ద నుగూఱ
ముండును. వానిని గృహప్రవేశము చేయించుట మమ్ము స్వర్గపుర
ప్రవేశము చేయించుటయే, వానిని రానిచ్చుట మృత్యుదేవతనురాని
చ్చుట, వానిని నమ్ముట పెద్దపులితోటఁ బల నిడుట, వానిని మనకడ
బెట్టుకొనుట, పామును మెడజుట్టుకొనుట. దుష్టునకు దూరముగ నుండ
వలయు ననుమాట నిజము చేసి మనము వానినిబరిత్యజింపవలయును.
నరకివేయఁబడినకొమ్మనుమరలఁ జెట్టున కెన్నఁడయిన సదుకవచ్చునా?
అట్లే కుటుంబమునుండివిడిపోయినవానిని మరలఁ గలుపుకొనుటయసం
భవము కావున జాలి నొందక మోమోటపడక భీతి జెందక చిత్త
భానునిరాక నిరాకరింపుఁడు.

మహారాజుగారు సెలవిచ్చినట్లు తల్లిగారిమతము తెలిసికొనుట

కర్తవ్యము కావున నోనిగమశర్మ! పురోహితు లగుమీయరాజమాత
సన్నిధికిం జని యుద్దేవి! నాపలుకులునండపాణిప్రముఖుల! నచనములు
సరిగ విన్నవించి యామెయిష్టము ననుసరించి కార్యనిశ్చయము
జేయుడు. ఆమె మఱదిరాక కనునందించినచో మీరుపోయి తెపుద
యమునఁ జిత్రిభానుని దోడ్పొనిరంజు అనుచుఁజెప్ప దేని మేనుండఱ
మనుమతింపలేని నానితోడఁ జెప్పురంజు. ఇదియే నాచేనువలసిన
హితోపదేశమని పలికి కూర్చుండెను. అంతట సాయంకాలమయ్యెను.
విక్రమసేనుడు సంధ్యాకాలకృత్యముల దీర్చి కర్పూరమందిరము
నకుం బోవఁ జలఁచి పీఠమునగిరి లేచి “మీయరాజతివలుకులు వేరు
వేరుగ మాయమృగం విన్నవించి మామె యిష్టముం బట్టి కార్యనిశ్చ
యముం జేసెదను. మీరిం గృహము లిక్కడను” డని సెలి విచ్చి
యంతిపురికిం జనియె.

ముష్పడిచెండన ప్రకరణము.

మరునాఁడు చిత్రిభానుడు రేపకడ మేలుకాంచి భానుండు
పొడుపుగొండమీఁదనుండయింకనుండెప్పాతఃకాలకృత్యంబులు నిర్వ
ర్తించుకొని గుడారంబునం నొక్కొండఁ జేరి గాకఁవూర్చి నుణివర్మప్ర
ముఖులెట్లు నిర్ణయించిరో తెలిచుక యనేకవిధంబుల మనంబునఁడలఁ
పోయుచుండ సంతలో నుగ్రసేనుడును గాలకృత్యంబుల దీర్చుకొని
యాతనికడకుఁబోయెను. పోవుటయుఁ జిత్రిభానుడు వానింజూచి
“యిగ్రసేనుడా! మన కీమూటయుం దెలియకపోవుటకుఁ గారణ
మేమి? మణివర్మయేమనియెను? ముఖలక్షణంబులంబట్టిచూడ సతండు
మనకార్యంబు దెనఁ బ్రసన్నుడై యుండినట్లు నీకుం దోచెనా!

మనయెడ ద్వేషము బూనినట్లు కాబడెనా? మణివర్మ బుద్ధికుశలత
 యసాధారణము. ఆస్రలించినవాడే ప్రేమలు తెక్క పెట్టును. ఇంతకు మన
 తలంచినపని యేమగునని నీబుద్ధికి వోచుచున్నది. ఇందునెరవేరి
 తిమా! అని వాక్యము నచూస్తాను. చేయకముందె యుగ్రసేను
 డందుకొని “దేవా! మణివర్మ ముఖివైఖరి మనకు భాగ్యసూచకము
 కాదు. దండపాణిమొగలగువాడు హంశి, మనకనుకూలు రగు
 దురా? ఎట్లయిన ముకాళ్యము కష్టసాధ్యము కాని సులభసాధ్యము
 కా” డని యుత్తరమిచ్చెను. “మిగ్రీమా దండపాణి నాకు జిన్న
 నాటిమిత్రుడు కాని మూఁడున్నదిగి నాకునాదు. నే నొక్కరిహ
 న్యముజెప్పెడ. అని నీకున్నుననే యుగిడవగము, నిన్నతేము మీ
 రందఱు నిద్రించినపిదప నిమరలమినేను ముగోచు నేనీగుడారమున
 నిట్టటుదిరుగుచుంటి. అప్పుడు గుడారమునున్నయకడ కాపలియున్న
 పింగళకుడు నాకడ కొకక్రొత్తమరుష్యునిం దొడ్కొనివచ్చి, దేవా!
 దండపాణి మీకడ కత్తిని బంపి దేవువారతో నితఁ డొకమాట
 మనవిచేయ నెలవు వేడుచున్నా” యని వానిని నాయకులు బెట్టెను.
 నేనును సంశ్రిమసంతోషంబులు ముగిసికొని నున్నచునుజూచి దండ
 పాణిసేమిచుడిగి వచ్చినపని దెలుపుచుంటి. అప్పుడును నలువం
 కలు జూచి “క్రొత్తవా రెవ్వరును లేనిగదా, ఈమరుష్యుడు మన
 వాడే కద,” యని యడిగి క్రొత్తవా రెవ్వరును లేరనియు బింగళ
 కుడు నాపరిజనుడే యనియు నే బదులు చెప్పిపిదప నిట్లనె.
 “దేవా! కాశ్మీరరాజసేనాపతి దండపాణి మూఁడునము చేయఁ జాల
 గుతూహలపడు చున్నవాడు. తేపుబాటిరి రెండుజాములవేళ నిక్క
 డకువచ్చి మిట్లు దర్శింపఁగోరు చున్నాడు. మీ దేవర చిత్త”
 మని యూరకొండెను. అప్పులుకులు ఎని నేను గడుసంతుష్టుడనై
 “వాని జూడ నే ను విక్కిలియుబలాటమందుచున్నవాడ తప్పక

తేపటిరేయి రమ్మనుము. వానిరాక నేనెదురు చూచుచుండెద నని చెప్పి. వాని వెంటిని. వారిరాక నేను బింగళకుండు మాత్ర మెఱుగుదుము. దీనినిబట్టి దండపాణి నాకనిష్టుండుగ నుండఁ దనియాహించెదను. ఎజ్జివాణి నన్నిడనున్నపుడె మాకర్పూరమంజరిపై మనసు నిలిపి యుండనవాడు. కావున వానికి నాయెడ నధికానురాగము గలదు.” అని పలిక వెంశియుం గొంత పలుకఁజూపు చుండఁ బింగళకుండు వారిని సమీపించి “దేవా ! రాజపురోహితుండు నిగమశర్మ మీదిర్భనార్థము పట్టయున్నవాఁ” డని విన్నవించెను. “వాని సత్వరమే ప్రవేశపెట్టు” మని శ్రీతఃసంజ్ఞుడైన సెల వొనంగుటయుఁ బింగళకుండు పొయి సిగమశర్మం బ్రవేశపెట్టి తాను గ్రమ్మి ద్వారము కడకుం జనియెను.

ఆబ్రాహ్మణుండు గుడారమునం దడుగు పెట్టినతోడనే చిత్రభానుండు ప్రేమమునుండఁ లేచి యెదురుగాఁజని వానిపాదములకు సాష్టాంగ దండప్రణామము గావించెను. నిగమశర్మ వానిభక్తికిదద్దయు మెచ్చి “దీర్ఘాయురస్తు కల్యాణమస్తు” అని దీవించి వంగి చేతులతో వానిని లేవనెత్తెను. అంతఁ బ్రతిభానుండు వానిందోడ్చొని యొకవీరమునం గూర్చుండఁబెట్టి సున్నర్హిపాత్రముతో నిగ్మలజలంబు దెప్పించి వెండి పళ్ళెమున నా బ్రహ్మణునియడుగు లుంచి కడిగి యయ్యదకంబు శీరంబునఁ జల్లఁ నధివ్యస్మిధన్వ్యస్మి యని యిట్లు పలికెను. “మహాత్మా! మాయఁడుగునీరు చల్లుకొనటంజేసి తాపంబుదీఱె. రాఘవుని పసఁపొడల్లు పాండవులకు ధౌమ్యుడట్లు, మీరుమాకుఁబురోహితులను. మిమ్ముఁ జూచుట మాయన్నం జూచినట్లున్నది. అరవిందాదేవకిం ప్రియ సేనహర్ష వర్ధనులకుం గుళలమే కదా! హేమచంద్రా! నివెంతిలో మూల దూగుండఁ నయితివి” అనుచుండఁగనే రెండుకన్నుల నుండి బాష్పములు దూరంగుటయుఁ దల వంచికొని మాటలాడలేక

యతః ఊరకుండెను. హేమచంద్రునిదలంచి చిత్రభానుఁడు కన్నీరు పెట్టుకొనినతోడనే నిగమశర్మమనస్సును గరుఁగ నయనములు బాష్ప కులితములయ్యెను. ఉగ్రసేనుఁడె వారినిరువురను సమయోచితవచన ముల నూరడించె. అప్పుడు చిత్రభానుఁ డుగ్రసేనునిపలుకులం దేరి వెండియు నిగమశర్మనుద్దేశించి “స్వామీ! మీరాకకుం గత మెట్టి, మీమంత్రిగారు నావిన్నపము నేమిచేసిరి. అహహ! కాలమశాస్త్రము నాయన్నబిడ్డలను నేను జూచుటకు నాస్వనగరము నేను బ్రవేశించుటకు మణివర్మసెలవు గావలసి వచ్చె గదా” యని నొచ్చుకొనుచుండ నిగమశర్మ చిత్రభానున కిట్లనియె. “కుమారా! దేవియుం బాలకులుఁ గుశలముగ నున్నారు. అరవిందాదేవియు విక్రమసేనుఁడును సీరాకయు సీవచ్చిసపనియు విని తేవుడయమున నిన్నంతిపురికిఁ బిలువుమని నన్ను బుత్తెంచిరి. చూచి పోవుటవలన నష్టమేమి యని విక్రమసేనుఁడు పలికె. వైరములు శాశ్వతముగఁ గాఁపుముండునా; అన్నబిడ్డలం జూడవలయు నని యాతనిమన స్సెంతతత్తరపడు చున్నదో పాపము రానిండని యరవిందాదేవి వచించె” అతఁడు పలుకదలంచిన పలుకులు సమాప్తము గాకమునుపే చిత్రభానుఁడు నడుమ నడ్డము వచ్చి మీమంత్రి లే మని రని యడిగెను. అనవుడు నిగమశర్మ “యెవ్వ రేమనిన నేమి. సీవు తేవుడయమునఁ బురపరీవేశము గావించుము. నీ కిది సమ్మతమని నే నచ్చటివారితో విన్నవింప వచ్చునా” యని పలికెను.

తనరాకకు సరవిందావిక్రమసేనులు సమ్మతించిరిని వినినతోడనే చిత్రభానునిమనస్సు వర్ణనాతీతమైన యానందము నొందెను. అతఁ డాయుబ్బి పైకిఁ దోఁపకుండ మిక్కిలి యడంచుకొని “యల్ల విన్నవింపవచ్చును. కుమారవిక్రమసేనుఁడు దల్లియును నాకుఁ జాల నుపకారము చేసిరి. నన్ను మాయన్నబిడ్డలం జూడనిచ్చుట కాశ్చర్య

రాజ్యమున కభిషిక్తుని జేయుట. అందుది యైనను మావడినె దూర
మాలోచించినది. విక్రమనేనుడు బాలుఁ డయ్య బుద్ధికిం బెద్ద
యయ్యె. తేవు ప్రిశఃకాలమునఁ దప్పక నే నటకు వచ్చెద. మీరింక
వేంచేయుఁ” డని ప్రణామముచేసెను. నిగమశర్మయుఁ జిత్రభానుని
యొద్ద నుగ్రసేననియొద్ద సెలవుగైకొని పురమునకుం జనియె.

నిగమశర్మ తననన్నిధి బాసిఁదిమొదలు చిత్రభానుఁడు “సూ
ర్యాస్తమయ మెప్పుడగును? ఎప్పుటికి రెండుజాములరాత్రి యగును?
ఎప్పుడు దండపాణి నన్నిగలిసికొని నూటలాడు” నని తత్తరపడుచు
నన్యచింత విడిచి తదేకాన్తకుండై గడియగడియకుంబ్రొద్దు చూచుచు
నిమున మొక్కయేఁడుగాఁగడువజొచ్చెను. అట్లుండ నెట్టకేలకు సాయం
కాల మయ్యె. భానుఁడు మరుఁగునకుం బోయి విశ్రమించుచుండినను
జిత్రభానుఁడు విశ్రమింపక యెంఁకోవేగముతో భోజనముచేసి సమస్త
పరిజనంబును నివ్రబుచ్చి కరటకపింగళుల గుడారపు ద్వారమున
నిలిపి గుద్రభట్టన నేతుండై దండపాణినిమిత్త మెదురు చూచుచు
నొకవీరమునం నాడుచుండె. అపుడు రెండుజాముల రాత్రి యయ్యె.
చిత్రభానుఁడు మాటిమాటికిఁ బీఠమునుండి లేచి గుడారమువెలుపలికిఁ
బోయి “కరటకా! యతనిజాడ కనఁబడుట లేదా? పింగళకా! పది
యడుగులు పోయి చూచిరమ్మ, రాఁడా యేమి?” యని పలుతెఱం
గుల భాషించుచు నేవకుల నడుగుచుఁ జిత్తసిమితములేక తిరుగులాడు
చుండెను. ఒకసారి గుద్రభట్టుం బిలిచి “స్వామీ! ప్రశ్న చూడుఁడు.
మనతావున కతఁడు వచ్చునో రాఁడో చెప్పఁ” డని యడిగెను. అతఁ
డును గ్రహచారము చూచి వేళ్లు మడచి నక్షత్రములు చూచి
లెక్కవెట్టి కార్య మగునని చెప్పెను. అంతలో నొక మనుష్యుఁడు
తలనిండ ముసుగుబెట్టుకొని చేత దుడ్డుకట్టఁ బూసి గుడారమునమీ
పమునకు వచ్చెను. ఆసందడి కనిపెట్టి పింగళకుఁడు శ్రోత్రపురుషుని

డాసి “స్వామీ మీరెవ్వరు? లోనికి రాగోరుదురా? యని యడిగెను. నే నెవ్వడ నైన నీకెందుకు? నీశక్య మగునేని నన్ను జిత్రభానునికడకుం గొనిపో” మ్మని యప్పురుషుడు బదులుచెప్పెను. ఆయిరువురసంభాషణము దూరముననుండివిని చిత్రభానుడు సత్వరముబయటికివచ్చి యప్పురుషుని సమీపించి “దండపాణి” యని మెల్లగఁబలిచి “నేనే” యని యతఁడు తత్తరము చెప్పినతోడనే వాని నచ్చటనే బిగ్గఁ గవుంగిలించికొని చేయిపట్టుకొని లోనికిం దీసికొని పోయెను.

గుఱారములో దీపపువ్వులుతుకున రమారమి రెండుసంవత్సరములక్రిందట నెడబాసినయాన్నిఱు లిరువురు నొండొరులమొగంబులఁబరిశీలించి చూచి యానవాలుపట్టి తనివిడిర నింకొకసారి కౌగిలించుకొనిరి. అనంతరము చిత్రభానుడు దండపాణిని బీరముపైఁ గూర్చుండబెట్టి “మిత్రమా! నీదేహస్పర్శనేత చిర కాలవియోగతాపము గూడకొంతవఱకు దీక్షింపె. ఇది కడు సుదీపము. మిత్రమా! నాడు నిన్ను నేఁబాసినది మొగలు నేటివఱకు నేఁదిరుగనియడవులు, దూఱనిగుహలు పడనికష్టములులేవు. ఇక నాకష్టములు, గట్టెక్కినవనిధైర్యముగలిగినది. నిన్నజూచుకొని నేను సోదరవియోగము మఱచుచున్నాఁడ” నని ప్రీతిపూర్వక సంభాషణంబులాడెను. దండపాణియు మిత్రునకుదీసి పోవక యిట్లనియె. “చెలికాఁడా! నీవులేని యీ రెండేండ్లు రెండుయుగములుగఁ గడపితిని. నాబొంది శ్రీనగరమునను నాయాత్మనీకడను నిలిపికాలము గడపితి. నీవుకుశలివై మరల నీవిధంబున మాకనులకువిందు సేయుదునని కిలనైన దలంపలేదు. మిత్రుఁడా నిన్ను రెండుమూఁడు మాట లడుగవలయు నని యభిలాష గలదు. మీ డిట్లు సాహసించి యడుగునే యని నామీఁదఁగినుక బూసక ప్రత్యుత్తరములు చెప్పవలయు. నీవు హరిద్వారమున మృతినొందితివని హరిశర్మ యనునొక బ్రాహ్మణుడు హేమచంద్రునితో విన్నవించె. ఆమహారాజు నీనిమిత్త

మశ్శుజలంబులు విడుచుచునే పరలోకంబునకుంబోయెను. నీపైననత్య
మరణవార్త లెట్టుపుట్టె. మహారాజుమరణమునకు నీవె కారణుడ
వనియు హరిశ్చంద్రచేరణంబున నీవో నీపనిచినహంతకులో మహారాజుం
గడతేర్చి రనియు లోకులు చెప్పుకొను చున్నారు. ఇందేమైన నత్య
ముకలదా? మిత్రుడను నాకడ నెద్దియు దాచక హృదయపేటిక
దెఱచియున్న దున్నట్లు, పలుకుము. నేను నీవాడనె కాని యన్యుడ
గాను. మిత్రులహృదయములు రహస్యరత్నములు దాచందగిన
యినపప్పెట్టెలు కదా!”

అనవుడు చిత్రభానుడు వచ్చియురాని నవ్వికింత నవ్వి
“ప్రియసఖా! అడిగితివి గానఁ జెప్పెద వినుము. నేను హరిద్వారము
వద్ద మృతినొందితి నని ప్రవాదము పుట్టించినవాడు మణివర్మ. మా
యన్నగారి మనస్సు గలఁచి యా ధర్మస్వరూపుని జంపించిన వాడు
మణివర్మ మాయన్నతోఁ జెప్పరాని కొండెములు చెప్పి న న్నీవీటి
నుండి వెడల నడచిన వాడు మణివర్మ. మా కులవృత్తి నిర్మూలనము
జేయువురుగు మణివర్మ. మాకుఁ బ్రక్కలోఁ బాము మణివర్మ.
వానిని నమ్మి మాయన్న మరణము దెచ్చుకొనియె. మావదినెయే
నాసోదరునితో నామీఁద బలుకొండెములు చెప్పి నాకింతపాటు గలి
గించిన దని నే నిన్నినాళ్లుఁ దలంచు చుంటిఁ గాని యరసిచూడ
మణివర్మయే దీనికిం బ్రధానకారణ మని యిప్పుడెఱింగితిని.”

“నిన్ను దేశమునుండి వెడలనడచి మహారాజును జంపించిన
మణివర్మ కేమిలాభ”మని దండపాణి వానిసంభాషణమునడుమ నాపి
యడిగెను. అడుగుటయుఁ జిత్రభానుడు “దండపాణి! లోకవ్యవహార
విదుడ వగు నీ కిది తెలియకపోయెనా? రాజుం జంపించినచో రాజు
కుమారులు బాలురు గావున వారిపేరుపెట్టి తానే కాశ్మీరరాజ్యమం
తయు నేలవచ్చు. నే నిక్కడనే యుండిన పక్షమున రాజుం జంపించి

నను వానికి లాభముండదుకదా? చిక్కిన సేనుడు పెద్దవాడయి రాజ్య భారము పూనిన వానిం దనచేతికిలుబామ్మనలె నాడింపవచ్చు. మంత్రులు రాజులయెడలఁ జేయుమండగము లెన్నియోకలవు. రాజకుటుంబమును నాశనము చేసి కాశ్మీరసింహాసన మెక్కవలయు నని నుశేషగ్గ మనసారఁదలపోయి చున్నట్లు నేనిచట నున్నపుడె నినియుంటి. పలు మాటలు నేనీమాట మాయన్న కెఱిగింపఁదలచితిగాని నూకిరువురకు మనస్పర్థలుండుటచే నది నాపన్నుగడగా నెంచునే కాని యతఁడు సత్యముగా గ్రహింపఁడని యూరకుంటి. మణివర్మయు హరిశర్మయుఁ దోడ్పి దొంగలు. ఆశర్మవర్మలిరువురుంగలిసి యాదుష్కర్మ యొనర్చిరి అనుచుండ దండపాణి మరల వానిమాట కడ్డమువచ్చి “మిత్రుడా! హరిశర్మ మణివర్మ పేరణంబుననె యాఘోరకృత్యముచేసియుండునేని హరిశర్మకు నీయం దిష్టముండదు కదా! అతఁడు నిన్నుఁగూర్చి యెంతయువిచారించె. నీయందు పక్షముపూని నీకు సాయము చేయు మని నన్నుంబురికొల్పె. నీయాత్మచేత సతఁడు మాటలాడించె. మణివర్మ కావ్వుడైనవాడు నీయెడ నిట్లు మైత్రి జూపుటకుఁ గారణమేమి? యని యడిగెను. అతనిహృదయమున గాటముగ నాటిసయాసం దేహముం దీర్పఁ జిత్రభానుఁ డిట్లనియె. “ఓయి వెఱ్ఱివాడా నేను బ్రదికియుండగాఁ జచ్చితినిని బాంకి నాయాత్మచేత మాటలాడించెనని డంబములుకొట్టినవాడు దొంగగాక మునియగునే. మాయోపాయములు పన్ని నిన్నత్రైతంగున మోసపున్నె. వాడు నాదేన ననురాగము జూపుటయు మణివర్మపన్నిన పన్నుగడయే. నీవును నేనును బాల్యస్నేహితుల మగుటచే నామీద నీకౌతయనురాగమున్నదో పరీక్షించుటకు మణివర్మ హరిశర్మచేత నట్టిపలుకులు బలికించి యుండవచ్చు. వాని పలుకులకు మోసపోయి నీవు నాపైఁగలయనురాగముం బ్రకటించితివి కాబోలు. మీమంత్రి నీమీద నొకకన్ను వేసియుండును.

అద్భుత మగునావృత్తాంతము నాకర్ణించి దండపాణి మొట్ట మొదట నది నమ్మజాలక వెనుక తనయెదుటం జరిగినవిషయముల జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని చిత్రభానునిమాటలను వానితోఁ బోల్చి చూచు కొని యెట్టకేలకు దనమిత్రునిమాటలే తన కెక్కుడువిశ్వాసము గలిగింపఁ గొండొక సేపటికిట్లనియె. “ఎలికాడా! ఇంతకాలము నేను హేమచంద్రుని నీవ కడఁజేర్చితివని దురభిప్రాయము పడియుంటి. ఇప్పుడది నామనఁబుననుండి తొలఁగె. నీవు చెప్పినది నిజము మణివర్మ నన్ను సరిగా నమ్ముటలేదు. నామీద వాని కేదో యనుమాన మున్నది. నేను నీవాడనె. నిన్నెటినభలో రాజునెదుట మణివర్మ నిన్ను చేసిన నింద లిన్ని యన్ని యని చెప్పఁజూచుము. అధికారగర్వముచేత వాడు మిక్కిలిపిట్టవీగు చున్నాడు. మనమిగువురముం గలిసి వాని గర్వ మడంప వలయు. నేను నీవిచ్చట నుండునట్లు జాగ్రత్త పెట్టెద” నని యూహకుండుటయు సంతపట కేమియుం బలుకక మానముద్ర వహించినద్రుభట్టు లేచి “మీన్నేహబంధ మంతకంతకు దృఢ మగు గాక! మీయిరువురమనోరథములు సఫలముగఁగాక! భక్తనత్నలుఁడు పరమేశ్వరుఁడు మీకుఁ గోడ్పడఁగాక” యని యాయుద్ధతికుడిచేతులం బట్టుకొని యొకరిచేతిలో నొకరిచేయి వేయించి రహస్యములు వెలి పుచ్చకుండునట్లొండొరులనిమిత్తము ప్రాణము లయిన విడుచునట్లు వారిచేఁ బ్రమాణములు చేయించెను.

అట్లీరువురును శపథములు గైకొన్న పిదప దండపాణి చిత్ర భానునివంకఁ జూచి “నఖుడా! నేను వచ్చినప్పటినుండి ని న్నడుగఁ దలచు చున్నాడను. శరీరము బాల్చిన బ్రహ్మతేజ మట్లున్న యీ మహాత్ముఁ డెవ్వఁడు. పోలిదిచూడ హరిశ్చంద్ర మొగము నీయన మొగము నొక్కలాగుననున్నది. మహా ఘోరం బోలిత మనుష్యు లుండకపోదురా ఈతఁ డతఁడు గాఁ డన తలంపెడి. ఈయన యెవ్వరో నాకెఱింగింప

వలయు నని యడిగెను. చిత్రభానుడు “మిత్రుడా! ఈతడు మనకుఁ బరమాత్ముడు బ్రాహ్మణుడని వానికి బదులు చెప్పి. అంతలో రుద్రభట్టు దండపాణినిజూచి “నాయనా! నేను హరిశర్మను గాను కాని నాకును హరిశర్మకును ముఖమున్నెరుబుల నేని పోలిక కలదో కాలాంతరంబున మీకు నే నెఱింగించెననిన పిలికి పరమించెను. అంతట జాముకోడి కూయుటచే దండపాణి సత్స్వరముఁ బో వలయు నని చిత్రభానుని వీడ్కొని యెప్పటియట్లు ముసుగు బెట్టుకొని స్వగృహమునకుఁ జనియె.

చిత్రభానుఁడు మరునాఁ డంతిపురమునకువచ్చునని యరవిందా
దేవి నిగమశర్మవలన విని వాని నెదుర్కొని సంభావించుటకుఁ బ్రవేశము
నడిపుటకు మణివర్మను రమ్మని యాహ్వాన మంపెను. ఆ యా
హ్వానమువిని మణివర్మ తనరాణి కీ క్రిందిసందేశ మంపెను. “అమ్మా
మీరు నిష్ఫలం జొరబడు మన్నజొచ్చెద. ఏట దిగు మన్న దిగి
యెద. వినమ ద్రావుమన్నఁ ద్రావెద. కాని చిత్రభాను నెదుర్కొని
సంభావింపజాల. నేను బీదఁబి యుండగాఁ జిత్రభానుఁడు మరల బుర
ప్రవేశము జేసినాఁ డన్న యపకీర్తయే నాకుఁజాలు. కావున నన్ను
తమియించి యీకార్యమునకు నొరుల నియోగింపవలయు.”

ఆసందేశమువిని యరవిందాదేవి సందిగ్ధమనస్కయై సత్వరము
మాధవనేనుని, ర వింది మణివర్మ పంపినసందేశ మేటిగించి వెండియు
నిల్లసియె. “ఆర్యా! చిత్రభానునిరాకకు నే ననుమతించుట మొగ
మోటముచేతఁగాసి ప్రేమచేతఁగాదు. అది నీవు నెఱుంగుదువు. మణి
వర్మకీ కార్యం బింత యనిష్టముగా నుండు నని నే ననుకొన లేదు.
ఇప్పుడు కీ వ్య మేమి? రా వలదని చిత్రభానునకు వర్తమాన మం
పుదునా? మొదట రమ్మని పిదప న్ననుట వెనుకటి క్రోధాగ్నిని
నేయి వోసి మంటచేయుట. పండుకొన్నతాఁచును లేవఁగొట్టుట.
కావున జేయఁదగు దానినుతదేలింపుము. అనవుడు మాధవనేనుఁ
డించుకపిచారించి, తల్లీ! మొదట వానిరాక కనుమతి నియ్యనే కూడ
దు. ఇచ్చిపిదప వెనుదీయఁగూడదు. ప్రవేశంబు నేనడిపెద. కా
నున్నదికాక మానదు కదా యనిపలికి యామెచేత ననుజ్ఞాతుడై
వాని ప్రవేశంబునకుఁ గావలసినయత్నంబుచేసి గృహమునకుఁజనియె.

అట్లుండపాణి గుడారమువిడిచి చనునప్పటికి జామురాత్రి మాత్రమే యుండుటచే జత్రభానుఁ డటమీఁద నిద్రవోక మిగిలిన కాలము కుద్రభట్టతోఁ బ్రసంగించుచుఁ గడపెను. అంతలోఁ జెల్ల వాటుటయు నారాజకుమారుఁడు సమయకృత్యముల నిర్వర్తించి స్నానముజేసి సంధ్యావందనము గావించి పార్థవలింగపూజ యొనర్చి కుద్రభట్టపాదములకు నమస్కరించి దీపనలు వడసి పయనమయ్యెను. అంతలో నిగమశర్మకోటనుండి యొక్కరథము దోలించుకొని చిత్ర భానుని నెలవునకుం జని యయ్యరదమధిష్ఠించిరాజమందిరమునకురా నోపునని యారాజకుమారుని బౌద్ధించెను. చిత్రభానుఁడు వల్లెయని తేరునెక్కి నిగమశర్మ సమేతుడై పురముఁ బ్రవేశించెను. ప్రవేశించు టయుఁ బురజనంబులు వానింజూచి విస్మితులై వానిరాక యశుభ సూచకమని భావించిరి. పురాంగనలుకొందరు రథముమీఁదఁ బోవు వారినామధేయములు పురుషులనడిగి తెలిసికొని యసంతుష్టులై “యమ్మక్కా! యిదియేమమ్మా రాజకుటుంబము నిప్పులాడిలోఁ గట్టుకొన్నట్లు మరల నీయువరాజహతకునిఁ దెచ్చిపెట్టుకొనియె. వాని మొగములో నన్న గూర భావమును వెలిపుచ్చుచున్నట్లెభయంకరముగ నున్నది. వాని కన్బమలు వానిమనోమాలిన్యమును దేటపఱచునట్లున్నయవి. కటకటా! రాజకుమారు లేమికానున్నవారో కదా యని తమలోఁ దారు చెప్పుకొనసాగిరి. అంతఁ గొంతసేపటికి రథము కోట సమీపమునకుఁ బోవుటయు నిగమశర్మయుఁ జిత్రభానుఁడు గ్రిం దికిం దిగి సింహద్వారమువైపు నడచిరి. రథావతరణంబు జేసినయారా జకుమారునిగని యదిపఱకే వానినిమిత్ర మక్కడ నరవిందాదేవిశాసనంబున వేచియున్న మాధవసేనుఁడుదండపాణిపజ్జివాణి వానికెదురుగాబోయి సమ్మానించిరి. చిత్రభానునకు స్వాగత మని మాధవసేనుఁడు పలికెను. యువరాజున కసంతాభ్యుదయములు గలుగుఁ గాక

యని దండపాణివచ్చియించె. మీయాగమనము శుభారంభమగుగాక
యని దండపాణి నుడివెను. అనవుడు "లోకైకపూజ్యుమగుమావదినె
మెలుతలంపులచే నాకుమఱల మిమ్మందఱ సందర్శించుమహాభాగ్య
మబ్బేనని చిత్రభానుఁడు పలికి వారు ముంచునడువ సింహద్వారము
దాటి లోనికిం జనియె. చని కొన్నియడుగులునడచి తన నడచుదారి
కిరుగెంకులఁ బారఁజూచి పూర్వస్మృతి గలిగి మాధవసేనుని డాసి
జాలిగదుకనిట్లనియె అయ్యా! ఈకోటం జొరకమునపు నేనేపుడు
కోటలో తెక్కలు గట్టుకొని వ్రాలుదునాయనియువ్విళ్లులూరుచుంటి
గాని ప్రవేశించినదిమొదలు నాకడుగైనసాగుటలేదు. ఏమిచెప్పుదు
నాయవస్థ, కోటగుమ్మము దాటినతోడనే నామనస్సునకు మాయన్న
హేమచంద్రమహారాజుమాట జ్ఞప్తికి వచ్చెను. ఈమొగసాలలు నీలా
యములు నీయేనుంగుసాలలు నీసైనికనివేశములు నీవసులకొట్టములు
మొదలగు సమస్తప్రదేశములు మాయన్ననే తలపునకు దెచ్చు
చున్నవి. చేంలల గొలువదగిన వెడదకన్నులతోడను నిరంతరమగు
చిఱునవ్వుతోడను విశాలమగు ఫలముతోడనుసేనుఁగుదంతపుంబలక
లవంటి చక్కలతోడను ద్రిలోకనుందరమగు నాతనిముఖ మండలము
పోతబోసిన బంగారు విగ్రహమువంటి వాని యాకారము నాకిప్పుడు
కన్నుల గట్టిసట్లగపడు చున్నది. ఇవిచూచినప్పుడే నామనస్సెంత
దుఃఖానలంబున మరుగుచుండ నాయన్నబిడ్డలనువదినెనుజూచినప్పుడు
ఁజుఖమును నేనేట్లుభరింపజాలుదునో తెలియకున్నాడ.

అని రెండునేత్రములనుండి జారిన బాష్పబిందువులనుదనయుత్త
రీయించలమునఁబడుచుకొనిమాధవసేనునిమీఁద జేయివైచిమెల్లగ
నడచుచుండ, మాధవసేనుఁడు వాని దుఃఖమునుజూచి యది నిజ
మయినవనఃపరితాపమని నమ్మిక తనలో నీవెంతకయిన సాహసు
డవురా, చేతులార సతిఘోరములు చేయుటకుఁగల్గబొల్లియేడ్పులేడ్పు

టకు నీవే తగుదు వని యనుకొని ప్రకాశముగా మృతినొందినవాని కొఱకు విచారించుట పగిలిపోయినకుండకొఱకు వగదుట కావున నూరకుండు మని సమాశ్వాసించెను. సోదరన్నేహ మెంతకుజాల దని దండపాణి పలికెను. దుఃఖితుని మనస్సును భగవద్దేవుఁడు కాని పైవారి కెఱుంగనలవికాదుగదా యని ప్రజపాణి యూరజ్జించెను. అట్లునంభాషించుచు మెల్లమెల్లనడచి యచేకనవాటంబులు దాటి వారు కొలువుకూటముండేరి. నిగమశర్మభగవంతుని దీక్షితతోడనే చిత్రభానునిబాసి యంతఃపురమునకరిగి మఱచి వచ్చినవాత నామె కెరింగించి చిక్కిమనేనహషణవధానులు వెంటబెట్టుకొని యదివరకే కొలువుకూటమునకు వచ్చియుండెను.

కొలువుకూటంబుజూచినతోడనే చిత్రభానుని దుఃఖివారి మరి యాద నతిక్రమించి పొంగిపొరల నతడుమాధవనేనితో నితైఱుం గునఁ జెప్పుకొని విలపించె. అయ్యా! నేకాకోమల భాగ్యుడను. మున్ను మాయన్న విదేశమునుండి వచ్చినరాయభాదులు బ్రహ్మస మానులగు వేదవేత్తలు శేషుని ధిక్కరిండుపడితులు తనయాసాన కవీంద్రులు మంత్రులు సామంతులుమిత్రులుబంధువులు పరివేష్టించియుండఁ బేరోలగంబుండఁగాఁజూచినయాకన్నులతోడనేయీశాన్య సభాభవనంబు జూడవలసె. ఈకొలువుకూటంబుకాదె శాచిదాదేవికి రంగస్థలంబు. ఈ సభామండపము కాదె చతుష్పతి విద్యార్థిము లకు గని. ఈ సభాభవనంబె కాదె కవిజనంబులమనోరథములు పు టపండు శాలిక్షేత్రము. అయ్యా! యిదియెంతచిన్నవోయె. ఎంత శోభావిహీనమయ్యెనని దుఃఖాతిశయముచే నడునజాలక యొక్కచో చదికిలంబడి యొక స్తంభమునకు జీరఁబడి కూర్చుండివిలసింపజొచ్చె దండపాణియు వజ్రపాణియు వారికిరుగెలంకులఁ గూర్చుండియతడు నేలఁ బడకుండ నంరక్షింపజొచ్చిరి. మాధవనేను వానిని విశేష

ముగా నూరడింపక “విషాదము గతజలసేతుబంధసముగదా” యని యొక్క రెండుసారు లనియె. అంతలో నిగమశర్మ రాజకుమారుల నిరువురం దోడ్కొని వచ్చి “యయ్యా! వీరె నీయన్నకుమారులు విక్రమసేనహృదవర్ధనులనువారిం జూపించెను. నిగమశర్మ యట్లనిన తోడనేబాలకులిరువురు పినతండ్రిపాదములకు నమస్కరించి నిలువంబడిరి. చిత్రభానుఁడు వారిప్రణామములకు బ్రత్యుత్తరములుగ దీవనలేమియు నొసగకయే నాతండుగ్రాలారా రండురండని తన రెండు చేతులతోవారిఁ జెరియొక మాస్తమును బట్టుకొని చెరియొక తోడపై గూర్చుండబెట్టుకొని దుఃఖపూరితమనస్కుడై యేమియుం బలుక నోపక మొగమున గుడ్డవేసుకొని కొండొక సేపు బిట్టుగ దుఃఖించెను. అదివరకు తండ్రిమాట క్రమక్రమంబుగ మరచుచుండిన యాబాలకులు పినతండ్రిదుఃఖముచేత బిత్తవియోగముజ్ఞప్తికి దెచ్చుకొని వలవల యేడ్చిరి. అంతటమాధవసేనుఁడు నిగమశర్మ వారిండాసి యిద్దరుఁ జెరియొకరిమీఁదఁ జేతులువేసి వగవవలదని కొన్ని మాటలఁజెప్పి యూరడించిరి. చిత్రభానుడంతలో దండపాణి వజ్రపాణులసమాశ్వాసవచనములం దేది యంచుకడైద్యము దెచ్చుకొని బిడ్డలంకొగిలించుకొని యిట్లు విచారించెను నాచిన్నయన్నలారా మీరెంతమందభాగ్యులరోసేనునంతియమందభాగ్యుడను. తండ్రిలేక మీరు, తండ్రివంటి యగ్రీసోదరుఁడు లేక నేను, యావజ్జీవము విలపించునట్లు బహ్మ మనలలాటముల వ్రాసి యుండె. అంతటి సోదరుండు నావంటిమందభాగ్యునకు దక్కునా? నాదుఃఖము పరమాత్మఁ డెఱుఁగునుఁ నేనెఱుఁగుదును. నన్నాతండు ప్రమాదవశేమున మనపురము వెడలనడచినను నాకు విషాదము లేదు. ఏలయన నేనెక్కడనున్నను నాకు గొడుగులాగున మాయన్న యుండఁ గదాయని భైర్యముతోఁ బ్రతుకు చుంటి. ఇంకనాకు ది క్కెవ్వరు? నన్ను మాయన్న

యవ్వలకుం దోలె నని నాకుఁ గోపము లేదు. తండ్రివెనుక తండ్రి
యంతవాఁడు. నన్ను దండించుటకు గారవించుటకు నతనికి స్వాతంత్ర్యము గలదు. బిడ్డలారా ! మీనంటికుమార రత్నములఁ జూచి
యానందించుభాగ్య మాతనికి లేదు. నాకు సోదరుడనియే కాదు నే
విచారించు చుండుట. లోకములో నంతటిగుణవంతుఁడు లేఁడు.
అంతటిదయావంతుఁడు లేఁడు. అంతటిసత్యవంతుఁడు లేఁడు. మాయ
న్నను దారుణమరణంబు నొందించినదురాత్ము లెవ్వరో నేనెఱుంగు
దురు. వా రలందఱు తత్ఫల మందరకాలములోనే యనుభవించుదురు
గాక! ఇట్టిబాలకులం దండిలేని బిడ్డలుగఁ జేసినయాదురాత్ముల కేమి
దుర్గతు లున్నవో కదా! ఎంతవిచారించిన నేమి ఫలము? మాయన్న
నాకుఁ గానబడఁడు గదా ! ఈబాలకులకుం దండి దొరకఁడు కదా!
అయ్యా నిగమశర్మ! పూజ్యరా లై నమావదిసెనన్నిధికి నన్ను దో
డ్కొని పోమ్ము. ఒక్కనమస్కారమామెకుం జేసి వచ్చెద. ఈయవ
స్థతో నున్నయాదేవిని నేఁ జూడఁజాలకున్నను దప్పునా! ఆమె నన్నుం
జూడ ననుగ్రహించు నేని నే నటకు వచ్చెద* అనవుడు నిగమశర్మ
మారువలుకక లేచి సత్వరము లోనికిఁబోయి యొక్కనిమేషమున
మరలి వచ్చి దేవిం జూడవచ్చునని చిత్రభానునకుం జెప్పెను. చిత్ర
భానుఁడును మెల్లగ లేచి నిగమశర్మమీఁదఁ జేయి వైచి నడవ లేక
నడచుచు, “అయ్యా ! నేనా మెవదన మెట్లు చూతును. నీలోత్పలముల
వంటి యావిశాలనేత్రములు బాష్పపూరితములై యుండునుగాఁబోలు.
పరమపవిత్రచరిత యగునీ దేవికింతదురవస్థ కలుగుట కేమికారణమో.
ఇద్ది పూర్వజన్మకృతమై యుండ వలయు* నని విచారించుచునరవిందా
దేవి యున్నగదిఁ బ్రవేశించెను. బ్రవేశించినతోడనే భర్తృవియోగ
దుఃఖభారవినమ్ర మై కళావిహీన మైన మొగముతోను జిక్కినగమ్మై
నగలు లేనిశరీరముతోడను బాష్పధారాపూరితములై నకన్నులతోడను

దల వంచుకొని కూర్చుండిన యాదేవి వానికింగనబడియె. కనంబడు
టయుఁ జిత్రభానుఁడు ముందుకు సాగి నడువఁజాలక యచటనే చతి
కిలంబడి “హాతల్లీ కాశ్మీరరాజ్యలక్ష్మీ! హా పరమపవిత్రచరిత్ర! హా
లోకై కపూజ్య! నీ కెంతదురవస్థ పొపించె. నాకన్ను లెంతపాపము
జేసికొనియె. ఓమాలదైవమా! నీవు దయాశూన్యుఁడ వనుమాటనేఁడు
స్పష్టమైనదని కొంత వగచి యొకనిమేష మూరకుండి మరల నిట్ల
నియె. “తల్లీ! మాయన్ననిమిత్తము నీ వెంత కుండుచుంటివో నేనును
నంతియె కుండు చుంటి. నన్నఁ గూర్చి కిట్లనివాండు చెప్పినపలుకులు
నీవు పాటింపవలదు. నీకు ముప్పును కొమారు లున్న వారనుకొనుము.
అందుజ్యేష్ఠుఁడు చిత్రభానుఁడు. తక్కినవారువిక్రమనేనహర్షవర్ధనలు.
నేను నీతోడికోడలిందుమణియు నీగారాబుకూతురు కర్పూరమంజరి
యు నాకొడుకు విజయనేనుఁడు మి మ్మందఱఁ జూచి పోవలయు నని
సంకల్పించుకొంటిమి. మగవాడ నగుటచేనే నించుకధైర్యముఁబూని
యంటిఁ గాని నీచెలియలుం గూతురు పట్టశక్యముగాక యున్నవారు.
ఎప్పుడు వచ్చి యిక్కడ వ్రాలగలుగుదుమా యని వారు మిక్కిలి
తత్తరపడు చున్నవారు. వారి నిక్కడికి రిప్పించుటయు వారు వచ్చు
వఱకు నేనిందుండుటయు మీ కిష్టమగు నేని యట్లు చేసెద. కాదేని
యీక్షణంబు పోవువాడ నన్నగురించి మీరును లోకము నెట్లను
కొన్నను నాయన్న బిడ్డలవిషయమున నాకుం గలప్రేమ దైవ మెఱుం
గును. ప్రేమసంబంధము పొమ్మన్నఁ బోవునా సోదరునిమరణవాతఁ
వినినది మొదలు బాలకు లిద్దఱ్ఱే మైరో యని నాపడిన పరితాప
మింతింత కాదు. నన్నఁగూర్చి నేజెప్పుకొనుట భావ్యము గాదు.
ఇప్పు డిక్కడ నాయునికేతమిఱువొవేదన మతిశయమగునట్లుతోచు
చున్నది ప్రస్తుతము నేను సెలవు దైకొని మరల దర్శనము చేయు
వాడ” నని లేచి దూరమునుండియే చేతులు జోడించి యామెకు
సమస్కరించి గది విడిచి యావలకుఁ బోయెను.

అరవిందాదేవి చిత్రభానుడు వచ్చినదిమొసలు గది విడుచు
వజరు వంచినతల యెత్తక మొగమునఁ జేరుపెట్టుకొని ప్రవాహము
లై పాటుకన్నీళ్ళు తుడుచుకొనక ముఱదిచూటలకు బ్రత్యుత్తరము
చెప్పక యొక్కమచ్చననే విలపించెను. చిత్రభానుఁ డీవలకు వచ్చి
యన్నకుమారులను మరలఁ జూగిలించుకొని ముద్దుపెట్టుకొని దూధవ
నేనప్రముఖులను వీడ్కొని ము న్నెక్కినయదిరము నెక్కి తరగఁజార
ముసకుఁ బోయెను.

ముప్పది నాలుగవ ప్రకరణము.

చిత్రభానుడు కోటవిడిచి పోయిన తోడనే మాధవసేనుడు ప్రభాసమంత్రి యగు మణివర్మకు యవరాజునందర్భనమును గూర్చి తెలియఁజేయుటకుఁ వానిగృహమునకుఁ బోయెను. మణివర్మవానిని సత్కరించి యవరాజు రథముడిగి కోటలోఁ బ్రవేశించినది మొదలు కోట విడుచువఱకుఁ జరిగినవృత్తాంత మంతయుఁ బూనగుచ్చినట్లు చెప్పుమని మాధవసేను నడిగెను. మాధవసేనుడు తూచ తప్పుకుండ నావృత్తాంతము నవిస్తరముగా నెఱింగించి పిదప నిట్లనియె. ఇందుముఖ్యముగా మనమాలోచింపవలసినయంశములు మూడునాలున్నవి. తనయన్న నెవ్వరో చంపి రఁట. ఆదురాత్ములు తత్ఫల మచిరకాలమున ననుభవించురఁట. తనయాలుబిడ్డలు దేవింజూడవత్తురఁట. వారు వచ్చునఱకు దానిక్కడ నుండు నఁట. అన్నబిడ్డలమీఁద తనకుం బ్రేమ పొమ్మన్నం బోడఁట. సోదరిమరణవార్త చెవి సోఁకుటాదిగాఢాలకు తెల్లుబ్రతుకుదురో యని తనకు మిక్కుటం బగుమనఃపరితాపము గలిగెనఁట. పూర్వోత్తరసందర్భలములంబట్టి యీమాట లరసిచూడ నీతని కేదో దుస్సంకల్ప మున్నట్లు తోచు చున్నది. మిత్రమా నీవు చూడ లేదు కాని వానికల్లబొల్లిదుఃఖములు వానిదుర్విసయములు వాని తియ్యమాటలు విన్నవారు వాడు నిర్దోషి యని తలంపకపోదు. నాటకం దు వేసగాఁడు తనపాత్రమును జక్కగాఁ బ్రయోగించుట కభివృద్ధిపెట్టె యీకటిలుఁడుగూడ నెంతోనటన చేసెను. దీని కిట్లు ప్రతికరియ యేమి? యని పలుకుటయు మణివర్మ యాతనిమాటలకుఁ బ్రతికరింపఁగల యేమి? యని మాటల కేమిప్రత్యుత్తరముమిచ్చినదని యిది. “నీ కిట్లెఱవలయును. దేవి కన్నీరు విడిచినే కాని వఱకుం బలుకఁదలం లేదు. వానికలికి బదులుచెప్ప లేదు. వాని నుండు

మన లేదు. నెళ్లు మన లేదు. ఉండఁగలిగినంతనే పచ్చట నతఁడుండి
మరలివచ్చునట్లు చెప్పిపోయె* నని మాధవసేనుఁడు ప్రత్యుత్తర
మిచ్చెను.

అది విని మణివర్మ తలయెత్తి మీఁదికిం జూచి యింనుక
యాలోచించి, మిత్రుఁడా మగనిఁజంపి మొగసాలకుఁబోయి మొరలెత్తిన
దన్నమాట నేటికిని జనుగును. భ్రాతృద్రోహియైన యీదురాత్ముఁడు
తనయన్నమరణ మితరుల కెవ్వరెకో యారోపింపఁ దలఁచు చున్నాఁ
డని నే నూహించెద. అటుబిడ్డల నిష్పటికె బలిపింపఁ దలంచుట
నీయూర నతఁడు నివాసము చేయఁదలఁచుటయే. ఇది యాతని భవిష్య
చ్చరిత్రమునకు పోడ్పాతము. బిడ్డలయెడ ననురాగము జూపుటయు వారి
సేమము గోరిన ట్లభినయించుటయు మనపై నాతఁడు స్వకపోలకల్పిత
ముగారచియింపఁబూనిననిం దానాటకమునకుఁ బ్రస్తావన. మన మేమ
యినను నాకు విచారము లేదు కాని వీఁడు తనకుటిలో పాయము లను
పలలోఁ దగిలించి దేవిని రాజపుత్రులను నేమి సేయునో యని విచా
రించు చున్నవాఁడ. రాజు యుక్తవయస్కుఁడు కాని బాలుఁడగుట
చేతను సంరక్షణ చేయునది కొటిల్య మెఱుంగని శుద్ధస్ఫటికమువంటి
యాఁడు దగుటచేతను బ్రతిక్రియ తగినట్లు చేయ వీలు లేదు. ఇది
యిట్టి దని చెప్పుటకు వీలు లేదు. చెప్పకపోవుటకు వీలులేదు. చెప్పుట
తప్పు; చెప్పుకుండుట ముప్పు. ఏమైనఁగానిమ్ము. కార్యభారము మనతల
పై నున్నది. కావున మనము హితోపదేశము జేయకపోవుట తప్పు.
ఈవఱకే చెప్పవలసిన దంతయు మనమామెతోఁ జెప్పినారము. చర్చిత
చర్చణ మైనను సరే నీవు వోయి దేవిం గాంచి మఱఁదిని శ్రీనగరము
నుండి సాగందోలుటకు మన కనుమతినిమ్మని వేడుము. చిత్రభానుఁడు
ప్రకటశత్రుఁడై చేయఁదలఁచిన ఘాతలు సంపూర్ణముగఁ జేయ లేక

మిత్రనేషమున వచ్చినాఁ డని చెప్పుము. భయమునఁ బాలు త్రాగిం
పజాలము కాని వేడుకొని విసముద్రావింపవచ్చుననుసామెతో సార్థక
మగు ననుము. తనయాజ్ఞ యగుచేని కార్యము మించకుండ వానిని
సాగఁదోలఁ గలమనుము. దూర మాలోచింపు మనుము. పై మెఱుంగ
గులచేత మోసపోవల దనుము. కుమారుల నేమము జూచుకొమ్మనుము
మిత్రు లెవ్వరో శత్రులెవ్వరో చక్కగా నరి యుటకు నమయ మిదే
యనుము. స్వయంబ చను* మని పలికి పీఠమునుండి తానులేచి తత్ప్ర
ణమ మాధవసేనుని రాజమందిరమునకుఁ బంపెను. అట్లు మాధవసే
నునిం బంపి యెప్పటికిని మృనస్థిమితములేక మణివర్మ తనమాటలకు
దేని యేమనునో యనియుఁ గార్యసరణి కత్తియగుచుమోదనడకన లె
నుండుటచే నెటుకోయిన నటువచ్చునో యనియుఁ జింతించుచు నట్టటు
దిరుగుచు వేగముగ నడచు చున్నాఁడో లేదో యని మాధవసేనుని
పోయిన ధారిం జూచుచు మిక్కిలి కళవళము పడఁజొచ్చెను.

చిత్రభానుఁడు కోట విడిచి యరద మిక్కి తన నెలవునకుంజని
వికసించిన ముఖపద్మముతో సంతృప్తమైనహృదయముతో గుడారముఁ
బ్రవేశించెను. రుద్రభట్టు వానియాగమనము నిరీక్షించుచు నతనిం
జూచినతోడనే “మిత్రుఁడా! ప్రధమదర్శనము మంగళముగాఁబరిణ
మించెనా? విశేషము లెవ్వియును లేవుగదా! విలాసవంత మైననీము
ఖవైఖరియే కార్యపద్ధతిక వ్యాఖ్యానమై యున్నది సుమ్మో!” యని
యెదురుగా వచ్చి బహుశరించెను. హితాభిలాషి యైనయాబ్రాహ్మ
ణునిపలుకులు విని చిత్రభానుఁడు “దేవా! మీయాశీర్వచనమునఁ
బ్రధమసందర్శనము శుభోదర్శముగా నున్నది. మనతల పెట్టినకార్య
మొక నిర్విఘ్నముగ సాగునని శుభ సూచనలుగొడగట్టచున్నవి” యని
పలికి తాను గుడారమువిడిచి మరల జొచ్చువఱకు జరిగినయావద్వృ
త్తాంతము వాని కెఱిగించెను. ఆవృత్తాంతము విని రుద్రభట్టు మిక్కి

లిసంతసించి చిత్రభానునిబహూకరించి “మిత్రమా! మనముతరుచుగా దండపాణిం గలిసికొను చుండవలయును. కలిగినఁగార్యసిద్ధి వానివలన నే కలుగవలయు” నని యుపదేశింప “నిజము నిజము. మీరు లెస్స గాఁ బలికినారు. అతఁడు తలంచిన నెంతవఁ దైన నగ” నని చిత్రభా నుఁడుచెప్పి పిదప భోజనప్రయత్నము చేసెను.

మణివర్మ మితిమీరిన యుత్తలపాటుతోఁ దనమేడమీఁదఁ బిచ్చివాఁడువోలె తిరుగుచు మాటిమాటికిమాధవసేనుఁడు వచ్చుచుం డ నేమోయని పీఠివంకఁజూడుచుఁ గొంతసేపుగడపునప్పటికి మాధవ సేనుఁడు రెండుమూడుసారు లిట్టటం దిరుగుటచేఁగఁ గడు డస్సినమేని తో నస్సురస్సు రని యాయాసపడుచు వచ్చి మేడయెక్కి మణివర్మను సమీపించెను. మణివర్మ మిక్కిలియాత్రముతో “దేవి యే మన్నది దేవియేమన్న” దని యడిగెను. మాధవసేనుఁడు బిక్కమొగముపెట్టి “మిత్రమా! నిరర్థకము లగుసంభాషణలు చెప్పక సారాంశములఁ జెప్పెద వినుము. దేవి దోడ్కికోడలిని గర్హ్యమంజరిని జూచునుబలాట ము పడుచున్నది. అంతవఱకు మఱచి యున్నటనే యుండువాఁడట. అనంతరము వానిని వెడలగొట్టుటకు మనకు సర్వాంగోపమిచ్చునట. ఇదియే జరిగిన కార్యనిశ్చయ” మని యెఱిగించెను. అప్పులుకలు విని మణివర్మ కార్యసరణి చక్కఁజేయు నశక్తియు నడుగంటిన వని దేవి మూఢత్వమునకు వగచి మూఁడఁడలఁచినయాపదలు గలంచి భయపడి యిట్లనియె. “వివాశకాలే విపరీతబుద్ధి” యనువాక్యము (స్త్రీబుద్ధిః ప్రళయాంతకః; అను లోకోక్తి)నేడు సార్థకములై నవి. మ నము దైవముమీఁద భారమువైచి యూరకుండవలసినదే.

సమాప్తము.

క ర్పూ ర మ ం జ రి

ద్వితీయ భాగము

శ్రీరస్తు.

కర్పూరమంజరి-ద్వితీయభాగము

మొదటి ప్రకరణము.

“సఖీ! కర్పూరమంజరీ! మహారణ్య మతిక్రమించి బయలుగా నున్న భూమికి మనముచచ్చుటచేసంధ్యాసౌందర్యముఁజూడఁగలిగితిమి. చూడు! చూడు! దాని రమణీయకము వర్ణనాతీతమై యున్నది. తన ప్రభావముచే బగలు గలిగించి యసాధారణ తేజంబున జగమెల్ల నా క్రిమించి భువనంబులు సంతాపింపఁజేసి యెట్లకేలకుఁ గాలవశమున నిజ తేజముఁ గోల్పడి పగతుటచేఁ బరాజితుడై కాయమునుండి కొన్ని న్నైత్తుకులు దొఱఁగ నస్తమించుచుచున్నవనుటబోలె భాస్కరుఁడు పడమటికొండలోఁ గుంకుచున్నాఁడు. ఎంతలెంతలకైన నీయవస్థ తప్పదుకదా”. అని శుల్లిక పలుకుటయుఁ గర్పూరమంజరి యిట్లనియె. “మల్లికా! ఈసూర్యాస్తమయసమయము నాకు మఱియొకలాగుఁ దోచుచున్నది. చూడు! పరమేశ్వరనిర్మిత మైరజగన్నాటకమున కీ సంద్యాసమయము ప్రస్తావనవలెఁ గనఁబడుచున్నది. కాలపురుషుండను సూత్రధారుఁడు బిలువ రాగమచియెడుకుసుంభారుణచేలముఁ గట్టి కట్టెట్ట యైనభానుబింబంబు కాశ్మీరతిలకంబు వెట్టి సంద్య యను నటి ప్రవేశించి రాఁగలనిశానాటకముచూచించుచున్నది. పులుఁగుల యెలుంగు నటిసేయుగానమువలె వినఁబడుచున్నది. అదే ప్రభాకరుఁడస్తమించినాఁడు. ఇక నిశానాటకప్రథమరంగముచు మనము దర్శింపఁగలము. అల్లదే! కథానాయకుఁడైనరాజు చిందుఁ డుదయించుచున్నాఁడు. చూడు! ఆకాశం బనునింద్రసీమచేమయం బయినగద్దయ నాతఁ డెక్కినాఁడు. నిగనిగలాడు నాగద్దియపైఁ జెక్కినవజ్రంబులట్లు

లెక్కకుమీరినచుక్కలు మెరియుచున్నవి. ఈతఁడు చల్లనిరాజయ్య మహాతేజశ్శాలి యై సహజశత్రువైనయంధకారమును బటాపంచలుగఁ దోలెయున్నాఁడు” అని కర్పూరమంజరి ప్రత్యుత్తర మీయ మల్లిక “సఖీ! నీయాహ సరసముగా నున్నది. కాని యిది విను. ఈనితాసౌందర్యము నాకు మఱియొకలాగు కనఁబడుచున్నది. గగనలక్ష్మీపోడశకళాపరిపూర్ణ మైనచంద్రిమండలము సమ్మొగముగా నందలికళంకము కస్తూరితిలకంబుగా నీలనీలం బగునాకనంబు కొప్పుగాఁ జుక్కలు కొప్పునం దుఱిమినమల్లెగ్రావులుగా నలుగడల నలముకొను తేటవెన్నెలలు నవ్వులుగా హూయలు గులుక జగన్మోహనంబగు నాకృతిఁ దాల్చి యీసమయమున విశ్వమెట్లున్నదో చూచుటకు బయలుదేరినట్టి. ఛేలీ! యీసభలోలక్ష్మీ యెల్ల తెఱఁగుల నిన్ను బోలియున్నయది” యని పలికెను.

“సఖీ! నీవు నాపైఁ గలప్రేమచే నన్ను గగనలక్ష్మితోఁ బోల్చుచుంటివి గాని ప్రకృతి సౌందర్యమునకు నావంటిదానిసోయగ మీ దగునే? దాని కదే సాటి. చిత్రకారుఁడు బుద్ధికుశలతచేతను, హస్తనైపుణిచేతను వృక్షమునో పూవునో పండునో యొక ఫలకముమీఁదఁ జిత్రించుఁ గక! ఆయాచోటుల కనువుగా రంగులు పులుముఁ గాక! ఎన్నియందములఁ దేవలయునో యన్నియందములఁ దెచ్చుఁగాక! ఎట్లును దేవదేవనిర్మిత మయినవృక్షమట్లు ఫలమట్లు, పువ్వుట్లు చిత్తరు వుండునా?”

అని వారిరువురు ప్రకృతిసౌందర్యమును జూచి మెచ్చి యానందము నొందుచుండ సంతలోఁ జందిరిక వచ్చి “అమ్మా! గడియరాత్రి యెందు. అమ్మగారు గుడారములోనికి రమ్మనుచున్నారు. రండు. పోదము” అని పిలిచెను. పిలుచుటయు వారిరువురు “నిదే వచ్చుచున్నార”మని గుడారములవంక కరిగిరి.

జయంతఁడు వెంటవచ్చినపరివారమునకు బసలనిమిత్తము భోజనములనిమిత్తము దగినయేర్పాటులఁ గావించెను. చెట్లక్రింద గుఱ్ఱములం గట్టిరి. రాజకుటుంబము దట్టమైనగుఱ్ఱారములలో విశ్రమించెను. ఇందుమణియు, గర్భూరమంజరియు, విజయ సేనుఁడును బెందలకడ భోజనము చేసిరి. అనంతరము జయంతఁడు మొదలగు ప్రధానపురుషు లారగించిరి. పగలెల్ల బయనము సేయుటచే బడలికల పెంపున గుఱ్ఱపురౌతులు, బదాతులు భోజనములు సత్వరమ ముగించి చెట్లనీడలఁ జూపలు, కంబళ్ళు, బఱ సకొని నిమేషమాత్రమునఁ గనులు మూసికొని నిద్రించిరి. ప్రయాణములలో నైతము రాజకుటుంబములకు సకల సౌకర్యములు జరుగవలసి యుండెను గనుక మంచములు, పానపులు, పల్లకులు, దీప స్తంబములు, రత్నకంబళములు, బహు విధఫలములు, నానావిధభోజనపదార్థములు వారివెంట నుండునట్లు రాజవాహనుఁ డేర్పాటు చేసెను. పరిచారికలు పానపులు పఱువ నిందుమణియు విజయ సేనుఁడును బవ్వళించి నిద్రించిరి.

పండువెన్నెలలు గాయుచుండెను. మలయమారుతతరంగములు యథేచ్ఛముగ శరీరముల సోకి హాయి యనిపించెను. కొన్ని పులుఁగుల యెలుఁగులు వీరులకు వింకగుఱానమునలె మరమున కానందముఁగూర్చెను. నేలయంతఁడుఁ దెల్లదుప్పటిపఱచినట్లు గానబడెను. వెండిపూత పూసినట్లు, కప్పురపుంబొడి చల్లినట్లు, పాలగచ్చచేసినట్లు గానబడెను. ఆసమయమునఁ గర్పూరమంజరి నాఁడు మకరందుఁడు తనరుగ్గతతో, దనకుఁ గావించిన భేషజరూపకమసోపకారముం దలంచి యాతనియాకారమును స్మరించి యాతని మృదుమధురసంభాషణలను మందహాసములను సుందరవిలాసములను జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చికొని వెండియు సతనితోడికూటమి సంప్రాప్తిచుపుణ్యకాలము గలుగునా యని తలపోయుచు నిద్రావోవక యుండెను. మల్లికయు

"రెండుమూడుసారు లామెను బలుకరించి ప్రత్యుత్తరము గానక
 "ఏమమ్మా ! నామాటలు వినబడుట లేదా ? నీమనంబు మకరంద
 రసము నాస్వాదించిన తుమ్మెరవలె మత్తిలి యున్నది గాబోలు !
 నీచెవిలో మకరందబిందువు లిష్టపడనేమో? కానిచో నాపిలుపు లేల
 వినబడవు? " అని చిటునవ్వు మొలకెత్తినమోముతో నర్మగర్భ
 ముగాఁ బలికెను. అప్పుడుకులు విని "మూర్ఖురాలా ! చనుత్కర
 ముగా మాటాడఁగలవని గర్వించి నీయిచ్చనచ్చినట్లు నన్ను దెప్పు
 చున్నావు. చాలు చాలు ! నోచు మూసికొనియుండుము." అని
 కర్పూరమంజరి నుంచులించునంతలో "సందెకబళమమ్మా ! సందె
 కబళము, పట్టెడన్నము పెట్టుఁ డమ్మా పెట్టుఁడు" అని యొకకేక
 వినబడెను. గుడారము లిచ్చుట గావలిగాచుచున్న యామికులు కేక
 వైచిన గూఢ తుకకు లోపలికిఁ బోనీయక నిరోధించిరి. అది
 యొక్క పెట్టున మొఱవెట్టఁజూచెను. కర్పూరమంజరి దాని కుయ్య
 లించి మల్లికం బిలిచి "దానిమొఱ యేమో తెలిసికొని తనకడకుఁ
 దోడుకొని" న్మనఁ పంచెను. మల్లికయు గుడారము దాటి యావల
 కుఁ బోయి కావలివాండ్రకుఁ గర్పూరమంజరియాన దెలిపి యాసెలం
 తను లోపలికిం దోడ్కొనినచ్చెను. మెడనిండ గురివెండపూసలసర
 ములు, చేతుల గవ్వలగుత్తులకంకణములు, గలిగి కడుమాసినప్రిత
 బట్టగట్టి, చేత నొకకుండ దాల్చి కట్టెదుట నిల్చెను. ఆయంగనంజూచి
 కర్పూరమంజరి "నీ కేమి కావలయు? నీ వెన్నతవు?" అని యడిగెను.
 అప్పుడంతకు రాజపుత్రికం జూచి కుండ క్రిందఁబెట్టి దండముఁబెట్టి
 "తల్లీ ! నే నెఱుకలదానను. ఈసమీపముననే మాపల్లియ కలదు.
 మా కన్నవత్త్రములు లేవు. మిక్కిలి పేదవాండ్రము. ఈదారిని
 బోవుబాటసారులం జేరి కూడుగుడ్డ నడుగుకొని తెచ్చుకొనుచుండు
 ము. ఇంటికడ నాబిడ్డ లన్నము లేక మాడుచున్నారు. గొప్పదొరలు

గుడారములువై చిహ్నాని దిగినారుగదా పట్టెడన్నము చొరుకకపోవునా యని యానపడి వచ్చితిని. నే నెఱుక జెప్పగలను. కావలయునేని మీకుఁగూడఁ జెప్పగలను” అని విన్నవించెను. దానిదీనాలాపముల నాలించి కర్పూరమంజరి జాలి కొండి దాని కేమైన నాహార మిడు మని మల్లికతోఁ జెప్పెను. “అమ్మా ! అట్లె చేసెద” నని చెప్పి మల్లిక చెంచెతం జూచి నవ్వుచు “నోసి ! యెఱుక జెప్పగలనంటివి. మారాజపుత్రీకకు నీ వెఱుకజెప్పు” మని హెచ్చరించెను. వలదు వల దని కర్పూరమంజరి పలుకుచున్నను నయ్యెఱుకలసాని యూరకుండక చేత కొకపుల్ల బట్టుకొని క్రింద నేవో రెండుమూఁడుగీట్లు గీచి యాక సమువంకఁ జూచి చేయి చాపుమని కర్పూరమంజరిని వేడి హస్త పరీక్షఁజేసి యిట్లనియె.

భాగ్యశాలివే తల్లి ! అదృష్టం గలదానవేతల్లి ! చుట్టాలనుగభివే తల్లి ! కొడుకులకోల నవుదువే తల్లి. నీనుననులో నున్న రాచవిడ్డఁడే నిన్నుఁ బెండ్లాడగలఁడె తల్లి ! దాపున నున్నాఁడె తల్లి ! దగ్గఱ నున్నాఁడె తల్లి ! నీపంట పండునే తల్లి ! సిరి నీకన్నుల కాపురము న్నడె తల్లి ! వరాలబాజువే తల్లి ! నీదొరకు గలసినప్పుడు నన్ను మఱచిపోకు తల్లి ! ఒకపాఠచీర యియ్యవే తల్లి !” అని యెఱుక చెప్పుటయుఁ గర్పూరమంజరి ముసిముసినవ్వులు పెట్టి “దానికోటికి వచ్చినట్లు ప్రేరినది. ఈచెంచుపడఁతు లండఱకు నీవిధముగానే చెప్పుదురు. ఇందువిశేష మేమియులేదు.” అనివలికి దానికిం బిల్లలకు పరి పడినయాహారముం బెట్టించి గట్టిచీరలు రెండిచ్చి పంపెను.

మల్లికయు దానినీ సాగనంపి “నళ ! దాపుననే యున్నది దగ్గఱనే యున్నది” యని చెప్పినది. అచిరకాలములోనే నీవు నీప్రి యునిఁ గలిసికొందువు గాఁజోలు” నని పరిహాసించెను. “చాలు చాలు. నీయెంతాళి కట్టిపెట్టు. నాకు నిద్రవచ్చుచున్నది. గా పండు

కొండ" మని రాజపుత్రిక మేను సెజ్జం జేర్చెను. మల్లికయు నామె దగ్గఱనే తనపానపుమీఁదఁ బండుకొనెను. అందఱు గుఱ్ఱుగొట్టి నిద్రించిరి. యామికులు మాత్రము మేలుకొని కావలిగాఁచుచుండిరి. ఎడనెడ బెబ్బులులయఱపులు సింగపుఁబొబ్బలు నక్కకూఁతలు భయంకరములై వినఁబడుచు రాజపుత్రికనిద్రకుఁ గొంతభంగము గలిగింప "మకరందుఁడా! మకరందుఁడా! రక్షింపుము. రక్షింపుము" అని యొకటిరెండుసారు లామె పలువరించెను.

— —

రెండవ ప్రకరణము.

— — — — —

"చంద్రచూడుఁడా! నాయనగారి యాజ్ఞాప్రకారము మనము మాళవదేశమంతయుఁ దిరిగితిమి గదా. రాజధానియగు నజ్ఞయిని యణిదూరమున నుండుటచేఁ బ్రజలంతదవ్వు నడచిపోయి తాము చేసికొనవలసినమనవిసవ్రులఁ బ్రభువుతో సరిగాఁ జేసికొనుటకవకాశము గలిగియుండదని పాలితు లగు జనుల సుఖదుఃఖముల నారయు మని మహారాజుగారు మనలఁ బనిచినందుకుఁ బ్రజలు మిక్కిలిసంతోషభరితు లైరి. వారు నాకుఁజేలిపినయిబ్బందు లన్నియు మహారాజు గారికి విన్నవించి యచిరకాలమున వానిందొలగించుటకుఁ దగినప్రయత్నముఁజేసెద. రాజాజ్ఞ సరిగా నెఱవేర్చుటచే నాతలపై భారమిప్పుడు దిగినట్లున్నది. నాహృదయమిప్పుడుచులకనైనది. కార్యవ్యగ్రతయడఁగినందున నీవెన్నెలసుఖ మనుభవించుటకు మన స్సత్సహించుచున్నది. కాలపురుషుడు బ్రహ్మాండభవనమునకు వైచినవెల్లతెఱఁగునఁ గర్పూర పరాగము చల్లినభాతిని నెల్లయెడల వసుంధర తెల్లనై యొప్పె. పైతృకంబగురాజ్యంబు రెండుభాగములుచేసి సమానముగఁ బంచుకొను నన్న

దమ్ములట్లు దివాకరనిశాకరులు క్రమముగాఁ నహర్నిశలఁ బంచుకొని నైజితేజములచేఁ జగమున కుపకారము నేయుచున్నారు. ఈచల్లదనము సీపుఁగూడ ననుభవింపము." అని మాళవేంద్రసందనుఁ డగునుకరందుఁడు వేడుకచెలికాఁ డగుచంద్రచూడునిఁ జూచి పలికెను. చంద్రచూడుడు వాని మనోభావ మెఱిగి మెల్లగ నిట్లనియె. "మిత్రుడా! నీవంటిమహారాజకుమారుడు సాంద్రీసుధాధవళము లగుమెడలనుండువాడు వనాంతరములకు వచ్చుటంజేసి వనలక్ష్మి గౌరవ పురస్కరముగా నీకు స్వాగతమియ్యఁదలంచి వెన్నెలసేరిసున్నము బ్రహ్మాండమంతయుఁ బూయించినది. కర్పూరవరాగము జల్లినట్లు విశ్వము తెల్లనై యుండుట నిజమే! అంతేకాదు. చెట్లనున్న పూలగుత్తులు పండ్లగుత్తులు వెన్నెలకతమునఁ దెల్లనై కర్పూరమంజరులట్లు వెలయుచున్నవి" అని నర్మగర్భముగఁ బలికినఁ జంద్రచూడునిం గని మకరందుఁడు "మిత్రుడా! నీమాటనిజము. పుష్పఫలగుచ్ఛము లన్నియుఁ గర్పూరమంజరు లట్లే వెలయుచున్నవి. ఈగగనలక్ష్మియుఁ గర్పూరమంజరివలెనే యున్నది. ఏది చూచిన నా కాపద్మాక్షియే జ్ఞప్తికి వచ్చుచున్నది. అది లావణ్యరాశి. అంగనాకృతిఁ దాల్చిన శృంగార సాధిదేవత; నడకలు మాటలు నేర్చినజాళువా పసిడిబొమ్మ. పూజోడి యనుశబ్ద మన్యకాంతలయందు నిరర్థకమే గానికర్పూరమంజరియం దది సార్థకము. పలుకుపలుకున నది యమృతమొలుకుచుండును. ఆమెనోట వెడలునవి మాటలు గావు, చెవులతృప్తుల డుల్లఁజేయుపాటలుగాని. ఆమెలో చనము పద్మగర్వనిర్మోచనము. ఎన్నడైన నొకసారి యామెంజూచిన నేత్రములు చరితార్థము లగును. పలుకులువిన్న వీనులుచేసికొన్న పాపంబు దొలంగును. మిత్రుడా! ఆమెం జూచి యెంతకాలమైనది! నాఁడు విదర్భాపురము బాసినదాదిగా నామనసు మనసులో లేదు. ఆత్మ నిరంతరము విదర్భలో నుండు

టచే నాదేహము నీవములేనిగాజుకుప్పినలె నుజ్జయునిలో నున్నది. మరల గన్నలకలుపుదీట నావన్నెలదీవినిఁ జూడఁగల్గుదునే? ఆమె యే రాజకంఠుని జెట్టబట్టినన్నదో? ఆమె కరస్పగ్గనంబున శేరాజుహస్తము ధన్యునొందుచో. ఓహో! నామాటలు పిచ్చివానిపలుకులట్లు నీవు గ్రహించుచున్నావు కాబోయి! ఆసుందరీప్రసంగ మిప్పుడప్రస్తుతమై నీకు వినుగుగిరికింపవచ్చును. కావున వినుమంచెదనులే” అని పలికి నిట్టూర్పు విడిచి యారకుండెను.

అప్పుడు చంద్రిమాడుడు “మిత్రుడా! నాకనుజెప్పలమిఁద నిద్రాదేవి కొండుకాళ్ళపై వి నిలిచియున్నట్లవి యెంతో బడవుగా నున్నవి. అత్యయత్నమున గాని చెప్పలు లేదుట లేదు. నేనునీమాటలు వినుచుండియే నిశ్చిప్రోవుచున్నాను. నీ కలగనుచున్నానోనీతో మాటాడుచున్నానో సరిగాఁజెప్పఁజాలను. ప్రపంచమంతయు నీకు గర్పూరమంజరీమయమై యున్నది. కొంపతీర్చి నన్నఁగూడ నీవు కర్పూరమంజరిగా భావించి చెక్కిలి గాయమగునట్లు గట్టిగాముద్దు పెట్టుకొందువేమోయని ధయముగా నున్నది. నీవు వెట్టి యెత్తిన వాగు కేలము పిచ్చినాండు, సమానలు” అని చంద్రిమాడుఁ డింక నేమో చెప్పఁబోవుచుండ సంతలో నొకమూలనుండి “పొడుపుఁడు. తలుచుఁడు. పట్టుఁడు. వట్టుఁడు. అయ్యో! రక్షింపుఁడు. రక్షింపుఁడు” అనునార్తనాదము వినఁబడెను. అందులో నొకటి శ్రేండు శ్రీకంఠములు వినఁబడెను. చంద్రిమాడుఁ డెరికిపడి లేచి నిలిచెను. మరల నొకమూల నీరముండి గిగ్గినలేచి “మిత్రుడా! ఏదో యార్తధ్వని వినఁబడుచున్నది. అందులో శ్రీస్వస్థముగూడ వినఁబడుచున్నది ఏదీ ఖడ్గము. ఖడ్గము! నీ నిష్ఠిత వోయి యక్కడ నుజ్జికెన. ఓరీ! ఏవఁచుగా యక్కడ! ఖడ్గము దుమ్ము” అని గుఱారముపై పువ కరిగెను.

చంద్రిమా డాడు భయము. గడగవడఁకి “మిత్రుడా! నా

ప్రాణము ప్రాణములో లేదు. సన్నెవరి కప్పగించి పోయెదవు? అయ్యో! చెడవాడను. బ్రాహ్మణుడను. మాతల్లి కొక్కడనే కుమారుడను. నాప్రాణము కష్టంపుము” అని యతనిని బిగ్గరగా గొగిలించుకొనెను. మకరందుడు వానిపిరికితనమునకు సవ్యకాసి “వయస్యా ! భయములేదు. నీప్రాణముః క నాప్రాణ మడ్డమువై చెడను. నీ వీగుడారములో నుండుము. నీ కరువును నేవకు నప్పగించెదను. నాను నిన్ను గట్టిగాబట్టుకొందును.” అని చెప్పి ఖడ్గము ధరించి మెఱియగనంటి పోటుబంటులు బదులించి గుంపెంట రమ్మని యార్తవ్వని వచ్చిపెచ్చెపునకు వినవిన నడచిపోయెను. విండ్లు నమ్మలు బల్లములు మొలకలను సాధనములు ధరించి గంట లగుబంటులు పదుగురేగాక పక్కండు రాజకుమారుని పెంటరిగిరి.

“వెలువకుడు వెలువకుడు! ఇదే నేనచ్చుచున్నాడు” నని యుచ్చెన్ననముతో దెనలు మాటుమోగెనునట్లు కేకలుపెయుచు మకరందుడు మిక్కిలివేగముతో బరుగెత్తి గుడారములకడ కిరిగెను. వీరభటులు యజమానుని సరించి గిమ్యస్సాము జేరిరి. అప్పుడేమిచెప్పను? మొగమున జేగురుబొట్లు తలపై నెమలిపింభియములు గుచ్చినతీగచుట్టలు, చేత విండ్లు, సమ్మలు, భుజముల నీతాకులతో నల్లినయమ్ములపొదులు, మెడలలో గవ్వొసఁములు, గుంపెంట పేరులు, ముంజేతుల దండల నముకలకలకణములు, నెన్నడు కత్తిరింపుబడని బాగుమీనములు గడ్డములు ప్రేలుచున్న కంఠజాలు పుట్టుగోచులు, వెడఁడ అమ్మలు, చిత్రసింహులట్లు మాయకన్నలు గల భల్లులు దిక్కులు చిల్లులువడుటట్లుబడుచు గుంపరిమంపరి యుండు మణి యన్నగుడారములో బ్రవేశించి కొల్లపెట్టి జొచ్చిరి. వాండ్లు కోర్కెలులువలె నగ్గిమూర్తులై ఎట్లు మునుముందు గాఢవాండ్ల గడతేర్చి సిద్ధి పున్నవారు నిద్రించుచుండగనే కుక్కుక లుక్కు

రించి బరిమార్చి యాకస్మికముగా లేచి చేతికి దొరకినయాయుధంబు లంబట్టి, త మ్మొదిర్చిన జోదులగాయపఱచి కొండఱినిఁ జెల్లకు బంధించి యధేచ్ఛముగఁ బ్రస ర్తించుచుండిరి.

జయంతుఁడు వారిచే బంధింపఁబడెను. బాలుండైన విజయ సేనుఁడు గాయము దగిలి నేలఁ బడెను. కల్పలతయుఁ జంద్రికయు మల్లికయు “రక్షింపుఁడు, రక్షింపుఁ డని యఱువఁజొచ్చిరి. ఇందు మఱి యొంగలంజూచి తనమేలినగలు కర్పూరమంజరి యొడలియలం కారములు దీసి యిచ్చి తమ కేవిధఁచుచోడు సేయకుండ గావలసిన దంతయు దోచుకొనిపోమ్మని యమూల్యాభరణంబులు చీనిచీ నాంబరములు విలువగల దువ్వలువలు నేలువలుఁ గలపెట్టెలం జూపె ను. కర్పూరమంజరి మూర్ఛిలైనను, భిల్లులు కొల్లులుగొట్టుటకుఁ జక్కని యవకాశము దొరకెనని సంతసించి యాడువాండ్రజోలికిం బోక తమవచ్చినపని చేయఁజొచ్చిరి.

అంతలో మకరందుఁడు సపరివారముగా నచ్చటికరు దెంచి భిల్లులం దాఁకెను. రాజవాహనునిభటు లెవ్వరో దొంగలెవ్వరో తెలిసికొనుట యటవికులవేసములంబట్టి యతనికి సులభమయ్యెను. నిశాచరులట్లు భయంకిరకాయలై నిర్భయవిహారము సేయుచున్న నిర్దయాత్ములఁ గఱకుఁజెఱుకులఁ గఱకుకత్తులతో మకరందుఁడును సమరకుశలు రగునాతనియనుచరులును ననఁటిబొందల నఱికినట్లు నేటునకు రెండు తునియలుగా నఱుకఁజొచ్చిరి. దోఁపుడుగొడవలోనున్న భిల్లులు మింటనుండి పిడుగులుపడినట్లు హఠాత్తుగా మహాకూరులువచ్చి తమ్ము దాఁకుదురని యూహింపలేక చెట్లుకూలినట్లు గూలిరి. కొండఱు మకరందునికివిక్రమవిహారముఁ నెదురనిలువలేక చేతనున్న పెట్టెలు మొదలగునవి జూఱునిడిచి పాఱిపోయిరి. రాజవాహనునిభటుల కభేదరములతోను, భిల్లులపీఠంబులతోను నచ్చోటు భయంకిరమై యుండెను. ఒ

క్రమముహూర్తములో దొంగలలో ననేకులు హతులైరి. తక్కినవారు పలాయుతులైరి.

మూడవ ప్రకరణము.

ఆపద్బాంధవు లయినమహనీయు లెవరో తమ కుయ్యాలించి వచ్చి సాయముచేసి మృచ్ఛులపీచమడచి తమ్ముఁ గాపాడెరని యిం గుమణియు మల్లికాచంద్రికలు జరిగించిన్నికయ్యంబువలన గ్రహించిరి గాని వచ్చినవా రెవ్వరో వా రెఱుంగరు. దొంగలదాశివలనఁ గలిగినభయము రవంత శమించుచుండ గాదిలిహూతురగు కన్నూర మంజరిమూర్ఛవలన నిందుమణికిని, మల్లికాచంద్రికలకును వెంఱియు మునుపటిక్లన్న నధికమైరమనోవేదన కలిగెను. యోధులగంభీరభాష ణంబులవలనఁ గాని, మృతినొందువారియూర్తనాదమువలనఁ గాని గర్హూరమంజరికిఁ దెలివిరాలేదు. మల్లికాచంద్రికలు శైత్యోపచారములు చేయుచుండిరి. ఇందుమణి పక్కనఁ గూర్చుండి మీఁదఁ జేయి వైచి “బిడ్డా! తాతయుఁ దండ్రియు దగ్గఱలేనితఱి మహారణ్య మధ్యమున దిక్కునూలి నీ వీరీల నాకు దవ్వగుదునని నెన్నఁడుఁ దలంపనైతి నమ్మా. లక్కటా! నీదేహస్థితి యెట్లున్నదో తెలియఁజేయుటకై వైద్యులయిన లేరుగదా. దంట లగుసూరులు హతులైరి గదా. తల్లీ! తెల్లబామరవంటిమొగము నల్లఁబడినది. ఇంక నేటిబ్రతుకు? ఏటి యాస? మల్లికా! నీప్రాణసఖ చైతన్యముదక్కి యున్నది. చంద్రికా! ఇంక నీ వెవ్వరితో నర్మోక్తు లాడుదువే?” యని పలు వితముల వగచుచు నొక్కమచ్చున నోడికగట్టుచున్నకన్నీటి సానలచే నప్రియత్నముగ దుఃఖవర్షము పులికిపైఁ గురిపించుచుండెను.

మకరందముడు భిల్లులుపలాయుతులైనవెనక వాడును తీసికొనిపోక
 విడచిన పట్టులకు నగలును వెడకతె మ్మని తనభలుల కానతిచ్చి చెట్టున
 కు బంధించబడినదయ తుని విడిపించి భుజాదండముమీఁదఁ గాయ
 ముతలలుబంజేసి కడు లేక జొబజొటఁ గారుకొన్నెత్తుకు నాఁపుట
 కై బ్రతున్నించియు న్నెల్లు నేయలేక సాక్కియున్నవిజయ నేనునిఁ
 గని లేక నీసి మాతలమొగముఁ జూచి యాశ్చర్యపడి జయంతుని
 నానవాలుబట్టి “ఎవ్వరో చూసుకొంటిని మీరా? ఆడువాండ్రతోఁ
 గూడ నచ్చిరా” యనియడిగి వాడు “మేము స్త్రీలతోఁగూడ నచ్చి
 తిమి. వారు గుఱారిములల్లోనన్నారు. అటకుఁ బోదము రండు” అని
 యుత్తరమీయ వారలందోడ్కొని పటకుఁబరములకడకరిగెను. అరిగి
 లోనఁ బ్రవేశించి చూచునప్పటికి మోహప రాయణయై కనుగవమూ
 సికొని వివశయై పండుకొనఁబెట్టినబంగారుబొమ్మనలె నున్నకర్పూర
 మంజరి యుతలనేత్రముల కగపడెను. ఇందుమణియు మల్లికాదంధ్ర
 కలును వానింజూచి తెల్లబోయిరి. సుదర్శనుఁ డగుసుదర్శననందనునిఁ
 జూచినచోడనే వారికందఱకుఁ బ్రాణములు లేచివచ్చెను. నూలుమం
 ది యూత్తబంధువులను జూచినట్లు వారికి ధైర్యముగలిగెను. కాని క
 ర్పూరమంజరియవస్థ వారియుత్సాహమున కంతరాయము గలిగించె
 ను. కుమారులకు గాయముతగిలినదిని యిందుమణి యెఱుంగదు. నె
 త్తుటం వడిసినవస్త్రములతో నున్నకొడుకుం జూడ నిందుమణివగ పి
 నుమణించెను. అవిధముగా నున్నకుమారికం గనుఁగొని యీవిధము
 గా నున్నకుమారునిం గనుఁగొని యిందుమణి ధైర్యము చిక్కబట్ట
 జాలక కొడుకుం గొంగలించుకొని “కుమారా! మీయిరువుర కేకకా
 లమందే చూచక సంధించెదగా” యని వాపోయెను. మకరందముడు
 జయంతునిఁ జూచి “విజయ నేనునిగాయము మిక్కిలి గొప్పదిగాదు.
 వెంటనే ప్రణావట్టికలు వైచి చికిత్సఁ జేయుడు. అచిరకాలంబున గా

యము మాను" నని చెప్పి బాలిక యిట్లుండట కేమికత మని యడిగెను.

మల్లిక నేత్రములనుండి బాష్పము లురుల "దేవా! కొంగలం జూచి యామె మూర్ఛిల్లి పరనశయైచది. ఇంకం దెలివి రాలేదు. కొనయాపిరి మాత్ర మున్నది. నాడు మాచలి విశ్రాంతిగగమున ధారుణజ్వరప్రీడిత యైనపుడు మీరే మాదేవికి బుద్ధిరబిత్తుము బెట్టిరి. నేడును పురల మీరే వచ్చిరి. మీరు వచ్చుట యామెకుఁ బ్రాణము వచ్చుట మాకు శుభము వచ్చుట." యని పలికెను. "కుమారా! ఈమెమేనఁ బ్రాణము లున్నచో లేచో నష్టము జెప్పు" మని యిందుమఱి మకరందుని నడిగెను. మకరందుడు "అమ్మా! జయపడకుము. ఇది మూర్ఛ గాని మరణము గాదు. మరణమైన భిల్లులదుండగములచేత భయంపడి యీతీగబోయి ముచ్చిల్లిచది." అని చేయి జూచి "నాడి స్ఫుటముగా నున్నది. ఉచ్చాష్టమశ్వాసములు సరిగా నున్నవి. శబ్దముఁ జేయక నీమీన దూరము నానుండుమ క్రిమక్రమముగ నామెకు జైత్త్యము వచ్చును" అని పలికి వారికి ధైర్యముఁ గొనిపి తా నామెప్రక్కను గూర్చుండెను.

మోహవస్థ క్రిమక్రిమముగా నెదిలుటచేతనో మకరందుని హస్తస్పర్శసంఘముచేతనో బాలిక కంటు సేతులగుట కొందఱకనేపటికి గనలు విచ్చిచూచి యెట్లయెదుట సామోహంబున మన్మథునల్లు గూర్చున్న మకరందునిగనుగొని సిగ్గుపెట్టిన మొదలుగనలుమూసి మరల గన్నలుదెఱచి యాలావణ్యరిసమునఁ దననేత్రమీనముల నోలలాడించెను. అట్లాండొరులుదర్శన స్పర్శన సంఘముల సన్నిధిఁబంచు వారినిపురుఁ గొండొకనేపు పరమానంద ముద్రమున దేలి యాడుచుండ నంతలోమల్లికా చంద్రికలు వేఱొకపాన్పు పవన్ మూర్ఛితయైనప్పుడు నేలబడియున్న కతమున ధూళిధూసరితమైన బాలిక

మేను దులిపి లేవదీసి యాశయ్యం బండుకొనఁజెట్టిరి. ఈయంతరా
యము వారి కిరువుర కనిష్టమైనను సహింపక తప్పినదిగాదు.

జయంతుఁడు విజయ సేనుని గాయమునకుఁ దగిన చికిత్సలఁజేసి
రక్తస్రావముఁ గట్టించియతనినిఁ గూడఁబవ్వళింపఁజేసి నిహతులయిన
పరిజనులకు నగ్నిసంస్కారవిధానము దుస్సాధ్యమని హతశేషుల
చేతవారికిఁ దగినట్లు ఖననక్రియలు జేయించెను. పరిజనులలో గాయ
ములు దగిలినవారికిఁ సైతము చికిత్సలు చేయఁబడెను. పూరిపుల్లయైన
దొంగలపాలు గాకుండ స్త్రీల కవనూనము గలుగకుండఁ దమ్ముఁ గా
పాడిన మకరందుని జయంతుఁడును దక్కినపరిజనులును బలు తెఱంగు
లఁగొనియాడిరి. తనకుఁ బుత్రపుత్రికాభిక్షము నాఁడు మకరందుఁడు ప్ర
సాదించె నని యందుమణి పలు తెఱంగుల నాతని నుతియించె.

ఆనడిగేయు యానట్టడవిలో వాగుండుటకుఁ గారణమేమని మ
కరందుఁడు ప్రశ్నించెను. అప్పుడు జయంతుఁ డిట్లనియె. “కుమారా
ఎఱుఁగుదువుగదా హేమచంద్రుని యనుజాఁడును విదర్భరాజు గా
జవాహనునకల్లుఁడు నగుచిత్రభానుఁడు గలఁడని. కర్పూరమంజరి యా
తని గారాబుకూతురు. చిత్రభానుఁడు శ్రీనగరమందున్నాఁడు. ఇం
దుమణిదేవియుఁ గర్పూరమంజరియు హేమచంద్రుని రాణియగు
నరవిందాదేవిని, వాని గారాబుకొడుకు లగు విక్రమసేన హర్షవర్ధను
లను జూచి పరామర్శించుట బంధుధర్మముగదా! అక్కారణంబున
వీరు చిత్రభానుప్రేరితులై రాజవాహనుని యనుమతంబున నచ్చు
టికిఁ బోవుచున్నారు. విదర్భేశ్వరుఁడు తగుపరిజనంబు నిచ్చి యశ్వ
ములిచ్చి యండలములిచ్చి యఖిల ప్రయాణసాధనంబులనిచ్చి పెద్ద
వాఁడను లోకానుభవముగలవాఁడను గనుక నన్నుఁ దోడ్చి కాశ్యప
రమునకు వీరిని బయనముచేసి పంపెను. మందభాగ్యుడైన నేను
వీరి సేయనస్థఁడెచ్చితిని. సమరమున ముక్కాకలు దేరిన వీరులు నిష్కా

రణముగా ముగియబడినచేత జిక్కి చచ్చిరిగాని హతాశుడైన నేను కడతేరిన బాగుండునుగదా. నీవు సమయమునకురాకున్న కూర్మలు సీతిదూరులు నగుచోరులు మమ్మేమిచేసియుందురో! ఆర్మతాణపరాయణుడవైన నీచరిత్రము శ్లాఘాపాత్రము” అనవుడు మకరందుడు జయంతు నుద్దేశించి “అయ్యా! ఇందు మీతప్పులేదు. కాలవశమున నెటువంటి తేజమైన నొకప్పుడు మంచగించును. అంతమాత్రమున మీ యట్టివారు మందప్రజ్ఞులుగారు. నేను మానవధర్మమును జేసితినిగాని శ్లాఘింపవలసినంత ఘనకార్యమేమియు జేయలేదు. హేమచంద్ర మహారాజుమాట మీ రిప్పుడు తలపెట్టుటం జేసి వారి దుర్మరణము నాకు జ్ఞప్తికివచ్చి నామనంబు గాసిల్లజేయుచున్నది. పుంభావముదాల్చిన ధర్మదేవతగదా యతడు! హేమచంద్రాస్తమయమున గాశ్మీర దేశము-కాశ్మీరమననేల? పరిపంచము, చంద్రాస్తమయమైన నిశవల్లె నున్నది. నాతండ్రికి సతనికి నొక్కటే ప్రాణమని చెప్పవచ్చును. కాలగతి మరలించువా రెవ్వరులేరు.”

అనివలుకుచుండఁ గర్హ్వరమంజరియుఁ బెదతండ్రిం దలంచి కన్నుల నీరు నించెను. ఇతరవిషయములనున్న కొంత ప్రశంసగమైన వెనుక జయంతుడు తమప్రియాణముమాట యెత్తి “మేము మరల విదర్భాపురమునకుం బోవలయునా, హతశేషపరివారముతోఁ గాశ్మీరమునకుం బోవలయునా యని నామనంబు సంకేహాఙ్గలికలోఁ బడి యూఁగుచున్నది. బాలుడవైన నీవు జ్ఞానమున వృద్ధుడవు. ఇందు నీ యాలోచనా మేమో చెప్పుము” అని యడిగెను.

అంతలో నిందుమణి యందుకొని “పరిజనములోనగము కడ తేరినది. ఈయల్పపరివారముతో మనము పయనము సేయఁజాలము. మైదా విజయ సేననకు గాయము తగిలినది. బాలిక మిక్కిలి భయ విహ్వలయైనది. కావున విదర్భకరిగి తగినంత పరివారము వెంటబెట్టు

కొని పోవుట మంచి" యని పలికెను. "అయ్యో! ఇంతలోనే వియోగముగలిగెనా" యని కర్పూరమంజరి తనలో ననుకొని నిట్టూర్పు విడిచెను. మల్లికా చంద్రిక లిందుమణితో నేకీభవించిరి.

అప్పుడు మకరందుడు వారితో నేకీభవింపక వారందఱు వినునట్లు జయంతన కిట్లనియె. అయ్యో! మీరిప్పుడు మాశవదేశపు సరిహద్దులలోనున్నారు. నాకడఁ దగినపరివారమున్నది. మీరునావెంట నుజ్జయినికిరండు. అచ్చటనుండి మీకుఁ గావలసినపరిజనంబును బరికరములను నిచ్చి మాజనకుఁడు పిమ్ము సురక్షితముగాఁ గాశ్మీర దేశము జేర్పఁగలఁడు. అది కర్తవ్యము గాని వెనుకకుఁబోవుట సముచితము గాదు. ఈ రేయి మీరందఱు నాలోచించుకొనుఁడు. ఇంక నేను నా శిబిరంబున కరిగెన." అదివిని కర్పూరమంజరి మల్లికం జేరఁబిలిచి చెవిలో "ఓసీ! తెక్కలికాండ్రు మరల వత్తురేమో? ఆయన నిందేయుండుమని చెప్పవే" యని మెల్లగఁ బలికెను. "అట్లకాక" యని మల్లిక సుకరండు నచ్చటనుండుమని ప్రార్థించెను. ఆవేడికోలు కర్పూరమంజరీముఖంబుననే వచ్చినదిగా భావించి మకరందుఁ డియ్యకొనియె. నిద్రించుటకు వాను ప్రయత్నించిరిగాని, వారికందఱకుఁ ముఖ్యముగాఁ గర్పూరమంజరికే గనలుమూసినతోడనే వెటపుఁగొలుపుకఱకుటెఱుకల మోటరూపములు గనబడుటంజేసి యామె పలుమాఱు శ్రుత్తిపడి లేచుచునచ్చెను. మల్లికాచంద్రికలు గుఱ్ఱుపట్టి నిద్రించిరి. తెలతెల వేగుళ్లప్పుడు మకరందుడు తన సైనికులలోఁ గొందఱు నచ్చట నునిచి తక్కినవారితోఁ కలిసి తన నెలవున కరిగెను.

అతఁడు చనినవిదప నిందుమణియు జయంతుఁడు మున్నగు వారందఱుఁ గలిసికొని తమప్రియాగా విషయమును జర్పించి మకరందునిమాటలు సహేతువులుగా నున్నవని తలంచి యాతనివెంట నుజ్జయినికిఁ బోయి యటనుండి శ్రీనగరమునకరుగుట సముచితమని

నిశ్చయించి యావార్తనతనికెఱిగించిరి. ఈనిశ్చయము చెవినిబడినతోడనే కర్పూరమంజరీ మకరందుల యాసంసము మిన్నముట్టెను. కొంతకాలమైన మరల నన్యోన్యావలోకిన సుఖము సంప్రాప్తమగుటచే వారిహృదయములు ప్రశాంతమయ్యెను. ఆమఱునాడు కర్పూరమంజరీ ప్రముఖస్త్రీజనమును, విజయనేనుని, జయంతాదులను దోడుకొని మకరందుడు తనపరివార మంగరక్షగా నచ్చోటు గడిలి యుజ్జయినికి బయపమయ్యెను.

మకరందుడు మార్గమధ్యమున వనవాసులు ముక్కిలిపసయంబున గొని తెచ్చియుచ్చు, నెమిలిసింఛియములు, పులీకళాసములు, జంకకొమ్మలు, తేనెపెటలు మొదలగు సూడిదల నాదంపూర్వకంబుగ నందుకొనుచు వారు గావించువిన్నపములు సావధానముడై యాలకించుచు జెంచులుగావించు విపరీతవృత్తుల గనుంగొని యాచందించుచు నాకులు, చిగురులు, పండ్లు గాయలు దిని దిగంబులై వృక్షశాఖలు నిలయంబులుగ మహాతపశ్శాలుల విధంబున నుండెనునానా విహంగముల సందర్శించి యుక్కజంపడుచు బయసముచేసెను. కర్పూరమంజరియు సమయిక వేషభాషలుగల చంచుకన్నియలంజూచి యచ్చెరువడుచు నవ్యక్తమధురములైన పులుగుల గానములను మెచ్చుచు నల్లజంకకొమ్మకొనయందుఁ దనకన్నుల జేర్చి దురదవోవ తాచుకొను నాడునంకంగని కన్నలు చరితార్థములైనవని తలంచుచు సింహవ్యాహుడి క్రూరసత్వంబుల బొబ్బలుపిని యడఁపిపడుచు బకృతిసౌందర్యమంతయుఁ గన్నులం జూట్టుచు మకరందుని వెంటనరిగెను. ఎడనెడ విడిసినతావుల కూపులు వీణబూని యాయెల నాఁగ దాని నాదములోఁ దన కంతస్వరముగలిపి యేదికంతమో యేది వీణానాదమో తెలియనట్లు వినువారల మేనులు గగుర్పొడుచు నట్లు వాగ శక్తయత్వము నొందునట్లు పాడి పరిజనంబులనును, జెలి

మికత్తెలకును ముఖ్యముగా మకరందనునకును మార్గశ్రమ మపనయించుచుండును. మకరందసాహచర్యంబునఁ గర్పూరమంజరికిని, గర్పూరమంజరీ సహవాసంబున మకరందనునకును మార్గాయాసమున్నది కనఁబడలేదు. ఉద్భయిని సమీపించినకొలఁది సంతోషముకలుగుటకు మాటుగాఁ బరస్పరవియోగము గలుగునేమో యని భయముపొడమజొచ్చెను. గమ్యస్థానము నానాటికి నవ్వయ్యిన బాగుండునని వారికిఁ దోచెను. బాద్ధుఁడైన మకరందుండు జీవహింసావిముఖుండుగా వున నొక్క జీవజంతువునైనఁ జంపక శాఖాహారముతోడనే కాలము గడపెను. భూతదయావర్కుడైన యాతని నియమంబులు బాగున్నవని కర్పూరమంజరియు మాంసాహారము వర్జించెను. వ్యసనంబులలో నొక్కటియై పాపహేతువైనవేట నారాజనందనుండు చిన్ననాటంగోలె వశించెను. మనుష్యులకు హానిసేయు కూరకమ్మగంబులందక్క నాహారమునిమిత్త మతిఁడెన్నఁడు నేజంతువును జంపి యెఱుంగఁడు.

ఈవిధంబున బయనంబు చేసి కలిపయదివసంబులకు వారు తమ కన్నిదినము లాతిధ్యమిచ్చి చెక్కుచెదరక తమయింటికిఁ జేర్చినఁ వనలక్ష్మీయొద్ద సెలవుగైకొని యుజ్జయినీ పురలక్ష్మీఁజేరి, కుమారుని రాకకు సుదర్శనుండు సంతసించి వానింగొగిటఁ జేర్చి కర్పూరమంజరీప్రముఖస్త్రీజనంబుల రాక విని యానందమొంది వారల సకౌపంబుగా సాదరంబుగా సన్నేహంబుగాఁ దోడ్కొనిరమ్మని చంద్రప్రభాదేవినిఁ బంపెను. ఆమెయు శుద్ధాంతకాంతాజనోచితమైన శౌరవాదరంబులు నెఱిపి వారలనంతఃపురము బ్రవేశింపఁ జేసెను. ఇందుమఱి రెండుమూఁడుదినము లైనతరువాతఁ దమ్ముఁ గాశ్మీరమంపుమని చంద్రప్రభాదేవిముఖంబున సుదర్శనునకు విన్నవించెను. అటనుండి పోవుటకుఁ గర్పూరమంజరి కీప్తములేదు. పంపుటకుఁ మకరందుని కీప్తము

లేదు. అటమీదఁ జత్రిభాను పుత్రుకకు దేహావీడయుఁ మనఃవీడయుఁ గలుగఁజొచ్చెను. పయనమనకొన్నప్పుడెల్ల నామెకొకనాఁడు తలయేలు, మఱియుకనాఁడు బద్ధకమువేతొకనాఁడు నిద్రాభావము లభ్యుదయించున మనోవికారము మొదలగు విపరీతచేష్టలు పొడమెను. మకరందుఁడు వైద్యుడగుటచేఁ బ్రీతిదినమామె చేయిజూచి రోగముచిన్నదైనను బ్రశ్నలధికముగ నడిగి సరుసకేదో మండిచ్చి చికిత్సచేయుచుండును. అతఁడు సన్నిధి నున్నంతసేపు, చేయి చూచునంతసేపు, మాటలాడునంతసేపు ప్రేమరసముఁ జుచ్చుచూపులు చూచునంతసేపు నామె కేవిధమైన బాధయుఁ గనఁబడదు. అతఁ డావలకేగినచోడనే మరల నెప్పటి నొప్పులు తలయెత్తఁ జొచ్చెను. మల్లికాచంద్రికలు మాత్రము రోగకారణ మెఱుంగుదురు. ఇందునుగి యది తెలియక తామేదో దుర్మహులారమున విదర్భాపురము వెడలిన ట్లొకమాఱుదలంచును. ఎఱుకలసాని యేదో ట్లుద్రదేవతను బ్రయోగించియుండునని యొకమాఱుఁ హింపెను. అడవిలో నేదోపిశాచ మావహించియుండునని యొకసాటితలపోయును. ఉజ్జయిని జలమామెకు సరికడలేదని యింకొకసారి భావించును. ఎట్లయిన శ్రీనగరమును ద్వరగఁ జేరుట మంచిదని యామె నిశ్చయించి సత్వరముతమ్ముఁ బంపుమని యామె సుదర్శనునకు వర్తమాన మంపెను. కొన్ని యేనుగులు గుఱ్ఱములు రథములు నందలములు సిద్ధముచేయించి చోరులు మఱి యేకూరులు దుండగములు చేయుట కవకాశము లేనంతబలము నిచ్చి సుదర్శనుఁడు వారిం బంపుమని మకరందున కానతిచ్చెను. మకరందుఁ డట్లచేసెను.

కన్వారమంజరి మనస్సు నుజ్జయినిలో మకరందుని కడఁగుదున బెట్టి శరీరముమాత్ర ముండలములోఁ జేర్చెను. మకరందుఁడు తన మనస్సు నామెకు సాయమంపి నిర్మలస్కుఁడై నిర్విఘ్నఁడై చాల

దూరము వారిని సాగనంపి జయంతునికడ సెలవుపుచ్చుకొని విజయ
సేనుని బలుమాటుపలుకరించి డేమవార్త నంపుచుండుమని చెప్పి
స్వగృహభిముఖుఁ డయ్యెను. నదీప్రవాహమున కెదురువోవు నావవలె
సతనిమేను బహుప్రయత్నమునఁ గాని ముందుకు సాగిపోవడయ్యె.

నాల్గవప్రకరణము.

ఆశ ముష్కసకుమై కము గల్గించి వివశునిఁజేయుటలో మ
ద్యమును మించి యుండును. ఆశామద్యసాయి యెడలుమఱచి తీరు
గును. తనతలలో వేయిపన్నుగడలు పన్నును. ఆకనంబున నంసలము
లెక్కును. సముద్రములో సాధములఁ గల్పించును. మహావా యుపథ
మున హాసస్సుననంచరింపఁ జేయును. అదయే వానికి జీవగట్ట. ఆశ
యను గుట్టమునెక్కిన వాఁడు మహావేగముగఁ బదునాల్గులోకములు
సంచరించి యది యెట్టకేలకు నడువలేక కూలి తన్నుఁగూర్చినపుడు
భగ్నమనోరఘుడై కూలి మరల వెనుకకుఁబోవుట కవకాశములేని
యపుడు గాఢసశ్చాత్రాపమునొంది నాశనము నొందును. తాఁ జెడు
టయేగాక తన సఁబంధముగలవారి నందఱును జెఱుపును. ఆశ విష
ముకన్న దహనముకిన్న దారుణమైనది. ఇదివీరికి వారికనకయెల్లవా
రికి వారివారియవస్థలకుం దగినట్లు లాశ్రీయమై దుస్తరమగు జంబాల
పటలమున దింపును.

హేమచంద్రుని మరణమునకుఁ బూర్వము దండపాణి రాజ
కుటుంబమునకు మిక్కిలి కూర్పువాఁడు. తనకుమారికయైన మణి
మాలికను హేమచంద్రుని జ్యేష్ఠనందనఁడగు విక్రమసేనునకిచ్చి వివా
హము చేయవలెనని ప్రయత్నించు చుండెను. కాని నాఁడుగుహలో

హరిశ్చంద్ర విజయ సేనుడు మందభాగ్యుడనియుఁ జిత్రభానువు త్రికుండకు విజయ సేనుడు మిక్కిలి యదృష్టవంతుడనియుఁ జెప్పి మణిమాలికను విజయ సేనునికే యిమ్మని హితోపదేశము చేసినదాదిగా దండపాణి మనస్సు నావమోఁదినూచీ యంత్రము త్తర చిక్కువైపు దిరిగియుండునట్లు నిరంతరముఁ జిత్రభానునివైపు దిరిగియుండెను. చిత్రభానుడు కాశ్మీరదేశాధీశ్వరుఁడు గావలెననియు, నానిసూనుడు విజయ సేనుడు యువరాజు గావలె ననియుఁ దనకూతురు మణిమాలిక మొదటయువరాజుపత్నియై, పిమ్మటఁ గాశ్మీరరాజు పట్టమహిషిగావలెననియుఁ గోరి యామనోరథసిద్ధికి నేకార్యము లవస్యములో వానింజేయుటకును నేదారింబోయిన గమ్యస్థానముఁ జేరనచ్చునో యాదారింబోవుటకును నిశ్చయించుకొనెను. కాశ్మీరరాజ్యపై స్వములు వానియధీనమం దుండుటచే నేనాచక్రిమునకెల్ల నియామకుఁడయిన తనగీచినగీటు దళములు దాటవనుకృథవిశ్వాసమున నెల్లయెడలఁ దాను చిత్రభానునకుఁ బాసటయైయుండ నిశ్చయించుకొనెను. దండపాణితమ్ముడగువజ్రిపాణి చిన్న సేనాపతియై మొదటిసంఘియు హేమచంద్రునిఁ గొలిచి యుండియుఁ జిన్ననాటంగోలఁ గర్పూరమంజరిపైఁ గన్ను వైచి తన్నిమిత్రము చిత్రభానునియెడఁ బక్షపాతము గలిగి యుండెను. అహల్యానంగమాభిలాషియై తొల్లి వజ్రిపాణి కోడియై మునిగృహముఁ జొచ్చినట్లు, కర్పూరమంజరీనమాగమముఁగాఁజీంచి యీవజ్రపాణి చిత్రభానునియింటికుక్కుయై తిరుగుచుండెను. ఆపరమమూర్ఖుఁడు కర్పూరమంజరి తనపై వలపునిలుపుచున్నదో లేదో తెలిసికొనఁజాలక చిత్రభానునిపాద సేవ యనునోలి నిచ్చినఁ గన్య యన్యవశము గాక తనచేజిక్కు నని యూటలూరుచుండెను. స్వస్థుఖాభిలాషియై తమ్ముడును, స్వపుత్రికాసుఖాభిలాషియై యన్నయును జిత్రభానునికనునన్న మెలంగుచుండిరి. ఆయన్న

దమ్మ లిరువురు బ్రతిదినము రాత్రులు చిత్రభానుని నెలవున కరిగి
యతనితోఁ గాశ్మీరరాజ్యసంబంధములైన ప్రసంగములు నేయుచుం
డును. రంద్రాప్రేషి యైనచిత్రభానుఁడు కాశ్మీరరాజ్యమందలి లోటు
పాటులు దౌర్బల్యములు వారివలనఁ జెలిసికొనుచుండును. రాజకు
టుంబముపై నిర్భేతుకముగా వారు పూనినద్వేషాగ్నిని రుద్రభట్ట
తనవాక్సమిథలచేతఁ బ్రజ్వలించఁ జేయుచుండును. ఈయిరువురఁ దన
వశనదులుగాఁ జేసికొనుటతోఁ దనివినొందక శత్రుభానుఁడు శ్రీనగర
వాసులలో ముఖ్యపురుషులఁ దఁకడకురావించియు వారియిండ్లకు
స్వయముగాఁ బోయియు, బూర్వముతన్ను హేచుచందుఁడు నగర
మునుండి వెడలనడచి నప్పుడుగాని, తరువాతగాని దనయెడ నెంతమా
త్రము దోషములేదనియు దురాత్మలెవ్వరో చూపార్పితుల్యుడైన తన
యన్నను సంహరించిరనియు భ్రాతృహాసనదోషము తనకారోఁపిన
దురాత్ములు తత్కార్యముచేసిన వారిదుర్గతులకే పోవుమరనియు
నొక్కివక్కాణించి యెట్లునెట్లుకొని ప్రమాణములుచేసి వారిలోఁ
గొందఁజేమనస్సులు తాననిర్దోషి యని నమ్మునట్లు జేసెను. కొందఱతని
మాటలు నమ్మినను మఱికొందఱు వాని బలుకులకుం దలయాచి
యట్లే కావచ్చునని పలికి మనసులెప్పటియట్లు నుంచుకొనిరి.

చిత్రభానుని సంతఃపురికి రానిచ్చినందునను, నదిచాలక నగర
మున నుండనిచ్చి నందునను వానియాలు బిడ్డలువచ్చితన్ను సందర్శిం
చుటకు నమ్మితిండినందునను నరవిందాదేవిమీఁద మణివర్మకుఁ బట్ట
రాని కినుఁబొడమెను. కొన్ని దినములతఁడు రాజ్యవ్యాపారములం
జూడనేలేడు. అంతిపురి కరుగనేలేడు. ఇల్లు కదలనేలేడు. వై దేశికులగు
రాయబాగులకుఁ గొన్ని ముఖ్యాంశములపైఁ దగినయు త్తరములీయ
లేడు. అరవిందాదేవి రాచనగరునకు రమ్మని యంతఃపురపరిచారకుల
చేతను, నిగమశర్మచేతను మాధవసేనునిచేతను నెన్నోసార్లు వర్త

మానమంపినను మణివర్మ “యిదేవచ్చెద నదేవచ్చెద శరీరమస్వస్థము గానున్నది. పెద్దవాడనగుటచే మునుపటివలె రాజ్యవ్యాపారముల యందు బుద్ధి ప్రసరించుటలేదు. అని యెన్నోసంకలు చెప్పి తప్పించుకొనుచుండును. కాని యాతని మనంబుననాశ్రయించిన చిక్కతిరుగదయ్యెను. అరవిందాదేవి యెట్టకేలకు మణివర్మ తనపై బిట్టలుకబూనినాడని యాహించి యొకనాడు విక్రమ సేనహర్ష వర్ధులను బిలిచి “మీరిరువురు రథారూఢులై మణివర్మయొద్దకుఁ బోయి యతని యలుకఁదీర్చి మననగడనకుఁ గొని రాగలరా నాయనలారా!” యని యడిగెను. “తప్పక దీసికొనివచ్చెడి” మని వారు త్తరమిచ్చి మఱునాడుదయమున సముచితవస్త్రాలంకారములు ధరించి, తల్లికి సంకన మొనర్చి స్యందనమెక్కి సంకను లిరువురు తగుపరివారము వెంటఁ గొని కాశ్మీరరాజ్యవజ్రపర్మమగు మణివర్మగృహమున కరిగిరి. వారి రాకవిని మణివర్మ విస్మయమునొంది “అయ్యో! నామౌఢ్యమువలన నతిసుకుమారులగు రాజకుమారు లిల్లువెడలి రావలసివచ్చెఁ గాదా” యని నొచ్చుకొని వినవిన మేడదిగి యెదురువోయి యిరువుర బిగిక్కొంటఁ జేర్చిముద్దులాడి చేతితోఁ దలమీఁద వీపుమీఁదనిమిరి “నాయనా! మిమ్ము నేను సకారణముగా మిక్కిలి శ్రమ పట్టితిని. ఈ మంత్రభాగ్యుని కతమున మీరంతఃపురము వెడలవలసివచ్చెఁగదా! సీ! నాబతుకు కాల్పనా” యని మనంబున హేమచంద్రునిం దలచి బిగ్గరగా వాపోయినవారు శోకింతురని శంకించి సుమ్మలిక నెమ్మనమున నడంచుకొని వారి నుచితాసనంబులఁ గూర్చుండఁబెట్టి నేమనుశిగి గూర్చించి వచ్చినవని యేమనియడిగెను.

అడుగుటయు విక్రమసేనుఁడు మెల్లగ నిట్లనియె. “తాతగారు! నేను ధాజును మీరు మంత్రీయను సంబంధముచేత నిచ్చటికి రాలేను. మాతండ్రిగారికి మీరు పితృప్రాయులై యుండిరి. మాకు మీరెవెలా

మహలులు మీరె మాతామహలులు మాకు నిజమైన పితామహులుడలేనే లేడు. మాతామహులుడు మహేంద్రదేవుడు మాయమ్మను మమ్మను మాతృక్రికారి మరణానంతరమునఁ బరామర్శచేసి తనరాజ్యమున కరిగెను. ఆపత్నముగ్రమును జెలియలికట్టయై నిరోధించి శుభవరంపరలనొడఁగూర్చుటకై మిమ్ముం జూపి మాజనకుడు స్వర్గస్థుడయ్యెను. రాజ్యమునకు రాజులేని వెలితి, మాకుఁ దండ్రిలేని వెలితి నీవలనం దీటునని మేము పుట్టెఁడన పెట్టుకొని యుంటిమి. అట్టియానలెల్లఁ జెజిపోయినవి. నవ్వెదవ్యదుఃఖభారమాన నడఁగిపోయిన మాయమ్మకు మీదర్శనాభావ ముఱిసినపుండున నుప్పుపెట్టినట్లయినది. ఇంతలోనే మీరు మాపై నింత యనుగ్రహము గప్పియుందురని మేమెన్నఁడుఁ దలంపలేదు. మాధవసేనుఁ డొక్కడే మంత్రాలోచనముచేసి కార్యభారము నిర్వహింపఁజాలఁడు కావున నెప్పటియట్ల మీరు రాజకార్యంబుల నిర్వర్తింపవలయునని నేను వేడుచున్నాను. మాయమ్మ మిమ్మారమ్మని వేడుచున్నది.” అచుండ సంతలో హర్షవర్ధనుడందుకొని “తానెగారూ! మీరు రాకపోవుటచేత మాకోట చిన్నపోయినది. మీరిచ్చటకి రానియెడల మేమే మీరుంటిదగ్గఱనుందుము. మమ్మగెంటినను నిక్కడనుండి వెళ్ళము” అని ముద్దులొలుకఁ బలికెను. అంతకుముందు విక్రమసేనుని పలుకులకే సగముకరగిన యయ్యమాత్యుని హృదయము సహజమధురములై జాలిగోలుపు హర్షవర్ధనుని పలుకులకు స్పృహవ మణినర్మలేచి యిద్దరిబిడ్డల మరల గౌరెలించుకొని “నాదీన్నియన్నలారా! ముద్దులమూటలగు మీమాటలు వినినరాదు మీ చెప్పించొప్పునఁ జేయకయుండగలఁడె? మీ నుచువులకుఁ గరుణనిఁజెంకము జూయకాని డెదముకాదు. చేసెప్పటికి మీ వాఁడనేగాని యన్యఁడగు గాను. శిశిగృహమునలె నున్న యామునని మేనున నెంతకాము నా శిశువుంకుచో యంతకాము

నేను మీ క్షేమమే కోరుచుందును. ఎందుకట్టవలెనున్న యీ దేహ మక్కఱకువచ్చినంతకాలము మీనిమిత్తమే పనిచేసి మీనిమిత్తమే వినియోగింపబడును. ఈ దేహమే మీకవసరమైన పటుమున నిర్వహారముగా నేను దీనిని మీకు సమర్పింతును. కాని నాడు నాచేసినయు పదేశము సరకుగొనక మీతండ్రి న్వబుద్ధిచే మరణంబు దెచ్చివోనియె. నేడు మీతల్లి నాపలుకులు ద్రోసిపుచ్చి చిత్రభానుని జేర్చినది. మీరు పసికూనలు కార్యాకార్యము లెఱుంగరు. మీపినతండ్రి దురాత్ములలో సగ్రగణ్యుడు. శీలుదొల్ల నితఁడు వైదర్యులం గొందఱ జేర్చి కుట్రపన్ని మీతిండిం గడతేర్పజూచెను. అయ్యది నేనును మాధవనేనుఁడును మహాప్రయత్నంబున గనిపెట్టి లిఖితమూ లకమగు సాక్ష్యముతోఁగూడ మీతండ్రి కఱిగించితిమి. దాచంజేసి మీయయ్య చిత్రభానుని దేశమునుండి వెడలనడచెను. అసంతరిము హరిశర్మయను దురాత్ముని బంచి యితఁడే మీజనకుని వంచించి చంపించెను. చంపించెననే! స్వహస్తములతో నితఁడే చంపె నని నానమ్మిక. నేను కన్నులారఁ జూడలేదుగాని, మీపినతండ్రి స్వభావ మునబట్టి యితఁడే స్వయముగాఁ జేసినాడని యనుచుంటిని. రాజ భక్తిపూరితమైన మనస్సుతో నే నిట్లనుచున్నాడను గాన నాయూలా పములలోఁ బాపమున్నయెడల సకలపాపపరిహర్తయగు నమాభర్త నన్ను క్షమియించుగాక! మీపినతండ్రి తేనెబూసినకత్తి వానిమాట లనియెడి సురులలో నెట్టివారు దగుల్కొనుచుందురు. మేఁక నన్నీ పులి. మాటలలోఁ దేనియలుట్టిపడుచుండును. హృదయము విషకుం భము. అట్టివానిని జేరనిచ్చటంజేసి నామాట చెల్లదు గదాయని నాచేసిన హితోపదేశములు నిరర్థకములని నే నలవచ్చుటలేదు. అంతి యేగాని మీ మీఁదఁగాని మీ యచ్చుమీఁదఁగాని నాకు గవంతయు నలుకలేదు. ఎత్తికకుఁ నరవిందాదేవికి నెట్టిభేదములేదు. ఇదే యామె

దర్శనము జేయ మీతోడ వచ్చుచున్నాడ" నని మేడమిడికిఁ బోయి తలపాగయు నిలుపుటంగియుఁ దాల్చి బిడ్డలతోఁగలిసి రథ మెక్కి రాజాంతఃపురమునకుఁ బోయి యరవిందాదేవిని సందర్శించెను. ఆదేవియు నతనికి నమస్కరించి తనవలనఁ దప్పలున్న ఊమి యింపుమని ప్రార్థించి యెప్పటియట్ల రాజకార్యంబులఁ జూడుమని కోరెను. మణవర్మ విక్రమనేనునితోఁ జెప్పినట్ల యామెతోఁగూడఁ జెప్ప కడవట నిట్లనియె. "తల్లీ! నాకన్న నీవు జన్మదానవు. నీబిడ్డలు పసిపాపలు. చిత్రభానుఁడు బెబ్బలులకన్న సింగములకన్నఁ గోడె త్రాచులకన్నఁ గూర్చుఁడు. నిజముగా నతఁడు దానవుఁడుగాని మానవుఁడుగాఁడు. అతఁడు నీకు నీబిడ్డలకు హానినేయఁజూచు. దండపాణియు వజ్రపాణియుఁ బ్రతినీశియు వానికడకుఁబోయి యిక్కడివృత్తాంతయంతయు వాని కెఱిఁగించుచున్నారనియు వారే వానికి వేగులవాండుగ మన్నారనియు నాగూఢచారులవలన నే వినియంటిని. సైన్యమంతయు వారియధీనములో నున్నది. అందుచేత మనము జాగ్రత్తగా నుండవలయును." అనవుడు సరవింద "తండ్రి! నాచేసిన పొరపాటు ఊమింపుము. నాతోడికోడలు, కర్పూరమంజరియు రేపొనేడో వత్తురు. వారువచ్చి నన్నుఁజూచినతరువాతఁ గార్యపద్ధతియంతయు నీచెప్పినచోప్పున జరుగుఁగాక! ఇంకమీఁద నీగీచినగీటు దాటు దాననుగాను. నేను నీబిడ్డను. నాబిడ్డలు నీమనుషులు నన్నను నాయ నుంగునినువును నీకత్తుగించి కొదె మహారాజుగారు స్వర్గస్తులైరి. అని యనివార్యమై వచ్చు కన్నీటిసోసల నాపలేక వలవల నేడ్చెను. మణివర్మయు దుఃఖము నాపలేక వేడికన్నీళ్ళువిడిచి "అమ్మా! నాశక్తి వంఁచిన లేక నేను పాటుపడియెద. అపసర్మమైన మీనిమిత్తము నాప్రాణములైన నర్పించెద" నని యభయప్రదానమిచ్చి కొన్నియితర విషముల మాటలాడి సెలవుగైకొని యింటికిఁబోయెను.

అయిదవప్రకరణము.

ప్రియజనవిరహము దుస్సహము. అది జీవితమును దుఃఖభాజనముఁ జేయును. ప్రియజనవియోగమైనకాలమున భానుఁడు సహస్రమయూఖములతో నై జితేజమున వెలుగుచున్నను జగమంధకారమై తోచును. చలువలు వెదఁజల్లుచు మింటఁ జందమామ వెలయుచున్నను జంతువు దుర్భర సంతాపము నొందుచుండును. సౌఖ్యప్రదములగు వస్తువులన్నియు దుఃఖప్రదముగట్లు కనఁబడును. ఉజ్జయినినుండి బైలుదేరిననాటఁగోలఁ గర్పూరమంజరి సరిగా నన్నము ముట్టక, నీరు ద్రావక, నిదుర వోవక, మునుపటియట్లు గలకలలాడు నెమ్మొగముతో సఖీజనమును బలుకరింపక విధిలేక పయనమునేయుచుండెను. ఆమె యండలమందున్నను సెజ్జమీఁదనున్నను మకరంద నామస్పృశమే నేయుచుండును. పరమయోగిని కన్నలుమూసి పరిమేశ్వరుని ధ్యానించునట్లు మకరందుని సుందరమూర్తిని ధ్యానించుచుండును. కన్నలు మూసిమూసి తన్మయత్వముజెంది మైమఱచి తనమనోనాథుఁ డెట్ట యెదుటనున్నట్లు భావించుకొని చేతులుచాచి బయలు గొగిలించుకొనును. అత్త తి నెవ్వరయిన దాపుననున్నయెడల వారింజూచి సిగ్గుపడును. తానొక్కతెయున్న హాయిని నిట్టూర్పు విడుచును. ఇత్రైతఁగున సత్తలిరుఁబోడి మకరందుని వియోగమునకుఁ జిత్తమున సుత్తల పడుచు నెట్టెటో తల్లితోడను నెచ్చెలులతోడనుఁ గలసి పయనముచేసి తనువు శ్రీనగరముఁ జేర్చెను.

జయంతఁడు తమరాక ముందుగాఁ జిత్రభానునకుఁ దెలియఁజేసియున్నకతమున నాతఁడు దారపుత్తుల నూరుబయట నెదుర్కొని సంభావించెను. జయంతఁడు వసములో దొంగలుకొట్టుట మగంటిమి గల జింటుకూలుట, విజయనేనుఁడు గాయపడుట, కర్పూరమంజరి

మూర్ఖులుట, మాలవ రాజనందనుడు సాయపడి వారిన సాయము నుండి యుద్ధరించుట, పిమ్మట నుజ్జయినిలోఁ గొంతకాల ముండుట, సుదర్శనుండాదరించి తగుపరిజనమునిచ్చి పంపుట మున్నగువృత్తాంత మంతయుఁ జిత్రభానునకు విన్నవించెను. అదివిని యతఁడు విస్మయంబును విషాదంబునుబొంది మకరందుని తోడ్పాటునకును, సుదర్శనుని యాదరంబునకును దిద్దయుసంతసించి వారినందఱుఁ దన గుఱారంబుల యంద యారేయినిలిపి వారిరాక మఱునాఁ డరవిందాదేవికిఁ దెలియ బఱచెను.

ఆ దేవి వారిరాకకనుమతించుటయు నాఁటియపరాహుమున నిందుమణి కర్పూరమంజరిని విజయనేనునిఁ బరిచారికాజనమును వెంటఁ బెట్టుకొని రాచనగరునకుం జనియెను. కర్పూరమంజరి కంటికి మొగసాలలు, కొలుపుకూటములు కిశాపీనములై కానఁబడ నామె మొగము గాఢవిషాదమును దెలుపుచుండెను. దేవింజూచి యందఱు దుఃఖాకాశ్రంతచిత్తైరి. కర్పూరమంజరి చిన్ననాటనుండియు హేమచంద్రునిఁ దండ్రిగ నరవినను దల్లిగభావించి వారు కన్నబిడ్డయట్లై పెరుగుటంజేసి హేమచంద్రుని మృతికిఁ దన పెదతల్లిదురవస్థకు నామెయెంతేని యుమ్మలికముఁ జెందెను. అరవిందాదేవి తనదుఃఖమును మాటలచేతఁగాక బొటబొటదొరఁగు బాష్పములచేతనే వెలిబుచ్చెను. విజయనేనుడు విక్రమనేన హర్షవర్ధనుల నోదార్చెను. ఇందుమణి సమయోచితవచనములఁ దోడికోడలిని సమాశ్వాసించెను. పరామర్శముగిసినపిదప నందఱు -మరల గుఱారములకుఁబోవఁ బయనమగుచుండ నరవింద కర్పూరమంజరిం బిలిచి “బిడ్డా! నీవిచ్చట నిలుపుము. మీయమ్మయుఁ దక్కినవారుఁ బోయివత్తురుగాక! ” యని పలికెను. ఇందుమణియుఁ గర్పూరమంజరి యచ్చటనుండుటకు సమ్మతింప నామె పెంతల్లికడ నిలిచి పోయెను. తక్కినవారందఱు గుఱారములకుం

జనిరి. ఆబాలిక యంతిపురినుండుట విక్రమసేన హర్ష వర్ధనులకును సం
హోషకరముగా నుండెను. అరవిందాదేవి నిరంతరము భర్తృమరణ
దుఃఖమునఁగడుంగడు గుందుచుండుట జేసి యామెదుఃఖాసనోదా
ర్థము కన్నూరమంజరి పురాణములనుండియుఁ బూర్వరాజుల చరిత్ర
ములనుండియు మనోహరములైన కథలనేర్చి పెదతల్లికిఁ జెప్పుచుండు
ను. విక్రమసేన హర్ష వర్ధనులుగూడ మిక్కిలితమకముతో వానిచాల
కించుచువచ్చిరి. ఒకసారి తనప్రియరాణమునుఁగూఁచి ముచ్చటించి
తొవలోఁ జెంచుపడఁతిచెప్పిన యెఱుకఁజెలిపి యామె వారినినవ్విం
చెను. వెంటనే యానడిఁరేయి జరిగినభిల్లుల బందెపోటుజెప్పి వారంద
రికి భయముఁబలుపును. ఒకతూటి విదర్భాపుర నృత్తాంతములు, మ
ఱియొకసారి యుజ్జయిసి విశేషములు దెలిపి వారినానందింపఁ జేయు
ను. ఒకసారి మకరందుని సాహసోదార్యాగుణములు వర్ణించి వారి
వీరులకువిందుసేయును. మఱియొకతూటి హేమచంద్రుని మరణవృ
త్తాంతము సవిస్తరముగా నర్మననడిగి దెలిసికొని పెదతండ్రికంత దు
ర్మగణము సంభవించినందుకు బిట్టువిచారించుచుండును. విద్యావతి
యగుటచే నాబాలిక శోకవిహ్వలయగు నరవిందకు నప్పడప్పుడు వే
దాంతవాక్యములుచెప్పి యామెయలమట మండింపఁ జేయును. ఈ
విధముగాఁ దనకుశక్యమైనంతవఱకుఁ బెదతల్లిమనస్సునుండి శోకాంధ
కారమును వెడలదొల్లుటకు సర్వప్రియత్నములఁ జేయుచుండును.
అందుచే నరవిందాదేవి కర్పూరమంజరినివిడిచిపెట్ట నిచ్చగింపఁదయ్యె.

విదర్భాపురమునుండి తనకుటుంబము వచ్చినవెనుకఁ జత్రభా
నుఁడు రమారమి యొకవారముదనుక గుడారములయంద బసచేసి
పిమ్మట దండపాణిప్రముఖులు తననిమిత్త మరసి సమకూర్చిన భవన
మునఁ గాపురముండవెల్చెను. ఆగృహము విశాలమైన యావరణము
గలిగి నెరుకప్రకృ చిన్నయద్యానము గలిగి ముందు విశాలమైన వాకిలి

గలిగి రమణీయములగు మేడలుమిదైలు గలిగి రాజబంధువులు సపరి
 వారముగా వసియించుట కనువుగానుండెను. అందువిడిసిన రెండు
 మూడు దినములకుఁ గర్పూరమంజరి తండ్రి పిలువనంప నాధనన
 మును దల్లిదండ్రులను జూడఁబోయెను. మాతాపితలు బాలికను రెం
 డుమూడుదినములూపిరి. ఆలో నరవింద కర్పూరమంజరినిరమ్మని న
 ర్మదచేత వర్తమానమంపెను. కర్పూరమంజరిమీఁద నరవిందకు గా
 ధానురాగము గలుగుట చిత్రభానున కొకవిధముచేత సంతోషకరము
 గాను, వేటొకవిధముచేత సంతాపకరముగాను నుండెను. తనపుత్రిక
 చేత మణివర్మప్రముఖులమీఁదఁ గొన్ని కానిమాటలురాణితోఁ జె
 ప్పింపవచ్చునని వారికలయిక నతఁడిచ్చుగించెను. కాని చిరసకావాస
 దోషమునఁ దనపుత్రికకు నరవిందమీఁదను నామెబిడ్డలమీఁదను వి
 ప్పరాన్ని కూర్మిజనించి భవిష్యత్కాలమున బాధకరమగునేమోయని
 భయముగలుగఁ జొచ్చెను. అయినను నతఁడామె రాచనగరమునకుఁ
 బోవుట కాటంకముఁ గలిగింపలేదు. రెండవనాటిరేయి చిత్రభానుఁ
 డు భోజనానంతరమందుఁ గూతురుంజేరఁబలిచి “బిడ్డా! నీవు నీపద
 తల్లితోఁ గలసిమెలసి కొన్నినాళ్లనుండి యుంటివిగదా! భర్తమరణ
 మునుగూర్చి యామె నీతో నేదేనిచెప్పినదా! యనియడిగెను. “న
 ర్మద నడిగి నేను పెదనాయనగారి మర్మరణవృత్తాంతముఁ దెలిసి
 కొంటిని. అదియున్న దున్నట్లు జెప్పెనుగాని యెవరిమీఁదను నిందా
 రోపణముఁ జేయలేదు. నర్మద చెప్పినంతనేపు నాపెదతల్లికోటమాట
 రాలేదు. కంటినుండి ముత్యాలచేగులు నేలకు వ్రేలఁగట్టినట్లు బాష్ప
 ధారలు దొరఁగెను. ఇదియే జరిగినవృత్తాంతము అని కూతురు తం
 డ్రికు త్తరముచెప్పెను. “అంతేనా? ఎవ్వరిమీఁద ననుమానమున్నట్లు
 చెప్పలేదా? సరే! వాండ్రుకునిజము తెలియకపోవచ్చును. నిజమునిలుకడ
 మీఁదఁ దెలియకపోదు.

అనిపలికి కొంత సేపూరకుండి యేదో యాలోచించుచున్నట్లు పై
 కిఁజూచి వెండియుఁ జిత్రిభాసుఁ డిట్లనియె. “బిడ్డా ! అరవిందాదేవికడ
 నీవు తటచుగానుండువుగనుక నామె తొక్కరహస్యము జెప్పవలయునని
 కోరుచున్నాఁడను. అది యేమందువేని సావధానమై విషము. మా
 యన్న సట్టి దారుణమరణము పాలుచేసినవాఁడు పయోముఖవిషకుంభ
 మని చెప్పఁదగిన మణివల్ల. వాఁడమాత్యహాపముననున్న ఘోరరా
 తునుఁడు; మిత్రహాపముననున్న కాలభుజంగము. అమృతాకృతితో
 నున్న కాలకూటవిషము. బిడ్డా ! యీపలుకులువిని నీవు తెలుఁజెల్లఁ
 బోయెదవేమి! వాఁడంతపనిచేయలేడనియూ నీయభిప్రాయము. నీ
 వక్కజఁ పడనక్కఱలేదు. అమాత్యులహృదయములు విషపాత్రము
 లు. అమాత్యులు చేయనిపాపములు లోకములో లేవు. నరులప్రాణ
 ములఁదీయుట నల్లలఁజంపుటగానైన నుండదు. పేనుకుక్కినమాత్ర
 మైన వారికుండదు. స్వలాభపరాయణులై వారు కావించు దుండగ
 ములఁ దన దివ్యహస్తముతో- దివ్యలేఖనితో- దివ్యపత్రములమీఁద-
 నాచిత్రగుప్తుఁడే వ్రాయవలయుఁగాని మఱియెవ్వరు లిఖింపఁజాలరు.
 క్రూరచిత్తుఁడైన యాయమాత్యుఁడు తనకు నమ్మిన భృత్యుఁడుగా
 మిత్రుఁడుగా మనసారసమ్మి మాయన్న తనయంతముం దెచ్చుకొనె
 ను. ఇట్టిదురాత్ముని నమ్ముట ప్రకల్లోఁ బామువెట్టుకొని పవ్వళిం
 చుటయని యతఁ డెఱుంగఁడు. బిడ్డా ! అతఁడు నన్ను దేశమునుండి
 వెడలనడఁచుట మహాపాతకుఁడైన యీనచివాధమునిమూలల నమ్మి
 యే. లేకున్న మాయన్న నన్నట్లునేయునే? యని బాష్పరోధమునఁ
 దనకంఠము గద్గదస్వరయుక్తముగా మాటలాడలేక కన్నీరువిడిచెను.
 కర్పూరమంజరియు దుఃఖపూరితయై కన్నీరుదుడిచికొని “తండ్రి !
 విచారింపకు, నీసౌభ్రాతృము నిరుపమానమైనదె. కాలపశమున నున
 న్ములలో రవరవలు పొడముటయు దానికిందగినట్లు హేమచంద్రునిఁ

జంపుటకుఁ గొన్ని కుట్రలు బైలువెడలుటయు నప్పుడు సంభవించెను. ఎందుచేతనో నీపై నప్పు డనుమానముగలుగ నతఁ డట్లుచేసెను. ఆయనమరణమునకు విచారించినఁ గార్యమేమి? నీయభిమతమేమో చెప్పుము. శత్రుమైనపక్షమునఁ జేసెద 'నని హెచ్చరించుటయుఁ జిత్ర భానుఁడు మరల నిట్లు చెప్పఁదొడఁగెను. “అమ్మా! మణివర్మ హేమ చంద్రునిఁ జంపించినట్లు నీవరవిందాదేవి మనసునకు నచ్చునట్లు గట్టి గఁ జెప్పవలయును. మణివర్మయన్న మాయన్నయట్ల నామెయుఁ బడి చచ్చును. అశఁడే తన తండ్రిగా గురువుగా తేమంకరుఁడుగా నమ్మి తనప్రాణము కొడుకులీప్రాణములు వానిచేతం బెట్టినది. అందు చేత నామె కతనిపై ద్వేషముగలుగునట్లు నీవు నొక్కి పలుకవలెను. మాయన్నయున్నప్పుడే మణివర్మ కాశ్మీరరాజ్యచక్రియును నిచ్చ నచ్చినట్లు దిగ్విజయముఁ జేసెను. ఇప్పుడతఁడే రాజు. వానిమాట నిరంకుశమై చెల్లుచున్నది. మాయన్న పేరుమీఁదుగా నాయుద్ధరిబిడ్డలనైన వాఁడు బ్రతీకనిచ్చునని నాకు నమ్మిక లేదు. ఆపసికూనలఁగూడ వాఁడెప్పు డో తనపొట్టంబెట్టుకొనును. కాబట్టి మణివర్మపై వ్రాలియున్న యా మె మనస్సును నీవు యథాస్థితికి మరలింపవలెను. నీవు విద్యావతివి. మాటలయందును జాణవు. వాక్పటుత్వము గలదు. హేతుకల్పన చక్కఁగాఁ జేయఁగలవు. పూర్వోత్తరవిరోధము గలుగకుండ నంద ర్భక్తుద్ధి చెడకుండ నెట్లుచెప్పవలెనో యట్లుచెప్పి కాశ్మీరరాజ్యమును రాజకుటుంబమును రక్షించునట్టి మార్గము చూడుము. అట్లయిన నీవు కష్టపరంపరలను వేఁడిగాడ్పులచే శోషిల్లుచున్న మన వంశవృక్షమున కు నీమహోసి రక్షించినదానవగుదువు. నేనేమో చెప్పితి ననక చక్కఁగా నాలోచించి కర్తవ్యముచేయుము. నాయన్న కుమారులు నాయన్న రాజ్యము చక్కఁగా నుండుటయే నాకోరిక. ”

అప్పలుకులు విని కర్పూరమంజరి నిస్సయమునొంది తుణమా
లోచించి తండ్రి కిట్లనియె. “నాయనా ! కాశ్మీరరాజ్యమునకు మన
విక్రమ సేనహర్ష వర్ధనులకు డ్డే మముగలుగుట నాకుఁ బరమసంతోష
ము. కాని యెవరు చెప్పినను మణివర్మ మిక్కిలి యోగ్యుడనియు,
రాజకుటుంబమునకు హితకారియనియు నాత్మలాభపరాయణుఁడు
గాఁడనియుఁ జెప్పుచున్నారు. నీమాటలుచూడ నతనివంటి మలిన
వర్తనుఁడు లేఁడని స్పష్టమగుచున్నది. పెదనాయనకు మణివర్మ
యపకారము సేయుచుండ నేఁ జూడలేదు. ఇంటివఱకు వినలేదు. అట్టి
సజ్జనునిపై రాజద్రోహము, రాజహత్య మొదలగు మహాదోషముల
నారోపించి నేనేవిధముగా నరవిందాదేవితోఁ జెప్పఁగలను ? ఈవని
చేయుటకు నాయంతరాత్మ యొప్పుకొనుటలేదు. ఒక సద్గుణవంతుని
జెఱుచుట మహాపాతక హేతువు. కావున నన్ను నీ వీవిషయమున తు
మింపవలయు. మణివర్మయే హేనుచంద్రహాంతకుఁడని నీవు చెప్పితేవి
కాని ప్రపంచమున నెట్టి దుర్వాడుకయున్నదో యెఱుఁగుదువా !
మాళవరాజాంతఃపురముననే నున్న కాలమున నే నిద్దఱు ముగ్గురివలన
నీవే నీయన్నను జంపితివని—చంపించితివనివింటిని. అప్పలుకులు నేను
నమ్ముదునా ? కర్పూరమంజరిని గన్నతండ్రిచేతులు భ్రాతృరక్తు
తోడ నరుణంబులగునే ! నీపై నపవాదము నెల్లు విశ్వసింపనో మణి
వర్మపై నారోపణలుగూడ నట్లే విశ్వసింపను. కావున నీవని నాతల
పైఁ బెట్టకుము. అది నాచేతఁగానివని.” అని బాలకయూరకుండఁ
జిత్రీభానుఁడు “పోనీ! బిడ్డా! నీవావని జేయలేకున్నను నాపై లోకులు
మోషిన యపవాదము నీవు నమ్మలేదు. అదియే నాకుఁబరమసంతో
షము. అదియే పదివేలు. ఇంకఁ బండుకొనుము” అని యామెంబంపి
తానును శయనాగారమునకుఁ బోయెను.

అటవ ప్రకరణము.

మణినర్మ యరవిందాదేవి యాజ్ఞ శిరశావహించి యెప్పటి యట్ల రాజ్యవ్యాపారములఁ జూచుచుండెను గాని యాతనిమనస్సు యథాస్థిని బ్రాపింపలేదు. చిత్రభానుఁడు శ్రీనగరమునకు వచ్చుట యాతని కీష్టములేదు. వచ్చినను నతఁ డచ్చట నిలువఁజేసియుండుట కీట్టదు. అతని కటుంబము వచ్చు టంతకన్న నతనికి సరిపడలేదు. కటుంబకు వచ్చి రాజనత్నిని బరాచర్యచేసినపిదప సకుటుంబముగాఁ దా నుండి విడిచిపోవునట్లు తేవియెడఁట వాగ్దానముఁ జేసి చేసినట్లు వీడు విడిచిపోకపోవుటగాక, మీఁదమిక్కిలి యచ్చట స్థిరవాసము చేయఁ దలంచి యొకవిశాలభవఃము నాకర్మించుకొనుట పానికి మిక్కిలి కష్టముగా నుండెను. అన్నిటికంటె నెక్కువగఁ జిత్రభాను పుత్రిక యైన కర్పూరమంజరి నిరంతరము దేవికి నన్ని ధానవర్తినియైయుండుట లోకజ్ఞుడైన యతని కనుమానము హెచ్చించుచుండెను. అందుచేత నతఁ డేమిచేయుటకుఁ దోచక మాధునియట్లు, కార్యపద్ధతి నిర్ణయింపలేకయుండెను. ఒకసారి కాశ్మీరరాజ్యముతో సంబంధమువదలు కొనట యుక్తమని యతఁడు తలంచును; వెంటనే మృతుఁడైన హేమ చంద్రునిఁ దలచియు లేబ్రాయముననున్న రాజకుమారులం దలచియు బిడ్డవఱై దన్నునమ్మిన యరవిందం దలచియు నాయాలోచన మంతమునొందించును. ఒకతూరి చిత్రభానుని నూర విడిచి తక్షణమే పొమ్మని న దేశ మంపవలయునని తలపోయును. రాణియానలేక యట్లుచేసిన నామె యెట్లుగాఁదలంచునో యని శంకించును. తన వేగులనాంధ్రైంత తెలివిగలవాం డైనను లోలోపల నేమి జరుగుచున్నదో వాడు తెలియఁ జేయఁ జాలరుగదా ! ఏమి జరుగుచున్నదో? ఏమిపన్నగడలు చిత్రభానుఁడు పన్నుచున్నాడో యని భ

యపడుచుండును. ఈవిధముగాఁ గొన్ని దినము లతఁడు తలపోసి తల
పోసి యరపిందా దేవికడకుఁ బోయి యామెతో నీవిషయమై ముచ్చ
టింపఁదలచి విక్రమసేననిం బిలిచి “కర్పూరమంజరి లేనిసమయమున
మీయమ్మతోడను నీతోడను నే నించుకప్రిసంగించవలతు. ఇట్లు మీ
యమ్మతోఁ జెప్పము” అని పలుక నక్కుమారుఁడు వల్లీయని తల్లి
కడకరిగి యమ్మాట చెప్పెను. ఆమెయు మఱునాఁ దేకాంతమునఁ
బ్రసంగించుటకుఁ దగినసమయము స్థలము నిర్దేశించి యమాత్యుని
రావించెను. మణివర్మ ముడుతలువడి మొగిము ముగ్గుబుట్టవలె నెఱ
సినతల, మాంసహీనములై వేలుచర్మములు, సమోభారమునకుఁ
దోడు స్వయముగాఁ జైవైవైచుకొనిన కార్యభారముచేతఁ గొంచెము
వంగిన నడుము, దేవికే గుమారునకు జాలిగొలుప వారిని సమీపించి
సన్మానితుఁడై వీరముమ్రెగుఁగొప్పించి మెల్లగ నిట్లనెను. “అహ్లా!
చిరకాలజీవనము కష్టపరంపరాదర్శనముకొఱకే. కానిచో నట్టి చరపా
లచంద్రుని హేమచంద్రునిచేతులుమీఁదుగా నేనుబోక జీవచ్ఛవము
నైయుందునా? చిత్రభానుని రాకనుగూర్చి నేను మీతో నీవఱకే
మనవిచేసికొనియుంటి. అతఁడు వచ్చుట ముష్క. రానిచ్చుట తప్పు.
చేసినతప్పు దిద్దుకొనుట యెప్పు. తనకుంటుంబము మిమ్ముఁ బరామర్శ
చేసినతరువాతఁ దా నీయూగు విడిచిపోవునట్లు మాటయిచ్చెను గదా?
ఇప్పుడు చేసినపని చూడుఁడు. ఇచ్చట శాశ్వతనివాసము చేయఁదలం
చికాఁబోలు విశాలభవనము నాక్రమించుకొనియె. ఏకువలెవచ్చి మేకు
వలె బిగుసుకొనెనన్న సామెత నిజమైనది. మీమనసులో మీకెట్లు
న్నదోగాని యతఁ డిక్కడనుండుటచే నేను ముండ్లమీఁదనున్నట్లు
న్నాను. నామనస్సు నిష్ఫల బారలుచున్నది. జ్వరములేకయే నేను
తాపపడుచున్నాను. రోగములేకయే నాకాహార ద్వేషము గలిగినది.
తెగులులేకయే నిద్రాశూన్యములైన రాత్రులు గడపుచున్నాను.

చిత్రభానుఁ డున్నచోట మనముండుట తాఁచుబామున్న యింట మెలఁగుట. వాని సుండనిచ్చుట కొంగున నిప్పు మూటగట్టుకొనుట. ఈవిషయములన్నియు నేను మున్నె సూచించియుంటి. విశేషించి కర్పూరమంజరి మిక్కిలినీయు పాయక తోడునీడవలె నున్నది. ఆమెపై మీకెంత మక్కువయున్నను నామె శత్రుని బిడ్డగదా. ఆమెకు మీపై ఎంత యనురాగమున్నను మీరుతల్లిదండ్రులతరువాతివారు గదా! మీగుట్టుమట్టు లామెతండ్రి కెఱిగింపకుండునా! ఎంతమంచి దైవము బాలిక మీఁకు వారికి వైశమువచ్చినప్పుడు తండ్రిపక్షముండక మీపక్షముండునా? అతఁడేమి దుస్తంత్రములఁ బన్నుచున్నవాడో మనమెఱుంగము. నావేగులవాండ్లు విహంగకుండు కైరవుండు మున్నగువాకు పలుతెఱంగుల వారిజాడలఁ దీయ యత్నించుచున్నారు. అని పుష్పవార్తలేగాని లోపలిగుట్టు తెలియుట లేదు. కావున నొత్తల్లీ! వాని సిచ్చటినుండి వెడలనడఁచుట మంచిది. ఆదికాలమున మన మహారాజుగారే వానిని దేశభ్రష్టునిజేసిరి. కావున నింద మనమోడనుండదు. వెనుకటి మహారాజు చేసిన పనియే మన మిప్పుడుచేయుచున్నాము. బలవత్తరములై నపూర్వకాంక్షములే యిప్పుడుచున్నవి. అంగికిన్ని నెక్కుడుకారణములుంగలవు. కావున వానిని వెడలనడఁచుటకు నాకు సెలవిమ్ము. నీ ముదలయయ్యెనేని వానింబంపి వేయుటకు యత్నించెద. నగరమువిడిచిపోవునో లేదో నాకును నందియమే. అందుచేత నే యత్నించెదనంటిని. మీఁదమీచిత్తము" అని పురోహితాభిలాషియగు వృద్ధామాత్యుండు వచియింప నద్దేవి విక్రమసేనునివంకఁ జూచెను. విక్రమసేనుఁడు తల్లివెపు జూచెను.

అమ్మా! తల్లికొడుకు లొండొరులమొగములు చూచుకొని తెల్లఁబోవనేల? ఏదోకార్యపద్ధతి నత్వరమనిశ్చయింపుండు " అని యమాత్యుండు హెచ్చరింప రాజమాత యిట్లనియె. "తండ్రి! నీపలు

కులు వేదవాక్యంబులుం బోలె సత్యంబులు. మా కెల్ల చుట్టములునీవ! నీవంటి డేమంకరుడు మాకు వేయిజన్మములు దవస్సుచేసినది లభింపడు. నీయిష్టమెట్లా యల్ల నేను చేసెద. కాని యొక్క విషయమా లోచింపుడు. మామఱది నిప్పు డూరుపడిచిపోయ్కొంటు నిద్రించు చున్న బెబ్బులిని మేల్కొలుపుట యగునేమో? పండుకొన్న త్రాచుబామును పడగవిప్పి యాడించుటయగునేమో? రాజుచున్న నిప్పు మండించుట యగునేమో? అడుదానను రాజనీతి నెఱుంగనిదానను. అందుచేత నామాటలే పాటిగాఁ గొరక నీవును మాధవ నేనుఁడును రాజభక్తియుక్తులగు డక్కిననియోగులతోడను గార్యాలోచనమునలిపి యథోచితముగావర్తింపుము. సహృదయంబురి చిత్రభానుని పుత్రికయైనను నుగుణరాశి. ఇక్కడిమాటలక్కడ సక్కడిమాట లిక్కడఁ జెప్పునదిగాదు. ఎక్కడిమాటలక్కడనే జ్యేష్ఠు చేసికొను స్వభావము దానిది. అయినను రాజ్యపరిక్షణార్థము దానింగూడ నేఁ బరిత్యజించెన, అనవుడు మణివర్మ పక్షమునేనునినక దిరిగి “కుమారా! సాలగ్రామము చిన్నదైనను బెద్దదైన బూజ్యమె. రాజుబాలుఁడైనను వృద్ధుడైనను మాననియుండె. కావున నీమధి మతముఁ జెప్పుమని యడిగెను. అడుగుటయు సతఁడు “అయ్యా! కరీటభారమే నేను తలదాల్చితినిగాని రాజ్యభారము మోయువాడవు నీవు. దండపాణిప్రముఖులతోఁగూడ నీవాలోచింపుము. మనకు వారిపై ననుమానమున్నట్లు మనవర్తనముచే వారికిఁ దెలియనియఁగూడదు. అందఱితోడిపాటు వారింగూడ గౌరవపురస్కరముగాఁ బిలిచి కార్యనిశ్చయముచేయుట కర్తవ్యము. మీశాస్త్రజ్ఞానము మీలో కానుభవము, మీబుద్ధివిశేషము నాశ్రయించి మీ యిచ్ఛవచ్చిన తెఱంగున వర్తింపుడు. మీకుపదేశముజేయుటకు నేనెవ్వఁడనని విషయమున బదులుచెప్పెను. అప్పులుకులు విని యానచివాగ్గణి “సగే-

మీయిరువురు నాకుందోచినపోల్కి నేయుమని సెప్పిరిగదా. మాధ వనేనుడు సర్వకార్యములందును నన్ననుసరించును. దండపాణిని వజ్రపాణినిగూడఁ బిలువనంపి వారిమతము దెలిసికొనియెద. వారు నాతో నేర్పవలసినవిషయములు నేను చిత్రభానుని బురమువిడిచిపోవలసి నదని చెప్పెద. వీలయినఁ వారి రాజభక్తినిగూర్చి నాకనుమానము గలదు. వారయినను జాటుచాటున వానికిపాయముచేయవలసినదేగాని సాహసించి బహిరంగముగా మనకు వ్యతిరేకముగా నుండఁజాలరు. అట్లు నేనుబట్టుకూడ వారికిఁ దగినహేతువులులేవు. ఇప్పటికి నేను సెలవుగైకొని పోయివచ్చెద” నని స్వగృహమునకుఁబోయెను.

ఆరేయి మణినర్మ దండపాణిని వజ్రపాణినిఁ దన గృహంబు నకుఁ బిలువనంపి మొదటినుండియుఁ జిత్రభానునకు హేమచంద్రునకు గలసంబంధ ముపన్యసించి యతఁడు భ్రాతృహంతయని లోకమునం గలనామకల చెత్తి నగరమున నతఁడునుచుట కర్తవ్యమగునా కాదా యనుమాట గట్టిగా విచారింపవలసిన దని వారితోఁ జెప్పెను. అప్పు యులు వారికి శ్రోతృప్రేయములుగా లేవు. మనసులోఁ జిత్రభానుని యెడఁ ప్రేమగలిగియుండుటఁజేసి వారియిచ్చను నెటుచెప్పుటకు వీలు లేక గొంతసేపు మనసులలో వితర్కించుకొనిన పిదప దండపాణి యిట్లనియె. “ఆర్యా! చిత్రభానునిమీఁద నలుకవొడమి హేమచంద్ర మహారాజు వానిని దేశమునుండి వెడలనడఁచిన మాట నిజమే. అది యే పొరపాటని మేము తలంచుచుంటిమి. చిత్రభానుఁడు భ్రాతృహంతయనుమాట మేము నమ్మఁజాలము. మేమే కాదు బుద్ధిమంతులెవ్వరు నమ్మరు. అన్ననిమిత్త మతఁ డెంతో యశలుచున్నాడని వినుచు న్నాము. అది కపటనాటకముగాక నిక్కమైనదగుటయని మా తలంపు. అతఁడిక్కడనున్నందువలనమన కేమియపకారము గలుగును? అతనింగదుపుటకందిరీగలతుట్టంజెదరఁగొట్టుట. శౌఁగాములుచక్కఁగ

విచారించి మీయిచ్చవచ్చిన తెలింగునఁ జేయుడు. ఈకార్యము నాకు మాత్ర మిష్టములేదు.” అదివిని మణివర్మ “వజ్రపాణీ! నీయభిప్రాయ మేమి?” యని యడుగ వ్రజపాణి “అయ్యా! అన్ననమ్మెలకు నేమికారణముచేసినో మనస్వర్థము కలిగినవి. వెనుకటి మహానాజు, విషయము సరిగ విమర్శించియో విమర్శింపకయో లేమ్మని వెడలఁ గొట్టెను. హేమచంద్రునితో వైరములుతఁమొందినవి. చిత్రభానుఁడ వెనుకటివైరము మఱచి మరల స్వదేశమునకు వచ్చినాఁడు. అతని జోలికిఁజొవుట యుక్తముగ్గాదు. అదిగాక యతఁ డేమి చేయఁగలడు? ధనమా, రాజ్యమా, యధికారమా, సైన్యమా, యతనిచేత నేమి గలదు? కావున మనమతని నుచేక్షించియుండుట సముచితమని నా మతము.

అప్పులుకులు విని వారిమనస్సులోనున్న భావము సంపూర్ణముగ గ్రహించి యంతకన్న వారితో నెక్కువ ముచ్చటించుట య ప్రిస్తుతమని యప్పటికి వారికిసెలవిచ్చిపంపి మణివర్మ తనమనస్సులో నిట్లు వితర్కించెను. “అన్నన్నా! రాజ్యతంత్రానిర్వహణము కడుం గడుఁ గష్టముగదా! ఇదియనేకాపదలకాస్పదము. ప్రమాదముచూసన మాత్రునకు సహజము. అది మంత్రీపట్లవచ్చెనా దానిని లోకము నహింపదు; రాజునహింపఁడు. తలపెట్టినకార్యము శుభముగాఁ బరిణ మించెనా యామంత్రీ యభినవబృహస్పతియనియుఁ గలియుగ శుక్రుఁ డనియు, యుగంధరుఁడనియుఁ బ్రకృతిజనులు వేయి తెలింగుల సన్న తింతురు. దైవవశమున నక్కార్యము మంత్రీలోపములే యే చెడెనా వాఁడు పనికిమాలినవాఁడు, గండనార్థుఁడు ననియానోళ్లతోనే నిం దింతురు. పౌజాభిప్రాయము బహుముఖములు గలరాక్షసి. కార్య ధురంధరులపట్ల లోపమువచ్చెనా యది వారిం నప్పక నిగ్గిరించేము ను. రాజులచిత్తవృత్తులు నట్టివే. అందు రాజు పన్న వాఁడైనప్పుడు

మంత్రిపాట్లు చెప్పవలసినదే లేదు. ఇక్కడ రాజు చిన్నవాడు. సంరక్షకురాలు తల్లి; యాడుది. చేయవలసిన కార్య మతికష్టమైనది. చిత్రభానుడు పరమదుర్మార్గుడు. మిత్రు లెవరో శత్రు లెవరో తెలియకుండ నున్నది. దైవమా! ఏమి తెలుపు? ఇట్టి సందిగ్ధసమయ మెన్నడు రాలేదు. ఏమైన సగుణాక! దైవముమీద భారమువైచి రాజకుటుంబక్షేమము విచారించి నాబుద్ధికివచ్చినట్లు జేసెద. ప్రయత్నమే మనుష్యనిపంతు; కార్యసిద్ధి దైవాయత్తము” అని నిశ్చయించి ద్వితీయమంత్రి యగుమార్ధవసేనుని మఱునాడు బిలువనంపి యాతనితో సనేకరాజకార్యములను ముచ్చటించి చిత్రభానునిప్రసంగముదెచ్చి నగరమునుండి బహిష్కరించుట కర్తవ్యమా యకర్తవ్యమా యని యడిగెను. మార్ధవసేనుడును మణివర్మ యట్ల యఖండరాజభక్తి యుక్తుడు. ఆతనియట్ల చిత్రభానునియెడ విశ్వాసము లేనివాడు. అయినను మణివర్మ యట్లు కార్యనిశ్చయము సత్వరముగా నతడు చేయజాలడు. నోటనుండిమాట వెడలకమునపు దాని నతఁ డెన్నిసార్లులో తూచును. భావమున నెన్నిసార్లులో దానిని మర్దనచేయును. అందుచేత నతడు చాలసేపాలోచనముచేసి కొట్టకొన కిట్లనియె. “అన్నివిధములఁ జిత్రభానుడు శ్రీనగరమునకు దూరమున నుండవలసినవాడె. కాని, మనమింత తొందరపడవలసిన యవసరమేమి? సాహసించినపక్షమాన నేమిప్రమాదము సంభవించునో? వానిచర్యలు మఱికొంతకాలము కనిపెట్టి యవి విపరీతములయినపక్షమున మన మప్పుడు వానిని బహిష్కరింపఁగూడదా?” అనుచుండ నతనిమాట కడ్డమువోయి మణివర్మ “ఎంతకాలము మనము నిదానించుట! తలుపులు గొల్పేముప్పెట్టి వాడు నాలుగుచూరు లంటించినపిదప మన మేమి చేయఁగలము? వాడిచ్చట దుస్తంత్రవృక్షమును బెంపగలంచి మొక్కి నాటినాడు. దోహదము నేయుచున్నాడని నా నమ్మిక.

అది మ్రానై గొడ్డళ్ళకైనా దెగనప్పుడు మన మేమిచేయగలము ? మొలకయియున్ననాడే పెల్లగించుట కర్తవ్యము. కావున నామాట వినుము. నీవుపోయి చిత్రభానునిం గలసి నకుటుంబముగా నతడు శ్రీనగరము విడిచి వెళ్ళవలసినట్లు రాజశాసనమైనదిని చెప్పుము. నేను పిన్న రాజుతోను రాణితోను మాటలాడితిని. ఎప్పుడో యొకప్పుడు మన మీకార్యము జేయవలసినవారమే. పెండ్లికడఁజేయుట మంచిది" అని కఠినస్వరముతోఁ బలికెను. "మూచిత్రమువచ్చినట్లు జేసెదఁడు. ఈసాయంకాలమే పోయి చిత్రభానున కివార్త నెఱింగించెద. ఆతని ప్రత్యుత్తరము మీకు నేఁ జెప్పెద" నని మాధవ నేనుడు చెప్పి సెలవు గైకొని పోయెను.

ఏడవ ప్రకరణము.

మణివర్మ సందేశము మాధవనేనుఁ డెఱిగింపకముందే ఒండపాణి వజ్రపాణులవలనముందుగఁజిత్రభానుఁడెఱిగిసం దేశముకడకువచ్చినప్పుడేమిచెప్పనొప్పునాయని విచారించుచుండెను. చార్తాహుతి లెవ్వరై యుండురో యతఁడు ముందుగ నూహింపలేకపోయెను. గాని మఱునాఁడు మాధవనేనుడు వచ్చినతోడనే సుతఁ డాసందేశ మెఱిగించుటకై వచ్చియుండునని నిశ్చయించియు యథోచితకారవమున నామంత్రి నెదుర్కొని యర్హాసనమునఁ గూర్చుండఁబెట్టి నేమ నురసి రాజకుటుంబముయొక్క జేమమడిగి పిమ్మట సక్కడకు వానిం దోడ్కొని తెచ్చిన పనియేమో తెలియఁజేయఁదగునని పలికెను. మాధవనేనుడు చేతులునలుపుకొనుచు మెల్లమెల్లగా నేదో చెప్పఁబూనెను.

“అయ్యా! మీరు నేడేదో యుత్కృష్టకార్యముమీఁద వచ్చినట్లు గనబడుచున్నారు. ననుకుచు మాటలాడవలసిన పనిలేదు. చెప్పఁదలచినమాట లేవో స్పష్టముగా గంభీరముగాఁ బలుకుఁడు. నావల్ల మీకెట్టిభయము లేదు. మనము ప్రాంతచుట్టాలముగాని మొగమెఱికలేనివారము గాము” అని చిత్రభానుఁడు కంఠమెత్తి పలికెను. “అయ్యా! ననుకుచు సగము చెప్పఁదలచుకొని రాలేదు. చెప్పవలసిన దేమో సంపూర్ణముగాఁ జెప్పిపోయెద” నని మాధవనేనుఁడు చెప్పెను. “అదే నాకుకావలసిన” నని చిత్రభానుఁడు మరల నొక్కిపలికెను. అప్పుడు మాధవనేనుఁ డిట్లనియె— “మనము చిరకాల మిత్రులము. అయినను స్వధర్మనిర్వహణము మనపునకు విధిగావున నేనప్రియము చెప్పబడు వచ్చితిని. ఇందుకు మీరు నన్ను క్షమింతురుగాక! మీయన్నగారు నిమ్మకొన్ని కారణములచేత వెడలనడఁచిరి గదా! ఆక్షణమే మీరు దేశమును విడిచిపోయిరి. ఇప్పుడు రాజకుటుంబమును బరామర్శచేయుటకై వచ్చిరిగదా! మీరు మీకుటుంబము బంధుప్రేమప్రీతిలై వచ్చుట, వివర్తముఁగ్గియును మునిగిన రాజవత్సని రాజపుత్రులను సమాశ్వాసించుట యుక్తమే. మొట్టమొదట మీరు మీకుటుంబమువచ్చి పరామర్శించినపిదప సగరము విడిచి పోవునట్లు మాటనిచ్చిరి. మీమాట మీరు నిలుపుకొనుఁడు. మీరు మహారాజపుత్రులు. మహారాజసోదరులు. చంద్రీవంశసంజాతులు. మీపూర్వులంఁబు నాడితప్పనివారు. కాపుర మాటతప్పక నకుటుంబముగా మీరు శ్రీసగరము విడిచి మూఁడుదినములలో వెడలవలయు. ఇది రాజశాసనము. రాజమాతృశాసనము. మీరొకరిని శాసించువారే గాని యొకరిచే శాసింపఁబడువారుకారు. మీభ్రాతృలమైన మేము మీకుఁజెప్పవలసినవారము గాము. మీయన్నగారున్నప్పుడు మీరు వచ్చివారియనుమతముననో వారి శాసనముఁబ్రతిఘటించియొక్కడ

నుండిన నదిశ్లాఘ్యమైయుండును. వారిమరణానంతరమున సమాశ్వాసము పేరుబెట్టి వచ్చి భర్తృవియోగముచేత మూలబడియున్న రాణిని లోకానుభవము లేనిపిన్నరాజును లోకువచేసి ముచ్చటయందుట భావ్యముగాదు. ఇదియేనామనవి. అని సంపూర్ణముగానతడు చెప్పడలచినదంతయుఁజెప్పి ముగించకమునుపే చిత్రభానుని మొగము గీచినకంఠదుంపవలెనెఱువడెను. కన్యోన్ములు ముసలడెను. కన్యోన్ములు గురివిందగింజలట్లెఱువడెను. పెనపుటకరణొచ్చెను. మేరుగగుర్పొడిదెను. ఆగ్రహగ్రహము వానిని సంపూర్ణముగానావేశించి వశపఱచుకొనెను. అప్పుడు వానినోటనుండి యుద్భవస్వరముతో స్క్రిందిమాటలు వెడలెను.

“మాధవసేతుడా! నీవును నీకన్న నీనుండైన మణివర్మయు మాయన్నతో నామీఁద గాలి ప్రోవలఁజేసి నేములు కల్పించి ప్రియకొండెములుచెప్పి హాయిగువురమైత్రీఁబెఱిపి పగన్వరద్యేషణులు గలిగించిరి. మాయలమూటలగుమీఁమాటలు వేశాక్షరములుగానమ్మి వెంగలియగుమాయన్న నన్ను దేశమునుండిపొమ్మనియె. ఆతఁడు పెద్దవాఁడగుటచేతను, నేనుమంచివాఁడనగుటచేతను, నానినిర్ణయ మధర్మగర్భితమైనను వారియందలిశౌరవముచేత నానియాన శిరసావహించి యాలుబిడ్డలవెంట గొని నేను దేశాంతరములకరిగిని. తండ్రిలేని బిడ్డలను సవ్వైధవ్యదుఃఖతయైనవదిలెను జూడవచ్చుటకొప్పు నన్ను మీఁదపొమ్మని నిర్బంధింపకపోయినపక్షముననాయతంటనేనేవెడలిపోయియుండునుగాని నాపురనిర్గమనమునుగుఱించి మీ రంత పట్టుబట్టుచున్నారు. గావున ముక్కంటి వచ్చినను నే నిక్కడనుండి కడలువాడనుఁ గాను. ఎవ్వఁడు వచ్చి నన్నిక్కడనుండికడపునో ముఁచెడఁగాక! ప్రేలితో నవ్వలఁదొగిసివైచుటకిది గుండుగాని బెండుగాదు. మీబెదరింపులకుఁ బాటిపోవుటకిదిపిల్లిపిల్లగాదు సింగపుఁగొడనుగాని. ఇది నా

తండ్రి రాజ్యము, నా తాత దేశము, నాముత్రాతలయార్జితము. ఇది నాజన్మభూమి. ఇప్పుడు నేనిక్కడనుండికదలను. స్వామిద్రోహులైన నీవును మండ్లిము నాడుగానిని ఉన్నవాండ్రును గన్న బ్రామిరాజ్యము పంచుకొనినవలెనని చూచుచున్నాను గాబోలు! నేనిటనుండిపోనని మీష్ట రాజుతోను రాజమాతతోను వృద్ధజంబుకమైన మణివర్మతోనుగట్టికడెప్పుము. పొమ్మి. పూర్వమిత్రుడవు బ్రాహ్మణుడవున నగుటచే గడుగించితినిగాని కానిచో నిట్టిసం దేశముఁదెచ్చినందుకుఁ గత్తితో నీకుత్తుక నుత్తరింపవలసినదే.”

అట్లు చిత్రభానుఁడు కడుటవ్రేముగాఁబలుక మాధవసేనుఁడును రోషపూర్ణితుడగుచుండై యిట్లనియె-“రాజకుమారా! కుత్తుకనుత్తరింతునని నీవుపలికని నే జడియఁవాడనుగాను. నీ కట్టి సంకల్పము గలదేని నీ సంకల్పమూడెప్పుకొనుము. బ్రాహ్మణుడ నని నీవు దయదలఁపకకూటలేదు. మారాజశాసనము ననుసరించిమేము నీతోఁ జెప్పవలసినచూట జెప్పితిమి. నీకడ మేము సేవజేసినను నీయాజ్ఞ నెఱవేర్పవలసివారమేగదా! సేవకులమీఁద నాగ్రహించిన లాభమేమి? వార్తాపంపిలువ దెట్లాచ్చుట పౌరుషము గాదనియు నీతి గాదనియు రాజపుత్రుడ వైననీవే యెఱుఁగుదువు. ఎఱిగియుండియు నిట్టిసంభాషణలు చేయుదునని యెన్నఁడుఁదలంచియుండలేదు. హేమచంద్రునియనుజునినోట నిట్టిమాట వెడలుటమిక్కిలి యాశ్చర్యము. సరే! మీప్రత్యుత్తరము మారాజునకు, రాజమాతకు నెఱిగించెద. ఇంక మాకు సెవిమ్ము.” అని చివాలునలేచిపోయెను. అతఁడు వెళ్లినపిమ్మట చిత్రభానుఁడును మాధవసేనునిషయమునఁ దాను గావించిన సంభాషణ కథనమై రాజకుమారోచితముగా లేదనియుఁ దాను తొందరపడె ననియు సంతఁ జించుక పశ్చాత్తప్తుడై విచారించి మరల నెప్పుటియుల్ల బింకముగలిగి యుండెను.

రుద్రభట్టు చిత్రభానునితోఁగూడ శ్రీనగరమునకు వచ్చినది మొదలు వానికి సఖిలవిషయములయందు నుపదేశము చేయుచునే యుండెను. చిత్రభానుఁడు వానియుపదేశము నరమప్రమాణముగా, వేదవాక్యముగా గ్రహించుచుండెను. కొన్ని కారణములచేత రుద్రభట్టు బహిరంగముగ నెల్లవారికిఁ గనబడుట కిష్టపడమి మేడమీఁద నొకమూలఁ గృష్ణాజనము బఱచుకొని శాలువగప్పకొని సంస్కృత గ్రంథమేదో చూచుకొనుచుండును. చిత్రభానుఁడునన్ని ధానమున కరిగి విషమసమన్వలవంటి సందిగ్ధవిషయములలో నాలోచననాదిగినప్పుడు బూర్వోత్తరపరిస్థితులఁబరికించి యుపదేశము చేయుచుండును. దండపాణియు వజ్రపాణియుఁ దప్ప రాజనేరకులలో నెవ్వరికి నశఁడు కనబడలేదు. మాధవసేనుఁడు తన్ను విడిచివెల్లి నశరూపాఁడైన శ్రావణుఁడు మేడమీఁదికిఁబోయి రుద్రభట్టునకు సమస్కరించి నీకు సయ్య మాత్యునకు జరిగినసంభాషణ మంతయుఁ జెప్పెను. అరిఁడనిని “రావలసినపరిస్థితులు వచ్చుచున్నవి. వీనికెంతమాత్రము నీవు జడియవలదు. నీవు మాధవసేనునకుఁ జెప్పిన ప్రత్యక్షత్వము రాజకు మారోచితముగా నున్నది. అంత తిప్పియుగఁ బోకి నందుకుఁ బశ్చాత్తాపము నొందితి నంటివి. పశ్చాత్తాపమున కననము లేదు. సన్నిపాతజ్వరమునకు మేకు గాఢి వాత బెట్టుటయే మందు. ఇప్పుడునీవు దండపాణిని వజ్రపాణిని బిలిపించి కార్యాలోచనముఁజేసి తెంపునేయవలయు. గొప్పసందిగ్ధసమయమువచ్చినది. నీవిప్పుడు సంశయింపక సాహసింపఁదగును. ఆదండనాథులిద్దఱు కేమికో రుదురో యనియెల్ల వారికొడఁగూర్చునట్లు బాసచేసి వారిని నీయధీనము చేసికొనవలెను. సైన్యమంతయు వారిచేతిలోనున్నది. వారు నీకువశవర్తులగుదురా కాశ్మీరరాజ్యలక్ష్మి నీవశవర్తినియగును. నృరేయి వారిం బిలిపించి మంతనముండవలయు. అంతయు వారికో

నున్నది, అర్ధరాజ్యమడిగినను నిచ్చునట్లు వాగ్దానముచేయుము.” అని గట్టిగాజెప్పెను. అట్లకాక! యని చిత్రభానుఁడు కరటకునిబిలిచి దండపాణి వజ్రిపాణులను రాల్చిబిలుచుకొని రమ్మని యానతిచ్చెను. చీకటిపడినతోడనే కరటకుఁడు వారిగుఱ్ఱగడకుఁబోయి తన స్వామి సందేశ మెఱిగించెను. జామురాత్రియైనవెనుక వీధీలు నిర్మలవృక్షములైనవెనుక రాజవీధులు పరిశ్రాంతిని వారు నలదుగొందులంబడి చిత్రభానుగృహముఁజేరిరి. వారు లోపలఁబ్రవేశించినతోడనే వీధికవాటము వృథముగా బంధించఁబడియెను. చిత్రభానుఁడు వారినెదుర్కొని మేడమీఁదికిఁ గొనిపోయి రుద్రభట్టునన్ని ధానమున నిలిపెను. మొగమున వెండిలేకులగిరినట్లు బూనిపిండికట్టుమెలయ శుడలో స్ఫటికాక్షుశూత్రముధగపగలాడుచుండ బ్రహ్మశేజ ముట్టిపడునట్లు జంకతోలుమీఁదఁ బద్మాననమువైచికొని యపరిశ్రమనివలె గూర్చున్న యాబ్రాహ్మణునిఁ జూచియున్నదమ్మలు తత్పదములకునమస్కరించిరి. అతఁడు “మనోంధసిద్ధిగస్తు” అనినీలించి రత్నకంబళములపైఁ గూర్చుండ నగుమించిన వాఁడు సుఖాసీనులైయుండిరి. చిత్రభానుఁడును వారిప్రక్కనే గూర్చుండెను. రుద్రభట్టునకుఁ గుడిప్రక్క నొకమూలకుమలో నగ్ని వెలుగుచుండెను. అది యూరిపోకుండ నడుమనడుమ నతఁడే లెంపుమూఁడు సమిధలువేయుచుండెను. అపుడురుద్రభట్టు ముందుగానిట్లు సంభాషణ మారంభించెను. — “అయ్యా! నేను చిన్ననాఁలునుండి యానేతుహిమాచలమగు భరతఖండమంతయుఁ దిరిగినాఁడను. ఎన్నో దేశములుజూచినాఁడను. ఎందఱోరాజులతో సంభాషించినాఁడను. బహుజనులస్వభావములను గ్రహించినాఁడను. కాని, మీవంటిసజ్జనులనెఁగుఁ జూడలేదు. మైత్రియనఁగా మీదే మైత్రి. నిత్రుని నిమిత్తము ప్రాణములనయిన ధారవోయునట్టి సజ్జనులను మీమే చూచితిని. అట్లేకానియెడల నీయర్ధరాత్రమున

నీ గాఢాంధకారమున కర్వరెఱుంగకుండ నతిరహస్యముగ మునుగులువై చుకొని యెంతోకష్టపడి మీ రీమిత్రుని గృహంబునకు వత్తురే? ఇంతశ్రమ మీ రేలపడవలె? మీయంతటివారు మీరు. విశేషించి కాశ్మీరస్థైర్యముల కధిపతులు. పిల్చినవాడో—రాజ్యములేనివాడు. పూజ్యులేనివాడు. ధనములేనివాడు పరిజనములేనివాడు బలంగములేనివాడు. అట్టివానిమాట తలదాల్చి మీరిట్లువచ్చుట మీచరిత్రమునకు వన్నె పెట్టుచున్నది. విశ్వగృహమున్నప్పుడందఱుమిత్రులై; ధనవిహీనునకు నాపత్కాలమున మిత్రులైనవారే మిత్రులు. అన్నయుఁ జుట్టములు, దేశీయులుఁ బరిత్యజింప నేకాకియై తిరుగు వీనిని మీరు చేపట్టినందుకు నేను మిక్కిలి సంతసించుచున్నాను. వేల్పులు సంతసించురు. వెయ్యేల! పరమేశ్వరుడు సంతసించును? ఎడారిలో నోరెండి తిరుగు బాటసారికి మంచినీటిచూయు దొరకినట్లు, పేరాఁకలికి నకనకంబడువానికి నట్టడవిలోఁ బండ్లచెట్టు దొరకినట్లు నిర్భాగ్యుడైన వీనికి వీనియదృష్టమున మీరు లభించిరి. ఇతనికి ముంగిట రెండుపెన్ని ధానములు దొరికెను. రెండుకల్పవృక్షములు పెరటిలో లభించెను. ఆవృక్షచ్ఛాయ నింకజల్లంగ మనఁగలడు. ఆశాఖలు బట్టుకొని పై కెగఁబాకగలడు. అతనిముంచిన దేల్చిన మీదేభారము." అనవుడు దండపాణి వినయముతో "స్వామీ! మేమేమిచేయఁగలము? పూర్వమైతిరేత మే మీయనను వదలలేక పట్టిపొక్కులాడుచున్నాము. మాచేతనైన సాయము చేయఁగలము. ఇప్పుడు మమ్ముఁ బిలువనంపిన కార్యమేదో సెలవియ్యవలయు" నని పలికెను. పలుకుటయుఁ జిత్రభానుడు వారి చెఱియొకచేయి తన చెఱియొకచేతితోఁ బట్టుకొని మెల్లగా నిట్టులనియె.— మిత్రులారా! నేను భయపడుచునే యిటుకువచ్చితిని. వచ్చినందుకు నే ననుకొన్నంతవని జరిగినది. మాధవనేనుడు నిన్నవచ్చి సకుటుంబముగా నన్నీయూరినుండి పూ

మృని తమ రాజయొక్కయు రాజమాతయొక్కయు శాసనమైనదని చెప్పెను. అది విని కోపవరవశుడనై నే నిక్కడనుండి కదలనని దృఢముగాఁ బలికితిని. అపలుకులకేమి ! నన్నిక్కడ మీరుండుమన్న నుండెన. పొమ్మన్నఁ జోయెద. నాకు నిలువనీడ లేదు. చెల్లమీఁది పక్షి కైనను నెలవున్నదిగాని నాకు నెలవులేదు. సువిశాలమైన యీ పిత్తమే నామందిరమైనది. నక్షత్రయుతమైన యాకాశమే మణిరంజిత విలసనమైనది. మెత్తని పచ్చిక బయళ్ళు రత్నకంబళములైనవి. వృక్షచ్ఛాయలు పందిళ్లయినవి. అడవులు పూవుబోట లయినవి. రాజకుమారుడనై నందుకు నే నీవిధముగా భోగములననుభవించుచున్నాను. విదర్భలో నుండుదుమన్న నత్తేవారి యింటబ్రతుకుకన్న హీనమైనది మఱియొకటిలేదు. అదిగఁక చంద్రీవంశజుడనై విక్రమ సేనుని గార్జునకూడుకునై యమిత సౌఖ్యంబు లవ్వారిగా ననుభవించిన సేను పరులఁచల నొకరిచేతిక్రింద నొదిగియుండఁగలనా? వెనుక మాయన్నయందలి గౌరవముచేతఁ నే నెట్టెటో వీడువిడిచి పోయితిని. ఇప్పుడు నాకిక్కడ నుండవలెనని యున్నది. మీయుత్తాలభుజలీల యూతకోలగా నే నిందు నిలువఁబడఁ దలఁచుచున్నాఁడ. మీరు ససైన్యముగా నాకు బాసటయై నిలిచిరేని యీకార్యముతుద నెగ్గును. ఇందుకుమీకు నేను బ్రత్యుపకారము మీయిచ్చాప్రకారముఁ జేసెద. నన్నిక్కడ సుప్రకీర్షితునిఁ జేసితిరేని మీకష్టైశ్వర్యములొనఁగుదును. చదరంగపుటాటలో నొకగుట్టమును మఱియొకగుట్టముగాచినట్లు నన్ను మీరు గాతురేని మిమ్మునేను మహోన్నత దశలో నిలుపుదును. ఇన్నిమాట లెందుకు ! కాశ్మీరరాజ్యమే మీఁది. మీ మహమ్మల్లో నున్న రోరికయేమో దాచక చెప్పుడు. సముఖమున గాముశారములెందుకు? చల్లఁగువచ్చి ముంతదాచనేల? అని యుపన్యసింప దండపాణి వెంటనే యుత్తరమీయలేక నందేహించెను. అతని

మొగమున జెమటలు తోచెను. అతడు భయపడినట్లు కనబడెను. వజ్రపాణి వెలవెల బోయెను. చిత్రభానుడు దండపాణిమీఁద జేయి వైచి “మిత్రుడా! ఏమి భయపడుచున్నట్లున్నావు? ఇది నేనాపతికిఁ దగినలక్షణము గాదు. క్షత్రియుఁడవు. మహావీరుఁడవు. జంకన్నది నీవున్న యూరసుండఁ గూడదు అట్టిదానికి నీమనస్సు నెలవుగాఁ గూడదు.” అని హెచ్చరించుచుండ దండపాణి “రాజద్రోహము. రాజద్రోహము.” అని మెల్లఁగాబలికెను. అదివిని చిత్రభానుడు “రాజద్రోహమా? నేనుమాత్రము రాజునుగానా? ఈవఱకు నాయెడలఁజేసిన ద్రోహముమా లేమిచెప్పెదవు. మిత్రులయినందుకు నాకుజరిగిన యన్యాయమునకు మీరు ప్రతిక్రియ నేయవలయు. అవి పిచ్చిమాటలు, రాజెవఁడు? మీరాజు చనిపోయినాఁడు. ఈపసికూన నీకురాజా? మూలగూర్చున్న యావంతంతువు నీకు శాసకురాలా? ఇంతబ్రతుకు బ్రతికి చివర కాఁడుదాని శాసనములా నీవుశిరసా వహింపవలసినది? దుష్టంత్రపేటికయైన యాముసలిరాబందు మణి వర్మయా నిన్ను శాసించువాఁడు! ఛీ! ఈ పిఱికితనము విడువుము. వజ్రపాణి! నీహృదయము వజ్రిమువలెనుండవలె. మున్ను నేపాళసైన్యముల నుఱుమాడిన యాధైర్య మొకసారి నీచునముస నెలకొల్పుము. పిఱికికండలను దూరముగఁ చొలఁగింపుము. ధైర్యము చిక్కఁబట్టుము.” అని మండలించెను. వజ్రపాణియేదో యుత్తరముచెప్పు బోవుచుండ రుద్రభట్టందుకొని “రాజద్రోహము భీరువులమాట. మీరెవరిని రాజునుజేసిన వాఁడేరాజు. చిత్రభానుని రాజుంజేయుడు. అప్పుడుమీరు రాజభక్తులగుదురు. ఇతఁడు విక్రమ సేనునికొడుకు గాఁడా! శూరుఁడుగాఁడా! రాజ్యము సమర్థతోఁ బాలింపలేడా? సైన్యముల సడుపలేడా! సమరముల విక్రమవిహారము సలుపలేడా! వీనికేమి కొఱత? మీ మనంబుల శంకలుబాఱుద్రోలి యీ

తని రాజుంజేసి ధనము, పలుకుబడి, యధికారము, సన్నియంగలిగి
 మీరు మోగుండుడు. అదిగో ! లక్ష్మీవచ్చుచున్నది. మోకా లడ్డు
 పెట్టకుండ దిక్కుచూలిన యీచిత్రభానుని బాగుచేసినప్రతిష్ఠ మీకు
 దక్కుగాక ! మీయభిప్రాయముఁ జెప్పఁడు! అని ప్రజోధింప
 దండపాణి మహాత్మా ! సందియములేదు; చిన్న రాజును దండపాణి
 మోసముచేసి శత్రుపక్షమునుఁ జొచ్చినాడని లోకాపవాదము గలు
 గునని సందియపడుచున్నాను. అని మెల్లగాఁ జెప్పెను. వెంటనేరుద్ర
 భట్టు “లోకాపవాదమా ? లోకులనందఱు మెప్పింపఁదరమా ! మన
 కిష్టమైనవని మనముచేయవలయునే గాని లోకులిట్లునుకొందు రట్లును
 కొందురని శంకించిన నొక్కకార్యముఁ జేయఁగలమా ? స్వబుద్ధినను
 సరించిపోవుట శ్రేయము. లోకులు కాకులు ఇష్టమువచ్చినట్లు కూయు
 దురు. ఆకూతలన్నిఁటిని మనము లెక్కనేయరాదు. ప్రతిమరుష్యు
 నిఁ గొందఱునుండింతురు. కొందఱుమెత్తురు. ప్రతికార్యమును గొంద
 ఱుశ్లాఘింతురు. కొందఱు దూషింతురు. ఎల్లరు దేనిని మెచ్చరు.
 ఎల్లరు దేనిని దూషింపరు. “ఆత్మబుద్ధి స్సఖఁచైవ” యను నార్యో
 క్తి విసవే! ఎల్లవారికిసంతఃకరణ ప్రకృత్తియే ప్రమాణము. కావున
 నీవిందు సంపద్యంపడక చిత్రభానుని కండయై నిలువుము. ఇదేనమ
 యము. జంకిసలాభము లేదు. వెరుదీసినఁ బ్రయోజనములేదు. అద
 నుపదనుదప్పిన మరలఁ గూడిరాదు.” అని గంభీరభావముతోఁ బలి
 కెను. దండపాణి మారాడలేక వారియుపన్యాసములకు దాసుడై
 “మీయిచ్చవచ్చినట్లు జేసెద. ఈశరీరముమీది దీనిని మీయిష్టము
 వచ్చినట్లుపయోగించుకొనుఁడు. నాతమ్ముఁడు నాతోడిపాటివాఁడే.
 మేము చిత్రభానునికొఱకుఁ జిచ్చుటకుమన్న నుండుచుము. జలధిఁ
 బడుచున్నఁ బడుచుము. పంచప్రాణముల విడువుచున్న విడుతుము.
 కాని మేముగాక యితరైనైన్యాధిపతులు కొందఱు గలరు. అందు

ముఖ్యముగ గణాధరుడు, శూలపాణిమున్నగు దండనాథులు రాజభక్తికిఁ బ్రేరేపడినవారు. సేనలోఁ బలుకుబడి వారికిఁగూడ మెండుగాఁ గలదు. వారు మనపక్షమురారు. ఆవిషయమై మనము గట్టిగ విచారింపవలెను. అదియట్లుండఁగా మాకోరికలుగూడ మీరు వినవలయుఁ జెప్పుమన్న జెప్పెద” నని చిత్రభానుని మొగమువంకఁ జూడ “నిస్సంశయముగాఁ జెప్పవచ్చును” అని యతఁడు పలికెను. “వ్యవహారముపట్ల మొగమోటముగూడ” దని రుద్రభట్టు చెప్పెను. అప్పుడు దండపాణి యిట్లనియె. “నాకూతుర మణిమూలికను విజయ సేనున కిచ్చి వివాహము సేయవలెనని చిరకాలమునుండి నేనభిలషించుచుంటిని. ఆవిషయమై మీయభిమతమేమో తెలుపవలయు. ఇది నావిషయము. మాతమ్మనిమనోరథముగూడ జెప్పెద నాకర్ణింపుము. సిగ్గుపెంపున వాడు చెప్పఁజాలకున్నాడు. మీకప్పురమంజరి చుట్టబట్టవలె నని మావజ్రపాణి తడవులంబట్టి తల పెట్టియున్నాడు. మాతమ్మనిమనోరథము మీ రీడేర్పవలయునని కోరుచున్నాను. మాకింతకన్నఁ గోరికలులేవు. మనమనోన్యమనోరథసిద్ధులుచేసిసుఖంపవలెనని నాప్రార్థన” అని విరమింపఁ జిత్రభానుడు “మన మిరువురము కలయ్యమందుట నాకుఁ బరమానందకరము. విజయ సేనుడు నీయల్లుడు నేడే యయ్యెనని నీవు నిశ్చయించుకొనుము. ఇంకఁ గప్పురమంజరిని వజ్రపాణి కిచ్చుట విషయమున దానిమనోరథ మెట్లుండునో చెప్పఁజాలను. అయినను దానిమనసు విడిచి తప్పక నీకు వివాహముచేసెద” నని దృఢముగాఁ బలికెను. అతనిపలుకునే దృఢీకరింపఁదలచి రుద్రభట్టుగూడ నిట్లనియె—“ఇదియూ మీకోరికలు ! ఇందసాధ్యమైనదయు, ససంభవమైనదియు నేదియులేదు. విజయ సేనున కెవ్వతెనో యొక బాలికను దెచ్చి వివాహము సేయవలయునుగదా. ఆకన్య మణిమూలికయే యగుగాక ! మణిమూలిక గుణమణిమూలికయని విందురు. అబ్బా

లిక విజయసేనుని సహధర్మచారిణియై యథాంగలక్ష్మియై మహాపతి
 వ్రతయై సంతానవశయై భావికాలమున శ్రీకాశ్మీరరాజపట్టమహిషియై
 వర్ధిల్లుగాక యని మేమాశీర్వదించుచున్నాము. కర్పూరమంజరి యీ
 నాటి బాలికలనంటివి గాదు. జననీజనకులకు విధేయురాలు. చదువుల
 సరస్వతి, గొనములపోవు. చక్కదనంపు దీవి. ఆమె తండ్రిమాట
 విని తప్పక వజ్రపాణి చేయిపట్టును. వజ్రపాణికి శచీదేవియుంబోలె
 నీవజ్రపాణి కీమె యిట్లాలె పేరుప్రతీష్ఠలఁగాంచి జయంతునిఁబోలు
 నందనుంగని చిరంజీవినియై వర్ధిల్లుగాకయని దీవించుచున్నాడు. నా
 యాశీర్వచన మమోఘమగుఁగాక! దివ్యులు ప్రసన్ను లగుదురుగాక!
 చిత్రభానుఁడా! నీ యిది నీకిష్టమేగదా?" అన నతఁడు "సందేహ
 ములేదు. అట్లే జరుగుఁగాక" యనెను. "అట్లయిన మీరీయగ్నిసాక్షి
 గా నాయెదుటఁ బ్రసూణములు నేయుఁడు" అని సుద్రభట్టనతిచ్చి
 ఋగ్వేదములోని యగ్నిసూక్తమంత్రముఁ బఠించి యగ్నికభిముఖుఁ
 డై యుండెను. చిత్రభానుఁడు లేచి యగ్నికిఁ బ్రదక్షిణముఁజేసి
 "ఓ యగ్ని దేవా! నీవు సాక్షిగ నుణిమాలికను విజయసేనునకు భా
 ర్యగాఁ జేసెద. కర్పూరమంజరిని వజ్రపాణికి వివాహముచేసెద.
 అని నమస్కరించెను. అనంతరము నండపాణిలేది వహ్నికిఁ బ్రసక్షి
 ణమునేసి "నీవు సుఖదుఃఖములయందు నాప్రాణములకయిన నాస
 పడక చిత్రభానునిపక్షమున నుండెద. ఓయగ్ని దేవా! నీవిందుకుసాక్షి
 వి" అని ప్రసూణముచేసెను. వజ్రపాణియు సన్న చేసినయట్లే ప్రద
 క్షిణముఁ ప్రసూణముఁ గావించెను. అనంతరము నారిదువురు సుద్ర
 భట్టనకు సమస్కరించి గృహముల కరిగిరి. "వలలోఁ బెద్దచేపలు
 పడినవి. ఇఁక విజయమున కాటంకము లేదు. ఇఁక నిర్భయముగ
 నిద్రబొమ్మ" అని సుద్రభట్ట చిత్రభానుని బహూకరించి పంపెను.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము.

అట్లు మాధవ సేనుడు చిశ్రీభానునకుఁ దనసందేశ మెఱిగించి యాతని వీడ్కొని మణివర్మకడకుఁబోయి తాను రాజసందేశ మెఱిగించుటయు సతఁడు తన్నుఁ దూఱునాడుటయు రాజశాసనముఁ దిరస్కరించుటయు లోనగువృత్తాంతమంతయు నొకఁడుగమైన విడువకుండఁ జెప్పెను. సందేశఫల మల్లేయుండునని యిదివఱకే మనంబున నూహించుటంజేసి మణివర్మ వానిపలుకులు విని విస్మయము నొందలేదు. కాని యటమీఁది కర్తవ్యమేమియని యతఁడు విచారింపఁ దొడఁగెను. “మాధవసేనుడా! దండపాణియొక్కయు నజ్ఞిపాణియొక్కయు బలముజూచుకొని మనయెడ నిట్టి తిరస్కారభావముఁ జూపియుండునా, లేక మామయైన విశిష్టరాజునలన నహంకర్యము నవేఱింపి యిట్లు తూలనాడియుండునా? ఏమని నీవూహించెదవు?” అని యడిగెను. “ఉభయుల ప్రాప్తుఁగూడఁ జూచుకొని సతఁ డెట్లు పగుష ప్రలాపములు నోటవెడలనిచ్చెను. అందుముఖముగ నిక్కడివారి బలముఁ జూచుకొనియె యతఁడు నిర్భయముగ నున్నాఁడు. అట్టిప్రాప్త లేనియెడల రాజశాసనము ధిక్కరించుటకు వఁ డెంతవాఁడు? పట్టుమని చూచితిమా పదిమంది సైనికులు లేరు. కావలసినవిత్తములేదు. పలుకుబడి యంతకుముందే నున్న. ఇట్టివానికి ధైర్య మెక్కడినుండి వచ్చును. ఏదో నృథమైన మూలకారణ ముండియుండవలయు” నని పెద్దమంత్రికిఁ జిన్నమంత్రి యుత్తరమిచ్చెను. “సరే! ఈవార్త రాజమాతకు మన చిన్నరాజునకు నెఱిగించి వారియభిప్రాయ మేమో తెలిసికొని మనము చేయవలసిన యపదేశముచేసి కర్తవ్య మిడమిత్థమని నిర్ణయింతము. శంఖమునఁ బోసినంగొని తీరము గాఁగదా? ఏకార్యమునకైన రాజశాసనము ప్రధానముగదా? పద ౪౩. అక్క

డికె పోవుదము” అని యిరువురు రాచనగరునకుం జని యరవిందా దేవిని గనుంగొనిరి. అప్పుడు మాధవసేనుడు తెనకుం జిత్రభానునకు జరిగిన సంభాషణనుంతుయు వరుసగాఁ దెలిపెను. విక్రమసేనుడు తెల్లఁ బోయి మంతులైనైపుఁ జూచెను. అరవిందాదేవి హృదయము చుదరి నట్లు ముఖమై ఖరి తెలియఁజేసెను. “అట్లయిన మనకు మరల దుర్దిన ములు సంభవించినవా” యని యామె హీనస్వరముతోఁ బలికెను. “పైన్యమునుబంపి యాతని నేల వెడలఁగొట్టఁగూడదు?” అని విక్ర మసేనుడు బలికెను. “అదియే మేమును జేయఁదలఁచుచున్నాము. కాని సేనాపతుల రాజభక్తి స్థిరముగానున్నదో యూఁగులాడుచున్న దో తెలిసికొనుట కష్టముగా నున్నది” యని మణివర్మ పలికెను. “వారితలో సంతృప్తములగుదురా?” యని యరవింద వచియిం చెను. “నాకనుమానముగా నున్నది. అది యిప్పుడే నిశ్చయింపవల యును. కావున మనము ముందుగా గధాధసుని, శూలపాణిని బిలి పించి వారిమన స్పెట్లున్నదో కనుగొందము” అని మణివర్మ వాక్కు చెప్పెను. “అట్లకాక!” యని సమ్మికగల బంటునొక్కనిఁ బిలిచి విక్ర మసేనుఁడొడండనాథుని యిరువురఁ బిలుచుకొనిరమ్మని పంపెను. వాఁ డు సతిత్వరితముగ నడిగి యాచమూపతులం దోడ్కొనివచ్చె. వారిని నముచితసత్కారములంగారవించి మణివర్మ సుఖాసీనులఁజేసి హేమ చంద్రుడు చిత్రభానునిగుణముల రోసి దేశమునుండి వెడలఁదలఁచుట మొదలు నాటిసఱక జరిగిన యావద్యవృత్తాంతము మరలవారికి జ్ఞాపక ము చేసి యిట్లనియె—

“మిత్రులారా! రాజ్యమున కావశ్యములైన సప్తాంగములలో పైన్యకోశములు ప్రధానములు. పైన్యమున్నఁగాని రాజ్యలక్ష్మినిలువఁ జాలదు. కోశము సమృద్ధిగానుండినఁగాని పైన్యము తనధర్మము తాను చేయదు. కాశ్మీర రాజ్యమునకు పలసినంత కోశసమృద్ధియున్నది. పైన్య

మును మీరంటి నేనాసతులుండుటచే నర్వలక్షణసంపన్నమై సమర్థమై
యున్నది. కాని రాజ్యమునకు వెండియుఁ బ్రాచీనవలసఁ గొన్ని కలఁ
తలు సంభవించునని తోచుచున్నది. ఒక్కకడుపునఁబుట్టి యొక్కచో
బెరిగి యొక్కమంచమునం బవ్వలించి యొక్కకంఠమునం గుడిచిన
హేమవంధ్రుడే యతనిని నమ్మజాలక గాఢమైన యనుమానము
మీఁద దేశమునందుండఁదగనివాఁడని వెడలనడచెనుగదా ! హేమ
చంద్రుని మరణమునుగూర్చి యెట్టి వాడుకలున్నవో మీరే యెఱుఁ
గుదురు. చిత్రభానునిచరిత్ర మొకనాటకముగా నున్నది. ఎవఁడో
హరిశ్చర్యనువాఁడు వచ్చి ప్రేమాగలో చిత్రభానుఁడు మిక్కిలి దీన
ముగా మరణమొందె నని మాయమాటలుచెప్పి మహారాజుగారి
మనస్సు కలఁచెను. ఆమహాక్షోభముచేతనే యాయన వికలచిత్తుడై
హరిశ్చర్యచేతబొమ్మయై యాడి మరణముఁ దెచ్చికొనెను. చిత్రభా
నుఁడు నజీవుడై తొయినలె నున్నాఁడు. చుట్టటికమువంకబెట్టి తన
యన్నబిడ్డలయందలి ప్రేమరసమెల్ల నిక్కడవర్షించుటకు మరలవచ్చె
ను. వీరింబరామర్పించి వెడలిపోవుమనని చెప్పెనుగదా ! పిమ్మట నా
లుబిడ్డలందెచ్చె. పురమువిడిచి పోవలసినదని సందేశమంప రాజమాత
యొక్కయు, రాజయొక్కయు శాసనము నిరాకరించి సందేశముం
గొనిపోయిన మాధవసేనుని దృఢీకరించి తూలనాడెను. ఆతఁడు నగ
రముననుండుట రాజకుటుంబమునకు రాజ్యమునకు ననర్థకము. అతని
నెట్లయిన వెడలనడువవలయు. కావున మీరందఱు నవసరమైనపక్ష
మున పై న్యములతో నాతనియిల్లు ముట్టడించి వానిని దేశమునుండి
యావలకీ బంపవలయు. కలుగుదనమెక్కుడైన మనము చుఱుకు
దనమునెఱిపి వానిని బంధింపవలయు. బంధింపవలె నననే? అసనర
మగుచేని శిరచ్ఛేదముఁ జేయవలయు. ఇంతకదనముగాఁ బలికితి నని
మీరు నొచ్చుకొనవలదు. మంతులు వైద్యులవంటివారు. వైద్యుఁ

దు దయాభండయ్య నిష్కరుణముగా న్నిణమును చేదించునట్లు మంతులు రాజద్రోహులను నిర్దయాత్ములై డండింపవలయు. ఇవియెల్ల నేను మీకు జెప్పవలసినవికావు. ఇదిగో మీరాజు! అదిగో ఆతని తమ్ముడు అదే హేమచంద్రమహారాజుపట్టమహిషి. వారినిమువ్వురను మాకు మీకు మీసైన్యమునకు నప్పగించి హేమచంద్రమహారాజు స్వర్గస్థుడయ్యెను. మీరు రాజభక్తిఁ జూపవలసిన నమయమిది. మీది తనైర్మల్యముఁ బ్రకటింపవలసిన తరుణమిది. మీయున్నతభావముల నెల్లడింపవలసిన యవసరమిది. రాజ్యలక్ష్మిని గాపాడవలసినయదనిది. కావున మీరుమృతుఁడైన హేమచంద్రునిఁదలంచి రక్షణీయయైన రాజ్యలక్ష్మినిదలంచి, బాలుఁడై యేమియునెఱుంగకయున్న రాజమొగముజూచి ననవైధవ్యదుఃఖభారవినమ్రయైన దేవిమొగముఁజూచి, భగవంతుని మొగముఁ జూచి, మోమోటవిడిచి చిత్రభానునిమాయలలోఁబడక యాతని వెడలనడచుటకు సర్వప్రియత్నములఁ జేయవలయు. దండపాణి వజ్రపాణులవై ఖరి వేటు తెఱంగుగా నున్నదని యనుమానము గలుగుచున్నది. అయిన నిట్లు నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁజాల. ఇదిమీకు సమ్మతమగునోకాదో చెప్పుడు. మనసులో నొకటి పెట్టుకొని పై నొకటి చెప్పవలదు.

అప్పలుకులు గదాధరశూలపాణుల హృదయంబులం గదలించుటంజేసి వారుత్సాహపూరితులై రాజభక్తి ప్రేరితులైరి. గదాధరుఁ డిట్లనియె. “మహాత్మా! సైన్యము రాజ్యలక్ష్మికి నంగరక్షకబలము. అది సమర్థమై యుండదేని రాజ్యలక్ష్మి యచిరకాలంబునఁ బరహస్తగతయై నశియించు. ఇంతవఱకుఁ గాశ్మీరసైన్యంబులు సమర్థంబులై శత్రుదుర్భేద్యములై పరచక్రభయంకరములై యున్నయని. దండపాణియు హేమచంద్రునియెడ భక్తితత్పరుఁడై యుండెను. ఆతని మనస్సు వాని తమ్ముని మనస్సు మాటుటకుఁ దగినకారణ

ములు నా కగపడవు. అయినను దగినకారణము లుండినంగాని మీరు వారిచరిత్ర మనుమానాస్పదమని పల్కరు. వారెట్లయిన నగుదురు గాక ! నామాట జిత్తగింపుఁడు. ఈలోకమున నెవఁడైన హేమచంద్ర మహారాజునెడఁ గాశ్మీర రాజవంశమునెడ నాజన్మాంతముఁ గృతజ్ఞుఁడై యుండవలయునేని నిశ్చయముగ నట్టివాఁడు గదాధరుఁడే. గదాధరుని జీవనమంతయుఁ గాశ్మీర రాజుల ద్రవ్యమే. రక్తమంతయుఁ గాశ్మీర రాజుల ప్రేమరసమే. అట్టిగదాధరుఁడు కృతఃకుండగునేని నింకబ్రపంచమునఁ గృతజ్ఞత యనుమాట లేదనవచ్చును. నాపూర్వపు వృత్తాంతము నివృహదేవుయు నీచిన్నిరాజు నెఱుంగకపోవచ్చును గాని సంపూర్ణముగ మీరెఱుంగుదురు. నేనొకరాచబిడ్డఁడను. హిమాలయపర్వతప్రాంతమున నొకఁగొండపల్లియ మాయునికిపట్టు, మాతండ్రికృషీవలుఁడు. నాజననీజనకులకు నేనొక్కఁడనే పుత్తుఁడను. మందభాగ్యుఁడనైన నేనుదయించిననాఁడే నాతల్లి భూలోకమునుబాసి పరమపదమునొందెను. నిఱువేదయైన నాతండ్రినాకుందల్లియై పురిటి మంచమెక్కి యుగ్గుపాలుబోసి పెంచి మిక్కిలికష్టపడి నన్నుం బదియేండ్లవానింజేసెను. ఆపదలకదృష్టహీనులు పరమబంధువులు. నాతండ్రి నాపదివయేట నన్నును దనకు నితరులకుఁగూడ భారముగనున్నతన శరీరమునువిడచి పరలోకమునైన నె సుఖముకలుగక పోవునా యని యచ్చటికిఁ జనెను. అప్పుడు చెయునది లేక నేనుకొన్ని దినంబులు చుట్టములయింట నిరుగుపొరుగు వాండ్రయింటఁ గాలక్షేపముఁజేసి వారిచేఁ దిరస్కృతుఁడనై కట్టగుడ్డలేక నిలువనిడ లేక తినుటకన్నము లేక యాదరించుటకాపులు లేక నాది యని చెప్పఁదగిన పదార్థములేక పొట్టజరుగుటకు పాయముగానక మాధుకరివృత్తిచేత భిక్షాటనముచేత నొకపూటతిన్నట్లు నొకపూటతినవట్లు గొన్ని ప్రోద్దులుపుచ్చి విసిగి దుండఁగులగు బాలకులఁ గొందఱంగలిసి చిన్నచిన్నదొంగతనము

లారంభించితిని. కృమకృమముగా నందారి తేటి పదియే నీండ్ల ప్రియమున బందిపోటుల జట్టులోఁ గలసితిని. హేమచంద్రమహారాజుతండ్రి విక్రమ సేనసృపాలుఁడు కాశ్మీరమును బాలించుచు దేశక్షేమమరయుటకై మంచుకొండదాఁపున నున్న ప్రాంతముల కొకసారివచ్చెను. ఆ ప్రాంతమున వసియించుజనులు “దురాచారులగు చోరుల బాటినుండి తిమ్మరక్షింపు” మని యాన రేందుని వేడ నతఁడక్కడఁగొన్ని దినములుండి సైనికులచేత బందిపోటుల వెతకించిపట్టించి వారిలోఁ బెక్కండ్రుకు దగినదంగనలవిధించి నన్నజూచి యిట్లనియెను. “ఓరీ! నీది లేబ్రాయము. ఆకారమునఁజూడ నద్వంశజాతుఁడవని తోచుచున్నది. మొగము విలాసమును గ్రుక్కుచున్నది. నీ తెలివి తేటలు నీసాహసము నీబాహుబలము మంచిదారిసవయోగించిన లోకమునకెంతో మేలగు. నీవు నీనృత్తిమాని వెనుకటికార్యములకై పశ్చాత్తాపమునొంది సన్మార్గమున సంచరితువేసి నీభవిష్యచ్ఛ్రితము శ్లాఘాపాత్రమగును. ఈతలంపుల విడువుము. నావెంటరమ్ము” అని దయార్ద్ర హృదయుఁడై పలికిన యానరపాలుని వాక్యములు నాచెవులలో నిప్పుడును ధరించుచున్నట్లున్నవి. కరుణారసపరిపూర్ణములైన యాయనచల్లని చూడ్కులు నామీఁదనిప్పుడు ప్రసవించుచున్నట్లున్నవి. శాంతరస మొలుకు నామహాత్మునిమూర్తియుప్పుడు నాకన్నులఁగట్టినట్లునవి. ఆయనవాక్యచృతము నాశ్రవణములఁ బడినతోడనే నామనోమాలి న్యమునీలం గడిగిన తెఱంగునఁ దొలఁగిపోయెను. మనస్సు నిష్క్మలుషమయ్యెను. పశ్చాత్తాపమహాగ్నిచే బాపపటలము భస్మమయ్యెను. ప్రాంతయూకులూడిపోయిన చెట్టువలె గుబునమూడ్చిన త్రాచువలె నామనసపుడు స్వచ్ఛమై యుండెను. వెంటనే నేనామహాత్ముని పాదములపైఁ బడి “దేవా! నాతప్పులు తమిగులు. నేను మహాపరాధిని. దండ్యుఁడను. మీదండనలకన్న మీహితోపదేశమే నాకు

గొప్పశక్తియై నన్ను శుద్ధునిజేసెను. పశ్చాత్తాపముహాగ్ని నాహృదయముఁ గాల్చుచున్నది. ఇంక సేనస్నాన్మున సంచరించెద. ఇంక నన్ననుగ్రహింపుఁడు, అని వలవలఁబడి యారాజశేఖరుని పాదరాజీవముల నాబాష్పధారలచే నభిషేకించితిని. భూమండలాఖండలుండగు నప్పుడమితేఁడు నన్ను స్వయముగా దనచేతులతోనెత్తి వగవకు బాగుపడియెడవని ధైర్యముచెప్పి చేతితోఁబీచుపైఁదట్టి నన్ను సొనము చేయింపుమనియు నూతనవస్త్రముల నాచేఁ గట్టింపుమనియు నేవకుల కానతిచ్చెను. వారల్లు గావించిరి. అప్పుడు నేను క్రొత్తమచుష్యుడనైతిని. నామనోవృత్తుమునఁ గ్రొత్తతలఁపులను జపుళ్లు మొలకలెత్తసాగెను. మహారాజుగారితోనేను రాజధానికివచ్చి విద్యాభ్యాసము జేయ నారంభించితిని. నేను మిక్కిలి శ్రద్ధగాజదివి గురువుల యనుగ్రహమునకుఁ బాత్రమునైతిని. ఎప్పటికప్పుడు మహారాజుగారు నావర్తనముఁగూర్చియు నా విద్యాభివృద్ధిని గూర్చియు గురువులనడిగి తెలిసికొనుచు వచ్చిరి. సామాన్యవిద్యతోఁ బాటు ధనుర్విద్యయు నేర్చితిని. అం దనేక బహుమానములు వడసితిని. గురువులయు సహకారులయు మెప్పుఁగొంచితిని. అంతలో నమృహారాజు పరమపదము నందెను. హేమచంద్రమహారాజు రాజ్యాభిషిక్తుఁ డయ్యెను. పితృభక్తిని హేమచంద్రుఁడు రామచంద్రుఁడు సత్యభాషణమున హేమచంద్రుఁడు హరిశ్చంద్రుఁడు ప్రసన్నభావమున హేమచంద్రుఁడు శరశ్చంద్రుఁడు. ఆతండ్రికిం దగినకొడుకు గావునఁ దండ్రిచే గౌరమునఁ బెంపఁబడిననన్ను మిక్కిలికనికరంబు నం గని యమృహారాజు మరణంబువలన దుఃఖితుఁడనైన నన్ను నోదార్చి కొంతసేన కధిపతింజేసి వివాహముజేసి నన్నొకయింటివానింజేసెను. ఆమహాత్మునిదయవలన గౌరవమార్జించితిని. ధనమార్జించితిని సంతానవంతుఁడనయితినిగృహారామక్షేత్రముల సంపాదించితిని. మిత్ర

లపాగడ్డలకుఁజట్టముల యాదరణకులోకులమన్న సకునాస్వామి య
 నుగ్రహమునకుఁ బెద్దల దీవనలకు భాజనమైతిని. ఉదయమునలేచి
 హేమచంద్రునిపేరుఁ నలచి విక్రమసేనుని నామముఁదలచి, ముక్కు
 లిడుదును. నే వసియించు గృహమువారిది. తినెడియన్నము వారిది.
 కట్టుబట్ట వారిది. నాచగ్గముఁగోసి పాదరక్షలుగఁ గుట్టి యామహా
 త్మునకిచ్చినను నాఋణముతీరదు. వారు మసిబొగ్గును దెచ్చి మాని
 కముఁ జేసిరి. సత్తగుల్లను ముత్తైపుఁజప్పఁజేసిరి. ఇత్తడిపుత్తడిఁజేసిరి
 పశువును మానిసింజేసిరి. ఇంతకన్న మహాపకార మెవ్వరు చేయఁ
 గలరు? ఇట్టిసేమ గాశ్మీరరాజులయెడఁ గృతఘ్నుడ నగుదునేని—
 ఛీ! నాజన్మమే? జుత్తువులకయినఁ గృతజ్ఞుతి కలదు. పరమనీచమైన
 కుక్క పిడికెడన్నమువైచిన నది యెన్నఁడు మఱువదు. వృక్షముల
 నైఁము తమకుఁ జన్ననాఁడు నీరువోసిపించిన మనుష్యులకు బ్రతికి
 యున్నంతకాలమునీడనిచ్చును. కాయలిచ్చును. ఆకులిచ్చును. పండ్ల
 నిచ్చును. చచ్చియువారిక నేకవిధములనుపకరించును. తుద్రజంతువులు,
 మ్రూనులునయితిమట్లే కృతజ్ఞుతి గలిగియుండ నీశ్వరాంశసంభూతుడై
 జ్ఞానేంద్రియవ్యాపారముఁ గల్గేంద్రియవ్యాపారముఁ గలిగి విద్యా
 సంపన్నుడైన మనుష్యుఁడు కృతజ్ఞుడగుట యాశ్చర్యమా? అది లేని
 వాఁడు వానరుఁడుగాని నరుఁడుగాఁడు. కావున నోమహాదేవీ! యో
 రాజా! యోయమాత్యులారా! ఈగదాధరుఁడు రాజకుటుంబమున
 కు రాజ్యమునకు క్షేమకరమగునట్లు వర్తించును. రాజా! బాలుఁడవ
 యినను రాజవగుటచే మాకుఁ బూజ్యుడవు. అందుచే మీపాదము
 లపై నేను ప్రమాణము చేసెద* అని మహాత్సాహముతోఁ బ్రతికి
 రాజకుమారుని పాదములు స్పృశియించి ప్రమాణముచేసి రాజభక్తి
 బ్రకటించెను. అంతకుముందు నిరుత్సాహముచేఁ గ్రుంగియున్న రాజ
 మాతృ విక్రమసేనుల మనస్సులు సూతినోత్సాహ భరితములగుట
 యు వారిమొగములు వికాసవంతము లయ్యెను.

అంతట మణివర్మ “గదాధరా! నీవృత్తాంతము గొంత నే నెఱుగుదును. నీ నడత నీమాటలకు విస్పష్టవ్యాఖ్యానముగా నున్నది. ఉప్పునీరు మంచిసీగుగామాతినట్లు ఎండ కాలవిశేషముచే వెన్నెల యైనట్లు దురాచారుడవు పరిమసాధువైతివి. నాఁటచండియు నీచరిత్రము శ్లాఘాపాత్రమై నున్నది. మేము నిన్ననమ్ముచు నియుండెదము. శూలపాణి! నీయభిమతమేమో చెప్పుము?” అని యడిగెను.

అనవుడు శూలపాణియట్లనియె. “నుహత్వా? చెప్పట కేమా న్నది. కుత్తుకలో వినముఁబెట్టుకొన్న వాఁడనైనను రాజునెదుట విపరీతముగాఁ బలుకునా? తేనె తేటలూడినదునట్లే పలుకును. నానడతయే నాభావమును వెల్లడింపవలెను. పలు పలుకులే! నేను గదాధరుని తోడివాడనే. అతనిమనస్సు నామనస్సునొక్కటియె. అననసమాగు నేని మేమిరువురము మాప్రాణములను చూచిన్ని రాజునిమిత్రమై సమర్పించెదము. మౌళిరస్సులు రాజ్యబిక్కికిఁ గానకఁగానిచ్చెదము. ఇంతకన్న వేఱుచెప్పవలసినదిలేదు. దండపాణి! వజ్రపాణిని గూడఁ బిలిపించి వీరిద్దఱియెదుట వారినునొగతము నరయుము. మాటలంబట్టియు ముఖలక్షణములంబట్టియు వారిభావమెఱుఁగవచ్చును. ఈవజ్రకుమారు వారిశోమాటలూడియుండుటవేఱు; రాజునెదుటఁ బలికించుట వేఱు.”

“అదితెన్నయైనపని” యని మాధవనేచుడు హేచ్చరించెను. “వారురాకుండనే మాకుముందుగా సెలవియ్యదగును.” అని గదాధరుఁడు వెండియు నిట్లనియె. “ఈస్థితిగతులలో నామనవియొకటివినండు! వెంటనే చిత్రభానుని వెడఁగొట్టుటకు మనము సైన్యముగా వానియిల్లు ముట్టడించుట కర్జముగాదు. వారిచేష్టలు మనము కనిపెట్టుచుండుము. మీదుమిక్కిలివచ్చినవెంటనే మేమువానిం దాకుదుము. రేపుమాపు వచ్చినతొందరలేదు. నాకిప్పుడు సెలవొసంగు

డు, పోయి వచ్చెదను. అని యండఱవీడ్కొని శూలపాణిసహితుడై వెడలెను. మఱియొక పరిచారకుం బిలిచి దేవి దండపాణిని నజ్రపాణిని దోడితెమ్మని బనిచెను. వాడతివేగమున వారిసనముల కరిగి రాజశాసనమెఱిగించెను. “నీవుముందునడువుము మేము వెనుకవచ్చెదము” అనివారిరువురునొకముహూర్తము తనులోఁ దారురహస్యముగ మాటలాడుకొని నేవకుడరిగియొకగిడియలో నేరాచనగరుఁ జొచ్చిరి. మనోమాలిన్యము పైకిఁదోచెనోయన్నట్లు మొగములుతోంటియట్లుండక వికాసశూన్యములై యుండెను. మణివర్మవారినిగూడ సబహుమానముగా గారవించి యుచితాసనంబులం గూర్చుండఁబనిచి మెల్లగ నిట్లనియె. — “ఇదివఱకు నేను మీతోఁ జిత్రభానునివిషయమై ప్రసంగించినను మనరాజుగారుగూడ దద్విషయమునమీయభిప్రాయమునుస్వయముగఁ దెలిసికొనఁగోరి మాతృశాసనమున మిమ్మురావించిరి. మీహృదయమకలంకమని నేనెఱుఁగుదును. అదియే రాజుగారుమీనొటవినఁగోరుచున్నారు. చిత్రభానుఁడు పురమునుండివెడలవలయునా లేనా! తనయంతటఁదాను వెడలకున్న మీరాతని సైన్యసహాయమున దేశమునుండి తోలనలయునని మనరాజుగారియాశయము. డండాధినాథులగుటచే నీకార్యభారము మీపైఁబడియన్నది. ఆచనంబులు విని దండపాణి మొగము చిట్లించుకొని యితైఱంగునఁ బలుకఁజొచ్చె. “అయ్యా! మున్నొకసారిమీరీవిషయమునన్నడిగిరి. అప్పుడునాకుంబోలినతైఱంగున మీకు త్తరమిచ్చిని. చిత్రభానుఁడు పురమువెడలిపోవలయునో లేదో నిర్ణయింపవలసినవారు రాజుగారును మంత్రిలైనమీరునుగాని మేముగాము. కార్యనిశ్చయము మీరు చేసినవెనుక మీయాజ్ఞాప్రకారము దశములఁగొని శత్రుమర్దనము చేయుటమాపని. అదియునుఁగాక మాటిమాటికి మమ్మంబిలిచి మాయభిప్రాయ మడుగుటకు మేము రాజద్రోహులమా? కుట్రలుపన్నుచున్నామా? మాకు

మాత్రము గౌరవములేదా? ఇట్లవమానించుట మీకుఁదగునా?” అని కఠినస్వరముతోఁ బలుకుచున్న యాదండపాణి మాటకడ్డమువోయి వికృమనేనుఁడు “అయ్యా! దండపాణి! మీరు రాజద్రోహుని యెవరన్నాడు? మీరు కుట్రలుచున్నచున్నారని యెవఁడుపలికిరి! రాజకార్య విషయములను సమూహించిచుటకు మిమ్ముఁ బిలువనంపుట మిమ్మవమానించుటా? మణివర్మ యాశీనమాటలలో దోష మేమున్నది? మీకింతదోషమునకుఁ గారణ మేమి? రాజ్యక్షేమముఁ జూడఁచునైనవారు మంత్రిలు దండనాథులుగదా! రెండుచెట్లకూ న్నులొండ్లాంటిదోత్రాపాడి నిప్పుబుట్టించి వన మెల్లఁగాఁబునట్లు ప్రధానపురుషులగుమీరు పరస్పరవివాదములుగలిగి రాజకులమున కాపదవాటింపఁజేయుదురా? ఇదిధర్మమా శూరకర్మచూ?” అని గంభీరముగానడిగెను. అడుగుటయు దండపాణిమొదటికన్నఁ గొంచెము శాంతించి తనచిన్న ప్రభువున కిట్లనియె. “రాజా! మణివర్మవైఖరిఁ జూడ మా యెడఁచుమానము బూనినట్లు దోఁచుచున్నది. మేమునుమానించఁచునైన నారముగాము. ఈవటకు రెండుసార్లు మమ్మతోఁ దీవిషయమునఁ బ్రశ్నించుటంజేసి యాత్మ గౌరవముఁ గలవారమగుటచే మాకించుక కష్టముగావున్నది. అందుచేనట్లవలసినచ్చె. అంతేగాని దేవరవారియెడ మా కెట్టి దురభిప్రాయము లేదు. మే మెట్టి ద్రోహముఁ దలఁచుకొనలేదు. మీయాజ్ఞకు బద్ధులము. మీ కనునన్నలమెలఁగెదము. మీముదలయగునేని యెట్టిపనియైనఁ జేయఁగలవారము. కావున మాయందా సంపూర్ణవిశ్వాసము నిలుపవలయునని ప్రార్థించుచున్నాము. అనపుడు మణివర్మ “నావైఖరింబట్టి మీ కాగ్రహము గలిగినదా? మీ కవమానము గలిగింపవలెనని నేఁ గలఁనైన దలఁపలేదు. నామాటలలోఁగాని భావములోఁగాని నాముఖలక్షణములోఁగాని మీ కవమానకరములైన చిన్నై లేవియు లేవు. ఒకవేళ మీకట్లు

దోచినపక్షమున నేను వయోవృద్ధుడను చంచలస్వభావుడను గావున నన్ను తీమించి రాజకార్యమును జక్కజేయుడు. మనకు వివాదములున్నపక్షమునఁ బిమ్మటఁ దీర్చికొనవచ్చునని యనునయ పూర్వకముగాఁ బలికెను. అంతట వారు రాజును మంత్రులను పిట్టాని స్వగృహముల కరిగిరి.

వారు వెడలినపిదప మాధవసేనుఁడు మణివర్మతోఁ “జిత్తగించితిరా? వాని మాటలవగున. వారినీడలుచూచి వాగే భయపడుచు చున్నారు. అంతఃకరణము మలినమైనప్పుడు మానవుని కెదుటివారి మనస్సులుగూడ మలినములై నట్లు గనఁబడును. కామిలరోకి జగమంతయుఁ బచ్చఁగాఁ గనఁబడునుగదా? చూచితిరా! గదాధరునిమాటలకు పీనిమాటలకు నెంత వ్యత్యాసమున్నదో. అతని రాజభక్తి హృదయమునుండి వెల్లివిరిసినది. పీని భక్తి జిహ్వగ్రమునుండి వచ్చినది. కావున పీరిని విశ్వసించియుండుట శ్రేయస్కరముగాదు.” అని వచించెను. “సీవుయథార్థము వచించితివి. దోషాత్మునకు లేనిచోట ననుమానముగలుగును.” అని మణివర్మ వాని కుత్తరమిచ్చెను. విక్రమసేనుఁడు చిఱునవ్వునవ్వి ఉన్నమాటన్న నులుకెక్కువన్నట్లు దండపాణికి నిర్దేశమున యాగ్రహమువచ్చినది. మనము వీరివిషయమున జాగ్రతగానుండవలె నని పలికెను. “మీరిద్దఱు గదాధరశూలపాణులు నను నాలుగు స్తంభములమీఁద నిప్పుడు కాశ్మీరరాజ్య సౌధము నిలిచియున్నది. దండపాణి రాజభక్తి మలినమైనదో శుద్ధమైనదో సమయమును గీటురాతిమీఁదఁగాని తెలియదు. ఇంకమీరు మీపనులమీఁద గుండుడు.” యని యరవిందాదేవి పలికి వారికి సెలవిచ్చెను.

తొమ్మిదవ ప్రకరణము.

~*~

రాచనగరమునుండి వెడలి దండపాణియుఁ సోదరుఁడును స్వగృహంబులకుఁజనక యారేయి వెండియుఁ జిత్రభానుని గృహంబున కరిగి రాజగృహంబున నాఁడు జరిగినవృత్తాంతమంతయు దెలిపిరి. చిత్రభానుఁడు తనయెడ వారికిఁ గల యమితానురాగమునకు సంతసించి కొండాకవడి పొగడి యిట్లనియె “మిత్రులారా! అయస్కాంతమునకు సూదికింబలె నాకును మీకును గాఢసంబంధము కుదిరినందుకు నేను మిక్కిలి సంతసించుచున్నాను. మీచెవినిఁ బడిన చిన్న మాటయు దాచక నాకు వెంటనే తెలియఁజేయవలె నని మీకుసంకల్పించుట మనకార్యసిద్ధికి సూచకము. ముందుగా వారే కలహమునకు డిఁకొనునట్లు మనము చేయవలయునుగాని మనము దిగఁగూడదు. అందుచే నీలోపున సైనికులవిషయమున మీరు వలసినప్రయత్నము చేయుచుండుఁడు” అనుచుండ రుద్రభట్ట “కలకమంతయు సైన్యములోనే యున్నది. దానింగలఁచుట కనేకప్రయత్నములు గావలయు. కొంతయత్నము మేముగూడఁ జేయుచున్నాము అది యింకమీఁద గాలక్రమమున మీకుఁ దెలియఁగలదు” అని పలికెను. అనంతరము గొంతసంభాషణము జరిగినవెనుక దండపాణి యిట్లనియె. “మాకొక్క కోరిక యున్నది. అది మీయరువుర నన్నిధానమున విన్నవింపఁదలఁచుచున్నాము. కర్పూరమంజరిని మావజ్రపాణికిచ్చి వివాహముచేయుటకు మీరంగీకరించిరి గనుకను మామణిమాలికును విజయసేనునకు బెండ్లిచేసికొనుటకు మీరిష్టపడిరిగావునను నీరెండుకార్యములకుఁ బ్రధానముచేసికొనవలెనని మేముబలాట బడుచున్నాము. మాకుఁబట్టి చెల్లించి యీకార్యము చేయవలయు.”

అప్పలుకులలో మొదటిభాగము చిత్రభానునకు రుచింపలేదు ఏలయనగుణముల వేటికయైన కర్పూరమంజరి వజ్రపాణినివరించునో

వరింపదో చిత్రభానుఁ డెఱుంగఁడు. ఇంతకు మున్నా మెతో నాప్రసంగము చేయనేలేదు. రెండవభాగమైన మణిమాలికావివాహము చిత్రభానునకిష్టమే. అవిషయమై ప్రధానముచేసికొమ్మన్నను సలఁడు చేసికొనుటకు సిద్ధముగనుండెను. ఒకటిచేసి రెండవది మానినపక్షమున వారి కనుమానము కలుగఁగవచ్చును. చేసినరెండును జేయవలయు; మానినరెండును మానవలయు. చిత్రభానున కప్పుడు విషమపరిస్థితులు తటస్థించెను. తాము తొప్పెట్టిన కార్యములన్నియు ముగిసినపిదపఁ బ్రధాములు చేయవచ్చునని చెప్పినవో వారికి విశ్వాసముండదని భయము. అందుచే నెద్దియుందోచక యతఁడు వెంటనే యుత్తరమీయకమనో వేదనము బడుచుండ వానిచేష్టలంబట్టి మనోగతభావమెఱింగి రుద్రభట్టు “దండపాణి కిల్లనియె, దండపాచీ! నీనంకల్పము మంచిది. ‘శుభస్య శీఘ్ర’ మ్మృదు నారోక్తినిబట్టియు, నాలస్య మమృతం విష, మనున్యాయమునుబట్టియు నిట్టివి వెంటనే జరుగుటమంచిది. కాని యవి క్రొత్తవారివిషయమునఁగాని, మీనంటిపూర్వపరిచితుల విషయమునఁ గావు. మాటయే ప్రధానముగాని మానవంతులకుఁ బ్రధానము ప్రధానముగాదు. పసుపుం గుంకుమ పండ్లు దెచ్చి యెండొరుల కిచ్చి పుచ్చుకొనుటచేత ననుకొన్నమాటలు సిరమగునా? కానిచోఁ గార్యములు భగ్నమగునా? అగ్నిసాక్షిగఁజేసిన ప్రమాణముల కన్నఁ బ్రధానములు బావత్తరములా? ఇది యొకముచ్చట. అదియు నాఁడువారిముచ్చట. మగవాండ్లు దానింగూర్చి యంత వట్టింపులు బట్టఁగూడదు. కాబట్టి కాలాంతరమున నన్నిముచ్చటలు దీర్చుకొనవచ్చును. ఇది విషమనమయము. తాంబూలములు పుచ్చుకొనుటకైఁ బదుగురు బెద్దమనుష్యులు వచ్చుటకు వీలులేకతరుణముగదా యిది! పదిమంది జేరి వెల్లడిగా జరుగవలసిన శుభకార్యము చాటున మాటున జేసికొనుట యేటితగవు! కావున సర్వవిధముల నిది కాలాంతరమునగావచ్చును. మీఁద మీయిష్టము.”

అదివఱకేమియుఁ దోచక యేమియు త్రరముజెప్పుదునాయని నందిగ్ధవనస్కుడై యున్నచిత్రభానునకు రుద్రభట్టు పలుకులు శ్రేయము గొలిపెను. అప్పులుకు లూతగాఁగాని చిత్రభానుఁడు వారినుద్దేశించి “విజయ నేనుఁ డెక్కడికేగును? కర్పూరమంజరియెక్కడికగును? ప్రభాసములు కాకపోవు. వివాహములు, గాకపోవు. వివాహము ప్రభాసముగాని, ప్రధానము ప్రభాసము గాదు. చంచలచిత్తులకు మాటలకడలేనివారికి బ్రధానములుగాని మనకేల? ఈమహాత్ముఁడు సెలవిచ్చినట్లు గాలాంతరమున గావచ్చు” నని పలుక వచ్చి పాణి “యిప్పుడు చేసికొనినందువలనఁ దప్పేమి” యని మెల్లగాఁ బలికెను. “నామాటయెటులున్నను జిన్నవాడైన మాతమ్ముని కోర్కె దీర్చుట సర్వోత్తమము” అని దండవాణి వాచుచున్నది. వాచుకొట్టిన పట్టు వదలకపోవుటచే సమయము దాటించుటకు రుద్రభట్టు “నరే! అట్లే యగుగాఁక! ప్రధానమునకైన మించిముహూర్తముండవలయు. నేనా సుముహూర్తము బెట్టి మీకుం దెలియబరచెద. ఇది మీకిష్టమేకద?” యని పలికెను. “అహ! మాకిష్టమే” నుని వారిరువురు సంతృప్తులై సెలవుఁగైకొనిపోయిరి. వారు వెనలినవిదన రుద్రభట్టునకును జిత్రభానునకును నీక్రిందవిధమున సంభాషణము జరిగెను.

చిత్రభాను:—స్వామి! నేనిప్పుడు పితాచమునకు సముద్రమునకు నడుమనున్నాడను. ముందరకువచ్చిన దయ్యము మింగును. వెనుకకుఁజోయిన సముద్రతరంగములు ముంచి చంపును.

రుద్రభట్టు—ఏ మట్లనుచున్నాడవు?

చిత్ర—వచ్చిపాణికోరిక దురలముగా నున్నది. కర్పూరమంజరి మనస్సుచందము నేనరయలేదు. అది వీనిపై వలపు నిలుపునో లేదో తెలియదు. అది వీనిఁగూర్చి మేలుపడదేని పండఁబాటిన పాల

మెండబాటివట్లు గార్యమంతయు భగ్నమగును. వీరు ప్రధానమిప్పుడే చేయవలెననుచున్నారు.

గుడ్రి—ఇందుకా యింతబెంగ? మానవుడు కష్టసమయముల యందే ఫీరోదాత్తుడై, తన మనశ్చక్తినిఁ జూపవలయును. తొందర పడక బెంగగొనక కలఁతనొందక నగుడు నిర్మలమగు తటాకజలము వలెఁ బ్రవిమలమనస్కుడై యుండెనా యెంతెంత కష్టసమయము లందును మబ్బులేని యాకాశమున సూర్యోదయమైనట్లు చక్కని యుపాయములు తోచును.

చిత్ర—అది యేమియులగు మీకు సాధ్యముగాని మావంటివగుసారులకు సాధ్యముకాదు. కష్టసమయము రాఁగానే మనస్సు నిష్పాద్రాక్తికొనఁజొరవలెఁజంచలమై చూలోచనకన్హమైయుండును. కావున నిప్పుడు నాకేమియుఁ దోచకున్నది.

గుడ్రి—నీ కూతురు మనోరథ మేమో తెలిసికొనకయే నీ వింత కలఁతబెందనే? ఆమె నీకోరిక నిరాకరింపకపోవచ్చును. ఆమె నడిగిరమ్మ. కార్యము సఫలమయ్యెనా సరే! కాదేని నాటి కొకయు పాయ మూహింపఁజాలమా ?

చిత్ర—అట్లయిన నే నామెనడిగి వత్తునా ?

గుడ్రి—ముందుగా నీవడుగుట యుక్తముగాదు. ఆడుబిడ్డలకుఁ జిన్ననాటనుండి తల్లిదగ్గరఁ జనవులు మెండు. కావున నామె మనోరథ మేమొ తల్లిచే నడిగింపుము.

చిత్ర—సిగ్గుపెంపునఁ దల్లికిఁ జెప్పనిపక్షమున ?

గుడ్రి—అంతకన్న నెక్కుడు మచ్చికయుఁ జనవులుగలవారు చెలిమికత్తియలు. చంద్రికను మల్లికను వేఱువేఱుగఁ బిలిచి రహస్యముగ నడుగుము. రాజపుత్రికల తలంపులకుఁ జెలిమికత్తెలు నాపుడు బరిణాలు.

చిత్ర—అట్లయిన నేను తద్విషయప్రయత్నముననుండెద.
ఇవియన్నియుఁ దేలినతరువాతనే మనము సుముహూర్తముగూలు
నాలోచింపవచ్చును.

రుద్ర—నీకూఁతురు రాచనగరములో నెన్నదికదా! మీనె
య్యము లంతకంత కెడమగుచున్నప్పుడు మీపుత్రిక శత్రుగృహ
మున నుండుట నీకుఁ గు వారికిని శ్రేయముగాదు. వెంటనే బిలువనం
పుము. పాముపగయుఁ బడగ చుట్టము నగునా ?

చిత్ర—ఔను! ఆమెనిటక దోడితెచ్చట యుభయులకు
శ్రేయస్కరము. అట్లచేసెద.

అనియాతని వీడ్కొని చిత్రభానుఁడు దీర్ఘాలోచనావశంబున
మెల్లమెల్ల నడుగు లిడుకొనుచు సభ్యంతరమందరమునకుంజని యందు
మణిం గాంచి కర్పూరమంజరిని వెంటనే విలిపింపుమని యానతిచ్చెను.
అట్ల కాక యని యాజ్ఞ చుంది కామల్లికలఁ బిలిచి “రాచనగరమున
కరిగి బాలికం దోడితె” మ్మని సెలవిచ్చెను. సెలవిచ్చుటయ తడవు
గా వారిరువురు నచ్చోటికింజనిరి. ఆలోచన నిందుమణికోఁ జిత్రభా
నుఁడు గృహకృత్యంబులంగూర్చి కొంతముచ్చటిలచి కర్పూరమంజరి
మాటయెత్తి ప్రసంగవశమున నిట్లనియె. “బాలిక వివాహయో
గ్యమగు వయస్సును బ్రాపించినది. ఇంక మనమాలసింపక వరాన్వేష
ణమునకుఁ గడంగవలయు.

ఇందుమణి—నానోటితో నేననఁగూడదుగాని దానిం జూచిన
వారందఱు నిది సర్వలక్షణసంపన్న యగుకన్య. దీని కనుకూలుఁడగు
వరుఁడు లభించుట కష్టమని పలుమాఱు నాతో ననిరి.

చిత్రభాను—అన్ని లక్షణములు నొక్కచో గుమిగూడియుం
డునా? చెలుకునకుఁ గావలసినంత తీషియన్నదిగాని పండ్లు లేవు.
పనసపండు గర్భమున రసవంతములైన తొనలుండును.

మీదిభాగము మిక్కిలి మోటగానుండును. విశేషించి పచనకుఁ బూవులు లేవు. మామిడికి జీడియుండును. సీతాఫలమునకు లెక్కలేనన్ని గింజలు. భానునియందు దుస్సహమైన వేడియుండును. చంద్రునియందు గల్గి శైత్యముండును. అట్లే పురుషులయందు నొక్కడు 'సత్కులప్రసూనత' గలిగియుండును. ఒకఁడు చక్కదనంబున కిక్కయగును. ఒకఁడు గానమునకు సానమగును. ఒకఁడు మాటలలోఁ దేనె తేటలు గురిపించును. ఒకఁడు విధ్యానిధియై పుంభావసరస్వతీయగును. ఒకఁడు వాక్పటిమలో నపరశేషుఁ డనిపించుకొనును. ఒకఁడు మేటిను గంటిమికిఁ బేరువడును. ఒకఁడు సౌజన్యమునకు భాజనమగును. ఇన్ని శుభలక్షణములు నొక్కచో నుండునా? అది యసంభవముగాదా? అందుచే నేవోకొన్ని శుభలక్షణములు జూచి వర్గనిర్ణయము జేసికొనవలయును.

ఇందు—అక్షణములు మీకును నాకును నచ్చవచ్చును. బాలిక మెచ్చవలదా?

చిత్ర—మెచ్చకేమిచేయును? దివ్యోషధుల నెన్నిటిలో గలిపి వైద్యుఁడు మాత్రజేసినట్లు బ్రహ్మదేవుఁడు నమస్తశుభలక్షణములు గల పురుషునిఁ గ్రొత్తగా మనకన్యకకొఱకు సృష్టించవలెను!

ఇందు—ఇదివఱకే సృష్టించబడియున్నాఁడు. క్రొత్తసృష్టితోఁ బనిలేదు.

చిత్ర—అట్లయిన బాలిక యెవనిమీఁద మనసునిలిపినదో చెప్పఁగలవా?

ఇందు—ఇంతవఱకు నే నెఱుఁగను. ఇదివఱకే సృష్టిపఁబడి నాడని మాటవరుసకంటిని.

చిత్ర—వజ్రపాణియని యొక సేనాపతి యున్నాఁడు. వాని నెఱుఁదువా?

ఇందు—నేనెన్నడుఁ జూడలేదుఁ వినియుంటిని.

చిత్ర—అతఁడు నేనాపతియగు దండపాణితమ్ముఁడు. అతని వంశము మంచిది. స్థితిమంచిది. ప్రియముననున్నవాఁడు. అతనికిచ్చి వివాహముచేయవలెనని నాకోరిక. అతనిం జేవట్టుమని బాలికతో నీవు నొక్కి చెప్పుము.

ఇందు—చెప్పెదనుగాని నామాటయందు దానికి విశ్వాసము లేదు. మల్లికకు దానికి నత్యంతమితి. దానిచేతఁ జెప్పింపుఁడు. బిడ్డ మాత్రము యుక్తాయుక్త మెఱుంగదా! మంచిసంబంధమైనచో నది యేల నిరాకరించును ?

చిత్ర—మంచిదనుట నిస్సంశయము. నీవు చెప్పినట్లు మల్లిక తోగూడ మాటలాడెదను.

అని సంభాషణ ముగించి యావలకు జనెను. సంభాషణల మగునప్పటికి మల్లికాచంద్రికలు కర్పూరమంజరిం దోడుకొని గృహ ముంజేరిరి. రేయి భోజనమైనతరువాతఁ గర్పూరమంజరి పెండలకడ బండుకొనెను. ఆమె నిద్రఁవోవగాఁ జూచి చిత్రభానుఁడు మల్లికను దన పడకగదిలోనికిఁ బిలిచి వీటపైఁ గూర్చుండఁబెట్టి కొంతసేపు దాని సేమమరసి రాజాంతఃపురమందలి వార్త లేమని యడిగి కొం దొకపడికిట్లనియె—“మల్లికా! నీయెదుట నిన్ను తొగడఁగూడదు గాని నీవు నిజముగా గుణపుష్పములతో నిండిన వల్లికవు. ముద్దుల మాటగట్టు నీమొగముఁ జూచినను గ్రహ్మతేనియలొలుకు నీపలు కులు విన్నను హృదయంగమములయిన నీగుణములు జూచినను నాకు బ్రహ్మాదేవునిఁ దిట్టబుద్ధి. ఎందుకలదువా? మతిలేని యామునలదయ్య ము బహులక్షణసంపదగల నిన్ను నేదో యొకమహారాజ గర్భమునఁ బుట్టింపక నేవకురాలిఁగా జేసినాడని. ఆవెట్టిముండకొడుకు చేసిడి సృష్టిలో నిట్టివి వందలకొలఁది గలవు. నిన్ను ప్రోత్సము చేయుటకుఁ

గాదు నే నిట్లనుచుంట. యధార్థము నాకడుపులో దాగదు. చెడ్డయైన మంచియైన కుండ పగులగొట్టినట్లు వెంటనే యనుట నాకలవాటు. కర్పూరమంజరి యొక రత్నయే నాకుఁగూఁతురైనదని మఱియొకకూఁతురు లేకపోయెనని చాలాకాలము విచారించితిని. కాని నిన్నుఁ జూచుకొని యావిచారము పోగొట్టుకొంటిని. నీవే నారెండవ కూఁతురవు. అట్లగుటచేత మీ యక్కవిషయమున నీతో నొక్కమాట ముచ్చటించవలెనని పిలిచితిని. బిడ్డ సంప్రాప్తి యావనయైనది, వివాహయోగ్యకాలము పూర్తిచినది. వరాస్పేషణము చేయవలయును. నీ జహ్వాదాని యభిప్రాయము పరిశీలించు నద్దము. అందుచే నిన్నడుగు చుంటి. అది యీవఱకెవ్వనిమీఁద నైన వనను నిలిపినదా? నిజము దాచక చెప్ప?" అనవుడు మల్లిక చిఱునవ్వునవ్వి "ఏమోనండి! నాకుఁదెలియదు. ఆమె మనస్సులో నేమున్నదో నా కెట్లు తెలియునండి" యని బదులుచెప్పెను.

అనుటయు సతఁడు వెండియు నిట్లనియె. "ఓసీ! నీవెఱుంగని రహస్యములు దానికుండవు. దానిమనసులో మాట నీచేవిలో నుండును. చెప్పకపోతివా నన్నుఁ జంపుకొన్నట్లే." యని నిర్భంధించి యడిగెను. "అయ్యో! ఇదేమిపాపమండి. చిన్నపిల్లలము. మాలో మేమేదో పరహాసమునకో మతెందుకో యెన్నోమాట లనుకొందుము. వాటివిషయమై నిర్భంధించి యెట్లుదిట్లుప్రయోగించిన మేమెట్లు బ్రతుకఁగలము? నన్నుమీరు నిర్భంధింపవద్దు" అని నిర్మరముగా నామె బలికెను. "పోనీ! నన్నుఁ జంపుకొన్నట్లే గాఁబోలును. నీవు నాకూఁతురునని చెప్పితినిగదా! నీవును గర్పూరమంజరియుఁ దండ్రిలేని కూఁతురుగుదురు గాక!" యని కఠినముగఁ బలికెను.

అప్పుడు చేయునదిలేక మల్లికమెల్లమెల్లగా నిట్లనియె— "నాతోనామె చెప్పలేదు గాని మున్నామెకు జబ్బుచేసినప్పుడు మాళవరా

జాకుమారుడగు మకరందుడువచ్చి వైద్యముచేసెను. అప్పటినుండి యాతనిమీఁద మనసునిలిపిన దేమోయని నాయూహ. అయ్యగా రూ ! నే నీమాట చెప్పితినిని యాషేతోఁ జెప్పవద్దు. నీనోట నుత్స గింజదాగదు పనికిమాలినదానా' యని గామిఁడ మీబిడ్డయుఁ జందిరికయుఁ గోపించి దెప్పుదురు."

అనవుడు చిత్రభానుఁడు " బిడ్డా ! నీవుచెప్పినట్లు నేనుచెప్ప ను. కాని, నే నొక్కరహస్యము జెప్పెద. అది నీమనసులో నుంచు కొని పనిచేయుము. అట్లు చేసెనా?" యని యడిగెను. "నాచేతనై నపక్షమున నదితప్పకచేసెద" నని యామి యుత్తరమిచ్చెను. అంత టఁ జిత్రభానుఁడిట్లనియె. "బిడ్డా ! మకరందునిమీఁద నిలిచినయామి మనస్సునునీవు తిప్పుటకుఁబ్రయత్నము సేయవలయు. మకరందుఁడు బాధుఁడు. నా స్తికుఁడు. వేదశాస్త్రములు విశ్వసింపనివాఁడు. అట్టి వానిఁజేపట్టఁ గూడదని నీబుద్ధికుశలతకొలఁది హేతువులఁగల్పించి దృఢముగా చెప్పుము. నీవు బుద్ధిమంతురాలవు. ఇటు జెప్పుమటుజెప్పు మని నీకునే జెప్పవలెనా ? ఓసీ ! తెలియకడుగుచున్నాను. మకరం దుఁ జేలాగుండును?"

"ఏలాగుండునని చెప్పనుస్వామీ ! భూలోకమున విహరింప వచ్చిన మన్మథుఁడు. గుణములుచెప్పఁదలఁచితిమా నర్థింపశక్యమే గాదు. దానికిందగిన పరాక్రమము. అందుకుఁదగిన విద్య. ఇదియని యననేల ? అన్ని మంచిగుణములున్నవండి!" యని మల్లికయుత్తర ము చెప్పెను. చిత్రభానుఁడదివిని వెండియు నిట్లనియె. "ఎట్టఁగా బా ట్టఁగా నుండఁగానే నరియా? మేడిపండు మిక్కిలి మెఱయుచుండును. పొట్టవిచ్చితిమా పురుగులగుంపు. ఆకారముఁజూచి యెవ్వరిని వరింప రాదు. గుణములకేమి యెవరిగుణములు వారికుండును. ఎన్నిగుణము లున్న నేమి? వాఁడు మనవాఁడు కాఁడు. బాధుఁడు. పాపండుఁడు.

అట్టివానిం జేపట్టుట పాపముగాదా" అనవుడు మల్లిక "స్వామీ ! మకరందునివిడిచి యేరాజకుమారుని వరింపవలసినదని మీయభిప్రాయము." అని యడిగెను, అడుగుటయు సతఁడు మఱియు నిట్లనియె. "ఆ ఇవుడు మంచిదారికివచ్చితివి. చెప్పచున్నాను విను. ఈపట్టణమున దండపాణియను నేనాపతిగలఁడు. అతని తమ్ముఁడు వజ్రపాణి కలఁడు, అతనిని వరింపవలసినదని నాయభిప్రాయము. అతఁడు సద్గుణవంతుఁడు. బాహుళాలి. సత్కులజాతుఁడు. ఎప్పుడైనఁ జూచితివా?"

అనవుడు మల్లికనవ్వుచు నిట్లనియె. "చూచితి నండి ! నన్నికల్లుమీఁది గంట్లవలె మొగముమీఁద మశూచకము మచ్చలుగలిగినల్లగానున్నయతఁడే కాదా! చూచిచూచి యమ్మాయికొఱకుమంచి పెండ్లికొడుకు నేరినారండి ! అతనియొడలతఁడే కడుపుకొనలేనంతలావు. అతనిశరీరముచుండి చమటలుగారినప్పుడు కొండమీఁదినుండి సెలయేళ్ళు ప్రవహించిన ట్లుండును. అతనిమీసములు మొగము నొకటే రంగుననుండును, వయస్సుచూచినను నలువదేండ్లకుఁ దక్కువయుండదు. ప్రథమభార్య యున్నది. ఆమెవలన నలుగురో ముగ్గురో బిడ్డలుకలరు. ఈ వన్నె పెండ్లికొడుకును జేపట్టుమని చెప్పటకు మాకు నోరెట్లాడును ? మేమొకవేళ జెప్పినను నామె యెట్లు సమ్మతించును? అట్టివివాహము లోకులెట్లు మెత్తురు ? చెప్పటకు మాకే సిగ్గుచున్నది. ఆ పెండ్లికొడుకు నరనను మీబిడ్డయెట్లు కూర్చుండునండీ! వారిద్దఱు కాటుకముద్ద పసుపుముద్దవలె నుండురు." అని పరిహాసోక్తులు వలుకుచున్న మల్లికకుఁ బ్రత్యుత్తరముఁ జెప్పఁదలంచి చిత్రభానుఁడై ట్లనియె; "ఓసీ! శరీరమునల్లగా నున్న నేమి యెఱ్ఱఁగానున్న నేమి ? కొఱకుకొని తిందురాయేమి? వంశము గుణము భాగ్యము చూచుకొనవలెనుగాని రూపమెందుకే ! అట్లయినఁ జైతన్యములేని బంగారపు బొమ్మను బెండ్లాడవచ్చునా? నీయుల్లసోక్తులు గట్టిపెట్టి నామాటవిని

నీచెలికత్తెదగ్గఱ వజ్రపాణిని జక్కఁగా బాగవర్తింపుము. అతఁడు నత్తులజాతుఁడనుము. గుణనిధాననుము. పరాక్రమమున రెండవ కుమారస్వామి యనుము. అతనింజేపట్టిన వీరపత్నియగునుము. అనంతరము వీరమాయగుననుము. కావలసినంత భాగ్యమున్నదనుము. ఒకభార్యయున్నను దానే యగ్రమహిషి కావచ్చుననుము. స్త్రీకింత కన్నఁగావలసిన దేమున్నదనుము. ఓసీ ! ఇన్నిమాటలెందుకు? ఎట్లు చెప్పవలెనో యట్లుచెప్పి కార్యము సఫలముచేసితివా నీకొకరత్నాల హారము వెలలేనియొకముత్యాలహారము బహుమానమిచ్చెదను. నీ మేలు మఱచిపోను."

అతఁడు చెప్పినదంతయు విని మల్లిక "అయ్యా ! మీయాజ్ఞా శిరసావహించి నేనామెతో జెప్పుదునుగాని యామెనామాట విశ్వసించునని నాకునమ్మకములేదు." అని యాయనయొద్ద సెలవుగై కొని మల్లిక శయనాగారమున కరిగెను. "ఈపలుకుముండయే శకున పక్షిలాగున విరుద్ధముగా జెప్పెను. ఇతనామె నాకనుకూలముగ జేయునా" యని తనలో వితర్కించుకొనుచు జిత్రీభానుఁడు పండు కొనెను.

పదియవ ప్రకరణము.

కాశ్మీరాజునైన నికులు వసించుటకు శ్రీనగరమునకుం బడమటఁ బ్రత్యేకముగా నొకపేటకలదు. అందునైన నికులు నేనానాయకులు మాత్రమే వసియింతురు. నైన నికుల దేహపరిశ్రమలకు, వ్యాయామములకు, వారిబిడ్డల యాటలకు ధనుర్విద్యయందు నభ్యాసముచేసి కొనుటకు మల్లయుద్ధములు నేర్పుకొనుటకు యుద్ధవిశారదులగుటకు శుష్కగణములు గావించుకొనుటకుఁ దగు విశాలభూములక్కడ నేర్పడి

యున్నవి. ఉదయాస్తమయముల యందు నై నికులు నానావిధముల యీవ సాధనములతో బహుపరిశ్రమలఁ జేసి నేర్చినవిద్య మటపురా కుండుచట్లు చేసికొనుచుందురు. యోధులు సాధారణముగా విద్యావిహీనులై యుండుటచే గ్రంథపఠనము చేత గాదుకావున బహుపురాణ వేత్తలుధర్మశాస్త్రవిశారదులుచిత్రకథాకథనకుశలురు జ్యోతిశ్శాస్త్ర వేత్తలుచగుబ్రాహ్మణులు స్కంధావారముఁజొచ్చి పూర్వరాజులచరిత్రములు మొదలగునవిచదివి వినిపించియు మనోహరములగుకథలు చెప్పియు వారిమనోరంజనముచేయుటయే గాక వారికిఁబుణ్యముపురుషార్థము నెఱిగించి యుకాయుక్తవివేచన జ్ఞానముఁ గలిగించు చుందురు. అందుచే బ్రాహ్మణులన్నవారికిఁ బరమభక్తి. వారునిజముగా స్వర్గమునుండి భూమి కవతరించిన దేవతలనినమ్మి జోదులు వారియిల్లాండుమిక్కిలివినయంబుగదుర వారికి నమస్కారములుచేసి సన్మానించి యుచితాసనంబులనునిచి శక్తికొలంది ధనధాన్యాదుల నూత్నవస్త్రములనొసంగి సత్కరించుచుందురు. ఆడువాండు, పగలు గృహకృత్యములందగిలియు మగవాండు నానావిధ పరిశ్రమలఁజిక్కియుఁ దీరికలే కయుండుటం జేసి సాధారణముగాఁ బురాణశ్రవణాదు లప్పేటలో రాత్రిలే జగుగుచుండును. పౌరాణికుని వసంతఋతు రాత్రిలయందు వారు చల్లని లేతగాడ్పులువీచు బయల్గయందుఁ గూర్చుండఁబెట్టి నందలకొలఁది స్త్రీపురుషులు చేరి పురాణ మాలకించి యానందించుచుందురు. వర్షకాలమునను, శీతకాలమునను భజన మందిరములయందె యీసభలు జరుగుచుండును.

అత్తతీ నొక్కనాటిరేయి నొకబ్రాహ్మణుఁడు మార్గాయాసమున రోజుచు నొకజోదుగృహమునకుఁ బోయి “అయ్యా! పండుకొనుటకు నాకించుకతావు కొనంగు ధర్మాత్ము లెవ్వరైన నున్నారా? నేను బాటసారిని. బ్రాహ్మణుఁడను. పగలెల్ల నెండలోమలము

మాడి నడచియున్న కతమున మిక్కిలిడస్సియున్నాడను, అడుగులు
పుడపుడబాక్కినవి" యని యడిగెను. ఆగ్రహ యజమానుడగుజోడు
“స్వామీ! మాయరుగుమీఁద మీరు పండుకొనవచ్చును. దయచే
యుడు" అని యుత్తరమిచ్చెను. “నాయనా! నీకెంతైనఁ బుణ్యముగ
లదు. రక్షించితివి" అని యాబ్రాహ్మణుడు తనకృష్ణాజినము నా
యింటియరుగుమీఁదఁ జెట్టి యంగవస్త్రముతో నడ్డికిగట్టిన యిత్త
డిచెంబుఁ దీసి “నాయనా! పాదప్రక్షాళమున కుదకముకావలెను.
చేరువ నెక్కడైన నూయికలదా?" యని పిల్వించెను. “స్వామీ!
అల్లదె నూయి" యని చూప విప్పుడు ముఖహస్తప్రక్షాళనముఁ జేసి
కొని కడుపునిండ నీరుద్రావి మరల నప్పరాతియింటికేజని దర్శన
నముఁ బఱచుకొని యుచ్చైశ్వరముతో మహిష్నుస్తోత్రముఁ జదువ
నారంభించెను. అదివిని జోడులనేకు లచ్చటఁ జేరిరి. కొందఱాశ్లోకము
ల యర్థమడిగి తెలిసికొనిరి. అది ముగిసినవెనుక వారిలో గొండలు
బ్రాహ్మణుని నామధేయము దేశము నామముఁ దెలిసికొనఁగోరి ప్ర
శ్నలడిగిరి. వారిప్రశ్నలకు బ్రాహ్మణుఁ డిట్లుత్తరముఁ జెప్పెను.
“అయ్యా! నాపేరు వేదశర్మ. నాది గాంధారదేశము. అందుఁ దమ
శిలయను గ్రామముగలదు. అది నానివాసస్థలము. ఏమహానుభావుఁ
డు సంస్కృతభాషయందలి శబ్దజాలమున కెల్లనియమముల నేర్పఱు
పఁదలఁచి సర్వబుధజనశ్లాఘ్యుమైన వ్యాకరణ శాస్త్రమువ్రాసిభాషా
ప్రపంచము నుద్ధరించెనో సుశబ్ద ప్రయోగముజేసినప్పు డివ్వని పవిత్ర
నామము ప్రతిపండితునకు మొట్టమొదట జ్ఞాపకమువచ్చునో యట్టిమ
హానుభావుఁడు పాణినిజన్మించినట్టి గ్రామమది. ఆమహాత్ముఁడేగాక
బహువ్యాకరణవేత్తలు, బహువేదపారంగతులు బహుపురాణసంవి
దులు, సకలధర్మశాస్త్రవిశారదులు బ్రహ్మవాదులు, నచ్చటఁ బలు
వురుగలరు. ఆనేతు హిమాచలమగు భరతఖండమందలి నానాభాగ

ములనుండి విద్యార్థులై బ్రహ్మచారు లప్పురికివచ్చి భిక్షుటనముఁ జేసి జీవించుచు గురు శుశ్రూషాపరాయణులై తమకభిమానశాస్త్రంబుల నేర్చుకొని పోవుచుందురు. అది గొప్పవిద్యానత్రము. సరస్వతిగొలుపు కూటము. చదువులకొటారు. కాశ్మీర దేశమున హిరణ్యపురముననాకుంజాట్టములున్నారు. వారింజూడఁదలంచి నేను పయనమై పోవుచున్నాఁడ. మార్గపరిశ్రమమెక్కుడగుటచే నగరమునకుఁబోలేక నిప్పేటలో విడిసినాఁడ. కాని కాశ్మీర దేశమింత యల్పకాలములోనే యింతదుస్థితికి వచ్చుననినేను స్వప్నమందైనఁ దలఁడలేదు. తక్షశిలలోని పండితులందరిండుకై నగచుచున్నారు.” ఈచివరవాక్యములురెండు మెల్లగాననెను. “ఏమి! అట్లుచున్నారేల!” యని పలువురుతోందరతో నడిగిరి.

“అయ్యో పొరబాటున నోరుజాటి యనఁగూడనిమాటంటినే అయ్యో! బాటసారిని పేదబాపఁడను. ఈగొడవలు నాకెందుకు నన్ను విడిచిపెట్టుఁడు. ప్రశ్నలవర్షముతో నన్నుఁదడుపకుఁడు” అని యతఁడుబదులుచెప్పెను.

“స్వామి! అట్లుగాదు. అదియేమోవిన్నదాఁక మామనస్సులు తత్తటపడుచున్నవి. మీరది చెప్పితిరవలయు. మీరుబ్రాహ్మణోత్తములు. లోకులందఱికి మేలుగోరువారు. అట్టివారు మాదురవస్థయేమో తెలుపవలదా? దానికిం దగినప్రతిక్రియఁ జేసికొనుమా? అట్టివారు మీరు నోట పొరబాటుమాటరానియ్యినే గూడదు. మాట వచ్చినదా మూలముట్లఁ జెప్పవలయు” నని వారనిరి.

అప్పుడు బ్రాహ్మణుఁడు బలవంతముమీఁద నిట్లు చెప్పఁదొడఁగెను. “అయ్యో! ఇదిరహస్యము. అయిన మాదేశములో నందఱఁజూచిన రహస్యమే. గాంధారదేశపురాజగు భాగ్యవర్ధనుఁడు కొన్ని దినములలో మీదేశముపై దండువిడిసి జయించి తనరాజ్యమునఁ కాశ్మీరమును గలుపుకొనవలయునని ప్రయత్నము జేయుచున్నాఁడు.

చుట్టుప్రక్కల దేశములనుండి సమరమున ముక్కాకలు దీరినజోడులను రావించి తనసేనలోఁ జేర్చుకొనుచున్నాఁడు. మహాటవులనుండి మదపు పేనుగులంబట్టి తెప్పించి కదనమున కాయ త్తము నేయుచున్నాఁడు. వేసవేలు పారసీకహయంబుల బహుధనములిచ్చి కొనుచున్నాఁడు. పదివేలయేనుగులు, ముప్పదివేలగుట్టపుఁదళము ఏబదివేల కాల్యలము, పదివేల రథములు, రణమునకు సిగ్గమైయున్నవి. పదాతులందఱు నీటజరించుచేపల మింటఁబాతెషపులుగుల సైతము గుఱిఁదప్పక నొక్కయమ్మునఁ గూల్పఁ గల మేటివిలుకాండు. అట్టిసేనతో జయముఁ గాంచవలయునను పేరాసతో మనంబున వెల్లివిరిసిన యుత్సాహముతో నమ్మహాసేనకుఁగావలసిన సకలసంభారములతో నతఁడురాఁగల శరత్కాలమున దండెత్తఁదలంచు చున్నాఁడు. కటకటా! చిరకాలమునుండి స్వాతంత్ర్య మనుభవించుచున్న కాశ్మీరదేశము భూలోకస్వర్గఖండమని పేరువడసిన కాశ్మీరదేశము—హేమచంద్రమహారాజు పరిపాలించిన కాశ్మీరదేశము—నెల్లసిరులకు నిల్లగు కాశ్మీరదేశము—దిక్కుమాలినపడంతివలె నన్యవశపర్తిని యగుచున్నది. రత్నగర్భవంటి యీదేశము మాసామ్రాజ్యములోఁ జేరునని నాకెంతో సంతోషముగానున్నను మీకురాగలదుర్దశఁ దలంచిన నాకడుపుచుమ్మలు చుట్టుచున్నది. మారాజునుగుఱించి వేలుతెఱంగు నఁజెప్పట నాకు ధర్మముగాదుకాని భాగ్యవర్ధనుడనఁగా నెవఁడో యెఱుంగుదురా? పాండవ ధార్తరాష్ట్రులకు మొదటఁ గలిగినమనస్పర్థయను చిన్ని మొక్కను తన దురాలోచన లనెడుదోహదములచేత మహావృక్షముఁజేసి కురుపాండవ వైరమునకుఁ బ్రధానకారణుడై కౌరవకులమున గూఁకటివ్రేళ్లతో నాశనముజేసిన శకునివంశస్థుడు 'స్యాలకోగృహనాశాయ' యను సామెత నిజముజేసిన గుప్తచిత్తుడతఁడు. అతని వంశస్థుడైన యీభాగ్యవర్ధనుడు వానికన్నఁ బడయు

కులెక్కువచదువుకొన్నవాడు. ప్రజలను మంగలములోఁబెట్టి వేచి నట్లు హింసించును. భరింపరాని పన్నులుగట్టును. భాగ్యవంతుల గృహములపైఁబడి దోచుకొనును. ఎదురాడినవారి ఘట్టెలుదీయించి కోటకొమ్మలకుఁ గట్టించును. చక్కనియాడువాండ్రొండఱుఁడన ప్రక్కకుఁ జేరనలసినదె. వానికి నీతిలేదు. ధర్మభీతిలేదు. పాపభయములేదు. శాపభయములేదు. అట్టిరాజుపాలనముకింద మేమెట్లు వేకుచున్నామందురో? విషకినివ్యాయమున బ్రదుకుచున్నాము. వానిమంతులుగటిలమార్గపరతంత్రులు. దేశము పరాక్రాంతమగుట కన్న జనులకుగొప్పకష్టము లేదుగదా! కాటకముల నహింప వచ్చును. ఈతిబాధల నోర్వవచ్చును. అంతఃకలహముల నడచు కొనవచ్చును. మహానూరిమొదలగు ప్రళయరోగముల భరింపవచ్చును. కాని, పరరాజులపాలన మొక్కదినమైన సైరించుట కష్టము. దేశమందలి ధనధాన్యములనెల్ల నతఁడే తరలించుకొనిపోవును. రత్న గర్భలవంటి భూములు చవుటిపట్టలు జేయును. గనులన్నిటిని ద్రీవు కొనిపోవును. తనదేశస్థుల కన్ని గొప్పయుద్యోగముల నిచ్చును. వెయ్యో? జయింపఁబడిన దేశస్థులను బానిసలంజేయును, నోరున్నను వారు మాటాడరాదు. చెవులున్నను వినరాదు. చేరెడు కన్నులున్నను జూడరాదు. హరిసాహసము నమనిపోవును. ధైర్యము తఱిగిపోవును. మగఁటియి మంటిపాలగును. ధైర్యమును వెడలఁగొట్టి భీతి వారి మనస్సుల నాక్రమించును. అపగడుగునకు వారు పరరాజులకుఁ జేతులుపోడించి కోహారులు నేయుదుగు. పరులను బట్టులవలె బాగ డిస్తోశ్రీరాగు లగుదుగు. వెయ్యో! పరరాజు పాలనములోనున్న జనుల మృగములకన్న బులుగులకన్న బుగులులకన్న నికృష్టమైన జీవములే చేరుదుగు. నాశత్రువులకైన నే నెన్నఁడట్టికష్టములఁ గోగను. “జననీ జన్మభూమిశ్చ స్వర్గా దపి గరీయసీ” యననార్యో

క్తి మీరు వినలేదా ? తల్లియు జన్మభూమియు స్వర్గముకన్న నెక్కు
డని దీనిభావము. తల్లినిఁగోల్పోయి బ్రదుకవచ్చును. బిడ్డలు మృతు
లైన బ్రదుకవచ్చును. కులకౌతూహలిన మనవచ్చును. ధనముపోయిన
బ్రతుకవచ్చును. కాని మాతృదేశము పరాకాంతమయినచో బ్రతు
కఁజాలము. ఆదినమే దేశస్థులకు మరణదినము. ఆదినమే యాత్మగౌ
రవంబునకుఁ గడపటిదినము. సర్వసుఖముల కంత్యదినము. ఆదుర్దినము
మీకు రాకపోవుఁగాక ! ఆయాపద మీకుఁ దప్పఁగాక !”

ఈసంభాషణము మొదలు సామాన్యస్వరముతోనే యతఁ
డారంభించెనుగాని వెళ్ళినకొలఁది క్రమక్రమముగా నుత్సాహపూరి
తుండై యెలుఁగెత్తి చెప్పెను. అదివినునప్పు డచ్చట జేరిన సైనికులలోఁ
గొందఱు “హాహా” యనియు, “శివశివా” యనియు, “హరిహరీ”
యనియు “నెంతకర్మ మెంతకర్మ” మనియు సంతాపార్థములైన
పదముల నుచ్చరించిరి. అతఁడు సంభాషణ ముగించిపిదప నందులో
నొకఁడు “గాంధార రాజునకు మన దేశముమీఁద నింతకొపమేల ?
మన మతని కే మపకారముఁ జేసితిమి?” యని తక్కినవారి నడిగెను.
అందుకు వేదశర్మ యిట్లుత్తరముఁ జెప్పెను.

“బ్రకరాజు మఱియొక దేశముపై దండెత్తుటకుఁ గౌణిమవనర
ములేదు. అపకారము చేయనక్కఱలేదు. మీ దేశము దుర్బలమగుట
యొక కారణము. అతఁడు బలవంతుఁడగుట యొక కారణము. అతనికి
గొప్పయాశలుండుట యొక కారణము. కారణము లరయనేల? పెనుచేప
చిఱుచేపం దినును. ముంగిన పాముం జంపును. నర్పము కప్పను
గబళించును. కప్ప పురువులను మ్రింగును. పులి మేకం జంపును.
ఇంద్రాకదానిశాకటి యేమి మహకృతిఁ గావించెను ? బలవంతులు బల
హీనులం జెఱుపుట నై జము. అదియుచుఁగాక కొన్ని జంతువులకు
వలెనే కొందఱుమానవులకుఁగూడ దుష్కార్యాచరణము సహజము

నూలువతాలువెలగల చీర చిమ్మిట బొత్తులు పొడిచి పాడునేయును. పశిశస్త్రమయిన పుస్తకముల జడపురుగులు నాశనముజేయును. కాపున దురాత్ముల కపకారముతోఁ బనిజేడు. అంతియేగాక భూపతుల శాపిశాచగ్రస్తులు. నేలనాలుగుచెఱంగులేలినను వారియాశదీక్షదు. మూడులోకములు హస్తగతములైనను వారి నావహించిన యాశాపిశాచమున నాకలిదీక్షదు. భూమండలమంతయు జయించినవాడు సైతము భగవంతుఁడు తనవిజయము నిమిత్తము నూతనఖండముల సృజించిన బాగుండునని తలంచుచుండును. ఇవియన్నియు నటుండ నిండు! విభీషణుఁడు త్రేతాయుగమందు రావణసైన్యమునందె గాక పృథియుగమునందుఁ బృథిదేశమునందుఁ బృథిసైన్యమునందు నున్నాఁడు. తననెత్తురు తనజాడఁ జూపినప్పుడు తననీడతన్నుఁ బగతురకుఁబట్టి యిచ్చినప్పుడు తనయడుగులజాడయె తననెలవుఁ దెలివినప్పుడు మానవుఁడు పరులచే హింసించబడకఁబోడుగదా ! ”

ఈకడపటిమాటలు కర్ణములం జూటఁబడి మనస్సునకు సూదులువలె నాటెను. “ఎవఁ డావిభీషణుఁడు? ఎవఁడా దేశద్రోహి? ఈ రాజ్యమం దట్టివాఁ డుండఁగలడా?” యని కొందఁ జూచిరి. “శాంతింపుడు. శాంతింపుడు” అని మఱికొందఱు వారిని వారించిరి. వేదశర్మ “కృమకృమముగా మీకే తెలియును. నిప్పులోపలియటక మీఁదఁబెట్టి యిల్లఁటించినను మంటలు పైకి రాకపోవు. ఓపికపట్టి యుండుడు” అని బదులుచెప్పెను. అందులోఁ గొందఱు “స్వామీ! మర్కముపెట్టి మాటలాడి మమ్ముం జంపనేల? ఇంతవఱకుఁ జెప్పితిరిగదా. తక్కినదిగూడ స్పష్టముగాఁ జెప్పుడు. మేము పరరాజులకు దాసులము కాలేము. బెబ్బులులవలెఁ బరసై నికులువచ్చి దేశమాక్రమించి యాళ్ళు కొల్లఁగొనుచుండఁగా మేము చూడలేము. కాశ్మీర దేశముకొఱకు, రాజకుటుంబముకొఱకు, మేము మానెత్తురు ధారవో

యుదుము. ప్రాణములు బలియిత్తుము. ద్రోహులను శిక్షింతుము. విషయము సమూలకముగాఁ దెలిపి మమ్మనుగ్రహింపుఁడు.” అనిపలికిరి.

“అయ్యా! మీరు బలవంతపెట్టుచున్నారు గనుక చెప్పక తప్పదు. మీరాజు చిన్నవాడగుటచే మంత్రులు లంచగొండులై దేశము పరుల కప్పగింపఁదలంచుచున్నారు. మీరాజకుటుంబమునకు వెనుకటి రాజు సహోదరుడైన చిత్రభానునకు సరిపడదుగాని, యతఁ డధికారము వహించునేని, నేటిమంత్రులు తొలఁగింపఁబడుదురేని రాజభక్తిగల దండనాథులు మీవంటి శౌర్యధైర్యముఁగలబంట్లను రణరంగమునకు నడుపుచురేని ఇటువంటిగాంధారరాజులనునూలుమందిని మీరు జయింపవచ్చును. అన్నిబలములుకన్న నైకమత్యబల మెక్కువది. అదియే జయమును సమకూర్చును.” అని సన్నసన్నముగాఁ దన యుపన్యాసము ముగించెను.

ఆమాటలు వానినోట వెడలిసతోడనే “మంత్రులే! మంత్రులే! ఓరి రాజద్రోహులారా ! ఓరి దేశద్రోహులారా ! ఓరి! మీ మొగములుమండ. ఓరీ ! లంచగొండిముండకొడుకులారా” యని కొందఱు దూషింపనారంభించిరి.

“లంచగొండులు ధనమునకై దేశమునైన నమ్మివేయుదురు. వారిని నిలువనీయఁగూడ” దని కొందఱు పలికిరి. “చిత్రభానుఁ డధికారము వహించుట దేశక్షేమకర” మని కొందఱు వచించిరి. “చిత్రభానుఁడు భ్రాతృద్రోహి. వానికధికారమిచ్చుట త” ప్పని కొందఱు భాషించిరి.

ఇట్లు పలువురు పలువిధముల సంభాషించుచు నర్ధరాత్రిమగుటచే నిద్రాప్రీడితులై స్వగృహముల కరిగిరి. వేదశర్మ తెల్లవాలుజామున సైనికుల మనస్సులలోఁ జిచ్చవెట్టి తనదారింబోయెను.

మఱునాఁ డుదయమున సైనికులు లేచి గుంపులుగూడి వేద

శర్మచెప్పిన వృత్తాంతమంతయు బహువిధములఁ జర్చింపఁదొడఁగిరి. అది నిజమని కొందఱు నీలి వార్తయని కొందఱుఁ దమకుందోచిన పోల్కిఁ బలికిరి. “మంతుల నమ్మరా” దని కొందఱు “వారివంటి నజ్జనులు లే” రని కొందఱు వాదించిరి. చిత్రభానుఁడు దుర్జనుఁ డని కొందఱు నజ్జనుఁడని కొందఱు వక్కాణించిరి.

పిమ్మట దండపాణి వజ్రిపాణియు, గదాధరుఁడు శూలపాణి యు నెప్పటియట్ల రాఁగా వారి కావృత్తాంత మెఱిగించిరి. గదాధరుఁడు శూలపాణియు “నిదియెల్లల్ల ఇవి శత్రువులకల్పనలు నమ్మరా” దని గట్టిగా జెప్పిరి. దండపాణియు వజ్రిపాణియు “నిజమని నమ్మరాదు. కల్లయని తో”సివేయరాదు. ఏపుట్టలో నేపామున్నదో మన మేమెఱుంగుదుము?” అని చెప్పి చాటుచాటునఁ దమకావృత్తుల యింకొందఱి యుద్యోగస్తులతో బాలరాజు పరిపాలనము చేయునకు మూలమనీయు, సమర్థుడైవలెన రాజ్యాధికారమువహించిన మేలగుననియుఁ జెప్పుచు వచ్చిరి.

మఱునాఁడు మధ్యాహ్నమున కీవార్త కాటుచిచ్చువలె శీఘ్ర గరమందంతట రేగెను. అత్యుత్సాహముతోఁ బ్రజలందఱు దీనిని గుఱించిమాటలాడు కొనుచుండిరి. ఏమూలఁజూచిన మనుష్యుఁ గుంపులే ఎక్కడనాలకించిన దండయాత్రా విషయమే. ఎక్కడ జర్చించిన మంతుల ప్రవర్తనమే. కొందఱు హేమచంద్రునిఁగూర్చి విచారించిరి. కొందఱు విక్రమ సేనుని దురవస్థకుఁ జింతించిరి. కొందఱు మంతులను దూషించిరి. ఇన్నిమాటలే! ఆఁడువాండ్రుమగవాండ్రు బాలురు వృద్ధులు బిడ్డుకులు పతిచారకులు సర్వజనులు తద్విషయములనే జర్చించుచుఁ బనిపాటలుమాని యుండిరి. ఊరంతయు నట్టుడికి నట్లుండెను. కొందఱు పిచ్చివాండ్రువలె సంచరించిరి. కొందఱు మంతుల యింటిమీఁదఁబడి వారిని గతిన ప్రశ్నములనెడు రాళ్ళతో

ఋష్విరి. దండయాత్రాభయమునఁ గొందఱు నగరము విడిచి పల్లెలకుఁబోవఁ దలపెట్టిరి. కృమకృమముగా నీవార్త రాచనగరుఁజేరెను. వికృమసేనుఁడు తిచ్చవడియెను హర్షవర్ధనుఁడు తల్లికడకరిగి యవ్వార్తచెప్పి యామె నాశ్చర్యసముద్రములో ముంచెను. కొంతసేఁ నామె విచారించి యదికల్పితకథయని కొడుకులతోఁ జెప్పెను. సర్వనయేదో పనిమీఁద నగరములోనికిఁబోయి ప్రజలలో వ్యక్తమగుచున్నయమ్మ హోతాహము భయము స్వయముగాఁజూచి వచ్చినదగుటచే నదిచేతులు ద్రిప్పకొని యభినయముఁ జేయుచు నేత్రవిభ్రమము చేతను ముఖవైలక్షణ్యముచేతను నెఱిగి చిత్రముగా వర్ణింపఁ దొడఁగెను నగర మెల్లఁదెసో నగరునట్టె యుండెను. సేవకులు మిక్కిలి కలవళముపడిరి. గాంధారరాజు దండయాత్ర ప్రతివారి పెదవులమీద నుండెను.

మణివర్మయు మాధవసేనుఁడును బ్రజల కోలాహలమును దమ యభయప్రదానముచేఁ గొంతవఱకు నివారించి యరవిందా దేవికిని వికృమసేనునకును దప్పక చిత్తక్షోభము గలిగియుండునని తన్నివారణార్థము రాచనగరునకు దేవిపిలువనంపకయే పోయిరి. అరవిందాదేవి వారి నెప్పటియట్ల గారవించి గాంధారరాజుదండయాత్రా విషయమున నేదయిన సత్యమున్నదాయని యడిగెను. ఆప్రశ్నకు మణివర్మ యిట్లుత్తర మిచ్చెను.

“అమ్మా! ఇందు లేశమయిన సత్యములేదు. మన వేగుల వాండు గాంధారదేశపు సరిహద్దులనుండి యీనడుమనే వచ్చినారు. ఆదేశము యుద్ధనన్నాహములేక నిస్తరంగమగు సముద్రమువలెనున్నదని చెప్పిరి. అదిగాక మనదేశమునుండి వణిజులు కొందరక్కడికి బోయివచ్చిరి. అక్కడనుండి బేహరమునేయుటకీకక్కడికిఁగొందఱు వచ్చియుండిరి. వారెవ్వరీమాట చెప్పలేదు. ఇదియెవ్వరో రాజు.

కుటుంబమునకు నగరజనంబునకుఁ జిత్తసంతోభము గలిగింపవలెనని పుట్టించినకల్లవార్త. ఇదినమ్మి మీరు, మోసపోకుండు మీమనస్సులు ప్రసన్నములుగా నుంచుకొనుండు. భయము నర్వావయవములపటుత్వమునడంచును. ధైర్యముంజెలుచును. కార్యములనెల్ల విఘాత మొనర్చును. కావున భయమున కెడమీయవలను. మేముగూడ మిమ్ము దోహమునేయుచున్నామని లోకములో నపవాదములు బైలుదేటి నవి. మా విషయమై మేము చెప్పకొనరాదు. మా పూర్వచరితము మాన్యభావము మాఋజుత్వములను గుఱించి సాక్ష్యమీయవలయును గాని మామాటలుగావు. దీనికి మీయంతఃకరణమే ప్రమాణము”

అనవుడు రాజమాత “ఇవి కట్టుకథ లని వికృమసేషునితో మొట్టమొదటనే చెప్పితిని. మీపై మా కనుమానము లేదు” అని చెప్పెను. అమాత్యులు సెలవుగైకొని యంతఃపురము విడిచిపోయిరి.

పదునొకండవ ప్రకరణము.

వేదశర్మపలుకులవలనఁ గలిగిన యలజడి సంపూర్ణముగా నడఁగకమునుపే మఱియొక విషయము రాజకులమునకు మహాందోళనము గలిగించెను. వెనుకటిగొడవ జరిగిన నాలవనాటిరేయి రెండు గడియలుగడిచిన వెనుక రాచనగరు కడకుఁ నొక కొత్త పురుషుండు పోయి ద్వారరక్షకులంజూచి “అయ్యా! అరవిందాదేవి పుట్టినంటనుండి నేనువచ్చితిని. ఆమెజనకుండగు మహేంద్రదేవుండు నన్నతిరహస్యముగా దేవిగారికొక రహస్యసందేశమెఱిగించిరమ్మని పనిచె తత్కారణమున నే నిటవచ్చితిని. నీనువచ్చినపని రాజకులమునకు మహోపకారకముగాఁ బరిణమించును గావునమీరతిశీఘ్రముననారాక

యర్జునుడేని కెతీగించి నర్మనము చేయుంపుడు* అని రహస్యముగ జెప్పెను. అప్పులుకులువిని “మీరేవ్వరు? మీపేరేమి? పాంచలనాయకులైన మహేంద్ర దేవులు మిమ్మును పిరని మిమ్ములకు కావవాలేమున్నది?” అనియడిగిరి. అప్పుకు నవ్వుకుండుడు “నాపేరు సోమభట్టు నేను బ్రాహ్మణుడను. నా చాలరాజు పురోహితు డగు హరదత్తుని పుత్రుడను. నేని గాని నాత్మశ్రీ నేయునుచును. మహేంద్రదేవునకు వివాహకాముని నత్తనాడవ్విను. వచ్చితిని గుఱము నాకాయన కూర్చుండుకొని జూపుమని చూడవచ్చుగ నిచ్చి. ఇదే యాయుంగరము. కాన, యునో, గిరినిజ్ఞోక మీనామెకుని జూపుడు* అని బదులుచెప్పి యప్పుకుండు డుంజునువారి కచ్చెను. రాజభటులు దాని న్గైకొని యంతఃపురమునకునుగడ కరిగి యావృత్తాంతముజెప్పి యడివానికిచ్చిరి. అంతఃపురము నర్మన కెతీగించి యుంగరమామికిచ్చి దేవకకుని బంపెను.

నర్మన గానిం బుచ్చుకొని యుంజునాదేని కడకు బోయి యవ్వార్త కెతీగించెను. ఆదేవి దివములవెలుగున నయ్యంగుళియ కము ముండరిభాగము వెనుక భాగము మిక్కిలి శృంగతో బరిక్షించి చూచి “ఓసీ! నర్మనా! ఇది మజ్జుకునకు వివాహకాముని నా మాతామహులిచ్చిన యుంగుమీ. కొంచు నిరతు తప్పక మహేంద్రదేవునిచేర బంబుబడివడజేయై యుండును. లోపలికి గానిమ్మని చెప్పుము. పురోహిత నందనుడగుటచే నితఁ డ మరల వైదికుడు గావున నన్ను జూడఁగలను అనిదానింబుగవెను. అదియు యథాక్రమముగా నంతఃపురముకుననున నత్తడు క్షౌరపాలకులకును దెలుప వారాధూనుని నగరు బ్రవేశపెట్టిరి. ఒక పృథ్వీకంఠుకిదారి జూప నాజన్నిగట్టు బహుద్వారములు గడచి యభ్యంతరమందిరముం జేరి కిశోరవ్యయసుధ్యుని నున్న యాడుసింగముంబోలి కుమారద్వయ

సమేతయైన యరవిందాదేవి యెట్టయెగుట నిలిచెను. ఆమెయచితాన నంబున నాశనం గూర్చుండఁబనిచి మహేంద్ర దేవునియొడనతల్లియు సోదరులయు బంధుగులయు సేను మరసి యాతని తండ్రిగ్గేను మడి గెను. తనతండ్రి కాలధర్మమునొంచెనని యాతఁడు విన్నవించి యిట్ల నియె. “అమ్మా! నాశండ్రి కర్మధర్మఁడగుటచేతనే మీ తండ్రిగారు మీయొద్దకు నన్నుఁబుత్తెంచిరి. ఆయనయున్న పక్షమున నాయననే పంపియుండును.” అనవుడు దేవి “అమ్మా! మహానుభావులైన మీతండ్రిగారు గణించిరా? సాగుగానయ్యునునా? నంతరించినదని చెప్పనచ్చును. నానివాహహామనే చేయించిరి.” అని వివాహము మాటజ్జి పికి రాగానే తన సూత్రావస్థను చూచుకొని కన్నీరువెట్టు కొనెను. సోమభట్టు దేనిని సరుయోచితముగా సమాశ్వాసించి యిట్లనియె.

“అమ్మా! నావచ్చినకని శత్రుగింపుము. మీ జనకుఁడైన మహేంద్ర దేవుడు భర్తానిహీనయైన నీయొక్కయుఁ బిశ్రువిహీనులయిన మనుమయొక్కయు సేనుమనెను. అరహస్యముగ మీగొక్క మాటచెప్పి రమ్మని నన్నుఁ బుత్తెంచెను. మీరది సావధానముగా నాలకింపుడు. సింధుదేశ నాయకుఁడగు పరంతపుడు కాశ్మీరదేశముపై దండు విడిచువలెనని నంకల్పించి మహోత్సాహముతో మహా ప్రయత్నము సేయుచున్నవాడు. సరితపశబ్దము నేతిబీర కాయగాదు. అతఁడు పరంతపుడే. అతనికి మ్లేచ్ఛులు సమరదోహతులు చండ ప్రతాపులును పానీలులు గురుతలఁచింపులువలెవచ్చి సాయము చేయుదురట. వారికి ప్రభులు పుత్తెములు సేయవక్కఱ లేనట. దోచుకుంటు నెవ్వరొప్పువా? హింసనో కుంతయు వానికిచ్చినం జూచులు. సింధు దేశము నుని న్నియు గురు బీరునడియెఁ గావున నారాజు సేనలో గుట్టిపు దళము మెండుగ నుండును. అవి గుట్టము

లుగావు లేళ్ళుగాని. అదిగాక కాల్పులము గజబలము రథబలము గావలసిసరితేయుండును” అంతవఱకు జెప్పినప్పటికి విక్రమనేనుఁ డందుకొని “దండెత్తువాఁడు సింధురాజున మన్నాడు. గాంధారరాజుని చెప్పి”డని పలికెను. అప్పుడు సోమభట్టు “కాదు. కాదు. సింధు నాయకుడే. దానికిం దిగిన తారా, ఇములున్నవి. లిఖితరూపకము లైన తారాణములు దొరికినవి. కాని వో శాస్త్రజ్ఞానము లోకాను భవము సంపూర్ణముగాఁగల ను హేంబిదేవునివంటి రాజసీతి కోవి దుఁడు తన పురోహితుని శ్రమైక సాధ్యులగు నీపయచమునకుఁ బురికొల్పి పంపునా?” యని యుత్తరమిచ్చెను. అప్పుడు నరవిందా దేవి మిక్కిలి విస్మయమునొంది “ఎవూ! సోమరూపకమగు తారా ణముదొరకినదా? ఎవనువానినంది? ఎవరికి వ్రాసినది? ఎప్పుడువ్రాసి నది? ఏదేది! చూడనిమ్ము” అని మాటవెలబడి మాట వచ్చుకట్లు మిక్కిలి తొందరతో నడిగెను.

అడుగుటయు సోమభట్టు “అమ్మా! ఎవరసనేల! మనచేతులు, మనకాళ్ళు, మనకన్నులు, మనచవులు మారు మనతోడు నీడలవలె మనతో నుండురు. ఆనీడలేమనకు శత్రువులు మన గోడలే మనకు శత్రువులుగదా” యని బదులుచెప్పెను.

అయ్యా! వారి నామధేయములు విరువఱకు లిఖితరూపక దృష్టాంతములు చూచువఱకు నామచిహ్న తత్తఱపాలు చెప్ప నలవి గాకున్నది. కావున నీక్షణమే వాటింబ్రదశ్శించి స్థానమునప్పి భ్రమించుచున్న నామచిహ్నములకు గుదురుపాలు గలిగించుము” అని యరవిందా దేవి వానిం ద్వారపెట్టెను. అప్పుడు సోమభట్టు రసకృష్టా జినముచుట్ట విప్పి యందుండి యొక చుడవనంబు దీసి యానంచులోఁ గట్టకడవటి సొరంగములో నట్టమను నట్లునుట్ల చుట్టబడి రెండు మడతలు గానున్న యొక భూర్లపత్రముదీసి పక్షిమనమున చేతికిచ్చి చమస్తమనెను. అతఁడు దీపముదగ్గఱకుఁబోయి యిట్లు చదివెను.

శ్రీమన్మహారాజాధిరాజ త్రిభువనముల కిన్న రేంద్ర ఘటాపం
చానన పరరాజవేశ్యాభుజంగ సకలనమరాంగణ సార్వభౌమ ప్రము
ఖ బిరుదాంకితులును సింహదేశాధీశ్వరులును నకు స్వస్తి శ్రీ పరంతప
మహారాజుగారి ఉన్మచ్చరశారవిలడ సన్నిధికి కాశ్మీరరాజమంత్రియు
మీసేనకుడునగు చుడవర్మ వలస శతపురస్సరముగా వ్రాసికొన్న
విజ్ఞాపనము-

శార్దూభిక్షుకవేషధారియైన, మీవేగులవానిచేత దేవరవారు పర
మాను గ్రహమున నాకు వ్రాయించి గుఱివలె లేఖనండుకొంటిని. కన్న
లనన్దకొంటిని. పూవుగండవలె శ్రీమున ధరించితిని. ఈసేవకుని
మీఁద నిర్దేశముగా మీంత యుక్తిహము గలిగినందుకు
మిక్కిలి సంతసించితిని. నాహృది చూసండము దెలియజేయుటకు
దగిన మంటలు నే నరకున్నవాడ. మీకు కాశ్మీరదేశము వండెత్తు
గుఱాహలపకుమన్నట్లు వ్రాసినాను. ఆదేశమేపాటిబలము గలదని
యడిగినారు. మీసంకల్పముల్లాఘాపాత్రము ఈరాజ్యము పూర్వము
బలమైనదేగాని నేటికాలమున రాజు చిన్నవాడగుటచే రాజ్యము
దుర్బలముగానున్నది. మానవశరీరమునం నిరవచ్ఛర్గమువలె నీదేశ
మున సంతశ్శత్రువులు బలాఘ్యులు గలరు. వారిరాయిడిచేత నెరుకలు
దొలించినయిల్లువలె నీదేశము శిథిలమైయున్నది. దేశము సారవంతమై
రత్నగర్భులగు భూములుగలదై స్వర్గఖండమువలె నుండుటజేసి బా
హ్యశత్రు లనేకులు దీనిపై గన్నువైచియున్నారు. మాకు ముప్పది
వేల సేనకులు నున్నవలెను. దేశనిత్యుది. సాయము జేయుమని
నన్న మీరు కోరినారు మీచిత్తప్రకారము నేను మీకు దోడుపడి
యెద. నేను కోరుకొన్నచోట నాకు సారవంతములైన పదియగ్ర
హారములు, పదిదిక్షల రూపలు మీరిచ్చెదనని వ్రాయించిరి. ఇరువది
యగ్రహారములునాకు దయాచేయవలెనని కోరుచున్నాను. మీఁద

మీచిత్తము మాచిన్నరాజునుబట్టి మీకప్పగించెన, కోటమీస్వాధీనము జేసెద ధనాగారమంతయుఁ దరతరములనుండిపోగుచేసిన ధనరాసులతో నిండియున్నది. అచ్చట లక్ష్మీతాండవమాడుచు మిమ్ముం బిలుచుచున్నది. మీరువచ్చి యాకలిమించుటయే కొఱత. ఈదేశము మీస్వాధీనమగునేని స్వర్గముమీచేతికిఁగిరివచ్చినట్లు. మేకుపర్వతము మీయధీనమైనట్లు కైలాసము మీగడఁ లోనున్నట్లు అలస్యముచేయకవెంటనే బలములఁగూర్చుకొని రెండు దండపాణియు నజ్రిపాణియు నేఁ జెప్పినట్లు వినగుగాని గదాధగుఁడు శూలపాణియు నాయెంటి కుక్కలు. వాగునాపనుపు దప్పక నేయుచును వారుతమతమ సైన్యభాగములతోవచ్చి మిమ్ముం జేరుదురు. మాధవనే యెఁడుగూడ మనలోనివాఁడె ఆచువురకుఁగూడ మీరు మనపనితీతినవెరుక దగిన పాఠితో పికములిచ్చి సంతోషపెట్టవలయు. మీరు నావేర వీనికుత్తరము వ్రాయునప్పుడు దానిలోనావేరువ్రాయక యశోకపర్థనునకని వ్రాయవలయును. పాములవానివేసమువేయించి నావేసులవానిని మీకాడకీ యుత్తరమిచ్చి పంపుచున్నాను. ఇదేవంశన శతము.

ఇట్లు విన్నవించు మీ విధేయుఁడు,
మణివర్మ.

కుమారుఁడు జాబుబదువుట ముగించినతోడనే యరవిందాదేవి “నాయనా! నీవు మణివర్మ వ్రాత నెఱుఁగుదువుకదా! ఇది యతని వ్రాతయగునా?” యని యడిగెను. “తల్లీ! మణివర్మలేఖనము నే నెఱుఁగుదును. అక్షరములుగుండములై యాణిముత్యములట్లుబుండును సంక్తులువంకఱలేక ముత్యాలకోనలుపఱచినట్లుండును. అక్షరములు మిక్కిలి దగ్గఱగా వ్రాయుట యతనికలవాని పెద్దగ్రంథముచిన్నచోటన నతఁడెమిడింపఁ గలడు. అనైపుణ్యమిందు స్పష్టముగఁ గనఁ

బడుచున్నది. తలకట్టు పొల్లులు తీర్చుటలో నతని హస్తమున కొకా
నొకపింత కాశలముగలదు. అదియునిందుఁ గనఁబడుచున్నది. కావున
సీతాదేవి యతని దేయని నాకుఁ దోచుచున్నది. అనియు త్తరము
జెప్పెను. అదివని యాదేవినిట్లూర్పు విడిచి యీ వ్రాత లెప్పుక మణి
వచ్చెద్యెనెనకుమనఁ గాశ్చీరాజ్యలక్ష్మీ ముఖమున బ్రహ్మమిక్కి
లిచ్చెడ్డవ్రాతవ్రాసెనని నేను దలంచెద అట్లెకానిచో మేరువువంటిదైర్య
మును సముద్రునివంటి గాంభీర్యమును రాజసామాన్య దుల్లభమయి
న సౌజన్యమునుగల మితండ్రిగారే! దారుణముగా నస్తమింతురు!
హా రాజ్యలక్ష్మీ సీతును మాకను ఋణము దీక్షిసదా? మౌనైని నీకు
వినునదోచినదా మమ్మువిడచి పర రాజుని పాలుగాఁదలచితివా పర
మేశ్వరునియను మెట్లున్నదో యట్లు కాగలదు అని పలికి కుమారు
లధైర్య పడుదు రేమో యని వెంటనే శంక దో ప నా ధోరణి
వచ్చింది - యా దేవి వెండియు సోమభట్టు
నుద్దేశించి “అమ్మా! ఇదియెట్లు మాతండ్రిగారికి దొరికినది?” యని
యడిగెను. అందుకు సోమభట్టబ్బనియె. “అమ్మా! ఇది చిత్రముగా
లభించినది. ఒకపాములవాడు కన్యాకుబ్జపట్టణమునఁ దనపాముల
నాడించి ధనమార్జించుకొని యిందదుఁ దిరుగుచుండెను. ఒకనాడు
వాడు తానార్జించినవిత్తముందీసికొని యూరుచివరనున్న కల్లంగడికి
బోయి చెరువులోట్టియలకట్లుద్రావి యొడలుమఱచికొంతసేపు దొరలి
కొంతసేపు నేలబొరలి తెలివవచ్చినతోడనే మరలకొంతద్రావి పు
క్కనున్నవారితో నిర్దేశముగాఁ గయ్యమునకుఁ గాలుదువ్వి వారి
పైఁబడెను. అప్పుడు జట్టుజట్టు పట్టకొని వాండుపోరాడిరి. ఈ భూ
ర్జపత్రిము వాడు తన తలపాగలో జాగ్రత్తగాదాచెను. ఈకలపాము
లో నిలగఁజేసివీడిపోవుటంజేసి యిదివేలంబడెను. మహేంద్రదేవమహా
రాజుగారి వేగులవాండు దేశమందంతట వ్యాపించియుందురుగావు

న నాడు కల్లంగడిలోనున్న యొకచారుడు మెల్లగా దీనిందీసికొని మహారాజుగారికిచ్చెను. ఈభూర్జపత్రముయొక్క చరిత్రమిది. ఇంగు నమ్మకపోవుటకేమియులేదు. అంతయు సహజముగానున్నది. అసంభవమేమియుఁగానబడదు. కావున మీతండ్రిగారిట్లు మీతో జెప్పుమనిరి. మణివర్మను మాధవసేనుని నమ్మి మీయర్థప్రాణము లాతని చేతంబెట్టవలదు. అవి పూలడండలుగావు. కుబుసమూర్ఛిన కోకిలతాచులు. అవి పగడములుగావు, చండ్రవిప్పులు. అవి క్షీరములుగావు, సున్నపునీళ్లు. అవి హంసలుగావు, కొంగలు. అవి గోవులుగావు గోచర్మముఁదాల్చిన బెబ్బులులు. కావున నమ్మమోసపోకుండు. నీప్రాణములు బాలురప్రాణములు విషాగ్నులవలన శస్త్రాదుసాధనములవలనఁ గాఁపాడుకొనునది. ఇది మీనాయకగారి సందేశము. దీనిని రక్షాభరణమువలె మీశిరంబునఁ దాల్చునగు. మహామంత్రమువలె భక్తితో స్మరియింపవలెను. అమ్మా! నావచ్చినపనియైనది. చీకటిపడిన తరువాత నగరుసొచ్చి రేయి యెండుజాములు గాకమునుపే యూరువిడిచి పోవలసినదని మీతండ్రిగారు సెలవిచ్చిరి. నేనచ్చటఁ దెల్లవాటు వరకనుండరాదు. మీ యమాత్యులు మీసేనాపతులు నన్ను బలుసిలుఁగులఁ జెట్టుదురు. మీతండ్రికి బురోహితుఁడనైమీకు హితమాచరింపనచ్చితిని. మేము ఛాండసులము. అలౌకికులము. మక్కకు సూటిగఁ బోవువారిము. దానినవెళ్ళి దానినచచ్చువారము మీసేమమతినికివెంటనే యెఱిగింపుమనిగూడ మీతండ్రిగారు సెలవిచ్చిరి. అందుచే నాకు సెలవొసంగుము.” అనిలేచెను.

అరవిందయు విక్రమసేనుఁడు హర్షవర్ధనుఁడు లేచి వానికి నమస్కరించిరి. “అయ్యా! మేమిగిడియవటకు సేమాముగా నున్నాను ని మానాయనగారితో జెప్పుడు. ఇక్కడిస్థిగఁగలుగనరసి సేనాపతుకుఁ గర్తవ్యమునుగుఱింపి జాబువ్రాసి విశ్వాసముగలబంటునంపెను.

అంతట నడిగితినిని జెప్పెడు. దైవానుగ్రహమున బ్రతికితిమా మరల దర్శనము జేయుదుమని జెప్పము.” అని యరవిందాదేవి వాక్కుచ్చి వానినంపెను.

ఆభూర్జవత్రిము విక్రమసేనుని చేతినుండి హస్త వర్ధనుడు దీసి కొని చమవుకొని “అన్మా! మనము దొంగలగుంపు నడుమనున్నామునుమీ యనిపలికెను. “కుమారా! అదియిటుతెమ్ము. నేనుజాగ్రత్తగాదాచెడి నని తల్లిపుచ్చుకొని మరలమగల దానింజదువుకొని “వత్సలారా! ప్రొద్దవోయినది పండుకొనుడు భయములేదు” అని వారి బాగువులజేర్చి నిద్రపుచ్చెను.

అరవిందాదేవికి జాలసేపు నిద్రపట్టనేలేదు. తెల్లవాకుజాము న నొకచిన్న కుమకు పట్టెను. అంతలోనే పగతురుకోటవాక్రమించి విక్రమసేనునింబట్టుకొని బంధించినట్లు దుస్స్వప్నము రాగా నామె నిద్రలో నయ్యోయయ్యోయని యఱచివగచి త్రుళ్ళిపడి మేల్కొనిలేచి విక్రమసేనుని పాన్పుకడకుఁజోయి కొడుకుఁజూచుకొని యదికలగదాయని ధైర్యముఁదెచ్చుకొని నర్మదను లేపి తనదుస్స్వప్న మంతయు నెఱిగించి మరలఁ గన్న మూసిన నెక్కడపాడుకలవచ్చునోయని శంకించి తెల్లవాఱునఱకు దానితో మాటలాడుచుండెను. తెల్లవాఱిన పిదప నమయోచిత కృత్యములుదీర్చి యాదేవి మణివర్ణం బిలుచుకొనిరమ్మని యొక సేనకునిం బనిచెను.

అతఁడును స్నానసంధ్యావ్యవహారములు దీర్చికొని సముచిత వేషంబుఁదాల్చి రాచనగరుఁజొచ్చి దేవిని సందర్శించెను. విక్రమసేను డామెప్రక్కనుండెను. వారిమొగము లెప్పటియట్ల బ్రసన్నములుగాక వేఱుభంగి నుండుటచే నేదో క్లిష్టవిషయము వారిమనస్సులం బీడించుచున్నదని వృద్ధమంత్రీయూహించి కాకణమడుగఁజోవుచుండ నంతలో నరవిందాదేవి యుచితాననంబున నతఁనిం గూర్చుండఁబనిచి కడ

చినరేయి సోమధట్టు తెచ్చిన భూరరపత్రి మతనిచేసికిచ్చి చదువుకొని మునియెను అసచిహ త్తముడు లేఖ నాచూల్కముగఁ జదువుకొని విస్మితుడై యేమనుటకు నోటమాటరాక వనిననదే చదువును లేఖ దిరుగవేయుచు వెట్టివానివలె నుండెను. అప్పుడరవిదాదేవి వానినుద్దేశించి “అయ్యా! లేఖలోనివ్రాత నీయదియగునా?” యని యడిగెను. “అమ్మా! వ్రాతనాయదికాదు. ఈజాబునెన్నడు నేను వ్రాయలేదు. సింధునాయకుండగు పగంతపురి నేను నివతుయేకాని నాని నెన్నఁడుఁ జూడలేదు. నానికినాకు సంబాధములేదు. కాని యివావ్రాత యచ్చముగ నావ్రాతవలెనే యున్నది. అక్షరములు పొందిక తలకట్లయొక్కయు పొల్లులయొక్కయు లీచునేచువానిచప్పుడెట్లొందునోయట్లే యున్నది. ఇదిచూడనాకు మాయగా నున్నది.” అని యతఁడు బదులుచెప్పెను.

“అయ్యా! వ్రాత నీవ్రాతవలెనున్నదా? అక్షరములు పొందిక తలకట్లతీకు పొల్లులతీకు నీవ్రాతలోనున్నట్లే యున్ననా! కాని జాబు నీవు వ్రాసినదికాదా? ఇదియెచ్చగై న విశ్వసింతురని నీవు చెప్పుచుంటివా? నీపలుకులు శిశువులు నమ్మవలయు. పశువులవంటి జాలిశులు నమ్మవలయు. మశిలేనివారు చమ్మవలయు. ఇట్టిపలుకులు నమ్మటకు మేము వెట్టివాండ్రముకాము. నీవేత్రికిని; నీచేసోదగుడవు, నేవే మాకేడుగడయు, మాచూచు కారినాటకుంటి మమ్ము గొలిచియున్న వాడవు నని నేకంతో విశ్వాసముంచి మాయర్థప్రాణములు నీకప్పగించినందుకుఁ బదిలక్షలహక్కులకు నిగునది మగ్రహారములకు నానపడి మాగొంతుగోయందలించితివా? పిన్న రాజులు బట్టి పగశురకప్పగించఁ దలంచితివిగా! ఇంతకన్నద్రోహమున్నదా? భర్తృవియోగదుఃఖముచ మఱుగుచున్న సన్నఁ జూడవైతివి. తండ్రిలేని పసిపాపని జాలిపడ వైతివి. నీవుబెబ్బులుకన్నఁ దోడేళ్ళకన్న విషవర్షము కన్న ఘాతుక కృత్యముల నేయఁదలంచితివే? నీవు చేయఁదలచుచున్న దో

హమునకు యచుధర్మరాజు నీ నిమిత్తమై క్రొత్తనరకముల సృష్టింప
వలయుగాని ప్రాతనరకములు పనికిరావు. నీ కగ్రహారములే కావల
సినపక్షమున నన్నడిగిన నే నియ్యనా? నూకల నేనియ్యనా? బిరుదుల
నేనియ్యనా? దీనికై గడ్డితినవలెనే? చిరకాలము జీవించితివే. ఎందుకు
నీజీవనము? జగజ్జనులం బీడించుచు సర్పము వేయిసంవత్సరములు జీ
వించును. గదాధరుడు శూలపాణి మాధవనేనుడు మొదలగు నంద
ఱనుగూడఁ జెఱచితివే. అహా! తేనెబూసిన కత్తి యని గడ్డి
గప్పిన గొయ్యి యని యెఱుంగక మేము మోసపోయితిమి.
చాలు చాలు! చిత్రభానుడు పరమదుర్మార్గుఁ డంటివి. అతఁడును
హారాజుగారిని వధించెనంటివి. ఆతనికన్న నీ యాధిక్యమేమి? నీదుశ్చ
రిత్రమువలన నిక నెవ్వరిని నమ్మగూడదను నీతి మేమునేర్చుకొంటి
మి. బ్రాహ్మణుడవు వయోవృద్ధుడవు చిరకాలపరిచితుడవు కావున
మేమూరకుండవలసి వచ్చెగాని నీవెట్టిశిక్షకైన బాతుడిడవు. నీకం
తఃకరణము లేదు. నీకుగుండెలు లేవు. కటికవాఁడైన నీకన్న యో
గ్యుడు. రాక్షసులైన నీకన్న యోగ్యులు చాలుఁజాలు నిక బామ్మ
అని యాగ్రహవిష్టమై యరవిందాదేవి యాతని గడుంగడుఁ దూల
నాడెను. వికీరుసేనుడు “తాతగానూ! మాయమ్మ కోపోద్రేకమున
మిమ్ముం దూలనాడిన దన్నమాటే కాని యీజాబుమీరు ప్రాయని
యెడల నిట్లుఁడుటకుఁ గారణమేమో చెప్పఁగలరా? ఇది యసంభ
వముగాదా” యని యడిగెను. మణివర్మమొగము కళాహీనమయ్యె
ను. చిరకాలమునుండి కడువిశ్వాసముతోఁ దానొనర్చిన నేవయంత
యు బూడిదఁబోసిన పన్నీరయ్యెనని యతఁడు మనంబున విచారిం
చెను. అయినను ధైర్యముఁదెచ్చుకొని యిట్లనియె. “కుమారా!
రాజపత్నియైనందున నీకుంబలెనే నాకుండల్లి. తల్లి బిడ్డలను లోపము
న్నప్పుడు, లోపమున్నదని భావించినప్పుడు, చీవాట్లుపెట్టుటయు క

ము. నేను మహాపరాధముఁ జేసినని నమ్మియామె బాణములవంటి మాటలతో నన్ను నొప్పించె. అందుకునే విచారింపను. రాజ్యమిస్థితిలో నున్నప్పుడు మిక్కిలి యనుమానాస్పదమైన యిట్టిలేఖచేయఁ జిక్కినప్పుడు మీయమ్మయే గాదు— ఎవ్వరైన నిశ్చయించుదురు. ఈయపరాధమును నేను జేసినపక్షమున నామె యన్నమాటలన్నిటికి నే నర్హుఁడనే. నేనీతప్పు చేయలేదని నాయంతరాత్మ యెఱుఁగును; భగవంతుఁడెఱుఁగును మాధవనేచుఁడెఱుఁగును. ఇది శత్రువులకల్పనము. బ్రహ్మసృష్టికిఁ బ్రతిసృష్టిజేసిన విశ్వామిత్రుఁడువలె నావ్రాత కెవరో మిక్కిలి బుద్ధిమంతుఁడు ప్రతిసృష్టి గావించినాఁడు. లోకము లో నెంతెంత నెఱజాణలైనఁ గలరు. పరమేశ్వరుఁడు సృష్టించిన యాకులంబోలిన యాకులు, పండ్లుబోలినపండ్లు మవ్వపుంజగురులుం బోలిన మవ్వపుంజగురులఁ జిత్రింపఁగల చిత్రకారులున్నట్లే హంపంబులం బోలినహంపంబులనిర్మించు శిల్పులున్నట్లే వ్రాతలంబోలిన వ్రాతలసృష్టింపఁగల భూలోకవిశ్వకర్మలు, కలియుగవిశ్వామిత్రులు లోకంబునం గలరు. మీకు నామీద నాగ్రహముబుట్టించుటే వారి సంకల్పము. అందువారు సంపూర్ణముగాఁ గృతకృత్యులైరి. నన్ను మీరు తూలనాడినట్లు, నాయెడనమ్మిక గోలుపోయినట్లు నన్నుఁగొలుపునుండి తప్పించినట్లు వారువిందురేని వారికార్యము నెఱవేఱినట్లు వారానందించును. ఎట్లయిన శత్రువులు సంకల్పసిద్ధులు. తల్లీ! నీవురోషావేశమున నన్నుం దూలనాడినను నేనాగ్రహింపను. నేను మనోవాక్కాయకర్మముల మీయెడ దోసచూచరింపఁదలఁచునేని కాశీమహాక్షేత్రమున గో సహస్రమును వధించినట్లే. కురుక్షేత్రాదిపుణ్య స్థలములలో బ్రాహ్మణహత్యలు చేసినట్లే. నాతల్లింజంపినట్లే. నాతండ్రింజంపినట్లే. ఇంతకన్న నేనేశపథంబులు చేయును ? నన్నుఁగుఱించి నేఁడెప్పుఁగొనుట న్యాయముకాదు. సూర్యచంద్రులు సాక్షులుగా భూ

మృది పంచభూతములు సాక్షులుగా నేనుమీయెడఁ గృతజ్ఞుఁడనై యున్నాఁడను. ఏపాపమెఱుంగను నాచేసిన మేటి నేప బూడిదఁబోసిన పన్నీరై నదనిఁ నాబ్రతుకు హాస్యాస్పదమైనదిని నేను విచారించుచు న్నాఁడను. ఏలయును మిత్రహాద్యధిక్తి గల్గియుండుటచేత నేనావలఁ జిత్తిభానునకుఁ బగతుండునైతిని. అతని మాయలను నురులలోమీరు చిక్కుటంచేసి మీకునేఁ బగతుండునైతిని. ఏమైన నేమి ! మీరున న్నుఁగొలుపుకో నుండి తప్పించిననునరే దూషించిననునరే. రాజకులమునకు నామేనుఁ బ్రాణములున్నంతనేవు నేనుపకారమేకానీ యపకారమునేయును. నాతలఁదెగనేసి మీరు కోటకొమ్మలకుఁ గట్టించి నను నేను విచారించను. 'నామరణమువలనఁ గాశీరైరాజకుటుంబమునకు మేలుగనేని నాజన్మముసార్థకమైనదని నేను సంతోషింతును. నాబుద్ధినాశరీరము, నాచాలము, నాపయస్సు మీసేవకై గడపితిని. కొనయాపిరి యున్నంతనేవు నిఁగిముందునల్లే చేయుదును. ఇల్లునేయనైతినేని బంచమహాపాతకులు వోవుమర్గతులకుం బోవుదును.

ఇట్లుసంపూర్ణమనోవేదనతో సంభాషించియావృద్ధనచివుండువారికడ సెలవుదీసికొని పోయెను. పోవుటకు సెలవిచ్చునియడిగినప్పుడుఁ గూడ సరివిందాదేవి వానితో మాటలాడలేదు. విక్రమనేనుఁగుమాత్రము “మంచిది. పోయిరి” డని పలికెను. మణివర్మ రాజాంతఃపురమున జరిగి చిత్రకథయులయు మాధవసేనునకు గదాధరాదులకుఁ దెలిపి రాజకుటుంబము చిత్తిభానుండు తృప్తినగోతిలోఁ బడి లేవలేక యున్నదని మిక్కిలివిచారించెను. వారును దేవి ప్రమాదమునఁ దప్పదారిందొక్కిరించని నొచ్చుకొనిరి.

మంత్రీవెళ్ళినవెనుక పోవుననుఁడు తల్లితో మణివర్మచెప్పిన సమాధానము ప్రశాంతిమైన సమయమున వెండియునాలోచించుటగియున్నదిని చెప్పెను. “నాయనా ! మిత్రులెవ్వరో శత్రులెవ్వరో

దెలిసికొనుటకు వీలులేనియవస్థలో మనమున్నాము. నామనస్సు చెడిపోయియున్నది. అది చక్కబడినవెనుక నట్లజేయుదము“ అని యుత్తరము చెప్పెను.

పండ్రెండవ ప్రకరణము.

చిత్రభానుఁడు గర్భూరమంజరికి వజ్రపాణిపై ననురాగము గలుగునట్లు జేయవలసినదని తనభార్యతోడను మల్లికతోడను దనవాక్పటిమమంతయు వినియోగించి చెప్పెనుగదా ! తనయాశలన్నియు దానిమీఁదనె సలిచియుండుటచే నప్పనియెట్లు పరిణమించునోయని మనసులో నింతింతయనరాని బెంగబెట్టుకొని యుండెను. “బాలికతో మాటలాడితివా ? మాఁలాడితివా ?” యని యిందుమణిఁ బ్రత్యహముం దొందర పెట్టుచుండెను. మల్లిక గంటఁబడినప్పుడెల్ల “బిడ్డయేమన్నది ? చెప్పితివా?” యని యడుగుచుండును. మూఁడునాలుగుదినములు గడచినతరువాత నొకనాఁ డిందుమణి బిడ్డంబలచి భర్తతనతోఁజెప్పిన విషయమంతయు నామె కఱిగించెను. అదివిని కర్పూరమంజరి యనిష్టమును సూచించు చిఱునవ్వు నవ్వి యూరకుండెను. భావజ్ఞురాలయిన తల్లి యక్కన్యాయతల్లి యల్లముదానివలనఁ దెల్లముగనెఱిగి వల్లభునితో నాప్యతాంతముఁ జెప్పెను. అంతనతఁ డుమల్లికను ద్వరపెట్టి వేధించుటచే నామె కర్పూరమంజరితో మాటలాడి యామెభావమును జప్రిభానునికిఁజెఱిగించెను. “అయ్యా ! మీబాలిక మీనందేశము నాముఖమునవిని నన్ను మొగముపాచునట్లు జీవాట్లు పెట్టినది. బుద్ధిలేదాయని యడిగినది. ఇట్టిసందేశములు తేవలదని నొక్కచెప్పినది. కావున దేవరవార స్వయముగా నామెనడుగుట సమంజసము. మీయెడఁగలభక్తి నైన భయమునైన నామె

మీయుపదేశమును మన్నించి మీకోర్కె దీర్పవచ్చును. ఇది మాకు సాధ్యముగాదు. ఆమెకెవ్వరియెడ గౌరవమున్నదో వారీప్రసంగము చేయవలయుగాని మిక్కిలిచనువుగల మాబోంట్లు చేయఁగూడదు. అసవుడు చిత్రభానుఁడు తలయూచి “సరే ! ఆమె యభిమతము నేనే కనుఁగొనియెడ” నని యారేయి భోజనానంతరమున బాలికయున్న గదిలోనికిఁబోయి సముచితాసనమునఁ గూర్చుండి “అమ్మాయి! నీతోనేనొక్కమాట చెప్పఁదలచి వచ్చితి. స్తిమితమనస్కవై వినుము” అని చెప్పెను

ఎన్నఁడుఁ దన గదిలోనికిరాని తండ్రి యారేయి తనకడకు వచ్చుటచేత సతఁడు తన వివాహవిషయమునుగూర్చి ప్రసంగింపఁదలచి యరుదెంచి యుండునని యామె గ్రహించి యతనికిం జెప్పఁదగిన సమాధానము ముందుగానూహించుకొని ధైర్యముతో నెదుటమంచముఁమీదఁ గూర్చుండెను. అప్పుడు తండ్రికి బిడ్డకు నీక్రిందివిధమున సంభాషణము జరిగెను.

చిత్రభాను—కుమారీ! నేనును నీతల్లియు మున్నుజేసిన పూజలఫలముగా నోచిననోములపంటగా దేవతా వరప్రసాదమువలె మాయదృష్టవశమున లేక లేక యొక్కకుమారితవు జన్మించితివి. నాకు నీవొకకన్ను. నీతమ్ముడు విజయ నేనుఁ డొకకన్ను. అందు నీనే నామనోరథంబవు. నాకిసుల చండమామవు. నాబహిఃప్రాణంబవు. అట్లగుటచే నేను నిన్నొక్కకోరిక గోరఁదలంచి వచ్చితిని. అది నీవు సఫలముచేసెదవో బహుదుఃఖపరంపరచేత నవసియున్న నామనస్సు చెడిపోవునట్లు నిరాశరించెదవో యెఱుఁగ. ఏమనియెదవు?

కర్పూర—తండ్రి! అది వివకుండ నేనేమియు త్రురముచెప్పగలను.

చిత్రభా—బిడ్డా! నీవదివిన్నదే. నీతల్లివలన వింటివి. మల్లికవలన వింటివి. అయినను నానోటఁగూడవిని సమాధానముఁజెప్పు. నీకు

వివాహయోగ్యకాలము పొందినది. తగినవరకుని నన్నేషింపవలసిన భారము నాపైనున్నది. బిడ్డలకు మాతాపితరులకు హితార్థము లేమింక గులు నావులు ప్రపంచమున మఱియొకరు లేకుగదా? అందుచేత మేమెల్లవిధముల నీమేలు నీసుఖముఁగోరి వరనిర్ణయము నేయదుము. స్వయంవరమచుకొని రాచకొలముననున్నది గాని దానివలనఁ గొన్నియరిష్టములుండుటచే నది నాకిష్టములేదు. బాలికలు నవయావ్వనప్రేరితలై పౌర్వాపర్యములు విచారింపక భావికాలకష్టములనెన్నలేక “కన్యావరయతేరూప” వృక్షనసట్లు గేవలము చక్కఁగనమునే చూచుకొని యే దర్శింతునో గుణహీనునో నాస్తికునో కులభ్రష్టునో విద్యాగంధశూన్యునో వరింతురు. స్వయంవరమునఁ బ్రమాదమున కెన్నో యవకాశము లున్నవి. కావున దానిని నే నంగీకరింప. అందుచే మేముచేసిన నిర్ణయమునే నీవు తలయొగ్గి యనునదింపవలయునని కోరుచున్నాను. “మాతృదేవోభవ పితృదేవోభవ” యని వేదముచెప్పుచున్నది. మాతాపితరు బిడ్డల పాలిదైవతములు. వారిమాట యవస్యము గ్రాహ్యము. అట్లగుటంజేసి నీవునామాట ననుసరింతువని నమ్మియుంటి. విశేషించి నీవు తక్కిన రాజకన్యకలవంటిదానవు కావు. కావ్యనాటకాదులేగాక శాస్త్రములఁ గూడ నభ్యసించినదానవు. గుణగ్రహణపరాయణవు. సంగీతసాహిత్య భారంధర్యమున నీకు సాటియగుకన్య నేటికొలమునలేదు. నాబిడ్డ వగుటచే నేను నిన్ను బొగడఁగూడదు గాని నీవిద్యకు వినయము వన్నె వెట్టుచున్నది. ఈనాటికన్యలవలె గర్వము పెంకెతనము నీకడ నున్న పక్షమున నేనట్లు చెప్పటకు రాకనేపోదును.

కర్పూర—తండ్రీ! స్వయంవరమునఁ బ్రమాదములున్నవనట నిజమేకాని దమసుంతి పొరబడినదా? రుక్మిణి పొరబడినదా? తల్లిదండ్రులకీష్టములేని పెండ్లికొడుకును జేపట్టినను సుభద్ర పొరబడినదా?

విద్యావతులైన కన్యకలు మనసులో నెంతవలపున్నను నెంతమోహ పరవశులైనను స్వయంవర సమయమునఁ దమకులగౌరవంబును వరుని యాభిజాత్యమును గుణసంపదను జూచుకొనకపోరు.

చిత్రీభా—బిడ్డా! అందఱు కన్యకలు దమయంతియట్టివా రగుదురా? అందఱు రుక్మిణివంటివా రగుదురా? ఎల్లరు సుభద్రలగుదురా? అవి పురాణములలోని గాథలు. అదియునుఁగాక కవిచాతుర్యమందు మెండుగా నుండును. కవులు గౌరంతలు కొండంతలు జేసి వర్ణింతును. ఆమాట నీవే యెఱుఁగుచువు. దానికేమిగాని నీ వెవ్వరి కొఱకైన మేలుపడితివేమో చెప్పుము. నీవలపున కే రాజకుమారుడైన గుఱియైనవో నది నాకెఱిగింపుము. అతఁడు స్వీకరింపఁ దగిన వాఁడగునో కాదో చెప్పెద.

కర్పూ—ఆవిషయమున నేనిప్పుడేమియుం జెప్పఁజాల. (అని సిగ్గునఁ దలవంచినది.)

చిత్రీ—అమ్మా; మాశవరాజనందనఁడగు మకరందుఁడు నీకునచ్చినాడని కర్ణాకర్ణిగ వింటిని. అయ్యది నిజమగునో కాదో నీవు నాకెఱిగింపుము! నాకడసిగ్గుపడకుము. నీమనోభావము స్పష్టముగా దెల్పుము పెరివాడనుగాను. కన్నతండ్రిని. నీభావము దెలుపుదువేని నేనందున్న గుణదోషము లుగ్గడించెద.

కర్పూ—భావమునకేమిగాని యక్కుమారునియందుఁగల గుణదోషముల నుగ్గడింపుము.

చిత్ర—బిడ్డా! గుణదోషము లుగ్గడింపవలసినదని నన్నడుగుచుంటివా? నీవు విద్యావతివి. గుణ గ్రహణ శక్తి కలదు. అనఁగూడదుగాని నాకన్న నెక్కువచదువుకొంటివి. నీవు గ్రహింపలేని గుణదోషముల నే నెన్నఁగలనా? అయినం దండ్రినిగటచేతను బెద్దఱికము నామీఁదఁ బెట్టుటచేతను జెప్పెదవినుము—మాశవేందుఁడగు

సుదర్శనుడు జాద్ధుడు. మనము క్షత్రియులము. మనము వర్ణాశ్రమధర్మములఁ బాటించుము. వారికవిలేవు. మనకు యజ్ఞములు మొదలగు కృతువులు కలవు. శ్రాధములు మొదలగు పితృకర్మలు గలవు. సంధ్యావందనాది నిత్యకర్మలు కలవు. ఇవి వారికిలేవు. వారు వేదమును బ్రమాణముగా గ్రహించరు. శాస్త్రములు విశ్వసింపరు. పురాణములు కల్పిత కథలందురు. ఆశ్మ లేనందురు. ఉత్తర లోకఫలమును నమ్మరు జగన్నిర్మాణ సురీనుడగు చతుర్ముఖుని కన్నను, విశ్వరక్షణకళాపరిణుడగు నారాయణునికన్నను జగత్ప్రళయకారనుడయిన శివునికన్నను, శాక్యకులై యైన గౌతమ బుద్ధుడై సర్వవిధముల నధికుడని వారు విశ్వసింతురు. ఇన్నిటికన్న గట్టమైన దింకొకటికలదు. వారు సరమేశ్వరుడు లేడందురు. అందుచే నాస్తికులు. ఇట్టి యపవిత్రముగు ధర్మముపదేశించి లోకులను ధర్మభ్రష్టులను బరమపతితులను జేసిన యాగౌతమబుద్ధునకుఁ సభమగతులేగాని యుత్తమగతు లుండవుగా!

కర్పూర—తంకీ! జాద్ధమతసిద్ధాంతములు నీకు సరిపడకపోయినఁ బోవుగాక! నీచెప్పిన దోషములు జాద్ధమతస్తులకడ నుండిన నుండుఁగాక! కాని, లోకోత్తర చరిత్రుఁడును, బరమపవిత్రుఁడును, సర్వదీనజనమిత్రుఁడును నయిన సిద్ధార్థుని నీవట్లుదూషించుట ధర్మముగాదు. ఆమహాత్మునికన్న నుత్తముఁడు నమ్మహానీయునికన్న మాననీయుఁడు—నాదేవునికన్న మహానుభావుఁడు జగంబున మఱియొకఁడు గలఁడా? ఆసిద్ధాంతములు నీవు చదువలేను. వైదికధర్మనిరతు లగు పండితులవలన నిజములు కొన్ని యబద్ధములు కొన్ని వివిధ సాగతధర్మములు నింద్యములని దురభిప్రాయముఁ గలిగియుంటివి. అదివట్టి పొరబాటు. చిత్తగింపుము. అమృహాత్ముఁడు పవిత్రరాజవంశమున జన్మించి మహిమండలమేలుట కర్హుడై యుండియుఁ దంకికొక్కఁ

దేశాదుకయ్య- సమితలావణ్యతారుణ్య సమేతయగు భార్యంగూడి యుండియు- సకలైశ్వర్యసమృద్ధి గల్గియుండియు లోకము పాపభూయిష్టమై యున్నదని విచారించి దుర్గతిపాలగుచున్న మానవలోకము నుద్ధరింపనమకట్టి యాలుబిడ్డలను, దల్లిదండ్రులను, బంధుమిత్రులను భాగ్యభోగ్యములను విసర్జించి చీనిచీనాంబరములకు మాటుగా గాషాయవస్త్రముల దాల్చి, ముత్యాలహారములకు మాటుగా రుద్రాక్షమాలలు ధరించి శిరమున రత్నమకుటమునకు మాటుగా జటాజూటమువహించి, గమగమతావుల నీను కలవంబులకు మాటు బూడి బూసికొని, యుగ్యానననఘంటురోసి వనముల దాసి, మేడలు విడిచి చెట్లనీడల విడిసి, హిరణ్మయపాత్రముల త్యజించి మృణ్మయపాత్రముల భుజించి, పరమనిష్ఠాగరిష్ఠుడై తపంబునేసి, మేను శుష్కింపఁజేసి యిందిరియంబుల గెల్చి, జీవితముయొక్క పరమార్థముం గనిపెట్టెను. ఆమహనీయుఁడు మధ్యమలోకమున కలంకారము. క్షత్రియుఁడగుటచే రాచకొలమాయనవలన వన్నెకెక్కెను. మానవలోకమాయనవలనఁ బవిత్రమైనది. దయాదాక్షిణ్యములే యామహాత్ముచిమతమునకు మూలరాళ్ళు. ఆశాకృసింహుఁడు మూర్తీభవించిన భూతదయయని చెప్పుట యతిశయోక్తిగాదు. భూతదయ యాతనికలే బరముతో నాఁడు దిగ్గమైపోయినదనుట పొగడ్తగాదు. శాంతమామహానీయునితో నాఁడుచితిమీఁద బూడిదయయ్యెనని పలుకుట కవిచాతుర్యముగాదు. ఆయన బోధామృత మాస్వాదించినవారు ధన్యులు. ఆయనం జూచినవారు కృతకృత్యులు. ఆయనమతము స్వీకరించినవారు పవిత్రులు. ఆయనవలన మానవులు పతితులు గారేదు. పతితులు పాపనలయిరి. చురగులు నజ్జన్మలైరి. అపవిత్రులు పవిత్రులైరి. ఆభగవానుఁడు చేప్తున్నాడనిగాని లేడనిగాని చెప్పలేదు. అంత మాత్రముచేత నతఁడు నాస్తికుఁడుగాఁడు, అతనిమతము నాస్తిక

మతముగాదు. అతఁడా స్తికులలో సగ్గిగణ్యుఁ డని చెప్పవచ్చును. ఆ స్తికులమని విజ్ఞప్తిగ మానవులలో ననేకులు సత్యనాస్తికులు, ధర్మనాస్తికులు, దయానాస్తికులు, భక్తినాస్తికులు కలరు. ఆనాస్తికులలో నెందఱో యాస్తికులుగలరు. భూతదయాజితేంద్రియత్వమునను రెండును దన్మతమునఁ బరమసిద్ధాంతములు. ఆమత మవలంబించినవారు జీవహింసచేయురు. “అత్మమస్మిర్వభూతాని” యనుధర్మము వారీయందు స్థిరమైయున్నది. జీవహింసాభయముననే వారు యజ్ఞములు మానిరి.

చిత్రి—అమ్మాయి! జాడ్యమతసిద్ధాంతములు నీతలకెక్కినవే. అవి యెక్కడనేర్చితివి? ఆమతమన్న నీకింతగౌరవము కలుగుటకుఁగౌరణమేమి? గురివెందగింజలు నిప్పులని, గాజపూసలు జాతిరత్నములని, యెఱ్ఱనిపెంకులు కౌపులని నీవు భ్రమించుచుంటివి.

కర్నూ—తండ్రీ! నేను భ్రమించుటలేదు. నేను విదర్భలో నున్నప్పుడు మైత్రేయియను జాడ్యయోగిని తఱుచు రాజాంతఃపురము నకువచ్చుచు బోవుచు శుద్ధాంతకొంతలకు నప్పుడప్పుడు సుగతస్వాములధర్మముల నుపదేశించుచుండెను. అవి నేను మిక్కిలి శ్రద్ధగవంటిని. పిమ్మట నామె పాలియనుభాష నాకుపదేశింప నందులోనున్న దమ్మపదము మొనలకు నుత్కృష్టగ్రంథములఁ జెనెవితని. అదికారణముగా నాకు మహనీయుఁడైన బుద్ధదేవునిమీఁదను వాని మతముమీఁదను సమితగౌరవము గలిగినది.

చిత్రి—సహవాసదోషమున సుశీలురు దుశీలురగుట యాశ్చర్యముగాదు. నీళ్ళకు వస్త్రములకు వాయువునకు వస్తుసహవాసముల నుబట్టి సుగంధదుర్గంధములు గలుగునట్లే మనుష్యులకుఁ గూడ దుర్జనసజ్జన సహవాసమువల్ల దురభిప్రాయ సద్భిప్రాయములు పట్టువడును. ఒకవేళ జాడ్యమతములో నుత్కృష్టధర్మములున్నను జాడ్ధులందఱు సుగుణసంపన్నులగుదురా?

కర్పూ—తండ్రీ! అందఱు సుగుణవంతు లుండరు. కాని మాల వేందుగి డగు సుదర్శనుఁడు లాతివారితో బోల్పఁడగినవాఁడు గాఁడు. ఆయన గుణరత్నాకరుఁడు. అతఁడు తనదేశమున జీవహింస మాన్పించెను. ఆయన నిష్కళంక చరిత్రుఁడు పరమ కృపాళుఁడు ప్రజలించన బిడ్డలుగాఁ జూచును. ఆత్మసుఖముకంటె బ్రజాసుఖ మెక్కువగఁ జూచును. ఎక్కువ పన్నులుగట్టి ప్రజలబాధింపఁడు. బాధ్యమతస్థులమీఁదఁ బక్షపాతము, వైదికమతస్థులమీఁద ద్వేషము లేదు. అందఱ సమానముగఁ జూచుచు. ఆయన కొడుకు మకరం దుఁడు పృథ్వీచూర్గానున ర్తి. తొలికందులిలకు విధేయుఁడు. ప్రజాబాంధవుఁడు. తండ్రివలెనే యతఁడుగూడ రాజ్యనుంసలి ప్రజలలోఁ దండ్రిలేనివారకిఁ దండ్రి. సోదరులులేనివారికి సోదరుఁడు. మిత్రులులేని వారికి మిత్రుఁడు. బిడ్డలులేనివారికి బిడ్డ. ఈవిధముగా వారు సర్వజన శ్లాఘనీయులై, కృపాసముద్బులై, ధర్మతత్పరులై, రాజ్యపాలనము సేయుచున్నారు.

చిత్ర—ధర్మశ్శ్రీయై పరిపాలించుట నీవెఱుఁగితివి?

కర్పూ—నూతనదేశమున నేనున్న కాలములో వారి యాదా ర్యాదిగుణములు దెలిసికొనుట కనేకావకాశములు గలిగినవి.

చిత్ర—అంతఃపురమునందున్న విదేశాంగనకు నీకు లోకము నందలి వ్యవహారము, రాజుల పరిపాలనాపద్ధతులు దెలిసికొనుట కవ కాశము గలిగినదా ? ఎంతో కాలము దేశమందుండి నల్లడలు దిరిగి జనులతోఁగలిసి మెలిసియున్న వారితో తెలియుట కష్టముగదా నీకవ లీలగాదెలిసెనని నీవనినంతమాత్రముననమ్మవచ్చునా? ఏదో యభిమా నమున నిట్లుచుంటివి.

కర్పూ—తండ్రీ! నాపలికినది సత్యముగాని యభిమానప్రేరి తయైనమాటగదా! శత్రువులయందైనను గుణమున్నచో గ్రహించుట సత్పురుషులక్షణము.

చిత్ర) — గుణమున్న గ్రహింపవచ్చును. లేనిచో గ్రహింపబడెట్లు ? పృథ్వితాంశము విను! మకరందునిమీఁద నీవు వలపునిలిపితివో లేదో నీమాటలచే స్పష్టముగాఁ దేటపడలేదు. కాని, వానియెడనీకుఁ గల యభిమానముంబట్టి నీకాతనిపైఁ గూరి మిగలదని నేను నిశ్చయింపవలసినదొచ్చినది. మనము వైదికాచార సంపన్నులము. వారు వేదబాహ్యులు కర్మరహితులు, మనకువారికిం గలయిక యపేక్షణీయముగాదు. నీవు దేవాలయమున కరుగుదువు; వారు దేవాలయములను రోయుదుగు. మనము శివకేశవులను బరమాత్ములుగా నెఱుఁగుము; వారు మనవ్యమాత్రుఁడైన బుద్ధునే మారాధింతురు. నడవడులలో నాచారములలో నభిప్రాయములలో మనకువారికి నమితభేదము గలదు. అట్టివారి మనసులెట్లు కలియును ? పాత్తులెట్లు కలుగును ? సామరస్యమెట్లు కుదురును ?

కర్పూర — తండ్రి ! అన్నింటికి మనస్సుప్రధానము. మనస్సులో నిష్ఠమున్నయెడల నన్నింటి సామరస్యము కుదురును. సంపతులుభిన్నమతస్థులయినను దాంపత్యమును భంగముండదు. భగవత్కృప, భార్యవైష్ణవియైన దాంపత్యములున్నవి. మతములో నెవరెష్టము వారిది. ఎవరియిచ్చవచ్చినట్లు వారు దేవతల నారాధించుకొనవచ్చును. అంతమాత్రముచేతఁ బరస్పరమైత్రికి భంగముండదు. అరమర లేని కూరుములునిలుపుటకు మతిమడ్డము రాదు.

చిత్ర) — బిడ్డా ! నీవు వెట్టిపడుచున్నావు. అట్టిదంపతుల కెన్నడుఁగాపురము సరిగాఁబాసగదు. అయ్యదాసునకుఁబెట్టు నమ్మజంగము నకుఁబెట్టు నన్న సామెత నిజమగును. నీవుజక్కఁడన మొక్కట మెచ్చి యాతని పరింపఁదలఁచు చుంటివి. వరునియందుఁ జూడఁదగినలక్షణ మదియొక్కటియే గాదు. త్రొంచుబాము తలలో వెలలేని మణియుండును. అదిచూపులకెంతో చక్కఁగానుండును. ఈగుణములంబట్టి

దానినెట్టిపెంగలియైన మెడలో హారముగా వై చుకొనునే? దానింబ్ర క్కలోఁ బెట్టుకొని పండుకొనునే? మెఱయుచున్నదంతయు బంగార మనుకొనవద్దు. కస్తూరీపంకముఁబూసికొన వచ్చునుగాని బురదఁబూ సికొనఁ గూడదు.

కర్పూ—అయ్యా! చక్కఁదన మొక్కటేమెచ్చి కార్యనిశ్చ యము చేసికొనుటలేదు. మెడఁదాల్చునది కుసుమమాలగాని కోడ లాఁచుగాదు. మేనఁ బూసికొనునది మృగనాభిగాని, మెత్తనిబురద గాదు.

చిత్రీ—బిడ్డా! చదువుకొన్నదానవు గావున వీరుఁడు బాణ మునకు బాణము వై చినట్లు మాటకు మాట నమయోచితముగఁ జెప్పఁ గలవు. యుక్తునటుంచి నామాటవినుము. మకరందునిపై మక్కువ మానుము.

కర్పూ—అట్లయిన నెవ్వని పాణిగ్రహణము సేయుమందువు?

చిత్రీ—భళి! ఇప్పుడు దారికివచ్చితివి. చెప్పుచున్నాను వి నుము—ఈపట్టణమున దండపాణి వజ్రిపాణియని యిరువురన్నదమ్ము లున్నారు. వారు త్తమతీత్రిములు; చంద్రీవంశజులు. మనము పాం డవసంతతి; వారు యాదవసంతతి. మనకువారికిఁ బూర్వకాలమునుం డియు నిచ్చుకోలు బుచ్చుకోలుగలవు. వారిద్దరు సేనాధిపతులు, అన హాయశూరులు, నిర్వక్తృపరాక్రములు. అందువజ్రిపాణి భుజాబలమున భీమసేనుఁడు, ధరుర్విద్యయందు సవ్యసాచి. సౌజన్యమునందు సహదే వుఁడు, శాంతిమునందు ధర్మరాజె.

కర్పూ—చక్కఁదనమందో?

చిత్రీ—పాడుచక్కఁదనము. వరుసకుఁ జక్కఁదనమే ప్రధాన మా? అది యప్రధానమని నాయభిప్రాయము. అదిగాక యెవరి చక్కఁదనము వారికుండును. కన్ను ముక్కు చెవి నోరు కాలుసేతు

లు వంకరలేక సరిగానుండేనా యెట్టిసరుకుడైన జక్కగానుండును. గుణము ప్రధానముగాని ఎక్కడనమొదలుకు ? తురాయిపువ్వు కట్టి ట్టగానుండును. అండములేదు. చండములేదు. వాననలేదు. అతడు నల్లగానుండును. నల్లగా నున్నంతమాత్రమున యునతీదూఘ్యుడగునా ? అట్లయిన నల్లనివారికి బెండ్లికా గూడదా ? కస్తూరి నల్లనై సువాసనలచేత మాననీయముగాదా ? కోయిలనల్లనై మనోజ్ఞ ధ్వనులచే జగద్వంద్యముగాదా ? ఇంగనీలము నిగనిగకాంతుల నీనుచు నవరత్నములలో నొకటికాలేదా ? భగవంతుండగు పరమేశ్వరుడు స్ఫటికమువలె డెల్లనిమేళు శలవాడయ్యు నల్లనిదాసిని భార్యతిని బెండ్లియాడలేదా ? శ్రీమహాలక్ష్మి బంగర బొమ్మవలెనుండియు నీలమేఘశ్యాముడైన నారాయణుని పరింపలేగా ? నీలనర్జను మారి హరులకు భార్యలతోడి కూటములు చెఱిపినా ? పాంచాలి నల్లనిది; పాండవులూ చక్కనివారు. ఇల్లెన్నో యుదాహరణము లున్నవి. కావున నల్లనివాడనిచోయక వజ్రపాణి జేపట్టుము. అతడు వేయికన్నులులేని వజ్రపాణి. రక్కసులచే బెక్కుసారులు కయ్యముల నోడిపోని వజ్రపాణి. మునిశాపంబును జెందనివజ్రపాణి. హఢ్యములో కమందున్న వజ్రపాణి.

కర్పూ—రాజ్యములేని వజ్రపాణి. పూజ్యులైనవజ్రపాణి యని చెప్పము.

చిత్ర—అమ్మా ! అలాగు నిరసింపగూడదు. అండముకు రాజ్యములుండునా ? శ్రీకృష్ణునకేమిరాజ్యము గలదు ? దుక్కిణీసత్య భామ మొదలగు కాంతలెంతమంది గుణములపెంచు యాతనిచెట్టు బట్టలేదు.

కర్పూ—అయినకిదివఱ కొకభార్యయున్నది గదా !

చిత్ర—ఉండిననేమి ? చిన్నదాసవయ్య నీక పెద్దభార్య వగు

దువు. నిన్ను జేపట్టినపిదప నామె గౌరవము కడముట్టును. ఆమె నీకు దాసియై యుండును.

కర్పూ—హరిహరీ ! తండ్రీ! ఆయన చెట్టబట్టి యెంతో సుఖ పడవలెననివచ్చి సంతానపత్నియై మహాపతివ్రతయై యాతని సేవించిన యిల్లాలిని నేను దాసిగా నేలుదునా ? అట్టిపాడుపని యెన్నడునే జేయను. నాదురదృష్టముచేత నొకవేళ నాతనిచెట్ట బట్టుటయే సంభవించునని నేనాయనకు రెండనపట్నినై యామెకే నేను దాసిని యూజిగములు సేయుదునుగాని యాసాధ్య మనస్సునకు రవంతయేని నొప్పిగలిగింపకు సుమీ ! నీవు లక్ష్మీదేవిని శంకరుని బ్రసంగవశమున బేర్కొంటివి. నారాయణుని యందున్నగుణములు నీవజ్రిపాణియం దున్నవా ? దేవతలసామ్యము పనికిరాదు. దేవికయిన మనస్సుప్రధానము. మహారాజునకు మందిరములుకావలెను. విరాగికి విషనములు గావలెను. మనసునకు నచ్చినవాడే మనస్కరుడు; నచ్చనివాడు నాగుణము.

చిత్ర—ఇంతకు వజ్రిపాణినికు నచ్చె నా, లేదా?

కర్పూ—తండ్రీ ! అడుగుచుంటివి గాన జెప్పెద వినుము. అతనిచేయి బట్టుటకంటె శాశ్వతబ్రహ్మచర్యమున నుంట మేలు.

చిత్ర—బిడ్డా ! నీవాతని చేపట్టుటవలన మనకు గొప్పయుతకార మగును. అదియేకందువేని—వజ్రిపాణియు వానియన్నయగు దండపాణియు మనపక్షమున నున్నారు. నీవు వజ్రిపాణిని జేపట్టుదువేని వారు హేమచంద్రుని పంశమును సింహాసనమునుండి కూలద్రోసి కాశ్మీరరాజ్యమునకు నన్నభిషిక్తుజేయుదురు. నేను పెద్దవాడను. నాలుగై దేండ్లురాజ్యము చేసి పనిపోదును. నాయనంతరమున నీతముడు విజయ నేనుడు రాజగును.

కర్పూ—(చెవులుమూసికొని) హరిహరీ ! ఎంతమాట ! విక

మనేనుని రాజ్యభ్రష్టుని జేయుదురా ? అందుకని నేను వజ్రపాణి పాణిగ్రహణము జేయవలెనా ? నావివాహమునకు చూర్కార్యముచేసిన పయోగింపబడునా ? కటకటా! అట్టిపాపమునిలో నేనెన్నడు బాల్సానను. విక్రమనేనుడు తండ్రిలేనిబిడ్డ. ముందుదత్తమునానికి సాయముజేసి రాజ్యమునుదత్తని సుప్రతిష్ఠితుని జేయుటకుచూచుగా నిట్టి చూర్కార్యము నేనుదగునే ? ఈకార్యము నింపవలదు. దూష్యము, నరకహేతువు. తండ్రి ! అట్టిపని చేసినను నేనుకుము. విక్రమనేనుడు విజయనేనుడు గూడ నా తమ్ములే. ఎవరు గద్దె నెక్కినను నాకు యద్వయ సంతసమే. కాని, పైతృకంబగురాజ్యమునకు విక్రమనేనుడే యర్హుడు. అందు రాజగుటే ధర్మము. ధర్మేతరములగు మాటలు నాకడ జెప్పవలదు.

చిత్రీ—(రోసముతో) నయమున భయమున నే నెన్నివిధముల జెప్పిన నామాటలు నీమనసున కెక్కుకున్నవి. తండ్రికిందుగా దపస్సుచేసినను నీకు మకరందుడు భర్త గాడు. నిన్ను వజ్రపాణికే పెండ్లిచేసెదను జూడు.

కర్పూ—(రోసముతో) తండ్రి! అంతవఱకు వచ్చునేని నాశరీరమున్న కాహుతి జేసెద. అంత కవకాశములేదేని—ఇదిగో! నాచేతి వజ్రపుటంగరము. కర్పూరమంజరీశపమునే నీవు వజ్రపాణికి వివాహము నేయవలయునుగాని, యీమేళ బ్రాణములుండగా జేయజాలవు. ఒకవేళ నీవతనిచేత నామెడలో ద్రాకుగట్టించి సంకల్పసిద్ధుడగుదువేని యది నామెడ కురిత్రొడగునుగాని ముగళరూత్రముగాదు. నీవు శూరుడవు. చలముగలవాడవు. నేను నీకడుపున బుట్టిన కూతును. నీరక్తమే నానాశములలో బ్రసవించుచున్నది. నీచలమే నాలో బ్రసిఫలించుచున్నది. నేను మనస్సుచేత మకరందుని వివాహమాడితిని. దేహముచేత వివాహముగా చేసి, యీదేహ

మితరులకొఱ కృపయోగ పడకపోవుఁగాక ! బలవంతముగఁ జచ్చి మఱియొకజన్మమె తీయెన నతనిం జేపట్టెద.

చిత్రి—బలవన్మరణమునఁ బిశాచమగుదువు.

కర్పూ—వజ్రిపాణిని వివాహమాడి వానిభార్య యనిపించు కొనుటకన్నఁ బిశాచమైనను మంచిదే. రక్కసియైనను మంచిదే. ఆ పెనుభూతముతోఁ గాఁపురమునేయుటకన్న భూతమునైనను మంచిదే. వివాహము సామాన్య మనుకొంటివా? నీయిచ్చవచ్చినట్లు నేయుట కిది బామ్మలపెండ్లి గాదు. రెండుశ్వాదయము లొకశ్వాదయము కావలె. రెండుమనస్సు లొకమనస్సు కావలె. భర్త చంద్రుఁడు, భార్య వెన్నెల. మగఁడు సూర్యుఁడు; మగనాలు కాంతి. గృహస్థుఁడు పూవు. ఇల్లాలు తావి. ఏకమనస్సుతో వా రవినాభావముగ నుండవలయు. బలాత్కారవివాహములు పనికిరావు.

చిత్రి—నీవు చచ్చిననుసరే! వివాహమాడి చావుము.

కర్పూ—ఆహాహా! నీవంటి తండ్రి పరిపంచమున లేడు. నే మృతినొందిననుసరే నీకార్యమైనం జాలుఁగాఁబోలు!

చిత్రి—సరే! జాగ్రత్తగానుండుము. నీవు నాకు భర్మపన్నములు చెప్పఁదొడఁగితివి. దీనిఫల మనుభవింతువుగాక !

అని గాటమగు రోసమునఁ జివాలున లేచి గదివిడిచి యవ్వలకుం బోయెను.

ప ద మూ డ న ప్రి క ర ణ ము.

ఆశాదేవత జగన్మోహనాకారముఁ దాల్చి హస్తమునఁ బహురసభరితమైన రాజ్యఫలంబును బట్లుకొని మొగమునఁ జిలుసవ్వునైనెలలు గాయ “నన్ను మెప్పించితివేని యీఫలంబు నీయదియ

నీయదియ! త్వరపడుము. ప్రియత్నింపుము" అని యూరించుచు బలు తెఱంగులఁ బరిశోల్పుటంజేసి చిత్రీభానుఁడు స్వలాభపరాయణుడై కన్నబిడ్డసౌఖ్యము వీటిఁబుచ్చి నిష్కరుణుడై కర్పూరమంజరి నట్లు తూలనాడి తన శయ్యాగారమునకుం జని నేత్రీములనియెడు ఖాలు ములనుండి యాక్షపీక్షణములను విస్ఫులింగములు చెదిరిపడ మొగము జేవురుబూసిన తెఱంగున శోణమయి భయంకరముగఁ దోఁపఁ బండ్లు పటపటఁ గొఱుకుచు నిండుమణిం బిలిచి తనకుం గూఁతునకుం జరిగిన సంభాషణమంతయుఁ జెప్పి యాశు పెంకెతనమునకుఁ దగిన దండన చేయునట్లు ప్రతినబట్టెను.

ఇందుమణి మిక్కిలి భయపడి కూఁతుకడకుఁ బోయి శాంత వచనములతో నిట్లనియె. "బిడ్డా! మీతండ్రిగారి స్వభావ మెఱిగి యుండియు నీవాయన కంత కోపముఁ దెప్పింపఁదగునా? తండ్రిమాట వినవలదా? పితృవాక్యపాలనము నీవంటి పితృవతయే చేయనిపక్షమున సామాన్యబాలికలు చేయుదురా? నీవు తండ్రిని దిరస్కరించి తివసి లోకమున నెల్లడియైన నది మన కప్రతిష్ఠగాదా? నీవు మిక్కిలి కఠినముగా మాటాడితివట! అట్టి కఠినోక్తులు తగునా?" అని మందలించుటయుఁ గర్పూరమంజరి "అమ్మా! తండ్రిమాట వినఁదగినదే. పితృవాక్యపాలన ముత్తమధర్మము. కాని, వివాహముపేరుపెట్టి నాకు దున్నపోతునో పెద్దపులి నో లేక మఱియొక మోలపశువునో గట్టిపెట్టవలెనని తండ్రిగారు స్వలాభపరాయణులై సమకట్టినప్పుడు నేనాయనమాట నెట్లు శిరమునఁ దాల్తును? ధర్మము చెప్పినప్పుడు తండ్రిమాట గ్రాహ్యము. అధర్మము పలికినప్పుడు గ్రాహ్యముగాదు. తండ్రి యసత్యమాడుమన్న నాడవలెనా? జనకుఁడు సరహత్య నలుపుమన్న నలుపవలెనా? తండ్రి నీతిమాలి వర్తింపుమన్న వర్తింపవలెనా? ఆయన యధర్మము పలికెనుగావున నే నాయన యాన దాటితిని." అని బదులు చెప్పెను.

“బిడ్డా! చదువుకొన్నదానవు. నీకు నేను జెప్పజాలనుగాని యొక్కమాట వినుము! మహాత్ముడైన భీష్ముడు తండ్రినిసుఖము కొఱకు స్వస్థునిరిభిలాషియై వివాహము మానుకొని బ్రహ్మచర్య దీక్షాపరతంబుగై లోకవంధ్యుడయ్యెను. వివాహమేగాదు రాజ్యముగూడ జనకుని సుఖమునిమిత్తము త్రుణప్రియముగాఁ బరిత్యజించెను. రఘురాముడు జనకుని శాసనంబున రాజ్యపరిత్యాగంబుఁ గావించి సుకుమారియైన జనకకుమారితోఁగూడ వనముల కేగి పితృవాక్య పాలకులలో నగ్రగణ్యుడయ్యెను. చెప్పబూనిన నిట్టి వనేకములు గలవు. వారి తెఱంగును నిపును సజనకునినిమిత్తము స్వసౌఖ్యముల నాసింపక యాయన ప్రీతికొఱకు నీదేహము నర్పింపరాదే!” యని యిందుమణి యుత్తరము చెప్పెను.

“తల్లీ! రాజ్యములు వదిలవచ్చును. వివాహములు మానవచ్చును. నేనును వలయునేని వివాహము మాని బ్రహ్మచారిణి నై తపోవసమున కరిగి జీవ సూత్ర జరిపెద. అది తండ్రిగారి కిష్టమగు నేమో కనుగొనుము. కాని, యాసరిపిశాచమునుచూత్రము చేరబట్టెను. వివాహమాడదలచితి నా నామనసువచ్చిన రాజకుమారుని నాకు నచ్చిన గుణములుగలవానిని— నాకడదోయి నలరించెడు లావణ్య వంతుని—రాహ్మయము రంపంపగల రసికశిఖామణిని—నాప్రిణమునకుఁ బోవుచునవాని—నామనోరథము సఫలమునేయువాని— నామేనికి గంపింబూతవలె నుండువాని— నొకలోకవంధ్యుని— గుణులొక్కరిని—సత్కుఁడని, విద్యావంతునిఁ జేపట్టెద. లేదా గార్గివల శాశ్వతి బ్రహ్మచర్య వ్రతమువలచించి నారలుగట్టి కంద మూలములు నాకలములు దిని జడలుదాల్చి మేను శుష్కింపఁజేసి కోరికలు మొఱికి లెత్తకుండఁజేసి పరమ పదమ నందెద. ఈ రెండు దారులేగాని మధ్యమార్గమునేనొల్ల. దాంపత్యమున నెట్టిదో యెఱుఁ

గుదువా? అదియు సుఖదుఃఖములయందద్వైతము. సర్వావస్థలలో నసంగతము. ఉదయమునకు విశ్రామము. ఆజన్మాంతము బరస్పరానంద సంధాయకము. అట్టిదికానిపెండ్లి పెండ్లిగాదు. తల్లీ! ఇన్నిమాటలెందుకు? విదర్భరాజపుత్రీకయగు దమయంతి జగత్ప్రాయ నాయకులు వర ప్రదాతలు మహామహిమాఘ్నమునగు దేవతలువచ్చి తమ్ము వరింపుమని ప్రార్థించినను వారిం గేగిగంటిచూపులనైన దనుపక మానవుడు. తనవలపుకాదు నైన నిషధరాజును వరించెను. మఱి యొక విదర్భరాజపుత్రిక రుక్మిణి తలిదండ్రులు నన్నదమ్ములు, బంధుమిత్రులు తన్ను శత్రుపాలునకిచ్చి పెండ్లిచేయ నిశ్చయించినను వారి కన్నబ్రామి యతిరహస్యమున శ్రీకృష్ణునియొద్దకుఁ దనకునమ్మికగల యొక బ్రాహ్మణుని రాయబారమంపి తన మనోరథమాయన కెరిగించి యాయనచేబలాత్కారముగాఁగొనిపోఁబడి రాక్షసవిధి నే నాయనను వివాహమాడెను. అదిగాక సాక్షాత్తాన రాయణావతారుడైన శ్రీకృష్ణుని యొక్కయు శేషానతారుడైన బలభద్రునియొక్కయుఁ జెల్లెలు, వసుదేవుని కూతురు, సుగుణభద్ర సుభద్ర తన్ను బలదేవుడు దుర్యోధనునకీయఁ దలఁచినను మేనత్తకొడుకగు సర్దునుని వలచి వలపించి పితృభ్రాతృవచన తిరస్కారముఁ గావించి యాతని వెంటఁ బోయెను. తల్లీ! వారి సాదృశ్యమేల తేఁగూడదు? నాచెప్పిన పలుకులన్నియుఁ జక్కఁగఁ బరిశీలించి తండ్రిగారి కోపమును శమింపఁ జేయుము. ఇంత కన్న నాచెప్పునదిలేదు.* అని కర్పూరమంజరి బ్రతిమలాడవచ్చిన తల్లి కుత్తరమిచ్చెను.

పుత్రిక గట్టిపట్టుపట్టియున్నదనియుఁ దనమాటలామె తలకెక్కవనియు గ్రహించి యిందుమణి గూఱుమాటాడక పడకగదికిఁబోయి తనయననయంబులుగూడఁ దనయ యెడనిష్ఠయోజనంబులైనవని యాగ్రహవిష్టంఁడైనభర్త కెఱింగించి యతని యాగ్రహము ద్విగుణముఁ జేసెను.

చిత్రభానుఁడొకఁడు కన్న మూయ లేదు. చాలనేవు తోచక నటునిటఁ బచారుచేసి తానుతలపెట్టిన కార్యము ఫలోన్ముఖమునకు వచ్చినప్పుడు తానెన్నఁడు దలఁపని విధమునఁ గూతురు వలన భగ్నమైనదని చింతించి కార్యసాధనము జేయుట యెటులనా యని పిచారింపఁదొడఁగెను. గాఢముగ నిద్రించుచున్న రుద్రభట్టును మేల్కొల్పి కార్యలోచనమడుగ వలయునని యొకటి రెండుసారులు వాని శయనించిన తావునకుఁ బోవ నమకట్టి యాతనికి నిద్రాభంగము నేయుట యరుచితమని మరలఁ దనఁగోఁదానే నమర్థించుకొని యూర కుండెను. అంతవేళువజామయ్యును. తెల్లవాఱఁబోవుచున్నది. మేలు కొనుఁజోషణోయని కాలపురుషుం. వైచిత్రకేకవోలెఁ గొక్కొక్కోయని కోడకూసెను. ఆకూత్రవిసఁగానే రుద్రభట్టు మేల్కొని యట చేతులు తొపాడఁజేసి కన్నులు నలుముకొని పుష్పదంత పిరచిత మైన మిహిమ్న స్తనము పారాయణముఁ జేసికొనుచుండెను. అప్పుడు చిత్రభానుఁడు సమీపించి యాస్తనము ముగిసినపిదపఁ గడచినరేయి దనకుంబాఁతునటు జరిగిన సంవాదప్రకారము సమగ్రిముగా విన్నవించి యిట్లనియె.

“స్వామీ! మీయాశీర్వచన ప్రభావమునఁ గార్యము దాదాపుగఁ బంటు సద్ధమైరది. పరమమూర్ఖురాలైన నాకూతువలనఁ బోటుపొడచిన సముద్రముపాటువడినప్పుడు వెనుకకుఁ దగ్గినట్లు కార్యము యధాస్థానమునకుఁ బోవుచున్నది. ప్రధానముచేసినంగాని మనకు సేనాపతులు అడుపడరు, వారితోడలేనియెడల మన మిచ్చటఁ జల్లిగవ్వకైన మాటము. బాలికమూఢయై నామాటలద్రోసిపుచ్చుచున్నది. వజ్రపాణి చక్కనివాఁడుగాఁడట. నవతీయున్నదట. మాశవరాజునందుండఁగు మకరందుఁడు మహీతలమున వెలసిన మన్మథుఁడట! అతనినేగాని వివాహమాడదట. బుద్ధి విశేషమున శుక్రబ్రహ్మ

స్వతులను జీరికింగొనని మీరే యుపాయాంతర మన్నేసింది తప్పు వారింబడిన యిక్కార్యమును సరియైన తోరవకుఁ ద్రిప్పవలయును.*

అనవుడు రుద్రభట్టు మెల్లగా “అలాగా! బానిక కడు మూర్ఖు రాలుగానున్నదే. చదువుకొనిన యాడుది, చదువునేటిని మగవాడు పనికిరారని మొదటి నండియు నేను వాదించుచుంటిని. నీకూతురు మొద్దుముద్దియగాక ముద్దులుమాటగట్టునట్లు విద్దియలు నేర్చి పెద్ద పండితురాలయినదని తద్దయు సంతసించితిమిగాని శుకన నీకెదుగు తొమ్ముమీఁది కంపటివలెనుండి సంతాపకాగినియగునని యూహింపవైతివి. నీ స్త్రీ స్వాతంత్ర్య మర్హత' యని మనవు వెట్టివాడై చెప్పెనా? మనువుమాటలు మనముఁ పెడచెనివి బెట్టుటచే మన కూతులు మనముతెచ్చిన మనువుల నొల్లక మన ముచ్చుల సరకు గొనక యిచ్చవచ్చిన తెలుగున మెలగుచున్నాడు. తేలుకకు మెల్ల సాము నకు వినపుత్తి, బెబ్బులికి వాడికోటయెట్టిదో పడఁబడి జడునట్టిది. స్త్రీని నేలఁబెట్టి తాచివేయవలెనుగాని స్వాతంత్ర్య మొయఁగూడదు. వారియెడ జాలిపడఁగూడదు” అని చేతులతో నభినయించుచు మొగముఁ ద్రిప్పచు వెండియు నిల్లనియె “వివాహము నామొగానికి స్వతంత్ర్యభావమా? తావలచినవానిని బెండ్లి చేసికొనుట? ఇక్కణి తోను సుభద్రతోను తనకు సామ్యమా? నక్క యెక్కడ, జేసలోక మెక్కడ? తల్లిదండ్రులు తెచ్చిన సంబంధ మంగీకరించి చచ్చినట్లు పడియుండవలసినదే గాని యాడుబిడ్డవలపులు గిలపులు నిలిపి మనసు వచ్చిన వానిని బెండ్లియాడుట? పూర్వకాలపుమాట నేను చెప్పను గాని యీ కాలమున స్వయంప్రపంచముగా నాడుపిల్లలను చూపులకు నచ్చినవానిని దగుల్కొని పోవుటయే. ఈవెట్టి యాగడములు సాగనీయఁ గూడదు. రాజా! నేనింత కఠినముగాఁ బట్టినది నీ మనసులో వేటువిధముగాఁ దలఁపకుము నాబిడ్డయుకటి నీబిడ్డయొకటిగాను

అదియే నాబిడ్డయగునేని, నీ తెలింగున నాతో వితండ వాదమునేయు
నేని దాని శరీరము ఖండఖండములుచేయనా? ఇట్లనుట చేత నీబిడ్డం
జంపుమనుటగాదు సుమీ! నామనస్సు మండిపోవుటచేత నిట్లంటిని.
ఇందు కొక్కటే యుపాయమున్నది. కాలహరణమైన గార్యము
చెడును. దండపాణిని వజ్రపాణినిబిలిచి ప్రధానముచేయుదము. కర్పూ
రమంజరివివాహమున కంగీకరించినదని మనమువారితోఁ జెప్పుదము.
అబద్ధమెట్లుచెప్పుదునాయని నీమనస్సుశంకింపవచ్చును ఇట్టివిషయమున
శంకలుపనికిరావు. మనము తెల్లవాఱలేచి యెన్నియబద్ధములునుడుపుట
లేదు? రాజనీతిక సత్యము కన్నతల్లి. సత్యమునవలీతల్లి. రాజనీతి యన
త్యమునఁబుట్టి యసత్యమునఁ బెరుగుచున్నది. అది యసత్యాత్మకమే
రాజయినవాఁడు రాజనీతి నవలంబింపకతప్పదు. ప్రాణవత్త మాన
భంగములందు సూన్యతంబువిడిచి యాస్యతంబు నాశ్రయింపవచ్చునని
భగవానుడైన శుక్రుఁ డుపదేశింపలేవా? అందుచేత నిశ్శంకముగా
మన మసత్యమును సత్యముగా మార్చి మాటాడవచ్చును. ప్రసధా
ముచేయుదునని వారికిఁ జెప్పింపుము. ఎల్లుండి మిక్కిలి మంచిది.
తిథివారసత్వములుసరిగాఁ గుదిరినవి. తారాబలచంద్రబలములు సమ
కూడినవి. ఆదినమునఁ దప్పకప్రధానముజరుగునని వారికిం దెలుపుము.
అతిరహస్యముగా జరుగవలెననిమాత్రము చెప్పుము. వానిసన్నిధిని
సీవూరకుండుము. కర్పూరమంజరి నమ్మితించినదని నేనే చెప్పెద.
వానితో నిన్నేవలచినదనిచెప్పెద. నీదర్శనమున్నకై నీరీక్షించుచున్న
దనియెద. నీచేయిబట్టెడుభాగ్య మెప్పుడు లభించునాయని యువ్వి
హ్వరుచున్నదనియెద. నీపేరే యామెకు హరినామస్మరణమనియెద.
నీవిజయములే పాడుచున్నదనియెద. అదియిదియన నేల! ఏమనవలెనో
యన్నియు ననియెద. భగవంతుఁడు కపటోపాయములకు గట్టితలయి
చ్చినాఁడు. వాటిని వాగూపమున వెల్లడించుటకు నాలుకనిచ్చినాఁ

డు. ఆశక్తి నీకింగ వినియోగించెద.” అని నిశ్చంకముకఁ బలుకుచున్న రుద్రభట్టును జూచి చిత్రీభానుఁడు “స్వామీ! ఎటువంటి కిష్ట మార్గములైన మీబుద్ధిరథము ని రాఘటసంచారముఁ గలిగియుండును. చికిలిచేసిన కత్తివంటి మీబుద్ధి యెట్టిసంకటారణ్యములైన ఛేదించును. మీమాటలు నిషాదముచే జడములైన నామనస్సునకు నవయవములకు నెంతో చైతన్యముగలిగించినవి. మీరుచెప్పినట్ల జేసెదఁగాని కొట్టకొనకు మనము వివాహముచేయకపోవుదుమేని నండపాణియు వజ్రపాణియు మనము వంచిందితిమని యాగ్రహించి యెదురుతిరిగి యపకారము సేయరా? ఈలోపున బాలికయభిమతముఁ దెలిసికోపించి కార్యభంగము సేయరా? బాలిక యీవార్త విని యాత్మహత్య చేసికొనదుగదా? ఈమూఁడుశలకలు నామనంబును బీడించుచున్నవి. దీని కేరియుపాయము?” అనిపలికెను.

నిశ్చంకహృదయుఁడైన రుద్రభట్టు ప్రత్యుత్తరమునకై వెనకుకొనక తక్షణమే యిట్లునియెను. “కర్పూరసుంజరికి వానిపై వలపు లేదనుమాట లోకమునఁ బొక్కకుండ మనము గోప్యముగ నుంచవలెను. ఈవార్త మనలోఽర్థముకావలెను. ఎన్నరియోద్గ నది యెత్తవద్దని నీభార్యతో నొక్కిచక్కాణింపుము. చెలిమికత్తె లీమాట జాఱ విడిచిరేని బ్రతికియుండఁగానే నేలం బాటపెట్టింతుమని చెప్పుము. సలసలకాఁగుచున్న నూనెలోఁ బాఱవేయించి వడియములట్లు వేయింతునని చెప్పుము. ఇట్లు చేసితిమేని యీమాట పైకిఁ బొక్కదు. మన కార్యమయినతరువాత వివాహము మనము సేయలేకపోయినను మనను వాఁడెమిసేయఁగలఁడు? బాలిక మొదట పెండ్లికంగీకరించి పిదప దుర్బోధలవలన మానుకొన్నదని చెప్పవచ్చును. అదివినక వాఁడు తెగసిల్లి పెంకితనముచేసెనా వానిజుట్టు మనచేతిలో నుండును గనుక నోగు మూయించి శిరచ్ఛేదము జేయించెదము. బాలికయాత్మహత్య

చేసికొనునేమో యని నీకు శంకగదా! చేసికొన్నపక్షమున నీవీడయే పోయినదని నమ్ముము. ఏదోరోగమువచ్చి చెచ్చినదని మనము చెప్పవచ్చును. దైవికమున కేమిచేయగలమని వాడు తన యదృష్టమున నిందించుకొనుచు సూరకుండి యెప్పటియట్ల మనకు సాయము జేయును. ఆమె బలవన్మరణమునొందిన నవ్వార్త లోకమునకుఁ దెలియకుండుఁ జేసి నీబిడ్డ చెలికత్తెయైన మల్లికనో చంద్రికనో దెచ్చి యదే కర్పూరమంజరియని వానిని వివాహము చేయుదము. వీడు చిన్నప్పుడెప్పుడో బాలికం జూచియుండును గాని యానడుమ నెప్పుడూ జూడలేదు గదా? “శతకోటి దరిద్రాణా మనంత కోట్యుపాయాః” అని ప్రాచీనము చెప్పియున్నారు. నందో రాజా భవిష్యతి, యని వినలేదే? నాటికొక్క దైవముండదా? భక్తవత్సలుఁడైన మహేశ్వరుఁడు నాశిష్యునికార్యము భంగమునేయునా? వెనుకటియట్ల నేనెప్పుడో యొక నాటిరాత్రి రెండుజాములవేళ మహేశ్వరసాక్షాత్కారము జేసికొని నాకభీష్టసిద్ధిచేయుమని కోరెదను. భయపడకు.”

చిత్రీభానున కతఁడు చేసినయుపదేశము సమంజసముగా నుండెను. మూఁడవనాడు ప్రభానమునకు సుముహూర్తము నిశ్చయింపఁబడినదని యతఁడు వారి కెఱిగించెను. వారాదినమున రాత్రి జాముపొద్దుపోయినతరువాతఁ దమకాప్పులైన యిరువురు బ్రాహ్మణులం దోడ్కొని పసపు, గుంకుమ, పండ్లు, యగరు, చందనము, సుగంధపుష్పములు, వెలవేసి యాభరణములు, మేలైన పట్టుచీరలుఁ దెచ్చి తమతోడవచ్చిన సేవకులకు వీధిలో నిలిపి వారైన నెఱుంగకుండ నింటిలోని వారెఱుంగకుండ రుద్రీభట్టు నెదుటఁబెట్టిరి. యథా క్రిమముగాఁ బ్రభానముజరిగెను. ఈ కార్య మతిరహస్యముగా నుంచవలసినదని వచ్చినబ్రాహ్మణులతో రుద్రీభట్టు చిత్రీభానుఁడుఁ జెప్పిరి. రుద్రభట్టు కర్పూరమంజరి వానినమాగమమున కైతహాహం

బడుచున్నదని మిక్కిలి దృఢముగాఁ జెప్పెను. నజ్జిపాణి మేరమీరిన యానందమునొంది కర్పూరమంజరీ పాణిగ్రహణమహోత్సవమునకై యూటలూరఁ దొడఁగెను. భవిష్యత్కాలమునఁ దనకూతురు కాశ్మీరదేశపు రాణియగునని దండపాణి పరమానందమునొందెను. ప్రథానము ముగిసినపిడిప వారు నిజనివాసముల కరిగిరి. చిత్రభానుఁడు రుద్రభట్టు తాము త్రవ్విన మా రూపమున నారుపశిగని చెప్పుకొని నవ్వుకొని పిమ్మట నిద్రపోయిరి.

పదునాలుగవ ప్రకరణము.

తెల్లవాఁఁజూచ్చెను. “కాశ్మీరరాజ్యలక్ష్మిని దినువశము జేసి కొనుటకై గొప్పకుట్ర జరుగుచున్నది. రాజభక్తులందఱు వెంటనే మేలుకొనుఁ జోహా” యని కాలపురుషుఁడు పెట్టుబాబ్బవలె జాము కోడికూసెను. విషాదమాలిన్యమువోవఁ జిత్రభానుని మొగము తెలివొందినట్లు తూర్పుదెస తెల్ల బాతెను. విక్రమనేనుని పక్షముననున్న మిత్రులు క్రిమక్రిమముగా నిట్లె యంతరించుచున్న వారని తెలియఁజేయుటకో యన జక్కలదృశ్యములు కాఁజూచ్చెను. రాజ్యలక్ష్మి పరహస్తగతమగుచున్నది. పరమేశ్వరా! కావుకావుమని పక్షులు సైత ముటచుచున్నవో యన్నట్లు కాకులు కావుకావుచుని కూయఁజూచ్చెను. అరవిందాదేవి మనంబున నెలకొన్న కొంచెపుటానలుగూడ నడఁగుచుండినట్లు తెల్లవారుజామున నున్న చిలుపవెన్నెలలు క్రిమక్రిమముగా క్షీణించెను. దినమనియెడు కాంత నల్లచీర విడిచి తెల్లచీర కట్టినట్లు చీరకటిపోయి వెలుగు పొడమెను. కొత్తవేసముతో శీతగ

రంబునఁ జిత్రభానుఁడు పొడసూపినట్లే పొడుపు గొండమీఁదఁ జిత్ర
వర్ణములతో భానుఁ డుదయించెను. ఎవ్వరికిం గానఁబడకుండఁ జె
పెనిజరుగు చిత్రభానుని ప్రయత్నంబులట్లు యుదయకాలఁ ప్రభాకరుని
లేయండలు మునుముందు నేలపైఁ బ్రసరింపక యిండ్లమీఁదను జెట్ల
మీఁదను వ్యాపింపజొచ్చెను. అతనిజతనంబులు క్రమక్రమంబుగ నిల్లే
పురంబున వ్యాపించునని తెలుపుటకో యన లేయెండ లించుకించుక
తీవ్రములై నేలం బలుపఁజొచ్చెను.

వైదికకర్మనిరతులగు బ్రాహ్మణోత్తములు స్నానముచేసి
ప్రాతస్సధ్యాపిధులఁ దీర్చి భగవానుఁడగు భాస్కరున కర్ఘ్యప్రదా
నమొనఁగి నిత్యనైమిత్తికములకుం జొచ్చిరి. మూర్ఛనుండిలేచిన జం
శవువోలెఁ బ్రపంచమంతయు వెండియుఁ జైతన్యముగలిగి వికాస
వంతమయ్యెను. మానవులు తమతమవ్యాపారములయందుఁ బ్రవేశిం
చిరి. రుద్రభట్టు తనమొగ మప్పటికిఁ బ్రజలకుఁ జూపఁదలఁచుకొన
లేదుగావున దొడ్డిలోనున్న బావికడనే స్నానముచేసి ప్రాతరనుష్ఠా
నములఁ దీర్చికొని, వ్యాఘ్రాననమునఁ గూర్చుండియుండఁ జిత్రభా
నుఁ డాయనకడకుఁ బోయి నమ్మరించి యెట్టయెదుట నాసీనుఁడ
య్యెను. “రాజా! సుఖమున నిద్రపట్టినదా?” యని రుద్రభట్టడిగెను.
“దేవా? మీయనుగ్రహమున మనోవిచారములెల్ల దూరములగుటచే
నిద్రపట్టినది. కాని, “రాజా!” యని పిలుచుచున్నారేమి? అది లభిం
పలేదే?” యని చిత్రభానుఁడు బదులుచెప్పెను. అప్పుడు రుద్రభట్టు
చిలుకవ్వు మొగమున నంకురింప నిట్లనియె— “లభింపలేదా? నీమట్టు
కు లభింపలేదని తోచుచున్నదిగాని, నాబుద్ధికి లభించినట్లై తోచు
చున్నది. నీవు కాశ్మీరసింహాసన మెక్కినట్లు, నీశిరంబున నానారత్న
విరాజితమగు కనకకరీటము భాసిల్లుచున్నట్లు బహుపుణ్యానదీజలంబు
లందెచ్చి భాసురులు వేదోక్తముగ నీ కిభిషేకము చేయుచున్నట్లు,

నామంతముహూపాలురు తమ మకుటకాంతుల నీపాదములకు నీరాం
జనంబిచ్చునట్లు వంగి నీకు నమస్కరించినట్లు. హస్తకంకణంబులు ఘలు
ఘల్లుమని మొఱయ రాజులు కానుకలుగాఁబంపినయంగనలు నీకు
వింజామరలు వినరుచున్నట్లు, హెగ్గడలు కైవారము నేయుచున్నట్లు
ప్రగ్గడలు రాజకార్యముల నివేదించుచున్నట్లు, రాయబారులు విన
యంబునఁ దమతమ రాజుల సందేశంబున నెఱిగించుచున్నట్లు నీవు వా
రిమనవిననవులవిని మెచ్చి తలయూచి కృపారసపూరితములగు క్రీగం
టిచూపులఁ జూచుచున్నట్లు నామనోనేత్రమున కిప్పుడే పొడగట్టుచు
న్నది. సర్వాలంకార శోభితమగు మదపుటేనుఁగు నెక్కి నీవు శ్రీనగ
రంబున నూరేగుచున్నట్లు నేలవేల్పులు గంభీరస్వరమున నిన్న
నీర్వదించుచున్నట్లు పౌరాంకనలు నీపై నక్షతలు లాజులు పూవులు
జల్లి మందహాస విలసితములగు సుందరవదనారవిందములతో
నిన్నుంజూచియానందించి పసిఁడినల్లెరంబులఁ గప్పుబంపుటారతులిచ్చి
నట్లు నామనోలోచనమునకుఁ గానవచ్చుచున్నది. కాకపోయెడుకా
ర్యంబు నామనంబున నింతదృఢముగా ముద్రయిడినట్లు నిలువను. పర
మేశ్వరానుగ్రహము నీపై సంపూర్ణముగాఁగలదు. తెల్లవాఱుజాము
న భగవంతుండగు చంద్రశేఖరుఁడు నాకు స్వప్నమున సాక్షాత్క
రించి మీఁదఁ జేయివైచి తట్టి “వత్సా! నీ సంకల్పమిడేఱును. నీ
వింకఁ విచారంబుదక్కియుండుము. చాణక్యుఁడు చంద్రగుప్తునిమగ
ధ రాజ్యంబునఁబ్రతిష్ఠించినచందంబుననీవుచిత్రీభానునిఁగాశ్చీరసింహాస
నంబున నిలువఁగలవునుమీయని యానతిచ్చెను. అంతలోనాకు మెల
కువవచ్చెను. శాంతరసమొల్కు నామూర్తిని, సువర్ణములవంటి సువ
ర్ణములతోఁగూడిన యా చల్లనిమాటలచు మఱియొకసారి కని వినవలె
నని కుతూహలము పొడముచున్నది. మరలనెప్పుడోగాని లభింపదు.
ఇంక మనకార్యసిద్ధియైనట్లే మనదేయాలస్యము. రాజ్యలక్ష్మీ రాక్షసి

వంటిది. అది కామరూపిణి. చిట్టనవ్వునవ్వి యొకనితో మేలమాడును. భయంకరాకారణియై యొకనిని బెడరించును. ఎండమావులవలె దనమునికి నిజమని ప్రమోదజేసి వేటొకనిబేలుచున్నను. ఒకని నిజముగా ననుగ్రహించి బాగుచేయును. బానిసెప్పుడు నమ్మరాదు మాంత్రికుఁడు పితౄచము దొరకినప్పుడు మంత్రప్రభావమునఁ బట్టుకొని సగ్గుంధనముజేసి కవలనీక మెదలనీక దవవశము జేసికొనినట్లు రాజనీతిగోవిందు లదను జక్కినప్పుడు రాజ్యలక్ష్మీబట్టుకొని బంధింపవలయు. ఇప్పు డయ్యదను వచ్చినది. మనదే యాలస్యము. కార్యమునకు దిగవలయు.*

అనవుడు చిత్రభానుఁ డత్సహపూరితుఁడై “సమిచేయవలయునో యిప్పుడెయాసతిండు. చేసెద.” నని బదులుచెప్ప రుద్రభట్టువాని కిట్లనియె. “ నీమఘారిమంత్రీయగు జయంతుని, మున్నునీతో వచ్చిన విదర్భరాజసేనాపతి నుగ్రసేనుని విదర్భకుఁబంపి యిచ్చటిపరిస్థితులు విదర్భరాజునకువిన్నవించి గొప్పసేనందీసికొని సాధ్యమైనంత వేగముగా రమ్మనుము. ఇక్కడ దండపాణియు వజ్రపాణియు దోడ్కొనినచ్చ సేనలకుఁదోడుగ విదర్భసేనయుండవలయు. అదియే మనకు ముఖ్యాధారము. అది ప్రధమకర్తవ్యము. తరువాత మనకరటకుని వాక్యవాయువులు ప్రశాంతిమైన సేనాసముద్రమున సంక్షోభతరంగములను సృజించినవి. పింగళుఁడు రాజకుటుంబము మనస్సునఁ బెట్టినచిచ్చు నేటికినిమండుచునేయుండి పుంత్రిలయెడ విశ్వాసమును దగ్ధముచేసియుండును. రాజ్యలక్ష్మీని సమీపించుటకు మార్గమేర్పడినది” అనవుడు చిత్రభానుఁడు “ప్రధమమున నేమి సేయవలయునో యదియాసతిండు. అట్టిపనికిఁగూడ మీరునుముహూర్తము నిర్ణయింపుఁడు. అమగేంద్రునకుఁ బ్రహస్పతియట్లు, దానవేశ్వరునకుఁ శుక్రుఁడట్లు మీరు మాకుధర్మోపదేశాలు విజయము మీమాటనుసరించి పోవు

ను." అనివినయమున మనవిచేయ రుద్రభట్టు వెండియునిట్లనియె.
 "రాజా! నేనానివేశమునకుఁబోయి పాములవాఁడు నాగస్వరముతో
 వల్మీకములలో నిద్రించుపాములను లేవఁగొట్టి యాడించునట్లు చిత్రవి
 చిత్రములు మహాత్మాహృతితములునగు నీవచోగుంఘనలచేతనై నీకు
 లంబిబోధించి పురికొల్పుము. సింధుగాంధర నాయకులకుండయాత్రలు
 నీ వాచునాటకమున కితివృత్తములగుఁగాక! నీ మున్నగారి మరణము
 నాందియగుఁగాక! మణివర్మప్రముఖులు ప్రాణినాయకులగుదురుగాక!
 నీవు కథానాయకుఁడవు. రాజ్యుక్తి కథానాయక. ఈనాటకమున
 కు నేనే సూత్రధారుఁడను. నీవువినిపించుకలాప మెంతరసవంతముగా
 నుండిన సంతత్వరలో నీకజయముచేకూలును. నీమాటలకుంజొక్కి
 సైనికులు తియ్యనీటికిఁ జేప లెక్కినట్లు నిన్ననుసరింపవలెను. ప్రస్తుత
 ము నేనువచ్చుటకు వీలులేదు. అయినను నాయాశీర్వాచనమే నిన్నను
 సరించి నీకు జయమునాపాదించును. శేపురేయి మంచిముహూర్త
 మున్నది. మనశిష్యులు సైనికులమనస్సులు కలఁచెదరుగాక!

అనవుడు జిత్రభానుఁడు "మహాప్రసాదము స్వామి! యట్లు
 చేసెద" నని వానికడ సెలవుపుచ్చుకొని యాచలకుంబోయి తద్విష
 యప్రియత్నములనుండెను.

మఱునాఁడు తెల్ల నాటుజామున నేనానివేశమున నొక కల
 కలముగలిగెను. తలపై నాకుపచ్చని పెద్దపాగ వమర్చి మోకాళ్ళం
 టుచున్న ప్రాతనిలువుటంగి దొడిగి, మెడలో నొకగవ్వలదండవైచు
 కొని జనులు ధర్మాగ్రమిచ్చిన ప్రాతగుడ్డలు రెండుభుజములపై వైచు
 కొని మెడలోఁగట్టుకొన్న కంచుగంట మాటిమాటికి కంగుకంగునుని
 మొఱయ నెడమభుజమునుండి వీచుమీఁది కొక కట్టకుఁ దగిలించిన
 సంచి వ్రేలుచుండఁ గుడిచేతిలోనున్న ధక్కాక్షణక్షణమువాయించుచు
 భయంకరముగా యుద్రిదేవతల నాహ్వానించుచు నొకసాయిలవాడు

సైన్యనివేశమందలి వీధులలోఁ దిరుగఁజూచెను. గంట మోతయు డక్కచప్పుడును వానిచిత్తకేకలును నిందించుచున్న సైనికులకు వారి యాడువాండ్రకు మేలుకొలుపులయ్యెను. అందఱు లేచి వానిం జూచుటకు గుమ్మములలోనిలిచిరి. సాయిలవాఁ డిట్లు సంభాషించెను.

“అ! కాళీ! పల్కవే, భద్రకాళీ! పల్కవే, జగజ్జనీ! పల్కవే, భైరవీ పల్కవే, శాంకరీ, పల్కవే, తల్లీ నిజముపల్కవే, యక్షిణీ! పల్కవే, దుర్గా! పల్కవే, చెప్పవే నిజముచెప్పవే, సాయిలరామ జోగినోట పల్కవే, సత్యముచెప్పవే, ఈదేశమునకు గొప్పకీడురాఁ దలఁచియున్నది. పడమఱనుండి పగరాఁదలఁచియున్నది. దక్షిణము నుండి దండురాఁదలఁచి యున్నది. రాత్రి రెండుజాములప్పుడు నల్ల చీరకట్టుకొన్న యాడది మొగమున పెద్దకుంకుమబొట్టు పెట్టుకొన్న యాడది, కాళ్లకు గజ్జలుకట్టుకొన్న యాడది, చీపురుపట్టుకొని యూ డుచున్నది. ఈరాజ్యములో సిగులన్నిటిని తానాలాగే యూడ్చెద నన్నమాట. మనుష్యుల జీవాలన్నియు నూడ్చెదనన్నమాట. తను వ్రులుదక్కవన్నమాట. ఆతల్లి దుర్గకు నీదేశముమీఁద దయఁదప్పినది. ఇది పరరాజులపాలై పోనున్నది. గట్టివానిని బట్టుకొన్న పక్షమున రానున్న యాపద తప్పిపోవును. చిన్నవారివల్లఁగాదు. చిలుతవారివల్లఁ గాదు. అడవాళ్ళవల్లఁగాదు. జాగ్రత్త జాగతఁ! భద్రము! భద్రము! మేలుకొనుఁడు! మేలుకొనుఁడు! మూసినకన్నులు తెలుపుఁడి, మోస పోకుఁడి. పాఠాలు దక్కించుకొనండి! బాగుపడుండి.”

ఆమాటలునిని మనస్సులలో భయము శంకయు నెలకొన వానింబిలిచి కొందఱు “ఏమియాపదవచ్చు? నీకెట్లు తెలిసినది?” యని ప్రశ్నించిరి. ఆప్రశ్నలకు వాఁడిట్లనియె. “ఏమియాపదని చెప్పుదును! మానములు దక్కవు. మాటలుదక్కవు. తనువ్రులుదక్కవు ధనములు దక్కవు. నీకెట్లు తెలిసినదని మీరడుగవద్దు. మేము భద్రకాళికి పెం

పుడు కొడుకులము. ఎట్టమారికప్పు మాయిలువేల్పు. శంకరునిరాణి సాయిలరామజోగిని సాకును. అతడు రమ్మంటే యాతల్లి వచ్చును. పొమ్మంటే యాతల్లిపోవును. పలుకుమన్న పలుకును. నిలుపుమన్న నిలుచును. అనుగో! ఆల్లి, నానోట పలికించుచున్నది. ఇట్టిప్రశ్నల మీరు వేసితిరా తల్లికోపించి యివ్వడే నిష్ఫలవాన గురిపించును. అట్టిప్రశ్నలడుగఁబోకుండు. అది మీకుమేలుగాను, అదిమీకు మంచి గాదు. కొఱవెట్టి తలగోఁగినానవచ్చు.”

అతనిమాటలు విన్నతోడనే యెల్లవారును భయమున గడ గడ వడఁగిరి. బుద్ధిమంతులగు పెద్దవాండు ప్రశ్నలకుగువారిని జీవాట్లుపెట్టి యాయువ్యము మూన్పిరి. కొందఱు “స్వామీ! సాయిలరామజోగీ! మాతప్పు మన్నింపు” మని దండములుపెట్టిరి. కొందఱు మాకలు బియ్యము వస్త్రములు మొదలగు కానుకలు భక్తి యుక్తులై యాతనికి సమర్పించిరి. కాని, మాతఁడు నానిం గైకొనక యిట్టులనియె. “మాకు బట్టలువద్దు పాత్రలువద్దు. బియ్యమునకు రాలేదు. బిచ్చమునకు రాలేదు. మాకలువద్దు. కోఁకలువద్దు. మీ మీఁద దయచేత జగజ్జనని దుర్గ పంపఁగానచ్చితిని. పోడిఁగించితిని. మేలుదారి తెల్పితిని. పోవుచున్నాను. పోవుచున్నాను. బాగ్రిత్త! బాగ్రిత్త!” అని పలుకవలసిన పలుకులు పలికి కలిగింపఁదలచిన యల జడి గలిగించి వెలుఁగు రాకమునుపి తనదారింబోయెను.

అంతట సైనికులు పరిపరివిధములు నవ్విషయమై చర్చింపఁ దొడఁగిరి. “ఎవఁడో బిచ్చగాఁడు పిలువనిచేరంటముగవచ్చి వానికిఁ దోచిన కూతలుగూని పోయినాడని కొందఱనిరి. “బిచ్చగాఁడైన పక్షమున మనముసమర్పించిన తండులములు వస్త్రములు ధనము నేల గ్రహింపకపోవు నందుచేత నతఁడు తక్కిన సాయిలవాండ్రవలె జనులనుబీడించి తిరిపమెత్తువాఁడుగాఁడు. ఇట్టిప్రభావమున యుద్ధి దేవ

తల వశపటచుకొన్నవాడుగాని సామాన్యుడు గాఁడని కొందఱు పలికిరి నట్టికూతలుగా వానిమాటలుత్రోసిపుచ్చరా'దని కొందఱు వచించిరి. “నల్లచీరగట్టుకొన్న యాడుది చీపురుపుచ్చుకొని యూడ్చుట శ్రేయస్కరముగా'దని కొందఱు వక్కాణించిరి.

అట్లు వారు గుంపులుగుంపులుగఁజేరి ప్రాతఃకాలమునఁ బలు తెఱంగులఁ బ్రసంగించుచుండ నంతలో దండపాణి యశ్వరూఢుడై యచ్చటికిఁ బోయెను. పైనికులులేచి జోహారులుచేసిరి. “అట్లు గుంపులు గుంపులుగాజేరుటకు హేతు'మని యానాపతియమగ వారు వేకువనజరిగిన నృతాంతమంతయుఁ బూసగుచ్చినట్లు జెప్పిరి. అదివిని దండపాణి యచ్చెరువునడి “ఏమీ! నల్లచీరగట్టుకొన్న యాడుదియా? చీపురుపుచ్చుకొని యూడ్చుచున్నరా? చిన్న వాండ్రీవల్లగాదు. చిటుత వాండ్రవల్ల కాదనిచెప్పినాఁడా? గొప్పవారియండఁ జేరుమన్నాఁడా? జగజ్జననియైన మహాకాళి తనకీదేవరహస్యములు చెప్పినదన్నాఁడా? సరే! మనకేదో మూడఁదలఁచుకొన్నది. సాయిలవాండ్రీ మాటలు కల్లలని మనముతో'సివేయరాదు. వారికి తుద్రీదేవతలు ప్రత్యక్ష మగుచుందురు. కల్లు మాంసము మొదలగు పదార్థములు నివేదించి వారాదేవతలను నశముజేసికొందురు. అందుచే నాగతానాగతములు వారికిఁ దెలియుచుండును. నల్లచీరగట్టుకొన్న యాడుది మనపాలిఁటి నాశనదేవత. ఇదిచాల దుశ్మకుళము. దీనికిం దగినప్రతిక్రియ మనము చేసికొనవలెను. పడమటనుండి పగవచ్చునని వాడు చెప్పెనుగదా! పడమటిపగ యశఁగా గాంధార దేశపు దండయాత్ర. డక్షిణమునుండి దండునచ్చుననఁగా సింధురాజు దండెత్తుట. ఇది మీరెఱుంగదుగా బోలు! సాధ్యమైనట్లు తాత్పునివరిగట్లు ఫలవంతమగు దేశమును గొట్టి యాక్రమించుట కనేకులు సిద్ధమగుదురు. మనోజ్ఞవస్తు వెల్లవారి కాసగొల్పును. అట్లే కాశ్మీరరాజ్యము రాజసింహముల కామిషము

గానున్నది. ఆరాజులిద్దఱు వచ్చి చెటియొకప్రక్కముట్టడించిరా తలుపునందునఁబడిన వెలగకాయవలె మనము సలిగిపోదుము. కావున మనము దీనికిఁ దగినప్రతికారము నేయవలయు” నని వారి కుపదేశించెను. ఎట్టిప్రతికారము! ఏమిప్రతికారము? యని వారు తొందరతో నడిగిరి.

అడుగుటయు నతఁడు స్వరము కొంచెము తగ్గించి “యెట్టిప్రతికారము యని చెప్పుదును? దానికొక్కటే మందున్నది” అని స్వరము హెచ్చించి “మనరాజు బాలుఁడు. ఆలముల ముక్కాకలుదేతిన మీ వంటి పోటుబంటును మొనఁగాఁడై నిలిచి మిమ్ము రణరంగములకుఁ దోడుకొనిపోయి మీమనస్సులు, నుత్సాహరసముతో నిండించు పురికొల్పి మీచేత సాహసక్రియలు చేయించి మన దేశమును రక్షింపఁగల మేటిశూరుఁ డొక్కఁడున్నాఁడని యూరకుండెను. అతఁడెవ్వఁడెవ్వఁడని యందఱుజిగిరి. “అతఁడా—అతఁడా—చెప్పనా? మీరు నాచెప్పినదొప్పున చేయుదురా?” యని యతఁడు సందిగ్ధమనస్కుఁడై పల్కెను. “మీరుచెప్పినదొప్పునఁ దప్పక చేయుదుము. తప్పక చేయుదుము” అని వారైకకంఠ్యముగఁ బల్కిరి. “అతఁడీరాత్రీవచ్చి స్వయముగానే మీతో మాటాడుచులెండి. నేనిప్పుడాయనపేరు మీతోఁజెప్పను. భానుదర్శనమునఁ దామఁలువిచ్చినట్లు వానింజూచి మీమొగములు వికసింపఁగలవు. చంద్రదర్శనమున న్రవించు చంద్రకాంతశిలలవలె మీమనస్సులు వానింజూచినంతనే యుత్సాహరసపూరితములై యుండగలవు. పేరుచెప్పువారి సన్నిధిగవద్దు. నేటిరాత్రీ జామయినతరువాత మీకడకాయనవచ్చును. మీరు భోజనములుచేసి సిద్ధముగనుండుడు” అని దండపాణి వారికినచ్చఁజెప్పి యభేచ్ఛుంబోయెను. అవచ్చునట్టి మహావీరుఁ డెవ్వఁడై యుండునా యని సైనికు లూహించుచు వారిరాక నిరీక్షించుచుండిరి.

పదియొడవ ప్రకరణము.

— 102 —

కృమకృమముగ సాయంకాలమయ్యెను. దీర్ఘప్రియాణముచేసిన తెలువరి గమ్యస్థానముజేరి విశ్రమించు తెలుగున భానుడు పశ్చిమాచలశృంగము సలంకరించెను. చరమగిరిమీఁదవ్రేలాడు జపాకుసుమగుచ్ఛమునలె నానృద్ధభానుని బింబము కట్టెట్టినై చూపఱకునులకు విందు నేయుచుండెను. చిన్ననాటిగుణములు చరమకాలమున నయిన విడువ వనుటకు దృష్టాంతరముగ నుదయవేశనున్న యారుణ్యమే ప్రభాకరునియందు సాయంకాలమునఁగూడ గనఁబడెను. ఆశ్రమచతుష్టయములలోఁ గట్టకడఁటిగను సన్యాసమును గర్మసాక్షియయిన ప్రభాకరుడు స్వీకరించి ధరియించిన కాషాయాంబరమో యననట్లునంధ్యాగ్గము నభోమండలమున వ్యాపించి దర్శనీయమయ్యెను. మహాసాధముమీఁదనుండి క్రమక్రమముగాఁ గ్రిందికిదిగునట్టిపురుషునట్లు కృమక్రమంబుగా దివాకరుడు క్రిందికిదిగిదిగి యున్నమించి యగోచరుడయ్యెను. చండశాసనుడగు పరమేశ్వరుని నియమప్రకార మెవ్వరి ధర్మమువారు నిర్వర్తింతురని తెలియజేయుట కోయన సూర్యాస్తమానూ సంతరముపకలవరమునఁ జంద్రోదయమయ్యెను. జనులకానందోదయమయ్యెను. కాలపురుషుండు గప్పుకొన్న తెల్లపట్టుపుట్టంబువలె విశ్వచుంతట వెన్నెల వ్యాపించెను. మహాపురుషుని తేజము ముందట నెందుకుం బనికిరాని యల్పపురుషుల ప్రభావముంబలె లెక్కకుమిక్కిలి యసహ్యులవెలుంగు శీతమయూఖుని తేటవెన్నెలలముందట వెల వెల బోయెను. చల్లదనమును సీమయైన చందమామను జూచినతోడనే యెల్లజీవుల కనులు చల్లఁబడెను. ఉల్లములు చల్లఁబడెను. నేనాని వేశములో సైచికులంపిఱు దనుకొఱకై రాదలఁచిన యాపద్బాంధవునిఁజూడ నుబలాటపడుచుఁ బెంపలకడభోజనములుచేసి తెల్లబట్టపర

చినట్లు చంద్రికాపసరణముచేత వెలయుచున్న బయలుసేల కరిగి గుంపులుగూడి తద్విషయికములైన ప్రసంగములు జేయుచుండిరి. ఎవరువచ్చినను నాతఁడేమోయని యట్టులై త్తి చూచుచుండిరి.

అంతలో దండపాణి యొకపురుషుని వెంటఁబెట్టుకొని యచ్చటికివచ్చెను. అప్పుడు కనబడినతోడనే “చిత్రభానుఁడు చిత్రభానుఁ” డని సైనికులు మెల్లమెల్లఁగా ననఁజొచ్చిరి. అందఱిలోఁ బిత్రభానుని పేరేయుండెను. అందఱకన్నలకు జిత్రభానుఁడే కనబడెను. చంద్రప్రభయు భానుప్రభయునేక కాలమున సంభవించినపక్షమున నెట్టియాశ్చర్యముజనించునో నాటిరేయి జనులఁకట్టి యాశ్చర్యము జనించెను. ఇతఁడు హరిద్వారమునఁ జచ్చినాఁడని వింటిమిగాదా’ యని యొకరు “కాదుకా దీగఁడును నిక్కడనేయున్నాఁ” డని యొకరు భ్రాతృమరణహేతు వితఁడే గాదా’ యనియొకఁడు నదపట్టిమాట యని యొకఁడు పురుషునుండి వీనిని వెడలనడున మణివర్మ సమకృష్టఁ గాదాయని యొకరు గేవిగారుండుమనినారని యొకరు సైనికులు తమలో దారు నానావిధముల భాషింపఁజొచ్చిరి. అప్పుడు దండపాణి యచ్చటఁజేసిన జనులనుగూర్చుండఁబనిచి యుపోద్ఘాతము గా నిట్లు చెప్పెను.

“వీరులా రా! అనేకయుద్ధముల బేరుగాంచిన శూరులారా! మీకు మొసగాఁడై మీదేశము పరాక్రాంతము గాకుండఁజేయఁగల మహావీరుఁడు మీయెట్టయెదుటకువచ్చి యున్నాఁడు. మీ కీయన చిరపరిచితుఁడుగాని శ్రోత్రవాఁడు గాఁడు. ఈమహాశూరుని ప్రజ్ఞావిశేషములు మీరునావంటివానివలన వినఁగోరుట చిన్నదివ్వెసాయమున సూర్యబింబమునుజూడ గోరుటవంటిదని తలంచి యీమహాభాగుని విక్రమవిహారములు వర్ణింప నిచ్చింపను. కుమారస్వామి దేవతలకు దళివాయుయై మొక్కలు లగు రక్కసుల నుక్కడంచి దేవ

లోకము నుద్ధరించిన తెలింగున సీరాజకుమారుడు శత్రుసైన్యముల నులుమాడి మీదేశమునకు సౌఖ్య మాపాదింపఁగలడు. ఈయన హేమచంద్రమహారాజు తమ్ముడు, చిత్రభానుడు. అన్నగారి కుటుంబమును బరామర్శ చేయుటకును దనకు శత్రుమైన సాయముజేయుటకును వచ్చియున్నాఁడు. విల్లుపట్టి నా రఘురాముని భృగురామునిఁ దలపించును. ఇతఁడు బాణంబువిడిచెనా శత్రువుఁడు పారిణంబు విడుచును. ఇతఁడు కలియుగార్జునుఁడు. మనల నాపత్నముఁడమునుండి యుద్ధరింపఁగలయోడయిదే. మన విచారాంధకారమును మాపఁగల భానుమండలమిదే! మనసంతాపమడచి చల్లనినీడనిచ్చు వృక్షమిదే, కావున వీనినాశ్రయింపుఁడు. ఆయన చెప్పెడుమాటల సావధానుత్త యాకర్షింపుఁడు” అనియతఁడు నిరమించెను.

“జయము! చిత్రభానుఁడా జయము!” అనిసభాసదులలో ననేకులరచిరి. “స్వాగతము! మీకు స్వాగతము!” అని కొందఱు కేకలువై చిరి. “మీవచనామృతమునువర్షించి మాసంతాపముఁ దీర్పు” డని కొందఱు బిగ్గఱగఁజెప్పిరి. అదివిని సభాస్థులలోఁ దనకనుకూలమైనభావము పొడమినదని తెలిసికొని ధైర్యము దెచ్చికొనిచిత్రభానుఁడు ముందరకువచ్చి సభాసదులముందఱనిలిచి యీవిధముగాఁ బ్రసంగించెను.

మహాయోధులారా! దండపాణిచెప్పినట్లు మీకునేను శ్రాత్రవాఁడనుగాను, పూర్వపరిచితుఁడనె. హేమచంద్రమహారాజు తమ్ముడనని విక్రమనేనునిఁ రెండవ కొడుకునని నాపేరు చిత్రభానుఁడని మీరందఱెఱుఁగుదురు. మీలోననేకుల నేను మున్ను మాయన్నగారియనుగ్రహమునకుఁ బాత్రమయిన కాలమునఁ జూచియుంటిని. కొన్నియుద్ధముల మిమ్ముగొనిపోయి గెల్చియుంటిని. మీవలన నేనుపేరు గాంచియుంటిని. నావలనమీరు కీర్తిగాంచియుండితిరి. కాలవశమున

మంత్రులమాయలచేత నాకును మాయన్నకును మనంబుల స్వర్థలు జనించినవి. చాటుననుండి సమిధలువై చి సచివులువై రాగ్నిని బ్రజ్జు లింపఁజేసిరి. ఆయగ్నిమాసోదరుల సహజమైతిని దగ్ధముజేసినది. ప్రేమను భస్మపటలముగావించినది. అప్పుడు మాయన్నమంత్రులమా టలువిని నిరపరాధిని-నిష్ఠపటిని-నిర్మలచిత్తుని-నిజసోదరుని నిరాధా రునిఁజేసి స్వదేశమునుండి వెడలనడఁచెను. అప్పుడు నేను సమత్రము గా సకళత్రముగా నూరువిడిచి-దేశమువిడిచి-బంధుమిత్రులవిడిచిపోయి వారపుత్రుల విదర్భలోనిలిపి యత్తవారింట నండుటయనుచితమని భావించి రాచబిడ్డనగుటచే నాత్మగౌరవమును బాటించి దేశలముపాలై తిరిగితిని. నాపడినకష్టములన్నియు వరుసగా మీకుఁజెప్పఁబూనితినే ని మీమనస్సులు విచారసముద్రమున మునుంగును కన్నీరువరదలై పాటును ఒక్కొక్కసారి యాత్మహత్య చేసికొనుట యుక్తము ప్ర యత్నించితిని. అదిమామిత్రులు వారించిరి పక్షులకయిన గూడులుం డును. పులులకయిన దలఁదాచుకొనుటకు పొడలుండును. సింగముల కైన గుహలుండును. నాకంతమాత్రమైన నెలవులేకపోయినది. రాచ వాడనగుటచే నొకరినడుగఁజాల అగర్భసుకుమాగుడనగుటచే మేను వంచి పనిచేయఁజాల. అభిమానధనుడనగుటచే నీచనృత్తులం దిగఁజాల అన్నములేక-బట్టలేక-నిలువనీడలేక--చుట్టములు లేక--పక్కములు లేక యేకాకినై చిరకాలము తిరిగితిరిగి యాశ్వరానుగ్రహమున నెట్టెటో బ్రతికి యుంటిని. దైవమునేనమ్మియుంటిని. శివునినమ్మినవాఁడు చెడి పోవఁడని నానమ్మిక. ఎందుకుబ్రతికించెనో దైవమునన్ను బ్రతికించె ను. స్వప్నావస్థయందైన నేనుమాయన్నగారిని దూషింపలేదు. నా దురదృష్టమును నిందించుకొంటిని గాని మాసోదరుని నిందింపలేదు. ఆయననిష్కళంకచరిత్రుఁడు. నిరుపమానత్యాగశీలి. లోకోత్తచరి త్రుఁడు. అగ్నికి ధూమము చేరిటమాలిన్యముగలదు. చంద్రునకు మ

చ్చగలదు. కాని యమ్మహాత్ముని చరిత్రమునకు మచ్చలేదు. అతఁడు నేలపై ననతరించిన నారాయణుడే. అట్టివాని నీచల్లని సమయమున జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని మనమందఱముధన్యులమగుదముగాక! అట్టి మహారాజును అట్టిదయాశాలిని అట్టిశాంతచిత్తుని అట్టిపరమవీరుని నట్టి లోకమిత్రుని నట్టి సుగుణరత్నకరుని. హా! దురాత్ములెవ్వరో దారుణగఢముచాలు చేసిరిగదా! హా! హేమహాచంద్రా!! హా! బ్రాతృవత్సలా! అని కన్నులనీరు జోటజోటఁ గారి మాటాడలేక దుఃఖపరవశుడై నిలువఁబడలేక నేలపైఁ జదికిలంబడెను. అతని దుఃఖముఁ జూడఁగానే సభాసదులకుఁగూడ మిక్కిలి విషాదము జనించెను. వారును బాష్పధారలచేతఁ దమ దుఃఖము బ్రకటించిరి. అనంతరమునఁ జిత్తభారమువెండియు నిట్లు బ్రసంగించెను.

“ఆమహాత్ముని జంపించినవారెవ్వరో నేనెఱుఁగుదును. కానివారి పేర్లెప్పుడిక్కడఁ జెప్పరు. పాపమెన్నటికయిన బయలుపడకమానదు. మగనిజంపి మొగసాలలో మొట్టలెత్తినది యను సామెత నిజముగా నానైదోడును జంపించిన దురాత్ములే తమమీఁద నెవ్వరికనుమాన లేకుండఁ జేసికొనుటకై నేనే యాఘాతకృత్యముఁ జేసినని లోకమున బ్రవాదముబట్టించిరి. ఎక్కడో సరులుచేరని నట్టడవులలోఁ గానులయిన లేనికాఱడవులలో మృగములయట్లనేనును నాకు లలములు దిగు పొట్టబోసుకొని గాలక్షేపముచేయుచుండ దుస్సహమయినయపవాదము వారు నాపైఁ బడవైచిరి. మహేశ్వరపూజా నిరతరములైన యీహస్తములా యిట్టిఘాతక కృత్యముజేయుట! మహానీయులగుముని జనులకు సమస్కరించునట్టి యీచేతులా యన్న సత్పురుషోటి యపవిత్రములగుట! ఛీ! అట్టిపని నేనా చేయుట! వికృమసేనునికొడుకాయానింద్యకర్తకుఁ బాల్పగుట! ఈయపవాదము వచ్చిననాఁలంగోలె నాహృదియము విషాదాగ్నిచే మండిపోవుచున్నది. ఈసంతాపముచే

తనే నేను చిక్కినగమైతిని. నాహృదయ మెవ్వరయినఁ బరీక్షించిచూతురేని యది సంతాపమును యగ్నిలోఁ బడి కాల్చిపోవుచున్నట్లు దెలియును. నరుఁ డేదైన మోయఁగలఁడు. గాని నిందాభారము మోయఁజాలఁడు. నిలక పడుటకే శుభముగనుండును. నాపై నన్న యపవాదము బావుకొనుటకే నిటు వచ్చితిని. స్వీకృతముగ నింద పైబడి నను సజ్జనుఁడు దానినికాదుకొనుట కర్హుఁడను. కర్మవ్యనుగులచేతనే గదా నామీనా రామరామతాత్పర్యమైన యపవాదము శ్రీకృష్ణుఁడు శమంతకపూరికొనిపూరిణ శ్రీరామ యా త్మపైఁబడినవాడు తావాదోన మెఱుంగకపోయినను లోకవాదములవారూకొనుటకై దేశదేశములుచిరిగి జరిగియుండు కష్టముని నిరసించినవాడని తెలిసికొని యాభట్లూక ప్రభువుతోఁబోనాన నుండు కష్టముని సత్రాజిత్తునకిచ్చి నిందాభారమును నెంచి హృదయమును జూపినదేనికొనెను. శత్రువ్యమగుటచేతనేకా యిత్యాదు కష్టములకుఁడైన రాముఁడు నిర్మలచారిత్రియైన జనకరాజకన్యకను నిందుచుకాలూ సియైన శంకింపక గహనాంతరములకుఁ బంపెను. మునిసంఘముల భాగములన్న సత్కీర్తిప్రియము, అతఁ డనువులనైన విడుచునని సద్గుణము విడువఁడు. అందుచే నేంట్టి మహాపాతకముఁజేసినవాడగు గాని మీరెల్లరు సమ్మి మున్న మీమనంబులు దురాశ్చులచే నాటఁబడిన యనుమానబీజంబులఁ జెల్లగింపఁజూచుచు చెప్పుకొంటిని నేకుచున్నాను. ఏమి మీయనుమానములు తీరిననా లేక? ఇంక శంకాశల్కములు మీమనంబులఁబీడించుచున్నవా? అనిబిగ్గటగాఁజూచు వారిలో ననేకులు “లే దనుమానములేదు. శంకలుతీరినవి” యని కేకలువైచిరి. వైచుటయుఁ జిత్రీభాసుఁడు “మంచిది ఇప్పుడు నేను ధన్యుఁడనైతిని. ఇప్పుడు నేను ముచ్యుడనని తెలించుచున్నాను. ఇప్పుడు నేను రాచబిడ్డని గర్వించుచున్నాను. ఈమహాజనాభిప్రాయమేమో నాకు

ధైర్యము గలిగించుచున్నది. ఇంక నే ప్రస్తుతాంశములను గూర్చి కొన్ని మాటలుచెప్పి విరమించెద" నని యితైఱంగున బలికెను.

“యోధులారా! పరమసాధులారా! మన దేశముకల్పవృక్షము లులేని స్వర్గఖండము. ఈనేలకుంతయు రత్నగర్భ సింధునది తన బాహువులతోఁ గాశ్మీరదేశలక్ష్మీని గాఢాలింగనముచేసికొన్నచో యన్నట్లు లుపనదుల నెల్లనెల్లయెడల వ్యాపింపజేసి దేశమును సారవంతము జేయుచున్నది. ఎక్కడఁజూచినఁ తీరుని నీకు. ఎక్కడఁజూచిన ఫలవృక్షములు ఎక్కడఁజూచిన బచ్చిచింతలులు ఎక్కడఁజూచిన త్రూకాష్టజలసమ్మద్ధి ఎక్కడఁజూచిన గామాధేవులచటి పాడిమొదవులు ఎక్కడఁజూచిన సనధాన్యసమ్మద్ధి. ఇక్కడనున్న మును చిక్కడన మున వేల్పుటుపిదల వెక్కిరింపఁగలవి. ఈప్రభోములు-ఈసెలయేళ్లు-నీపూదోటలు-నీనగళ్లు-మధురగాఢములు నీయ నీవిహంగములు-నీనానావిధ జంతు సంకలనము జూచిన నెవరికి క్షుక్తము? ఎవని నోహరదు? ఎవని కాన చుట్టచు? ఎవరి తిత్తముగ్రుంపచు? నవలావణ్యవిరాజమాన మగు సుందరినిన్న న్నగు వనమయోగ్నియైర వికల చిత్తుడగునట్లు వనంబునియెడ శిరోజములు సున్నునియెడు నేత్రములు నదునియెడు ముత్యాలహారములు వసుంధరయనియెడు మేనుగల దేశాంగసంజూచి చుట్టుప్రక్కలనున్న రాజులు మంచివారైనను నానపడుట సహజము. అందు ముఖ్యముగా నేలిక బాలకుఁడైనప్పుడు వెట్టివారిల్లలు వాడకెల్ల విదినెయైనట్లు దేశ మెల్లరాజులకు లోకునయై చూసలక కటియై యుండును. ఇప్పుడు గాంధారరాజు మన దేశముపై దండువెహు బోవుచున్నాఁడు. ఈచార్త మాకు వినియేయుందురు. విశేషించి సింధు రాజునాడ నీనిష్పతి గెన్నవై చినాఁడు. చియ్యపట్టిన మేకను జూచి బెట్టులుల నోపందా? పశుమఱినుండి గాంధారులు యక్షిణమునుండి సింధు రాజు మనపై దాడివెడలిన ముక్కు

పచ్చలారనిముద్దుబాలుడు దేశమును రక్షింపఁగలఁడా! తన్నఁగాఁచు
 యె నఁగలఁడా? సైన్యమునడుపఁగలఁడా? నన్నాహము సేయఁగలఁడా? చేయ
 గలఁడనుకొనుము. మంత్రులతెనికే గాళ్ళనుకెలు. నాను హఠముల
 కానపడియు నగ్రహఠముల కానపడియు, ధనములఁ గోరియు సౌఖ్య
 సాధనములఁ గోరియు పగఱతోఁజేరి దేశమును వారికప్పగింపఁ దలఁ
 చుచున్నాఁడు. ఇంతకన్న రాజద్రోహముగలదా! ఇంతకన్న దేశ
 ద్రోహముగలదా? ఇంతకన్న బాపముగలదా? ఇట్టి యచూత్యుల
 స్వామిద్రోహుల ల చకాండుల దేశక్షయమున బయోముఖవిష
 కుంభమున గోమున క్షాప్తములఁ గొంతినేసి బామున్నదా? మే
 నిచర్మమొలిపించిన దోషమున్నదా? ప్రాణముండఁ నిష్కలంబొర
 లించిన నష్టమున్నదా? పాపములేదు. లేదు దోషములేదు. కాని రా
 జ బాలుడు, సాధుబాలుడు కల్గియు నుండు అమూల్యవశ్య పరపు
 రుషవిముఖ. మంత్రుల మామెప్పులు. మంత్రుల మామె కన్నులు.
 మంత్రుల మామె చేతులు. ఇట్టి సిద్ధిలో నామె
 యేమిచేయఁగలదు! బాలుడేమిచేయఁగలడు? కావున మీదేశ
 సంరక్షణము యోధులయిన మీరు మహాముఖపాదులైన
 మీరు. శుభాశ్రయమున మీరు నేజాభిమానమైన మీరు. రాజ
 భక్తులైన మీరు. నేపఁచేకొనియు. దాండ్లని దేశసంరక్షణమేగాక
 మీయాశ్రయసంరక్షణము రాజకుటుంబ సత్తాముమొదలగువన్నియు
 జరుగును. మిమ్మనడుపుటకుఁ దగిన దివ్యులు సర్వరచుకొని నగ
 రము చక్కఁ జేసికొని దురాచారుల మరమొఱకుండ బంధించి వల
 యు సాధనసామగ్రి సమకూర్చుకొని పప్పుట బగిఱ్ఱై నడువవల
 యు. యోధులైనను ముందుగా సంతకపురశత్రువుల గెలుతురుగదా!
 తగిన మొనగాఁడుండ నాంధారరాజగర్వము త్తణములో నణప
 వచ్చును. సింధురాజుసేన త్రుటిలో నణపవచ్చును. మీకందర కిష్ట

మైనయెడల చండపాణి నజ్రపాణి ప్రమఖుల సాయముగొని నేనే గాంధారిని పెండ్లి జేయము చేకూర్చెను. కాశ్మీరరాజ్యము నురక్షింపజేయుచు, నామభిప్రాయముగాని నాప్రజ్ఞ జూపలు నాయిష్టముగాను జవహర్యుతు కర్తవ్య మైన లోకోక్తినిబట్టి మీకందఱు కేయిష్టమో యదయే చేయుట నాయిష్టము. మీయభిమత మెఱిగింపుడు.” అని యుపన్యాసము విరమించెను. వెంటనే పెక్కండు లేచి “అయ్యో! మీదే నుమ్మి నడుచుడు. రాజ్యమును గాపాడును. దురాత్ములైన యామనికుల బంధింపుడు. స్వామిద్రోహుల ననుచింపుడు.” అని బద్ధిగా నెఱచిరి. తొందరపడుట కర్తవ్యము గాదని కొందఱు లోలోపల ననుకొనిరి. కొందఱు అట్లు కాదని మూలీని. ఇంకఱు స్పష్టముగాఁ దలచుకొండ నొనఁగుకొనిరి.

మొత్తము మీఁద సైన్యకు లోక జ్ఞంబు చిత్రభానుని గంభీరవచనము ననువదలి సమ్మోహితులైరి. జనసామాన్యమునకు నేదేనొ కిషిషయము నున్నది యట్లు చెప్పట గడ్డిమేటికి నిష్పూజ్యెట్టుట. అది సందర్భముకొను కుహర్వ్యాగా మ. కనలై జనసామాన్యమునొడిగి ట్రిసంభాషింపజేప నొడవదని కుకవర్తించును. అవొ సందర్భమున నొక నానాకీ జమి. సర్వశక్తికి మించిన శక్తి లేదు. అదిచేసిన ఫలముదట సాహసోక్తులుబల్కి ఘరికొల్పుట యేమి గుఱు నీదిచూచుచు యని భావింపవలెను. మదింబిది యెట్లు క్లిగింపజూడదని తలచువలెను. వేటకుక్కనుసికొల్పుట నున్నది యిది. జనసామాన్యస్వభావ మిట్టికిని యెఱిగిన వాడె యెవఁడనే చిత్రభానుడు వారి చవులలో నయ్యుపన్యాసోపము భోగెను. అది వారి కింకెక్కిను. “రెండు! రెండు! చిత్రభానుని పేరుపడు. దేశము గాపాడుడు. ద్రోహులఁ దుడుము ట్రింపుడు.” అను కేకలు వినింబడెను.

[illegible]

“ఈ వెంగళిమూలమున బుద్ధిబోధనమునకు బ్రహ్మమును య
తడు స్వకార్యసాధనము చేసెను. అందుచేతను నామమును అనుచు కాని
యిట్టివా రెప్పుడు భ్రాన్తియై చింతించుచు నుండును. అట్టిభ్రాన్తిని
వలలోని చేపలయిరి. వానిచేతను నామమును బ్రహ్మమునందుచిరి. తందు
జాముల రాత్రీయైనపిదప నెల్లవారు స్వగ్రామములకుం బోయి నిద్రొం
చిరి.

విక్రమనేనునిమోక్షం బహుళం నామోక్షమూర్తినభి
మానమును సంపూర్ణవిశ్వాసమును గల సైనికుని కోరికను తేల్చువా
ఱుజామును లేచి గదాధరుని పులువలనుండి గలనకొన కడచిన రేయి
చిత్రభానుఁడునెఱపిన చిత్రవృత్తాంతమును దెలిపిరి. వారును కలఁత

జెందిన నుం బుంబో మణివల్లి నిలయమున కరిగి చిత్రభానునిసాహ
సమును, నలమచా? ద్రోహమును, పైనికల మహాత్సాహమును
దెలిపిరి. నలమచా? నుంబుంబు మహావృద్ధసచివుడు వారితో నిట్లనియె.

“నలమచా! ఇతఁడకు వచ్చునని నేను మున్నే కనిపెట్టి
తిని. దేవి నా ముందు చాటి వేసినదికాదు. విశేషించి చిత్రభానుని
మామయి. నీవు ముందుగా గాల్చద్రోహులుగాఁ బరిగణించినది.
చేయి తెలుసు? నీ కుంబులు దమములచేత భంగపడును. మా
నవులు నా ముందుగా వచ్చి పోవుదును. దేవి కెవ్వరో మన
మీఁదఁ బెట్టినది. నుంబుంబు ద్వేషముగలిగించిరి. ఇప్పుడు
మన మేమి. ప్రియ నామోననిచిరి. పైత్యరోగమున రుచిచెడిన
జహ్వకుండు, జేసిగిడు. అట్టి యాగాముల విచారింపక
నేవకులపూర్వచాత్రముల నుంబుంబుల సంచకలమాయలం బడినవా
రెడమాపున నెట్లని నొకటి శిలులనును. ఇప్పు డొకపనిచేయుట కర్త
వ్యము. మీరొకరి మీరొకరిముననున్న పైచికులనందఱు వారితోఁ
జేరుకుండఁ జేయుదు. నామో మాధవసేనునిముఖమున నీవృత్తాంత
మెఱిగించెడి. మీరొకరిమునము. ఇంతకు విక్రియ నేనునకు రాజ
కుమారుముకు దుర్గి ములు వచ్చినవి. మనకు దుర్గిములు వచ్చినవి.
చిత్రిభానుని కుంబులు ముచ్చిసెట్లు గనఁబడుచున్నది. అఘటనఘట
నానమట్లుండఁ బుచ్చునీలల సధమాధములైన మనమెట్లు తెలి
సికొనఁగలము? వేగమేమోయి మీరు పనిచేయుడు. నేనును మాధవ
సేనుని బిలిపించి కర్తవ్యము చేసెను.”

నికాధరాదులు నిద్రవసము లాకర్కించి వానిపనిచిన తెలుగు
నఁ జేయుటయె. ముందు మూధవసేనుని బిలువనంపి దేవి కావృత్తాం
తము దెలియఁబంచెను.

ప ది యా ఆ వ చ్చ క రణ ము.

—◆—

రాజ్యవ్యాపారము లీశైలింగున నుండ వజ్రపాణి గృహవ్యాపార మెట్లుండవలెనో యట్లుండెను. ఏర్పాటుమొనాటెట్లుగోని వత్తడు ధర్మపత్నియైన సునందను మున్ను పంపి పోవట్లు గావించుట మానెను. వెనుకటియట్లు దంపతు లిష్టాగోష్ఠి వేసికొనుట కవకాశము లేకపోయెను. విరసోక్తులేగాని యాశనిశోభి సురసోక్తులు రాకపోయెను. అంతఃపురమున తుణకాలవైక నశించు నిరవకపోయెను. ఏదో కారణము గల్పించుకొని యాకా యశిషికి బయటబోవ వత్తడు తగినయుత్తరము జెప్పక విసవనగ నుడువెను. అయి దహమావేశమే వానికి గిట్టకపోయెను. దానికి గానినమీసని యామె బహు విధంబుల సరసెనుగాని కారణ మెందుల బొందునో. కారణ మరయునునీ పలుమాలు పరిచానిదికల వెన్న కాని వాని నందుల గృతకృత్యులు కాలేకపోయిరి. నిష్కామి జీవమున నతడు మఱుంగుచుండి భర్తచేసెడి సనానములు నామె నేరనుండెను. అట్లు దంపతు లిద్దఱు వేర్వేరుకారణముల వేరెట్లానా నెందుచుండుటచే గృహము శోభ విహీనమైయుండెను.

ఒకనాడు వజ్రపాణి గాఢనిద్ర పొందుచుండెను. సునంద మంద మతియై తన పానుపుమీఁదఁ బండుకొని నెద్దుల కామి నరయజన్మ గూర్చి యిట్లు తలపోసెను. “మిక్కిలి ముక్కువగల హస్తాచేత్యుల డాకస్మికముగ నూతనపురుషుండట్లు పూజింపబడఁగల కారణమేమి? నే నెఱిగింపంతవఱకు నాచేసిన యడచాఁ బెరిగెనులేదు. ఎప్పటియట్ల వినయవృత్తిగలిగియుంటి. మునుపటియట్లు పూయస మున్ను రంజించుటకై యత్నించుచుంటి. ఆయన సగనన్నల మోగించుంటి. నావాలిదైవమని నమ్ముకొంటి. ఆయనయడుగులు కన్నుల నెద్దుకొను

చూటి. ఇటువ్రాదులు రుచ్యంబులగు భక్ష్యంబులు నేవకులచేతఁ జేయించి సమర్పించుచుంటి. గీచినగీటు దాటుకుంటి. అన్యతము చెప్పితివా? అన్ని నాలు సరియేనా? పరమరుషులతో నభాషించితివా? ఎన్నఁజేరి నా దానికైనఁ జేసితివా? క్షయవ్యయముచేసితివా? అత్తలయెడ నాదగ్గఁకు సేవకులైన నున్నావా? ఆయనమట్టములం జుట్టిన జేసితివా? నీయ నాదలతోనను? నీవొత్తప్పు వారికిఁ జేసితివా? అనునవి నన్ను స్పృశింపజేయును. ఊజిగములు చేతులమన్ను నొట్టును. కూటాంశిగతమన్న పలుకరు. కేశావ నామన్న నీ నుఁజేరిన యిదము. నెఱుఁగగా వీణియమీద నది వాయించుచు నున్న నీయ జేరినా? నామనమునుండి యా మాటయేదేను. నామనము నుండి యేదైన నలనని తలయుచుటయే గాని మానెనె యెన్నఁ. నామనమున గాగ మీవారినున్నప్పుడు కేశావ నామనము నామనమునకు నొక్కవి పడఁతి జీవితమే? ఆమనమున నున్న నామనమునకు చెరువమే ఆయన కావందము గలిగించని నామనమునకు బ్రతుకే? నానానగల తప్పిమోచెప్పక యొప్పునింకి నామన నేమన నేమన? నానన్న నామనమున దిద్దుకొని నగియెన్నఁ. నామనమునకు నొక్కవి యని చింతించుచు రెండు కన్నులమునకు నేమన నామనమునకు నొక్కవి నొక్కవి వెచ్చనియూడులు పడినను నొక్కవి భతఁసై మామ్రులు నిగిశించెను. అతఁడు కేశావ నామనమునకు! కర్పూరమంజరి! నొసిగ్గుపడి యెన్నఁ? అనునవి నీయ.

అప్పుడు చూచి బోతఁడనే ముప్పొలఁతిమిన్నకు మగని మను దెలిసినా బల నయైన తాళముచేవి దొరికినట్లయ్యెను. కర్పూరమంజరి నొక్కవి కేశామము మెలుగును. ఆమెకు వివాహము కాలేదని యెఱుఁగెను. ఆమె యసాధారణలావణ్యవతియని

యెఱుఁగును. ఆమెచూపుతూవు. లెవ్వరిపై బడునో వారి హృదయముల గాయములుపడునని యామె యెఱుఁగును. అప్పుడామె వెండియు నిట్లు తలపోసెను. “చిశ్రీభాను పుత్రికయైన కర్పూరమంజరిపై నీయనకు వలపునిలిచినదని నిద్రావశమున నప్రయత్నముగ నీయన నోట వెడలినమాటలవలనఁ దెలిసినది. ఈయనంగూర్చి యామెయే మేలుపడెనా లేక యాలోకైక నుండరి నిమిత్త మీయనే పరిభ్రమించుచుండెనా? ఎట్లయిన నేమి? బంగారమువంటి నాకాపురము చెడిపోయినది. నిక్షేపమువంటి నానంసారము నిస్సారమగుచున్నది. ఒకయొఱలో నెండుకత్తు లిముడునా? ఒకయర్థశరీరములో నిరువురు పడఁతులు నిలుచుట కవకాశమున్నదా? ఒకతెను దోసిరా జనవలె, రెండవదాని నచ్చోట నెలకొల్పవలె. ఇంతకన్న గత్యంతర మేమున్నది? పెద్దదానను. జన్మనము కొంతనఱకుఁ జెల్లిపోయినదానను. మగని మనసు రంజింపఁజాలనిదానను. నేనే యొత్తిగివలయుఁగాని నిండు జన్మనంబును నెఱజాణతనంబును జక్కదనంబును సాకుమార్ద్రంబును గల లేమి తొలగిపోవునా? అటువదియవయ్యెట యగ్నిగుండ మన్నట్లు పడునై దేండ్లు కాపురముజేసి సంతానవత్తినైన నాకు నీనాటికి నవతిపోరా! నేను వయసుమరలినదాన నగుటచే మిసమిసలాడు లేజన్మనంబుగల శ్రాత్తపెండ్లికూతురు మీఁదనే యీయనకు గౌరవ ముండును గాని నామీఁద లేశమైననుండదు. ఆమె యడుగులకు మడుగులొగ్గుచు నామె చిటునవ్వుల కలరుచు, నామెబొమ్మమడుల కడిలుచుఁ బూర్ణులుపుచ్చవలయుఁ గాఁబోలు! హా! పగమేవ్వరా!” యని విచారించుచు నొకమాఱు పాన్పుమీఁదనుండిలేచి యిట్లు దిగుగుచు నొకమాఱు పండుకొనుచు నొకమాఱు భతను లేపఁదలచి నిద్రాభంగము నేయఁగూడదని మరల వెనుకకుఁబోయి నెగులు లేని వేదనం బడుచుండెను.

అంతలో నాలవజాము కోడికూసెను. కోడికూసినకొలది నేపటికి గాఢము కావుకావునని యటచెను. అప్పుడు వజ్రపాణికి మెలకువవచ్చెను. వచ్చినకోడనే యశఁడు మంచముమీఁద లేచికూర్చుండి కన్నలు తుడుచుకొని మహేశ్వరభాగ్యము చేసికొని మంచము దిగెను. సునంద చేతులుజోడించి మగనియగుగులమీఁదబడి కన్నీటితో వాటిం దడుపఁజూచెను. అతఁడు మిక్కిలి విస్మితుడై విస్మయమునకు భయముతోడుగ మిక్కిలితొందరతో “సునందా! ఏమిది? యేమిది? ఎన్నడు లేనిదని చేయుచున్నది. నీకేమికష్టము వచ్చినది? బిడ్డలు సుఖముగా నున్నారా? నీపుట్టికంటియండి యేదేని చెడుచాతఁడవచ్చినదా? నీశరీరమున నేదేని గర్భవతిగిగినదా? చెప్పు చెప్పుము. అని పాదములపైనున్న పాదములని చేతులతో లేపసెయ్యెను. ఆమె కన్నీరు విడుచుటయేగాని యాతనినూటలకు బదులు చెప్పదయ్యె.

అతఁడు భయముచెట్టిప కామె నీవుపైఁ జేయవైచి తట్టి కల్యాణి! భయములేదు. చెప్పు చెప్పు. పాడుకల యేదేని గంటివా? భయపడకు చెప్పు చెప్పు” అని వెండియు సౌభ్యరించెను. కొంతవడి కామె యూరడిల్లి గద్గదవచ్చుము. కోరికయి. “బిడ్డలింతవఱకు సుఖముగా నున్నారు. ఇకమీఁద వాటినిసాఖి చుండదని పఁచారించుచున్నాను. నాపుట్టిని తినారా? నేటివఱకు గుళిమే. ఇకముందని యుండవని వెఱచుచున్నాను. నాకోరికయంతవఱకు గుగ్గుతలేదు. ఇకముందు జీవితశక్తి గలుగవచ్చునని భయపడుచున్నాను. పాడుకల నేనేనియు గావలేదు. వేవరవారికే యట్టిది వచ్చినదని మనవి చేయుచున్నాను.

అప్పుడుగులుచిని వజ్రపాణి చెల్లభోము “సుందరి! నీవుగులు నాకర్థమగులేదు. అది బాచగాచరత నన్నది. విష్ణుప్రముగాఁజెప్పినామంస్సుకు జక్కంజేయు”మని పలికెను. అసపుడు సునందకంఠ

గాధర్మము కొంతవఱకు దిండుపడ్డ న్నవ్వమౌనభాషతో నిట్లుత్తరము జెప్పెను. “అయ్యా! నేను మీకంటికల బెద్దపిశాచమువలె గనబడుచుండుటచేత నానంభాషాము పిశాచభాషవలె మిమ్ముదోచుచున్నది. మీమనస్సు చక్కఁజేయుట నావంటి నానికి శక్యమా? కొంతకాలము నుండి దుర్గంధమునకుఁ దోఁగిపట్టు నాకు మీరు దవ్వుకవ్వుగఁ దోలఁగుచున్నాడు. కప్పుచుంజరి కాణమున దుర్గంధము తోలఁగి బోవుచుగదా! నాకంపు దోలఁగించుకొని వెంటనే మీకింపుగలుగు నట్లు కర్పూరమంజరిని హృదయమునంత నింపుఁడు. భర్త భరింపలేని మగనాండ్రును గావులు భరించును. వాఁగులు భరించును. భగవాన్ముడైన సావకుఁడు భరించును. మనసులోఁ గప్పురమంజరిపై మీకు మక్కువగలకని యెఱుఁగియఁగాని మీ వైఖరియంతయు మాటిపోవుట నేగనిపట్టుచుంటిని. కంటిచూపుకొని వయ్యెనోటిమాట యనుదయ్యె. కలలోనైన నేఁబసికీరాక కప్పురమంజరి కాహినివచ్చె. ఎవరేని యామమత లేయేలఁ గలసె? ఆప్రమయెందరిగె? ఆవిశ్వాసమేదేశాంతర మరిగె? ఇంతలోనే నాకింతమందెత్త కలుగునని నేనెన్నఁడు దలంపనైతి. ఒక రాత్రును పండుకశువులం గట్టిన నవి యెండ్లోంటిం బొడుచుకొని చచ్చును. నేను కొంతకాలమైన సుఖమనుభవించినదానను. పదికాలములపాటు కాపురముచేసినదానను. సంతాన మతులాలను కొంతవఱకు మీఱినదానను జవ్వనము సడలినదానను కావున నాకు సెలవొసంగుఁడు భర్తకుఁ బ్రియమునేయుటయే భార్యకు ధర్మముగనుక రాచకన్నయనగు నేను మీరు భూమికిని భారముగానున్న నామేరవిడిచి మీకన్నుల చుప్పిమామయైన వన్నెలాడికై తావొనంగెదను. అదే! నిదిరించుచున్న మీచిన్నబిడ్డలం గాచికొనుఁడు. నవతీతల్లి కప్పగింపక మీరే నినిపట్టుఁడు. మీరు నికరమశాబ్దరై చునేకరణరంగముల విజయములు గాంచి విఖ్యా

తులుబడసిన మహాత్ములరు. ఇట్టిమహనీయులకు భార్యయైనందుకు నేను సంతసించుచున్నాను. విడువు తనవునఁ బనుపుగుంకుముతోఁ గాటికిఁబోయినకాంత కడుభన్యరాలు. అందుచే నాకు సెలవొసంగుఁడు. తేవు తెల్లవారకమునుపే మీకన్నలు చల్లనగునట్లు మీ మనస్సు చక్కఁబడునట్లు—మీమనోరథము సిద్ధించునట్లు—మీ సంకల్పమున కాటంకముదీరునట్లు—మీయుద్యమము సఫలమగునట్లు—తగినమగఁడు గావలెనని తహతహపడుచున్న యాతలిగుఁబోడి తపము ఫలించునట్లు—నేను చేయఁదలచినకార్యముఁ జేసెద" అని రోషావేశంబున నాయెలనాఁగ యింక నేమియో పలుకఁబోవుచుండ వజ్రపాణి యెట్టఁబడిన యామెకన్నలను దృఢనిశ్చయము దెలుపుచున్న యామె మొగమును-గంపించుచున్న గాత్రమును-తోట్రుపడుచున్న యామెమాటలను జూచి పిని యేమియుందోచక భయవిహ్వలుడై యామెరెండుచేతులు బట్టుకొని యిట్లనియె.

“కల్యాణీ! నీమాటలనుబట్టి కలలో నేను కర్పూరమంజరియనుమాట దలపెట్టితినిని తెలుపఁడున్నది. నీవు విస్వప్నముగఁ జెప్పక పోయినను సీసంభాషణమువలన నది గ్రహింపవచ్చును. స్వప్నములు నీవెఱుగనివిగావు. అద్భుతపూర్వములు సశ్రుతపూర్వములు స్వప్నమున మనము గనుచుందుము. స్వర్గమునకుఁ బోయినట్లు కలగందుము. అప్పు డేమేమో పలవరింతుము. అవియన్నియు నిజములగునా? చిత్రభానుని కూతురు కర్పూరమంజరియని యొకరై కలదు. ఆపేరు నాకుమిక్కిలి చిత్రము గా నున్నది. అది కొత్తపేరు. రమణీయమైన పేరు. మనోహరమైన పేరు. అందుచేత నాకీనారి యాఁడుబిడ్డ పుట్టు నేని దానికా పేరుపెట్టవలెనని సంకల్పించుకొని తటచుగా మనసులోదాని స్మరియించుచుండును. అందుచేఁ గలలోనప్పేరు పలవరించితి గాఁబోలు ! ఇంతమాత్రమునకై యింతగొడవ కావలెనా ? 3

హృదయమంజరి త్రిలోకసుందరి. లేజవ్వని. అట్టిదానిని వయస్సుచెల్లిన నాకిచ్చి తండ్రి పెండ్లిసేయునా ? నాయందమును నాచందమునుజూచి యాబాల నన్ను వరించునా ! ఇటువంటి పిచ్చితలంపులు తెలలోఁ బెట్టుకొని సాహసంబులు చేయఁదలంతువా ? నేను కొంతకాలము నుండి యెప్పటియట్లనీతోఁ జనవుగా మాటలాడకపోవుటకు గొప్పకారణముగలదు. రాజ్యవ్యవహారములు యథాపూర్వముగ లేవు. పరిస్థితులు మాటివవి. సేనలలో గొప్పకలఁతబయలు దేతినది. వైదేశికులు మనదేశముపై దాడివెట్ట గమకించుచున్నారు. నిరంతరము పాటికిం బ్రతిక్రియలు వెదకుచు నామనస్సు స్తిమితముగాలేదు. అందుచే నట్లుంటిని. అంతేగాని సామనస్సులో నీప్త నలుకలేదు. నీవె నాయర్థంగము. నీవె నాబహిఃప్రాణము. నీకన్ననాకు వేఱులేదు. కఠినోక్తులు గట్టిపెట్టము. సాహసము బుహనంహరింపుము. నన్ను మన్నింపుము. బిడ్డల నడలఁ జేయకుము. నా కప్రతిష్ఠ ఘటంపకుము. నేను మనోవాక్కాయ కర్తములనీయెడ నెట్టివిరుద్ధభావములేని వాఁడను. నమ్ముము. మనకుటుంబము పరువుగలది. అవసరముమూలిన యల్లరిచేసి యప్రతిష్ఠ సంఘటింపకుము” అని బలిమాలుటయు నునంద “సరే ! మీచిత్తము వచ్చినట్లు చేయుడు. బహుభార్యాపరిగ్రహణమునకు మీ కధికారము గలదు. పరకాంతాసక్తులయిన పురుషులు తెఱచుగా నన్యతఁబునకు వెఱువరు. వారు చేయుభాసలు, ప్రమాణములు, విశ్వసింపఁదగినవికావు. వారిసంభాషణలకు సత్యమునకు, జీఁకటికిఁ వెలుతురునకుఁగల దూరముండును. పాలముంచుటకు నీటముంచుటకు మీరె సమర్థులు. ప్రాణేశ్వరుఁడై వంబని నమ్ముయిల్లాలి నుసురుపెట్టఁ గూడదు.” అని కఠినముగాఁజెప్పి గదివిడిచిలోనికిఁ బోయెను.

పజ్జిపాణి కలలోఁ దానుప్రేలిన పేలాపనలవలన కార్యమిం

శ్రీమదాచార్యుని విచారించి యామె సాహసకృత్యములఁ జేసినపక్షమునఁ బోనియు లోకనిందయుఁ దనకు సంపాదించుటయే గాక పరమార్థమంజరి ఎఱగిహాణ మహాత్మ్యముగూడ తప్పిపోవచ్చునని భయపడి గుల్లాలిసదినఱకే తీరస్కారభావమునఁ జూచుటతప్పని గృహించి యింతమీఁద నామెనులాలించి గౌరవించుటయే కార్యసాధకమని నిశ్చయించెను. కాని యతఁడు మిక్కిలి యాలస్యముగా మేల్కొనెను. తనయనునయములామెయెడఁ బనిసేయలేదు. తనమాటయెడ నామెకు విశ్వాసము గలుగలేదు. ఆమె హృదయమెంతమాత్రము గూఢలేదు. ఆమె యింటనవయోడుచున్నను మనస్సు మహావాయుపదమున సంపరించుచు నెన్నెన్నో పాట్లు పడుచుండెను. స్త్రీలకు సాహసముకొండని యతఁడు పెద్దలవలనఁ బలుమాఱు వినియుండుటచే నామె యాత్మహత్యచేసికొనునేమో యనుభయమున నతఁడౌవగ నిల్చి గడలక నారాత్రియు నిద్రవోవక జాగ్రత్తగనుండెను. ఆరేయిసమయ నిదురింపనేలేదు. మంచముమీఁద గూర్చున్నది కూర్చున్నట్లే యుండెను. పండుకొమ్మని భర్తయెన్నివిధముల బలిమాలిను శయనింపడు. ఆరేయి సతీతల జాగరణముతోనే గడచెను.

మఱునాటినుండి నునంద కుమతి చలించెను. ఊరకయె నవ్వును. కారణములేకయె పెద్దపెట్టున నేడ్చును. ఆహారము ముట్టదు. “కర్పూరమంజరి, కర్పూరమంజరి” యని పిలుచును. ఒకచోటస్థిరముగానిలినక గృహమునందా, గృహముచుట్టునున్న దొడ్డియందుఁ దిరుగుచుండును. నిష్కారణముగా బిడ్డలం గసికొట్టును. పరిచారికులంబులు. అయ్యయ్యో! నన్ను సేవకులు కొట్టుచున్నారని కేకలు వేయును. తిరుట కేదేనిబెట్టిన వినముపెట్టుచున్నారో యని యటచును. మఱిమాటికి మొత్తుకొనును. రొమ్ముమోడుకొనును. విలువ

గలదువ్వలువలుదెచ్చి చింపును. ఏలచింపెదవన బొమ్మలకు బట్టలు కాన
 లెననను. అద్దములు పగులఁగొట్టును. అట్టివనిచేయవలదని భర్త నిచా
 రింప తలగోడకుఁ గొట్టుకొనను. చీనిచీనాంబరములు మ్రొవడినవని
 తడుపును. తన యమూల్యాభరణములఁ దీసి పరిచారికలంబిలిచి నొం
 క్కొక్కరికొక్కొకనగ పంచిపెట్టును. ఇల్లుకాలిపోవునని చుకబెట్టి
 పొయిలో నిప్పులాన్పను. కర్పూరమంజరి యామెకంటి కనుక్షణ
 ముఁగనఁబడఁ జొచ్చెను. తనవెనక నామెనడచుచు పుట్టు పెప్పను.
 కర్పూరమంజరియటక మీఁదనున్నదని నిచ్చెననై చుకొని యటక
 మీఁదనెక్కును. పెరటిలోనున్న పొడిరిండ్లిలోను గృహమలదిలి చీ
 కటిభాగములలోను మంచముక్రిందను, బయ్యగుట్టలలోను భోజనా
 ముచందురుఁ నిలువెత్తుననున్న గుండిగలలోను, కర్పూరమంజరి యు
 న్నదని శోధించిచూచును. కర్పూరమంజరి యిలటగ్రుక్కెనినని ని
 చెప్పి కవాటములు బంధించును. సిశ్యుడు గానున్న సహాయమునను
 భర్తం బిలిచి “యదిగో కర్పూరమంజరి. వీధిలోనుండి నన్నుఁబొం
 చుచున్నది. పినఁబడినదా” యని యడుగును. “పిలుచులేదే.
 నీ ది వట్టి భ్రమ” యని భర్త బదులు చెప్పి ఆ యోగ్య!
 అంతబిగ్గరగాఁ బిలుచుచున్నప్పుడు మీకు పినఁబడకపోవలె? ఇది
 వట్టిమాట. నాకంటిలో దుమ్ముగొట్టవలెనని మీరీలాగనిచున్నాడు.”
 అని కొఱకొఱమనుచు భర్తదూలనాడును. ఛీ ! నాయింటికి రాకు
 నాభర్తంబిలచుటకు నివెవ్వతెవే ! వచ్చితివా నీనెత్తురు కంటఁజూచె
 ద. రాచకూతురనైనయెడల రా, నేను రాచబిడ్డన” యని కత్తిచే
 తఁబూని కర్పూరమంజరి వీధిలోనున్నదని తలుపులుదెఱచి పరుగె
 త్తబోవును.

వజ్రిపాణి తన నూతనవధూ సమాగమము ప్రయత్నమిం
 ధముగాఁ బరిణమించినందుకుఁ దద్దయువిచారించి యది స్వయంప్ర

తాపరాధమేయని నిశ్చయించి వశ్యాత్పాపమునొందిన గార్యములే కని గ్రహించి యామెను నలుగురుపరిచారికలు కప్పగించి తలకు నిమ్మ కాయలుగుద్ది స్నానముచేయించుచు గదిలోనుండి యావలకురాకుండుఁ గలుపులు మూయించుచు నొకవైద్యునినిబిలిచి చికిత్సచేయంపఁ జొచ్చెను.

వైద్యుడు చేయిచూచుటకురాఁగా ఁభీదుర్బాగుడా ! నీవు కర్పూరమంజరికిఁ దండ్రివటరా నీవు కన్యాదానముచేయుటకు వచ్చితివా ? యని మీఁద నుమ్మివై చెను. పరిచారికలు కప్పడప్పుడు చెంప కాయలు దగులుచువచ్చెను. బిడ్డలు తల్లియవస్థజూచి తండ్రిం గాఁగి లించుకొని యేడ్చిరి. బిడ్డలదైన్యముజూచి తండ్రియు బాష్పాకులిత లోచనఁడయ్యెను. లోకై కసుందరిని బెండ్లియాడి భూలోకస్వర్గమను భవింపఁదలఁచుచుండఁగా భూలోకనరకమనుభవింపవలసి వచ్చినదే యని యతఁ డింతింతయనరాని చింతచే నుక్కుచుండెను.

వలవంతలు వంతలుగా మాటుట యత్యద్భుతముగదా ! మనుజుఁడు తలఁచినదొక్కటి. దైవముగావించినదొక్కటి యనుచామెత వజ్రపాణియెడల నిజమయ్యెను. మానవుఁడాకాశమునమేడలు గట్టయత్నించుచు. స్వర్గమర్త్యపాతాళములకేక సూత్రము వన్నను. కాని యఘటనఘటనాసమర్థుఁడును, సర్వశక్తుఁడును సర్వనియామకుఁడును నై నపరమేశ్వరుఁడు తఱచుగా వారితలంపుల భగ్నము చేయుచుండును.

పదునేడవ ప్రకరణము.

“మల్లికా! ఏమియుపాయమే నీవెంతో చతురమతివని సభిజనము చెప్పుకొనును. జనకుడు నన్ను నిజిపాణికిచ్చుటకుఁ గృతనిశ్చయమైనాడు. పట్టినమకరందుని చెట్టఁ బట్టవలె; లేవా నావంటి దైవోపహతలకుఁ బ్రాణపశుయైన మృత్యుదేవతకు గాఢాలింగనముఁ జేసికొనవలెను. ఇంతియేగాని మఱియొక పురుషుని కేలుచట్టనోడను. అతఁడు నవమన్మథుఁడేగాని, మర్త్యలోకమునకు దిగివచ్చిన జయంతుఁడుగాని, పురుషాకృతి దాల్చిన వసంతుఁడుగాని, యా మనసునింగన్నతండ్రిగాని యెవఁడైన నాకక్కఱలేదు. ఆతనింగలియు తెల్లఁ? ఎక్కడయుజ్జయినీ పట్టణము! ఎక్కడశ్రీనగరము! ఎన్నివందల యామడలదూరమున్నదే! మనశబ్దము సపుంసకలింగ మని పాణిని, శాకల్యుడు మొదలగు వైయాకరణులు వచించిరి. కాని యది సపుంసలింగము గాదు. సపుంసకములకు సంచలన మెక్కడిదే? సపుంసకమైనయెడల నిమేషమాత్రమున నిన్నివందల యామడ పైనముజేసి మహాపభావుఁడైన మకరందుని కడక్లుబ్ధ పోగలదే? ప్రయాదోధీ మతామపి’ యన్నట్లు మహామేధావంతులగు వైయాకరణులుగూడ శాస్త్రరచనలలో భారపడియుండును. నాచునస్సు నిజముగా సపుంసకమైన నేనెంతసంతోషింతునే? సపుంసకములైన శాశ్వతలఁ దీగలవలె నిదియొకచోటఁ బడియుండిన నెంతబాగుండునే? దీని సంచలన మెక్కడినుండి కలిగినదే? ఇంతవేగ మెక్కడినుండి వచ్చినదే? ఒక్కనిముసమైన నాదగ్గఱుండదేమే? నేనన్నదీనికింత గట్టకున్నదేమే? ఇది కోరివంటిదిగదా! దీనిని బంధించుట కేశ్వంఖిలములు లేవుగదా చతురమతివి నీవట్టి సంకల్పనిర్మింపలేవుగదా? నీ తెలివి తెల్లవాటిచట్టే యున్నది. నాకుఁబనికివచ్చు నుపాయమేదియు నీకడలేదు ఓసీ! ఆ

మహానుభావుని పాణిగ్రహణభాగ్యము చేకుటినను జేకుటక పోయినను చిటునవ్వు వెన్నెలలుగ్రక్కు నాతని ముఖచంద్రమండలము నొక్కసారి చూపవే. ఈ మహాపాపకారమునకు నీయుణమెన్నడైన దీర్చుకొందునే. ఆహాహా! ఏమే యాముఖలావణ్యము. ఏమే యాకర్ణాంతములైన యాసోగకన్నలతీరు ఏమే యామీనకల సిరికి నివాసమైన తెలిదామరపువ్వుల నెవ్వఁడుచేసెనో యాకన్నల నాతఁడే చేసెను. శరత్కాలచంద్రమండల మెవ్వఁడు నిర్మించెనో యాతని మొగము నాతఁడే నిర్మించెను. బంగార మెవ్వఁడు సృజియించెనో వానినెమ్మెరు నాతఁడే సృజియించెను. వెన్నెల నెవ్వఁడు గావించెనో యామందహాసముల నాతఁడే గావించెను. చందనూమలోని లావణ్యము వసంతుని మార్దవము పచ్చవిల్లుని చక్కఁడనము మూఁడును మూఁడుపాళ్లు వైచి చతురాస్యఁడు తన పురుషసృష్టి సార్థకమగునట్లు వీనిం జేసి యుండును. చెటి! అట్టిపురుషుని నందర్శించుటెట్లే? ఒక్కసారియతని జూచి యీమేను విడువవలెనని యున్నద. ఏల యిట్టిపని యందువా విను. అతఁడతి దూరమందుండుటచేతను నామఁటి కన్నియఁడు పెక్కండువాని కిచ్చా మాత్రమున సులభముగా లభింపఁ గలుగుట చేతను నతనికాలి గోటికయినఁ బరిచర్య సేయుటకు నేను తగియుండక పోవుటచేతను నతని దాసీజనంబులొనైనఁజేరి యాతని యూడిగమునేయ నేదలపెట్టినను నాజనకుఁడు నన్ను విడిచిపెట్టక పోవుటచేతను నాకాతని చరణంబు దుర్లభమనియు మరణంబ శరణంబయినయు నిశ్చయించుకొంటిని. కాని యాతనిఁ జూచి ప్రాణంబు విడువవలయు. ఆహాహా! పులుఁగు లెంతయన్మృష్టవంతులే. తెక్కలకలిమిచే వి యెక్కడి కరుగదలంచిన నవి యుక్కడికిరిగిపోవునుగదా. విమాన సంగ్రామముచేయు దేవతాంగన లెంతయన్మృష్టవంతులే. ఎవ్వడైన నొక్కజోగి మనకడకువచ్చి ప్రవరాఖ్యునకుంబలె మనకు నొక్కపాదలేవనమిచ్చిన దాని

ప్రభావమున మన మొకసారి యుజ్జయినికి తెప్పపాటు కాలమునఁజూయి
యతనిదర్శించి నమస్కరించి రాఁగలుగుదుముగదా! మందభాగ్యులకు
మచకట్టి యదృష్టము పట్టునా? పోనీ! నిరాశ జెందునమన్న మేన నును
రులున్నంతవఱు కాశాబంధము తెగదు. అనువులతోడనే యాశలు
నశించును. స్వతంత్రించిపోవునమన్న పనికిమాలిన యారాచ కొల
మునఁబుట్టితిమిగదా! అడవులలో యథేచ్ఛముగా సంచరించు చెంచు
కన్నియలు తొలిమేలులు నేమిమేలునోములు నోచిరే? ఈ పాడురాచ
కులమునఁ బుట్టిన కతమున మావంటి కన్నియల సూర్యవశ్యతై చీక
టాలువోలె మేడలలో మిడ్డలలో నడఁగియుండవలయును. జంతువు
లకు స్వేచ్ఛయున్నది. పక్షులకు స్వేచ్ఛయున్నది. కటకములకు స్వేచ్ఛ
యున్నది. సరీసృపములకు స్వేచ్ఛయున్నది. కాని చైతన్యముగలిగి
జ్ఞానసంపత్తిగలిగి మెలంగు మెలంతులకు స్వాతంత్ర్యమున్నది లేదు.
నస్త్రిస్వతంత్ర్యపర్లతి' యని మరువుచేసిన శాసనమెట్లు లోక
మునఁ బ్రవర్తిల్లుచున్నదే! ఈశాసన మెన్నటికియిన మాసిపోవునే?
సఖీ! నాకోరికలిసుక పాతరవలెదఱుగకున్నవి. ఎన్నో చెప్పితినిని నీకు
విసుగుగలుగుచున్నదిగాఁజాలు చెప్పినవి చెప్పఁగా నిక చెప్పినన్నియు
న్నవి. ఎన్ని దినములు చెప్పినను దఱుగవు. చెప్పుటకు మాటలుచాలవు.
వాల్మీకిగాని వేదవ్యాసుఁడుగాని వేదవ్యాసుని యబ్బగాని మనసులోను
న్న యూహల సరియైన మాటలలోఁ దెలిపి సంపూర్ణ భావప్రకటనము
చేయఁగలఁడే. అది కవికేగాదు రవికైన సాధ్యముగాదు. అట్టిచో నేనెట్లు
నీకు నచ్చఁ జెప్పఁ గలను? అదియునుఁగాక వలవంతయుక్తి తీవ్ర పువే
డిమి వలవంతయును చిచ్చునలబడి మాడెడువారికేగాని పెటవారికిం
దెలియదు కన్నియలైనను నీపుణ్యమున నీకట్టియలమట కలుగదయ్యె
మల్లికా! తల్లి కడనైనఁజెప్పనొల్లని గుట్టుమట్టులు నీకడఁ జెప్పుకొంటి
తల్లి కని పమ్మట్ల మీ కప్పగించినది. కావున నీవు తల్లికన్న నెక్కుడు

దానవు. అందుచే నాయత్తులికము తఱునట్లు తగిన తెఱంగు నీవచేయ వలయు. అట్టియశృష్టము నాకబ్బునా? అనికన్నచోయి నీటికతమున మంచుగ్రమ్మి కందామరతేకు చందంబున నలర నామె విచారా క్రాంతయై యటమీఁదఁ బలుకలేక యూరకుండెను. మల్లిక తన చెఱంగుతో నామెకిన్నిరు తుడిచి “సఖీ! నేను నీ కడుపులోనున్న దెల్ల వెళ్ళఁ బుచ్చితివి. మనస్సును గలఁచునట్టి విషయములు వమన ములవలె బైకివచ్చెనేని మానిసికి సుఖమగుదును. దుఃఖములు మిత్రు లతోజెప్పకొన్నఁ గొంతవఱ కుపశమించును. చెలికాండ్రితో జెప్ప కొన్నపక్షమున నానంద మతిశయించును. కావున నీకుఁ గొంత హృదయభారము తగ్గిపోవును. ధైర్యము దెచ్చుకొనుము. విచారములవల్లఁ గార్యములుగావు. ధైర్య కవచముఁబూనిన వారిని గవ్వ ములు బాధింపఁ జాలవు. నాచేతనైన నాయము నే జేసెద. ఏమి చేయుదునాయని విచారించుచున్నాను. ఉపాయము తోచకున్నది.” యని బదులు చెప్పెను.

“ఓరీ! నా విచారము కొంత కలుపడుచుచున్నావు. నాహృదయమిందు కేని జాలకొడ లేదు. నామనోన్యతగ్గి లేదు. అతని కటాక్ష వీక్షణములు ప్రసరింపవలె. నామనస్సు చల్లఁబడవలె. నీవంటి బుద్ధి మంతురాలి కొక్క యుపాయమైన బాడఁగట్టకపోవుట నాదురదృష్టము. అయిన దృఢముగానాలోచింపుము నేను నాతమ్ముడు విజయ సేనఁడట్లు మగ పుట్టువు పుట్టక కట్టిశి యాడుపుట్టువు పుట్టిన కతమున నట్టి బెట్టిదంబులు వాటిల్లె. నీ! స్త్రీ జన్మమిత్తఁ బొడదె. అందులో రాచకిన్నియయై పుట్టఁ గిట్టదు. వేదవాంఛనై పుట్టి యుచ్చవచ్చిన మగని చెట్టబట్టి సుఖంపనై తినిగదా” యని కర్పూరమంజరి పలుకుచుండ మల్లికయందుకొని “నెచ్చెనీ! నీ కష్టములు నీకున్నట్లే వేరొకష్టములు వేరలగుండును. సకలసౌఖ్యము

లుండి స్వాతంత్ర్యములేక నీవు విచారిండుచున్నావు. స్వాతంత్ర్యముండియే సాఖ్యములేక కడ తీసికడుగండ్లబడు కటికి వీరలయచనలు వర్షించెదరమా? జలచరములస్థితి స్థలచరములకురాదు. జలస్థలచరములస్థితి ఖచరములకు పక్షులకురాదు. సుఖమున్నచోట దుఃఖముకన్నకు యుండును. క్రీసిడ దీపమువెలుకనే యుండును. ఛాయ సూర్యుచునరించియేయుండును. వేదదానవై నంతమాత్రమునుభవడవు. భాగ్యవంతురాలయినంతమాత్రమునఁ గట్టుపడవు. ప్రస్తుతస్థితినిబట్టి యిట్లుఁ గొందువు. దానికేమి! అతనిశోనిక నమాగనుమెట్లు గలుగునాయనువిషయమునుగూర్చి విచారిండుచున్నాను. పోనీ! ఇదివిషయ విచర్చ రాజనందనయగు గుక్మిణి తనమనోరథసిద్ధికై వాసుదేవునికడకు బ్రాహ్మణుని దూతగానంపినట్లు మనముగూడ నవ్వరిచైన ముకరండుని కడకంపుడమా? ” యనివలికెను.

“ఓంపవచ్చునుగాని మనము సర్పూర్ణముగా సర్వసంపదగిని బ్రాహ్మణుఁడు మనకెవ్వఁడుదొరకును? గుక్మిణిదేవుఁడు స్వాతంత్ర్యము మనకుఁగలదా? పోతుటఁగయైన మనయింటఁజూతరాదు. ఎట్లో సూర్యచంద్రులుమాత్రము మన యీవరిజాలోఁ బ్రవేశించుచున్నారు. మనకట్టిపురుషుని దర్శనమెట్లగును? మాతండ్రియింటలేనున్నను నీవెవ్వరినైనఁ దోడ్కొనివచ్చుటకయిన పిలులేకుండు చిద్రథిట్లు హిమాలయపర్వతమువలె మనస్థముగనున్నాఁడు. ఇతనివైఖరిఁజూచి మాతండ్రి కేవో దురాలోచనలు చెప్పదున్నట్లు శోచును. ఇతనినిల న మనకుఁగొంతయవకారము జరుగుచున్నదని నానుభిప్రాయము. ఎట్లైనను బ్రాహ్మణసందేశము వలనుపడదు. మఱియుక యుపాయము న్వేషింపుము.” అని యామె బదులుచెప్పెను.

“పోనీ యెవరినిబంపుమనియెడవు?” అని మల్లికయజ్ఞగను. చెలీ! యెవ్వరిబంపుమని నేనుచెప్పగలను. వెల్లెడువారికి ధైర్యముం

ఉవతే, పలుకున నెక్కువలసివచ్చితములుగలవు. దాటవలసినయేళ్ళు
గలవు. పలువలసివచ్చాడవులుగలవు. మెలగవలసిన మృగములుగల
వు. ఎక్కడచి కూర్చుంటున్నావోను దాగులుగాంచియుండును. వారి
కాని మనస్ తప్పరాకొనదును. ఎడవది నెఱజూతనముండవలయు.
మీకును — ఆమెను చూస్తూకడకు. బోవునప్పుడు సమయాసమయము
తెలుగుచుండును. సమయములును జనని దీర్చుచును కోప హేతువుగావ
చ్చును. అప్పుడును నాటికిని త్రినయవలె ప్రియత్నము నిష్ఫలమ
నును. అప్పుడునును పన్నిట మూలనేర్పుండవలయు. సమయోచిత
ముగాను నాటికినిను బాగుకగలవాని ప్రపంచమున మిక్కిలిత
క్కువగాగలను. ఎట్టివారిమనసు నొవ్వకుండ వారికిష్టులగువారి
మాడ గుండును నే వలడ. దీర్చుకొని సాధించుకొనునట్టి నేర్పరి
తనయుండవలయు. ఇట్టివేన్నగలవు. ఇట్టిగుణములుగలవారు మనకె
ట్లుబభిష్తురు? ఎన్నిచింతయును జూచి నట్టిగుణసంపద నాచెలిమిక తె
యొడన గలను? అని చింత. పుష్పముగమునదోషం గర్హరమంజరి
ముక మల్లెక “సరిసరి! నేనాముట్టిసనికే బాలినదానను. ఇదిపురుషుల
కుసాధ్యమయినది. అడరాచికలవియగునే! ఇట్టిసాహసంబుసమకట్టు
టను నెంతవలసినదే? కొండ తిక్కగలనా? పలులుదాటగలనా? మె
కముల బారించి తప్పించుకొనగలనా? ముష్కరములగు తేన్మరుల
చెతిబడవలడకాటివోగలనా? ఏ బాటసారులగుంపునయిన గలసిపో
యి సుఖప్రియాణము చేయగలననుకొనుము. ఉజ్జయిని జేయదునను
కొనుము. అయుధవానిచే సురియితమైన రాచపగరు బ్రవేశింపగ
లనా? నాకొమహారాజును మారునదిర్చన మగునా? అనుననుకొనుము.
సన్నామున పులకంగొనునా? ఒకవేళనాదరించి మాటలాడుననుకొను
ము. నెంతజాతాతముగలిగి పూర్వోత్తరవిరోధము లేకుండ సంపర్క
శుభ్రచిడకుండ నాతినిమనసు నొవ్వకుండగార్యముపొనగునట్లు మా

టలాడగలవా? ఇది నాకుఁదగనిబగ్గువు. నాకుశక్యము కానికార్యము. నాకనుచితమైనకర్మము. కావున నింకొక్కని నియోగించుము” అని యుత్తరమిచ్చి తనయసామర్థ్యమును జెప్పుకొని మను.

“సఖి! నీవేఱుట్లన్న గార్యసాధనమునకెట్లే? పోనీ! ప్రయత్నముడుగుదమన్న నాప్రాణ మాశయము అంకితుఁడైకొనియున్నది. నిరాశయు గాలి యింగుళించిన నా ప్రాణమువలె మూడి కిందబడును. అతనిచేత నేను నిరాకరింపఁబడితివా యీమేలికికన్న నేను నిమనంబున నేమూలనైన నేను టినా ముప్పియన మసార్గమగును పోనీ, యామహారాజు కుమారునివడిచి గుఱియొప్పిని గొప్పిపజువు దునన్న నట్టిసాహస వికృతమాయుడే? అట్టివాని రాధేయుఁడేడి? అట్టిపండితారామచైత్రుఁడే? అట్టి రసికశిఖాబింబ నేంద్ర? అట్టి వంధ్యమలోకమంగారిమేదీ! అట్టి కౌమారునివడిచుట; రత్నములలో వజ్రమిట్లు చుక్కలలోఁ జంకింపడట్లు కావున లోక గమనంబెంగయట్లు, మృగములలో సింగములు, మకరములలో మృగములైన సాటియై దండిమగలకు సంజీనుగఁడై, సుప్తగమనభుండ్ల, అజరాజై శోభిల్లుచున్నాఁడు. ఇట్లునటచే నితర రాజుల ముఠల నెవ్వరు దండెడితలంపకుము. అట్లుచేయుట గానలసిబ్బముకాదు. మఱియుండైన మకరందుని గుణవర్ధనము యథాస్థిగ నేరేయ్యమంటిని, అట్టివాని చాట్టబట్టనిచో నీజన్మమే! ఈచట్టకర్మార్థము, కొదిలలోని బుట్టిమర్మ డవిలోనే నేలను రాలి చివకి మంటిలోఁ గలిసెనట్లు నావిద్వేషమున నాజన్మవనము-నాచక్కఁదనము మంటిపాలు గావడినది. కావున మనచిరకాలన్నే హముఁడలంచియైన, నాయంశభీతిని వదిలిపెట్టిన సహజమైన నీసౌజన్యభిశయమువల్లయైన నాపనుభవేయుము. సత్కామిని ద్వికొఱకుఁ బోవుచుంటిగావున నీకేయాపదలరావు.” అని గడ్డవ నట్టి బ్రతిమాలుకొనెను.

“చేరి? నన్ను బ్రతిమాలనక్కఱలేదమ్మా. ఈ మేనుమీఁది నేను తిరువన్నముమీఁది, నాకట్టుబట్టమీఁది. ఈశరీరము మీయిచ్చనచ్చినట్లు చేసికొనవచ్చును. ఒకవేళను ధ్యేయార్థమున నే నేబెబ్బులితో ట్ననైన బడి మృతికొందినను నేను విచారింపను. ఏలయున దానియొకటిదీర్చినదానగుదును. ఏహరిలేకుండ నుజ్జయుని జేరితినా ప్రియసఖ కార్యము జేసినదానగుదును. ఎట్లయిన నీవనువు జేసి నాతనువు ధన్యము నేసికొనియెద. కాని, మీకండ్రితోఁజెప్పి యిట్లుగదలవలయు. ఏ వంకజెట్టి యాయనకడ సెలవుపుచ్చుకొందును. నాతల్లిదండ్రులు మూఁడుగాళ్లముదనలులయిరి. వారు రమ్మనినాకు వర్తమానమంపిరి. తప్పక చే పోవలెనని నెప్పిపోయెద నీ యుంగరమునాకిమ్ము. ఆయనకాన వాలు జూపెదను. నీవేదైన లేఖయిచ్చెననా? అట్లయిన వ్రాసి యిమ్ము. నీరుచెప్పుమని నో చెప్పుము. ఈ రేలు మీయయ్యకడ సెలవుగైకొని తేవు జైలుదేటిపోయెద. మీనాయనగారునన్నొంటిగఁబోనియ్యరు. నీక్షత్రానినంటి పృథ్వికండుకుని జుంబురుని నావెంట నంపుమను. నరే ఆనల్ల నుందుతాతకు నాలుగుగంజాయాకులిచ్చితి నా కునికి పాట్లు బడుచు బారిలో నేవెట్టుకొండనోకూర్చుండును అప్పుడు జేపరమేశాయని బాటుగును. ఇంకశాంతింపవమ్మా!” యని యామెచిత్తమూఁటిల్లనట్లు మల్లిక పలికెను.

కర్పూరమంజర ముఖారవిందమువికసించెను. నేత్రములు విశాలములయ్యెను. చిటుగువృద్ధ మొగమునలంకరించెను. శరీరమండంతట నత్సాహరణము వ్యాపించెను. ఆనందముపట్టజాలక యామె మల్లికను గొంగలించుకొని “సఖీజనమనఁగా సుఖదుఃఖసమానమైనజనము. నానిమిత్తమున నీప్రాణములనైన విడువఁదలఁచితివిగదా! నీఋణము వేయిజన్మములకగున నేను దీర్చగలనా?” యని వెండియునిట్లనియె.

“ఓసీ! ఏమిచెప్పుమని నీతోఁజెప్పుదును. అదిచెప్పు మీది

చెప్పు మని నేఁజెప్పఁజాలను. చెప్పవలసిన దంతయుఁ జెప్పుము. నా
యలమట యంతయుఁజెప్పుము. నీవుచూచినదంతయుఁ జెప్పుము.
చెప్పఁగూడనిదంతయు విడిచిపెట్టుము. నమయోచితముగాఁజెప్పుము.
మిక్కిలి దీనముగాఁజెప్పిన లోకువగును. ఎక్కువబెట్టుసరిగాఁజెప్పినఁ
గార్యముచెడును. కార్యశకటమును నడిమితోఁగి నడిపింపవలయును.
పరులతో సంభాషించునప్పుడు వానింజేరకుము. మినుగుగానున్నప్పుడు
పలుకరింపకుము. విచారాకాంతుడైనప్పుడు నీసోదెచెప్పకుము.
ఒంటిగానున్నప్పుడు చిత్తముపైనన్నమైయున్నప్పుడు మొగముకల
కలలాడుచున్నప్పుడు దీర్ఘాలోనాపరతింతుఁడుకానప్పుడు మెల్లఁ
జేరివిన్నవింపుము. నాశరీరమాయనదె యనుము. నాప్రాణమాయనదే
యనుము. నామన స్సాయనదె యనుము. నాహృదయమాయనదె
యనుము. నాజీవిత మతనియాధీన మనుము. పరమేశ్వరుని నమ్ముకొని
ప్రయాణము సేయుము. అంతటఁగార్యసిద్ధిగతలామలకము. ఇదిగో!
నాయుంగరముతీసికొమ్ము. ఇదియాతనికిచ్చిరమ్ము. ఆయనయేదేని
మరలనిచ్చినఁ గనులనద్దుకొందుననుము. పొమ్ము శుభమగుగాక!"

ఆరేయిమల్లిక చిత్రభానునితో మాతాపితృసందర్శనార్థము
పోవుదుననిచెప్పి యాయన కొడఁబడిచి మఱునాఁడు వఱువాత వృద్ధ
కంచుకియైనజంబుకుని చిత్రభానునియాజ్ఞాప్రకారము వెంటఁబెట్టుకొని
బైలు దేతెను.

తెండుదినములుగడచెను. మూడవనాఁడు తెల్ల నాఱుజామున
వీధిగుమ్మముకడ నేడుపువినఁబడెను. అప్పుడే మెలకువవచ్చిన నేవకులు
తలుపుదెఱచి యదియేమోయనుచునుప్పటికి వెక్కివెక్కియేడ్చుచు
జంబుకుఁడుసిల్చిచెను. వారువానినెట్లోలోపలికిఁదెచ్చిరి. నాకటిలో
నరుగుమీఁదఁగూర్చుండి వాడువెక్కివెక్కియేడువఁజొచ్చెను. నేవ
కులుకలవరముపడిరి. అదివినియింటివారందఱులేచిరి. వానిని లోపలికి

దోడ్కొనిరమ్మని చిత్రభానుఁడాజ్ఞాపింప నేవకులట్లుచేసిరి. ఆదుఃఖమునకుఁ గారణమేమని చిత్రభానుఁడు, రుద్రభట్టు, వానినెన్నివిధములసడిగినను వాఁడు వారిపలుకులువినిపించుకొనక “అయ్యో! అయ్యో! నాతల్లీ! నాతల్లీ!” యని తొమ్ముమోగుకొని యేడువఁ జొచ్చెనేగాని యుత్తరమీయఁజాలకపోయెను. చిత్రభానుఁడుచీవాట్లు పెట్టెను. సేవకులేడువద్దని బ్రతిమాలిరి. ఎట్టకేలకు వాఁడిట్లుబదులు చెప్పెను.

“ఏమిచెప్పుదునుతండ్రి! శైలుదేవతనాటిరాత్రియే నేనును మల్లికయు నొకసన్నపుటపట్టుగొమీదఁ బండుకొనఁగా దగ్గఱయడవిలో నుండి పెద్దపులి వచ్చి దానిని లాగుకొనిపోయెను. నేను దుడ్డుకట్ట పుచ్చుకొనితఱిమిగొట్టితినిగాని యదిమల్లికనువిడువక పాటిపోయెను. ముసిలిముండకొడుకును నన్నెనఁదీసికొనిపోయినదికాదు. దంపలాటి బిడ్డనుదీసికొనిపోయినది” అనిపెద్దపెట్టుననేడ్చెను.

సేవకులాశ్చర్యపడిరి. కర్పూరమంజరి వగపుచే నేలఁజదికిలఁ బడెను. చిత్రభానుఁడు కటకటాయనెను. చంద్రికయు నిందుమణియు కర్పూరమంజరిని లోనికిందీసికొనిపోయి పానుపుజేర్చిరి.

ఆమికిప్పుడు రెండువిచారములుపట్టెను. ప్రాణమిత్రమైన మనకమరణమొ దుటయొకటి తనసందేశముమకరందునకందకపోవుట మఱియొకటి. ఇప్పేయొకచానికంటె నొకటిబలవత్తరమయినవివాదకారణములు. యథాహ్వాము జంబుకుసేబిలిచి యామె జంబుకాన జముచెప్పుచున్న మల్లికను బెబ్బలియొడ్చి కొనిపోవుచుండ నీవు చూచితవా?” యనగొచ్చిగొచ్చియడిగెను. “అమ్మా! మీపాదములసాక్షి. పెద్దపులిలాగుకొనపోవుచుండఁగా నేనుకన్నలారఁజూచితిని” అనివాఁడుబదులుచెప్పెను. అన్నివిధములదైవముతన్ను బాడుచేసినని కర్పూరమంజరిదుఃఖపరవశయై రెండవసఖయైనచంద్రికతో నెట్టటోకాలక్షేపముచేయుచుండెను.

పదునెనిమిదవ ప్రకరణము.

మణివర్మనియుక్తుడై మాధవసేనుడు రాచనగరునకరిగి కంచుకిచేతఁ దనరాక నరవిందా దేవి కెఱిగించి యామెయజ్ఞాప్రకారము లోని కరిగి యధోచితసత్కారముల నొనఁగించి మణివర్మ చెప్పినట్లు చిత్రభానుడు సేనానివేశమునఁ జేసినచర్మలెల్ల వినిపించెను. అది వినఁగానే యామెగుండె జల్లుమనెను. రాజకుటుంబమునకు మూఁడఁదలఁచినయాపద యామెయెట్లయెదుటఁ గనఁబడెను. ప్రక్కనున్నవిక్రమసేనునిం జూచి యాదేవి విచారసూచక మగు హీనస్వరముతో నిట్లనియె. “నాయనా ! కాశ్మీరరాజ్యవృక్షమునకుఁ బురుగులు పట్టినవి. ఈటకములు తరువును నిశ్శూముచేసినంగాని విడువవు. దొంగయు మనుష్యుడేయనుసామెతనుబట్టిమనకు హితులెవ్వరోయహితులెవ్వరో తెలిసికొనఁజాలకున్నాము. ఎవరినినమ్మవచ్చునో యెవరినినమ్మఁగూడదో మనమెఱుఁగము. ఇదిచూడ నా కొక్కశ్లోకము జ్ఞాపకమువచ్చుచున్నది. చిన్ననాట మాతండ్రి మహేంద్రదేవుడు నాకు విద్వేగఘటకై తగ్గవాచస్పతీయని బిరుదు బొందినజయదేవుడను పండితుని నియమించెను. ఆయనప్రస్తావనమున నొకనాడీశ్లోకముజనివి నాకర్థము చెప్పెను. అరిమిక్కిలిరసవంత మగుటచే నేనుదానినివల్లించితిని. కొత్త కుండ మీఁద జేసిన సంస్కార మట్లులేతమనస్సు మీఁదఁబడినభావములు మఱపునకురాక యాజీవి తాంతముండును గనక వాకిప్పటికి నది జ్ఞాపకమే.

శ్లో. అగ్రే వ్యాధః కరధృతధనుః పార్శ్వయోర్జ్వాలమాళాః

పుష్టే వహ్ని ర్దహతి విషినం సన్నిధౌ సారమేయాః

ఏణీ గర్భా దలసగమనా బాలికాః పాపిహ్నాః

లక్ష్మీనాథ! త్వ మసి శరణం కిం కరోమి క్వ యామి.

“కుమారా! దీనిభావమిది. ఒక మగ లేడిదురవస్థలోనుండి యిట్లు విచారించినదట. ఎట్టయెదుటఁ జేరివిల్లుబూని కిరాతుఁడునిలిది యున్నాఁడు. కావున ముందుకుఁ బాటిపోవుటకు వీలులేదు. వెనుకకుఁ బాటిపోవుడమన్న వెనుకప్రక్క భయంకరమై కాటుచిచ్చు వనముం గాల్చుచున్నది. ప్రక్కలకుఁ బరుగెత్తుడమన్నఁ గిరాతుఁడు వలలు పన్నియున్నాఁడు. పమిపమందు వేటుకుక్కలు సిద్ధముగానున్నవి. అఁడులేడి చూలుదాల్చియున్నది. పరుగెత్తఁదలచుకొన్నను వీలు లేదు. పైఁగా బిడ్డలుకాళ్ళకడ్డముగాదగులుచున్నవి. ఓలక్ష్మీనాథా నీవేశరణము. నేనమిచేయుదును. ఎక్కడికిఁబోవును.”

మనయనస్థయు నశ్లేయున్నది. మంత్రులనమ్ముకమన్న వారు సింధుగాంధారరాజులకవశులై చూరిలకై మనరాజ్యమును మనలను విక్రియింపఁదలచుకొన్నారు. నేనాపతులు నేననుశ్రీభానునిసశము చేయఁదలచుకొన్నాను. శ్రీభానును సోదరం గడతేర్చిస్తే నన్ను ను సోదరపుత్రులను చూచుమాఁదలచుచున్నాఁడు. నాయనా! మీరున్నవాండు. లోకానుభవము లేకవాండు. నేనో కోటదాటి వెళ్ళుటకు వీలులేని యాఁడుదానను. దీనజనము, దారిమై దేవతా శిరోమణియై సకలలోకరక్షకుడై వెలయుచున్న శ్రీమన్నారాయణుడే మనల రక్షింపవలయు. అగతికులకుఁ గతియు ననాథలకు నాధుఁడు నైనజగన్నాథుఁడు నాఁడు విరటుపుణికకడుపులోనున్న పరీక్షితుని సురక్షితుఁడేసినట్లు మిమ్ముఁ గాచుగాక! మనుష్యులన్న మనుష్యులగట్లు భగవదిచ్చి యనుప్రవాహమును వారింపఁ జాలవు.” అని నిష్కరముగాను దయనీయముగాను సంభాషించుచున్న దేవినుద్దేశించి మాధవనేనుఁడు వినయముగ నిట్లనియె—

“అత్తి! నేనును మణివర్మయు రాజకటుంబమునెగ నమితవిశ్వాసముగలిగి చేతులుగట్టికొని మీపనులు చేయుటకు సిద్ధముగనున్నను.

మాయెడమీకు లేశమైన నమ్మికలేదు. మేము మీవిశ్వాసమునకు వెలియెయున్నాము. చండాలురకుం దొలంగుబాహ్మణులట్లు కుష్టు రోగులకుం, దొలంగు నశరీరులట్లు దుర్గంధమునకు దూరముగఁబోవు మానవులట్లు మీకు నమ్ముఁ బరిత్యజించుచున్నాఁడు. చిశ్రిభానుని దుస్తంత్రము లనియెడు పెద్దయేలులువచ్చి పొట్టుపల్లము నేకముజేసి నవి. అందుచే నేదిమొకయో యేకమో తెలియక మీకుజల మంతయు మేటిమొనశ్శో నిండిన యుపాదుకు జ్జిదేశమని భయ మందుచున్నారు. మాయెట్లు మాతామలు కూర్మాణములు మా పూర్వచారిత్రములు మీకడఁజల్లిపడ్డవని నమ్మి విశ్వాసము. మే మేమి చేయుదుము? గూఁముఁ దేశము విమానముల మీకు రుచింపనియ్యె. ఇట్లుటికిని మేము మీకూర్చి బద్ధులము. మీప్రియశిష్యులము. మీకు నోచునట్లుము. ఏమియు మీరుద్దవచ్చిన కార్యములు చేయుమకొనుడు. అట్లుగా నుండలు మీరట్లు తూలనాశినుచు మణివర్ణ విరివి నన్నెల మీకడ కలదు. అతఁడు చిత్ర భానునకు మీకుకూడ విరోధియొంటి. ఇట్లు వచ్చుచున్నాఁడు. గదాధర సూలచాణులు మీకుఁబరిచు నున్నవారు రాజ్యకర్తలు. మీతిరిస్కారమున రాజ్యకర్తలు సౌవిశ్వాసము లుంచుచువును పగతుఱతో జేసెదరేమోగాని యింత సమయము నున్నట్లు మేయు న్నారు. మీఁద మీదిత్తము.”

అని మాధవసేనుఁడు తనవిశ్వాసమున ధృఢముగాఁ దెల్పుట యు విక్రమసేనుఁడు తల్లికిట్లుచియె. “అమ్మా! నీకు నేజెప్పవలసిన వాడనుగాను. అయినను నావలకులు నీకొరచారింపము. మాధవసేనునిమాటలు నాకునచ్చినవి. సైన్యములు పరాధీనములును నుడు కుటచేతఁ గార్యభారమి యయిత్యులమిఁదఁజెటి మీకంజ్ఞియైన మహేంద్రదేవుని కడకును మాతండ్రికి పరమమిత్రమైన సుద

ర్కనుని కడకును సాహాయ్యము నిమిత్తము సందేశములంపుట మంచి ది. నాబుద్ధికింజూడ మాధవనేనుండే యిప్పనికిఁ దగినవాఁడు. మీఁద నీయిష్టము* అనుటయు సరవించాదేవి కొంత సేపు మనంబున నాలోచించి “కుమారా? నీవు రాజపు. శాస్త్రజ్ఞానము గలవాఁడవు. చక్కగానాలోచించి యేదికర్తవ్యమో చేయుము. నాబుద్ధికేదారియుఁ బాడకట్టుటలేదు. మనకందఱుఁ బగతురేయగుటచేత మనమానప్రాణములు చిత్రీభానునిచేతఁ గోల్పోవుటకంటెఁ జిరపరిచితులైన మణివర్మ మాధవనేనులచేతనే గోల్పోవుట యుక్తము. కావున గొత్తై కటికవాని నేనమ్మినట్లు వీరినే నమ్ముకొనియుండము. మణివర్మతో మంతనముండి మాధవనేనుండే సుదర్శనునికడకు మాఁతండికికడకు సందేశము గొంపోవుఁగాక!” అని పలికెను.

అనవుడు మాధవనేనుఁడు చింతిల్లుచు “తల్లీ! మేమెన్నివిధముల మొఱవెట్టుకొనుచున్నను మీరింకనుమమ్ముచిశ్రీభాను ప్రముఖులతో సమానులుగాఁ జేయుచున్నారె. కాని కాలక్రమమున మా ప్రవర్తనమే మాపలుకులకు వ్యాఖ్యానమగుఁగాక! నేను మణివర్మతో నాలోచించి మహేంద్రదేవునికడకు సుదర్శనునికడకు సందేశముగొనిపోయి సాధ్యమైనంత వేగముగా వారిని నేనలతోఁ గూడఁ దోడ్కొనివచ్చెద. మహేంద్రదేవునకు సుదర్శనునకును మీరుజాబులు వ్రాసి సిద్ధముగ నుంచుఁడు. నేనుమణివర్మతోఁ జెప్పి రేప పయనము జేసెద. నాకు సెలవొసంగుడు.” అని పలికి వారి యనుమతి వడసి పోయెను. అతఁడు చన్నపిదప సరవించాదేవి కుమారునిఁజూచి “నాయనా! నాతండికి వ్రాయవలసినజాబు కేనేవ్రాసెద. సుదర్శనుఁడు పరపురుషుఁడగుటచే నేనాతనిపేర నేమియువ్రాయనొల్ల. ఆజాబునీవలిఖింపుము” అనిచెప్పి తనగదిలోనికరిగి జనకునిపేర జాబువ్రాయఁ దొడగెను. విక్రమనేనుఁడు తనజాబువ్రాసి తల్లికిట్లు వినిపించెను.

“శ్రీమన్మాతృశవమహీపాలు రగు స్వస్తిశ్రీ సుదర్శన మహారాజుగారికి—కాశ్మీరపాలకుఁ డగు విక్రమసేనుఁడు వినయపూర్వకముగా నమస్కరించి చేసిన విజ్ఞాపనము.

నాకు మీపరిచయభాగ్యము లేకపోయినను మాజనకుఁడు హేమచంద్ర మహారాజుగారును మీరును వారణాసీ నగరమున న బ్రహ్మచారులై సహాధ్యాయులై ప్రాణమిత్తులై యుండినందున నేను మీకుఁ బుత్రప్రాయుఁడననియు మీరునాకు జనక ప్రాయులని యుభావించి చనవుగల్పించుకొని యీ లేఖవ్రాసి పంపుకొంటిని. ఈలేఖం దెచ్చినయతఁడు మాకమా త్యుఁడు. మాధవసేనుఁడు సింధుగాంధీర వల్లభులు మాదేశముపై దాడివెడలుదురని లోకమునఁ బ్రవాదము గలిగినది అదియటుండ మాప్రతిపక్షి చిత్రిభానుఁడు మజ్జనకునిచే దేశభ్రష్టుఁడు గావింపఁ బడియు నతని మరణానంతరమున శ్రీనగరముఁజొచ్చి చన్న యన్న మీఁదను నిందున్న యన్న బిడ్డలమీదను నెంతో ప్రేమ నభినయించి సేనల సేనాపతులఁ దనవశముజేసికొని యేదో దోహదముసేయఁదలఁ చుచున్నాఁడు. మాతండ్రిగారి దారుణమరణముఁ దలంచియు బాలుఁడను నిస్సహాయుఁడను నైన నాదీనస్థితిఁ దలఁచియుఁ బగతురబారినుండియు నాప్తుఁడల్లు మేకవన్నె పులియైయున్న మాప్రతిపక్షి బారినుండియు మమ్ముఁ దప్పించి కాశ్మీరరాజ్య పరిరక్షణముసేయఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడను. హేమచంద్రమహారాజు బ్రతికియున్నవాఁ డని మీరుభావింపుఁడు ‘మిత్ర మాపది జానీయా’ త్తను న్యాయము నులెన్నగా గమనింపుఁడు. ఆ రైరక్షణపరాయణులు, కయసాగరులు, పరోపకార ధురంధరులు, నిష్కళంకచరిత్రులు, మత్పితృసఖులు నగు మీకు నేనింతకన్న విస్తరించి వ్రాయనక్కఱలేదు. ఈయమా

త్యుడే తన్నన విషయము లన్నిటిని మీకుం దెలుపగలడు. వే
యేల! కాశ్మీరీరాజ్య క్షేమికు రక్షణీయ మాళవకాశ్మీరంబు
లక్కడెల్లెండ్రెల్ల యుండినలయుని కోరెను.

ఇట్లు విన్నవించు విధేయుడు,

ప్రీతిమసేనుడు

అజాబు నా నల్లగ్రామని గొడుగు వినుపింప విని సంతసించి
యరవింగాదేవి తననాని లేఖయు నిత్రుడు లిఖించిన జాబును
ముసలికం పుగు మా జానకమ్మ మాళవకాశ్మీరకడకంపెను. అతడది
చూచి మాధవసేను బహుముతస పంపెను.

పంటామ్మోపాధికరణము.

బాకొక నిమిషవి వర్తింపజేయు నాటిరేయి గాఱుచీకటులు
నరుల మేలుల నల్లపూతలు బూసినట్లు గగనమునుండి కాటుకవానలు
గురిసినట్లు నలుదెసలవ్యాపించి నప్పుడగుయజమానునికి - జేసినసేవ
యుంబోలె గొప్ప విష్ణులమగునట్లుచేసెను. శ్రీనగరమంతయు నిద్రా
మోహితమై నిస్తరింగెను సముద్రముట్లుండెను. పగలెల్ల బహు
వ్యాపారపరితంత్రాలై శ్రమపడియుండుటంజేసి నగరవాసులలో
దాదాపుగ నందఱు గాఢనిద్రించగలి విశ్రాంతిసుఖ మనుభవించు
చుండిరి. పరశునాథపార్థులు పరిణాతాసక్తులు మొదలగు దుర్వి
సేతులుమాత్రము, గుహునిడి యెఱుమిత్తము సంచరించుదుష్టమృ
గంబులవలె భయపడుచు రాచబాటలువిడిచి సందుగొందులంబడి

మునుగులువై చిగొని వలయుసాధనసాచుగుగ్రహింపి తమనీడలు
చూచి తామిశంకించుచు తమదుర్యశమువలె లోకి మెల్లించిన
యాగాధాంధకారమున నందరించుచుండిరి. ఆకాశంక్షి తనవేయి
కన్నులుడెఱచి నేలపై జరుగుచున్నదంతయు గనిపెట్టుచున్నదోయను
నట్లు సభోమండలమున లెక్కలేనిమక్కలు మిగులుచునున్నవి
మెఱయఁజొచ్చెను. నూతనపురుషులు మున్నెన్నఁడు జొఱచి నందు
లలోఁజొచ్చిన అంపుల మోరిలెత్తి కుక్కలుమొలుగుకొన్నెను. నగర
రక్షణమునిమిత్తమయి నియోగింపఁబడిన గాఢధర్మము కొంతసేపు
తిరిగి యేయరఁగుమీఁదనో యేడ్వంబమునానననో నిశ్చాదేవికి
విధేయులై యామెపనుపు చేయుచుండిరి. తెలుగువేదవిద్యవట్టక బాధ
పడురోగులమూలులు నిలువనీడలేక వీధులలో నెరిచించినోనిశ్చించు
పాంథులగుట్టులు పెట్లమీఁదనడుమనడుమఁ బులుగులుమెలుగులు
పైనఁజెప్పినకుక్కలమొలుగులుదిప్పఁ బట్టణమున నితరశబ్దమేదియు
లేదు.

నేనానివేశముమాత్ర మారేయిమిక్కిలిసందడి గలిగియుండె
ను. సైనికులు తమతమ యాయుధంబులధరించి సమరనన్నధులై
మహాత్సాహధరితులై యుండిరి. దండపాఠము, వజ్రపాణియుఁ
గవచంబులుదొడిగి శిరస్త్రిణంబులుధరించి యాహ్వానములై డాలు
కత్తులు, విండ్లు నమ్ములు మొదలగు నాయుధులచేసంబులుబూని
సైనికులలో ముఖ్యులగువారితో వారువాడు గాని పవలసికృత్యం
బులనుపదేశించుచుండిరి. సైనికులలోఁ గొండలు దండపాఠింగలసి
యాసన్నాహమెందుకని ప్రశ్నింపనాతఁడు “ఈసన్నాహము మన
రాజకుటుంబరక్షణార్థమే గాంధార రాజపరిజయము మామనవేషములు
వైచుకొని మనపట్టణంబున సంచరించుచున్నది. వారింబట్టవలయు
అందునిమిత్తమై యాయుధహస్తులగు వేయిమందితోదుల మేము
తోడ్కొనిపోవుచున్నాము” అనిబయలుపెట్టెను.

“అట్టివారింబట్టుటకు వేయిమందిచాలుదురుగదా! తక్కిన సైనికులందఱు సిద్ధముగనుండవలయునని యేలచెప్పవలయు?” నని వారుమరలనడిగిరి. అందుకుండపాణి యిట్లనియె. “మీరు సైనికులు మేము సేనాపతులము. మేము యుద్ధములు పూన మన్న మీరు పూన వలసినదె. ఎవరితోలుగొట్టుమన్న వారితోలుగొట్టవలసినదె. ఎక్కడికి బొమ్మన్న సక్కడికిఁబోవలసిదె. ఏమిసేయుమన్న నది సేయవలసినదె పుష్పలువేయుటకు మీకధికారములేకు పుష్పసమరసన్నాహముచేసి నుండనాయకులు యగునడిపించుచక్కను పుష్పసైనికుఁడు నిలువంబడి యెక్కడికి? ఈనండయాశ్రయమెవకు? ఇహస్వామి మదియ న్నాయమని వితర్కచారంబింపినక్షేముక గావ్యతంత్ర మొక్కని మునముజరుగునా? సమకములజరుగునా? జనులు చివెకూఱునా? ఎవరిధర్మమువాగు చేయవలయును. రాజ్యా మేమునున్నింపవలె. మాయాజ్ఞామీనుమన్నింపవలె. ఓట్టిశిక్ష ని కెవఁమునఁజేసిరేని పట్టి వారిశిరస్సులు వెంటనేభండింపఁబడును” అని ఈ పాణి కఠినముగా బలికె. ఆయుర్తంత్రముతో నాగు ప్రశ్నించుచున్నది. అప్పుడుండపాణి సైనికులందఱు బాగులుగానిలునఁబ్రెట్టి వారితోఁగట్లనియె. “ఈనమయమున రణమందుభలు వారుంఁగూడదు. నాయాజ్ఞలేక మీరు కేకలువేయఁగూడదు. బంధువులతో మాటలాడఁగూడదు. నడచు నప్పుడుకాలిచప్పుడు గాఁగూడదు. నేరుముందునడచెనను నావెంటనే గోవువెంటఁదగిలిపోవు దూడవలె మీరురావలయును నే నెవ్వరియింటి దగ్గు నిలఁచెదనో మీరన్నటలేలవలయును. నే నెవరిబంధింపుచున్న వారిని బంధింపవలయును. నీవిధమైనవిన్నలు గుఁగఁగూడదు. దీపములుచేఁబట్టఁగూడదు. అయిదుగు రొక్కబాగుగా నిలువవలె. వారికె యింతదూగును వారివెనుకనె గుఱును నీవిధముగా వేయిమందియు రెండువందలు చిన్న బాగులుగాఁదీరి నడువవలయు. ఈవిధంధవ

లన్నియు మనంబులఁజెట్టుకొని నావెంటరఁడు.” అనిసేనాపతీయాన తీయ నైరికొప్పుడే యెరుగు నేని యొక్క బాహుకాజేచి యుకరివెనుక నొకరునిలువఁబడిరి. మొదల మొదట నెంత పాణియ శ్వాహాఘోషై నడువ జొచ్చెను. వజ్రపాణిసేన వెనుక గుట్టమెక్కి నొండ్రిచ్చెను. నిశ్శబ్దముగా ముదవ్యవహాసి ప్రహించునట్లు చిన్న సేన నడచి పట్టణముఁ జేరెను.

పెండుజాతులు రాత్రి యయ్యెను. పట్టణద్వారముకడ నాజానేయతురంగ మెక్కి కివదిశెన్తా)ణములు ధరించి సూయుధపాణి యైన యొక మహాయోధుని నొకరిగలిసకొనినను. వాని కిరుప్రక్కల పిచ్చుకత్తులతో నలుగు జోయిలుగలది నుని గొనుండెరి. గొఱ్ఱంధకారిమగుటచే నైనికూలాలల నెరుల పడివేయరి. కాని దిండపాణి తీసగుట్టము నాతనిగుట్టము నెమోమునకుఁ దెసకొనిపోయి మెల్లగా “నరగానమయము. కిచ్చెట్టివో ముని హెచ్చించెను. ఇంతసమయమున నచ్చతినని యాతఁడు బదుల నెచ్చెను. “మున్న మనసుచకొన్నట్లు వాసంబట్టుకొనవలసిన దేకదా?” యని దిండపాణియడిగెను. “అహ! నందియ మేమి? అదేప్రథమ కర్మస్యము. తరువాత, ఏలుచుబట్టి రెండవపని” యనియాతఁడు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను.

ఈసంభాషణము గుట్టమున ముఖమనే హుటచేసిరి. సైన్యము నిశ్శబ్దముగా వెనుక నడుచుండెను. హుటచేమముగా రాజవిధింబ్రవేశించి యటనుండకొన్నిప్రక్కలకుఁ బరుగింపి పశాలమయును మావరణము. సయ్యాసరణములో రమణీయమైనయువాల్యము నమృత్యునమధ్యమున మనోహరమైనసౌధము గలయుకెన్గముఁజేరిరి. సైంహద్వారముబంధింపఁబడియుండెను. గోడయత్తుగనుండెను. దిండపాణి నలుగురుజోదులంబలించి “యాగోడవాఁటిలోపలకిదురుక తలుపు దీయు”డని యానతిచ్చెను. వెంటనే యొకయోధుఁడుకూర్చుండెను.

వానిభుజముల్పై నిరకొక యోధుడొక్కఁడు. అంతట మొదటివాడు లిపిగా వానిభుజమోహముచేసిన సైనికుఁడు గోడమీదికెక్కి యాగోడఁజేసిన్నట్లు క్రిక్కి మెల్లగా నావరణములోనికి దిగెను. అట్లు యిద్దఱుముగ్గురు చేసి లోపలివేళించి మొదటివానికిదోడ్ కవాట ముఁ దెఱచిరి.

దండపాణి నూలుమందిజోదుల నావరణమునం బ్రవేశింపు మని తక్కినవారల టికి నన్నిదెసలఁ కావలియుంచి యింటిలోనుండి యాగియేల నావరణవాటివోకుండ చూడుమని యానతఁచెను. సైనికులు కడుత్పరిముగానలుచేసిరి.

లోపలికిఁ జొరగియుండుటకు సూక్ష్మాగ్రములుగల యినుప బొగడలు వెలుఁగఁజేయుటయు, గ్రంధులనెఱుమ నినుపతేకులు తాప టముచేయబడఁగ, భుజములతోఁ గంటినఁ దిలుపులాడిరావని దండ పాణి యుపదేశముమీఁది సరువురు సైనికులు గొడ్డళ్ళుదీసికొని తలుపులు పగులగొట్టినట్లుంభించిరి. చప్పుడువని యింటిలోనందఱు మేల్కొనిరి. ఎవరువారిని ముఁమీఁదినుండి యొకపృథ్వుఁడు గంభీరముగఁ గేక వైచెను. మేడికొండలన్న వారిందఱు దొంగలుదొంగలని యాకాంక్ష దసముఁజేసిరి. చుట్టఁకొల్లలన్నవారు కొందఱ తాచప్పుడును గృహములోనున్నవారి యాకాంక్షలమును నాలకించి వీధిలోనికి రాఁబోయిరి. కాని సైనికులవారి సైన్యవాటి రాకుండఁ జేసిరి. తలుపులం తలోఁబగిలిపోయిన.

దండపాణి, దక్షిణిపాణి, చిత్రభానుఁడు లోపలఁబ్రవేశించిరి. గృహదీపికలు వెలుఁగఁజేయుచు వానిసాయమున వారు మేడమీదికిఁ గొంతఁజూసెను. ఇలా, దీక్షిణిపాణిసముఁకట్టిరి. మేడతలుపులుగూడ బంధింపఁబడెను. గృహమునందున్నస్త్రీలు బాలురు సేవకులు దొంగ

లు దొంగలని గృహమునంతయుఁ బ్రతిఘటించునట్లు నట్లాకొందనము జేయుచుండిరి. మేడతలుపులుగూడ గొడ్డలి పెట్టులవలన భేదింపబడెను. మున్ను పేర్కొనబడిన మువ్వరునాయకులు కొంతమంది సైనికులం దీసికొని మేడమీఁదికరిగిరి. మేడమీఁద విశాలమయిన చావడిలో దొంగలనెదిరింపవలెనని చేతఁబడ్డములుబూని నిలువంబడి యున్న వృద్ధుని మణివర్మనుజూచి చిత్రభానుఁడు “సైనికులారా! వీనిచేతిలోని ఖడ్గము లాగుకొని తెక్కలు విఱచికట్టుఁడు” అని యాజ్ఞాపించెను.

అప్పలుకులతని నోటనుండి వెలువడినవో లేవో వెంటనే యొక సేవకుఁడు ఖడ్గమూడఁదీసికొనెను. మఱియొద్దఱు మాంసహీనములై శల్యచర్మావశిష్టములయిన యాతని తెక్కలంబట్టుకొని వెనుకకుఁదీసి మోటత్రాళ్ళతో విఱచికట్టిరి. మణివర్మ వారింజూచినతోడనే విస్మితుఁడై మొదటమాటలాడలేకపోయెను. తరువాతనించుకొనిపోవుట లోనుండి వెలువడి మాటలాడఁగమకించుచుండఁగనే నోటమాటరాక మునుపే యాదారుణకృత్యముజరిగెను. “మీరావచ్చినవారు? అర్ధరాత్రిమున నిల్లుజొచ్చుటచేతను గొడ్డళ్ళతో దలుపులు బగులఁగొట్టుటచేతను నేను దొంగలనుకొన్నాను. దొంగలు ధనము హరింతురు. మీరు ప్రాణధనముహరింప వచ్చినారు. చిత్రభానుఁడువచ్చి యిట్టిదుండగము సేయటలో నాశ్చర్యములేదు. కాని నండవాణ్! ఆవిధమున దేవి గారియొద్దను నాయొద్దను నీవును నీతమ్ముఁడును రాజభక్తి నభినయించి మీకపకార మెన్నఁడు సేయనివాని నేదోష మెఱుంగనివాని-చిత్తువి హీనుని-వికృతముననుని ద్రోహభావమున విడిచి యీతనిఁజేరుట మిమ్ము మొదటినుండయు నెంతోగౌరవమునఁ జూచి గుహోన్నత పదవిలోనికిఁ దెచ్చిన నన్ను-శతవృద్ధుని బద్ధునిఁ జేయుట మహాశ్చర్యముగొల్పుచున్నది. పూవుదండయునుకొన్నది పామయినది. ఇంద్ర

నీలము మసిబొగ్గయినది. మీమిగతం నీల రాజద్రోహమునకు మీ
యన్నదమ్మనైనను పునః వివాహమునకును రెండునుగూడఁ దగినఫలం
బనుభవింతును. అని మణిపూర్వ కోపావేశమున కెట్లబాజీసముగము
తోఁ దడబడు నా నలుగురును నీలరాజునకు సత్ప్రభావం దడముతసిలి
యావృద్ధాహూత్యు నుద్దేశించి ముట్టవలసి.

ఓరీ, దురాత్మా! స్త్రీమర్కటయా! నదు-కాదు. వృద్ధ జం
బుకమా! విక్రమనేపండు వారి ద్రోహముచేసిం? ఇట్లుచుటకు నీకు
నోరెట్లాడె? కా? ని? పునః వివాహములే కా? సిగ్గులేదా? మ
హానుభావుడైన హేమచంద్రుని మా మోహయములుబర్చి చంపిం
చి విక్రమనేపండు మహా నాయకుని ముక్కునుండపు నీవు. మొదటి
నుండియు నాకును నాకున్నకున్న స్నేహము గలిగించివైరావలము వృ
ద్ధి నొందించిన నన్నదేవతలకే మేము నడిపించినపాపాత్ముడవు
నీవు. విక్రమనేపండు! బాలనివహింప కన్నేరరాజ్యముంతయు నే
కచ్ఛత్రముగ నెరుమ్రుదన ను గ్రహముడిసి ధనములుదోచుకొని
కుబేరుడనగుచున్న కచ్ఛత్రాధ్యక్షుడవు నీవు. సింధుగాంధార మహీ
ధవులను నిక్షేపము నుండి బూదేశములమీద నుండెత్తిరమ్మని యా
వ్యవించి కోన్నయగ్రహములకు కలరెలన లంచముగా గ్రహించి
దేశమును దేశపురుషుల రాజములంబమును మాకులగౌరవమును వా
రికి విక్రయింపఁబడెను సేచాత సేదుండవు నీవే. పాన్పుమీఁది పాము
వలె మాయన్నమున్న సేవు లుత్తరైముండు ముట్టకెల కాతనిదునము
ట్టించిన పాతకుండవు నీవే. నన్నసమ్మి యా మనప్రాణముఁ గోలు
పోయెను. రాజ్యము నీకెచ్చగించి బిడ్డని నికెచ్చగించి యాయన బావన్న
రణమునొంద నీవు దేశ మిత్రులకెప్పు గించుచుంటివి. మాయన్నబిడ్డల
ను భార్యని బంధుమర్మచెయ ననిటక వచ్చియుండి నన్నురువిడిచి
పోమ్మని యాజ్ఞాపించు యమాత్యశేఖరండవు నీవేగావా? నన్ను బా

మృదులుకు నీవెవ్వడవు? ఈరాజ్యము నీయబ్బసామ్మా?
 సీతాతసామ్మా! నాయన్న రాజ్యము. నాతండ్రిరాజ్యము.
 మాయన్న చెవులలో వినమువోసి నాడు నన్ను వెళలఁగొట్టించి నేడు
 ను నట్టియాటలే యాడుఁజూచితివి. నీయాట లంతమొందునమయము
 వచ్చినది. నీమళ్ళరిత్రము వెల్లడియగు కాయము నచ్చినది. నీమలినవర్త
 నపుగోడకు నేటిదనుక మాకు యగువెల్లవైచి జగద్వంచముఁ జేసి
 తివి. ఇప్పు డేమిచేసెదవు! కాశ్మీరరాజ్య ప్రధానమంత్రుల భుజము
 లు వితివి కట్టబడిన వేయి! మీకు స్త్రీత్రము లిప్పుడు సాగవేమి!
 ఇప్పుడయిది బుద్ధిగలిగి బ్రతుకుము.” అని యతఁ డూరకుండ దండ
 పాసి “అయ్యా మా గారు! మీరాశ్చర్యముగా నున్నదా? మేమువిక్ర
 మసేరుని మోసపుచ్చితిమా? ఇంకను మహాశ్చర్యము జూచెదవుగాక
 నీకన్న మేమెక్కువ వంచకుముగాము. నీవు గావించినద్రోహముల
 కన్న మేమెక్కువ ద్రోహములు చేయఁజూము. నీవు ద్రోహముల
 పుట్టవు. నీపితరులు గోవిందమును దూసింపనవసరములేదు. నీచేసిన
 యపచారములకున్నిటికీ ఫలముగా భగవంతుఁ డీపాల్గుదెచ్చె” నని
 యతఁడు తన్ను మొఁటనాడినమాటలు కుత్తరమిచ్చెను.

అప్పుడు మఱిన్న సగము పండ్లూకిపోవుటంజేసి శాంతబోసి
 గానున్న నోటనుండి కొన్ని మాటలు తెలియకుండుట వారికిట్లనియె
 “చిత్రభానుఁడా! పిల్లి కన్నులుమూసికొని ప్రాలుద్రాపి తన్నెవ్వరుఁ
 జూడలేదని సంతపించును. అట్లే నీకావించిన మహాపాతకములు లో
 కు తెలుగరిచి నీవు భ్రమించి పరమచనిత్రుఁడట్లు నిష్కళంకవర్తను
 ఁడట్లు నిరపరాధులగు సితంబులై దోషరోషణముఁ జేయుచుంటివి.
 నీ వర్తనము చక్కగా నరసియే నీయన్న నీవు పాముకన్నద్రోడే.
 లుకన్న బెబ్బలికన్నఁగ్రాసఁడవని నిన్ను దేశభ్రష్టునిఁ జేసెను. నీ
 సంచారములన్నియు వక్రములు. నీపలుకు లన్నియు సస్పృతములు. నీ

చైతన్యము లన్నియు దురాచారములు. నీది హృదయము గాదు. తా
 తిముక్క. నీ కంఠకరణము లేదు. దయలేదు. దాక్షిణ్యములేదు. ఎ
 గ్గులేదు. సిగ్గులేదు. ఆశాదేవత నిన్నానహించినది. భ్రాతృహంతవు
 ఏకగర్భజనితుడైన సోదరుని జంపించిన మహాపాతకునకు ఆనెత్తురు
 కూడు భుజించి సుఖంపడలచిన పరమదుర్మార్గునకు-జగద్వంచనమే
 ప్రధానవ్యాపారముగాగలఖలునకు నీకు గ్రుడ్డివానికి బట్టపగలుగూడ
 సంధికారమయ్యె తోచునట్లు, మావంటి ధాజభక్తులు, మావంటి
 ధర్మమార్గాను చరులు, మావంటి విశ్వాసరాధులు, దురాచారులుగా
 గనబడుటలో నాశ్చర్యమేమున్నది? నీవు మీయన్నగారి దారవు
 తుల బరామర్పించుటకు రాలేదు. ఆపసికూనలం గూడ గడతేర్చి
 యీగద్దయ నాకృమింపఁ దలఁచినచ్చితివి. ఆయభిప్రాయము తోనె
 యేదో యెఱబెట్టి యీదండనాథుల వశముజేసి కొంటివి. ఈసేన
 స్వాయత్తము జేసికొంటివి. ఈమూర్ఖులు నీచూయలలోబడిరి. సిం
 ధుగాంధారరాజుల దండయాత్రాకథలు నీకల్పించిన ప్రబంధములు.
 అవియెల్ల నీదుస్తంత్రములు. ఈవంకబెట్టి పీరింజంకఁ బెట్టుకొంటివి
 హతవిధి హేమచంద్రునకు, వానికుటుంబమునకుఁ బ్రతికూలుఁడై
 యుండుటంజేసి నీయాగడములు సాగుచున్నవి. పరమేశ్వరుఁడొక్క
 డున్న పక్షమున- సతఁడు దయాళుఁడైన పక్షమున-శిష్టజనసంరక్షణం
 బును, దుష్టజనశిక్షణంబును వానికి నై జములైనపక్షమున--ధర్మమునున
 దీప్తిపంచమున నున్న పక్షమున--“సత్యమేవ జయతేనాన్యత”మ్మ
 నువేదవాక్యములు సత్యములైనపక్షమున వేదశాస్త్రంబులుప్రభావం
 తములైన పక్షమున నేఁగుగాకున్న మణియొకనాఁడయిన నీహనర్పిన
 మహాపాతకములకుఁ బ్రీతిఫలముగా నీవు భగ్గునమోరఁకుండవై సర్వవి
 దములు జెడిసినమరణంబు నొందకపోవు. నీచేసిన దుశ్చేష్టలు వ్రాయ
 జాలక చిత్రగుప్తుఁడు సైతము నీయంతముఁ గోరుచుండును. నీనిమిత్త

మై యుధర్మరాజు కొత్తనరకము నిర్మించినతెను. విశ్రాంతిని గ
ర్భము చెడఁ బుట్టితిని. కాశీర రాజు గుటులమునకుఁ గలంకముఁ దె
చ్చితివి. హరిశ్చంద్రుని, రామచంద్రుని భీష్ముడు, యుధిష్ఠిరుడు
రఘువు, రంభిదేవుడు మొదలగు మహానీయులైన రాజులుకు జన్మకా
రణమైన తుల్యము వంశము నీవులకు నుత్తమై యవతారించి మ్రచది.
చల్లని చంద్రుడు పొడమచంద్రునిముందు హలాహలము పుట్టి
నట్లు ధర్మస్వరూపుడు హేమచంద్రుడు పొడమచంద్రునిముందు బ
రహసీయుడవు. పరమపాతకుడవు కీచులధిని దీవి. నీవొక్క ధర్మప
న్నములు జెప్పిన నమ్మినాడో? నీవన్నది గుర్రకై నాఁడు. గొంప
ముగాని భయముగాని లేదు. నీబంట్లు నాకిండు కేసము నెఱచునోలు
వలేదు.* అని యంతతో నాఁడక మునియ్యి వెండియు మాత్రవననంబు
లఁ బలుకఁ బోవుచుండ రోక నేచుఁడు “స్వామీ! వీరికి ముగిసెంత
రింతునా? సెలనయిన వీనితలతాటిపండువలె మీయడుగులకడఁ బ
డవేయుదు. దేవవారికి వీనియందు నింతశాంతమెందు” కని ఖడ్గ
పాణియై ముంగుటగు వచ్చెను. చిత్రభానుడు వానిని వారించి ఓయీ
నీభక్తికి సంతసించితిని. బంటువై నీసంపద్యభక్తితో నహస్రాంశమీ
పావకర్మచకున్న పక్షముచి మీ గాజ్యమింతవఱ కేగుచున్నా? కాని
వీనిని వీనినిపును చంపనద్దు. ఈచాటుచాపు వీరికింకగదు. పిల్లబహిరంగ
ప్రదేశమున జెట్టునకుఁగట్టి యురిగిసి కూసొమ్ము దిరుఁదేబెరిగిన
వీనిమాంసము కాకులు గొద్దలు దిరుచట్లు వీని కలెబఁమును రాద్ర
భూమిలోఁ బడవేయవలెను. కావున వీనినిప్పటికి రక్షించితి” ననిబంటు
నావలకుఁజూపివై చెను.

“ఓహో! నన్నిప్పటికి నీవురక్షించితివా! నుమామయుడవు
గావున మహాపాకారముఁ జేసితివి. నేను మరణమునకు భీక్షువాఁడ
నుగాను. నీపంటిపండులు మరణమునకు వెఱుతును గాని, నేను వెఱువ.

నేనువృద్ధుడను. లేపో నేడో చావలసిన వాడను. నీచేత జచ్చినను నేనో తెగులుచేత జచ్చినను నాకొక్కటే. పరమేశ్వరుడు ప్రపంచమున మానవ వినాశముకొఱకుఁ గొన్నితావుల మహామారకములయిన తెప్పల్గు, మఱిగొన్నితావుల నీలంటి దురాత్ములను నృజించుచుండును. రోగములు మివంటివాఁడును నన్నిహితజ్ఞులు. జగద్వి నాశనమునకై జరియించుచుండును. నేనుమరణించినను జీవించినంత కాలము విశ్వాసముతో స్వామికార్య నిర్వహణ వినియోగపగుట చేతను, మనోమాలిన్యము లేక నడచుట చేతను, పరపంచనా విముఖుడనగుటచేతను, నాకు త్తమగతులు పొందించుచు ని న్ముక్తగలదు. జన్మాంతర మొందినను నేను మరల నరజన్మమే పొందుదును. ఇంక నీవు మృత్యునొందితివేని మహానరకములలో స్త్రీహంతలు శిశుహంతలు గురు హంతలు మాతాపితృభ్రాతృహంతలు మొదలగు మహాపాతకులు నోవుషర్గతులకుఁ బోవుదువు. ఒకవేళ జన్మాంతర మొందినను, నుత్తమమగుమానవజన్మమెత్తక పాము, పెద్దపులి మొదలగు ఘాతుకమృగ జన్మమొలేక, హేయమైన పుటక జన్మమొనీవెత్తుదువు. మరణాంతరమున నాకేదరమును నీవెక్కడబాటవైచినను నాకు విచారములేదు. నా మాంసము పక్షులు తిని యాకలిదీర్చుకొనుటచే “పరోపకారమిదం శరీర” మ్మను మాట యొక్కింత సార్థకమైన దని నేను నంతసింతును. శరీరముభగవానుడైన యగ్ని దేవున కాహుతి యైనను మంటిపాలైనను, విహంగములకాహరమైనను, నామనంబునకు విచారంబుగలుగదు. విగత ప్రియమయినవెనుక వట్టి కట్టవంటి యీ దేహమేమైన నేమి? అది నీవై చ్యమునే తెలియఁ జేయును. నీదౌర్జన్యమునే ప్రకటించును. నీఘాతుకవృత్తినే వెల్లడించు. నీకార్యమునే చాటును. అది నేమాడబోను.” అని మణివర్మ నిర్భయముగా నిశ్చలమనస్సుతోఁ బరిభానుని దూలనాడెను.”

“ఓహో! నేను పందను. నీవు కంటినుగడవు. నీకు భయము లేదు. నిజమే! ఇదియొక్కటియే నీకోట వెడలినవత్సము. నీకు దేవుని భయము లేదు. పాపభయములేదు. లోకాపవాదభయములేదు. నీవంటివారికేముత్తమగతులు జన్మించుము బాదులకు త్తమగతులు చోరులకు త్తమగతులు, రాజద్రోహులకు త్తమగతులు, నీవుజేరుదువేని యవియు త్తమగతులన్న వేరు గోల్పోవును. నీప్రేరితనముమేమెఱుంగుముగాని నీవు ధనమెందు దాచితివో చెప్పుము. కాశ్మీరరాజ్యమంతయు దోచుకొని నీయిల్లునిధినిజేసములతో, నింపితివని వినుచున్నాము. అవియెల్లనిక్కడ గ్రక్కుము.’ అనిచిత్రభాని యడు వాక్కుచెప్పెను.

“నేనుధనము సంపాదించినమాటకల్ల. మానధనము నాకడగలదు. యశోధనము కొంతకలదు. ధర్మసాధనమేసాధనము. ఇంతకన్న నాదగ్గఱ ధనములేదు’ అని మణివర్మజెప్పెను.

ఆహా! నీకుమానధనములు యశోధనములుగూడగలవా? భూమిమీఁదనవతరించిన దంధుడవేనీవు. ఈయాత్మస్తుతి కేమిగాని ధనమొక్కడనున్నదో చూపుము. చూపవేని నీగుడ్లు దీయించెద. నీనెత్తురుకుక్కలు నాకునట్లు గుఱ్ఱముల గొట్టు కిశలతోడమలచింతకు నిన్ను గట్టించి కొట్టించెద ఓరీ! జోదులారా! గుడ్డ లాముగములో ముంచి వీనిచేతులకుం గాళ్ళకుం జట్టిచిప్పంటించుడు. అవికాగడాలు వలె వెలుగవలయు. అప్పుడుగాని వీడుధనము దాచినచాటుచోటులు జూపడు. నేనన్నంతవని జేయించెద. జాగ్రత్త. నీవుసృష్టించెదవని బ్రాహ్మణుడననిచూచువాడనుగాను. వ్రజపాణి! మేడదిగి వెల్లిస్త్రీలశరీరములమీఁద నున్న నగలన్నియు దీసి కొనిరమ్ము. తనంతట తాము నగలనొనగ లేని సాహసికులగు నీబంట్లను వారిమీఁది కం

పి యంగనని సంశయింపక, నవ్యాభరణముల దీయింపుము. ఆడువాండ్రు స్పృశియించిన యపమానించిన పరుషాత్ములాడినని నీవు వారిని సంశయింప న." అని చిత్రభాను డానకొచ్చెను.

అప్పుడు మహావీరునిట్లనియె. "నీకావిదుపాపముల దండలో నింకను కొన్ని చిత్రభానులకు విన్నవి. ఇప్పుడుతల పెట్టినదుష్కృత్యములు సంపాదించుచున్నారని కాలిమ్ము! గుర్రుదీయించి నగు నాకు వెట్టిలేదు. గుర్రుదొంగలక్షయము నీనాటిపాపాత్ములను జూడ వలసివచ్చును. బాహ్యసేవలు లేకున్న మనోనేత్రముతో పాల నేత్రునిజూచుచు గానియున్నప్పుడు. ఎన్నిదెబ్బలు నీవున్నగళలతో గొట్టించువో నన్నియు చదివో నాపక్షమున దండధరుడు నీ కిచ్చును. భగవానుడైన మహాదేవుని నాశరీరము మరణానంతరము నావలన కాలవలెనే. అగ్నిపించియుండగానె యై పక్షమున గొట్టించుచున్నావా! రక్తమాంసహీనమై యెండుకట్టలలెనున్న నాశరీరము నామహాత్ములకు స్పృశాలమే వినియోగించునని విచారి న. అందుగాని భర్త మృత్యుగొందినప్పుడు మహాపతి ప్రతలగు ముదేతెలుగు నను నుగసకొట్టిచు చెక్కి పదియాలునన్నె పసిండకలగునె యనుమేలుల నొసఁగోతుని నిర్వచారుగా గంటఁగిడయెను. ఇట్లు యనునె యబ్బ యనక యాహుతులుగా నున్నవి పన్నాను. అట్టియాడువాండ్రు యబలలే యట్టిసాహసములు చేయుదుండ మగవాడ ననుచునేను క్షణమునేపు భగవానుడైన మహాదేవుని గొంగలించుకొనియుండఁజాలనా? "మన నుపయోగముల నిరుల బంధమోక్షియో" అని యప్పుతెబ్బదూకుమార్తె పన్నెనెన్నెను. మనస్సునిబంధమునకుఁగని మోక్షమునకుఁగని మనస్సుకొనియు. మనస్సుస్థిరపఱచుకొన్నవారికి మున్నగు మోక్షాలబటి, గండకత్తెర పుష్పమాల, అగ్నిప్రవేశమా

రామప్రవేశము, మరణము దేశాంతరప్రయాణము. కాపుర మమ్ము నీ బెదిరింపులు వెఱపింపజాలవు. అని చిత్తుబిడ్డలకడజెప్పుము. నేను మృత్యుదేవతకు సమీపముందున్న వాడను. వాడికోరికలు యాధ్యాయంకిరముఖ మీవతికేచాకగపడుచున్నది. నృద్ధునిజుండును యప్రితిష్ట నీకువచ్చుటకై నీదేవున్నద్ధునిచుట్టికనిగాని నే నట్లుమును మరణింపకమానను. నాకడ భవముచూపుములేదు. నీనుచ్చరచ్చిసట్లు చేసికొమ్ము. బ్రాహ్మణుడని నృద్ధుడని శంకలుగాని జాలిగాని నీకుండునని నే నెన్నడుకలంప లేదు.”

ఈసంభాషణము పూనుచుండగానే వజ్రపాణి సౌధముదిగి దిగువభాగమునకువెళ్లి మణివర్మభార్య మొకలకు స్త్రీజనమును నిర్బంధించి సమస్తాభరణములను నీసికొనితెచ్చెను. అంతటఋతృభానుడు వీడుభవమున్నతావును చూచుతేను. కాపురవీరిచూచారడల పాలుచేయనశయు. అప్పుచున్నట్లుచేయఁదగిను, వీరిని గాఢాగ్రహమున బంధింపుడు. అచ్చటనేనితృతవేదులమును. సజ్రపాణీ! ఆమాధరణంబులు నీకడనేముంచుము. మెఱియవట్టింబువును జోదులను వెంటనిచ్చి వీని గాఢాగ్రహమునకుఁబంపము. అచ్చట వీరినిబంధించి నిరంతరము పదునరుధలులు గావలయుండవలయు” నని యాసతియ్య నెట్లే యునివజ్రపాణి మొత్తములను పూనుచు కత్తుకుబట్టిబిలిచి మణివర్మ దోడ్కొనిపోమ్మనిచెప్పెను. వాఁడతని రమ్మని లాగి తోడ్కొనిపోయిరి.

కాలవశమున వచ్చునుఖమ్మము, సనభవింపకతీరుని లోకజ్ఞానసంపన్నుడగు మణివర్మ తననివాసగృహమును విడిచి కాఠాగ్రహమున కరిగెను. చిత్రభానుడు ససైచ్యముగా ఉండనాథయుత్తుడై పిమ్మట మాధవనేను గృహమునకరిగెను. అదియుగవాటభేదముజేసి ప్రవేశించి చూచునప్పటి కయ్యమాత్యుడు లేకపోయెను. వానిగృహ

ముగూడ వోచుకొని వాచుపిమ్మట కోడికూశవేళకు గదాధరుని
యింటికి జరిగూడని బంధించి యాతనియిల్లు కొల్లవెట్టి పిమ్మట
కూలబానిసను పంపివచ్చి వానిబంధించి యాతనిగృహముందోచు
కొనిరి. అంతలో దిక్పాత సమ్యక్.

ఇంకవదయవచ్చి కరణము.

కర్పూరశ్రీ తామరభానువశము గావలసివచ్చినందుకు
విలపించుచున్న కోయశ్చక్లిష్ట పుటాగుంటయెలుండులు నలుదెసలనెసం
గెను. చిత్తగ్రాహిబారి బడకుండు దన్నుగావుమని యామె
పరమేశ్వరభాగ్యమున శ్రేయస్సు గాము కావుకావుమని యజ్ఞ
చేసి. కోపానందమును చిత్తగ్రాహి నమ్మింబువగిది భానుమం
డలము పొందుగొండలము జపాకుసుమకోణంబై కనంబడెను. రా
జ్యోమాదేవతమున్న తోడై నిచిననామృతంబుండలు గ్రహకృమం
బుగ వెనుకబడినట్లు తామరభానుమలమృదు. చిత్తభానువివన్న
గడలు పుంధభానుమలమాన వెల్లడ్యయెనట్లు చీకటి యంతరించి
వెలుగుదొడచెను.

చిత్తగ్రాహి మూర్ఖాప్రకారము సైనికులు గదాధరశూలపా
ణులంగూడఁ జచ్చెరఁజెఱులో బంధించి కార్యకృత్యంబులందీర్చుకొను
టకు నిరచినానెందుల రిగిరి. దండపాణియు వజ్రిపాణియు నిర్వర్తిత
కార్యకృత్యులై చిత్తభానుమేతముగ జాముపొగ్గెదెక్కునప్పటికి
సేనాని వేయిమందిగిరి. ఎక్కుమనేనునియెడ భక్తిగల్గినైనికు లనేకులు
మగిపర్చియున్నయు గదాధరశూలపాణులయొక్కయు బంధనముదని

శోకించిరి. వారల్పసంఖ్యాకులయినను నమ్మనడఁగినానాయకుఁడున్న పక్షమున మహాత్మాహముతో వెంటచేవని వృద్ధాన్న నాని నేనా పతులను బంధముక్తులఁజేయఁదలంచిరిగాని గాఢాధిపత్యము వామలు సయితము కా రాబద్ధులగుటచే నత్తఁజేయఁజేయఁజేయఁజేయఁజేయఁజేయఁజేయఁచంద్రగుటుంబమునకు విముఖుడై యున్నాఁడని నాని యూహించిరి. తక్కినవాండ్రందఱు మునులో విక్రమసేనునియొక గొతయభి మానమున్నను ననుయభిమానము నిష్క్రమోహములచే నొకడవ పక్షముఁజేగుట లాభకరమని చిత్రిభానుని తుఁదముఁజేసిరి. బలహీనుల విడిచి బలవంతులుఁజేగుట లోకులకు నైజమేకగా!

మణివర్మప్రముఖులను జత్రిభానుఁడు జైలులోనుంచెనని వారి యిండ్లుకొల్లగొనెనని నగరమంతట వెల్లడియగుచును. చిత్రిభానుని బిట్టలుకయను పిట్టపిడుగు లింకెచ్చరియొకఁడబడఁచుచోయని పాదు లలో ననేకులు గుండెలు చేతఁబట్టుకొనియుండిరి. విక్రమసేనునికొలు వులోనున్న గొప్పయుద్వోగస్థులు చిన్నయుద్వోగస్థులుగూడ భీత చేతస్కులయిరి. ధనవంతులు చిత్రిభానుఁడు తనునున్న గొల్లజెట్టి నేమో యనుభయమునఁ నమతమిత్తలయిరి. గొల్లజెట్టియు భూగ ర్భంబున నిక్షేపించిరి. ఎక్కడఁజూచినఁ చిత్రిభానుఁడును నొకములే ప్రిజలు చెప్పుకొనఁజొచ్చిరి.

అవిషయము రాచనగరునందుఁగూడఁ జెలిసెను. విక్రమసేనుఁ డు మిక్కిలి యాశ్చర్యమునొందితల్లి కావార్త నెఱిగించెను. అరవిం దాదేవి పిడుగువంటి యవ్వార్త విని “కరుకరు! కృష్ణుడైన మణివర్మ కా రాబద్ధుడయ్యెనే”యని బాలినొంది గాఢాధిపత్యముగూడ బంధింప బడుటచే నమకు గృహమందున్న పరిచాకులుడప్ప నతగుఱువాఁ యాపులు నగరమందు లేరని విచారించి యేక్షణమందో తమకుఁ

గూడ నేదో మహాసాయమువాటిల్లునని నిశ్చయించుకొనిరి. మాధవ సేనుడు సుశర్మననకు రాయభారమెఱిగించి సాయము గొని తెచ్చు నప్పటికి గార్హమూ పానములకుండునియు సమకాలవలసిన యిక్కటలన్నియు వెచ్చననియు వారు తలచు చుండిరి.

అంతలో గర్హమూ హర్మ్య ప్రియములమీదికింజనిన సైనికసహాము వెటరారు శత్రుభానులకుండపాటి నశ్రిపాణులు తనకిటుగెల్లకలు నకుర గానీధి లకి కోరినెనునెడ, రాత్రి కొండటి వడతఱుగి, సగ్గులు కొండటివ. గుం నెవ్వ నని పరజనలు భయభ్రా ములుగిరి. కొండులు ను హులు మూసికొనిరి. కొండలు మేడలెక్కి చూచిరి. కొండులు దొడ్డిగానినె బూ గూర్చుకు బయనమై పోయిరి. అండు నెవ్వనితే భోగించును చూచి కూర్చుండిరి. “హా! హేమచంద్రా! నీకును నీకు నెవ్వనితే భోగించును!” అని కొండులు వెచ్చనినాప్పుడిచారిందిరి.

అట్లునేనానమేముగ శత్రుభానుడు కోటకుంజనియె. భయపడి కావలివాండ్రు చిత్తే వ్వులుగిరి. ఎవనియూను ములే నత్రము మును గాటసారులు జేరినట్లు శత్రుభానుడు సన్నెవ్వముగ గొలువు కూటముజొచ్చి యుం దానీందె నెడను. అంతవరమున హాహాకారములు నెల్లకెం. హర్మ్యభానుడు మిక్కిలి భయపడి యన్నకడకు బోయెను. సగ్గుభానుడును సగ్గునచిడి యునిగాదేనిదాదము లపైబడెను. ఆమెను నిన్నెల్ల నీ నోరుచూటలేక గోడను జేరబడి కూర్చుండెను. అంతలో శత్రుభానుడంతవరమున చారకుని రావించి విక్రమనేయని కరకాదానేని గొలుచూడవలయునని చెప్పెను. ఆ కంచుకియవ్వాళ్ల వారికినపు కెఱిగించి గానచ్చునని చెప్పెను. అప్పుడు శత్రుభానుడు ఖడ్గపాస్తుడై యంతఃపురముబ్రవేశించి విక్ర

మనకు జెడుకొని వన్నానింప లోపలిగది జొచ్చి యుచితాసనమున గూర్చుండెను. విక్రమనేపహర్షవర్ధనులు వానిచేత, చియింబడియుండ వారినశండు గూర్చుండబనికెను. ప్రక్క గోలోనునొకగా దేవియుండెను. అప్పుడు చిత్రభానుడు వనినకు నివబడునట్లు గుహారులతో నిట్లనియె.

“శుమారా! నేనిప్పుడు సేనాసమేళముగ నీకోటజొచ్చిని నీవు భయంపడనక్కఱలేదు. నేను నీకెట్టి శుభేయంబులని గాతేను. నామరస్సు స్ఫటికమువలె నిష్కళ శత్రుయున్నది. మీయెక్కాకెట్టి ద్వేషముచులేదు. కాశ్మీరరాజ్యమునీయది. నీవ గాంధీని, శత్రుభవపు. నీతమ్ముడుహర్షవర్ధనుడు యువరాజు. శత్రురాజ్యనైపు. డనీవు నుమతిలే. నీసేనాపతులను నీశిశువులను వశముచేసికొని కే. కడంబరేయి గొన్ని సాహసంబులుచేసి నేడుమహాసాహస బున నే. సమేళముగ నీకోటకువచ్చుటకు గారణంబేమియని నీవెఱుఁగును. బాలుండవగుటచే భయమున నీవశుగకున్నను నట్టివత్తు నీ. శిశువు భావించి దానికత్తరము నేజెప్పవలసివచ్చెడ. కాశ్మీరరాజ్యమును జూడ నెండటకో కన్నెట్టగానున్నది. గాంధీని సుంధరాఫులు నీవి పై దండువెడలించుచున్నాడు. చతురింగిబలవన్నహము జుగుచున్నది. ఈవఱకే యాతడు బయలుదేచియుండు. క్షిణము నుండి సింధునాయకుడగు పరంతపుడు బెబ్బులి మే కపై గుమహు నట్లు మనవిషయంబుపై నులుకడలించుచున్నాడు. పరంతపుడు పరంతపుడనుటకు సందియములేదు. భాగ్యవర్ధనుడు మరేళము జయించి నిజభాగ్యవర్ధనుడగును. ఆరరచారుర్కలు మునుగుమనసేనాపతులలో గొండటిని వశపర్తులుగా జేసికొనుచున్నాడు. మనప్రభానామాత్యుడు మణివర్ధను, ద్వితీ గూర్చున్నాడు. వసేనుడును బరమసిమలై యాత్మలాభపరాయణులై భర్తృమానలై

దేశమును బరరాజులకు విక్రియింపఁదలఁచుచున్నారు. దానికిందగిన సాక్ష్యము నాకడ నున్నది. మాయన్న వారియందే విశ్వాసముంచి చెడియె. మీరున్నవారిసేనమ్మి చెడుచున్నారు. మాయన్నంజఁపించిన మహాపాతకుఁడు మణివర్మ. కొన్నిగ్రామముల కాసపడి కొంతధనమున కాసపడి గొప్పబిరుదులకాసపడి మేటిపదవులకాసపడి కాశ్మీరమును గోవును కటికవానికమ్మిసట్లు సింధుగాంధారరాజుల కమ్మి మణివర్మదలఁచుచున్నవాఁడు. మణివర్మయనగా దేనెబూసినకత్తి. మణివర్మయనగా మేఁకనన్నెపల్లి. మణివర్మయనగా బాహ్యణవేషముతోనున్న చండాలుఁడు. మణివర్మప్రక్కలోఁబాము. నీవుబాలుఁడవు. నీళ్లుగొల్లధాంతకాంతకావున మీరింపును వ్యవహారమెట్టిదోయెఱుంగునీవు నీతంత్రివదెనే మాయామర్మము లెఱుంగనివాఁడవు ఎవరో మిచెప్పిననదిసమ్మదువు తెల్లనినన్నియు బాలనియు సల్లనినన్నియు నీళ్ళనియువిశ్వసించువు. రాజనీనియందు నీవుసంపూర్ణకుశలుండవుగావు పాపము నీకు నయస్తేది? ఒక చెంఁగొట్టిన బాలు నొక చెంఁగొట్టిన నీరు గారు లేతప్రాయముగదా! అంతలోనే విద్యాభ్యాసము సమగ్రము గాకుండ జనుకునిచావు రాజ్యభారవహనము మనోవ్యధాప్రారంభము మున్నగు నిక్కట్లుగలిగినవి. దేశమిట్టిరుగ్దశలో నుండుటచే నిన్నరేయి దుస్తంత్రకారకుఁడును దేశద్రోహియు రాజద్రోహియునై సమణివర్మను బట్టి బంధించితీని. మాయలాడు మాధవసేనుఁడు లేడట. వాడు వచ్చినతోడనే బంధించెదను. గవాధర శూరిపాణులు మణివర్మశిష్యులేయై దేశములను మనకు పిర్దుగముగా నడపింపఁ దలఁచుచున్నారని చెప్పి వారినిఁగూడఁ గారాగృహబద్ధులఁజేసితి. సింధుగాంధారప్రభువులు చతురంగబలములతో మహాసన్నా వాముతోఁ దండుపిడిసినను మనకింక భయములేదు. అంతఃశత్రువులను మణివర్మప్రముఖులు బుధులపడిరి గావున బాహ్యశత్రువులు సులభముగా నిర్జింపఁబడు

దురు. ఇత మిరందలు గుండెలపై జేతులువైచికొని హాయిగా ని
ద్రింపవచ్చును. మన సైన్యమునంతను కేనే నడపి కడనరంగమునకుం
గొంపోయి బల్లిదులగు పగతుట జయించి చెల్లాచెదరుగఁ దోలి కా
శ్రీరరాజ్యలక్ష్మిని సుస్థిముగఁజేసెన. మీరిందే యుండుడు. నీవు
చేతవిల్లుదాల్చుకుండ-జెక్కచెదరుకుండ-మెడలోని పువ్వులదండయై
నలుగకుండ-మేనంజెమ్మటయైనఁ గ్రమ్మకుండ-నవలీలగ సరిబాంబుల
జయింపఁ గలవు మేమందఱము మీబండలుము. ఈదండపాణియు
వజ్రపాణియు నీకుద్రోహులుగారు! రాజ్యపరిరక్షణము నీమిత్తము
నీనిమిత్తము వారు నన్ననుసరించిరి. నాయన్నరాజ్యము-నాయన్న
బిడ్డలరాజ్యము-పరాకాంతమగుచుండనా సన్నఁగానట్లు సేహూరిక
జూచుచుండుటకంత యభిమానహీనుడగా? పరాక్రమశూన్యుడనా?
పుట్టినది రాచపుట్టుకగాదా? మూతిమీఁదనున్నది మీసముగాదా?
చేతఁబట్టినదిఖడ్గముగాదా? నాయన్నకునాకు మనస్పర్థలుండిన నుం
డుగాక! 'మరణాంతాని వైరాని' యని మహానుభావుడైన వాల్మీకి
చెప్పియున్నాడు. ఆమనస్పర్థలాయతతోనే పోయినప. పసిబాలురియి
న మీకాపదవచ్చినఁ బ్రతీక్రియగావింపక నేహూరికుండఁగలనా?
మీయాపద నాయాపదగాదా? నీవింక భయపడకుము. శంకవిడువుము
మూర్ఖులు నీకనేకవిధముల దుర్బోధచేయుదురు. వానింజెప్పెట్లకుము.
నాయుపదేశము మనంబున నిలుచుకొందు వేసి నిగులగ్గఱు. నాయంత
రఁగ శుద్ధియు నాధర్మప్రవర్తనము నాసమ్మామవ్యాపారము కల
క్రిమంబున నీవ యెఱుంగఁ గలవు. ధాత్రీ సమ్మంతుకము
చేసి నీకప్పగించి తపోవనంబున కరుగవలెనని నాసంకల్పము నాకే
విధమైన కోరికలులేవు. సుఖదుఃఖముల సనుభవించితేసి. కాశ్రీ' రాజ్య
ము పరహస్తగతముగాకుండఁ జూచుటయే నామనోరథము. కుమారా
దీనికి నీవేమందువు?' అని చిత్రభానుడు దీర్ఘస్వాసము జరుపుచు

విక్రమ సేనుడు విని యేమగుటకుఁ దోచక పినతండ్రివైపు జూచుచుండెను. “అయ్యో! నీ మభిప్రాయ మేమని యతఁడు మరలనడిగెను.”

“అయ్యో! నేనేమి చెప్పగలను? మీరు పెద్దలు. సర్వధర్మములు తెలిసినవారు. సింధుగాంధారంజుల దండయాత్రలగుఁజేంచియు ముందు వాని నిమిత్తమై చేయవలసిన ప్రతిక్రయలగుఁజేంచియు ముందు నా నాండవమీరాలలో చింపలేదు. మణివర్మప్రముఖులును గారాబధ్వంస జేయుచున్నాడు నాచెవిని వేయలేదు. అన్నియు జరిగిన విదపన్నుడిగిన నేమి చెప్పగలను? మీరెట్లుండుమని సెలవిచ్చిన సల్లెయుండెను. ఎరుచేయుమన్ననది చేసెద. ఈనగరము విడిచిపొమ్మన్న నాతండ్రిగారిని వెంటఁబెట్టుకొని పాంచాలమునకుఁగాని మఱియొక దేశమునకుఁగాని పోయెద. మీతండ్రియెక్కినగద్దె మీరేయెక్కుండు. అంతకు పంజరములేయున్నవా? అందఱ కైశ్వర్యములేయున్నవా? నాయభిప్రాయములగుఁజేయలేదు. మీయిచ్చవచ్చిన తేజంగున మీరు సేయవచ్చును.” అని విక్రమసేనుడు మొగముచిన్నపుచ్చుకొని యత్తము చెప్పెను.

“అయ్యో! తొందరపడకుము. మీరు దేశమువిడిచి వెళ్ళనేల? మణివర్మప్రముఖులపై నీకు సంపూర్ణ విశ్వాసముగలదు. గావున వారింబంధులగు పక్షముము నీ నీ సమ్మతమనే ముందుజెప్పనయితి. సేనలను సేనానకు ను పశముజేయకొంటివని యంటివి. నీపని నిమిత్తము నేను వారోడి తప్పితినిగాని నాపనికి గాదు. నేను వారిని వశముచేసికొనలేదు. చిరకే నేను వశుడనైతిని. నీతో జెప్పి చెనుడు జ్ఞానిచేయు నిసరిచేయుటయే నాకు బ్రధానము. కావున నిదుయుకి తన బుద్ధికి నీవు మీయమ్మతోడ స్తిమితముగా నాలోచించుకొనుము.” అని చిత్రభానుడు విక్రమసేనుని పీఠమున నున్నపుకూటమునకువచ్చి తన నిమిత్తమై కనిపట్టుకొనియున్న

సైనికులను సేనాపతులను గలసికొని వారిలోఁగూడి కోటవిడిచి స్వగృహంబునకుంబోయెను. దండనాథులు సైనికులు వానికడ సెలవుగైకొని స్వగృహములకుం జనిరి.

చిత్రభానుఁడు వన్నెపవ సరవిందాదేవి విక్రమసేనుంబిలిచి యిట్లనియె. “కుమారా! చిత్రభానుఁడు మనయెడ నభిమానముగల వారినందఱ బంధించినాఁడు. సైన్యమును నశపఱచుకొన్నాఁడు. దండనాథులు వానికి వశంపడులైరి. మణివర్మ మొట్టమొదటనుండియుఁ జేసిన యుపదేశము మనముఁ జెవిబెట్టకపోవుటఁ జేసి యింతపఱకువచ్చినది. అతఁడే రుజుమార్గవర్తనఁడు. సింధుగాఁధారవల్ల భులంగూడి యతఁడు దుస్తంత్రములు పన్నెనని మనమునిశ్చయించుట పొరపాటేమో! కాని యాజాబు అతఁడు వ్రాసినట్లే యెవఁడో సృష్టించినాఁడని యాతఁడు మొఱవెట్టుకొన్నను మనము వినమైతిమి. అతని విశ్వసించినచో నిరితవఱకు రాకపోసేమో! (స్త్రీబుద్ధి! ప్రళయంతకః) యను నార్యోక్తి నావలటి బుద్ధిహీనురాలి చేష్టలంబట్టి న్నట్టియుండవచ్చును ఈవైపరీత్యమునకు సేనే కారణమునైతిని. బిడ్డా! చేతులార నీభాగ్యమును నేను వెడలఁగొట్టితిని. ఇప్పుడేమి చేయుదుము? మనరాజ్యవ్యాపారము చుక్కనిలేని యోడపగిటి నున్నది” అని విచారించుచున్నతల్లిం. జూచి విక్రమసేనుఁడు “అమ్మా! నీవు విచారించవలదు. కార్యములు కన్నీటి కాలువలలో మునిగిపోవును. కన్నీరు కార్యములను సరిగాఁజూడనియ్యదు. దుఃఖము దుర్బలలక్షణము. ధైర్యమెన్నటినికి ముంగనినావ. దానినక్కన వారుసురక్షితముగా దుఃఖసాగరమీఁది యవ్వలియొప్పుఁ జేరుదురు. నీవు శ్రుతిఁదాల్చియుంటివా మేముత్సాహవంతులమగుదుము. నీవు శ్రుతిఁదప్పిన మామతిచలించు. కావున ధైర్యమును సూతగోల విడువకుము.” అనిచెప్పి యామెసూరడించెను.

చిత్రభానుఁడు మధ్యాహ్నమున దండపాణి వజ్రపాణులం

బిలిచి “విక్రమ సేనుడు మాతృభ్రాతృసమేతుడై దేశమువిడిచి పాంచాలమునకుం బోయెద నని చెప్పె. అతడు గాని వానిపరిజనము గాని చుట్టయులు గాని కోట దాటి పోకుండ నన్ని ద్వారములయొద్ద నన్ని బురుజులయొద్ద ముక్కాకలం దేరిన మేటిమగలఁ గావలి యుంచుడు. మాధవసేను జాడలరయుడు. అతఁ డేదో రాజకార్యము మీఁదనే పైకిపోయియుండునని నేఁ దలంచెద”నని చెప్పి వారింబనిచ మణివర్మమాధవసేనులకు బదులుగా నూతనమంతుల నియమింపఁ దలచి యెవ్వరిని నియమింతుమని గుడ్డిభట్టుతో నాలోచించెను. అతఁడుకొంచెముసేపాలోచించి “నీకుమంతులెందుకు? నీవుమహేంద్రుడవు. నేనుబృహస్పతి యట్లునకలవిషయముల ధర్మోపదేశముఁ జేయుచుండెద. నామనస్సేనీమనస్సు. నేనునీకు హితమేయుపదేశింతును. నీచేత హితమే చేయుంతును. ఒకవేళ మంతుల నియోగింపవలసివచ్చిన నిక్కడివారిని నియోగింపకుము. సమర్థులయినయమాత్యులను విదర్భాపురమునుండి రావితము. ఇక్కడివారు నమ్మకదగిన వారుకాదు. నీబుద్ధిబలము వినియోగించి నీవాక్కడవేపాలించుచుండుము.” అనియుపదేశించెను.

అదిలెస్సగానున్నదని భావించి చిత్రభానుఁడు నాఁడు మొదలుకొని ప్రతిదినముఁ గోటకుంబోవుచుఁ గొలువుకూటమున విక్రమసేనుని గద్దెపైనుంచి ప్రక్కకు దానొకచిఱుగద్దియ వేయించుకొని కూర్చుండి దండనాథులను సామంతులను నగరమండలి ప్రధానపురుషులను రావించి కొలువుదీర్చి రాజ్యవ్యాపారములను విక్రమసేనుని పేరం జక్కఁబెట్టఁదొడఁగెను.

ప్రజలలో ననేకులాతనివర్తనముఁజూచి సముచితముగా నున్నదని మెచ్చిరి. నగరమండలసంఖ్యోభము క్రిమక్రిమముగా డిండుపడెను. చిత్రభానునిపట్ల దుర్జయమెద్దియులేదని పౌరులు చెప్పుకొన

జొచ్చిరి. వ్యవహారము మిక్కిలికట్టుదిట్టముగా జరుగజొచ్చెను. జారులుచోరులుమున్నగు దుండగులు చండశాసనముడగు చిత్రభానునకు భయంపడజొచ్చిరి. దేశమందు బండిపోతులు మున్నగునల్లరులు క్రమక్రమముగనడగెను. అరివిందాదేవియు విక్రమసేనుడును శత్రుభానునిమనస్సనియెడు నోడ యేకడకుఁబోవునో యేరేవు జేరునో తెలియక యాతనివర్తనమంతయు నాటక మనియు సభినయ మనియు దలంచుచుండిరి.

మణివర్మకడ విశేషధనమున్నదని చిత్రభానుడు సంపూర్ణముగనమ్మి యతనినెల్లయిన హింసించి యానిక్షేపమును గనుగొనవలెనని ప్రయత్నములుచేయుచుండెను. దండపాణింబిలిచి యొకనాడతడు మణివర్మను మిక్కిలికఠినముగా హింసించి విత్తంబుదాచినచోటు దెలిసికొమ్మని యానతిచ్చెను. దండపాణి “స్వామీ! ఇంటిలోనేమూలనో యతడు సొమ్ముపాతిపెట్టియుండును. కావున మన మిల్లంతయుఁ ద్రివ్వించిచూతము. అక్కడనది కానఁబడనినాడు వానిని హింసింపవచ్చు” నని యుత్తరమిచ్చెను. “అదిలెస్సగానున్నదని యక్కార్యమునకుఁ శత్రుభానుఁ డంగీకరించెను.

మఱునాడు ఖనికులచేత నిల్లంతయు నొక్కనిల్లువులోతు ద్రివ్వించిరి. ఎముకలు మసిబొగ్గులు ప్రాతకుండపెంకులు కొన్ని రాశి శాసనములు మున్నగునవేకానఁబడియెనుగాని యొక్కరూకయైన నచ్చటఁ గనబడలేదు. అవ్వార్త దండపాణి చిత్రభానున కెఱిగింప నాతడు భగ్నమనోరథుడై మణివర్మ మతెచ్చటనో ధనముదాచి యుండుననినమ్మి వానిం గూర్చిదండపలపాలు చేసిన నత్తావుబయట బడునని నిశ్చయించెను. ఒకనాడుసాయంకాలము చిత్రభానుడు దండపాణియు వజ్రపాణియు మఱిపదుగురు భీకరాకారులగు బంటులు మణివర్మయున్న కారాగృహముఁ జొచ్చిరి “నీవార్జించినధనరాసులు

మణులు మొరలగు నమూనైనదార్థములు నీవెచ్చటదాచితివో చెప్పి దవాలేక దారుణవధపాలయ్యెదవా” యని చిత్రభానుడడిగెను.

“ధనీమనాకడ లేకని యిది నాకే చెప్పితిని నన్ను మీరెంత హింసించినను గ్రాణములేగాని నాకములు నాకడగ్రహింపలేకు. నెత్తురుచుక్కలేగాని మణులుమీకు దొరకవు. చినికిపోయినయెముక లేగానివసిండికణికలు మీకులభింపవు. చర్మమేగాని భర్మముమీకు లభింపదు. ఏదోనంకబెట్టి నన్నహింసించుటయే మీనంకల్కమైన మీరల్లుచేయవచ్చును. పాపము మూలగట్టుకొనినటయే మీకోరిక యైనయెడల నట్లుచేయవచ్చును. అశోక్కిన పాదనము నీయభిమత మేని నన్న నీయనవచ్చుటలు హింసించవచ్చును. పగమేశ్వరుడు సాక్షిగా భూమ్యాకాశములు సాక్షులగా నే నశ్వము బలుకుచుండెని ధనమునాకడలేదు. నాశరీరము వేడినోయ్యన కింధనముగామీరిడినను యానశ్శీవముబంధనముననుచినను ధనమునూత్రము నేను మీకియ్య బాల” నని యమ్మునలిమింపి యుత్తరమిచ్చెను.

“వీనిప్రమాణములు నమ్మజాలము. వీనికాలు నేతులగుగడ్డలు చుట్టి కాల్పుడోడని చిత్రభానుడొడతీసెను. “అట్లెగాక!” యని మొఱకులగుకఱకుబంట్లమునమునం గడ్డలు తడిపి వాలిచేతులకు మోచేతులవఱకుల గాళ్ళకు మోకాళ్లనఱకులజుట్టిరి. ఒకడు సమిధలు వైచి యగ్నిహోత్రము రవులుకొంపుచుండెను. మణివర్మ లేశము న భయపడక విషాదముంజూపక కూర్చుండి కన్నలు మూసి సమక చమకములతో మహేశ్వరునిలోలోన ధ్యానించుకొనుచు మగము నకుసిద్ధముగానుండెను. “ఇదేగడ్డలకు నిప్పంటించుచున్నాము. కుణములోభస్మమయ్యెదవు. జాగ్రత్త! ధనమెక్కడనున్నదోచెప్పు” నని దుష్కురులు బంట్లు మఱియొకసారియడిగిరి. మణివర్మ ధ్యానపర్యటై నిరుత్తరుడయ్యెను.

“స్వామీ! ముహూర్తానికి నే నేనా? నిష్కరింతురా?” యని చిత్రభానునివంక దిరిగియొక డడిగె. చిత్రభానుడు ంకపాణిన క జూచెను. దండపాణికప్పని యిప్తములేకపోయినను దనయేవిక గ్రహ మువచ్చునేమో యని యతఁడు పలుదన జాలక వజ్రపాణివై చుటాచెను ఆయాజానుబాహువులు మునలితనమందైన వన్నెడఁబుగనియాపచ్చని మేను విశాలమై యప్పుడు ముడుతలతో నిండియున్న ఫాలభాగము ను మాంసహీనములై వ్రేలుచున్న చర్మమును జూడ నేనాపతుల కిరు వురకు మగిన్సుకరిగెను. వారుచిత్ర భానున కుత్తరమీయ కూర కుండిరి.

“చంచలులారా! మీమనస్సులు చలించినవి. మీరు నేనా పతుడై పరనేనల రూపుమాపుటకేగాని పరిచితులకడమీరుపనికి రారు. మోమోటము జాలి మిమ్మలముచున్నవి. ఓరీ! నిప్పు బాగుగా మంటజేయుము రా” యని మాటనరిగా ముగించెనో లేదో యంతలో వృద్ధకంఠుకియగు జంబుకుడువచ్చి “స్వామీ! కర్పూర మంజరి కర్పూరమంజరియని” యేడ్చుచు బలికెను. “ఏమిరా! కర్పూర మంజరి కేమి?” యని చిత్రభానుడు తొట్రొక్కియడిగెను. “ఉరిబెట్టు కొనె. ఉరిబెట్టుకొనె” నని వగర్చుచువాడుచెప్పెను. చిత్రభానుడు భయసంభ్రమములతో వినవిననడచుచుబోయెను. దండపాణియు వజ్రపాణియు వానివెనువెంటఁజనిరి. నేవకులు నాడప్పనిచాలించిమణి వర్మకట్లు విప్పి తలుపులుబిగించి యావలకుంబోయిరి. వజ్రపాణి జంబుకుని బిలిచి మెల్లగాఁ గర్పూరమంజరి యురివెట్టుకొనుటకుఁగార గాచుడిగెను. “చెలికత్తెయైన మల్లిక పెద్దపులిచేఁ బట్టుచుచి చచ్చిపోవు పుటచే బెంగవెట్టుకొని యామె మాధవీలతతో మెడకురిపెట్టుకొన్నది” యని యతఁడుబదులుచెప్పెను. “బ్రతికియున్నదా మృతినొందినదా?” యని మరలవానినడిగెను. “ఏమోతెలియదు. మాటలేదు. చూపు లేదు. నాడిలేదు. బ్రతికియున్నదో చచ్చిపోయినదో నే నెఱుంగను” అనివాడుత్తరముచెప్పెను.

ఇగువదియొకటవప్రకరణము.

- - - - -

సునంద మృతి యిండు కేనియుఁ జక్కబడలేదు. ఆమెయున్నా
దము నానాటికి పోచ్చుచుండెను. ఇంటనున్న చెంబులు తాను
మోయగల చిన్న బిందెలు తననగలు దీసికొనిపోయి యామెదొడ్డిలో
నున్ననూతిలోఁ బడవైచుచుండును. అట్లు పాటవైచెదవేనుమ్మా
యని నేవకు లడిగినప్పుడు “అయ్యో! కర్పూరమంజరి యెత్తుకొని
పోవును. అందుకని దాచుచున్నాను” అని బదులుచెప్పును. రమా
రమి సంవత్సరమవయస్సుగల యామెచిన్న బిడ్డ నొకనాఁడు చంకఁ
బెట్టుకొని బావికడకుఁ గొనిపోయెను. వెంటనే పరిచారిక యోర్పు
పరుగెత్తుకొనిపోయి “ఏమమ్మా! బిడ్డ నేమిచేసెదవు?” అనియడుగ
“ఓసీ! కర్పూరమంజరి వీరిం గీసికొనిపోవును. కాబట్టి యీనూతిలో
బండుకొనఁబెట్టెడి” నని బదులుచెప్పెను. వెంటనే యప్పనికితై బిడ్డ
కుఁ బ్రాణభంగ మగునని యామెచేతిలోనుండి బిడ్డను బలవంత
ముగా లాగుకొనెను. ఆపెఁగలుటలో సునంద నేవకురాలిని గట్టిగా
గఱచి నాలుగుమూఁడుచోట్ల గాయములు చేసెను. గదిలోఁ బెట్టి
తాళమువైచినప్పుడు కడుపునొప్పి వచ్చినదని కాలునొప్పి వచ్చినదని
లేనిపోనివంకలు బెట్టి తలుపు దీయుమని పెద్దపెద్దకీకలు వేయును.
పరిచారకు లాయటపుల సరకునేయకపోయిరేని గదిలోఁ దనతల
గోడకుఁబెట్టి గట్టిఁగొట్టుకొనును. తలుపుదీసినపక్షమున నేదో చెఱు
పుజేయుచుండును. రెండుమూఁడుపిల్లకూసలను నేవకులు చూడకుండ
నూతిలోఁ బడవైచి చంపెను. ఆమెయపస్థజూచి వజ్రిపాణి మిక్కిలి
భేకమునొందుచుండెను. ఎట్టిగట్టివైద్యులచేతఁ జికిత్సచేయించినను
నామె యున్నాదము పోచ్చెనేగాని తగ్గలేదు. మనోవ్యాధికి మందు
లేదుగదా! రాత్రులు సునంద తాను నిద్రపోవుట లేదు సరేకదా

భర్తకుం జట్టప్రక్కలవారికిఁ గంటిమీఁద గునుకు లేకుండ నజుచు చుండును. ఎవరో యెదుట నున్నట్లు భావించి వారితో వాదము నేయుచుండును.

కర్పూరమంజరిని వజ్రపాణి కిచ్చి వివాహముచేయుట నిశ్చయమయినదని యామెయున్నాదిమువ్వలనో ప్రధానమయిననాఁడు వచ్చినబ్రాహ్మణులవెంగలితనముననోయెట్లో పట్టణమునం బొక్కెను. పెండ్లి లేదు. పేరంటము లేదు. ముందమునుపటిభార్యకు మాత్రము వజ్రపాణి పిచ్చియైత్తించినాఁడు గదా* యని లోకులు చెప్పఁజూని చాటుచాటున వాని నెగతానినాయఁ జొచ్చిరి. ఎందఱు హసించినను నెందఱు అధిక్షేపించినను మఱెందఱు నిందించినను భార్య యున్నాదని యైసను గర్పూరమంజరిముఖముఁ దనమనోనేత్రముతోఁ జూచుచు నకలసంతాపహారక మయినయామె దృఢాల్లింగనము దనకుఁ జేకురి నట్లు భావించుచు నప్పుడప్పుడు స్వప్నములలో నామెనమాగమ సుఖము తుణకాల మనుభవించుచు వజ్రపాణి యిల్లాల్లిదురవస్థ కెడ నైడ వగచుచున్నను మొత్తముమీఁద సంతోషముతోడనే దినములు పుచ్చుచుండెను. విశేషిం రాజ్యము చిత్తభానునివశమగుటచేఁ దన కింకను గొప్పపదివులు చేకూరునని యాసపడి యుండెను. కర్పూర మంజరి యురివెట్టుకొన్ననాఁడు చిత్తభానునివెంట నరిగి యామె బ్రతికియున్నదో లేదో తెలిసికొనుటకుఁ రతీదేవికిఁ బ్రతిరూప మని శేకువడసిన యాకన్నియ మేనివన్నియయు ముఖిలిరాసమును నొక సారి జూడవలయుననియు నాశండు భయసంభ్రమములతోఁ బోవుచుండ సంతలో నతని సేవకుఁడు పరుగెత్తునన వచ్చి వగర్చుచు “మహాప్రభూ! మహాప్రభూ! ఇల్లు— ఇల్లు—” అని యఱచెను. “ఏమియిల్లు! ఏమియిల్లు! వేగము చెప్ప దగదా” యని యతఁ డచ్చట నాగి యడుగ “మనయిల్లు కాలిపోవుచున్నది స్వామీ! రండి

రండి" యని యేడ్పుచుఁ బలికెను. "అయ్యో! అయ్యో! ఏమిరా
యిది" యని వజ్రిపాణి నడచుచు వానిని బ్రశ్నింప నాసేవకుఁడు
నడచుచునే వాని కిట్లుత్తరముఁ జెప్పెను.

"స్వామీ! ఏమి చెప్పుదును? సేవకుల కండఱకు నిగ్రహింపవలసింది.
అమ్మగారు దీపము చేతఁబుచ్చుకొని మీరు పఱుపులుకట్టించుటకై
యీనకుమ దెప్పించిన దూదిబుంగల నంటించినారు. ఇంటిలో నా
భాగముంత యుఁ బూర్తిగా నంటుకొన్నతరువాతఁ గాని మా కెవ్వరికి
మెలఁకువ నాలేదు. అంతలోఁ జుట్టుపక్కలవారు వచ్చి యిల్లుంటు
కొన్నదని కేకలువైచిరి. పూగ నలుదెసలం గ్రమ్మెను. మంట లెగసి
మిన్నముట్టెను. మీబిడ్డలం దీసికొని మేము బయటఁబడుటయే
మిక్కిలి కష్టమయ్యెను. ఇంటిలోనిసామాను దీయుటకయిన నవకాశ
ము లేకపోయెను. దైవానుగ్రహమువలన బిడ్డలను దేవిగారిని మాత్ర
ము బ్రతికించితిమి. ఆమె సేవకుల రమ్మన్న రాదు. చలిమంట కా
గెద నిక్కడ నుండనీయండి యని బలుకఁ జొచ్చెను. చేతులు పట్టు
కొని యామెను బలాత్కారముగా సేవకుల లాగితిమి."

ఈసంభాషణము జరుగుచుండఁగనె వారిరువురు వారియిల్లు
న్నవీధికి వచ్చిరి. ఆకోలాహల మేమని వర్ణింపవచ్చును? ఆకలకల
మెండు యని చెప్పఁగలము! అత్తజీ గాలి వినరుగా వీచుచుండుటచే
వజ్రిపాణిగ్రహమి గాకి నిరుగుపొరుగుననున్న రెండిండ్లు గూడఁ బర
శు నిపుత్ర యయ్యెను. వజ్రిపాణి సర్వస్వము వీతిహోతుని కేకా
హుతియయ్యెను. నగలు నాణెములు చీనిచీనాంబరములు విండ్లు
నమ్మలు నమ్మలపొదులు చిత్తరువులు రొక్కము నమస్తము దగ్ధ
మయ్యెను. ఇదియంతయు దగ్ధమైనను నతఁడు విచారింపకపోవునుగాని
తనమనోధిమి తనపాలిటిచింతామణి తననిధి తననిడ్డేపమునైన
కర్పూరమంజరియు నురివెట్టుకొని విగతజీవయైనదని యతని కింతింత

యనరాని విషాదము గలిగెను. కర్పూరమంజరి లేకపోవుటచేఁ దన యిల్లుగాలిసలోపము భార్య యున్నత్రయయినలోపము ఘోరముగా గనఁబడజొచ్చెను. పాప మతనికారాత్రి పండుకొనుటకుఁ దావు లేదు. మఱునాఁడు పండుకొనుటకు నెలవులేదు. కట్టుకొనుటకు బట్టలులేవు. ఇంటిముందర నిలువఁగానే పిల్లలు తండ్రిం గొంగలించు కొని యేడ్చిరి. నునంద భర్తయెదుటకుఁబోయినిలిచి “ఏమండి ! బాగున్నదా? మనము కొత్తయిల్లు కట్టుకొందము కర్పూరమంజరి రాకుండఁజేసితిని. చూచితిరా” యని నవ్వుచుఁ బలికెను. అతఁ డే మియు ననక స్తంభమువలె నిలబడి తనదురవస్థను దలంచుకొని తన గృహమువలెనే మండిపోవుచున్నతనమనస్సును జల్లార్చుకొనలేక తన యింటియెదుట నున్నయొకయరగుపైఁ జదికిలఁబడెను. బిడ్డలును వానితోఁ జని యతని కిరుపక్కలఁ గూర్చుండి కొంతసే పక్కడినే వట్టిసేలఁ బండుకొని నిదురించిరి. తనువొత్తని మెత్తనిపాన్పులనత్త మిల్లు తనబిడ్డలు బెడ్డలుగుచ్చుకొనునట్లు గట్టికేలఁబవ్వళించి యొడలెఱుంగక నిదురింపఁజూచి యతఁడుకన్నుల నీరువెట్టుకొని యిరుగు పొరుగువారి నమాశ్వాసములవలన నూటడిల్లి పొరుగువారు పాన్పు దెచ్చి పండుకొవ్వన్నను బండుకొనక రేయియెల్ల మేల్కొనితద్గృహ మందే దృష్టినిలిపియుండెను. కాలుచున్న యాగృహముఁ జూచు చున్నప్పుడతఁడు తనమనోరథమెల్లనట్లే దగ్ధమయినదని తనయాకలెల్ల బూడిదయైనవని, తనసౌఖ్యములెల్ల నేలపాలయినవని విచారించి తనభవిష్యదవస్థ యెట్లుండునో యనితలపోయఁజొచ్చెను.

అంతలోఁ దెల్లవాతెను. తొల్లియతిరమఁజేయుముగానున్న తన భవనమొక్కరాత్రిలో భస్మమగుట కతఁడు మిక్కిలి యాశ్చర్య మొందెను. ఆమాడినబోడిగోడలనాకాలుచున్నదూతముల నా

ప్రేమచున్న పెంకుల నాకూలుచున్న వాసములఁజూచి యతఁడు కాల
గతి మిక్కిలిచిత్రమయినదనియు దానికన్న విచిత్రమయినది మఱి
యొకటిలేదనియు నీశ్వరేశ్వ యగమ్యగోచరమనియుఁ బ్రపంచమంత
యు వినశ్వరమనియుఁ బెద్దలుచెప్పుమాటల స్మరించుకొనెను.

ఇరువదిరెండవప్రకరణము.

నీప్రాసది బాగీరథీమొదలగు మహానదులవలె మహావాహిని
గాకపోయినను ముక్తిప్రదములయిన నగరములలో నొకటియని
పురాణప్రసిద్ధిగాంచి మహాకాశేశ్వరస్వామికి నిలయమై వెలయు నుజ్జ
యిననగరమునఁ బ్రవహించుటచే నదియు నొకపుణ్యనదిగాఁ బరిగ
ణింపఁబడుచుండును. అక్కలమునఁ బ్రతిదినముఁ దీర్థవాసులు వందల
కొలందివచ్చి యయ్యేటస్నానముజేసి మహాకాశేశ్వరునిదర్శించి స్థల
పురాణమునువినిగతకల్మషులై నట్లు సంతసించి పోవుచుందురు. అయ్యే
టియొడ్డున రామణీయకపురాళియనందగుపూవుదోటయొకటికలదు.
అయ్యలరుదోటనడుమఁ గమలాకరంబగు కమలాకరంబొండు న
యనోత్సవము చేయుచుండు. దానియొడ్డునఁ జూచువారికన్నులకు
విందులుసేయు సౌధమొందునిర్మింపఁబడియె. నీప్రాసదీతరంగములఁ
గౌఁగలించుకొని యానందస్కమునఁ గడుంగడుజల్లనై యటనుండి
యెలతోటఁజొచ్చి కుసుమపరిమళంబులఁ జూఱఁగొని మెల్లమెల్లగ
మలయానిలుఁడుకొలంకుఁజొచ్చి యన్నీటితుంపురుల మేనదాల్చి
గవాక్షద్వారమున సౌధంబుజొచ్చి యందున్న వారి నానందపరవశులఁ
జేయుచుండును. మాళవరాజనందనుడగు మకరందుఁడు తఱచుగా న
య్యదాస్యమొన విహరించుచుండును. ప్రియకముగా నక్కొలంకున

జలకమాడుచుండును. వేమాలు వేడుకచెలికాడు చంద్రచూడునిం గూడి మేడమీఁదఁ గూర్చుండి మలయమామత సుఖమనుభవించి యుద్యానవనరామణీయకము సంసర్పించి కనులం దనుపుకొనుచుండు ను. వసంతసమయములందుచు శరత్కాలములందుచు రాకాచంద్ర మండలము నిండువెన్నెలలు గాయునప్పుడు నమ్మేడ నంటియున్న పాలతాతి మిద్దెపైఁ గూరుచుండి చల్లనిపండువెన్నెలల సుఖమనుభ వించుచుండును.

ఒకనాఁడు కర్పూరమంజరీవిరహమున నతఁడింటికిఁ బోవక నా యెలదోటలోనేయుండి సాయంకాలమయినపిదప జగన్మోహనం బగు ధవళప్రభతో నుదయించిన శరత్కాలసంపూర్ణచంద్రమండల మును జూచి దానివలనఁ దనప్రియురాలి మొగంబును బండువెన్నె లలవలన నామెలావణ్యమును స్మరణకురాఁగ మిద్దెపైఁగూర్చుండి “యోచందమామా! మేడమీఁదనుండువారికిఁ గ్రిందివారునేయు పనులెల్ల నగపడునట్లు గగనప్రాసాదమధిష్ఠించిన నీకు సకలభూతచేష్ట లుఁ గరతలామలకముగదా? నీవుచల్లనివాడవు కావున నాగ్రహము లేనివాడవు. కాబట్టి నిన్నొకప్రశ్నయడిగెదను దయచేసిచెప్పుము. నీవుకాశ్మీరమునకరిగితివా? శ్రీనగరముంజూచితివా! అందుమాకర్పూ రమంజరి కనఁబడినదా? ఆమెసుఖముగానున్నదా? ఏమి! యుత్తరము చెప్పవు? ఔను నీవేలచెప్పుదువు? ఆమెమొగమునకు నివాళినిచ్చుట కయినను నీనెమ్మొగము పనికిరాదుగదా! కళంకితమైనది నీమొగము. అకళంకమైన దామెవదనము. ఎంతవారికయినస్వర్ణయుండకపోవునా? అందుచేసిగ్గు పడి నీవామెంజూచియుండవు. నిన్నడిగిన బ్రయోజన మేమి?” అనికామార్తఁడు చేతనంబులంబలె నచేతనంబులంగూడ సంబోధింతురను నార్యోక్తి నిజముగఁ జిత్తవికారమున జాబిల్లింజూచి యసంబద్ధప్రలాపములుచేయు మిత్రునిడగ్గరి చంద్రచూడుఁడుమీఁదఁ

జేయివయిచి తట్టి తన మొగము నతని మొగముకడఁజేర్చి “వయస్యా! ఇదీయేమి నీకు వెట్టియెత్తినదా? లేక నీలేదోటలో నేనయ్యమయిన సోకినదా? లేక మధ్యపానముఁజేసితివా? చందమామకు నోరున్నదా నాలుకయున్నదా నీవడిగినవ్రశ్నల కుత్తరముజెప్పుటకు? చంద్రుఁడనఁగా మన వంటివురుఁడునుకొంటివా? నీవుజ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్తవు. చంద్రుఁడనగా సూర్యానువర్తియగుగ్రహమని నీవెఱుంగవా? చాలు చాలు! నేనుహిమవంతునివంటిదై ర్యసారముగలవాఁడనుగనుక భయపడ లేదుగాని, మఱి యొకరునీయనఁ దగినసంభాషణములు విన్న బెదరి మేడదూకి పాటిపోదుగు. ‘నీకలాపమింకఁ గట్టిపెట్టు’ మని మందలించెను.

అప్పుడు మకరందుఁడు చంద్రచూడుని చేయిబట్టుకొని మెల్లగ సట్లనియె — “మిత్రనూ! నీవు నన్నెఱుంగనివానివలె భాషించెదవేల? స్వప్నమునైన నేను మన్యపానము నేయుదనా? భూతములు పిశాచములు పిఱికివాండ్రపైఁ బడుచుగాని నాపైఁబడవు. కర్పూరమంజరీ వియోగదుఃఖము దుస్సహమగుటచే నేనేమేమో కొన్నియనందర్పములుపలికియుంటిని. దానఁజేసి నామఁచి చలించెనని నీవునలంపకుము. వింతవారింపినను నామనస్సు కర్పూరమంజరీ సమక్షమున కరుగక మానినదిగాదు. దానిమాటలలో నేమిఱిఁపియున్నదో-దాని మొగమున నెంతయాకర్షనశక్తియున్నదో-దానిసాన్నిధ్యముం దేమివిశేషమున్నదో-దానికన్నులతో నేమివశీకరణప్రభావమున్నదో-నేనెఱుంగనుగాని నామనస్సు వేయిసార్లుపిలిచినను గొలుసులువైచిలాగినను నాకడకు రాకున్నది. అదిదానిమాయలలోఁ బడినది. దాని చెలిమికత్తెలుపన్నిన వలలలో నదితగులుకొనియెంగావలయు! మాటలాడించు శక్తిమనస్సుదిగదా? అదిదగ్గఱలేనప్పుడు-దగ్గఱనున్నను సరిగాలేనప్పుడు నోరుతనయిచ్చవచ్చినట్లు పేరును. చంద్రచూడుఁడా! నీవుచూచి

తివోలేవో, చూచినను మెచ్చితివోలేవో, కాని, కర్పూరమంజరి సౌర
దర్శము వర్ణనాతీతమని చెప్పట వ్యర్థముగాదు. దానితోమగంబుఁ
గనువిచ్చి యొక్కసారి జూచునేని గాలకంతుని కఠోరహుంకారంబు
న మూర్ఛిల్లి యాతని కంటిమంటల మ్రగ్గిన మగమండు తన నియతిని
రతిని విడిచి మరలవానిసొంతకై భూమండలంబున సేవతరించి సొంగు
డై యరంగశబ్దముఁ బోగొట్టుకొనఁడె? వసంతుఁడు తానుజూచుభూ
గ్యముగలవాడగునేని జిప్రగుఱుకులుమేరుగాఁ జేసికొని మాధవీల
తాదులు కరచరణంబులుగా నిర్మించుకొని ఘోరసంబులు రక్తంబుగా
ననుర్చుకొని కలువరేకులు శిన్నులుగాఁ గావించుకొని దొండపంకు
లు మోవిగాఁబెట్టుకొని శుకపికంబులనుండి పలుకులు పుడికిచ్చుచు
కొని మాటలుగాఁజేసికొనిమూర్తి మంతుడై దన్నుచరించుచునిరాని
యడుగుఁదోయిఁబడి వేడుకొనఁడె? అని నలుకూబడుని కంటఁబడిన
గడుమునలిడై శృంగారరస మెల్లఁగోల్పోయిన రంభను నవ్వలకుం
ద్రోసివముచి జవ్వనియగు నివ్వనజాక్షి కై తహతహంబడఁడె? నా
రిమాటయేల! సంసారములలోని సౌఖ్యముల బాసి కాంతారాంతర
వాసులై గాలియు దుంపలు నాకులు నలములు నీని చాట్లనీడల వనియిం
చుచుఁ జర్మంబులందాల్చు బ్రహ్మజ్ఞాన సంపన్నులైన మామలు
పైతము పల్లమునకుం బోవునీరుపగిది జపములు తపములు సాలించి
నిష్ఠలు నీటఁగలిసి దానిమెటంబడరే? ఆచక్కగనముఁ గవులువర్ణింపజా
లరు. చిత్రకారులు చిత్రింపఁజాలరు.”

అనుచుండఁ జంద్రమామఁడు “మిత్రమా! ఆమైకై నీవింశ
తహతహం బడుచుంటివి. నిన్నా మెవలఁచునా? లేక గుది చమురుదం
డుగ బాగవతమా?” యనియడిగెను. “మిత్రుఁడా! ఆప్రోక్షకు నేను
త్తరము జెప్పఁగలనా? నాచక్కదనము, నా తెలివి తేటలు, నాజవ్వని
యడుగుదామరలకు దాన్యముచేయుటక మురం దగవని నేనలంఁచెడి.

ఎండలు రాజకుమారు లామె కేలువట్ట యత్నించుచున్నారో యెండలు
 నృపకుమారుల దూతలామెకడ దర్శనముగాక వేచియున్నారో యెం
 దలు లేఖలనువ్రాసి విజ్ఞాపనము లంపుకొనుచున్నారో, యెండలు
 దానితండ్రిం బలిమాలుచున్నారో యెండలుదాని పొందుగూర్చు
 మని దానిచెలిమికత్తెలకు లంచములిచ్చుచున్నారో యెండతామె
 మనఃప్రీతికై కట్నములు కానుకలు నంపుచున్నారో, యెండతామె
 చేరే దిరస్కృతులై లజ్జావశంబునఁ దలయెత్తుకొనలేక యున్నారో,
 యెండతామె సమాగమముఁ దమకలభించునని యువ్విభులూరుచు
 న్నారో! నన్నా యామెవలెచుట? నాకా యాసమాగమ సౌఖ్యము
 గలుగుట? నేనా యంతపుణ్యముచేసినవాఁడను? మిత్రు! డా! మనస్సు
 కున్న వేగము మనుష్యుని కేలయుండగూడదు! తిరస్కరిణీవిశ్వాసీ
 భావము నేఁడు కలియుగమందున్న పక్షమున దేవదూతయై నలుఁడు
 పరులకంటఁ బడకుండ విడర్భాపురముఁజొచ్చి దమయంత్రీసమాగ
 మముఁ బడసి యామెఁకర్పంబున సేత్రఁబులనుసంభాషణంబునశ్రీవణం
 బులను ధన్యంబులఁ జేసికొనినట్లు నేనును బ్రీయురాలిదర్శించి నాన
 యనశ్రీవణంబులఁ జిరితార్థములఁ జేసి, ననే చిలుకవారునము నెక్కు
 చిగురువిలుతుఁడును, గరుడగమనుఁడగు కమలలోచనుఁడును నెంత
 ధన్యులోగదా? ఊణములోఁ గామితప్రదేశంబులకరిగి కృతార్థులవు
 చుందుగు గదా! మానవున కేతక్తియులేదుగదా! మని య్యనిచార్ప
 ల్య మిట్టివిషయముల స్పష్టముగఁ గనఁబడుచుందును. ఆమెచిత్తవృత్తి
 యెట్లున్నదో తెలియదు. మిత్రు! డా! నీవు మాటువేసమున శ్రీనగ
 రమునకుఁబోయి తెలిసికొనలేవుగదా! అని మకరందుఁడు పరిపరివిధ
 ములఁ బ్రీయురాలిచక్కదనముఁ దలంచి గుణములఁచల్చి విశేషకా
 మెనుసంపాదించువిధ మెఱుంగక వ్యధలుపడుచుండ మిత్రుఁడగుచం
 ద్రీమామెఁడు వానివిరహానంతాపముం జూచిపరిహాసించుచునిట్లనియె.

“వయస్యా! నీవులేదన్నను నేను నమ్మజాల. నీతల చెడిపోయి నది. ఏదో పితౄచము నిన్నానహించినది. తోటలలో దొడ్లలోన పరాష్ణ మనక యర్థరాత్ర మనక తిరుగఁగూడదు. నీకు భూతవైద్యము చేయింపవలెను. లేనిచో నిలువంటిపిచ్చియేమిటి? ప్రపంచములో నామె కన్న నందగ త్రియ లేదందువు. ఆమెతల దన్నినవా రెండఱో యుండవచ్చును. కాదాయనంటె కొంచెమెట్టితోలు. ఆలుచిప్పలవంటికన్నులు. ఈమాత్రపువారు లోకముననుండకపోరు. తావలచినది రంభ తామునిగినది గంగ యన్నట్లు నీకంటికామె రంభలాగు మేనకలాగు కనుబడుచున్నది. ఆమె నిన్ను మెచ్చకపోయినయెడల మఱియొకదానిని బెండ్లిచేసికొనవచ్చునులే. పెండ్లాలు దొరకకపోరు. నావంటి దరిద్రునకు వివాహము గాదు కాని నీకేమి తక్కువయ్యా! ఈమెదాటి పోయినయెడల నేనేవెళ్ళి మఱొకదానిని గుదిర్చెదనులే.” అనవుడు మకరందుడు “మిత్రుడా! వలపెట్టిదోయెఱుంగని ఘోటకబ్రహ్మచారికి నీకు సుందరాంగులను మెచ్చుకొనుటగూడ దెలియునా! వలపునొని తేడి నీకపరిచితంబు గొడ్డాలు ప్రసవవేదన నెఱుంగనట్లు బ్రహ్మచారి విరహతాపము నెఱుంగజాలఁడు. ఆయెలనాగ నాకుఁజే కుటదేని నేను జన్మాంతముదాక బ్రహ్మచారినై యుండెద. కాని మఱియొకదాని కేలువట్టు” అని మఱియేమో చెప్పఁబోవుచుండ సంతలో నేవకుండరుడెంచి “మహాప్రభో! ఎవ్వఁడో నూతనపురుషుఁడు మీకొఱకై వచ్చియున్నాడు” మీదర్శనము గోరుచున్నాడు. అని విన్నవించెను.

“పూవుదోటలోనున్ననన్ను నడిరేయి వెదకికొనుచువచ్చిన వారెవ్వరు చెపుమా? సరే! తోడ్కొనిరమ్ము” అని మకరందుఁ డాన తిచ్చెను. నేవకుండ్రపురుషునివెంట బెట్టుకొని మకరందునిజూపి క్రిందికి దిగిపోయెను. నూతనపురుషుఁడు మకరందునకు వంగి జోహారు చేసి నిలువంబడియెను.

తెల్లని మొగము, శలమీఁద తెల్లనిపాగా, మోకాళ్ళనుదాకు తెల్లని నిలుపుటంగీ, పాదములను స్పృశించు తెల్లనిలాగు గల య ప్పరుషుని జూచిమకరందుఁడు “మీదేయూరు? మీరేమిపనిమీఁద వచ్చిరి” అనియడిగెను. “అయ్యా! నాది కాశ్మీర దేశము. శ్రీనగరము కాపురము. నేను చిత్రభానుని నేవకుఁడను. నన్ను జయంధరుఁడందురు. ఆయనసం దేశము మీకుఁదెచ్చితిని” అని యప్పరుషుఁడు త్తరము జెప్పెను.

“సందేశము నాకా, మాతండ్రిగారికా?” యని యతఁడు మరల నడిగెను. “స్వామీ! మీకే” యని యతఁడు బదులుచెప్ప “సరే! కూర్చుండి వినిపించు” మని మకరందుఁడు పలికెను. అనవుడు జయంధరుఁడట్లు పిన్ను వించెను. “దేవా! చిత్రభానుఁడు కాశ్మీర రాజ్యమును స్వాధీనముజేసికొని పాలింపఁబ్రయత్నించుచున్నాఁడు. అందు మీ సాహాయ్యమును గోరుచున్నాఁడు. అట్లు తోడువడుదురేని తన కూతురు కర్పూరమంజరిని మీకిచ్చి వివాహమునేయఁ దలంచుచున్నాఁడు.” అటుచుండఁ జంద్రచూడుఁ డడ్డమువచ్చి “ఆమె కీతనిపై వలపున్నదా? బలవంతవివాహమా?” యని యడిగెను. నావుడు జయంధరుఁడు వెండియు నిట్లనియె. “స్వామీ! చిత్తగింపుఁడు. ఆమోహనాంగి మిమ్మేగాని మఱెవ్వరిని వివాహమాడదట. మకరందుఁడే నాబహిఃప్రాణము. ఆయన నన్ను ఏవాహమాడఁడేని నేను బ్రహ్మచారిణి నై జీవితముగడపదను గాని మఱియొక రాజకుమారుని కేలుపట్టనిని శిష్యుఁలు జేసెను. మీనిమిత్తమే తపమునేయుచున్నది. ఆమె శ్రీనగరముననున్నచు మనస్సు నిరంతర ముజ్జయినిలో నుండును. విరహతాపమున నామె చిక్కి సగమునది. రాజకుమారా! మీరు చేపట్టరేని యామె జీవింపదు. ఆశాబంధమే యామెనింతవఱకు నిలిపినది. ఆమె యవస్థఁజూచి తండ్రి మీకడకుఁ నన్నుంబంపెను. మీరామెను

రెండుసారులు చూచియుండిరట. వెనుకనొకసారి విదర్భలో జ్వరపీడి తయైనప్పుడు మంచిమందు లిచ్చి బ్రదికించిరట. రెండవసారి భిల్లుల బారినుండితిప్పించి కాపాడిరట. ఆరక్షణమురక్షణముగాదు. నేడు గాచుటయే కాచుట. మీహస్తస్పర్శన మామె లొపము జల్లార్చును. మీముఖదర్శన మామె యలమటఁదీర్చును. ప్రస్తుత మామె స్వప్న ములలో మిమ్ము దఱచుగాఁ జూచుటంజేసియు, మీ నామస్మరణంబు గావించుటం జేసియు నామె జవించుచున్నదిగాని లేనిచో నీపాటి కామె మఱియొకల్కాగైయుండును. మఱియు చెప్పవలసిన విషయములున్నవిగాని మగవాడనగునేను శుద్ధాంతవాసినియైన యాడుదాని గుట్టు నింతకన్న విప్లిచెప్పకొప్పదు. అంతయు నీవే భావించుకొనుము” అని యూరకుండుటయుఁ జంద్రచూడుడు “నాహయ్యముజేయని పక్షమున మీరాజు కూతును మకరిందున కీయఁడాయేమి?” యని యడుగ జయంధరుడు “స్వామీ! అట్టిపరిస్థితి తటస్థించునేని గర్భూరమంజరి చిత్తమెట్లులుండునో చెప్పఁజాలను. ఐన నింతవలవంత గల కాంత తండ్రి కిష్టములేకున్నను దానెవ్వరిగూర్చి మేలుపడెనో యాతనినే వరించునుగాని వేఱు తెఱంగునఁ జేయునా?” యని బదులు చెప్పెను.

అదివిని మకరిండుడు తనలో “హృదయమా! నీకింకను శాంతిఁగలుగదు. ఆయిందువలన హృదయము నిన్నుఁ గలియఁగోరుచున్నది గాని దానిలో నింకను మిషగలదు. తండ్రికి నేను సాయపడినఁగాని యది చేకుటను. నేనన్యథా వర్తించితినేని గర్భూరమంజరి చిత్తవృత్తి యెట్లుండునో గదా! దేవుఁడు వరమిచ్చినను నర్చకుఁడు వరమీయఁడన్నట్లు కూతు మేలుపడుచున్నను దండ్రి యరితరాయముఁగలిఁగింపవచ్చునుగదా! అయినను నామీఁద నామెవలపు నిలిపినదను చల్లనివార్త శ్రీవణానందకరముగా వింటిని. ఇదియేచాలు. ఈ

పునాద్మిపై నాయాశాసౌధముం గట్టవచ్చును” అని తలంచి బహిరంగముగా నిట్లనియె. “జయంధరా! సాయముచేయుటకుఁగాని చేయక పోవుటకుఁగాని నేన్వృతంతుఁడను గాదుగదా! ఇందుకు నాతండ్రిగారు సుదర్శనమహారాజుగారె ప్రిమాణము. ఈవిషయమై వారితో నే బ్రసంగించి కర్తవ్యముగావించెద. నీవు మాయతిథివై యుండుము. మాపట్టణమునఁ జూడవలసినవిశేషములఁ జూడుము. కర్పూరమంజరి నన్ను వలచి యనుగ్రహించిన దని శుభవర్తమానము చెప్పుటచే నిదిగో నీహారము నీకుఁ బారితోషికముగా నిచ్చుచున్నాను. గ్రహింపుము.”

అనవుడు మహాప్రసాదమని జయంధరుఁడు దానిం గ్రహించి “దేవా! మీకు న్నాపైఁగలదయకు సంతసించితిని. నేను మాయతిథి నై యుండఁజాల. నాకనగరమునఁ జాట్టములుగలరు. వారికడ నుండెద. సెలవొసంగుఁడు.” అని వంగి నమస్కరించి వాని యనుజ్ఞవడసి యుచ్చోటు వాసిపోయెను.

అవ్వెనుక మకరందుఁడు చంద్రీచూడుంజూచి “మిత్రమా! ఈతనివాలకము చిత్రిముగానున్నది. నడక యాఁడుదానినడక. మాట లాఁడుదాని మాటలు పలుకు నప్పుడచ్చముగ నాఁడుదివలె గన్నులు తీర్పును. చేతులతో నభినయించును. ముదుకడగు బ్రహ్మదేవుఁడు మతిలేక యాఁడుదానింజేయఁబోయి పొరపాటున మగవానిం జేసెఁగాఁబోలు!” నని యామెమాటలచమత్కృతిని సందేశారములను దలంచుకొనుచు నారేయిగడపెను.

లెల్లవాతెను. మకరందుఁడు రేయియంతయు జాగరమునేయుటచే మిక్కిలి బడలి ప్రిజాగరణభారము నడలుటకయి వసలక్ష్మి మించు టద్దమువలె నున్నయక్కొలంకునీట స్నానమాడెను. చంద్రీచూడుఁడు మిద్దెమీఁద గొడ్డువలె బండుకొని గాఢముగ గుట్టుపట్టి నిద్రాప్రచుండెను. ప్రభాకరుని లేతకరణములునయితే మాతనిమేలు

కొలుపలేకపోయెను. మకరందుడు కూర్చుండినను నిలిచియుండినను స్నానమాడుచుండినను, నిటునటు దిగుచుండినను నతని మనస్సు నర్వావస్థలయందుఁ గర్పూరమంజరిమీఁదనే యుండెను. ఆమెతన్ను బ్రేమించునో లేదో యని మున్ను సంశయించుచుండెను. ఆమె తన్ను గాటముగా వలచియున్నదని యిప్పుడు తెలిసినను జనకుని నియమమునబట్టి యామె తనకు దుర్లభురాలని బెంగపెట్టుకొనెను. “ఏమిచేయుదు నిందెవరు నాకుఁ దోడుపడుదు” రని బూవుఁదోటలో నడయాడుచుండ నేవకుఁడొక్కఁడు వచ్చి “మహాప్రభూ! నాయన గారి సెలవైనది. దయచేయుఁడు” అని మనవిచేసెను. “ఇదే వచ్చుచున్నా” నని యాతఁడు వానివెంటం జనియె.

సుదర్శనమహారాజు స్నానముజేసి సౌగతమతప్రకారము నిర్వర్తింపవలసిన ప్రాతఃకాలకృత్యముల నియమపరతంత్రుడై నెఱిపి పరిశుద్ధవస్త్రముల ధరియించి యంతఃపురమున రాయబారులకు దర్శనంబిచ్చు గదిలో నున్న తాననంబునం కూర్చుండెను. అతని యెట్టయెదుట వృద్ధుఁడైన యొక బ్రాహ్మణుఁడు సముచితంబగు పీఠమునఁ గూర్చుండి సుదర్శనుఁ డడుగుప్రశ్నలకు త్తరముచప్పచుండెను. అంతలో మకరందు డచ్చటికిఁబోయి తండ్రికి నమస్కరించి వానియనుమతిని బ్రక్కం గూర్చుండెను. సుదర్శనుఁడు “కుమారా! మనయెదుట నున్న యా బ్రాహ్మణుఁడు కాశ్మీర రాజమంతురిలో నొకరిగు మాధవసేనుఁడు. హేమచంద్రుని శ్రేష్ఠకుమారుఁడగు విక్రమసేనుని పంపున చన్నుం జూడవచ్చె. సందేశార్థములన్నియు విక్రమసేనుఁడు వ్రాసి యిచ్చిన లేఖలోఁగలవు. అది నీవొకసారి చూడు”మని యాజాబత నికిచ్చెను. మకరందుఁడు లేఖ నామూలాగ్రిముగాఁ జదువుకొని విషయములన్నియు గ్రహించి మరల దానిని డండిచేతికిచ్చెను. అంతట సుదర్శనుఁడు కుమారు నుద్దేశించి యిట్లనియె. వత్సా! బాలుఁడైన

విక్రమసేనుని జాబు జూచినది మొదలుకొని నాకడుపు జాలిపెంపున జుమ్మలుచుట్టుచున్నది. హేమచంద్రునిం దలచిన నాకిపుడు సైతము గంట నీరువచ్చును. అతడు నేను సహాధ్యాయులము. అతనివంటి పరి శుద్ధుడు లోకమున లేడు. మంచితనము మూర్తీభవించినదని చెప్ప వచ్చును. అట్టిమహారాజు దుర్మరణము పాలగుటయు, మాయలమారి యగు చిత్రభానుడు రాజ్యమాక్రమింప దలచుటయు, విక్రమసేను డు బాలుడగుటయు, దండనాథుని నియోగులు స్వామిగోహు లగుటయు, దలంచిచూడ మనహానశ్యమాతనికిఁ దోడుపడవలయునని దోచుచున్నది. ఇంతకన్న హేమచంద్రునకు నేనేమి సాయముచేయ గలను? అతడు సంతసింపకపోయినను వానియాశ్చర్యమైన నాయభి మానమునకు సంతసించును. నీవిందు కేమందువు? ఇరిసికునచ్చుతమగు నేని నేడు మొదలు సమరసన్నాహంబుగావించి కతిపయదివసముల లోఁ జతురంగబలంబులం దోడ్కొని మనదండనాథుడైన కంఠీరవ దేవుడును, నీవును శ్రీనగరమునకుం బోవలయును. నేనిచ్చటనుండి రాజకార్యముల నడిపెన. అట్లు పోవుటకు నీకిష్టములేదేని నేనాసమే తుడనై నేన కాశ్రీరమునకుంబోవుదు. నీవు నగరముననుండి నాస్థాన మున రాజ్యపాలనము నెఱపుచుండుము.”

అసపుడు తనప్రియత్న మక్కఱలేకయే పిశ్యప్రేరణంబునఁ దాను గాశ్రీరమునకుఁ బోవుటకవకాశము గలిగినదని కర్పూరమంజ రీ దర్శనాభిలాష ముందరికిఁ దోయి సతఁడు “దేవా! మీచిత్తమె ట్లోయల్లెచేసెద. నన్నబొమ్మన్న నేనపోదు. ఇచట నుండుమన్న నుండు. దేవరవారేప్రమాణము. కాని పెద్దలగుటచే మీరుకదలుటకు వీలులేదు. కంఠీరవదేవునిసాయమున నేనపోయి కార్యంబు నిర్వర్తించె ద”ననివిన్నవించెను. “వత్సా! నాకదిపరమసంశోషము. నీవెంటరత్న సేనుని వానికుమారుడగు భద్రసేనుని తీసికొనిపోము. చంద్ర

చూడుడు పిటికివాడు. యుద్ధమన్న వెలుచును, అతడు సీతోరాడు కావున భద్రసేనుడే నీకుచెలిశాడై హిహోపదేష్టమై చేదోడ్ నా దోడ్ మెలంగును." అని సుదర్శనుఁ జానలిచ్చెను.

అప్పుడు నూధనసేనుడులేని చేతులుజోగించి నాగుగావించిన యువకారమునకుఁ దనకృతజ్ఞతఁదెల్పుచునిట్లనియె. “మహాప్రభూ! నేనువచ్చునప్పుడు మీరేమందుకోయని మిక్కిలి సంతయించుచు వచ్చితిని. మీరుబాలుడగు విక్రమసేనునియెడఁ జూపిన దాని నినువ మానము. మిత్రులన్న నాపస్థాంధవులన్న మీ. చనిపోయిన మిత్రుని దలంచి చిన్నవాడగు, వానికుడూరుక కెవ్వరు కౌకము సేయుదురు? పరోపకారార్థ మిదంశరీరమును వాక్యము, మీ మంచనూఢ మైనది. మారాజుపక్షమున మారాజమాతపక్షమున, సమాత్యుల పక్షమున మీరు నేననేక కృతజ్ఞతానూచకవందనము లాదరించుచున్నవాడ. పాంచాలసరపాలుడగు మహేంద్రదేవుని దర్శనము చేసివచ్చితిని ఆతఁడుగూడఁ దనకాహినుక్రమ సాయముచేయఁదలచినాడు. మీరుభయులు గూడిరేని చిత్రభానుని బరాత్తుని జేయుట మిక్కిలి సులభము. నాకనుజ్ఞ కొనఁగుదురేని మరలబాంచాలమునకరిగి పాంచాలసైన్యములఁ దోడుకొని నేను కాశ్మీరమునకుఁబోయి మీరాక కెదురుచూచుచుండునని వారిముఠల గైకొని నూధనసేనుడు వెడలిపోయెను.

అతఁడు నిర్గమించుటయు మకరందుడు పరిసిత్తులట్లు మాటి నందుకుఁ దనలోనిట్లువిచారించెను. “ఇప్పుడు నేనేమిచేయుదును! విక్రమసేనునికి సాయముసేయుచుని మాధవసేనుఁకువచ్చె. శనకుఁ దోడుపడుమని చిత్రభానుఁడు దూతనంపె. చిత్రభాను పుత్రికయందు నామనసు లగ్నమైయున్నది. ఆమెకై కేనాతనిఁ జేరుటయుక్తముగాజూ! కాని ధర్మమాలోచించినపక్షమున బినతండ్రిచే నంచితము

దైవ విక్రమ సేనునికే నేను దోడుపడవలయు. నామన స్సుయ్యెల
లూగుచున్నది. పాణినశనమాగమముఁ గోలుపోవుదునా, ధర్మపరి
త్యాగము చేయుచునా? వివాహములేకపోయిననుసరే ధర్మమే నేనను
సరించెద. “యశో ధర్మ స్తోజయః” యను నార్యోక్తి సార్థకము
గాకపోవునా!

ఇరువది మూడవ ప్రకరణము.

ధర్మదేశత మూర్తిభవించినట్లు జిత్రీభానుఁడు కాశ్మీరమునఁ
బ్రజాపాలనము సేయుచుండెను. చుట్టిభట్టు ప్రజలకు బహిరంగముగ
దర్శనమిచ్చుక చిత్రీభానునకు నన్ని విషయముల ననుజూయకునకు
శుక్యాచార్యులట్లు హితోపదేశము చేయుచుండెను. విక్రమ సేన హర్ష
వర్ధనలకుఁ దనమీఁద నెంతమాత్రము ననుమానము లేకుండునట్లు
జిత్రీభానుఁడు ప్రవర్తించుచుండెను. రాజకుమారులచేతఁ బగలు వి
ద్యాభ్యాసము చేయించుచుండును. తగినశిక్షకుల నేర్పఱచి సాయం
కాలములవారికి విలువిద్దియ నేర్పించుచుండెను. ప్రతికార్యమునందును.
విక్రమ సేన నియాలోచనమడుగుచుండును. సింధు గాంధారవసుంధరా
ధిపులండ మాత్రం లెందుచేతనో, యాగిపోయెను. రాజ్యనౌకయొక్క
చుక్కాని దాని దిగ్విహుండుటచే బరరాజులు భయంపడిరి. దండ
యాత్రలుమాసిరిని యతఁడు సైనికులతోడను దండనాధులతోడను,
నృపనాథులతోడను సంగరనానులతోడను బలమాలు జెప్పుచు
వచ్చెను. మణివర్మను మొదటిది లంచకొన్నట్లు చిత్రీభానుఁడు సన
మునిమిత్రమై హింసించలేదుగాని కానికృపావండు బంధించియుంచ
ను. అతని కట్టి సౌకర్యములు నొడఁగూర్చుబడ లేదు. స్నానమునక

జలమైన నతనికి దుర్లభమయ్యెను.. దినమున కొక్కసారి జొన్నరొత్తై లభింపజొచ్చెను. కటిక నేలంబండుకొనుచుండెను. మాసివగుడ్డలైన నుదికించుకొనుట కుత్తవ్రలేదు. త్రాగుట మొకలయిన మెల్లపరులకు నొక్క మంటిముంతమాత్రము వాచికియబడెను. జీనము కోనయిన నుంకనిచ్చుటకు దండపాణి మాటసాయుమై ముఖ్యకారణమై యుండవచ్చును. పునరాలోచనమీఁద దండపాణి కిష్టములేనిపనిగావించుట తనకు శ్రేయస్కరముగాదనితలంచి చిత్రభానుఁడు హింసా ప్రకరణమునంకి మరలియుండవచ్చును.

చిత్రభానుఁడు వేటయందు మిక్కిలి తమకముగలవాఁడు. మృగయాక్రీడయందు దనకుచూరుండైన విజయ నేపథ్యము విక్రమసేన హస్తవర్ధనులకు నభిరుచిగలిగించెను. వేటపేరు చెప్పినవారు మిక్కిలి యుత్సాహముతో వెడలుచుండెడివారు. విక్రమసేనఁడు చిన్న పంట నుండియు మృగయాక్రీడ కలవడినవాడగుటంజేసి వేటకీతఁడుముందడుగు వేయుచుండెను. రెండుమూఁడుసారులు పివతండివైవెంట వారిరువురు మృగయాక్రీడలకరిగి సాయంకాలమున కింటికివచ్చిరి. పన్నెండో యేవోయనకారము చేయునని మహాధయము బిడ్డలకుఁ దిల్లకి నుండినను జిత్రభానుని వర్తనముకొంతవఱకు వారికి నమ్మిక గలిగించుచుండెను. అయినను వారు జాగ్రూకులై యుండిరి.

అట్లుండ నొకనాఁడు చిత్రభానుఁడు విక్రమసేన హస్తవర్ధనులు విజయసేనఁడు దండపాణి నజ్జిహసులు మఱి కొందఱొప్పులుఁ బరిపేష్టింపఁ గొలుపుండి నగరవాసుల వ్యవహారముల దీప్తులు చెప్పుచుండ సూర్యాస్తమయనయమున జిలుచీకట్లులు పడుచుండ నొకయూర వికుఁడు గోవిచ్చెట్టుకొని కంబళి మీఁద గప్పకొని చేతనొకదుష్కుఁడై బట్టుకొని పరుగుపరుగునఁ గొలుపుకూలముసాచ్చి “దండపాణి నామీ! నామీ!” అని నేలసాగిలంబకి మొక్కిలిచెను. “ఏవఁడవు రానీవు?

ఏమిపనిమీఁద వచ్చితీ" వని చిత్రభానుఁడడిగెను. అందుకువాఁడు
ప్రభువుతో నిట్లు మనవిచేసెను.

“నేను గొల్లలచిన్నవాఁడనుదేవరా! మంచుకొండదగ్గఱ చాఱ
లమోఁపిలు చిఱుతపులులు సివంగులు పెచ్చుపఱిగి మాపనరముల
ను గనగన నమలివేయుచున్నవిదొరా! పసులమందలుతగ్గిపోయినవి. పలి
నవారు వేటలాడి యామెకాలను చంపి మాకింతకూడుపెట్టవలెదేవ
రా! లేకున్న మేము బ్రతుకజాలము పసరాలే మాసొమ్ములు పసరా
లేమా బ్రతుకులు రక్షించుదేవరా! రక్షించు" అని మొఱవెట్టెను.

వాని కుయ్యాలించి చిత్రభానుఁడు కన్నకొడుకును నన్నకొడు
కులను జూచి “వేటకై యురుగునమా? గోరక్షణముకన్నఁ బుణ్యకా
ర్యములేదు. అది యుభయ తొరక మయిన సత్కర్మ. పాపమీ పేదగొ
ల్లలు మనకవశ్యము రక్షణీయులు.” అని యడుగ వారు మువ్వరు
వల్లెయని యుత్సాహముతోఁ బలికిరి. మఱునాఁడుదియమున మృగ
య్యోడకుఁ గావలసిన సన్నాహమంతయుఁ జేయఁబడెను. ఉరుట,
నత్తులు, వేటకుక్కలు, జగురుగండెలు, దీపములు, బోనులు,
విండ్లు, సమ్మలు, బల్లెములు పట్టుకొని వాటినుపయోగించుటయందు
నేర్పరులగు వేటకొండు మహోత్సాహముతో కొలువఁజిత్ర
భానుఁడు వేటకై బయిదేఱెను.

“మంచుకొండ చాలదూరము. కొన్నిదినములకుఁగాని వచ్చు
టకు వీలులేదు. ఎప్పటివార్త లప్పటికే దెలియవు. మనస్థితి బాగు
లేదు. ఏమిమట్టిదో తెలియదు. కావున మీరు పోవలదు. నాయన
లారా” యని యరవించాదేని బిడ్డలం బోమాలెనుగాని వేట తమ
కము వారిని ముందుకు గెల్పెను. మహోత్సాహముతో మువ్వరుకు
మారు లొకరథ మెక్కిరి. చిత్రభానుఁ డొకరథమెక్కిను. పరివార
ము ముందుండెను. కొండపాణియు స్వల్పసైన్యముతో వారి వెను

వెంట జనెను. ఆబలగమెల్ల హిమవత్సర్వతప్రాంతమున కరిగి గుడారములలో బసచేసి యైదుదినములు వేటాడి ముక్కుడిమెకములఁ బెక్కింటి నుక్కుడించి గొల్లపల్లియులఁ యిక్కులులఁ దొలగించిరి.

విక్రమ సేనుఁడు మూడుపులులం గొట్టెను. హర్ష వర్ధనుఁడొక్క చిఱుతం జరిపెను. విజయ సేనుఁడు రెండు భల్లూకములఁ గడతేర్చెను. చిత్రభానుఁడు రెండు సింగంబులు గూల్చెను. దండపాణి రాత్రి వేళ మంచెమీఁద బొంచుండి చెఱువులో నీగుద్రావుచుండ గొప్ప పులియనుకొని యొకగాడిదను ఉంపెను. అయిదుదినములు వేటాడి విశ్రాంతినిమిత్తమై వారు గుడారములు విడచి సమీపమున నొక కొండమీఁదనున్న చిన్నకోటలో విడిసిరి, అక్కడ రెండుదినములు గడపిరి. అక్కడి పశ్చిమసాందర్య మతిమనోహరముగా నుండెను ఆయున్న తప్రదేశమునుండి చూడఁ బ్రధమచరమసంధ్యారాగముల విశేషశోభాసాభాగ్యము పద్మరాగమణీమకాంతులను మించి వారి కన్నుదోయి కమితానందముఁ గూర్చెను. ఆకాశము నందుకొనుటకు హిమవంతుఁడు చాచినదీర్ఘ భాహువులో యన్నట్లు వెలయుమహోన్నత శృంగములతోడను, కొండరాజు తిండిగిన తెల్లని నిలువుటంగీయో యనునట్లు విలసిల్లు మంచుతోడను చేనయు నున్నతీయు దట్టమయిన యాకలగలిమియుఁ గలిగి సూర్యరశ్మినడగించు మహావృక్షములతోడను నింద్రాగ్నిస్సవలె నానావర్ణములుగలిగి నలుగెలంకులఁ బడుగులెత్తు విహంగములతోడను, ప్రాయములు నైశ్వర్యములు నిట్లే యతివేగంబునఁ గడచిపోవునని నీతి లోకంబునకుం దెలుపుటకోయన నతివేగంబున మీఁదనుండి క్రిందికిఁ బ్రవహించు సెలయేళ్లతోడను, కొండగుహలు ప్రతిధ్వనులిచ్చునట్లు బొబ్బలిడు బొబ్బమెకంబులు బెబ్బులులు మొదలగు ఘాతుకవృగంబులతోడను విండ్ల చేబూని మెకంబుల'వేటాడుటకయి వినవిన నడచిపోవు వేటకాం

డ్రోతోడను, వేటకాండ్ర వెనువెంట వారి కమ్మునందించుచు నుత్సాహముఁ గలిగించుచు నడచు కిరాతాంగనలతోడను విరాట్లు నమ్మించుగొండం జూచి విక్రమసేనుఁడు మునుపెన్నఁడుఁ బట్టణంబులఁ జూచినప్పుడు పొందని తుహనందము నొంది తమ్మునకు విజయసేను నకు, వనంబులకు నుపవనంబులకుఁ గలభేదంబులెల్లపుడుఁ దొల్లి యిందే మహేశ్వరుంఁగూర్చి గౌరి యఖండతపంబు గావించె. ఇందే జగంబునకు మాతాపితలు పురాణకంపతులు నైవసార్వత్రికమేశ్వరు లకుఁ గల్పాణమహోత్సవము జరిగె. ఇందే నల్లమహర్షులు ననేక యాగములుజేసి హవిర్భాగములచే వేల్పులం దనిపిరి. ఇందే నరనారాయణ నివాసమైన బకరికాశ్రమ మున్నది. ఇందే గంగానది మొట్టమొదట నెలపుజేసికొన్నది" యని తత్సంబంధములయిన పురాణాధార వర్ణించుచు గారెండుదినములు గడపెను. రెండవనాటిరేయి వారందఱు సుఖముగా భుజించి శ్రీయభాషణంబులు నలిపి పండు కొనిరి. విక్రమసేనుఁడు హర్షవర్ధనుఁడు నొకగదిలో శయనించిరి. చిత్రభానుఁడు విజయసేనుఁడు మఱియొకగదిలోఁ బవలించిరి. కొలఁది పరివారము నచ్చటనుంచి కార్యాంతరములమీఁద దండపాశి యా సాయంకాలమే పట్టణాభిముఖుఁడై పోయెను.

విక్రమసేన హర్షవర్ధనులుఁ గాథనిద్రావసక్తులై యెప్పటియట్లు ప్రభాతకాలమున మేల్కొని లేచిరి లేచిచూచునప్పటికి విజయసేనుఁడు చిత్రభానుఁడు వారి కగపడలేదు. ఏబదియంది యాయుధహస్తుల యైన సైనికులును తమకు వంటలు మపచారములు మొనరునన్ని చేయుటకు నిర్దళు ముగ్గురు సేవకులు మాత్రము గనఁబడిరి. "పిన తండ్రి యెందరిగె నని విక్రమసేనుఁడు సైనికులలోఁ బ్రభావపురుషుఁడగు శక్తివర్మయను నాని నడిగెను. "మహాప్రభూ! ఏనో తొందరపని మీఁద నాకు విమ్ములేపుటకైన నవకాశములేక గుమారుని నిగిలిన

పరీవారమును వెంటఁగొని నిన్న నడిరేయి పురమునకుం జనిరి. ఇట్లు మీతో మనవిసేయుచుని నాకాననిచ్చి” యని యాతఁడు బదులు చెప్పెను.

“ఏమీ! తొందరపనిగలినదా? మమ్ము లేపుటకై నవకాశము లేకపోయినదా? కుమారుని బరీవారమును వెంటఁగొని చనెనా? ఆహా! మాయమ్మ పోవలదని చేసిన హితోపదేశమును నేను నిరాకరించి మోసపోతినిగదా!” యని విక్రమసేనుఁడు తమ్మునిఁ జూచి “హర్షవర్ధనా! ఎంతయు మోసము వాటిల్లినది. మసల నిందువిడిచి బుద్ధిపూర్వకముగా విజయస్థేనుని దోడ్కొని చిత్రభానుఁడు పురమున కరిగినాఁడు. దురాత్ముఁడను వేటకు నే నొక్కడచరాక నిన్ను గూడ దీసికొనివచ్చితినిగదా మనరాక్షస యెంతో యాత్రముతో నిరీక్షించుచుండు మనతల్లి మనము గలబడకపోవుటచే నెంతఁగుందునో, యెంత బెంగపెట్టుకొనునో, యామె చిత్తమెంత ద్విభీంచునో, ఆమెహృదయము భిన్నముగాకయుండునా! ఇంకనామె యన్నముచిరునా? నిదురించునా? మనది కారాగృహముగాని గృహముగాదు; మనమికమీఁద బడితుముగాని రాజపుత్రులముగాము. ఈఘాతుకకృత్యము చేయుటకే యతఁ డీవేటపన్నగడ పన్నినాఁడు. అతని సంకల్పము ముప్పాటక నెఱవేరినది. మనమిందు దిక్కులేక మన మొంటిలువినువారు లేక మనసంతాప మార్చునారులేక మనకోరికల దీర్చువారులేక యీవనవృక్షములట్ల యెన్నఁదోనాశనమొందవలసియుండును. ఆహా! ఏమిగతి! తమ్ముఁడా నేఁబోయిన విచారములేదు. నీవయిన నమ్మకొఱ కుండిన బాగుండును గదా!” యని విచాగ్రతుఁడై పలికెను.

అదివిని హర్షవర్ధనుఁడు “అన్నయ్యా! నీవేలపోవలె నేనెందు కుండవలె నేను నీతోడివాఁడనే. ఉండిన నిరువురముండము. పోయిన నిరువురము పోదము. నీవుచెప్పినట్లుతల్లి పొందుతల్లడమింతింతగాదు.

ఆమె జీవించినట్టివిందను. అమ్మదూరదృష్టిగలదై యిట్టియాపదల శంకించి మనలం బోవద్దన్నది. మనమామె మాటవిన్నాముకాము. మాతృశాసనతీర్థారమునకుఁ దగినఫల మనుభవించవలయునగదా" యని దీనాననుఁడై ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను.

ఆదినమునవాగు వంటలుచేసి సేవకులుపిలిచినను బతిమాలినను భుజింపలేదు. శక్తివర్మ వారికడఁజేరి "ప్రభువులారా! భోజనము సేయుఁడు. ఎన్ని దినములు మానెదరు? ఇది యొక్కనాఁటిదిగాదు. మీకిదిశాశ్వతమైనచెఱ. మీరీయిల్లుగఁగలి యావలికిఁబోకుండ మమ్ము మీపినతండ్రి కాపుఁజెట్టెను. నాచిన్నియన్నలారా! అంతటిమహారాజు గర్భమునఁబుట్టి యంతటి మహేశ్వర్యము ననుభవించి తుదకిట్టి దురవస్థపాలయినమిమ్ముఁజూడ మిక్కిలి కఠినుండనయిన నాహృదయముగూడ చలించుచున్నది. మేమేమి చేయఁగలము? సేవకులము. దుర్భరమయిన కుటుంబరక్షణమునకుఁగా శరీరమన్యుల కమ్మకొన్నాము. ప్రభువులయాజ్ఞ శిరసానహింపవలయు. లేనిచోమాబుట్టలెగిరిపోవును. మాకూఁడు పడిపోవును. కడుపుకక్కుర్తికై ప్రభువులకడఁ గొలుపుచేసి యిట్టిదుస్సార్థములు చేయవలసి వచ్చినందుకు మేము మిక్కిలి దుఃఖిపడుచున్నాము మాకు స్వాధీనమయిన పనిలేదు. సేవకులంతఃకరణము చంపుకొని గుండెఁగాయిచేసికొని యుండవలయు మేము మనుష్యులలో లెక్కగాదు. కాబట్టి మమ్ముల క్షమింపుఁడు నాయనలారా" యని కంటనీరు పెట్టుకొనెను.

"శక్తివర్మా! నీవేమిచేయఁగలవు? మేమదృష్టవంతుల మయిన పక్షమున మాతండ్రికట్టి దుస్సరణమేల కలుగును? చిత్రభానున కిట్టి దుర్గుణి యేలపుట్టును? ఒకరిని నిందింపనేల? మాభాగ్యమునే నిందించుకొందుము నీవుచిచారింపకుము" అని విశ్రాంతి నేనుఁడు వాని మాట దింపెను.

ఇరువది నాల్గవ ప్రకరణము.

చిత్రభానుడు వేటనుండి కుమారునితోడను బుగముతోడను మరలివచ్చెనని విని యరవిందాదేవి తనకొడుకులుగూడ వచ్చుచున్నారని వారింజూచి యాశందింప నుబలాటపడుచుండ వాతంత సేపటికి రారయిరి. ఆమె సాయంకాలమువఱకు వారినిను త్తము నిరీక్షించి యాత్ర మంతకంత కెక్కునకొక్కడ నననకునులురాకబోవుటకుఁ గారణమేమో తెలిసికొనిరమ్మని దండపాణియొద్దకు సేనకులంపెను. తనకావిషయ మెంతమాత్రము తెలియదని యానెడు శ్రీరముజెప్పెను. బెంగ యినుమడింపఁ బుత్రవశ్యలయయిచ మా దేవి కలుగురు బంట్ల నాలుగుప్రక్కలకంపి నేటకాండ్రును దద్విషయమై కరుణించి రమ్మని పంపెను. తమకావిషయము తెలియదని వాడుచు చెప్పిరి.

అరవిందాదేవి తొట్టుపాటు వర్షనాతీతమయ్యెను. అప్పుడామె వృద్ధకంఠుకియయిన ముంజునిబిలిచి చిత్రభానునియొద్దకరిగి తద్విషయ మరసిరమ్మని పంపెను. వాడుచు నశ్వరంబయిరిగి యతనికితో హాసోనర్పి వినయపూర్వకముగా రాజకుమారు లేరరాలేదని యడిగెను అతనికిఁ జిత్రభానుఁడట్లనియె. “కుమారులు సేమముగానున్నారు. మంచుకొండ చరియలలో నొకదానిమీఁద మహాహర్షముతో కోలుకలదు. వారక్కడ గొంతకాలముండి యవ్వన సౌందర్యము శైల సౌందర్యముఁ జూడవలయునని కోరుటచే వారిక్కడ నుంచినప్పితిని. భయములేదని మీరాణిగారితోఁ జెప్పు. హా.”

అమాటవిని ముంజుడు వెంటనేరాచనగరున కరిగి యేమియు శ్రీరము వచ్చుచోయని తత్తరపడుచున్న రాణికెఱింగించెను. అమ్మాటలు శూలపుబోటులువలె నామెకన్నముగనాట చిలువలెన నేరగూర్చుండి “అమ్మో! నన్నదా! నన్నదా! చుండుకుండయిన చిత్ర

భానుడు నాకొడుకులఁ గడతేర్చినాఁడేతల్లీ! కటకటా! నాపసిపాపల నితఁడు తకకడుపునఁబెట్టుకొనెనే. అయ్యో! ఏమిసేయుచునే? నర్మదా! ఏదోఘాతుక కృత్యము జరిగినదే. ఓసీ! నేనునిలువలేను. నా గుండెలు కొట్టుకొనుచున్నవి. మనస్సు మండుచున్నది. ఒడలు పడఁకుచున్నది. తల తిరుగుచున్నది. కన్నులుచీకట్లు గ్రమ్ముచున్నవి. నీవు వచ్చి పట్టుకొనవేనన్న. ఎవరితోఁ జెప్పకొందునే? మణివర్మలేఁడు మాధవసేనుఁడులేడు. గధాధర శూలపాణులులేరు. ఎంతదిక్కుమాలినదాన నైతినే! ఇప్పుడేమియుచాయమే? ఆలోచన చెప్పవారయినలేరే! నీవేమనియెదజే?” యని పరిపరివిధముల నాకోశింపఁదొడఁగెను.

ఆమెదుఃఖముజూచి నర్మదవెఱపుంజాలియు మల్లడిగొన నేమి చెప్పటకుందోచక నెట్లునమాశ్వాసించుటకు నుపాయము గానక “అమ్మా! నేను పోయి నీమఱఁదిగారిని గనుఁగొని వత్తునా” యని యనెను. “ఓసీ! నీవుకాదు వెళ్ళవలసినది. నన్నేయచ్చటికిఁ దీసికొని పొమ్ము. నేనాయితదుమణి యడుగులమీఁదను గర్పూరమంజరిపాదములయొద్దను బడి నాచిన్నియన్నల నాకర్పింపుమని ప్రార్థించెద. తీసికొనిరా. రథము తీసికొనిరా. జాగ్రునేయకు. నిమేషమాత్రమాల సించితివా యేమిజరుగునో నీవేయెఱుఁగఁగలవు” అని కఠినముగాఁ బలుకుటయు నర్మద యప్పని తప్పదని సారథినొక్కనిం బిలిచి యరదంబు పన్నించి దేవినందుఁ గూర్చుండఁబెట్టి దాను నామెనొక్కను గూర్చుండెను.

కోటకావలి నిమిత్తము చిత్రభానునిచే నియమింపబడిన మొఱకుజోదులు స్వందనము నిలిపి కోటలోఁండి యావలికెవరింబోని య్యవలదని చిత్రభానునియాజ్ఞ యయినదని దెలిపిరి. అప్పలుకులు విని మహాగ్రహపూరితచిత్తయై కోపావేశంబునఁ బలుకులు తడబ

డఁ నరవింద రథములోనుండి బిగ్గరగా “ఓరీ! ఎవఁడురా నాన్యందన మాఁపఁగలవాఁడు ? ఈరథ మెవ్వరిదిగా దలంచితివి. హేమచంద్రమహారాజ పట్టమహిషయుఁ గుమార విక్ర సేనుని మాతయునగు నరవిందదిగా గ్రహింపుఁడు. ఆనయిచ్చుటకుఁ జిత్రభానుఁ డెవ్వఁడు? నిలుపుటకు మీరెవ్వరు? సూతుఁడా! రథము సాఁగనిమ్ము. ఎన్వరేనినడ్డమువచ్చిన నేనే రథము దిగి గుఱ్ఱముముందర నడచెద. వారిప్రభువు నాజ్ఞాప్రకారము నన్నుం జంపుమనియీబంట్ల తోఁ జెప్పము” అని పలికెను. భీషణములైన యాభాషణములు ధైర్యశోషణముగావింప నాజ్ఞోదులు భయకంపితులై యేమియుఁ ననఁజాలక నొత్తిగిలిరి. రథము నిరంతరాయముగ సాఁగి చిత్రభానుని గృహముముందరి కరిగి నిలిచెను. కుమారవియోగ సంజనితమయిన మనస్తాపమున నొడలెఱుంగక దేవియెదుటనున్న వారెవ్వరో తెలిసి కొనకయే నర్మద దారిజూప సింహద్వారముదాఁటి లోపలికవాటము లుదాఁటి యభ్యంతరమందిరమున కరిగెను. అరిగి “యిందుమణి యెక్కడ? ఇందుమణి యెక్కడ?” నని విచారించి నేవకులవలన నామెయున్న చోటఁజేగి యాతావునకుం జనెను.

అప్పుడు కర్పూరమంజరియు నిందుమణియు నొకమంచముపై గూరుచుండి యేదో మాటలాడుచుండిరి. విజయనేనుఁ డామెరాక జూచి వినవిన మేడమీఁదికరిగి తండ్రి కెఱిగించెను. అరవిందాదేవి తనయింటికి వచ్చునని చిత్రభానుఁడెన్నఁడు దలఁపలేదు. అతఁ డదరి పడెను. రుద్రభట్టు మహాశ్చర్యమునొందెను. వెంటనే చిత్రభానుఁడు మేడదిగి కిందికివచ్చెను. అరవిందాదేవి గదిప్రవేశించినతోడనే మహాశ్చర్యముచేఁ గన్నులు పెద్దవిచేసి చూచి యిందుమణియుఁ గర్పూరమంజరియు మంచముమీఁదినుండి దిగ్గున లేచి నిలిచిరి. అర వింద వారియిరువురపాదములపైఁ బడి “అమ్మా! పుత్రభిక్షము పెట్టుఁడు పుత్రభిక్షము పెట్టుఁడు” అని వేడుకొనెను.

ఆగొడవ వాడేమియు నెఱుంగకపోవుటచే వారిరువురుఁ దెల్ల బోయి చేతులతోఁ నామెనెత్తి “అయ్యో! ఇదియేమివెట్టి? మాయడు గులమీఁద బడఁజెల్లునా? తల్లీ! మీముందర మేమెంతవారము? బిడ్డలకేమియాపడ వాటిల్లెను?” అని తోట్టుపాటుతోఁ బలికిరి. అందు కరవింద వారింజూచి తనకొడుకులు చిత్రభానునితో వేటకరుగుట, బలగమంతయువచ్చినను వాను రాకపోవుట, కొండకోటలో నున్నారని చిత్రభానుఁడు చెప్పట మొదలగు వృత్తాంతమంతయుగద్గదస్వరముతో దుఃఖపూరితయై తెలిపి “తల్లీ! కర్పూరమంజరీ! నీవు నాకన్న కొఱతొవుగాకున్నను నిన్నే నాబిడ్డగాఁ జూచుకొంటి. ఇద్దఱు మగ బిడ్డలు నాకొక మూఁడు బిడ్డ యని సంతసించుచుంటిని. అమ్మా! నీతమ్ముల రక్షింపుము. తమ్ములం జూపుమని నీ తండ్రి నడుగుము. చూపఁడని ఇదిగో! నేను రాచకూఱుగను సాహసంబులందు ముందంజవేయుచానను. ఇదిగో! నాచిన్నకత్తి మొలలోనున్నది. ఇప్పుడే నీతిండ్రి చూచుచుండ నీవు నీతల్లియుఁ జూచుచుండఁ బొడుచుకొని బిడ్డలకు దూరమై, భర్తకు దూరమై, వసుంధరాదేవికిని మీకును భారమైన యీశరీరము మీతండ్రిపాదములయొద్ద విడిచెదను. ఆయన కనులు చల్లఁబడఁగాక! ఇదివఱకే భ్రాతృహంతయని పేరువచ్చినది. ఇప్పుడు శిశుహంతయైనాడని నాయనుమానము. ఇప్పుడు సాచావుచే నాయన వశశరీరమునకు మకుట మేర్పడును. బిడ్డా! కర్పూరమంజరీ! పద. నీతండ్రియొద్దకుఁ బద. తల్లీ! యిందుమచే? పద నీవతికడకు పద” అని మిక్కిలి యూర్తయై తీవ్రముగ భాషించెను.

చిత్రభానుఁడు పక్కగదిలోనుండి యప్పలుకులు వినుచుండెను. చిత్రభట్టు వానిప్రక్కనేయుండి యతని చెవిలో నేదో గుసగుసలాడుచుండెను. కర్పూరమంజరి యామె దీనదశఁ జూచి మెత్తసచిత్రము మిక్కిలి యుత్తలపాటునొందఁ దత్తఱంబునఁ దండికడ

కరిగి “నాయనా! ఏమిది? తమ్ములేమయిరి? ఎందుండిరి. కుశలముగనున్నారా? ఆమెబిడ్డల నామెకప్పగింపుము. నీకే యపవాదమేల? ఇదివఱకే నీతల్లపై బడిన లోకాపవాదములు చాలవా? ఆదుర్యశోభారమున నీవేగాక మేముగూడ గురింగిపోవుచుంటిమి. ఆయవకీర్తియను నంధకారమువలన మనకులప్రతిష్ఠ నెల్లబడినది. నత్వర మామెబిడ్డల నప్పగింపుము” అని మందలించెను.

చిత్రభానుడు బిడ్డనుడువుల నాలించి “అమ్మాయి! నీతమ్ములు కుశలముగనున్నారు. ఏల యీకై తిండిది? వారు హిమవత్స్వర్వతసౌందర్యముఁ జూడ నబలాటపడుటచే నచ్చట నునిచిరిసి. పదిదినములలో వత్తురు. మహారాజ్ఞ అంతఃపురవాసిని ఈమయేమి, యీరాత్రి తొందరతో వచ్చుటేమి! ఇంత మనఃకోభమెందుకు? ఏమిమునిగిపోయినది. ఇప్పుడు కోటకు జనుమనుము” అని నిర్విచారముగ నుత్తరమిచ్చెను.

అదివిని యరవిందాదేవి మహారోషమున నిట్లనియె. - “ఏమిమునిగిపోయినదా? నామనస్సు దుఃఖమున మునిగిపోయినది. మీ పలుకులు నే నమ్మజాలను. ఒకవేళ వారు బ్రతికియేయుండిన వారిని నీవు చెఱలో బంధించితివి. అందుకే యమాయకులైన పసిబిడ్డలను మాయమాటలుచెప్పి వేటవంకబెట్టి దూము తీసికొనిపోతివి. నేను రాణినా? నేను రాణినిగాను. నేను నీదాసిని. నా రాణితనము నాఁడీపోయినది. నేను కోటకుంజనను. నాబిడ్డలులేని కోట శ్రృశాసముగాని కోటగాదు. నాచిన్నియన్నలులేని నగరుఁ నెట్లడవిగాని నగరుకాదు. నాబహిఃప్రాణములు లేనియాభవనము సముద్రముగాని భవనముగాదు. ఆకోట నేఁ బ్రవేశింపను. నాబిడ్డలఁ జూచినదాఁక యానగరులో నే నడుగుపెట్టను. నన్నుఁజంపి శవమును శ్రృశాసమునకయినఁ బంపుము. లేదా నాకొడుకులయొద్దకయినఁ బంపుము. వారింజూడమి

నాకన్నులు వాచిపోయినవి. ఏరీ! నారత్నాలరాసులు? ఏరీ! నాబంగారుబొమ్మలు? ఏరీ! నావరాలకుప్పలు. ఏరీ! నాసింగపుగొవములు. ఏరీ! నామధులమూటలు. ఏరీ! నా గారాల కాణాచులు. చూపవా? ఇదిగో చూరకత్తి పొడిచిచంపు. నీనేతులతోనే నన్ను నాభర్తయొద్దకుఁ బంపు.” అని యతని కాళ్లనమీపమున నేలపై సాగిలబడెను.

అప్పుడును విన్నవారందఱు భయమున గడగడవడఁగిరి. తాతగిండ్లగల చిత్రభానుని మేనునయితము కంపించెను. “ఇది మనకుఁ గడు. ఆమెను బిడ్డలయొద్ద కైవఁ బంపుఁడు. లేదా, బిడ్డల నామెయొద్ద కైవఁ దీసికొనిరకు” అని యిందుమణి చెప్పెను. “తండ్రి! నాగిండ్లలు వ్రేలుచున్నవి. నాతమ్ములం దీసికొనివచ్చి యామెకుం జూపుము. నేను వారిం జూడవలయు” నని కర్పూరమంజరి జనకుని తోఁబలికెను. అప్పుడును విని చిత్రభానుఁడు “ఆమెయు మీరు నింతనిష్ఠయై యుండు బంధుకేల ! ఆమె నిష్ఠుడ బిడ్డలయొద్దకు బనిచెడ. ఉండుఁడు” యని యున్వలకుం జని కరటకపింగళులం బిలిచి వారితో నేదో పదినిమిషములు చెప్పి మరల వచ్చి, యీసేవకు లిరువురు నీరధముపైవచ్చి నన్ను నీబిడ్డలున్నచోటికిఁ దీసికొనిపోగలరు. వదిన! రధమెక్కుము. స్మృదంగూడ దీసికొనిపోమ్ము నీవు నీబిడ్డలంగలిసి మరల నిక్కడికి సుఖముగా వత్తువుగాక!” అని చెప్పెను.

“నాకిదే మహాపాపకారము. ఇదేపోయివచ్చెద.” నని వారినందఱి నామంత్రముచేసి యరవిందాదేవి సర్వదంగూడి యరదమెక్కిను. కరటకపింగళులు వారధికిరువంకల నయ్యరదముమీఁదనే కూర్చుండిరి. పయనముసాగెను. కరటకపింగళులు చూపినదారి నెసూతుఁడు స్వందిసముఁ దోలెను.

అట్లు రెండుదినములు వారు ప్రయాణముచేసి రెండనాటి సాయంకాలమునకు సట్టడవుల నడుమనున్న యొకచిన్న గొండకోటం

జేరిరి. ఆకోటచుట్టు గొండలుగలవు. ఒకటిరెండుచెంచుల పల్లియలు గలవు. “ప్రయాణశ్రమచే మేము మిక్కిలి యలసితిమి రెండుదినము లిక్కడ విశ్రమించి పిమ్మట మీకొడ కలున్న చోటికి బోవు” మని కరటకపింగళుల దేవితో జెప్పిమిక్కిలి కష్టముమీద నామె నొడంబడిచిరి. వారక్కడనుండగానే ముప్పదుగురు జోదులు సాయధులై వచ్చి వారిం చేరిరి. ఈబలగమెందుకని యరవిందాదేవి కరటకపింగళుల నడుగమనము కొండలోనుండి పయనము సేయనలయు. మన కంగరక్షగా మీమఱచి పంపె” నని వాగ్దత్తరము చెప్పిరి.

ఆబలగముచేరిన మఱునాటి రేయి నెల్లను గాఢనిద్రం దగిలి యుండఁ గరటకపింగళులు నిదురించుచున్న సూతుని మెడ కురిబోసి వానిం గడతేర్చి యొకకొండవాఁగునం బాటవయిచి చూరవలయుమీద నెక్కి దానిం దోలుకొని శ్రీనగరమునకుం జనిరి. మఱునాఁ డురయమునఁ గరటకపింగళులను సూతునిఁ గానఁ యరవిందాదేవి వారేమయిరని యంగరక్షకుల నాయకునకుగ నెఱిగిల్లఁపయె.

“అమ్మా! ఈకొండకోట మీఁద జెఱసాల. మీరిందుండవలయు. మిమ్మిటనుండి కడలనీయఁగూడదని నిశ్చిభానఁ డానతిచ్చెను. సూతుఁడేమయ్యెనో మేఱుఁగము. కరటకపింగళులు నిన్న రేయి శ్రీనగరమునకుం బోయియుందురు. మీకుగావలసిన సకల పదార్థములు దెచ్చి యాయవలయునని మీమఱచి యానతిచ్చె. మీ కేవికావలయునో యవి నర్పదచేత మాకెఱిగింతురేని మేమువితెచ్చి మీకు సమర్పించువారము.” అని యున్న దున్నట్లుగ రక్షకనాయకుఁడు పలుక దనకొడుకుల నచిరకాలమునఁ గలసికొనఁగొనుదునని పుట్టెడాస పెట్టుకొనియున్న యాదేవి పిడుగడఁచినట్లు నిశ్చేష్టయై నేలంగూలెను. నర్పదయు దుఃఖాకాంతమనస్కయై యామెమొగంబునఁ జల్లనినీరు జల్లి సాధ్యములైన శైతోపచారములం జేసెను.

అంతట గొండొకవడి కాదేవి మూర్ఖునిండి మేల్చి “హా! కుమారు
 లాగా! మిమ్మింక జూచెడుభాగ్యము నాకులేదు. మీరు జీవించియు
 న్నారను నమ్మికయే నాకుఁబోయినది. ఆదురాత్ముఁడు మి మ్మేమా
 యోపాయమునో కడతేర్చి యుండును. నన్నమాత్రము చేతులారఁ
 జంపక మీనిమిత్త మాజన్మాంతము విలిపింపుమని నాగరకులు రాని
 నట్లడవిలోఁ బడ్డవచ్చె. ఇకనేమిసేయుదు? నర్మదా! ఇక నీబ్రతు
 కెందుకే! తీసికొనిరావే విసము! జానెడుత్రాఁడు తేవే! చిన్నకత్తి నా
 చేతికియ్యవే! నాచిన్నయన్నలారా! అటువంటిప్రాణేశ్వరుఁడు గతిం
 చినరు మీరిరువురు నారెండుకన్న లనుకొని నాబహిఃప్రాణములను
 కొని నాకన్నుల చునమాచుచుకొని నాతపఃఫలములనుకొని నేను
 బోయినయెడల మీరు సుఖములు జరుగవని, నేను ప్రాణేశ్వరుఁడో
 నహగమనముచేయక, తరువాతనయిన నసువులు విడువక జీవించి
 యుంటి. ఇక నాజీవనమువలనఁ బ్రయోజనమేమి? హా! యెంత
 దురవస్థ ప్రాప్తించినది. ఓచిశ్రీభావహతక! నాకారాగ్రహనివాస
 మునకు నేను విచారింపను. నామరణమునకు నేను చింతిల్లను. రాజ్య
 ములేదని విచారింపను. సామ్రాజ్యమంతయు నీ వేలుకొన్ననునరే.
 కోటిసామ్రాజ్యములకన్న నెక్కుడుప్రియములయిన నాగరాబు
 బిడ్డల నాచిన్నకూనల నాకియ్యరాదా? వారిమొగములే నాకు
 సామ్రాజ్యసుఖము నిచ్చును. వారిమాటలే నాకు ధనములమూటలు
 నా తండ్రిలారా! జీవించియున్న పక్షమున మీరెంత దురపిల్లచు
 న్నారో? మీరెంత కష్టపడుచున్నారో? ఆదురాత్ముఁడు మిమ్మే
 హింసలుపాలు చేయుచున్నాఁడో? జీవచ్ఛవము నయిన నన్నను బరలో
 కగతుఁడైనమీతండ్రినిదలఁచిమీరెంతగుండుచున్నారో? మిమ్మతఁడు
 వధించియుండిన బలవన్మరణ సమయమున మీరెంత సంక్షోభించిరో
 అయ్యో! తనయులారా! పలుకరేమి? నన్ను కొగలంపరేమి! నాకభ

యమొసంగరేమి? హర్ష వర్ధనా! హర్షము వర్ధిల్లజేయవేమి? అయ్యో!
హర్షముగాదు—బాష్పవర్షము వర్ధిల్లజేయుచున్నావు. విశ్రాంతిచేనా!
రావేమి? నామంగడదీర్చవేమి? హా, హేనుచంక్రితాచాల! నీబిడ్డలగ
తియెట్లునుచదోమానుము? అని విలిపించుచు మాటిమాటికియూర్చిల్లు
చుఁ జిత్రభానుని దెగఁజుచు విధిని దూచుచుఁ గడచునృప్యమును నిం
దిచుకొనుచుఁ గొనుచుల నుచుఁబులు నుగ్గడించుచు సౌఖ్యంబుల
వర్ధించుచు మూర్త్యవినిన శోకదేవతవలె నుఁ జెను ఆనాఁడు మొ
దలుకొని యామెయర్చును ముట్టఁ మెట్టఁ నిగువోని మెని. నర్మ
ద యాత్మహత్యచేసికొనునరీష నానెను బలుతెఱంగులఁ గాపాడు
చుండెను.

అట్లుయినాఁడు దినములు గడచినవినప నొకనాటికడకిరేము రక్ష
కభటులు నర్మవయుఁ నర్దము నెద్దులఁ గిలియుఁజ ననవిండాదేవి
చప్పుడుగాకుండ గడియబదీసి తలుపులఁ దెఱచి మెల్లమెల్లగ నావ
లకుంజనియెను. తెల్లవాఁడునొకఁడు స్మృతకు మెఱుఁగవలెనను. మొఱు
వవచ్చినయంతర మామి దేవింగానక మరలబుకలఁతజెంద నాగ్రహ
ము నాలుగుప్రక్కల వెనకి కాచలివాండ్ర కావార్త నెఱిగించెను.
వాచుం జుట్టుప్రక్కల కొండలు గుహలు వనములు వెనకి త్తను కామె
యెందుంగానఁబడలేకని చెప్పిరి. నర్మవ రాజియవస్తకుఁ దనయే కాకి
త్వమునకు బిట్టువగచుచుఁ దన్నావలకుఁ బోనిమ్మని కాచలివాండ్ర
ను వేడుకొనెను. రాజు సెలవులేక యల్లుచేయుటకు వీలులేదనివాచు
చెప్పిరి. దేవి మతిచెడి తమ్ము బేలుపుచ్చి యర్ధరాత్రిమున నెందో
యరిగినదని యంగరక్షకులనాయకుఁడు చిత్రభానునకుఁ దెలుపుమని
నేవకులనంపెను.

“నర్మగను విషవవలదనియు నారంభఁజ్కడనే యుండవలసి
నదనియుఁ జిత్రభానుఁడు మరల వారికుత్తరువ్రుంపెను. పదిదినములు

గడదినవిగవ నొకనాఁ డొకచోచు దేవి తప్పిపోయినదని చెప్పుకొను చున్నయంగరక్షకులతో నిట్లనియె. “అయ్యా! ఇక్కడికినాలుగుక్రొ నుల దూరమున నొకగొప్పనాఁగున్నది. నేను వేటకుఁ బోయినప్పు డందులో నొకయూదుఁడని శవము గనఁబడినది. మొగము చేపలు తినివేయుటచే నానవాలు తెలియలేదు. వేళ్ళుగూడ చేపలు కొరికి వైచినవి. విగ్రహముచక్కనిది. అది రాణిగారి శవము కావచ్చును. మీఁద మీదిత్తము.” అని నాఁడెఱిగింప నాబంటులు బద్ధగింపి “ఇప్పుడు శవమును జూడనేల? పోయినదెట్లోపోయినది” యని యూర కుండిరి.

అవస్థలు తప్పినప్పు డంతవారమునను నమబంటులకుఁగూడఁ జాలినయగుదురుకదా!

ఇరువదియొకవ ప్రకరణము

హేనుచున్నది కటుంబమును రాజధానికిఁ బాపి కొండల వాలు గుట్టలపాలుచేసి చిత్రిభానుఁడు తాను మునుపునివాసముచేయు చుండిన గృహమువిడిచి కోటలోఁ బ్రవేశించెను. సేనకుఁ విక్రమ సేనఁడే రాజనిచెప్పు చున్నను నిజముఁ జిత్రిభానుఁడే కాశ్మీరదేశ మహారాజై రాజ్యవ్యాపారములుయభిచ్ఛముగానిరంకుశముగా నిర్వ యముగాఁ జక్కఁజెట్టుచుండెను. అంతకుక జిత్రిభానుని యింటఁ దాగియుండి ప్రజలనుఁగనమోముఁ జూప నుశయించుచుండిన రుద్ర భట్టు చిత్రిభానుని మంత్రియై సకలకాష్టములనుం తన కుపద్ర వ్యయై కొనివ్రేసెను. అతనివ్రోగ్ధావే కుంభుండి నభానదుల యు, రాను బాసులయు మన్ననలువడయుచుండెను. అతని మొగము

కంతధ్వని బాహువులతీరు, కన్నులసొంకము మున్ను గుహలో హేమచంద్రుని బేలుపుచ్చిన మారశర్మ మొగమువలె నున్నదిని పోలికలవలనఁ గొందఱుగ్రహించి యట్లుండుటకుఁ గారణమేమని యడుగఁ జలపెట్టిరిగాని చిత్రభానున కందువలనఁ గోపమువచ్చునేమోయని శంకించి యూరకుండిరి. విక్రమసేనహర్షవర్ధనుడైందున్నవారని యెట్లున్నవారిని యెప్పుడో నెప్పుడేమిటగ వారు మాతృసమేతముగా హిమవత్సర్వతప్రాంతములందులి గొండకోటలో సుఖముగానున్నారనియుఁ బ్రకృతిసౌందర్యము వారిని సమాకర్షించుటచే నచ్చొబువిడిచి రాజాదులన్నారనియు నెప్పటివారలప్పుడు తెలియుచున్నవనియు సతఁడు చెప్పుచుండెను. అమ్మాటలువిని బంధుగులును ముఖ్యముగఁ గర్పూరమండరియునమ్మి వారి కేయపాయములేదని భావించుచుండిరి.

ఇట్లుండ నొకనాఁడు వేగులవాండ్రు చిత్రభానునికిడకు వచ్చి వానితో నిట్లువిన్నవించిరి. “దేవా! మాధవసేనుఁడు పురికొల్ప మా శవరాజ్యసైన్యములు మన్నె దండు విడియుచున్నవి. ఆసేనను వారి సేనానాయకుడగు కంఠీరవ దేవుఁడు మొరగాడై నడుపుచున్నాఁడు. మాశవరాజనందనుడగు మకిరందుఁడు మీతో బోరుటకుస్వయముగా నరుదెంచుచున్నాఁడు. ఇరువదివేలు కాల్వరు, ఐదువే లాశ్వికులు సేనూరుమహాగజములు వారివెంటవచ్చుచున్నవి. అవిగాక వేన వేలు శిబిరానుచరులు, బహుసహస్రములు పశువులు, పశువులకుగడ్డి సైనికల భోజనపదార్థములు మిక్కిమిరియున్నవి. వా రిట్లునిపురము బయలుదేరిగానే దేవరవారి కిచ్చుత్తాంతము తెలియఁజేయ మిక్కిలివేగముగా వచ్చితిమి. మీఁద దేవరచిత్తము.”

అనవుడు చిత్రభానుఁడు తుగ్గిల్లిపడి “ఆలాగా! మనమింకజాగరూకత్వమై నుండవలయు.” ననివారిం బనిచి గండపాణిని వజ్రపాణిని

తక్కిన చమూకతులను బిలువనంపి చాగులు తనకు విన్నవించిన వృత్తాంతమంతయు వారికెఱిగించి సమరసన్నాహము చేయించుమని యానతిచ్చెను.

వెంటనే సేనాపతులు కొత్తసైనికులఁ జేర్చుకొని వారికి విలుషద్వియనేర్పి సాంగ్రామికశాస్త్రమునం బరిచితులఁ జేసిరి. కోట బురజలు స్మృతరబుగఁ జేసిరి. అగడ్తనిండ నీ రెక్కించిరి. కోట లలోఁ గెండ్లెండ్లు పగలుఁజూ ముట్టడించినను సైనికులుచిక్కుపడకుండు నట్లు సంభారముల నిలువఁజేయఁజొచ్చిరి. ప్రతికోటయందు-ముఖ్యముగ శ్రీసగరికోటయందు శస్త్రచికిత్సకులను నియమించి వారికిఁ గాపలసిన పరికిరముల సమకూర్చిరి. ముప్పదివేలకాల్బులము, బదివేల యాశ్విక బలము సహస్రగజబలము నచిరకాలములో సిద్ధమయ్యెను.

చిత్రభానుఁడు తనయాత్తనేవకుఁడైన కరిటకానిం బలిచి యిట్లుచెప్పెను. “ఓరి! వివస్వరాజసైన్యములు మనకుఁదోడుపడుటకు బైలుదేరునని చాగులునిన్న చెప్పిరి. నీవు మధ్యేమార్గమున వారింగలిసికొని వారుకాశ్మీరమునకు వచ్చుటకుమాఱుగా మనపక్షమున మాళవ దేశముమీఁద పంపించి నీ యాదేశమును స్వాధీనముచేసికొని నువ్వకుని సుహృదసభ్రాతృనిఁ జేయవలయునని చెప్పెనలయు. ఇవిగో నా ముద్రివైచిసజబుట. జయఁతునకునుగ్రనేననకు నేనచ్చుచున్నాఁడ. వీనింగఁగివోయి వారికిఁ జూపుము. ఇప్పుడు మాళవదేశమును జయించుట మిక్కిలి సులభము. ఏలయన వారసేనయంతయు మనమీఁదికినచ్చి పంపిడి. రుజ్జయినతో నిప్పుడు దేశము స్వల్పముగానుండును. అందుచే నా రాజ్య మవలీలగా మనవారిచేతఁ బడును. నేఁ జెప్పిన మాటలేగాక నీవును నీబుద్ధికిం దోచినట్లు సమయోచితములగుమాటలు చెప్పి మనపై గత్తికట్టినందుకు మాళవరాజునకు బుద్ధివచ్చునట్లు చేయుము. సుదర్శనుఁడు స్వయంకృతాపరాధఫల మనుభవించుఁగాక!

మిక్కిలి వేగముగానడచు నొంటిపై నెక్కి వడుగురాళ్ళిరులం దోడు కొని బేహరివేషమున నీవుపోమ్ము. నీవివహరించు బాణోబడిన నష్టము లకు నీకు మేము కాశ్మీరమునందో, చూళు దేశమునందో, నీవు కోరు కొన్నచోట నాలుగుమూడగ్రహారము లియ్యఁజూచు కొన్నాము. నీవును, బింగళుండును నాకు రెండున్నలై, రెండున్నలై, రెండు చేతులై, రెండుకత్తలై, యువవరించుటచేసి నాకృత్యములు ఫలోన్ముఖము లయినవి.” అని నలుగు కరటకుండు “స్వామీ! మావ లన నేమున్నది? దేవరవారిమాజ్ఞాబలమే ముందే నన్నిమనులు చేయించినది. అట్లే పోయివచ్చె” అని మిక్కిలి కరుణనాడు పయనమై పోయెను.

మకరందుండు మహాసేనాసమేతుడై యువరాష్ట్రంబడనుడగు భద్రసేనుండు తనకు సహకారియై మనోరంజ ముసేయుడులక, చంఢ శాసనుడగు కంఠీరవదేవుండు సేనలునుచు మహాసన్నాహముతో నుజ్జయిని వెడలి కర్పూరమంజరీ సహకారముభిలాష తన్ను ద్వార పెట్ట నిరంతర ప్రయాణంబులు సేయుచుండెను.

చిత్రభానుండును సంగ్రాహసన్నాహములు జేయుచు నొక నాటిరేయి రుద్రభట్టుంగూడి కార్యాలోచనము సేయుచు దండ పాణిం బిలువసంపెను. అప్పుడు రెండుజాతులులాట్రీనులై దండ పాణి కోటజొచ్చి రుద్రభట్టవమేతుడై యున్న చిత్రభానుం జూచి పిలువక ఏకకారణమేమని యడిగెను. చిత్రభానుండు కోంచెముసేపు నందేహించి “శంకింపక చెప్పవయ్యా! దండపాణి మనవాడే” యని రుద్రభట్టు పురికొల్ప మెల్లమెల్లగ నట్లనెను.

“మిత్రుడా! నీసాయమున స్వర్గత్యువుకు కాశ్మీర దేశము నేడు నాపాదాకాంతమై యున్నది. నీ శోడృటువలన నీ నిష్ఠుడు రాజమహేంద్రుండ నగుటకు సిద్ధముగ నున్నాడను. ఇప్పుడు నీనిం

కనుక నీవు రాజును గాలేదు. అకొతగూడ నీవే తీర్చవలయు. నీవు రాజ్యవాసిమంటయు నేను జక్కబెట్టుదున్నను రాజు విక్రమ నీకుండెడిది? నేను వాచినేచనుడనే గదా? నాశాసనులవయి వాని చేసి, వానిపాపము, ముచ్చింపవలయు గదా? గాయభారులతో హాస్యమీనిధి నీవు రాటలాగవలయు గాని 'యహ మస్మి' యని స్వతంత్రముగ నేనుబుగవలసి వీలలేదు గదా? ఈనైచ్యము నాకెంతమాత్రము సమ్మతముగలేదు. నీ బంధమునుండి లొంగింపవలసి నవాడవు నేను. నీన్న సమర్థులు లేరు." అని వెండియు బలుకఁ జోవుచుండఁ బలపాడు పోనీరావత్తమ్మువోయి "ఇందు నే జేయవలసినచుమున్నది? మాని రాజైతిగదా! పట్టాభిషేకము జేయు మన్న మేము జేసెదము. అట్లు చేయుమని సెలవా?" యని యడిగెను.

అడుగుటయు ఒత్తివొనుఁ డట్లనియె "మిత్రుడా! రెండుప్రక్కల రెండు బల్లములట్లు విక్రిమనేసహర్షవర్ధనలు జవించియుండ నేను పట్టాభిషేక మెట్లు చేసికొందును? నేను రాజునెట్లగును? యజ్ఞము నిష్కంటకమయిన తరువాతగదా నేను గద్దెకెక్కుట. ఆ రెండుముండ్లు పెరిగివచ్చినతరువాత సుఖముగా నేనుగద్దెమోడఁగూర్చుండెను. అప్పుడు పట్టాభిషేకము జేసికొనియెద."

"అట్లును నిప్పుజేయచేయవలయు?" నని విండపాణి యాత్ర ముగిసినదిగెను. "పయచేయవలయునో యెఱుంగవా?" యని చిలు నెచ్చునెచ్చి చిత్రిభంగుఁడు పుద్రిధిట్లు మొగము జూచెను. పుద్రిధిట్లు విండపాణిమోడఁ జేయువైచి కర్తవ్యము నీకు మేము దెలుపవలయునా? ఆ రాచబుడుతల సిద్ధులు నీవు కడ తేర్చితివా మనయెత్తికోలు తుడనెగును. ఇది నీచేతిలోని పని" యని పలికెను.

అప్పలుకులు దండపాణిశ్రోశ్రములగు మిక్కిలి నారులు ముత్ర విసంబడెను. అతఁ డదరిపడెను. కుండ జల్లుచునేను, “అయ్యో! రాజకుమారులం గడతేర్చుట? అబ్బబ్బ! అది నా కిష్టము లేదు. ఆపని నేను చేయుట? హరిహరీ! ఎగ్గూట. ఇవలకులు వాళ్ళ జెప్పకుండు. రాజ్యవిహీనులై వా రేమి డనోచుటతో వానినల్లి కడుపుచల్లగా. హేమచంద్రునివేరగా బ్రా క్తియునకలయును గాని, యిట్టిదుర్దశపాలు గాఁగూడదనినాచుభిషాి కుము శీర్షి! కపాకకు నకు నే నొడిగట్టుఁజాల. ఇది నేనేయఁజాల.” నచూచు, “అభయకుం విత్తుడై పలికెను.

అతనివారికము జూచి చిత్రీబా ఁడు ముసిముసిసవ్వులు నవ్వి యిట్లనియె. “దండపాణీ! నీవు నీ కేసినకుం విసిగట్లు యమధర్మరాజు వలె నిర్మయుండవనుకొంటినిగానియిత దార్శనికాంయుండనని నేనను కొనలేదు. భయపడకు. ధైర్యముదెచ్చుకో! సేనాపతులు యమధర్మ రాజులు మృత్యుదేవత యట్లు చాలిలే. యుండవలయు.”

“అయ్యో! వాకు నాకే కురవారము చేసికొ నానినానే గడ తేర్చునును? చంకగూముకు కత్తెలు ఇద్దరట్టి యాముపుమొగము లుజూచిన వారి కెవ్వఁకు హింసించు జేసెను వాఁవఁగల డు? వారిని జంప నెవరిమనసొప్పును? అందు విశ్రాంతి నేయఁడు వె క న్నొకసారి బ్రదికించెను. నాళాదుకు కొకసారి బ్రదికించెను. రాజభక్తి యుండి వలవా? దానికేమి కృతజ్ఞతయుండవలదా? కృతజ్ఞతకే! మానవ లక్షణమైన జాలియండవలదా? అబ్బబ్బ! ఆమాం నాళో జెప్ప వద్దు. మనకు రాజ్యము స్వాధీనమయ్యెడి. నా జీవితీ ఎవకందుని వారివారిని వారికుండనీ! వారు బిచ్చమెత్తుకొనిమొర బ్రతుకగలవని అని దండపాణి స్పష్టముగాఁ బలికెను.

అది విని చిత్రభానుడు నౌడియు వానివసు నొడంబఱుప నిట్లు చాచుకొను. “గండపాణి! నీవు తప్పుదారిం బడుచున్నావు. రాజున కియ్యేమిటి! నీకు విశ్రాంతి నేరము రాజుగాదు. నేను రాజును నామెకానీవు భక్తిగలిగి గానానము నీవు శిరసావహింపవలయును. నీ కళ్ళకు నునుకరి చున్నములేమిట. అది తెలివితక్కువ వాండ్రొకటి. గాని నీకు పరిభీతిగానే యును. నువ్వు నీ మును లొక పురుషుని నజ్ఞునియై చూచుచున్నావు, కొకప్పుడు నువ్వును నువ్వనుమార ములై చూడవచ్చును. రాజువారి గురంధరులు-ముఖ్యముగా గండ నాయకులు జగన్నిరూపాదులై యానందగురుదుండెట్లు, జంతుజాల గ్రహవశగ్రహులై నున్నవారే నీ నుట్టు జాలియగుచుంటు దక్షిరాకుండ నర్థివరము నున్న మొగము లగుచుంటివి. మృత్యుదేవత యెంతో హోముచుచున్నావని చిన్ని బిళ్ళల నెవరతీరి గబళించుటలేదు! గాని కోరము జాలియెందుగా! గాని నాకేమి పకారము జేసిరంటివి. అట్లయిన నీ కళ్ళకు నీ రాజును నేనుని తత్కృపైరికుల వేలకొలది మందిని యుద్ధములో నిక్కురణుల నీవే! చంపుచుంటివి! వారెన్న డైన నీ కళ్ళు నావారిగా! అపరాధముచేచునీ, యువకారముచేచునీ. పరమగురు చుకొంటే నావున వారి సౌందర్యము నీపనికడ్డము గానూకను నీ ప్రశ్నకు నీ కావ్యమున కంతగానుము గలిగింపఁగూ డదు. రాజు క్రింద నీ గార్హుని నిగోనింపఁగూడదు గావున నక్కుమా రుల నిర్దయ బ. రాజుగంతయులరచ మావరించు నీవాడి కత్తికి నెఱు జేయవచ్చును”

అరుదుండు చిత్రభానుని నండు గాని వానినిట్లు హెచ్చరించె. “గండపాణి! నీకిందా చురగ్రాశక్తి మెఱిగించెన వినుము! మరణ ము నకలజంతువులకు నుచును. ఎప్పుడో ప్రియజంతువు చావక మా నదు. మరణము కిదినిర్దయాలు జంతువులం బలాత్కారముగఁ జంపున

ప్పుడు కత్తియెట్టినిమిత్తమాత్రమో చంపువాడు నట్టినిమిత్తమాత్రమే
 డే. భగవానుడైన శ్రీకృష్ణుడు భగవద్గీతలో నీవలెనే కలుకుడనము
 విడిచి పిటికితనముఁ బూనిన యగ్నున కేమియుపదేశించెను? నీవు శ
 రీరమునేగాని యాత్మను హింసింపఁజాలవు. ఆత్మకుఁ జావులేదు. దా
 నికి నాశములేదు. శరీర మాత్మతోడిగెడు యింగీ. నరుడు ప్రాణబట్టల
 విడిచి కొత్త బట్టలఁగట్టుకొన్నట్లే, ప్రాణయిల్లు విడిచి కొత్త యింటఁ
 బ్రవేశించినట్లే, మునుపటి దేహమువిడిచి యాత్మ కొత్త దేహము స్వీ
 కరించును. బ్రహ్మయీవిధముగా నాశిశువులకిద్దఱకు మరణమువిధిం
 చెను. ఏధినిర్ణయ మనతికొనుచోయము. నీవుగాకున్న మఱియొక్కడైన
 వారిం జంపును. అకాలమరణము వారి మొగముల మూఁడుబంతుల
 వ్రాసియున్నాడు. అది నీవు తుడిచివేయఁజాలవు. ఈపనిచేసిన నీకు
 దోషములేదు. ఒకనిశిరస్సు ఖండింపుమని రా జానతిచ్చును. అట్లు
 ఖండించిన నేవకుని కేమైన పాపముగలదా? పాపముగాని, పుణ్యము
 గాని యది రాజుదే. అదియునుగాక నే నేజంతువును జంపనని నీవు
 ముక్కుమూసికొని కూర్చుండఁగలవా? వేటాడియెన్ని జంతువులం
 జంపుచున్నావు. నీపొట్టనింపుకొనుటకై యెన్ని మెకముల నెన్ని పులుఁ
 గుల హింసించుచున్నావు? ఎన్ని నల్లులఁ జంపుచున్నావు! జలముద్రాగు
 నప్పు డెన్ని కీటకముల నీవెఱుంగక మ్రింగుచున్నావు. ఉచ్చాన్నని
 శ్వాసములలో వాయువుతోఁగలిసి నీకంటికగవడిని పరమాణుత్వల్గు
 ములగు కీటకము లెన్ని వేలు నీకడుపులోనికిఁ బోవుచున్నవో యె
 టుఁగుదువా? అదియెల్ల హింసగాదా? హింసలేకుండ నీవు జానుయిన
 జీవింపఁగలవా? ఈవెట్టిమాటలు విద్వాంసులకడఁ గట్టిపట్టుము. లో
 కములోఁ జంపువాడు లేడు. చంపఁబడువాడు లేడు. స్వలాభము
 నిమిత్తమై మనము వేలనుజంపినట్లు నల్లుల నెలిపినట్లు—కూరమృగ
 ములఁ గూల్చినట్లు—మనకడ్డమువచ్చినమానవులనముతము గ యాదా
 షీణ్యములేక జంకుగొంకులేక సంహరింపవలయు.”

అనుచుండఁ జిత్రభానుఁ డడ్డమువచ్చి “మిత్రుఁడా! అన్నిటి కేమి? ఈవిషయమాలోచింపుము. విక్రమసేనహర్షవర్ధనలు బృతికి యుండిన నేఁడు మాళవరాజు వచ్చుచున్నట్లై మనపైఁగోపమువచ్చిన ప్పడు పగరాజులు వారిని గద్దెనెక్కించుటకై వచ్చుచునేయుందురు. వారున్నంతకాలము మనకీ యలజడియున్నదే. వారస్తమించినఁగాని మనకీశ్రమ యస్తమింపదు. అదిగాక యీరాజ్యము నాదియని నీవు తలంపకుము. నేనిప్పుడుగద్దెయెక్కినను వయస్సుమళ్ళినవాఁడనగుటచే నచిరకాలమున మృతినొందుదును. ఓటమిఁద రాజుగావలసినవాఁడు నీయల్లుఁడు విజయసేనుఁడు. అబాలకుల సంహరించుట నానిమిత్త ముగాదు. నీయల్లునినిమిత్తము. నీకూతురునిమిత్తము. జాగ్రత్తగా నాలోచించుకో! మాళవసైన్యము రాకమునుపే మనమీపనిచేయవలయును. వారి నీలోఁగడఁచేర్చితిమా మాళవసైన్యములు తమప్రయత్నములు వ్యర్థమని మరలిపోవును. ముందువెనుక లాలోచించుకొనుము” అని కొంతయుత్సాహముతోఁ నచ్చఁజెప్పెను.

రుద్రభట్టు చేసిన తత్త్వోపదేశము కొంతవఱకు దండపాణి మతము మార్చెను. పిమ్మట విజయసేనునిదే కాశ్మీరరాజ్యమని చిత్రభానుఁడు వక్కాణించినతోడనే దండపాణిమనస్సు సంపూర్ణముగ మాతెను. విక్రమసేన హర్షవర్ధనలు తనయల్లుని సింహాసనారోహణమున కంతరాయము గలిగించునట్టి కంటకములని వానికిందోచెను. ఆత్మలాభపరాయణత వాసమనస్సులోనున్న కృతజ్ఞతను రాజభక్తిని జాలినఁ ద్రోసివైచి యాస్థానము నాశ్రమించెను. అతని హృదయ నిష్ఠుడుతాయియైపోయెను. అప్పుడతఁడు “నరే! మీచిత్తమునచ్చి నట్లుచేసిద. ఏనాఁడు సేన మీరశముజేసితినో యానాఁడే నాశ్రమము గుఁడ మీపశముఁ జేసితిని. ఈచేతులు మీవి. వీనిచేత మీయిచ్చ వచ్చినవని జేయించుకొనుఁడు.” అని యుత్తరమిచ్చెను.

అప్పుడు చిత్రభానుడు, సంతసించి వానిని గొంగలించుకొని మిత్రుడనన్న నీవే మిత్రుడవని ప్రశంసించెను. దండపాణి వంటి ముఝ్యుడు ప్రపంచమున మఱియొకఁడులేడని, రుద్రభట్టు కొనియాడెను. అప్పుడు చిత్రభానుడు వెండియు నాశని కిట్లనియె—“నీవు రేవునయమున నేపొమ్ము. అక్కడ శక్తివర్మ యున్నాఁడు. అతఁడు నీకీవిషయమున గప్పకొతోడుపడును. వాఁడు మనకు విధేయుఁడు. కార్యసూరుడవయిన నీకు నేను వేఱజెప్పనక్కఱలేదు. నీకుశుభముగఁ గాకఁబొమ్ము.” అంతట రుద్రభట్టువకు నమస్కరించి చిత్రభానుని కడ సేతపుగైకొని పోయెను.

ఇరువదియావవ ప్రకరణము.

దండపాణి వడిగఁ బయనముచేసి రాజకుమారులు వసియించుకొండకోటకు మిక్కిలి సమీపముననున్న యొకపల్లియందేరి యందలి గ్రామాధికారియింట విడిసి తన రాజ రాజపుత్రులకుఁ దెలియకుండ శక్తివర్మకు బిలుచుకొనిరమ్మని యొక సేనకునంపెను. వాఁడును సత్వరమరిగి సేనాధిపతి సెలవయినదని రహస్యముగఁ దెలిపి శక్తివర్మ దోడ్కొనిపోయెను. దండపాణి వానింజూచి సముచితసత్కారములు జేసి పరిజనంబునంతను నావలకంపి వానినొకగదిలోనికిఁ బిలుచుకొని పోయి చిత్రభానుని శాసనంబున దాను గావించగలచిన దారుణ కర్మ మతచికెఱిగించి తనకుసాయము జేయుమని కోరెను.

ఆచుకువ్రలు చెవినిబడినతోడనే శక్తివర్మ భయంబును విస్మయంబును మనంబునఁ బెనఁగొన దండపాణికిట్లనియె. “అయ్యా! నీవు పిల్లలుగలవాడవు. నేనును బిడ్డలంగన్నవాడను. కటికవృక్షాదైన జేయు

వెఱచు నీఘోరశృత్యమును నీవు స్వయముగాఁజేయ నెట్లువచ్చితివో నేనూహింపఁజాలకున్నాను. మిక్కిలి యల్పపదవిలోనుండి మిక్కిలి యున్నతపదవికి నిన్నుఁదీసికొనివచ్చి నీవృద్ధికెల్లఁగారణమయిన హేమ చంద్రునిఁ గలఁచియైన నీవనిమానవచ్చునే బెబ్బలిబారినుండి నిన్నును జలగంఠమునుండి నీకొడుకును బ్రతికించిన విక్రమనేనుని దలంచి యైన నీకూర్కకర్మము మానవచ్చునే! అనాధయై దిక్కుమాలి విలపించుచున్న యరవిందాదేవిని స్మరించియైన నీపాపకర్మమునకుం దొలఁగగవచ్చునే. ముద్దులుమూటగట్టు నాఁడ్డల చక్కదనమును సౌకుమార్యముఁ జూచియయిన నీదుష్కార్యము విడువవచ్చునే! ఆకుటుంబముతోఁ జరకొలసంబంధముగలిగి వారివలన భాగుపడిననీకు నిప్పనినే యుటకు మననెట్లులొప్పనయ్యా? నీమనస్థాప్తిన నొప్పెగాక! ఇట్టి దుష్కార్యముననీకునేదోడుపడఁజాల. నాయుద్యోగమునుండి నన్ను రాజుతొలఁగించిననున రే—నాకుమరణవంఠన విధించినను సరే—నే నిప్పనియొల్ల. రాజకుమారవధముజేసి యానెత్తుటికూఁడు దిసి మనుటకంటె నాఁడలిచేఁ జచ్చుట మంచిది. చావలేకున్న బిచ్చమెత్తి బతుకుటమంచిది. గోచిపెట్టుకొని యడవిలో ముక్కుమూసికొని తపమునేయుట మంచిది. అంతెగాని యీపనినేఁ జేయఁజాల” నని కూర్చున్నచోటనుండి చివాలున లేచినిలిచెను.

దండిపాణియుఁ దనపీఠమునుండిలేచి శక్తివర్మచేయిపట్టుకొని “ఓయీ! నీమాటలఫలమేమో నీ పూహింపలేకున్నావు. రాజాజ్ఞాతిరస్కారము కోడెత్రాఁచుతోఁ జెరలాటమువంటిది. అదికత్తిమీఁది సాము. నిప్పలు కొంగునఁ గట్టుకొనుట. జాగ్రత! అతఁడలిగెనా నీ శిచ్చేదముఁ జేయింపక మానఁడునుమీ!” యనిబెదరించెను.

“ఇటువంటి సత్కార్యమున శిరస్సు పోయిననుమంచిదే. నీవి భీషికలకు నేను భయపడువాఁడనుగాను. ఈశ్వరేచ్ఛ యెట్లున్నదో

యట్లు జరుగుంగాక!" యని శక్తివర్మ యవ్వలకుఁజూయెను. పోయి యతఁడు తనకుఁ బ్రాణమిత్తుఁడు రక్షకభటులలో ముఖ్యుఁడనయిన చండుని బిలిచి తనకును దండపాణికింబరిగిన సంభాషణమంతయు రహస్యముగ నెఱింగించి కర్తవ్యమేమని యతని యాలోచన మడిగెను. చండుఁడు శక్తివర్మవలెనే దుష్కార్య విముఖుఁడనైన చిత్తవృత్తిగలవాఁడగుటం జేసి యతఁడు చేసినపని ప్రశస్తముగానున్నదని ప్రశంసించెను. "మిత్రుఁడా నీవుమెచ్చుటంజేసి నాకెంతో ధైర్యము వచ్చినది. అట్లయిన మనకు రాఁదలచిన యపాయముఁ దప్పించుట కయి నాకొకయుపాయము దోచుచున్నది. అది వినుము" అని శక్తివర్మచండునిచెవిలో రహస్యముగాఁ గొంతసేపు గుసగుసలాడెను.

అంతలో సాయంకాలమయ్యెను. కాలపురుషుని శరీరమండలి వ్రణమువలె సూర్యబింబమెఱ్ఱనై పశ్చిమాదినింగమమునఁ గానఁబడియెను. అవ్రణమునుండి దొరంగు కొన్నెత్తురోయన సంధ్యా రాగముకట్టెఱ్ఱనై దేనలవ్యాపించెను. వ్రణబాధచేతఁ గాలపురుషుండు మూల్గుచున్నప్పుడు గల్గుధ్వనియోయన గూఁడులఁ జేరఁబాటు పులుఁగులయెలుఁగులెసంగెను. శిత్తురు గఱిగివైచి కాలపురుషుని పానుపుపైఁబడిన నల్లదుప్పటియోయనునట్లు కాటుచీకటులు విశ్వమంతయు వ్యాపించెను. వ్రణసంబంధమయిన దుర్గంధము పొడమకుండ నాపాన్పున వయించిన హఠికప్పుంపుఁ బలుకులో యనునట్లు నభోభాగమున నక్షత్రములు విరాజిల్లెను.

విక్రమసేన హర్షవర్ధనలు సూర్యాస్తమయ మైనతోడనే షరమేశ్వరునిహృదయపీఠమున నునిచి ధ్యానముచేసి మాతృచియోగదుఃఖమున నన్నముసరిగా రుచింపకున్నను నేదోవిధముగా నేవకుల వేడి కోలుచేఁ గొంచెముభుజించి పడకగదిఁజేరి యేదోయాలోచించుకొనుచు నొండొరులతోఁ బలుకకయూరకుండిరి. కొంతసేపటికి "తమ్ముఁ

డా! ఏమిటి నీచాలోచించుచున్నావు?” అని విక్రమనేనఁడు హర్ష వర్ణననడిగెను.

“అన్నయ్యా! నుజేమియులేదు. నిన్నరాత్రి మనయమృకనఁ బడినట్లు, నాచెక్కిలికొక్కిముగ్ధాడికట్లు, ఇంతచిక్కిపోయినావేమితండ్రి యని నన్ను గొప్పలుకొని పొలికినట్లు, నావీరినట్లు వెట్టుకొనినట్లు నేకలగంటిని. అందుచేత నే నయ్యెందుకొ పదారముగా న్నాను. శాష్టపూరిత మయిన పంచమమృమొగులు నాపప్పుడుగూడ గనఁబడుచున్నది. అన్నయ్యా! ఇంత పంచమమృమొగు మెప్పుడు జూడలేముకదా? ఆమెయొడిలోఁ దలఁచుకొని పంచమభౌతభాగ్యము కలుగదుకదా? నింజారు పేరిమతో నామె మంచకు బడికిరియ్యెనో? బాయనము పెట్టించి యారగింపుమని బతిమాలు నుఖపించుచున్నారావుకదా? అహా! అన్నయ్యా ఎన్నఁడు తల్లితోఁగలిసి ను బిమ్మో మున్నఁడు సుఖపడితిమో యవన్నియు నవ్వువృత్తాంతములే యయ్యెను.” అని బకులుచెప్పి వెక్కివెక్కి యేడ్చెను.

విక్రమనేనఁడు పోయినట్లుకొని చంచలముమీఁదనుండి లేచి తమ్మునికడకుఁబోయి తమ్ముని చంచలముమీఁదనున్నట్లుండెను కప్పకొనుండి రెండువేళులుచాచి తమ్ముని గొరిగించి “నాయనా! విచారించకుము. కలిమిలేములు కావడికుండలు. ఐశ్వర్య మనుభవించి కష్టమునద్దన్నఁ బోవువా? సుఖముఃఖములు దివారాత్రుములు వలెఁ బర్యాయమున నగుచుండును. వానిని వారించుటకేరికిం పరముగాదు. ఇంత నమ్మరుజూగు భాగ్యము మనకుఁగలుగదు. ఏమన భర్తృత్వమొకయెడ నే నుండుకే యామె కృశించియున్నది. ఈ పుత్రశోకమున నామె యానాటికేమృశించును. చిత్రభానుఁడు మఱలఁగూడ బ్రతుకనిచ్చుడు. ఏదోమామోసాయమున మనలంగడలేర్చి సింహాసనమెక్కుటకై యతఁడు న్యాయజ్ఞించుచుండును. అందు

చే మనకష్టములు చాలకాలముండవు. బంధమునుండి గాకపోయినను దేహబంధమునుండి మన కచిరకాలములో విముక్తి కలుగును. అవియునుమేలే. ఈజీవన్మరణముకన్న విజయము మరణమే మనకు మహోపకారముగావచ్చును.” అనివిచించునే హనుమంతుడుచండనంతలో దండపాణివీధిగుమ్మముకడకుబోయెను. అప్పుడొకముకడజండుగుండు శక్తివర్మయు నేదోమాటలాడుచుండెను. అది పాణిజూచి వారికవుగు లేచినిలిచిరి. “శక్తివర్మ! నీవిశ్వయము చూడలేదుగదా!” యని యశఁడడిగెను. “అయ్యో! మిమ్మునిదిచూచినచో పనేల ముందువెనుక లాలోచించుకొని నీకుదోషములుకేల కలుగుచుంటివి. ఈపక్షము నాచేసినతప్పు తమింపుడు! ఈ పక్షము నాచేసిన సాయపడును.” అని శక్తివర్మ బదులుచెప్పెను.

“శవాబాస! మంచివిచారము. నానెంటగా. తలుపుదీయుము.” అని దండపాణి చెప్పెను. అప్పుడు శక్తివర్మ తాళముదీసి తలుపు తెరిచెను. రక్షకగుండు లోపలిచేరుచు గాఢనిద్ర నిగిలియుండిరి. ఎండును శక్తివర్మ వెనుకనుండి పాణిలోఁబ్రావేశించి తలుపులుబిగించి “చతుర! ముప్పుచేపొందరాని నీవొకగోయి శ్రద్ధ విసిధముగానుంచుము. బాహరకుదు వెంటనే బూడ్చిపెట్టవలయును.” అని యాదేశించెను. వాడట్లుచేయుని దొడ్డిలోనికిరిగెను. తలుపుచప్పుడువిని “ముప్పుడిచ్చటికెవ్వరొచ్చుచుండు” అని హాస సంశయపడుచుండమిణుకమిణుకుమనుతపపవైదులననెవరోమరుమ్యలు వచ్చుచున్నట్లు గానబడెను. “నేను దండపాణిని; ఇది పశు శక్తివర్మ” అని కఠినస్వరముతో మాటవివదెను. “అయ్యో! నీవుచూ? ఏమిది మామీరాని నింతదయవచ్చినది? నిన్న నాకునాకు మానేమమరసి రమ్మని మిమ్ము బంపిరా! లేక కార్యాశ్రమమిమీరాని నీప్రాంతములకువచ్చి పూర్వప్రేమచే మాకుశల మరయుటలు మీరే స్వయం

ముగా వచ్చిరా? ఎట్లయిననేమి మీరాకవలన మాకిప్పుడు పంచపాణి
ణములు లేచివచ్చినవి. ఎల్లచుట్టములంజూచినంతయానందము మా
కిప్పుడుగలుగుచున్నది. ఓహో! ఇది యెంతసూదినము! నేటిప్రాతః
కాలమున మేమెవ్వరిమొగము జూచితిమోకాని మీరర్చన లాభము
గలిగినది. రమ్మ! రమ్మ! ఈపానుపుమీదగల గూర్పుండుము. మా
యమ్మ సుఖముగానున్నదా? మావియోగదుఃఖమున మేనువిడిచినదా?
యని విక్రమసేనుడు వానిని సబహుమానముగా గారవించిపలికెను.
తల్లినేమముగురించి యేమిచెప్పనోడని వినుట కై హర్షవర్ధనడు మి
క్కిలి తత్తపడుచుండెను. అప్పుడు దండపాణి పరశస్వరముతో
“మీయమ్మయెట్లున్నదో నేనెఱుంగను. ఎక్కడనున్నదో నేనెఱుగ
ను. చిత్రభానుడువంపుటచేత నేనిక్కడకు వచ్చితిని.” అని బదులు
చెప్పెను.

“అహా! మీచిననాయన దయార్ద్రహృదయుడై మమ్ములం
ధవిముక్తులఁ జేయుమని నిన్నంపెనా? మాకు మేలుదినములు వచ్చిన
నా? కాని మీయమ్మ యెక్కడనున్నదో నీనెఱుంగవా? మాతాత
మహేంద్రదేవుఁ డామెను దీసికొనిపోయెనా?” యని విక్రమసేనుడు
కొంతసంతోషముతోను గొంతవిచారముతోను బలికెను “అహా! దే
హబంధ విముక్తులఁ జేయుమని మీచిననాయన నన్ను బంపినాడు”
అని తనలోననుకొని దండపాణి బహిరంగముగా నిట్లనియె.

“కుమారులారా! నేనుమీకిప్పుడు గొప్ప యప్రియము దెలు
పవచ్చితిని. నేను మిక్కిలి మందభాగ్యుడను. ఘోరవార్త తెలుపు
ట ఘోరకృత్యమునీయుట నాపాలబడినది. ఇది రాజశాసనమగుట
చేఁ జేయకతప్పదు. నేను చెప్పుటకెంతో శంకించుచున్నాను. —” అన
వుడు విక్రమసేనుడు చిన్నవోయి మెల్లగా “నయ్యా! మీరుచెప్పఁ
జలచినది చెప్పవచ్చును. చేయఁదలంచినది చేయవచ్చును. మీకార్య

ము వలదనువారులేరు. అడ్డగించువారులేరు.* అనిపలికెను. హర్షవర్ధనుడు నిశ్చేష్టుడై కూర్చుండెను. అంతట దండపాణికిని విక్రమనేన హర్షవర్ధనులకును నీకింది విధముగా సంభాషణజరిగెను.

దండ—కుమారులారా! యీరాత్రి మిమ్ముద్దఱ సంహరింప వలసినదని చిత్రభానుడు నన్ను బంపె.

విక్ర—అ! అ! సంహరింపుమనియె పంపెనా?

హర్ష—అయ్యో! తల్లీ! (అని పాన్పుపై మూర్ఛవోయెను.)

విక్ర—అప్పని చేయనిశ్చయించి నీవువచ్చితివా?

దండ—అహా! నిశ్చయించుకొనియే వచ్చితిని. (అని యొలుసుండి కత్తిదీసెను.)

విక్ర—ఈఘాతుకకృత్యమును జేయ నీమనసొప్పినదా?

దండ—మనసొప్పిన నేమి, యొప్పుకున్న నేమి? రాజాజ్ఞ చేయక తప్పదుగదా?

విక్ర—ఎవడు నీరాజు? నేను కానా?

దండ—చిత్రభానుడు మారాజు. నీవుకావు. నీవు కారాగృహవాసివి.

విక్ర—ఎవడు నన్ను కారాగృహవాసిని జేసినది? ఎవడు నన్ను రాజ్యభ్రష్టుడజేసినవాడు?

దండ—నీపినతండ్రి చిత్రభానుడు.

విక్ర—అయ్యో! దండపాణీ! నీనోట నెటువంటి నిఘ్నరోక్తులు వినవలసివచ్చెను. నాతండ్రిమరణమునకుఁ గారణభూతుఁ డయిన మా పినతండ్రిమాయలలోఁ బడి నీవు నీరాజుంజంపవచ్చితివా? చిన్ని కుమారులమనియైన సందియములేదా నీకు? అతెలులమన్నమాట యయిన నీకు దోచలేదా? నీది హృదయముకాదా? నీవుమానవుడవు కావా? ఘాతుకమృగంబవా? దానవుడవా? ఘాతుకమృగములు సయితము

తమజాతిమృగముల జోలికిఁ బోవు. దానవులు వైరము లేకుండఁ దమ తోడిదానవులఁ దుడముట్టింపను. నీకును నాకు నెందైన వైరమున్నదా? నిన్నెన్నడైన నే తూలనాడితినా? నీమనసు నొచ్చునట్టి పకు పోక్తులాడినా? నీకార్యములకు నే నాటంకము గల్పించితినా? ఏల మాపై నీకింక నిష్కారణకోర్కె? ఏల యింతనిర్దయ? నీహృదయము పుష్పసుకుమారమయినదే! ఇంతకఠినమెట్లయ్యెను. ఈ కఠినస్యముమున్నెన్నడు నేఁ జూడలేదే? నామీఁద నీవు చూపెను నాదయారస మెందుఁబోయె? ఆప్రేమపూర్వకభాషణంబు లెందరిగె? అయ్యో! దండపాణి! నీవెంతలో న్నిట్లుమాటితివి? నీహృదయము మాతినను నా హృదయము నీదెస మాటలేదు. నీవు నాకు వెనుకటి దండపాణివై యున్నావు. నాఁడు వేటలో బెబ్బలి గొబ్బున స్త్రీవైబడుచుండ విసవిన వెంట నమ్ముదొడిగి నేను దానింగూలనేసి నీప్రాణము రక్షించినప్పుడు స్త్రీవై నాకెట్టి ప్రేమగలదో నేఁడును నా కట్టిప్రేమయే కలదు. నేను మహాగాజనందనుఁడనయ్యె- కడుసుకుమారుఁడనయ్యెనత్తటి విలువగల దువ్వలువలు దాల్చియున్నవాఁడనయ్యె- జెఱువులోఁబడి మున్నగులువేయును బ్రాణములు గోల్పోవనిధముగానున్న నీకొడుకును గాపాడుటకై జెఱువులో నుఱికిననాఁడు స్త్రీవై నాకెట్టి కూర్మిగలదో నేఁడు నట్టికూర్మియే గలదు. ఈహృదయము నీహృదయము వంటిదికదా. కాకిపోయినందుకు దీనిని దప్పకదండింపవలయు కావున శివేశ్వరలో దీపపువ్వులుగనుఁ దగ్గతళమెఱయుచున్న నీఖడ్గపుంగొనో మందగా నాహృదయముం బొడిచి దాని నీవలకుఁ దీయుము. ఇదిగో! నాహస్తము. నాఁడు బెబ్బలిని నీనిమిత్తమై కోలంగూలనేసిన హస్తమిది. నీకటకుగ త్తితో నీచేతిని ముందుగా నఱుకము. నీకమానుని నిమిత్తమై ముందువెనుక లాలోచింపకుండఁ జెఱువులోఁబడిన యీశరీరమును నీవాఁడికి త్తితోఁ దుఁత్తునియలు చేయుము. ఇదిగో! నాశరీరమును నీ కప్పగించుచున్నాను.

అంతలో నతనిచేతి కత్తి పిడికగ్గఱఁ జమటపట్టుటం జేసి యా ఖడ్గము జాతి క్రిందఁబడెను. అప్పుడు విక్రమసేనుఁడు మఱి సంతాపము మందుకొని యిట్లనియె.

“దండపాణి! సంపూర్ణజ్ఞానముగలిగి, చైతన్యముగలిగి, యుక్తాయుక్తవివేకముగలిగి, ఘాతుకకృత్యము చేయఁదలఁచి వచ్చిన నీకన్న చైతన్యశూన్యమైన యీ కత్తియే మంచిదని తోచుచున్నది. ఈ దుష్కార్యము చేయఁజాలక కాఁబో లది క్రిందఁబడెను. అయినను నీవు చిత్రభానున కెట్లు వశవర్తివో యీకత్తియు నీకట్లు నశవర్తిని యగుటచే మాపినతండ్రి చెప్పినచొప్పున నీవు చేయఁదలఁచుకొని నట్లే, నీవు నేయుమర్ష ట్లికృపాణియుఁ జేయఁదలఁచుచున్నది. నా ప్రాణములమీఁద నా కంతమానలేదు. ఈ కారాగ్రహవాసముకన్న స్వర్గలోకవాసమే నాకు సౌఖ్యప్రదము. అచ్చట మాతండ్రితోడఁపై నేఁ గూర్చుండెదను. మాపినతండ్రివలన భయములేనిచోట దండపాణిఖడ్గమునకుఁ బ్రచారములేనిచోట రాజద్రోహులు లేనిచోట ధనమునకై యెట్టి ఘాతుకకృత్య మైనఁ జేయఁదలఁబడెను నీచులు లేనిచోట నేను సుఖముగా నుండెద. కాని! యదిగో? నీయెట్టయెదుట నామంచముపై మూర్ఛిల్లియున్న యూసిపాపని నా గొర్రాయి తమ్ముచి హేమచంద్రుని రెండవపుత్రుని నరవిందాదేవి ముద్దులపట్టిని సకల జననయనానందకరుని నిండుచందుకునకు వన్నెలుద్దిద్దఁగల మొగము గలవాని చక్కెరవిల్తునిదలపించు చక్కెరనమువాని నీవెన్ని సార్లులోఁ జిన్ననాట నెత్తికొని ముద్దులాడినవాని, మాహర్షవర్ధనుని బ్రతికింపుము. మాతండ్రి నిమిత్తమై మాతనిని జీవింపనిమ్ము. మహాలోక సముద్రముననున్న మాతల్లినిమిత్తమై యాతని బ్రతికియుండనిమ్ము. నానిమిత్తమై యతనిని జీవింపనిమ్ము. హేమచంద్రునివంశము నిర్మూలముగాకుండ నీమొలకకు నీదయారనమువోసి పెంచుము. ఈతఁడు

మీచిత్రభానుని గాఢ్యమున కడ్డురాఁడు. వానికి సన్యాసమిప్పించి ననాంతముల కంపుము. ఇదిగో వానిని బ్రతికింపుమని చేతులు జోడించి నీ పాదములకు మొక్కిక్కుచున్నాను. నీవు బాసచేసితివేని నేను సుఖముగా శరీరము వాయుదును. నాకు నీకడఁగల చనవుపెం పున నీవరమిమ్మని నిన్ను వేడుకొనియెడ.”

దయాసీయములయిన యాతని పలుకులు శక్తివర్ధహృదయ మును గరఁగించి గన్నీరు నగివింపఁజేసెను. కాని స్వలాభపరాయణుడచే శీలీఘాతమైన దండపాణి హృదయమునుమాత్ర మవికరఁగింప లేకపోయెను. “విక్రిమసేనా! నీవేడికోలు నిష్ప్రియోజనము. చిత్ర భానునియాన నేను సంపూర్ణముగాఁ జెల్లింపవచ్చితిని. మీయిరువు రంజింపి గాని నే నిచ్చోటు విడువ. నీతమ్మునిచావు నీవు చూడలేవు గావున ముంద నిన్నే వధించెడ. నేను సగమునగముపనులు చేయు వాఁడనుగోను” అని దండపాణి ప్రశ్నత్రయమిచ్చుచుండ నంతలో హర్షవర్ధనుఁడు మూర్ఛదెలిసి “అన్నయ్యా! అన్నయ్యా! బ్రతికియు న్నావా! అన్నయ్యా! అన్నయ్యా! సన్నోకసారి కౌఁగలించుకొ నుము.” అని కోరెను.

విక్రిమసేనుఁ డట్లే చేయుట కటుపోవుచుండ దండపాణి వాని నాని “కౌఁగలింతలు గివుగిలింత లిప్పుడెందు” కని బిగ్గటగాఁ బలి కెను. అప్పుడు హర్షవర్ధనుఁడు మెల్లగాలేచి “దండపాణీ! మాయన్న నజూడకుండ నే జీవింపఁజాలను. నాకీబ్రతుకుమీఁద నేవ పుట్టినది. కావున నన్ను జంపి మాయన్నను బ్రతికింపుము. మాయన్న చాలమం చివాఁడు. చదువుకొన్నవాఁడు. నాకడపటిప్రార్థనమంగీకరించివానిని జీవింపనిమ్ము. వానికి మీరాజ్యమక్కరలేదు. ఏ గాంధారదేశమున కయిన బోయి బ్రతుకు” నని కేలుమొగిచి మొక్కిన. “ఓహో అన్నను బ్రతికింపుమని తమ్ముఁడు, తమ్ముని బ్రతికింపుమని యన్న

ప్రార్థనలుచేయనారంభించిరా! మీటక్కరితనములు నాకడసాగిరావు మీ పంచాంగము గట్టిపెట్టుడు” అని దండపాణి నిష్ఠురముగా బలికి హస్తవర్ధనని చేసచేతితో నొకపక్కకు గెంటి “శక్తివర్మా! వీని నావలి కీడ్చుకొనిపో.” అని యానలిచ్చెను. శక్తివర్మ యాజ్ఞలు నింబట్టుకొని పక్కనున్న మఱియొక గదిలోనికి దీసికొనిపోయి లోపలబెట్టి తలుపువెళెను.

“అయ్యా! అయ్యా దండపాణీ! అయ్యా! శక్తివర్మా! కడపటి సారి మాయన్నను గొంగలిండుకొననిండు కడపటిసారి మాయన్న ముఖారవిందముఁ జూడనిండు! చివరపటి కఠోననన్నిధినే నన్నుండ నిండు!” అని హస్తవర్ధనను మొఱివెట్టజొచ్చెను.

“దండపాణీ! దండపాణీ! ఒక్కనినుమహారము. ఒక్కసారి నన్నావలిగదిలోనికిఁబోనిమ్మ. ఒక్కసారి నాతమ్మునినాలిగంజముఁ జేసికొననిమ్మ! ఒక్కసారి వానిని ముద్దాడినిమ్మ. అధమపక్ష మీ వరమయిన నాకు దయ సేయుమయ్యా! నీ కంఠో పుణ్యముండును.” అని విక్రమసేనుఁడు ప్రార్థించెను.

“చాలుచాలు! నీకలాపము గట్టిపెట్టుము. పండుకొనుము. ఇప్పుడే ముందుగా నీశిరఃకర్తన మొనరించెడి” అని దండపాణి పలుకుచుండ నంతలో గోయత్రీవ్వి చండుఁ డచ్చటికి వచ్చెను. “చండా! శక్తివర్మా! వీనిని నేలబడవయిచి కాలుసేతులు పట్టుకొనుడు” అని యాతఁ డానతిచ్చెను. “అయ్యా! నన్ను బలాత్కార ముగాఁ బండుకొనఁబెట్ట నక్కఱలేదు. నా కాలుసేతులు పట్టుకొన నక్కఱలేదు. నేనీసమయమునఁబూడ మీ కేవలమయిన కష్టమును గలిగింపను. ఇదిగో! పండుకొనుచున్నాను.” అని విక్రమసేనుఁడు నేలబండుకొని చేతులు జోడించి “నారాయణా! నారాయణా! నారాయణా!” అని హరినామస్మరణ చేయుచుండెను. దండపాణి ఖడ్గ

ముచేత్తి యేమిక్కచండిగొట్టిన నొక్కయేటున శ్రీమలేకుండఁ దల
తెనుచు నో గూఁపును నిలిచి ఖడ్గ మెత్తెను. అంతలో శక్తివర్మ
కొనెన్న నేయ వెంటనే చుండుడు దండపాణిమెడలో నొకత్రాడు
తగిలించి త్రాచుకొనచున్న యుంగరములోనుండి రెండవకొనపోనిచ్చి
శక్తికొలది లాగెను.

ఇది చూచుచు కాలమున జరిగెను. లాగినతోడనే చేతిలో
నున్న కత్తి చేతిలోనుండి దండపాణి 'అ! అ!' యని మూలుచు
గురిక విడుచుచు వెనుకకు బడెను. నిముసములో నతనిప్రాణము
పోయెను. చుట్టును మూసికొని హరిభార్యమునేయుచున్న విక్రమ
నేమియు. చుట్టులాతెలుచు చూచునప్పటికి శక్తివర్మయుఁ జండుడును
నేమిటియున్న దండపాణిని దలయొకరు, బాదములొకరుబట్టుకొని
యావలకుం గొనపోవుమంజరి.

అన్నిచూపు! అన్నిచూపు! యని యావలిగదిలోనుండి హర్ష
నర్థనుని మొఱుగుచు వెలిలో బడుచుండెను. విక్రమనేనుడులేచి కూ
ర్చిండి ననువిన్నవించుభ్రమంబులు మితి మీటి పరవశునిజేయ
నేమిదియని యనుగజాలక గ్రుడ్లప్పగించి చూచుచుండెను. చండు
డును శక్తివర్మ గుఱు దండపాణికళేబరమును బాలురనిమిత్తము త్ర
వ్వియుంచినగోటిలోఁ బడవయిచి పూడ్చిరి.

పగమేళ్వగునిలీల శివ్వఁడు గ్రహింపఁ గలఁడు! ఆత్మలాభ
పరామణుఁడై కుదిగ్గచునక యకార్యమనక ఘాతుకమృగములీల
పాజనంబులను సుగింటింపఁదలచివచ్చిన దండపాణి కృపాణినైన నెత్త
కిమునుపె యనువులుబాసి క్షణములో దండధరునివీటికివిందయ్యెను
ఉత్తరక్షణముల ముచదిగాదని పెద్దలు చెప్పుమాట నిశ్చయముగదా!
మానవులకు తనమధురమున నాకనంబున మేడలుగట్టి పదునాల్గులోక
ముల బాని పఁ జూచుచుండును. దైవము వానినంకల్పముల వికల్ప
ములఁ జేయుచుండును.

అట్లు వారిరువురు దండపాణిని మహీగర్భమునఁబూడ్చి రాజ నందనులకడకువచ్చి గదితలుపులుతీసి హర్షవర్ధన సేవలకుఁ జేసికొని వచ్చి “కుమారులారా! దండపాణి తానత్యైష్ఠ్యశాస్త్రగోరిలోఁ దానే పడెను. అదురాత్మునిపాపమే యాతని జుట్టిద. మీఁకలెఱుఁగు. మిమ్మొచెఱునుండి విడిపించి యావలకుఁ దోడ్పొనిపోయెను. మీ రు మావలన నెట్టియపాయమును శంకింపరాదు. నీయు రాజభక్తు లము. మీపాద సేవకులము. చిత్రభానునిదుండఁగఁజూల మీయు సహిం పఁజాలక వానిచేఁ బ్రేరితుఁడై మిమ్మువధింపవచ్చు. దండపాణిని మర ముట్టింగీతమి. మిమ్ము సురక్షితముగా నాథాని సేవముఁజూపి గొనిపో యెదము. మీఁద దై నమున్నాఁడు. మనభాగ్యము సరిగా నుండునెడ ల భాగ్యవర్ధనుఁడు మీకుఁ దోడుపడవచ్చును. నీవలు నాలభ్యంబు చే యుటకు వీలులేదు. రండు! సేవకులు మేలుకొనక పుచ్చుచే పోవుము.”

అనవుడు నక్కుమారులు “శక్తికర్మా! మీయత్నముచచ్చి నట్లు చేయుఁడు” అని బకులుచెప్పిరి. అతఁడు శక్తివర్ధయఁ జూడఁ డును వారిచేతులుబట్టుకొని నిశ్శబ్దముగా నావలకుఁ దోడ్పొనిపో యిరి. అప్పటికి రెండుజాముల గాఁగియుండును. నేన లలో స్వీయ మేలుకొనలేదు! చప్పుడుగాకుండఁ దలంప నుండి నీ నలగురు నాగాధాంధకారమున బైలుదేటి మెల్లమెల్లగాఁగిచి మెల్లవారున ప్పటి కొకయామడపోయి యొకపల్లియఁజేరి ప్రాణుగా శక్తివర్ధము లచ్చటఁ దీర్చుకొన్నవిదవ శక్తివర్ధ చండనిబిలునుకొనిపోయి మా న్యముగ నిట్లనియె—“రాకొమరులు దండపాణియు, నపుడ నేకును హతాత్ముగా నదృశ్యులమయితిమని కావలెవాండు! మితయుదయము నఁ దెలిసికొని భయంపడి వడివడిగాఁబోయి చిత్రభానున కఱిగింతు రు. దండపాణి బిడ్డలంజంపక తన్ను వ్రచించెనేమో యని శంకంచి యారాజు బిడ్డలను మనలను వెదకుటకై నలుదెసలకు సేనలనంపును.

అతఁ డావులించినవారి పేర్లు పులెంచును. మనమువట్టుబడితిమా భంగమువాటిల్లు. కావున నీవుచిత్రభానునికడకుఁ బోయి యాతనిం దప్పుదారిం బెట్టుము. ఈవిధముగా నతనితోఁజెప్పము.” అనియాతనిచెవిలో నొకరహస్యము జెప్పి పొమ్మనియెను. చండుఁడును నతనియుపదేశము మంచిదేయని రాజసుతులంజూచి “తక్షశిలలో నేను వెండియు గలిసికొనియెడ, మీరక్కడ నుండుఁడు” అని చెప్పివారిని వీడ్కొనిపోయెను.

విక్రమసేనుఁడు చండశక్తివక్త్రులకుఁ దన కృతజ్ఞతఁ దెలిపి ముందుజేయవలసినపని యేమని శక్తివర్మలడిగెను. “గాంధారదేశము నకరిగి భాగ్యవర్ధనుని సాహాయ్యమడుగుట నమంజన” మని యతఁడు త్తరముజెప్పి వారిసందు కొశంబఱచి దారిబత్తెము నిమిత్తము విక్రమసేనుని మేనిమీఁదనున్న యాభరణంబులలోనొకదానిని విక్రయించి రొక్కముచేఁబూని వాఁ యన్న పానాదులకుఁ గలవు లేకుండఁజేసి మార్గాయానములేకుండ బండ్లమీఁద నెక్కించి వారిమనఃఫేదములు బాఘటకు వినోదములైన కథలుజెప్పుచు గ్రామీణుల చిత్రచిత్రములయిన యాచారవ్యవహారములం జూపుచుఁ బయనము చేయించుచుండెను.

కొండకోటకడఁ గావలి యున్నసైనికులు వలటవాండు మొదలగు పరిచారకులు బాలకులగు చండ శక్తివర్మలంఘనక యేదో మోసముజరిగినదని చండశాసనుఁడగు చిత్రభానుని యలుకకు భయపడి తమలో నొకఁడెద్దంబిలిచి యవ్వార్తరాజునకు విన్నవింపఁబనిచిరి.

“ఈ పాటికి దండపాణి గ్రామ దేవతకు మేళి పోతును బలి యిచ్చిన చండమున నాదారిలో ముండ్లవలె నున్న యాసింభకుల నిరువుర నఱికియుండును. బ్రతికియున్న స్వహవలెనే యాకుఱ్ఱలిరువురు నొంకొరుల కేలుపట్టి యముచియింటికిఁ జని యీ పాటికిఁ బ్రాతః కాలపులయు యుండును. ఉయ్యాలలో నిద్రపోయినట్లు నారీ పాటికి గోతిలోఁ బెన్దనిద్దరపోవుచుండును. స్వజ్ఞి రేపా మాపా యాకుభ వార్త నాకు రాకమానదు. ఇంక వారితల్లింగూడ వెగటార్చినంగాని నావ్రతము సమాప్తముగాదు.” అని చిత్రభానుఁ డొకనాఁడు తన లోఁదాను వితర్కించుకొనుచుండ సంతలో ద్వారపాలకుఁడు “దేవా! దండపాణికడనుండి మనచందుఁడు వచ్చియున్నాఁ” డని విన్నవించెను. సత్వరమ ప్రివేశపెట్టుమని యతఁడాజ్ఞ నొసంగఁ జండుఁడు ద్వారపాలక పేరిత్తుఁడై రాజదర్శనముజేసెను. చిత్రభానుఁడు వానిసేమ మడిగి దండపాణి పంపిన సందేశమేమని యడుగ నతఁడు విషయంబున నిట్లనియె.

“దేవా! దండపాణి విజ్ఞాపన మిది—స్వామీ! దేవరవారి యాజ్ఞానుసారముగ నేను సురక్షితముగా మంచుకొండకుఁ బడమటి పక్క నున్న మనకొండకోటఁ జేరి, చండశక్తిఫర్మలసాయమున నిరువుర బాలకుల నాకత్తికెఱ జేసి, లోభిధనమును నిట్లేపించినట్లు వారిం గోతిలోఁ బెట్టి పూడ్చి కృతకృత్యుఁడనై దేవరవారి యరుగ్రహము నకుం బాత్రీమునయితిని. స్వామి కార్య నిర్వహణప్రవీణుఁడ నగుటచే నేను జరితార్థుఁడనయితిని. కానిపితృవిహీనులయి యగతికుల లయిన బాలకుల నిష్కారణముగా పథించుటం జేసి నామనస్సమిక్కిలి

యభేచ్ఛంజని నిరంతరప్రయాణంబుల రాజహత్ర సమేతుడయిన శక్తివర్ధం గలిసికొని తనకును జత్రభానునకును జోగిల సుఖానణ మంతయుఁ జెప్పి వారల సంతసింపఁజేసెను. వారు లుగును క్రిమి క్రిమంబుగా నడచి కాశీలో గాఢధారదేశముల సరిహద్దుఁ జేరిరి.

ఇతఁ జిత్రీభానుఁడు ముఱునఁ దురయమునఁ దనప్రియనే వకు నొక్కనిఁ బిలిచి వానివదిలో నేరే రహస్య ముపదేశించెను. అదివిని వాఁడు తనపచిహ్నాని బోయెను. ఆసా నురకారమునఁ గొండ కోటకుడనున్న రక్షకభటులలోఁ బెన్పనచ్చి “ జూహ్ని ని, దండపాణియు, జండశక్తివర్ధుని సీస్త్రిని గి నుత్తులు ” యని చిత్రీభానునితో విన్నవించెరి. అదివిని చిత్రీభానుఁడు “ తద్వషయమై మే మర సెదము. హింకృడ గాని లియుండ నక్కఱలేదు. సర్వరియరం ” డని మాన తిచ్చి వానిని బంపెను. రాత్రీజామగుసప్పటికి నగచ్చుకొనుచు నొక నేవరంబు పొగు పరుగునవచ్చి తక్షణమే రాజహత్రము నావలొని కోరెను. ద్వార పాలకులు వానిరాక సరపాలునకెత్తగించి వాని సోఁగ్గెఁగొని యీ లెంకను లొనికంపెను. అప్పుడ వాఁడు చిత్రీభానుని సానిలబడి మొక్కి వెక్కివెక్కియేడ్వనొంభించెను. చిత్రీభానుఁడు తొలుతఁ దీనట్లభినయించి కారణమడిగెను. ఇంటిలో ననేవకులనిలచుకొనఁబడుట పుక్కిలఁజేరి యక్కజంపడి చూచుచుండెరి. అప్పుడానేవకుఁడు వానితో నిట్లు విన్నవించెను—“ స్వామీ! పమనివన్నపింతును? నిక్రిమ సేనహర్షవర్ధనులు శక్తివర్ధశోగలిసి కొండకోటయందొక బైలుతేజి సింగములవేటాడుటకై పరిసరప్రద్యము నడిగిరి. ఒక మోడుసింగము రెండుమగసింగములు నొకపొడలో నప్పడ చంపి తెచ్చిన యొక యద్దును భక్షించుచుండెను. ఆమహావీరులుమువ్వును ముక్త నారతఁడని తీ

ప్రభాణంబులు సంధించి మూడుసింగంబులపై మూడుబాణంబుల నేసిరి. ఎఱుమీడనున్న వేమో యాసింగములు ప్రళయకాలరుద్రుఁ డెట్లు మహాకోపవరశనములై తమపై బడినబాణము లెంతవేగమున బోయెనో యంతవేగమున వచ్చి మువ్వరపై బడి తక్షణమే యాము వ్వరం గడతేచ్చెను. శక్తివర్మ కేమికాని మహాప్రభో! రాజకుమారులు పోయినందుకు నేను మిక్కిలి విచారించుచున్నాను. ఇంతకు దై వసిద్ధయమిట్లున్నదీ* యనిమరల నేడ్వ జొచ్చెను.

అన్వచనంబులు కర్పూరంబులసోకుటయు “హా! కుమారులారా” యని యతఁడు మూర్ఛిల్లెను. నేవకులందఱు మిక్కిలి కలఁతనొంది హాహాకారములు చేసిరి. ఇందుమణియుఁ గర్పూరమంజరియు లోపలి నుండినచ్చి శైత్యోపచారములు చేయించి కారణ మేమని యడిగిరి. నార్తహరుఁడయిన యాకింకరుఁడే యావృత్తాంతము మరలఁజెప్పి పెద్దపెట్టున నేడ్చెను. కర్పూరమంజరి యవ్వార్త విని యతీశోకమగ్నయయ్యెను. ఇందుమణికున్నలనుండ బొటబొట బాష్పములు దొరగెను. నేవకు లందఱు “కటకటా! ఎంతకష్ట ము విలపించిరి. చిత్రభానుఁడు శైత్యోపచారములవలన నేనదేతీ “హా! కుమారులారా! మిమ్ము బాసి నేనెట్లుజీవించునురా! మీతల్లి యీవార్త విని యెంత శోకించుచున్నదోకదా? అయ్యో! మాయన్న గారివంశమైన లేకపోయినదే. ఓమాలదైవమా! నాఁడు హేమచంద్రునకట్లు దారుణమరణమువిధించితివి. గుణరత్నాకరులు—లోకైకసుందరులు—నగునాతని బిడ్డలైన నంజాచి సంతసింపకుండ వారిం గూడ నీపొట్టంబెట్టుకొంటివా? పాపాత్మురాలా! నృత్యదేవీ! నీకంటికిఁ బేలగింజయుఁబెద్దయ్యెనే? నీయూఁగలి దీర్చుకొనుట కింతకన్న నీకు మఱియొకజంతువు దొరకలేదా? ఆచక్కదనమేమి? అలావణ్యమేమి? అవినయసంపదయేమి? ఆ

[illegible][illegible]

దునుని కొండలునిరి. వేటలో సింగమువేటుతప్పించుకొని మీద బడి నవ్వుడు చిత్రభానుఁడేమిచేయఁగలఁడని కొండలు వచించిరి. తండ్రికిం గొడుగులకుఁగూడ గారణమరణమే విధి నిర్ణయించుటయూ శ్చర్యమని కొండలుభావించిరి. ఆనాఁడు చంటిబిడ్డలు, రోగులు, వృద్ధులు దక్కఁ దక్కిన పురుషులు భోజనములే చేయలేదనుట యతిశయోక్తి గాదు.

మఱియొక దునియమునఁ జిత్రభానుఁడు కొలువుకూటమున కరుగ లేదు. రాజ్యపాణి ప్రియుని నేనా సతులుచిత్రభానునినందర్పించి పరామర్శచేసి రాజమఱిలోని ప్రియ ఖిలుగూడనట్లుచేసిరి. చూడవచ్చినపారిశ్రామిక యెదుటఁ జిత్రభానుఁడు గొడ్డఱచినట్లుఱచి యేడ్చుచు బహుషభముల రాజకుమారుల గుణములఁ బ్రశంసించుచు దండమంతుల బ్రకటింపఁ జొచ్చెను. ఆనాటకమంతయు నెఱిగియు దునిధిఘాతకీకరివారిచేత దుఃఖోపశమన వాక్యములం జెప్పుచు నితహసంబులలోని గాధలుదెలుపుచు బ్రక్కనఁగూరుచుండెను. అది మొదలుకొని దుఃఖాతీతయమునఁ జిత్రభానుఁడు పదిదినములు కొలువుకూటమునఁ బోవనేలేదు. రాజ్యప్రార్థనములఁ జూడనేలేదు. రాయబారులకు దర్శనమిచ్చునేలేదు. ఆలుబిడ్డలతోనయిన మనసిచ్చిమాటాడలేదు. ఇదనటన మని కొండలు నిజమనికొండలు, పురుషులు చెప్పుకొనసాగిరి.

ఇరువదియెనిమిదవప్రకరణము.

సాంచాల దేశాధీశ్వరుఁడ గుమహేంద్రదేవుఁడు తనకూతురు మనుమలు మహోపద్రవమువ్రమున మునిగిపోవుదురని మాధవ

సేనుడు తెలిపినతోడనే వృద్ధుడయ్యుఁ గాశ్మీరముపై దండువిడియ
టకుఁ జిత్రభానుని దండించుటకు నమరనన్నాహముజేసెను. ఆలన్య
మమృతం విషమృన్నట్లు వారినన్నాహవ సిద్ధమగునప్పటికి హేమ
చంద్రునికుటుంబమునకు రావలసినకష్టములన్నియు వచ్చెను. అయి
నను వారది గుఱైఁబంగక కాశ్మీరముపై నండచూత్ర జరిగిరి.
మహేంద్రదేవుఁడు వృద్ధుఁడు. ఆశనిం గొనుట లేదు. అధికారము
వహించెననియోగు లండఱు పరిస్థరమశ్చరగిన్యులము రాజకార్య
నిర్వహణముకన్న నొండొరులయొడఁ గలతమద్వేషమునకు బ్రతి
క్రియలు చేసికొనుటలో నెక్కువ కృద్ధగలిగి చిరకాలము మస్తం
త్రములఁ బన్నుచుండిరి. ఆకారణమునఁ శాంచాలసైన్యము దున్న
లమై యుండెను. మహేంద్రదేవుఁడు కాశ్మీరమునకుఁ జొచ్చి తన
మనుమలఁ దన కప్పగింపు మనియు దేశము విడిచిపొమ్మనియుఁ బ్రతి
భానునకు సందేశమంపెను. చిత్రభానుఁ డారాయబారిని బరానించి
తగినయుత్తరము జెప్పకయే పంపెను. పాంచాలసేనాధిపతులలో గొం
దఱు లంచగొండులై చిత్రభానునకు వచ్చులైరి. పాంచాలకాశ్మీరసై
న్యములకు యుద్ధము జరిగెను. మహేంద్రదేవుఁడు యుద్ధమున
బరాజితుడై రాజధానికిఁ బాఱిపోయెను. రాజధాని గలపైనిగు
లెల్లఁ దమ కోపిసకొలుఁచి పోరాటమునల్పి మ్రుండిరి. ప్రాణశీతిగల
యోధులు చిత్రభానుని కోడి నలుదెనలకుం బరుగులెత్తి ప్రాణముల
గాచుకొనిరి. మాధవసేనుడును భగ్నమనోరథుడై పోయినమే
ళరణంబుగాఁ జేసికొనెను. పాంచాలదేశమును గొల్లవైచింపవలె నని
రుద్రభట్టునుపదేశమునఁ జిత్రభానుఁడు సంకల్పించెనుగాని హాహాసం
రంభముతో మాళవరాజుసైన్యములు దమపై వచ్చుచుండుటంజేసి
యతఁ డాసంకల్పమును వదలుకొని మకరందుని దాఁచుటకు సర్వ
సన్నాహములు సేయుచుండెను.

అంతలో మకరంచునిసేనలు పొడకట్టెను. మాళవసైనికులు మహోత్సాహముతో బోరాటంబున కేదురుచూచుచుండిరి. నగరంబునకుఁ బడచుట్టివైచున మాళవసైన్యములు విడిపెను. కాశ్మీర నగరముఁ జూచినతోడనే మకరంచునకుఁ గర్పూరమంజరి జ్వలికి వచ్చెను. తన కామెపై నెంతనొడుగ్గును నామెకుఁ దన్నపై నెంత మక్కువ యున్నను నా నామెతండ్రికి విరోధియై కాశ్మీరముపై దాడువిడియుటచే నా నామెకు నుండు గన్వీయఁడనియుఁ గన్నియయుఁ దండ్రుకిం బగతుండై నరాకొమఁనికేలు వట్టుటఁ జచ్చిగిపదనయు నిశ్చయించి తనదారవృష్టముంహించి నాచు నుండెను. మకరంచుఁడు యుద్ధనన్నద్ధుండై వచ్చియున్నవాఁడని వినినది మొదలుకొని కర్పూరమంజరి తనపై నతని కనురాగి యున్నను బగతునిబిడ్డ యగుటచే దన కేలువట్టఁడనియు, దనతండ్రితననుమాగమునకు శిక్ష్యునన్నియంతరాయములఁ గల్పించు ననియు నిశ్చయించి తనయొక యడుగుకంటె నని వాపోవజొచ్చెను.

ఉజ్జయినిలో నాడు మిక్కిలినగరం జిత్రాభానునిసం దేశమెఱిగింపఁబోయిన జయంధరుఁడు మాళవరాజవృంధా వారము క్రిందగలసి పయనముజేసినపక్షమున సురక్షితముగాఁ దనయూరు జేరవచ్చునని గాని ననునరెంచి పోయి రెండుదినములు శిబిరమును నుండియకస్మికముగా నదృశ్యుండై కాశ్మీరనగరద్వారముకిడ నిలిచి మకరంచుని రాయబారి నని చెప్పి కోటలోఁ బ్రవేశించి క్రమక్రమంబునఁ గత్యంతరంబులు గడుచి ద్వారపాలునిచేతఁ జిత్రబానునిసమీపమునకుఁ గొనిపోయెడను. చిత్రబానుఁడు వానిం జూచి “మకరంచుఁడు మా కేమిసం దేశములఁబంపినని యడిగెను.

అనవుడు జయంధరుఁ డిట్లనియె. “దేవా! ఆగ్రహింపకుండు రేని జిన్నవిన్నపము జేసెన నాచేసినయపరాధంబు క్షమింపుడు.

నేను మకరందునిరాయబారిని గాను. మీయంతఃపురపరిచారిక యునచంద్రిక నాప్రాణమిత్రము. ఈసందడిసమయమున నన్ను లోపలికి మీబంటు రాసీయరనిశంకించి మకరందునిదూత నని చెప్పితిని. చంద్రికతో నొక్కసారి మాటలాడవలయు దేవరవా రనుజ్ఞ నొనగూడురేసి యట్లుచేసి, పోయెద.” అనవుడు విస్మితుడై చిత్రభానుడు “ఏమీ! చంద్రికమిత్రమవా నీవు? సరే! అట్లయిన దానిం బిలిపించెనుండు” మని చంద్రికను రావించెను. అది వచ్చి యాతనిమొగముఁ జూచి “ఇతఁ డెవరో నే నెఱుంగ” నని చెప్పెను. “అయ్యో! నన్నెఱుంగవశే! ఇంతలోనే మఱచితివఁలే! మహాప్రభూ! దేవరవా కే నన్ను గుర్తింపలేదా? నేను మీయింటనే పెరిగితిని. మీయడుగుల నీడనే బ్రతికితిని. మీయగుహముచేతనే వర్ధిల్లితిని. అమ్మగారు నన్నెఱుంగుదురు. మీయమ్మయి నన్నెఱుంగును. దేవరవారు రాజకార్యములసాడవలోనుండి మఱచిరి.” అని జయంధరుఁడు నవ్వుచుఁ బలికెను.

ఆకథ కడుఁ జిత్రిముగా నుండుటచేఁ జిత్రభానుఁడు కర్పూరమంజరిని నిందుమణిని నచ్చటికి రావించి యప్పురుషుని గుర్తింపు మీని చెప్పెను. అమ్మా! నన్ను మీరెఱుంగరా యని జయంధరుఁడు బలుకఁ గర్పూరమంజరి తెప్పపాటువేయక చూచి ముఖవైఖరియుఁ గంతధ్వనియుఁ దనకుఁ బూర్వపరిచితములైనట్లు తోఁపఁ జప్పటులు చఱచి “నాయనా! ఈవిగ్రహము పురుషవిగ్రహము గాదు. మల్లికయే మాఱువేసము వైచికొని యిట్లువచ్చెనని నాకుఁదోచుచున్నది” యని నవ్వుచుఁ జెప్పెను. అప్పులుకులు విని చంద్రిక “ఔవంజి! ఇది నిజముగా మనమల్లికయే. ఏమే! నీసరసము చట్టుబండలుగాను” అని దగ్గఱకుఁబోయి తలపాగ నూడఁదీసెను. అప్పుడు దీపములవెలుగున దానిమొగము విస్పష్టమై కనబడెను. “అయ్యో! నిన్ను పెద్దపులి

యీశ్వరకొనిపోయి చంపెనని జంబుకుడు చెప్పె. ఎట్లు బ్రతికి వచ్చి
 తివే" యని చిత్రభానుఁ డడిగెను. "స్వామీ! మనజంబుకుడు గం
 జానుత్రాగి యామైకముతో బాడుకొని నన్ను బెట్టులి యీశ్వ
 రునిపోయినట్లు కలగని గుండవచ్చును. దానిమత్తుచేతఁ బయనము
 లో నాకు సాయముచేయుటకు మూలుగా నా కంతరాయములు గలి
 గించుటఁ జేసి వానిని నశలించుకొని నే నావలికిఁబోతిని. ఆలాహిరి
 కాడు కలయే విజనునకొని నన్ను వంచిచిపోయిననన్నుఁ గానక
 మీతో నట్లు చుననిచేసియుండవచ్చును" అని మృత్తిక మండహాస
 సంకల్పమైనవశముతో శత్రురమి డైన. అనివిని నన్ని చిత్రభానుఁ
 డు "ఓసీ! నీయాడువేనముకన్న మగవేనమే బాగున్నదే. చాలు.
 నీవుచేసినప్రజ్ఞ చాలును. నీప్రజ్ఞకు సంతసించితిమి. ఈపాటికి నీవ
 భ్యంతరమంతరమునకుఁ బో!" అనిమందలిగిపఁ జందిరిక నానిచేయి
 బట్టుకొని లోపలికిఁ దీసికొనిపోయెను. ఇందుమణియుఁ గర్పూరమంజ
 రియు లోపలికరిగిరి. పిమ్మటఁ గొంతకాలము పరస్పరవియోగదుఃఖ
 మున సంతప్తలయిననెచ్చెలులకు విసంగింభసంభాషణ మారంభమ
 య్యెను అప్పుడు చందిరిక ముందుగా నిట్లనియె. "ఓసీ! మృత్తికా!
 నీవు మృతికొందితినని మే మతిదుఃఖముపాలయితిమి. నీనిమిత్తము
 జెంగపెట్టుకొని కర్పూరమంజరి యుచివెట్టుకొన్నది. ఆయుశ్యేషముం
 డుటచే తోడనే యది కనిపెట్టి పెద్దపెట్టున మొట్టలుపెట్టితిని. నాకు
 గూర్కొని వెంటనే కంచుకులు పరువెత్తుకొనివచ్చి యీమెను రక్షిం
 చు. మెడ నీమతగిలించుకొన్నతీగత్రాడు దీయుటకయిన నాకుఁ
 చేతులురచ్చించికావు. నామొడలు వేనెఱుంగను. దైవానుగ్రహమున
 నెట్లు బ్రోవెన.

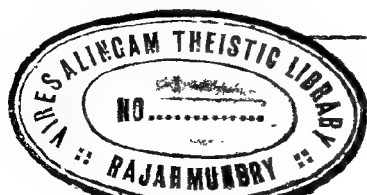
"అయ్యో! ఉచివెట్టుకొన్నదా? అయ్యో! ప్రాణనశి! ఎంత
 పరిచేసినవయ్యా! నీవు లేచుచుండల సంసారముసారము. మధ్యమలోక

ము దీవరహితము. జగము జీర్ణారణ్యము. మానవులనేత్రానిర్మాణము నిష్ఫలము. మాకుమరణమే శరణము లోకమును శోకమగ్నమునా. దనా? మన్మథుని గర్వహీనుఁ జేసెదవా? నీ కింతసాహసముగూడనా? నావంటి నెచ్చెలులు నీ కెంతతో లభింతురు. నాకొఱకై ప్రాణమును పడగునా?" యని యామెసాహసమును గర్హించి మల్లిక నీవప్రమాణ విశేషంబులఁ జెప్పి వారిన బ్రాన్ధువోవునఱకు నలరించెను. ఆమాటలు వినుచుఁ జందిక మెల్లగ నిద్రవోయెను.

అనంతరము కర్పూరమంజరి మల్లికను దనకు మిక్కిలివగ్గఱగ రమ్మని పిలిచి యిట్లనియె. — "మల్లికా! నిన్నుఁబూచి కొన్నిమాసములే యయినను జర కాలమునుండి చూడనట్లు కన్నులు వాచిపోయివే. నిన్నుఁజూడఁగా నాప్రాణము లేది యిచ్చెదది. వ్రాసయముప్పొంగినది. మనస్సు సంతోషముఁ బట్టజాలకున్నది. కన్నుల అవు తీరినది నీవొక్కతన యైనను వేయించుచుట్టములు వచ్చినట్లున్నది. ఇంతకుఁ గార్యసిద్ధియైన నా లేక నీప్రయాణమునకు దేహశ్రమము మాత్రమే ఫలమా?" అనిపలుక నేహస్నిగ్ధభాషణముల మల్లిక మరల నెచ్చెలి కిట్లనియె. "సఖీ! నీకునాయెడఁ జన్నటనుబడియు నిట్టిప్రేమయే గలదు. అట్లు నీవనుకొనుటకు నీసౌజన్యమే కారణముగాని నాయందలి గుణవిశేషము గాదు. బెంగపెట్టుకొనకు. కార్యసిద్ధి కొంతవఱ కయినది. నా ప్రయాణము వ్యర్థము కాలేదు. బహుశ్రమలుపడి నే నుజ్జయినిఁ జేరి వెనుక చెలికానితోఁగూడి నెన్నెలలో ముచ్చటలాడుచున్న మకరందుని జూడ మగవేనముతో వెళ్ళితిని. మగవేనమేల ధరింపవలెనందువో? మహాత్ముఁ డయిన మకరందుఁడు పరస్త్రితో మాటలాడెడు. జవ్వముల మొగ రుయినఁ జూడెడు. కావున నాగుణుత్సాకరుని మగవేనమునం జూచుట మంచిదని యట్లుచేసితి.

నీహృదయ మాతనియందు లగ్నమైనమాట విన్నవించితిని. అతఁడు ను నీనిమిత్తమై పరితపించు చుండెనని వేడుక చెలికొండగు చంద్రీచూడునివలనఁ దరువాత వింటిని. కాని, యతఁడు మీతండ్రిపై దాడి వెడలియున్నాఁడు. మునుపే నీతండ్రి వీనియల్లువన మొల్లకయున్నాఁడు. ఇప్పు డీతనిమీఁద మీయయ్యయలుక నూలురెట్లు హెచ్చును. కాపుర సుఖసుఖాన మీతండ్రి నిన్నీతనికియ్యడు. ఇందుకు దైవమే స్వయముగా చాత్యము వహింపవలెను గాని మనుష్యులవలనఁ గాదు. పరిమేశ్వరుఁ డఘటవఘటన సమర్థుఁడు”

అదివిని కర్పూరమంజరి “ప్రియసఖీ! నీపలుకులలోఁ గొంత యాస యున్నది. కొంతయాస లేదు. అతఁడు నాయం దనురక్తుడై యుండుటఁ జేసి యాశాబంధము తెగకయున్నది. మాయయ్యకు విరోధియగుటంజేసి వెంటనే నిరాశ యంకురించుచున్నది. ఆశానిరాశలనడుమ నామనం బూఁగాడుచున్నది. ఈకలహ మెట్లు పరిణమించునో తెలియదు. ఇందు మకరందునకు మరణమే సంభవించునని నా మనోరథము లాతనితో మంటఁగలియునుగదా. లేక పోరితంబున మాయయ్య కడతేరునేని దండ్రింజంపినవాని నెట్లు చేపట్టఁగలను? దైవ మొక్కడే యిందు సాయముజేయఁ దగినవాఁడు. నేను శారీరీవానిరతురాల సగుదునేని భగవతి కాయని నామనోరథమిడచుచు గాక!” యని తన మనోవేదన చెలిమికత్తె కెఱిగించి రేయి చాల గడచుటచే నిట్టూర్పు వినుచుచుఁ బండుకొని కన్ను మూసెను. మల్లిక మార్గాయాసముచే మిక్కిలియలసియుండుకతనఁ బడినదేపాటుగా గాఢనిద్రసుఖ మనుభవించెను.

ఇరువది తొమ్మిదవ ప్రకరణము.

ప్రభాతమయ్యెను. తీర్థయాత్రీలు సేవింపవరిగిన దండపాణి రాకపోవుటంజేసి చిత్రీభానుడు విష్ణుహృదయుండై యుండును. వజ్రీపాణి యంతకుమున్ను రెండుమూడుసారులు తనయన్నయెందుం డైనని చిత్రీభాను నడుగ నతఁడు కార్యాంతరంబుల దేశాంతరంబుల కరిగెనని యుత్తరము చెప్పినకాని యధార్థము వచింపనేలేదు. అన్న రాక దన్వయినకొలది వజ్రీపాణి కనుమానము పొచ్చెను. అతని మనంబు పరిపరివిధంబులం బోయెను. “నీమహారాజునొద్దకయినఁ జిత్రీభానుడు వానినిరాయబారిగాఁ బంప, నారాజు వానియనువు లప హరించియుండునా? మార్గమధ్యంబునఁ జోరకిరాతాది భయంబున మ్రుందియుండునా? రోగప్రీడితుండై దేహత్యాగముచేసి యుండునా? వైరాగ్యంబున సన్యసించి యుండునా?” యని వజ్రీపాణి పలు తెఱఁ గుల నూహించుచు నిదమిద్దమని నిశ్చయముచేయలేక యానాఁ డు దయమునఁ జిత్రీభానుని సంపర్శించి శివసోదరుని విషయమునఁ దన కుఁగల సందియముల నెఱిగించి నిశ్చయవార్తఁ దెలుపుమని వేఁడెను చిత్రీభానుడు వానిసంశయములఁ బాప సత్తెఱియదార్థమంతయుఁ జెప్పి యిట్లనియె. “నీయన్ననుగూర్చి నీ వెంతబెంగగొంటివో నేనును సంతబెంగఁ గొనియున్నవాఁడ. అతఁడు లేకపోవుటచే నాసేనాముఖ ము తిలకహీనమై యున్నది. నాకుడిచేయి పడిపోయినట్లున్నది. మా శివరాజుసైన్యములు పెచ్చుపెఱిగి యున్నవి. అతఁడు లేదన్నమాట వారికిఁ దెలిసికాబోలు గర్వోన్మత్తులై వారు సంచరించుచున్నారు. నీవు శుటిమొనగాఁడవు, మహాశూరుఁడవు నని నే నెఱుఁగుదును. అయినను నతనికి నీవు నీ వతనికిఁ దోడ్పడవయెడల మాశివసైన్యంబు

లేగావు—మ హేంద్రి సైన్యంబుల ముసలు దైన్యంబునొండకమానవు. నీ వొంటిగాడ పయిలివనినేను విచారించుచున్నాను. నే నొంటితెక్కతోనున్న పక్షివలెనున్నాను. నీవుమీయన్నకొఱకై బెంగబెట్టుకొనకుము. ఈయుద్ధమున నెంటనే కరటక పింగళులను గాశీ హరివ్యాకరసిరీ నారాయణాది ష్టేత్రీముల కంపి మీయన్ననిమిత్తమై వెదకింతము. చిత్రభానుఁడే మీయన్నయనుకొనుము.”

వజ్రిపాణి కాపలుకులంత దుఃఖోపశమనముఁజేయకపోయినను సంశయనివృత్తిఁ జేసినందున నాతనిమనస్సు కొంత ప్రశాంతి జెందెను. ఆమఱునాఁడు యుద్ధమునేయుట కిరువురు నిశ్చయించుకొనిరి. ఉభయ సైన్యంబుల భేరిభాంకరణంబులు దెసల మాఱుమోగెను. ఉభయ సేనలలోని బంట్లగు నుత్సాహము మిక్కుటమై యుండెను. గజ బృంహితంబులు, హయ హేషితంబులు, రథసేమిధ్వనులు, పదాతుల యుత్సాహరసభరిత వచనములు మిన్నముట్టెను. అనాటిరేయి నా ప్రక్కఁ జిత్రభానుఁడువజ్రిపాణి మొదలగువారును, నీప్రక్క మకరం దుఁడు, కంఠీరవ దేవుఁడు మున్నగువారును దమతమనెలపులు నుచితస్థానముల నిలిచి పిఱికితనము పటాపంచలై పోవునట్లు—వీరరసము మనంబుల నిండియుండునట్లు గయ్యంబులకు సైనికులంబుఁకొల్పుచుండిరి.

అంతలోఁ దెల్ల వాతెను. ఉభయలమనంబుల నెలకొన్నక్రోధాగ్నివలె భానుమండలము కానఁబడియెను. ఆక్రోధాగ్నిమంటలో యనఁ దొలినంజ కెంజారు దెసల నలముకొనెను. మంట లెగసిన తోడనే నంతరించు పొగ దంపంబున మందు క్రిమక్రియంబుగ నదృశ్యమయ్యెను. సైన్యములు మేసం బూ సి కొన్న వీర గంధముల చందంబున లేయొండలు వ్యాపింపఁ దొడఁగెను. రణదుందుభులు మొఱసి నన్న సేయ నుభయ సేనలు తలపడెను. ఏ

నంగుల నేనుంగులు దాకెను. ఆశ్వకు లాశ్వకులం దలపడిరి. పదా
శులు పదాతులం గలిసి పోరాడిరి. సాయంకాలమువఱకు గయ్యము
ఘోరముగా జరిగెను. ఒకమాటు జయము వారికిఁ జేకునట్లు మఱి
యొకసారి వీరికిఁ జేకునట్లు దోచెను.

కంతీరవదేవుడు కంతీరవంబట్లు పోరాడి యపరాహ్లాంబున
వజ్రిపాణిప్రియుక్త మయిన వాలుటమ్మున దెగఁజూర్చి నేలంగూతె. ఆతఁ
డీల్గి కొంత నేపటికిఁ జిత్రభానుండు ప్రియోగించిన కఱకుటమ్మున మక
రందునకు గాయము తగుల నత్తడు మూర్ఛిల్లె. చికిత్సకొఱకు పరి
జనులు స్కంధావారమునకు వానిం గొల్పిరి. మదపుటెనుఁగు
మీఁద మకరందుండు కనబడక పోయినతోడనే పగసైన్యంబులు మ
కరందుండు మ్రిందెకని కోలాహలముచేసి సంతోషసూచకముగా
రణదుందుభులు మోయించిరి. భక్తిసేనుఁడు తనమిత్రులకుఁ బ్ర
మాణకరమైనగానుంబు తెగితేనేమో యని శంకించి చికిత్సకులచేత
వ్రణపట్టికలు పెయించి ననుయోచితమైనయుపచారంబులు చేయిం
చుటకు వెంటనే శిబిరంబున కరిగెను.

పగసైన్యంబులకోలాహలంబులు విని మాళవసైన్యంబులు
భీతిల్లి పలాయనము నేయఁ జొచ్చెను. తెలివినచ్చినతోడనే తనగాయ
మునయిం తెక్క నేయక జొటజొటగానుకొన్నెత్తురుపోసలతో మక
రందుండు మరల నశ్వము నెక్కియెలుగెత్తి కయ్యమునకుఁ దనసై
న్యంబులఁ బురికొల్పె గాని వంచినతల యెత్తక భటాలు పోయిన
పోకం బోయిరి. విజయలక్ష్మి చిత్రభానునిం జేపట్టెను. పగసైన్యం
బులు చూశెనులండి జిమితతిమి కత్తుల పటికియు బల్లములం బొడిచి
యు, నమ్ముల నేసియు, గదలం బజిమియు నాశనము చేయఁజొచ్చెను.

మకరందుండు ధైర్యమువినునక రణముఖంబున నింప భక్తి
సేనుఁడు మఱికొందలుభటులు వాని కపాయంబు శంకించి బలిమిని

గుట్ట మెక్కించి యావలకుఁ దీసికొనిపోయిరి. గాయములకుఁ జికిత్స చేయఁబడలేదు. నెత్తురోడికకగట్టి పాటుచుండెను. దాహముచేనాల్గు యిగుర్చుకొనిపోవుచున్నను వెనుక పగవారు తఱుముచున్నకతమున మంచీర్థము త్రాగుటకయిన నవకాశము లేకపోయెను. నెత్తురు మిక్కిలి మేననుండి పోవుటచేసతఁడు దుర్బలుడై సోలిపోవఁ జొచ్చె. భద్రసేనుఁ డాతనిగుట్టముమీఁదనే యెక్కి వానిం దనఱొమ్మునకుం జేరవైచుకొని పట్టుకొనియుండెను. అశ్వము సుశిక్షితమైన దగుటచే యజమానునవస్థ నెఱిగి మిక్కిలివేగమునఁ బరుగెత్తఁజొచ్చెను. శిలిరము విడిచి కొంతదూరము వారు పరుగెత్తి యొకచిన్నపల్లియం జేరిరి. అప్పటికి సాయంకాల మగుటచే శత్రువులకు పీరిజాడ తెలియలేదు. కావున వారు మిక్కిలి వేగమున ముందుకుసాగి పోయిరి. భద్రసేనుఁడు మకరందుని మెల్లగాఁదోడ్కొనిపోయి ప్రాణచికిత్సకుఁ డాగ్రామమున నున్నాఁడాయని యడిగి తెలిసికొని గ్రామిణు లొక మంగలివానిం జూప వానిచే నారేయి యారాగ్రామమునకుఁ దగు చికిత్సలు చేయించెను.

మకరందునకుఁ దీవ్రమైనజ్వరము వచ్చెను. కలఁతనిద్దరయే గాని గాఢమగునిద్దర పట్టలేదు. నాలుగైదుసారులు దాహము త్రాగెను. పెక్కుసారులు పలువరించెను. అం దొకసారి “కర్పూరమంజరి! ఎంతకాలమునకుఁ ? కఁబడితివి!” అని నిదురలోనే మందహాసపురస్కరముగాఁ బలికెను. వెంటవచ్చిననలుగురు సేవకులు మార్గమధ్యమున శత్రుబాణప్రహారముల నీలుటచే వాని కంగరక్ష సేయవలసినవాఁడు భద్రసేనుఁ డొక్కఁడే యయ్యెను.

ఎంతదూరము పోయినను మకరందునిజాడలు. పొడకట్టమి మకరందుం బట్టుకొనుటకై వెడలినచిన్నబలఁగము వెనుకకుఁదిరిగి వచ్చి పరిసరంబున నున్నపల్లియల శోధింపఁదొడఁగెను. గాయము

తనిని నమూండవనాడు మంగలి కట్టుబెట్టి పుండు చూచుదలపట్టినదని యుఁ బ్రాణాపాయములేనియుఁ జెప్పెను. అది విని మకరందా డిట్లనియె “భద్ర! నేనుఁడూ సంగరంబున గాయముగలిగి నేను మూర్ఖులైనప్పుడు నన్నక్కడ నుండనీయక నీవు నన్ను కిబిరమునకఁగొనిపోయి మిక్కిలి తప్పుచేసితివి. మనసేలు పూయము లుచున్నప్పుడు గాయము లెక్కనే మక యశ్వాహుఁడునై నేను మంగలి సమర రంగమునకు వచ్చినప్పుడును నీవు నన్ను కడ నిలువనీయక పగతొలు పట్టుకొందురని భయపడి యిటు తీసికొనివచ్చితివి. నీ కిటు చేయుచు పక్షమున నే నీపాటికి మృత్యునొంది మీస్వర్గమున బ్రాతకాపునై యుండునుగదా! నా కట్టిగొరవదలఁ గలుగనీ మకపోతివి. నా ప్రాణ రక్షణమే చూచుకొంటివి గాని దీనికన్న వేరుచుడుగదా! అదిక మొర నాప్రతిహరక్షణము జూడవయితిని. నీకు ద్వేషము మంగలి ముఠను నీకార్యము శ్లాఘాపాత్రము గాదు. రణములుంబుల ట్టియఁగు మడమ తిరుగక వెనుకంజ యిడక పాతఁడై బోరవలయు, లేదా తనకై ప్రాణంబుల సర్పించి వీరయోధ సహస్రమధ్యమునఁ గానుం బడి ప్రాణములు విడిచి కదనరంగ మునకరింపవలయు. అట్టి ప్రశ్నలని మననే తల్లి వీరమాత యగును. అట్టిచుగనివలనఁ భార్య నిండ్ల యగును. నామరణముకన్న మకరందాను మంగలియై పోలిపోయి నీచి పాతనని లోకులు చెప్పుకొందులేమో యదనడికి నే నెంతయు భయపడుచున్నాఁడ. ప్రాణాపాయము లేని చింతనకుఁడు చెప్పిం దును నాకు సంతసము లేదు.”

అనవుడు భద్ర! నేనుఁడు “మిత్రుఁడా! “జీవ సృష్టాదౌ పశ్యతే” యనునార్యోక్తి వివేచి బ్రతికియుండిన నెన్నో శుభములు గాన వచ్చు. ఎందఱోపగతులు గెలుచవచ్చు. ఎన్నో విజయములు జడయ వచ్చు. ఎంతోయశోధనయు నార్జింపవచ్చు. ఊరక మృత్యునొందినచు

ప్రయోజనము? “శరీర మాద్యం ఖలు ధర్మసాధనమృషమాట వికవే; నిన్నే తీగినవా రెవ్వరు నిన్ను బిటికివంకయని యధిక్షేపిం పరు. సమరములో నీవు మహాద్భుతముగఁ బనిసేనులేదే? అదిగాక సమరమును నీయంతట నీవు విడిచి గాలేదు. నీవు సామ్యసిల్లినప్పుడు దుర్బలుడవై నప్పుడు నిన్ను బలిమిం దోడ్కొనివచ్చితివి. గాయ ము మానినవెనుక కాయము దృఢమయినవెనుక నీవు మరలఁ బగ తుఱపైఁజని గెలువవచ్చు.” అనియక్కుమారుని సమాశ్వాసించెను.

మకరందునినిమిత్త మన్వేషించుచున్న సైనికులనాయకుఁడు ప్రసేనుఁడు వాఁతీయుదయఘననె యాపల్లియఁ జొచ్చి గ్రామాధికారులం బిలిపించి మకరందునిజాడలు తెలియునా యని యడిగెను. నిజముగా వారతనిని జూడకపోవుటచే దా మేమియు నెఱుంగనట్లు జెప్పిరి. అతఁ డది నమ్మక ప్రతీయిల్లు శోధింపునుని సైనికుల కాన తీచ్చెను. ఇచ్చినదే చాలునని దుండగులయిన యాసెనికులు వంట యిండ్లనక పడక గద్దలనక యటకలనక దొడ్లనక తోటలనక యెల్లతావుల వెడకి యంగనల నవహానించి తమకుఁ గావలసినపదార్థములఁ నెల్లఁ జెప్పియుఁ జెప్పకయుఁ దీసికొని పోయిరి.

అట్లు జెవకుచు నిల్లిలుఁ దిరుగుచుండ నొకమంగలియింటిలోఁ గంబళిపఱచిననులక మంచముపైఁ బండుకొన్న యొకపురుషుఁడు, వాని ప్రక్కం దాటి మూకులచాపపైఁ గూర్చున్న యొక్క పురుషుఁడు సైనికుల కగపఁడు. ఆమంగలిగిడిసెలో వారి దీపములయట్లు వెలుగుచుండ్లిరి. ఇద్దఱు సుందరపురుషులే. ఇద్దఱు విశాలస్త్రేతులే. ఇద్దఱు మనోహరవృద్ధులులే. ఇద్దఱు నాజానబాహులే. ఇద్దఱు స్ఫురద్రూపులే. అగుటచే నా శవరాజువంశమును వారిలో కొకఁడై యుండునని ప్రసేనుఁ డూహించి మంచముపైఁ బండుకొన్న పురుషునిం బూచి నీప్రేమని యడిగెను. “నాపేరు మకరందుఁ”డని యగఁడుతరముచెప్పెను.

వెంటనే భద్రసేనుడు లేచి “అయ్యా! మకరందు డతడు గాడు. నా పేరు మకరందుడు” అని పలికెను. “నిజము చెప్పుడు ఇం దెవ్వరు మకరందుడు?” అని మరల నతఁ డడిగెను. “నేనే మకరందుడు. నేనే సుదర్శననందనుడు.” నని మకరందుడు వెండియు సుత్తరమిచ్చెను. “అతడు కాడు. నేనే మాళవరాజనందనుడు” నని భద్రసేనుడు బదులు చెప్పెను. “మిత్రుడా! అబద్ధమాడకుము” అని మకరందుడు “మిత్రుడా! అసత్యము పలుకకుము” అని భద్ర సేనుడును నొండొరులం గర్హించుకొనుచు మాటలాడిరి. “అతడు మామంత్రికుమారుఁ డైనభద్రసేనుడు. నేను మకరందుడు” నని మరల నాతఁడు బలికెను. “అయ్యా! అతడు నామిత్రుడు భద్ర సేనుడు. నేనే మకరందుడు” నని వెండియు భద్రసేనుడు వక్కాణించెను.

పారిసంభాషణము ప్రసేనకును, సైనికులకును, జిత్సకు డగుమంగలికిని, సచ్చట గుమిగూడిన గ్రామిణులకును మహాశ్చర్య ముఁ గలిగించెను. అత్తఁజీ బ్రసేనుఁ డిట్లనియె “అహా! మీచరిత్ర ము మిక్కిలి చిత్రముగానున్నది. ఎవ్వఁడు రాజనందనుఁడో యెవఁడు వానిమిత్రుఁడో తెలియుట లేదు. మీరు మాకు శత్రువులయినను మీయుదారభావమును మేము బ్రశంసించక తప్పదు. ఇందు మంత్రి నందనుడు తనస్వామికుమారునిప్రాణమును గాచి తనప్రాణము పగటి కప్పగింపఁ దలంచుచున్నాడు. ఓహో! అతనిచరిత్రము మిక్కిలి శ్లాఘ్యము. రాజనందనుడు తనమేను దాచుకొనక తన కొఱకై నిష్కారణముగాఁ దనమిత్రుఁ డేని పోవలెనని యథార్థము చెప్పుచున్నాడు. మంత్రినందనుడు బొంకుట పరోపకారార్థము. రాజనందనుడు సత్యముపలుకుట పరోపకారార్థము. వీరిం గన్నతల్లి దండ్రులు ధన్యులు వీరిజన్మలు చరితార్థములు. అయినను మాకుఁ

బగతులుగుటచే వీరినిరువుర నేచిష్టాదు బంధించి మారాజుకడకుఁగొని పోక తప్పదు. ఓహో! యాత్రధర్మము నిష్కరుణముగదా! నే నన్యథా వర్తింతునని నాచేతులతో నాకంఠముఁ గోసికొన్నవాడనగుదును. ఆయ్యా! మీరిరువురు లెండు. నొవెంట రండు”

అప్పుడు భద్రసేనుడు ప్రసేనునిం జూచి “అయ్యా! మీరు నూలుగురున్నారు. మేమిద్దఱమున్నాము. నీవామూకకు మొనగాడవు. ఏవొక్కడవాయుధముబాని మాతోఁబోరి మమ్ముగెలిచి యట మీఁద మమ్ము బంధించి తీసికొనిపో మ్మ. లేదా మమ్ము జంపుము అంటియ కాని క్షత్రియవంశమునం బుట్టి మీవెంట బందెలదొడ్డికఁ బోవునపులవలె మిన్నక నెత్తుమె?” యని వీరరస ముట్టిపడునట్లు ప్రశ్నుత్తర మిచ్చెను. నావుడు ప్రసేనుడు “నీమిత్రుని రమ్మను నీవు కాదు. అని వచియింప మకరందుడు చివాలున మంచమునుండి లేచి నద్దు! నద్దు! నీగాయము ప్రమాదకర మగునని వెనుక భద్రసేనుడు వాదించి వారించుచున్నను వినక ప్రక్కనున్న ఖడ్గము దీసికొని “వీరుడా! నిమూటయే చెల్లుగాక!” యని ప్రసేనునియెట్టయెదుట నిలిచెను.

భద్రసేనుడు వానిని వారింప బహువిధప్రయత్నములఁ జేసెఁగాని గాయపడినవానిని సులభముగా గెలుపవచ్చు నని నీచమతి పోక భద్రసేనుడు వానినే గోరుకొనుటచేతను మకరందుడు లేనియు త్రొక్కి నులు దెచ్చుకొన సమరసన్నద్ధుఁ డగుటచేతను, భద్రసేనుడు చెనుట తన కిం లిప్పించి చూడవలసి వచ్చెను. అప్పుడు ప్రసేనుని మకరందునకు యంకిత మగు ఖడ్గయుద్ధము జరిగెను.

ఖడ్గములపరస్పరసంఘట్టనమువలన జరిగినవిస్ఫులింగములు ప్రసేనునకు కంఠదులనేత్రోగోళములనుండి వెలువడుకొద్దాగ్నివిస్ఫులింగములతో పియ్యమొందెను. భద్రసేనుడు భీషణభాషణంబులతో

మాశవరాజనందనుని బలుసారు లభిక్షేపించెనుగాని యతడు వాటికి
దన కఠికకత్తిప్తోటులచేతనేగాని మాటలచేతఁ బ్రత్యుత్తరమియ్యలేదు.
ప్రేక్షకులు మహాశ్చగ్యముతో నాన్వంద్యయుద్ధముఁదిలకింపఁ జొచ్చిరి.
వెనుకటిగాయముచేత రక్తక్షయముజెందిన తనచెలికాని కేసమయ
మన నెట్టియపాయము సంభవించునోయని భద్రసేనునిగుండె కడు
భయంబునం గొట్టుకొనుచుండెను. ఎట్లకేలకు మాతనముగాఁ గయ్య
మునకుఁ దలపడినప్రసేనునికన్న మహాయుద్ధపరిశ్రాంతుడై గాయ
మునఁ జిక్కి సుక్కిమున్ను మకరందుడే మిన్నయని యెల్లవారికిం
దోచెను.

ప్రసేనుడు పరిశ్రాంతుఁ డయ్యెను. మకరందునిఖడ్గప్రహార
మున నాతడు చేయి తెగి నేలం బడెను. మకరందుడును మేన ము
చ్చైమటలుగ్రమ్మ సత్రిశ్రాంతుడై నేలఁ జదికిలంబడెను. అప్పుడు
ప్రసేనునిబంతులు తమనాయకుఁడు నేలంకూలుట జూచి సైపక
హుమ్మని యుంకించి మకరందునిమీఁదికి దుమికిరి. తోడనే భద్ర
సేనుడు యొలలోనుండి తుకరవారి మూడఁబైకికి యమ్ముకపైఁ
బడి ముందుకువచ్చిన గోవురుబంట్లకు సతికితక్కినవారిపయిబడెను.
వెంటనే వారు వానియె కుట నిలువలేక గాలికెగిరిపోవు దూదిపింజల
చండంబున నలుదెసలకుఁ బరువెత్తిరి.

కూపరు మకరందునియొక్కయు, భద్రసేనునియొక్కయు
సౌజన్యంబును, సౌహార్దంబును, విక్రమంబును వేయినోళ్ళం గొని
యాడిరి. అప్పుడు భద్రసేనుడు తా మచ్చోటనుండుట క్షేమంబుగా
దని మిత్రునకుఁ దెలిపి ముందుగా సయ్యారు విడిచి పరిసరంబున
నున్న యడవికింజని యటమీఁదఁ దమకర్తవ్యమును విచారింపఁ
జొచ్చిరి.

అనిచి నాదేవి కన్నక గాఢనిద్రలో నున్నప్పుడు కావలివాండ్ర కుం దెలిచుకొంత శిరోజునానబు విడిచి సశిరేయి యెందేనిం జనియె నని నెప్పుబడియెగగా. అప్పుడు మెన్నడు విడిచి యెఱుంగని యాసుకునూరి, యూహ్యులసత్యయైత యాసుహారాజ్ఞ, మేడనెక్కిన నలసిపోవు నా మెఱుఁతగున్న, పులుగులయెలుంగుల విని కలంగు నయ్యాదిగ ర్భేశ్వరి, మహాబలుల నొడయచక గొండయనకమెట్ట యనక పల్లముక పెరుగినిచ్చిచూడక చూపారంబు నర్జించి యేమృగం బులైన నమమూరినిద్రపొనుటకు, తన్నుమింగినబాగుండునని యేపాసుమింగ గజుచినమేని యేసెలయేటినిటిలో నయినగొట్టు కొని పోయిన యుక్తచురుగు నడచిపోవక జొచ్చెను. ముండ్లుగుచ్చ కొనుటచే నామెపాదములు పుండ్లయ్యెను. పొదలకుం దొలగకవానిం దాకిపోవుటచే మేని గీచి కొనిపోయినెత్తురులోడుచుండెను. ఎండలో నడుచుటచే నడుగులు పొడపొడబొక్కెను. శిరోజములు మొగమున వీపున జెల్లాచెదరై పడియుండెను.

మూడవనాడు మధ్యాహ్నము రెండుజాములవేళ నామెదు ర్భరముగానున్న తనజీవితమును దుదముట్టింపవలె నని సంకల్పించి యొక యేటియొద్ద జేరి వస్త్రము విగించి కట్టుకొని సూర్యునికి నమ స్కారములు చేసి యెత్తుగానన్నచోటు జూచుకొని యటనుండి గుభా లున నయ్యేటినిట దుమికెను. దుమికె రెండుముస్కలు వైచెను. రెం డవముస్కలైచి తలుసప్పటికి నామెశిరస్సు కాషాయాంబరధారియ గు నొక బిత్తువు చేలింబట్టి శిరోజములు గ్రహించి యవ్వల కీడ్చెను. కడుపుసిండ్ నీరుండుటచే నామెకు నరిగా స్మారకములేదు, అభిక్షువు

తనశిష్యుని సాయమున నామె నొకచెట్టుకిందఁ బడవయిచి నమ యోచితోపచారములఁ జేసి నీకు గ్రాహ్యుఁడవు. అంతట నామెకుఁ జెలివి వచ్చెను. పిమ్మట నాబిడ్డను వామెన జూచి యట్టిశూన్యహత్య కుఁ గారణ మేమని యడిగి యామె పూర్వపుత్తాంతమునుగూర్చి వి శ్లేషించెను. అమె కొంతసేపి పాత్రుత్తయి జెల్పిట కష్టపడని మా నముద్రవహించి యగ్గుగుళిష్యులు పరిశ్రమనియెను. ముట్ట మాటి మాటికి గుచ్చుటచే నహింసక యెట్లకేర ట్టయె.

“అయ్యా! మీరునాకు బరహాసునిని గాని నిత్రులుగారు. నామనంబు నతిదాహముగా నాధి పుచ్చును నుద్వాహేదవగుండి నేను విముక్తికొందుటకు పాదన మేర్పఱచునాన నీ సాగనీయక నాకు మీరు నుచుపకారముఁ జేసిరినీ మోక్షదానలనఁ గానమేకాని పుణ్యములేదు. పునఃశోక క్షణవర్తమానము నాకుఁ జూచి యానందీజల ములు సుఖప్రదాయకము లగును. నీ కింక దమున నన్నందుఁ బోవనిండు. ఈప్రాణము మిఁక నా నాశతేస. కర్మముల దున్న విషము గ్రక్కువఱకు నకుఁడు నాకుఁడు తెచ్చి కే సీప్రాణములుబోఁ గొట్టుకొనునటకు నతిభావనకుఁదగ్గఁది. ప్రాణాత్మాగి మే నాకు సు ఖము. శరీరవిసర్జనమే నామనోవేదమున నానందము. నాపున నాయం దనుగ్రహముంచి నచ్చుఁ జాలనును!”

అని వేడుకొన నాభిక్షువు కృపించి “అల్లీ! మేము భిక్షు వులము. బౌద్ధులము. జీవహించును బ్రాజ్ఞులులము. మూచి చూచి నిన్నుఁ జావనిత్తుమే! నీకు మరణమే నిధింప బడినయెడల మాకలఁ బడకపోయియుండువు. మేము తక్షశిష్యుల బోవు న్నాము. అక్క డ వేరవేలు యోగిను లున్నారు. ని స్సంకేషములము గొంపోదు ము. మావెంట రిమ్మ! భగవానుడయిన శాక్యసింహుని ధర్మంబు లు పసి నీ కీప్రమయినపక్షమున వాని ననుసరించి దుఃఖనాగరము నీ

దఁగలవు. నీ నైఖరిఁ జూడ మహారాజాంతఃపురవాసినివలెఁ గానఁ
బడుచున్నావు. నీకిష్టముగునేని నీచరిత్రము మాకుఁ జెప్పుము.” అని
పలికిరి. అప్పు డామె తనవృత్తాంత మంతయు వారి కెఱిగింప వాగు
కాశ్మీరమహారాజపత్నియుఁ బాంచాలరాజవంశనియు, నై నయాజేవి
కిఁ బ్రాపించిన దురవస్థకునెంతేదిదురస్థిల్లి యతిగౌరవంబునఁగడునాద
రంబున నింతంతయనరాని వినయంబున, నామె కడచారాజులు సల్పి
నెమ్మనంబుల ధైర్యము పురికొల్పి యాత్మహత్య మహాపాతిక మని
దానిపై రోత బుట్టించి తక్షిణిలం శేర్పిరి. అక్కడ నుచనిపడఁగిహస్య
పరిజ్ఞాతలై వైదిక మతావలంబకు లైననన్యామూలక, శాస్త్రాధ్యయన
ములనిమిత్తమైవచ్చి విద్యలం గఱుచుచున్న బ్రహ్మచారులను, కమ్మ
పదము, తిరిపిటకము, హీనాయనము, చుహాయనము మొదలగు జా
ద్ధగ్రంథపరనంబులచే ధన్యలై, విశాలము లగువిహారములందు విడిసి
యున్న జాద్ధ భిక్షువులను, బగమనిష్ఠాగరిష్టలై బ్రహ్మచర్యవ్రత దీక్షా
పరతంత్రలై యగ్ని శిఖల వలెఁ బవిత్రమైన భిక్షుజీవనమును, జూచి
సంతసించి యాభిక్షుజీవమూహమునఁగలసి కాలక్షేపముఁ జేయఁ
జొచ్చెను.

అట్లు శక్తివర్మ సింగపుండ్రుడనులవంటి హొయగుఁడు దీసికొ
ని కాశ్మీరగాంధారదేశముల సరిహద్దులం జేరుచున్నటికిఁ జండును
నిరంతరము లయినప్రయాణంబులం జేసి వారిం గలిసికొనెను. గాం
ధారదేశపు సరిహద్దులం బాలించు పీఠ సేనుఁడు లోకోత్తరలావణ్య
విశేషంబులు గలరాజామహలు నెమ్మొగములు జూచి వాగు సామా
న్యము గా రని గ్రహించి వారిని రావించి వారిచరిత్రములడిగి శక్తి
వర్మ ముఖమున సంతయుఁ డెలిసి జాలినొంది యతిన్నేహంబున వా
రిం గారవించిరాజకుమారులకుం దగినయూడిగంబులఁజేయించి యంద
లను లెక్కించి చండునకు శక్తివర్మకు సత్వముల నిచ్చి యిట్లనియె-

“నూ మహారాజగారు భాగ్యవర్ధనుడు సత్పురుషుడు. మీచరిత్రము విన్న జాలియొంది మీగు సాయముజేయును. ఆయనకుం గొడుగులులేవు. సాదామిది యనుకూలుగుగలగు. పదునాలుగేండ్ల పాయము గలది. మిక్కిలి చక్కలిది. తగినవసుని గంపొందింపలేక యాయన మేఘమీతీరవిచారము నొందుచున్నాడు. అందుచేనాయనకు మీరాక పరమసంతోషజనకమై యుండును. కావున లింగనామానంబులెక్కి యచ్చోటికిం జనుడు. నేను మీరాకవాకిలండుగాఁ దెలియఁ బఱచెన.”

అనవుడు శక్తివర్మ మహాప్రసాద మని వానిచున్నన సంగీకరించి కృతజ్ఞుడై దెలిపి భాగములం నొక్కొలి గాంధారముగఁ జనియెను. గాంధారనామకుఁ డనుభాగ్యవర్ధనుడు మీసె యెబ్బలు చూచుకొని సంతసించి రాజకుమారులకు నెరుగుకోరుకృత్యములొనిరమ్మని తనయమాత్యుని సంపి నాగు తన యంతియని కోరెడిచి నపిదప వారిని కౌగలించుకొని యెరియు సమ్మరించి సంపదికూ నెతో రాకొమరులకుఁ దీయఁజేరించి సుమాత్యునిస్త్రీలం కారముల నాభరణంబుల సచ్చి యభ్యంతరమందిరమున విడిచియజేసెను. చండశక్తివర్మలకును దగిన గౌరవంబు సలిపెను. ఆరేయి కుమారులనూ న శక్తివర్మలకు మంచుపలకడ కున్నకొంఠవోటలో జూగినవారు ణవృత్తాంత మంతయు విని భాగ్యవర్ధనుడు వానిమంత్రులు మహాదుఃఖపరవశులై దాని నాపుకొనలేక బాలకులకున్కి చిత్రిబాగుని దౌర్జన్యమును వేయిలెఱుగుల గర్హించి యక్కిరాజునకు భగవంతుడు తగినదండనము చేయఁజే యని యొక్కపట్టుల బలికిరి. బాలకులం జూచినదిమొకలుకొని భాగ్యవర్ధనుడు వారియెడ నత్యంతస్నేహంబు గలిగి నిక్రమనేరువకుఁ దనగా రాజుకూలునకు సాదామిది నిచ్చి పెండ్లిచేయవలె ననియుఁ దనతమ్మునకూలం రయిన చిత్రరేఖ

ను హర్షవర్ధనున కిచ్చి వివాహము సేయవలె ననియు నిశ్చయించి జ్యేష్ఠుని గాశ్మీరిసింహాననమునఁ గూర్చుండఁ బెట్టవలయు నని సంకల్పించెను. తనమనోనిశ్చయమును మంత్రిలకు నేనాపతులకు రహస్యముఁ జెప్పి దండయాత్రా సన్నాహమును జేయింపుమని యానతిచ్చెను. ఆరతిద్బులయే తడవుగా రాజకార్యపరతంత్రులగువంత్తులు గజరథశురగ పదాతిసైన్యంబుల నాయత్తము సేయఁ జొచ్చిరి.

అంధారరాజాంతఃపురమున రాజకుమారులునకల సౌఖ్యముల ననుభవింపచున్నను నల్లిజాడ తమకుఁ దమజాడ తల్లికిఁ దెలియకపోవుటచే నెల్ల చుపును మాత్రువియోగదుఃఖమున సుగ్రుచ్చుచుండిరి. ఆ మెజాడల నరముట్లకై నిపులుగు వేళులవాడంబులమని భాగ్యవర్ధనుని బ్రార్థించిరి. ఆతఁడు వారియభీష్టప్రకారము జేసెను.

మాధవసేనుఁడు, మహేంద్రదేవునిబంధులు పరాజయము నొందినతోడనే తాను పరాజిత్తుడై మహేంద్రదేవునితోడఁ బాంచాలపురమునకరిగి యపజయమువలన నిర్వృణ్ణుడై యున్న యాముదుసలితేనికి ధైర్యము గొలిపి యుత్సాహము పుట్టునట్లు పూర్వరాజులచరిత్రంబులు పురాణకాథలు జెప్పి జయము తప్పక సేకూరునని నమ్మికపట్టఁబలికెను. అతఁడును మాధవసేనుని దనకు హితోపదేశకునిగా నేర్పఱచుకొని రాజభక్తిహృదయమున నియోగులందఱులఁగించి స్వామిభక్తి యుక్తుల సధికారములందు నియోగించి మరల సమరసన్నాహము జేయింపఁజొచ్చెను. ఈసారి యుద్ధములో జయముయిన సేకురవలయు లేదా, తనప్రాణములయినసమరరంగమున కర్పింపవలె ననియు మాధవసేనుఁడునిశ్చయించుకొని యతఁడు దృఢప్రయత్నము జేయఁజొచ్చెను.

అట్లు కన్న సేనుఁడు మాళవగాజుసైన్యము లోడిపోయి నానాముఖింబులకుం బరుగులెత్తుటఁజూచి మరల, సేనంగూడఁగట్టుటకుబహు

ప్రాయత్నములఁ గావించెను. ఆతని ప్రాయత్నము లరణ్యరోదనము లయ్యెను. ఆతని మనస్సు పరాజయమువలన జనించిన పరాభవమున ను దనకొడుకు రాజకొడుకుం గానఁ బడమిఁ బొడమిన విషాదమువల్లను మిక్కిలి దుఃఖినిలయమై యుండెను. “సన్నుతమైన నాసామర్థ్యమందు విశ్వాసము గలిగి తనకొడుకున కేయపాయము రాకుండ నేను జేయఁగల నని మనోనిశ్చయముగలిగి సేనల నావశముజేసి పంపినందుకు నేనింతచేసితిని. పోనీ! జయాపజయములు దైవికములు. వాటికేమి మఱియొకసారి గెలువవచ్చు సనుకొండము. అతఁడు తనకు మారుని నా కప్పగించె. చంద్రప్రభాదేవి పంచప్రాణము లాతని మీఁదనే పెట్టుకొనియుండు. అతిలిదంశులు నాకొడు కేదనియడిగిన నేమిచెప్పదును? ఇంక మాభద్రసేనునిమాట నే నేమియిఁకొందును? పరమమిత్రు లయినయక్కుచూరు లిరువురు సమరమున మడసియుండురా? పగతుఱచేఁ జిక్కియుండురా? ఏమిగతి! ఏమియిం నేమి. నేను మాశవంబున కరిగి సుదర్శనుని గాంచి దండ హిత్రా విషయము లాతనికిఁ జెప్పి సమాశ్వాసించి మరల యుద్ధసన్నాహము జేయించెదను. ఈపరాభవనిగము విజయంబును నొషధంబునం గాని నుండును.” అని రత్న సేనుఁడు తనలో విత్తిరించి యోడ సడినము 9 వాని లినప్పుడు దానిచెక్క నొక కానిం బట్టుకొని నానర మీ ట్రాణములు దక్కించుకొను బాటసారివోలే నాతఁడు హాశేషములు గూర్చుకొని యుజ్జయినీనగరసమీపమునకుం బోయెను. అట్టికి మాశవదేశస్థితి యెట్లుండవలెనో యట్లుండెను.

మగటిమి నెఱవఁగల సైనికు లందఱుఁ డాశ్రీదేశముననుండు విడియటకుఁ బోయినందున విదర్భ రాజసైన్యంబులు గట్టిగొల్లెములు లేని తలుపులు గలయుంట దొంగలు సులభముగఁ జొచ్చిసట్లులా హఠశూన్యమై కృశించియున్న వానిమేన రోగములు దూఱిసట్లు

మాశనమునొచ్చి నమనామానమున నిలిచియున్న యల్పసైన్యముల నోడించి రాజధాని కాశీమిందుగొని సుదర్శనని బాటదోలి కోటలో విడిచెను.

సుకర్మనాథు నకశీశ్రీముగ నపరివారముగ ఘూర్జరదేశముఁ జొచ్చి మా రాజు తంతుఁ బూర్వమిమ్ముఁ డగుటచే నాని కతిథియై వా నిసాయముఁ గురిల మాశనరాజ్యముపై దండు విడియవలయునని ప్రయత్నము నేయుచుండెను.

రత్నసేనుఁ జాన్పత్నాంశ పంతుయు విని విధి కాశ్మీరరాజ కుల్యుబమునకే రాజ మానెనరాజకుటుంబమునకుఁగూడ విముఖుడై యుండుటఁ దోచికొని రాజధానికిం బోవక తనవెంటనున్న యల్ప పరివారముతో ఘూర్జరదేశమునకుఁ జని యారాజున కాశీయైదై దీనుడై మున్న సుకర్మనిం గాంచి దండమాత్రా పర్యవసానముఁ జెప్పి మకర్మర భద్రసేనులకాడలు తెలియజేయని విన్నవించెను. పుత్రవియోగము రాజ్యభ్రంశముకన్న నానగపాలున కధికంఠా పముఁ గలిగించెను. ఎల్లదేశములయందు నానికాడలు భద్రసేనుని వార్తలు దెలిసికొనికై సమర్థుని మనుష్యుని బంపుమని యతఁ డాంపచ్చెను. నీవ్కాశీయోగముచే గుండుమిన్నను రత్నసేనుఁడు మాశివిరాజ్యమునకుఁ బంపిండు సుకర్మనిని మరల బ్రతిష్ఠించుటయే ప్రధానకీర్తివ్యముఁ గడకొని ఘూర్జరనియకుని యనుగ్రహము నకుఁ బోగిమై సేయు ప్రోగుజేయుటలోను దదితరనన్నాహము జేయుటలోను శిశ్రిమైచ్చుట జేయుచుండెను.

మరిచిం దండు సమయముఁ బరాజితుడై గాయపడినాడని కర్ణాకరిగి నీ కీర్తనామంజరి ముసలేని విమానమునొంది నిద్రాహారములు నిర్లబ్ధి మాతల నిరుత్తిము పెరితిపింపజొచ్చెను. ప్రసేనుఁడు కడతెంచుటచే నభయభ్రాంతిలై వాటివచ్చిన వారశేషునికులు

చిత్రభానున కావృత్తాంత మెఱిగించుచుండఁ జూతుననుండి విని మల్లిక పరుగుపరుగునఁ గల్పూరమంజరికడకుఁ బోయి “సఖీ! నీఁడ బ్రിയమెఱిగించెడ. ప్రియమెఱిగించెడ” ననియెను. “ఓసీ! మరణమునకు సిద్ధముగా నున్నదానికే బ్రിയమేమున్నదే!” యని యామె విసుగుతోఁ బలికెను. “సఖీ! అమంగళము నోట రానియు, మరణం దుడు సుఖముగా నున్నాఁడు. గాయము కురచినది. అది కుదురుటయేగాదు. మననేరాధిపతులలో నొకఁడైన ప్రసేనుని స్వంశ్యయుద్ధమునఁ దాఁకి నాల్గునంతటిబలమునాడ నతనికిఁ గలిగినదట. శౌర్యరాశియైన ప్రసేనుఁడు చచ్చినందుకు మీతండ్రిగారు చింతిల్లుచున్నారు.” అని మల్లిక విన్నవించెను.

అప్పలుకులు కర్మరంధ్రములఁ జొచ్చినతోడనే పండుకొని యున్న కల్పూరమంజరి దిగ్గుసలేచి పొన్నుపై నూర్చుండి “మల్లిక! ఏమేమి? ఆయన సుఖముగా నున్నాఁడా? నిజముగా నాకుఁ బ్రിയమెఱిగించితివే. ఇదిగో! ఈ యుగ్గరిము నీవు పాఠశోషికముగా గ్రహింపుము. నా కాయనపాణిగ్రహణభాగ్యము లభించినను లభించకపోయినను జీవించి యున్నవాఁడనియు, సుఖముగా నున్నవాఁడనియు వింటి నదియే చాలు!” ననిసలికె కొంతయురటఁ గలిగి వెండియు నెన్నఁడైన నాతనిసంపర్కము జేయు పుణ్యకాలము లభింపఁజేయు మని కాయయని దేవిని బ్రార్థించెను. మల్లిక యామె కోరిక నెఱవేల్పు మన భగవతి గారిని దానును వేడుకొని “సఖీ! తప్పక నీ కాయనినమాగమము గలుగునని యెరుపచేతనో నాకు గొప్పమీస గలదిమ్మా! అందుచేత నీ వూరటగలిగి యుండుము.” అని ధైర్యము జెప్పెను. “ఓసీ! నీవతెకిన్న నేమనియెదవు? నీప్రియసఖి బెంగటిల్లి చిక్కి శల్యమై మృత్యునందు సమధియమున నీ వాశాగుటికలు నాచేత మ్రొంగింపఁజూచుచున్నావు. ఏమైన నగ్గఁ

గాక! మన మేమనెయ్యగలము?" అని నిట్టూర్పువిడిచి వెండియుఁ బొన్నుపై బంకుకొనెను.

అప్పుడప్పుడు మనరంశభక్తచేతులు కొండొక వృక్షచ్ఛాయజేరి నేనుబోచుచున్న సమాలోచనము నేయఁజొచ్చిరి. అప్పుడు మనముగాని మిత్రుల కిట్లనియె. “భద్రసేన! నే నుజ్జయినికి బోయినది. అందుచ నే నెంతో మొనగాఁడ నని మహాసైన్యముం నా స్వగౌరవం నొప్పుముపై దండువెడలి యుద్ధమునం దోడిపోయి నా మరణమునై యొక గము విడిచి పాటిపోయి యిప్పుడేమిగయు బ్రాంతకు నుద్దయించి బ్రవేశింతును? నాయం దెంతో గౌరవము, ముల్ల ముల్లవారవాసుల మొగము లెట్లు చూతును? సిగ్గు లేక నాతంకి ప్లేచు చూతును? నే నాయన కడుపుచెడఁ బుట్టితిని. నాజననమునకుఁ బ్రాంతమును మాళవరాజవంశమునకుఁ గళంకము గలిగినది. చంద్రాదేవీ వీరమాత యగుటకు మాటుగా భీరు మాత యైనది. క నా గురుజరీ పాణిగ్రహణము నాకు సంప్రాప్తింపక పోవుటయే మే యి. నావంటిపాదము బెండ్లిచేసికొన్నవక్షమున నామె వీరత్వి ను భీరుజున్న యె నాటిరాజకన్యకలలోఁ దల వంతుకొనిపోసి యుండును. హేమచంద్రునితనయులకు సాయము జేసి చారి నుద్ధరింపవలసిన వచ్చి నే సంత జేసితినిగదా! అబద్ధ లేమయిరో తలచుదు. భీ! నాబ్రతుకేల? మిత్రుఁడా నేనింక నింటికి రాను. భగవాన్ దండబుద్ధ దేవుని కపటవస్తునగరమున కరిగి భీక్షువునై యుండెను. అహ, భీక్షుకసాహస్రము గలతక్షశిలకుఁ జని వారి శిష్యుడ నెట్లా సాహసముఁజేసెద. పరాభవాగ్నిదగ్ధమగుచున్న నామనస్సున కంతన్న చారి పొడకట్టుటలేదు.”

అధర్మచ్యోతకము లయిన యాతినివచనములనాలకించి భద్ర సేనుఁడు నప్పి “మిత్ర!నూ! వజ్రము మెత్తవడినది. అన్ని వేడిం

గోల్పోయినది. ఏమి! యీవిచిత్రము. నీకింక యధైర్యము గలుగనేల! యుద్ధములు జూదములవంటివి. రణములు జగజ్జూదములు జూదమంటి జయపజయములవంటివి. యెట్లు యెక్కడనున్నాడో పడెడువాడు. భారతయుద్ధమున గాండవులు కొంచులచే రచ్చిసారులు భంగపడలేదు? కాని యెట్లు కేలకు వాడు. గొలువలేదే. శ్రీవన్నారాయణుని యవతార మయినకృష్ణుడు జరాసంధువచే బలుసారులు కయ్యమున నోడిపోయి యెట్లు కేలకు వానిని భీమార్జునసహాయమున సంహరింపలేదే? కావున నొకసారి యోధితి మది పోయి సిగ్గుపడి నమరపరాజ్ఞులుడు కాన్పాడడు. నీకును నీకునిదియై యాజన్మాంతము బ్రయత్నించుచుండవలసివచ్చెను. ధైర్యము చూనవుని వెలుతురునుండి తీసికొనిపోయి గాఢాంధకారమున దాచివేయుచు. ధైర్యమును తేవ విహ్వలముగియు. నీచులకు సాధులు ధైర్యము వంటి మిత్రము మఱియొకటి లేదు. ఏమితియు నున్నది. భయము లేదుకాని ధైర్యమితియును విడిచిపెట్టి పోవుదును. కావున వైరాగ్యమును విడిచి మీ యోగమునకు కేలకేలములును తల్లిదండ్రులను నందర్బిది దుఃఖోపశమనమున భయమును నామహాసన్నాహముజేసి కాశ్మీరముపై దండెడిచి నీకుని గెలుపుము. జయమువలన గలిగెడుగుహయగన్నమును నీకుని జయమును గప్పిపుచ్చగలదు. లెమ్ము! లెమ్ము! కావున ధైర్యమును పూరిత మయినపలుకులు పలికెను. అప్పులుకులు పలికినది “మిత్రుడా! పరాభవం బనుమేళుపటలమచేత్త మొనగ నెన్నియెడబడి నామనస్సు జ్ఞానతేజముం గోల్పోయి యుండునని నట్లంటి. నీవలుకులు యుక్తియుక్తములై యున్నవి. నీచెప్పింపుచున్నది. నీ మా ర్గాయాసమున నేను మిక్కిలి డస్సినాడ. లోనియెట్లు కింకన మంచి నీరుదొరకిన నేడచేరి పయనమునేయగలుగఁద. అది యానట్లంటి

లో నెట్టులభించు?” నని నిట్టూర్పు విడిచి చెట్టునీడం బండుకొని యెరు “మిత్రుడా! భయపడకు. అడవులో నేగులు, వాగులు, చెరువులు నుండకపోవు. నే నీసమీపమున నెందయిన జలాశయ మున్న దేమో యరిసి యుండిన దెచ్చెవ. ఈనీడను విశ్రమింపుము” అనిపలికి తోడనే యాతడు జలము సన్వేషింప బైలుదేరెను.

అమితమైన యానూనమున నలసియున్న కథమున మకరండు నకు నుహీగుహచ్ఛాయను బండుకొనినతోడనే నిద్రపట్టెను. నిద్ర సుఖమెఱుంగదన్న సామెత నిజము గదా! చంద్రశాలలలో దాసదాసీ విలాసినిజనములు నట్టి నేళ్ళవీణలు విసర మెత్త విహంసతూలికాతల్పం బులపై బద్ధులించునుహాశాశకుచూకునకు నట్టడవిలోఁ జెట్టునీడ వట్టి నేల బంకునొక్కచు నుఖించిపట్టెను. భద్రసేతుడు వనంబునఁ గొంతమారు నుగి మనోహములును తామఃపూవుతోడను, జల్లని తియ్యకీటి పక్షి వి సిల్లుకొక్కచెరువుగఁగూఁగొని రాశీభూతమ యింకగల చుకల మూచులగా దాచిని భావించి విశాలములయిన తామరాకులు దొన్నెలుగఁబట్టి నాలుగుదొన్నెలనిండ నీకునించి మిత్రుని నోరెంచి పొవునేమోయరుభయమున నతీవేగమున వచ్చి చెట్టుకడజూచునపుటికి మకరండు డక్కడ లేకపోయెను. భయము విన్నవము, సంతాపము మనంబున మల్లగిగొన వశండు దాహమున కాగలే! నీగుఱొజ కైదైనఁ జరియెనేమో యని శంకించి “మకరం దుడా! మకరండుడా!” యని యెలుఁగెత్తి విచిత్రము. అప్పులుకుల కుత్సరము లేదు. వెంటనే సంగమములు సొచ్చెను. మనస్సు విహ గాకాంత మయ్యెను. శరీరమందుఁ జేవ డిందుపడియెను. నిలువలేక చెట్టునకుఁజేరబడి పూర్పుండి యతఁ డిట్లు విచారించెను. “ఇతఁ డేమైయుండును? అతిపిసాసావశమున మృతినొందినచోఁ గళ్ళేబర మిం దుండవలయునుగదా? అట్లు కాదు. దుష్టమృగము లేవైన డస్సి బల

హీనాడై యున్న యీతనిఁ గొనిపోయియుండునా? లే చోగులు, కిరాతులు వీనిం జంపి యుందురా? హా! విధి! ఆ బాల్కనన్దిశ నే, హుం మగుమాకు మహారణ్యమన్యమున నెడబాటు గలిగియుండును! నీమి నేయుదు నెన్నరి నడుగుదు, నెందుఁబోదు? భూదండపుండు నీ నీచుఁ గానఁబడఁజేసి యిందే శరీరము విడిచెను నని నీకు స్థానము యని నిర్ణయించుకొనకయె మిత్రుల నేర్పడించుటకై నీకు నీచుఁ బోవును.

ముప్పదియొకటవ ప్రకరణము.

పట్టినదెల్ల బంరగా మయిచట్లు చిత్రభానునకుఁ జూపుటకగు వాత జయముతరువాత జయము చేసూచుచే భోగమున నతనికి గొప్పఖ్యాతి గలిగెను. కాశ్మీరదేశప్రజలెల్ల నూశివ నామాయనకా జయముఁ దెలిసినతరువాత “భరి! చిత్రభానుడా. భరి!” అని పూజం సింపఁజొచ్చిరి. ఆవిజయములు వాచిపూర్వదోషముల నెఱవేరు జొచ్చెను. ప్రజలు విక్రమసేనహర్షవర్ధనులమాటయే నమ్మిపోయిరి. అరవిందాదేవి యెచ్చటనున్నది? యనియడుగువాని నెఱవేరుము. రాజభక్తులు, సదాచారులు మాత్రము చిత్రభానుని దేవతానమము నిమిత్తమై చేసినదురితములను గర్హించి విక్రమసేనహర్షవర్ధనుల టించియుఁ జల్లించూర్చియు విచారించుచుండెరి. చిత్రభానుని దేవతా నకు మేరలేకపోయెను. అతఁడు నేనుండియు నభూషణములను నట్లు వర్తింపఁజొచ్చెను. దానికిం దగినట్లు గుర్రభక్తుల నామెఱుంగులు వానివికృమంబుల వినుతింపఁ దొడఁగెను.

ఒకనాఁడు వారిరువుఁడ నూర్పుండిరూటాను గుండఁ బ్రతింక వశమున గుదభిగ ట్టటనియె—“రామా! నా వెప్పింకొని పోయెను జ

వైతివిగదా! మహేంద్రదేవుడోడ, మాశవసైన్యమోడ. మకరందుడు కథానిశేషుడయ్యెను. సుశర్మనుడు రాజ్యహూన్య డయ్యెను. నీప్రతాపాగ్నికి బగతుడుదళములు మిడుతలైపోయినవి. భరతఖండమునందు నేటికాలమున నిన్నుమించినరాజులు లేరు. రామరంతిదేవమహాభిషమాంధాశ్రమములు లగురాజన్యలతోడ నమానుడ వైతివి. నీయశోలతలు హిమాలయము మొగలుకొని రామనేతువునటకు గలభారతవర్ష మంతట నొమ్మకొన్నవి. అనేకమహిపాలురు నీసఖ్యము నపేక్షించుచున్నారు. రత్నగర్భలవంటిగూములు గలమాశవపాంచాల దేశంబులు నీపాదాక్రాంతములైయున్నవి. రాజులు నీయాన బూలదండవలె శిరంబున ధరించుచున్నారు. రాజన్యమకుటమాణిక్యకాంతులు నీపాదపద్మములకు నీరాజనము వెట్టుకాలము సంప్రాప్తించినది. కప్పములు గట్టెక్కినవి. ఇంక నీవు షట్టాభిషేకము జేసికొమ్ము. తద్వషయికప్రయత్నము జేయించెద. నీవనజ్ఞ నిత్యవేస దానికిం దగుసముహూర్తము నిర్ణయించి వలయుపనులం బ్రారంభించెద.” అనినపుడు జిహ్వానుడు “షట్టాభిషేకమున కంత తొందర యేమి! ఎప్పుడో చేసికొనవచ్చును. మాశవపాంచాలురు మరల వత్తురేమో చూడవలయుగదా!” యనిబదులుచెప్పెను.

“మాశవపాంచాలురు మరల వచ్చుట! చచ్చినవాడు మరల బ్రతుకడు. పగిలినకుండ మరల నదుకుకొనదు. నేల నొలికిననీరు మరల నెత్తుట సాధ్యమా? మహేంద్రదేవుడు శతవృద్ధుడు. రాజ్యవృక్షమునకు జీడగురుగులు పట్టినవి. మాశవుడు బౌద్ధుడు. నాస్తికుడు. పరమేశ్వరుడు నాస్తికుల డల యెత్తనిచ్చునా? ఆస్తికులలో నగ్రగణ్యుడ వయిననీచేత భక్తవత్సలు డగుపరమేశ్వరుడు లోకద్రోహు లగుబౌద్ధులను నాశనము జేయింప దలచినాడు కాని యీసందర్భమున నిన్నొక్కవర మడిగెద. అది యేదన కొత్తగా

జయింపఁ బడి మనయధీనఁ. మయినమాశవదేశమునకు నీకుమారుని విజయనేనుని రాజుగాను న న్నాతనిమంత్రిగాను నీవు నియోగింప వలయు నని నాకోరిక. ఈముద్దుచెల్లింపుము. ఈవేడుకోలు ననుగ్రహింపుము. ఈవర మొనఁగుదువేని మున్న నవ్వుమైననాప్రతిష్ఠ మరల బ్రతిష్ఠింపఁబడును సుదర్శనుఁడు చేసినపరాధవమువలన నేను తొల్లి పూవులమిన్నయూరిలోఁ గట్టె లమ్మితిని. నీయనుగ్రహ మున్నవక్ష మున వెండియుఁ గట్టె లమ్మినయూరులోఁ బూవు లమ్మెద. పూవు లమ్ముటే కాదు. ఉజ్జయినీపట్టణమును మంగలమునం బెట్టి వేచెద జాధవిహారముల నెల్ల నేలశుట్టము జేయించెడి. వాటితావుఁ శివాల యముల నిర్మించెద. నాస్తి కాధముఁడయినసుదర్శనునిసివాసముమీన నపవిత్రము లయినయాయంతఃపురముల, మేడల, మిద్రైఁ బుశు రామప్రీతి గావించి నిరూపించి యచ్చట ముండ్రంపలు వేయించి జల్లెడు మొలకల నాటించెద. అంతే గాదు సుదర్శనుఁడు నన్ను నిండు కొలువుకూటములోఁ బరాధవించి దేశభగ్నుఁ జేసిననాఁడు సభాభవ నమం దుండియు నన్నుబురస్కరించుకొని యొక్కమాబయిననాడక యూరకుండిన యధముల నందఱ బుద్ధివచ్చునట్లు తిగురీతి దుండలచె ద. అదియునుఁగాక పలుమాటు నాతో దైవా స్తికమునుగూర్చియు వేదప్రామాణ్యాదులఁ గూర్చియు, వాదులునల్పి రాజు వారిపక్షము ననున్నకతమున వానిబలమున నన్నొడించి యపహసించిన దపసిం హుఁడు, హిరణ్యమిశ్నుఁడు, సత్యమిహిరుఁడు మొదలగు ముసవా ధముల నాస్తికదుర్గువుల జాధపాంసనులఁ బండులొలిచినట్లు మెరుత శ్శ నొలిపించియు బ్రీతికియుండఁగానే గడ్డివాములలోఁ బెచ్చ కాల్పించి యుఁ జెఱుకుగట్టలట్లు గానుగలలో వ్రచి యుండలసియు, నానాహిం సలపాలు జేసి చిర కాలంబుననుండి నామసంబునమండుచున్న క్రోధా గ్నిని వారినెత్తురులవలనఁ జల్లార్చుకొనియెద. కేసరి యుగ్మనమిత్తు

“రాజా! బూడిద బూసికొని, నీర్నావిగుడ్డల గట్టుకొని వండ్లు, పాలు, దిని తపంబు జేసికొను పరమవైద్యునకు నామనస్సములేల మూలదోళికలేల హారములేల, యగ్రహారములేల. ఇది యాగిర్భిశ్రీమంతలై భగవంతునివలనఁ బ్రజాపాలనాధికారియై జన్మముతోడనే విహించిన మీవంటి ప్రభువులకు పధినిర్దీతములు. త్రావూములు, దళభాసనములు భుక్తములు జటాజూటములు మొదలయి విమానముత్తము నిర్మింపఁబడినవి. ఆశలు జములయినవారి భ్రాతృబాలుగను అనంతపుష్పిగల భ్రాహ్మణుఁడు సంతస్సుగల యగ్రముఁడైన చెకుమరిని వినలేదా? రాజా! ఇంక నీవట్టాభిషేక ప్రయత్నము చేయవలెను. నామంత రాజులకును సాటిమేటి నృపులకును లభింపక పోవుచున్న సుఖమును రమ్మని సగౌరవంబుగా నాహ్వానమునఁ బిలువలెను. సుభువు, సుస్వతి, భాగీరథీ యమున మొదలగు పవిత్రనదీయలబలజలములు స్వాస్థ్యాయవేత్తలయైన భ్రాహ్మణోత్తములచేతఁ దప్పించెడి. ప్రతిదేవాలయమున నీయభ్యుదయమునిమిత్తమై యభిషేకముఁ జేయించెడి. సగరమందంతటను సూర్యరస్మి గనఁబడఁగ నబలపల్ల వేయించి యనఁటికంబముల నాటించి తోరణములఁ గట్టించి విభవభులముందు శృంగారలక్ష్మీ ఘలుఘలుమరి తాండవనృత్యము సలుపునట్లు—పవేంద్రుఁడు తనవీటికిన్న నిది యందముగా నున్నది న వేయించెడి దెఱచి చూచి వెఱుగుపడునట్లు—పుర మలంకిరించెడి. దశమియన్న భూసురోత్తముల నందఱు చావించెడి, సంతర్పణముల సమాంతరములఁ జేయించెడి. భూరిదక్షిణలచే వారిని దనిప నుంచెడి. భ్రాహ్మణశ్రీర్వాదములతోడను, బ్రజలయూనందిధ్వముల జేసి, మంగళశతాంశ్య రావంబులతోడను, వారవిలాసిని గాఢభాసములతోడను, భూసభోంతరములు సందునట్లు—దిశిదశలు మఱు మోమునట్లు—గగనము బీటలువాఱునట్లు—మహేంద్రుఁడు నన్న మించిన సుమంజల

అప్పుడు నీ పేరే డెవలరా నూతనముగా వచ్చెనని గుండెలు పీచుపీచులు చూచి బెరిచెరి చూచునట్లు. చూపలునీపురము కలియుగవై కుంత నీ పురమున చూచునట్లు. నీకీర్తి గూచంద్రితారార్కము భూమిపై నీ పురమున చూచునట్లు. చూహోత్సవము జేయించెడఁ జూడు. అని యుత్సాహమున వెల్లివిడియి బలికెను. చిత్రభానుడు శుద్ధభట్టుం జూచి పంపమున నవ్వులు స్వతలయూచెను.

అంతరము నజ్రపాణి వచ్చుటయు నతనిని జయములవిషయమున గ్రహించి పట్టాభిషేకానంతరము నాపచ్చని పందిళ్లలోనే తన గురజరి నెచ్చి మహాహము జేయించునట్లు జెప్పి పంచెను. వచ్చి గూచున న్నవిదాహమహోత్సవమున కువ్విళ్ళూరుచు బిచ్చిదలములనుల్లాలిని బిడ్డలను వివాహమున కడ్డురాకుండ నామెపుట్టినిట్టిం బెంచెను.

మప్పారెండవ ప్రకరణము.

పుష్పప్రకరణమున వర్తింపఁబడిన ప్రసంగము జరిగినరెండవ నాడు చిత్రభానుడు శుద్ధభట్టు కోటలో నొకగదిలోఁ గూర్చుండి రాజ్యోత్సవములఁబూర్చి ప్రసంగించుచుండఁ బదుగురు రాజభటుల తో నుండును. నుండును డలు చిన్న సేనాపతి దర్శనాపేక్షయై ద్వారపాలకునినుండి సరాక తేని కెఱిగించెను. రావచ్చునని ప్రభు వాన తీరగా నుండు లోని కరిగి జోహారు చేసి యిట్లువిన్నవించెను. “మహా ప్రభూ! దేవరవారిపంపున నల్పసేవ దీసికొనిపోయి యొకయడవిలో మూకెవల జనుమార్చెడగు మకరంచుని బట్టుకొంటిని. ఆతఁడు ప్రయా

పక విడుచుట ధర్మముగాదు. రాజా! మీఁద నీచిత్రము" అని పుద్ర భట్టు చెప్పెను.

"ఓహో! నీవు కర్పూరభట్టువుకావా? మాతండ్రిని వంచించి తత్ఫలముగా దేశస్థానియైన వెయ్యిండుజేరి యీరాజునకు దుక్కుద్దులుగఱపుచుంటివా? చుండుకున్నాకించుకయు భయము లేదు. పాపకర్మలక్షణైవ నీకే కుగణభయముగలదు. పుట్టినవాఁడు గిట్టక మానఁడు; గిట్టినవాఁడు చుట్టక మానఁడు." అని మకరందుఁడు గుడ్రిభట్టునకు త్రుతయు చెప్పెను. అంతలో నేనకులు వ్రానిని మెల్లగా నావలకుఁ దీసికొనిపోయి రాగాగ్రహమున బంధించిరి.

"కుల్లి! నీ నేనా సంగతితో రహస్యముగాఁ జెప్పుచుంటివని యేమే? మీద్రాస కముగో మకరందుఁ డనుచుట నాచెవిని బడెను. కుఠార్థము జెప్పినే! అతఁ డేమైనాఁడే? ప్రిణముతోను న్నాఁడా? నామీద నున్న యుంచి చెప్పవే?" యని కర్పూరమంజరి యకుగ నుల్లిక మెప్పుడికిరించిన నది యామెకుఁ దెలియకమాన దని మకరందుఁడు చాలాబద్ధుడై చవార్త యామె కెఱిగించెను.

అది విని కర్పూరమంజరి యింతింత యసరానినంతందగిలి మల్లికంజూచి మెల్లనినె. "ఓసీ! మెత్తనిదిగురూతుల మెచ్చనియాయకులు సరికెళ్ళ వెట్టోచ్చే? ఆబాహులతికలు శృంఖలాబద్ధములై మెంప నుగెనో? నీకుతని మంతఃపురవాసముఁజేయు నాసుకుమారి కాగాగ్రహమున వెట్టుండగలఁడే? కటికినేలం బవ్వళింపగలఁడే? నిట్లుకు మీలలేరి యామోకూఁడు నాసుకుమారి తినగలఁడట; అయ్యయ్యా! సుతరప్త మంతసప్తము. అదియటుండ నాతండ్రి వానిం బ్రతుకనిచ్చునటే? అది యింతవేళ బ్రతుకనిచ్చినను తుడ్రిమనస్థుడైన గుడ్రిభట్టు వానిని వధింపునని నాతండ్రిం బురికొల్పి కృతకృత్యుడ. గాఁపోవునే! అయ్యయ్యా! నేనున్నతావుననే వాని కవసాన

సంప్రాప్తిండుచున్నదా? యని చరివరిభం ౧౧ వినిపించు జొచ్చె
నాటంగోలె నామె వట్టినేలం బవ్వలింప నారంభించెను. ఆహా
వర్జింప సంకల్పించును. చెలిమికత్తెలు బోతులాడ నించు కిం
దిని యూరకుండును. చెఱసాలలో నతఁడెట్లు కవ్వపకుచుండెనో
ంతఃపురమం దుండియు దాను నట్టికవ్వ మనుభవింపవలెనని సం
ల్పించెను. వివాహమైన తరువాత భార్య పతివ్రత యై భర్తృహర్గ
మనుసరించుట లోకమం దున్నదిగాని పాణిగ్రహణము గాకమునుపే
కామించినపతిగోడిదేలోకమని యతనికొఱకై కవ్వములు పనుట
యెందుఁ జూడలే దని చెలికత్తె లామెతో నని యప్పనినుండి మరల్ప
బ్రయత్నించినను నామె మానదయ్యె.

అట మకరందుడు కారాగృహవాసి యయ్యుఁ దనహృదయ
మునఁ గర్పూరమంజరిని నిలుపుకొని యన్నపానామలఁ దెచ్చినపరి
చారకులను గావలివాండ్రిన, గర్పూరమంజరికుశలవార్తల నడుగుచు
నామెంగూర్చియే స్వప్నములఁ గాంచుచు నామెతో మనస్సమాగ
మనుభిము బడయుచు నామెం గలసికొనుటకు నుపాయమేదీయెన
లభించునాయని నిరంతరముఁ జింతించుచుఁ గాలము పుచ్చుచుండెను.

మకరందునిఁ జూచినది మొదలుకొని సుదర్శనునిమీఁదఁ గల
దీర్ఘకోశముచేత రుద్రభట్టు మకరందుని జంపింపవలయునని దృఢ
సంకల్పము గలిగియుండెను. వాని చక్కదనముఁ జూచియు, వాని
పైఁ దనకూఁతున కనురాగ ముండుటచే వానిని వధించిన దనకూఁతు
రేమగునోయని సందేహము గల్గి యు రుద్రభట్టు ప్రేరణచేసినను జ
త్రభానుఁడు మాళవరాజనందనుని జంపింపక యూరకుండెను. అందు
చే రుద్రభట్టుకు మనస్స్థిమితము లేకపోయెను. త్వరితముగా వాని
నెట్లు తుదముట్టింపవచ్చునని యుపాయములు వెదకుచు నొకనాఁడు
వజ్రిపాణింబిలిచి యిట్లనియె—“వజ్రపాణి! నీకొక్కహితోప చేతముఁ

జేసెన. అది నీమనస్సులోనే యుంచుకొమ్ము! చిత్రభానున కైన
 తెలియనియ్యనద్దు. ఈయువ దేశము నాకడుగులో జన్మించి నీకడుగు
 నస్తమింపవలయు. కర్పూరమంజరిని జిత్రభానునకు నీకచ్చి వివాహ
 సేయఁదలచినమాట నిజము. కాని, కర్పూరమంజరి యీమకరం
 ని వలచినది. నీయం దామెకు లేక బయిన ననురాగములేదు. అని
 రాగములేకపోవుటయేగాదు. నీపేరినిన్ననామెకుఁ దలయేఱు. దానికిఁ
 దోడుగా వీడిక్కడికి వచ్చుని యనర్థము. కాని వెంటనే సంహ
 రింపవలసినదని చిత్రభానునో నేను రెండుమూఁడుసార్లు చెప్పి
 తిని, ఎందుచేతనో యతఁడు సంచారి పక యూరికున్నవాఁడు. కావు
 న నక్కుమారుని దెగటాఁపునుని నీవుచుట్టుపట్టి చిత్రభాను నొడం
 బటనుము. వానిరక్తము కన్నుల జూచినఁగాని నీవు నిద్రపోకము.
 వానిమీఁద నా కేమియుఁ గోపములేదు. కాని, వివివాహము నిమి
 త్తమే నీనీయలమటఁ బొందుచుంటిని. నీవు కర్పూరమంజరి కేలు
 వట్లిననాడు నాకన్నులు చల్లఁబడును. చిత్రభానుని పట్టాభిషేకముఁ
 జూచి, నీపాణిగ్రహణచుఁగోఁపునముఁజూచి, యనంతరము నేత్రతపం
 బుచేసికొన హిమాలయమున కరిగెద. ఈరెండే నానంకల్పములు.
 అందు మొదటిని జరిగినట్లే. దండవదియు జరిగినట్లేగాని వీనిం దెగ
 టార్చిన నిస్సం దేహముగా నది జరుగును. కావున నప్పని యతివేం
 బున జరుగునట్లు బ్రతుక్తింపుము.”

ఆపలుకులు చెవిని బడినతోడనే వజ్రపాణివజ్రహృదయము
 నీరయిపోయెను. పోవుటయు సతఁడు కఠిన స్వరముతో రుద్రభట్టన
 కిట్లనియె. “అయ్యా! కర్పూరమంజరి నన్నేవలచినదని నానిమిత్తమే
 పరితపించుచున్నదని నానామమే స్మరియింపుచున్నదని పరీక్షానమైన
 నాఁడు నీవే గనా చెప్పితివి. ఆనోటితోనే యామెకు నాయం దను
 రక్తిలే దని నాపేరువిన్నఁ దలయేఱుని యెట్లు చెప్పుచుంటివి? ఈరెం

దుమాటలలో నేది నిజము?" అని యడిగెను. అడుగుటయు రుద్రభట్ట తనమాటలకుఁ గలపరస్పర వైరుధ్యము మనఁబునకుఁ "ట్ట నయ్యిక్కట్టునుండి తప్పించుకొనుటకు వెంటనే యుపాయ మన్వేషించి యిట్లనియె "ప్రధానమయినదినములలో నాబాలిక యట్లు నిన్నుచలచి యుండెను. ఈనడుమ మకరందునిఁ జూచెనట! చూచినదాదిగా వానికై పరితపించు చున్నదట! పశుమకన్నెలకు బాగోగులు గలవా? ఎదుటనున్నవాఁడె పండ్లకొడుకు. అంతేగాని నామాటలలో వైరుధ్యము లేదు. లేదు కావుననే నీమేలుకోరి వేటన చెప్పితిని. నాఁడట్లు నీకోరికెప్పించునమాట నాకు జ్ఞాపకములేదా? కావున నీవు నామీఁద ననుచూపవడక నీ కార్యసిద్ధికై వాబుపదుము."

ఆమాటలు వజ్రిపాణికి నచ్చెను. మఱునాఁ డాపవయమై చిత్రభానునితో నొక్కిచెప్పనలెనుని యతిఁడు సంగల్పించుకొని యింటికిఁ జనెను. అతఁడు పోవునపుటికి వాఁ యత్తవారియూరి పండ్ల వచ్చిన యొక నేవకుఁడు నమిసఁగి "ఒక యొక జాబు చేతికచ్చెను. ఆజాబు తీసికొని యామాంలాగ్రముగఁ జదువు" నని "హ. ద్వైపమా" యని నేలఁ గూర్చుండెను. నేవకులు "స్వామి! ఎందుకొపదవాటిల్లె" ననియు డుగ నతిఁడు త్రురము చెప్పి జాబు చదివెచ్చెను. వారు జాబు చదువుకొని "అయ్యో! సునందాదేవి యున్నాడెవఁమున సూతిలోఁ బడి మరణించెనట! బల్లిలేని చూపిల్లలముఖము వర్షనాతీతమైనవలె. ఈ యెంతకష్టము. ఇటు కాలిపోయినది. ఇల్లాలు కూలిపోయినది. గోరు చుట్టుపై రోకటిపోల్కామూల నిజమునకీ యని విచారించుదొడగిరి. అప్పుడు వజ్రిపాణికి ముఖముతో గాఢశ్చాత్తాపము గలిగెను. తనయనాదరణమువల్లనే, తనముస్రియసంభాషణమువల్లనే, తనయజాగ్రత్త వల్లనే, ఈమెకు మనశ్శాంచల్యము గలిగినదనియు నెట్లయిన

నామెమరణమునకుఁ దానే కారణమనియు భావించి వాపోవఁజొచ్చెను. ఆవార్త తెలిసినతోడనే మిత్రులు బంధువులు వచ్చి సమయోచితసంభాషణంబుల నూఱడించిరి. వజ్రపాణి మఱునాఁ డుదయమున నవ్వార్తఁ జెల్పిభానునకుఁ దెలిపి పయనమై యత్తవారియూరు జేరి మాతృహీను లయినబిడ్డల నోదార్చి యత్తరక్షియలు సమాప్తమగువఱకుఁ నక్కడనే యుండెను.

కల్లాలిమరణవార్త వినినతోడనే యతఁడు విషాదపరీతమన స్కుండైనను దినములు గడచినకొలది దృఢచిత్తుడై కర్పూరమంజరీపాణిగ్రహణమునకు మొదటియాటంకము భార్యమరణముతోఁ దీరినందు, మకరందునివధతోఁ దెండవది గతించిపోవు ననియు, దైవము తన కినుకూలుడై యపకారరూపక మైనయుపకారముచేసెననియు భావించి యొకవిధముగా సంతసింపఁజొచ్చెను.

ముప్పదిమూడవ ప్రకరణము.

జనకనికూరిస్వభావమును, రుద్రభట్టుయొక్కదుష్టవృత్తియు లెస్సగా నెఱిగినదగుటచేఁ గర్పూరమంజరి మకరందునకు వారిరువురి వలన నేదే నపాయము వాటిల్లవచ్చు నని శింకింపఁజొచ్చెను. ఆతనికి బంధమోక్షణముచేయవలెనని మృగతోఁ బలుమాటలు జెప్పుచుండును. ఎన్నివిధంబులఁ జూచినను శక్యము గాకపోయెను. అందుచలనఁ గర్పూరమంజరిమఁస్సు తామరాకులోనినీటివలె స్తిమితము లేక యుండెను మృగ కర్పూరమంజరికి మనస్సంతోషమునుగూర్చ మకరందునిఁ జెఱిసింది విడిపించుటయెన్నోపన్నగడలు పన్నుచుండెను. అట్టిసమయమునఁ జెల్పిభానుఁడు మృగయాకీర్షినిమిత్తము

రాజధానివిడిసి సపరివారముగా సరణ్యముల కరిగెను. విజయనేలకుఁ
డు రుద్రభద్రుఁడు రాజ్యవ్యాపారములఁ జూచుటకై నగరముం దుండిరి.
అత్తఁజ్ఞుఁడగు సురమంజరి సుల్లికంటిలిచి “ఓసీ! నూయ్యు వేట
కరిగెను. నిన్నసాయంకాల మాయన యభ్యంజనస్నానముచేసి వ్రేలి
యుంగరముఁ దీసి యొకపీటపైఁబెట్టెను. నేటిప్రాతఃకాలమున వేట
కరుగఁనప్పడు దానిని దీసికొనుట మఱచిపోయెను. అది నాకు దొరకి
నది. ఆయంగులీయకము నీకిచ్చెద. మాశన రాజవంశమునిబంధమోక్ష
ణమున కది యుపయోగపడునేమో విచారింపుము. ఇట్టివిషయము
లలో నీవు మిక్కిలి నిపుణురాలవు కావున లెస్సగా నాలోచించి
మాశనరాజకుటుంబము నుద్ధరింపుము. మాతండ్రి రాకమునకు వేయి
పని జరుగవలయు. అతఁడు వచ్చెనా యింక నానయుండదని నాయభి
ప్రాయము. మకరిందుఁడు తనమీఁదఁ గత్తి గట్టి కయ్యమునకు
వచ్చెనని యాయనమీఁద మాయయ్యకుఁ గ్రోధము. శత్రువైననుద
ర్శనునిసూనఁ డగుటచే రుద్రభట్టునకు ద్వేషము. వజ్రిపాణికి నాకత్త
మున వానిపైమత్సరము. కావున నీనగర మతని కగ్నిహోత్రపుం
బుంత. ఎంతవేగముగా పిమోచనమైన సంతక్షేమము. పాణిగ్రహణ
మైననునరే, కాకపోయిననునరే! ఆనుస్మధమస్మధుండు బ్రతికినం
జాలును. ఇందు నీవు కృతకృత్య వగుచువేని నాకు మహోపకారము
జేసినదాన వగుదువు.” అని బహువిధముల బ్రతిమాలి చెప్పెను.

“అమ్మా! ఉంగర మిటువచ్చు. దీనినలనఁ గార్యసాధన
మయ్యెనా మంచిదే. కానియెడల నియుంగరము నీకుఁ దెచ్చియిచ్చెద
నెట్లయిన నాశని బంధవిముక్తుని జేయవలయు ననియేనాసంకల్పము.
ఆసుకుమారుని గారాగృహమున నుంచుట దిరిశనపువ్వు నెండలో
పైచుటయని నేనెంతో విచారించుచున్నానను. నాకే యింతమనో
వ్యధయుండఁగా నిమన స్సెంత మిటుగనుచున్నదో చెప్పవలయునా”

యని యంగుళీయకముఁ దీసికొని యారేయి చాలనేపు నిశ్చిహ్వక
దానియపయోగించువిధము నాలోచింపఁదొడఁగెను. ఎట్టకేల కామె
కొకయుపాయము పొడకట్టెను. మఱుగాఁడుదయమునఁ గర్పూర
మంజరినిజూచి మాతండ్రి వ్రాసినలేఖ యేదయిన నీయొద్దఁ గలదా?
యని యడిగెను.

“మున్ను విధర్పలో నున్నప్పుడు మాయయ్యవ్రాసినజాబాకటి
నాకడఁ గలదు. అది యెందుకు? కావలసిన నిచ్చెద” “ని యామె
బదులు చెప్పెను. “ఎందుకని నీవడుగను. ఇన్నియైచవిదప దానిప్రయో
జనముఁ జెప్పెద. ముం దా లేఖ నిటు దొచ్చు” అని యామెకడనుండి
జాబుం గైకొని రహస్యముగా నొకగదిలోఁ గురుచ్చుండి యేదో
వ్రాసి యేదో పన్నుగడ బన్ని కర్పూరమంజరికడ నెలవుగైకొని
యెందే నరిగెను.

సాయంకాల మయ్యెను. ప్రభాకరుఁడస్తమించెను. జగమునెం
దెల్లెడ నిండియున్నయజ్ఞమునలెనే కొగుచీకటులు నలుదెసల వ్యా
పించెను. చగమాదిరిఁ గ్రుంగినభానుఁడు ధరించినయనంతకోట్యవతా
రములో యనునట్లు దీపములు ప్రతిగృహంబున నలుకరించెను. సుషే
ణుఁడు తనగృహంబున బిడ్డలముద్దులాడుచు నుంజెను. అప్పు డొక
సేవకుఁడు వానినిర్వనముజేసి సమస్కరించి యెట్టయెదుట నీలిచెను.
“సీవెవ్వఁడవు? ఏమిపనిమీఁద వచ్చితివి?” అని యాతఁ డడుగ నాసే
వకుఁ డిట్లనియె. “మహాప్రభూ! పత్రభానుమహారాజుగారిసన్నిధి
నుండి వచ్చితిని. ఆయన యీజాబు మీకిమ్మని నాచేతికిచ్చె.” నని
యొకలేఖ చేతికిచ్చెను. సుషేణుఁడు దీపపువెలుగునఁ దానినిట్లుజదువు
కొనెను. —

“చరంజీవి యైనసేనాపతిసుషేణునకు, కాశ్మీరమహీపాలుఁడు
చిత్రభ నుఁడు వ్రాసినశాసనము. మకరందనితండ్రియగునుదర్శనన

కును, మాకును సంధిజరిగినందునను, సుగర్భునందు మాకు విధేయుడై సామంతరాజై ప్రతియేటఁ గప్పుముగట్ట నొప్పొకొనినందునను మకరం దుని బంధమునుండి మేము విడిపించ నిశ్చయించినారము, కావున నీ వీజాబుజూచిన గూఢుణమే యా గాకుమారుని జెఱనుండి విడిపించ వలసినది. ఇతఁడు మాశవరాజుననివుఁడు. వీనిచేత విషయంధరుఁడు. మాకును, మాశవరాజునకును నీవిద్వారముననే యుత్తరప్రత్యుత్తర ములు జరుగుచున్నవి. నీకు నన్ని గలుగుటకై నానాగూఢులములు గలయంగులీనుకము వీనిచేటిచ్చి పంపానున్నాఁడను. ఇది యానవా లుగా గ్రహించి నీవు వెంటనే నాని విడిపించుచునది.

ఇట్లు,

కాశ్మీరనాయకుఁడు, చిత్రభానుఁడు”

లేఖఁ జదువుకొని నుండేనుఁడు ప్రభువుగోయుంగర మేది యనియడిగెను. తోడనే విషయంధరుఁడు నాని నడిచి కిచ్చెను. అది సూచ్యుకొని మానేనానని నీనుచెనుఁడు నానిని బురూణుశోధించి యది తనప్రభువుచే నుని తీసికొని. అక్షణమే విషయంధరుని వెంటఁబెట్టుకొని కారాగృహమున కరిగి పంపానుదెఱపి చి మకరం దుం జూచి “నిన్ను పింపుచు నుహానాజు నిరయాన యైరది. నీయిచ్చనచ్చినచోటికిఁబొమ్ము!” అనిచెప్పెను. మకరందుఁడు మిక్కిలి యాశ్చర్యపడి పెద్దపులితోటఁ దలయిడి చావకుండఁ జైకినచ్చినవాని నట్లే తన్ను భావించుకొని చిత్రభానుఁడు తన్ను విడిపించుట కేమి కారణముండుననుచు వితర్కించుచు గారాగృహమునుండి వెలువడి వీధిలోనికి వచ్చెను. అత్తఁటి విషయంధరుఁడు నానిం గలసికొని “దేవా! నేను మీ కాస్తుండను, మీరు పన్నిపాడు గుర్తింపలేకు, మీరిప్పుడు బంధవిముక్తు లగుచను మీ కసాయము తప్పలేను. ఇచ్చోటు విడిచి యాక్షణమే మీరు వెడలిపోవలయు. నగరమువెలు

పల మీనిమిత్తమై నేను కల్యాణలక్షణసంపన్నమై యతివేగవంతమైన యాజానేయతుగ్గమును సిద్ధముచేసి యుంచితిని. అచ్చోటనే మీ కాహారముగూడ నేర్పఱచితిని. నా వెంటవచ్చి యాయాహారము భుజించి యా మత్స్యమెక్కి పనుసముజేసి తెల్లవాఱకమున్న జాలన వ్యసంగవలయు. ఎందుకని ప్రశ్నింపక నాశిష్యసమీపమున మీరు చేయుడు. కర్పూరమంజరీపాణిగ్రహణ మయినతరువాత నేనిట్లుచేయుటకుఁ గారణము లామెవలసిన తెలియఁగలవు.” అని విన్నవించెను. అప్పుడుకులు విని వెండియు నెట్టిప్రస్థమున నడుగక మకరందుడు వినయంధునివెంట నరిగి యాహారముభుజించి యాహారము నెక్కి యధేచ్ఛంజనియెను. వినయంధుడు వానిని సాగనంపి నగరంబుఁ బ్రవేశించెను.

మఱునాఁ డుదయమున మల్లిక కర్పూరమంజరిం గలసికొని మకరందుడు బంధముక్తుడై కడచిన రేయి సురక్షితముగా నావలకుఁ బోయె నని విన్నవించెను. కర్పూరమంజరి లయినయప్పుడుకులు విని కర్పూరమంజరి సంతోషమున నికశితముఖయై “సఖి! నన్నుఁ గాఁగి లించుకొనుము. నీవు మాళవేందునికుఁ బుత్రభిక్షము జెట్టితివే. సఖి వన్న నీవే సఖివి. ఆడుదానవన్న నీవే యాడుదానవు. వేయిజన్మములకైన నీముణముఁ దీర్చికొనఁగలనఁటే?” యని కృతజ్ఞతఁ దెలిపి బహుకరించెను. అప్పుడు వారికిరిందివిధముగా మాటలాడిరి.

మల్లిక—అమ్మా! నేను చేసినదేమున్నది? దేవ మనుకూలమైనపక్షమున నెట్టికార్యమైనఁ జల్లఁచగా సాధింపవచ్చును. అప్పుడు గుండులు నీటిలోఁ దేలును ప్రతికూలమైన బెండులు మునుంగును. మనయత్నము నిమిత్తమాత్రము; కార్యసిద్ధి యీశ్వరాయత్తము. ఇంతకు నీవు సంకల్పసిద్ధురాలవు.

కర్పూ—ఓనీ! అతఁ డెట్లు విముక్తుడయ్యెనో వప్పవే?

మల్లిక—చెప్పదనులే తొందరేమి! ఆత్రిము కొంతసేపు నడంచుకొనుము.

కర్పూర—పోనీ, యుంగర మెక్కడనున్నదో చెప్పుము?

మల్లిక—ఉంగరము నుపేనునియొద్దనున్నది.

కర్పూర—అతనియొద్ద కెట్లుపోయినది?

మల్లిక—వినయంధరుఁ డాతని కిచ్చెను.

కర్పూర—వినయంధరుఁ డెవ్వఁడు?

మల్లిక—నీకు సమ్మినబంటు.

కర్పూ—నీమిది! నాసమ్మినబంటా? నాకడ నెవ్వఁడైన మిగవాఁడు పనిచేయుచున్నాడటే? మనకంచుకిజనములోనైన సట్టివాఁడున్నాడా?

మల్లిక—ఉండనీ, లేకపోనీ. అతఁడు నీలెంక.

కర్పూర—(కోపముతో) ఓనీ! మల్లిక, మద్యపానముజేసితివా? లేక నిన్నేదేనిఁ బిశాచ మావహించినవా?

మల్లిక—మహారాజులకు, మహారాజపుత్రికలకు, మద్యము సులభముగా లభించునుగాని పేదదానికి నాకెట్లు దొరకును? నేనే పిశాచమునై యెల్లవారి నన్నమునకు, వస్త్రమునకు, బీకికొని తినుచుండ నన్ను వేతొకపిశాచ మావహించునా?

కర్పూ—ఈయనందర్భప్రలాపములఁ జూడ మకరందుఁడు సురక్షితముగా నటనుండి దాటెనో లేదో యనిసందియము గలుగుచున్నది.

మల్లిక—నేను మల్లిక నగుదునో కానో యనువిషయమును గూర్చి సందేహపడుచున్నావా?

కర్పూ—నీవు మల్లిక వే! సందియము లేదు.

మల్లిక—అట్లయిన మకరందుడు దాటిపోవుటలో సందియములేదు.

కర్పూ—ఓసీ! నీవక్కోక్తులు తుణముగట్టిపెట్టి వినయంధరుఁ డెవ్వఁడో సరిగఁజెప్పవే?

మల్లిక—అమ్మా! నాఁటిజయంధరుఁడే, నేటివినయంధరుఁడు

కర్పూ—జయంధరుఁ డెవ్వఁడే నాకు జ్ఞాపకములేదు?

మల్లిక—కర్పూరసంజరిపక్షమున నుజ్జయిని కరిగి యామె వలపు మకరందుని కెఱిగించినవా డే జయంధరుఁడు.

కర్పూ—(సంతోషముతో) ఓసీ! నీయిల్లు బంగారుగాను, నీవు మగవేషము దాల్చి వినయంధరుఁ డని పేరుపెట్టుకొని సుపేణుని వంచించితివా గోమి?

మల్లిక—అమ్మా! నాచేతఁ బగటివేషములు రాత్రివేషములు వేయించి మీ రంశఃపురమునఁ గూర్చుండి మీతలపెట్టిన కార్యములందు సిద్ధిఁ గొంచుచుందురు.

కర్పూ—ఓసీ! నీప్రిజ్ఞ శ్లాఘాపాశ్రమే! నీ వేమహారాజునొద్ద నైన మంత్రిత్వముఁ జేయఁ దగుదువె.

మల్లిక—నీవు మకరందునిజేపట్టి మాశపంబునకు మహారాజు వైనప్పుడు నీకడ మంత్రిత్వము జేసెదనులే. అప్పుడుమాత్రము నన్ను మఱచిపోకుము.

కర్పూ—సఖీ! నాశరీరమును నేను మఱతునేని నాప్రాణమును నేను మఱతునేని నిన్ను మఱతును. కాని నకృసంభాషణము లేకుండ జరిగినప్రత్యంత మంతయుఁ జెప్పుము?

మల్లిక—అమ్మా! చెప్పట కేమన్నది! పరిచారిక నైనను జనవుట, వ్రాయుట లెస్సగా నేర్చినదాన నగుటచే మకరందుని ఎంటనే విడిపింపుమని మీయయ్యవ్రాసిన ట్లొకజాబువ్రాసితని.

అక్షరములు మీయయ్యవ్రాసినయక్షరములవలె నున్నవి.

కర్పూ—గదిలోఁ గూర్చుండి చేసినపని యిదియో!

మల్లిక—మఱేమి చేసితి ననుకొంటివి? తలుపులు మూసికొని తపము జేసికొంటి ననుకొంటివా? అజాబునకుఁ దోడుగా నుంగర మానవాలు జూపితిని. దానితో సంతపని జరిగినది.

అని తనకావించినకృషి యంతయు మల్లిక సప్తస్థిరముగాఁ జెప్పి యామె నానందసముద్రమున ముంచెను.

ముప్పదినాలుగవ ప్రకరణము

అట్లరణ్యమునఁ బ్రియమిత్రునింగానక భద్రసేనుడు పొదలు గుహలు చెరువులు వాగులు మొదలగు సమస్త ప్రదేశములు వెదకివెదకి వేసారి మకరందునిదశనుగూర్చి యిదమిత్రమని నిర్ణయించఁ జాలక, స్వదేశమునకరుగుట కింతుముందే యిష్టములేక పాంచాల దేశమునకుం బోయి యటనుండి మిత్రునిజాడ లయవచ్చునని రాజధానియైన కన్యాకుబ్జమునకుం జనెను. చని తన రాక మంత్రుల కెఱిగించుటయు, వారు మాళవరాజునచిహ్నమైన రత్న సేనునికొడు కగుట చే వానిని గడుంగడు గారవించిరి. పూర్వపరిచితుడగు మాధవనే నుడు వానిగాకకు మిక్కిలి సంతసించి మకరందునిజాడ లడిగి తెలియఁజాలక యెంతేని వగచెను.

మకరందుడు నాటి రేయియెల్ల నయ్యుత్తమ తురంగంబు నెక్కి తెల్లవాఱునప్పటికే జాలదవ్వరిగి యచ్చటఁ బ్రాతఃకాలకృత్యముల నిర్వర్తించుకొని గుఱ్ఱమునకు మేతవైచి దానికి విశ్రాంతి నొసంగి దాని నొక్కచోట విశ్రమించి మధ్యాహ్నము మఱలఁ బయన

మై సాయంకాలమగునప్పటికిఁ గాశ్మీరదేశపుంబాలిమేరదాఁటి పాంచాలదేశముం జొచ్చెను. ఒక గ్రామమునం దారాత్రి విశ్రమించి యపాయము గలించినందున స్తిమితమనస్కుడై యతఁడు మెల్లమెల్ల గాఁ బయనముజేసి తాను మిక్కిలిడస్సిపోకుండఁ బ్రాణాపాయము దాఁటించిన గుఱ్ఱము చెడిపోకుండఁ బయనంబులు సేసి కతిపయదినం బులకు రాజధానియగు కన్యాకుబ్జముఁ జేరెను. చేరి రాచనగరుముం దట గుఱ్ఱము నిలిపి తననామధేయాదులు ప్రతీహారివలన మహేంద్రదేవునకు విన్నవించ నారాజన్యుఁడు మకరందునిఁ దనమందెరుమునకు రావించి సన్మానించి యాతనివలన రక్షమందలి పరాజయమును, దానివెనుక జరిగిన కార్యహానివాసాదులును విని విస్మయమును జాలియు నొంది యచ్చటఁ గొన్నిదినంబులుండుమని వేఁడెను. అట్లకాక యని బహువిధముల వారిచే సత్కృతుడై యచ్చటనుండితనమిత్రుఁడగు ధద్రీసేను నచ్చటం గలసికొని కౌగలించుకొని యాకస్మికముగాఁ దానగవడకపోవుటకుఁ జిత్రీభానుప్రేరితులైన సైనికులు తన్నుబట్టుకొనుటయే కారణమని చెప్పి తనచరిత్రకథనముచేత వానిం దుఃఖపరవశుం జేసెను.

అంతరంగము గలసినమిత్రులు కలసినప్పుడు గల్గునానంద మనుభవైకవేద్యమేగాని వర్ణింప నలవిగాదు. అయ్యిరువురుఁ దమజ్ఞేమ వార్తలుఁ దమజాడలు దెలియక దుఃఖిల్లుచుండు తల్లిదండ్రులకుఁ దెలియఁజేయుంపఁడుగుని మహేంద్రదేవునితోఁజెప్ప నాతఁడు విశ్వాసముగలబంట్ల నప్పనికై మాళవంబునకుఁబంపెను. పిమ్మటఁ గొన్నిదినములచ్చటనుండి కాశ్మీరాజ్యముపై మరల క్షిదండువెడలవలయునని మహేంద్రదేవునితోఁజెప్పి మాధవసేనునితోడను, దక్కిన పాంచాల మంత్రులతోడను, మంత్రంబుండి యాసారివేటువేటుగాఁగాకమాళవ పాంచాలసైన్యము లేకమై పోరాటము నలిపినఁ దప్పక జయంబు

నేకూరునని యట్లు చేయునట్లు వారి నొడంబఱచిరి. అవ్వల మకరం దభద్రసేనులు పరుసమై తమ దేశేంబులకుం జనిరి. వారనుగూఢస్వతికి నుదర్యనుడు రిత్త సేనుడు ఘూర్జరంబుననుంజిరి. అందుచేవారు రాజధానికిం జనక ఘూర్జరవిషయంబునకుం జని మహారాజుగొనై శ్రీహంతుడై పండితులకుఁ గవులకుఁ బేలకు సామలకు నాశ్రితులకు నాశ్రియుడై నుగుణరాశియై, భూలోకమూడారిమై యున్నను దర్యనమహీపాలుడు కాంవక్రిగతిచేత రాజ్యభ్రష్టుడై కంజరంబు దోమకుత్తుకంజొచ్చిన తెఱంగునఁ దనకన్న నన్నివిధంబులఁ దక్కువ వాడగు ఘూర్జరేందులినింట నతిథియై వానిపంచ నుండవలసి వచ్చినందుకుఁ దద్దయు విచారించి ముందుగా నమ్మహీపాలునిం గనుం గొనిరి. నుదర్యనుడు తోబిడ్డకు, అంత్రీబిడ్డకు గూడ శౌగిలిచ్చికొని “నాకు నేడు వేయిరాజ్యములు చేసుకొన్న పంచసంగుడున్నాడను. ఇంక రాజ్యపంపాదనములభము. మీయూ మనమే శుభాగమనము. ఈదినము సుదినము. ద్విరచములు నేటికి” గతించివి. నాకుఁ జరమిత్రిండును, సాధుశీలుడు నైన ఘూర్జరనాయకుడు నేన నాయత్తము చేసియున్నాడు. ఇంక నుం మీసేనుం గైకొని మనరాజ్యంబు మనమునంపాదింపవలయు” ననిచెప్పి మితిమీరిన మాంబంబ మొందెను. రిత్త సేనుడు కుమారాగమనముచే నానందపరివళుండయ్యెను. చంద్రప్రభాదేవి మరల వచ్చి తెనెంటంబున యడుగులకు మొక్కిన కొడుకును లేవనెత్తి హర్ష బాష్పములచే నాతని మూర్ఛము నభిషేకించెను.

సైన్యము దండయాత్రకుఁ దగియుండుటచే మకరందనుడు నేనాపతియై ఘూర్జర సైన్యమును మాళవ దేశేంబులకుఁ దీసికొనిపోయెను. రాజ్య మాక్రిమించుకొనియుండిన వైద్యులకును, మకరందునినాయకత్వముననున్న ఘూర్జరులకును, సందిడికయ్యము ఆరిగెను. మాళ

వేంద్రకుమారుని ప్రతాపాగ్నికి వైదర్భులు శలభములైరి. రాజవాహనునిసేన సంపూర్ణముగాఁ బరాజయమొందెను. హతశేషులు నానాముఖములఁ బరుగులెత్తిరి. మకరందుడు సుదర్శనుని మరల మాశవరాజ్యసింహాసనము నందుఁ బ్రతిష్ఠించెను. రత్న సేనాదు యథాపూర్వకముగ ననూత్మండయ్యెను. కేసరి రెండవసారియుఁ ద్రోహియై వైదర్భులతోఁగూడి వారివలసలంచములు గ్రహించి దేశాపకారియగుటచే వానింబట్టి సుదర్శనుడు కారాగ్రహంబున నుంచెను. దేశమునం బ్రశాంతము నెలకొన్నవిదన మకరందుడు కాశ్మీరదేశదండయాత్రకై సైన్యసన్నాహము జేయఁబూనిను.

అటఁ జిత్రభానుడు వేటనుండి రాజధానికి మరలివచ్చినవిదన సుషేణుడు వానిని దర్శించి “దేవరవారియూజ్ఞా ప్రకారము మకరందుని విడిచిపుచ్చితి”నని మనవిచేసెను. అదివిని చిత్రభానుఁ డవరిపడి “ఏమీ! నాయూజ్ఞాప్రకారము మకరందుని విడిచిపవా? మూరుఁడా! అసృతము లాడి నన్ను పంపించెదవా?” యనిభట్టలుకతోఁ బలికెను. “దేవా! శాంతింపుడు ఇదిగో! మీజాబు. ఇదే మీ రాసవాలుగాఁ బంపిన యుంగరము.” అని సుషేణుడు చెంటినింజూపెను. “ఎవఁడీ యుంగరమును దెచ్చినవాడు?” అని మరలరాజయడిగెను. “ఎవఁడో వినయంధుఁడట! మాశవసచివుఁడట! మీరు పంప వచ్చినాఁడట” యనిసుషేణుడు బదులుచెప్పెను. అదివిని చిత్రభానుడుత్రాచుబాము వలెనెగిరిపడి “దురాత్ముఁ డెవఁడో మోసముజేసెను. నాయుంగరము! నావ్రేలినుండి జాతిపోయియుండవచ్చును. అదితనికొని నాసేవకులు నన్ను పంచిచియుండురు. అంతఃపురమందు నగరమందుఁగూడ నెందరో ద్రోహులున్నారు. ఆద్రోహులలో నెవఁకడవై యుండవచ్చును. అయ్యయో! పరమశత్రువు దాటిపోయెనే! వాడు మన కడనుండిన సుదర్శనుడు కాశ్లబేసముండు పచ్చునే! చీ!దు రాత్మా!

నీమొగము జూడఁగూడదు. ఇదియంతయు నీవలననే జరిగినది. అతని స్నానమున నిన్నే కారాగృహమునం దుంచెద.” నని రాజభటులం బిలిచి చెఱిలో నుపేణుని బంధింపుమని యానతిచ్చెను. నిర్దోషియైన నుపేణుఁడు నిష్కారణముగా బంధింపఁ బడినందుకుఁ గర్హ్వరమంజరి మనస్సున మిక్కిలి విచారించెను. చిత్రభానునకు నంతఃపుర సేవకులపై నెంతో యనుమానము గలిగెనుగాని కర్హ్వరమంజరిపైఁ గలుగలేదు. నిజస్థితి చెలియక పోవుటచే నతఁ డెవ్వరిని దండింపఁ జాలకపోయెను గంజాయిమత్తుచేత జంబుకుఁడు చిత్రభానుని ప్రశ్నలకు నసందర్భము లైనయుత్తరములు చెప్పుటచే జెడ్తముతో నాలుగుదెబ్బలు తినెను.

అట గంధారవల్లభుఁడైన భాగ్యవర్ధనుఁడు విక్రమసేనని గొడై నెక్కించుటకు నిశ్చయించి కాశ్మీరముపై దాడివెడలుటకు మహాసన్నాహముసేయఁబూని సకలవిషయము శక్తివర్ధం జూచి యిట్లనియె. “ఓయీ! నీవు మాఁడుమునఁ బాంచాలవల్లభుఁడైన మహేంద్రదేవునికిడకు సందేశముఁ గొనిపోవలయు. మహేంద్రదేవుఁడును సమరసన్నాహము చేయఁచున్నాఁడని చారులవలన వినియుంటిని. అతఁ డొకసారి మే మొకసారి వేర్వేరుగాఁ జిత్రభానునిం దాఁకిన జయము చేకురకపోవచ్చును. ఉభయసైన్యంబులు గలసి యేకముఖముగాఁ బోరిన జయ మనలీలగాఁ జేకురును. కావున శరత్కాలమునఁ గార్తికమాసమున శుద్ధపూర్ణిమనాటికిఁ దనసైన్యమును దోడ్కొని కాశ్మీరముఁ బ్రవేశింపు”మని యామహారాజుతోఁ జెప్పుము. అనాఁ టికి మనమును గజరధకురంగుఁడొక చతురంగబలంబుతో నాదేశముఁ బ్రవేశింతము. నామంద్రగల జాబులుగూడ నిచ్చుచున్నాను. ఇది యాసాధమాసముగదా! వర్షకాల మాసముమగున్నది. అదియుద్ధమునకు వీలైన సమయముగాదు. నీవు స్వల్పపరివార సమేతుఁడవై వెంటనేపోమ్ము.” అని యానతిచ్చుటయు శక్తివర్ధ మహాప్రసాద

మని జాబులనందుకొని మితపరివారముతోఁ బాంచాలమునకరిగి రాజధానిం బ్రవేశించి మహేంద్రదేవుని సందర్శించి సందేశార్థ మెఱిగించెను. అతఁడు సందేశార్థమునకు సన్నతము దెలిపి తనమనుమలు భాగ్యవర్ధనునిచేత నున్నకుశలచార్త విని మిక్కిలిసంతసించి దాహిత్యప్రసాదములు పంపించినందుకు శక్తివర్ధకు రత్నాభరణములు పారితోషికముగ నిచ్చి గౌరవించెను.

పిమ్మట శక్తివర్ధు యాస్థపాలునికడ సెలవుగైకొని గాంధారమున కరిగి మహేంద్రదేవుఁడు సందేశార్థము పంపింపబడిన విన్నవించెను. మాళవ పాంచాల గాంధారదేశములం దొక్కసారిగా దండయాత్రప్రయత్నములు మిక్కిలి స్వలితముతోఁ జరుగఁజొచ్చెను. కార్తికమాస శుక్లపక్షమునఁ గాశ్మీరమునకు ససైన్యముగా గావలమునని మహేంద్రదేవుఁడు సుదర్శించుచు గాయభారమంపెను. అతఁడు దాని పంపింపఁజెప్పెను. మాధవసేనుఁడు శక్తివర్ధులనఁ రాజకుమారుల జేను మెఱిగి మువ్వకురాజు లేకమగుటచేఁ దప్పక జిత్రభానుఁడు కూలిపోవునని నిశ్చయించి “కార్తికమాస మెప్పుడువచ్చు నెప్పుడు సేనలు కాశ్మీరముఁజొచ్చు, నెప్పుడు చిత్రభానుఁడుజచ్చు” నని యాశుభదినముల కెదురుచూచుచుండెను.

విద్యావీర మైత్రతక్షశిలో నేఁటేట శ్రావణమాసమున గొప్ప విద్యాపరీక్ష జరుగుచుండును. అత్తజ్ఞివిద్యార్థుల వారు వారు వేర్వేరు శాస్త్రములలోఁబండితులు పరీక్షించి యర్హులగుచానికి విద్యానిధి సాహిత్యచక్రివర్తి వేదాంతకేసరి మొదలగుబిరుదుములును మిక్కిలి విలువగలశాలువలును ధనమును బారితోషికములుగా నొసంగబడుచుండును. ఆవిద్యావీరమంత్రియు గాంధారరాజులపోషణముక్రింద నుండుటచే భాగ్యవర్ధకుఁ డేటేటప్పటికొనమయమున కక్కడికివచ్చుచుండును. అసంవత్సరమును భాగ్యవర్ధకుఁడు విక్రమసేనహర్షవర్ధకుల

మెంటు బెట్టుకొని తక్షణిలకు బోయెను. పండితులచే విద్యార్థులు పరీక్షింపఁబడిరి. శ్రోతలు మహానందభరితులగునట్లు సామవేదము గానముచేయఁబడెను. మందిరములు ప్రతిధ్వను లిచ్చునట్లు ఋక్లు యజస్సులు నధ్యయనము చేయఁబడెను పూర్వమీమాంసకులు నుత్తరమీమాంసకులు, నుచ్చైస్వ నములతో నలిపితమతమ శాస్త్రములే సరియని సిద్ధాంతీకరించుటకు మహావాదములు నలిపిరి. కపిలుని నిరీశ్వర సాఖ్యముం పతంజలిసేశ్వరి సాఖ్యము, గౌతమకాణాదులమతములు, పండితుల జహ్వరంగములయందు నాట్యము చేసెను, బుద్ధదేవప్రోక్తము లేయిన త్రిపిటకములయందును దమ్మపదాది గ్రంథములయందును దగుపరీక్షలుజరిగెను. బిక్షుకులకు, సన్యాసులకుఁ గాషాయాంబరములు, విద్వాంసుకులకు విలువగల సేలునలు విద్యార్థులకు వస్త్రములు వై దేశీకులకులగు పండితులకు ధనములు మొదలగునవి భాగ్యవర్ధనఁడు విరివిగానిచ్చి విడ్వజ్జనవంద్యుడయ్యెను

విక్రమసేనహర్షవర్ధనలు తత్పురముఁ జూడఁబోయి యొకభాద్రవిహారమున భిక్షుణీవేషముతో నున్న యొకయంగనంజూచి మొదట నెవ్వరోయనుకొని సాగి కొన్నియడుగులు నడచి మరల ననమానము దోష వెరుకకు నడచి యాపడఁతియెట్టయెదుట నిలిచిరి. ఆమె తల వంచి వారివంక జూడక యేదో యాలోచించుచున్నట్లుండెను. “అన్నయ్యా! అమ్మ-అమ్మ చూడు. చూడు” అని హర్షవర్ధనఁడు మెల్లగాననెను. “ఔను! ఆనవాలుపట్టుటకు వీలులేకుండ వెళ్లిదానివలె నున్నది.” అని విక్రమసేనఁడు దగ్గఱకుఁబోయి “అమ్మా! అమ్మా!” యని పిలిచెను. ఆమెతలయెత్తిచూచెను. ఎట్టయెదుట నామె తపఃఫలములువలె బంగారుబొమ్మలవలె నిరువురుసూన్లు కనఁబడిరి. కనఁబడినతోడనే యామె యానందపరవశయై లేచి నిలువఁబడి యిరువురు బిడ్డల నొక్కసారి కౌగలించుకొని నాయనా! బ్రతికియున్నారా?

నాయనా! నీవువిక్రిమసేనుండవేనా? నాయనా! నీవుహర్షవర్ధనుడవేనా? మీరు నాచిన్నియన్న లేనా? దృష్టిదోషముచేత నేనెవరిబిడ్డలనోనాతన యులుగా భావించుచున్నానా? యని మహాసంభ్రమముతో, బలికెను. “అమ్మా! నేను విక్రిమసేనుడనే. నేను హర్షవర్ధనుండనే. తల్లీ! నీవెంతమార్పు జెందితివి? మేమే సరిగా గుర్తింపలేకపోతిమి” అని వారు తల్లిని గాఁగలించుకొనిరి. భిక్షుకబిక్షుణీజనములుమాతాపుత్రుల సమాగమ సౌఖ్యమును గన్నులారఁ జూచి సంతసించి యభినందించిరి. బిడ్డలు తల్లిని భాగ్యవర్ధనునివిడిదిఁ దీసికొనిపోయి యాతని కెఱిఁగించిరి. ఆతఁ డామెను బహుళకరించి మాతాపుత్రుల సమాగమము భావికాలశుభమునకు సూచకమని వక్కాణించెను. తల్లియు బిడ్డలుఁ దమతమకష్టముల నొంజొరులకుం జెప్పకొని తత్తత్సనుయోచితముగా దుఃఖమును నానందమును నొందుచువచ్చిరి. అచ్చటఁ గొన్ని దినములుండి భాగ్యవర్ధనుఁడు విక్రిమసేనహర్షవర్ధనులను సరవిందాదేవిని దోడుకొని స్వనగరంబున కరిగి యుద్ధసన్నాహముఁ జేయుచుండెను.

ఆవర్షర్తు పతిరమణీయముగా నుండెను. గ్రీష్మకాలమునఁ బ్రభాకరుని చండమయాఖముఁ జైత్రీణ్యమునకు గగనమంతయు బీటలువాఱఁ గాలపురుషుఁడు బీటలుగానఁబడకుండ మెత్తినబురదయోయనునట్లు సభోమండలమంతయు మేఘపటాసంఘన్నమై కనఁబడెను. భీష్మంబుగ్రీష్మమునఁ దాపమునకోర్వలేక తహతహం బజినభూగేవి మేనఁ జల్లుకొన్న పన్నీరోయన వల్లివిరిసి నేలఁబడుచున్న యాకాశ గంగయో యన నర్హములు సాంద్రములై కరిసెను. క్షుములధరాంధణధణధ్వానముఁబోడన, నెడనెడఁనుల్లిల శిల శిలలనిపణియెఁగిట్టిపిడుగులచప్పుడుతోడని బెక బెక బెకలాడుగోదురుకప్పులయల్లివులతోడను, బ్రహ్మాండము ప్రళింఘనించుచుండెను. భగ్నిమనోభులై పరితపిం

చువారికి నెడనెడం బొడకట్టునల్పాశలంబోలె దళతళతళముని కన్నులకు మిఱుమిట్లుగొలుపునట్లు మెఱుపులు మెఱయఁజొచ్చెను. గ్రీష్మకాలమునఁ బ్రభాకరునిచండతైక్షిణ్యముచేత నెండి సుక్కినజలాశయశిశువులను వెండియుఁ బ్రకృతిలక్ష్మీ దృఢగాతులం జేయుటకు నొసంగెడున్నత్యమోయనఁ బయోధరములనుండి శుద్ధపయోధారల వెల్లివిరియునట్లునంగెను. నదీనదంబులు పొంగెను. వాగులుచింఁజెను తటాకములు జలపూర్ణము లయ్యెను. ప్రపంచమంతయు జలమయమయ్యెను. మార్గంబు లరికట్టఁబడెను. ప్రమాణములు దుస్సాధ్యములయ్యెను. ప్రపంచమంతయుఁ జల్లఁగా నన్నను నావర్షకాలమున మకరందునిమనస్సు వియోగవేదనాసంతప్త మగుటంజేసి యతఁడు సౌఖ్యముం గనక నిరాశామేఘచ్ఛన్నము లయినయాదినములను దుద్దినములనుగా భావించి కాల మెట్టెటో గడుపఁజొచ్చెను. కర్పూరమంజరియు మకరందుఁడట్ల ప్రియవరహసంతాపమునఁ బొక్కుచు నాదుర్దినము లెన్నటికయిన గతింపకపోవునా,యనిమంచికాలమున కెదురుచూచుచుండెను.

ముప్పదియొడవ ప్రకరణము.

శరత్కాలము సాగించెను. అయ్యది పరమేశ్వరసృష్టికిఁ బ్రతిసృష్టి చేయంజాలు మహాకవివాక్పాశ్రిమకును జిత్రీకాసుని చూచికొనై పుణ్యమునకును సతీతమై సౌందర్యనియమై యతిశోభానంతమై యలరఁజొచ్చెను. భూమండలమున రాజేంద్రులు ధనుస్సులు పూని విజృంభింతురుగావునఁ తనధనుస్సుతో నింక బలిలే దనికాఁబోలు మహేంద్రుఁడు తనచాపంబును గగనమందుఁ బ్రదర్శింపక

దాచెను. వాసకాకున మేఘమండలముచే నాచ్ఛాదితుం డయిన సహస్రమయూఖుడు బంధవిముక్తుఁ డయినమహాతేజశ్శాలియుం బోలె మున్న జడమైనబ్రహ్మాండమున కంతకు వెండియు నఖండ చైతన్యము గలుగునట్లు దేదీప్యమానప్రభలతో మౌఁగఁజొచ్చెను. దిక్కులు ప్రసన్నములయ్యెను. బురద లెండ నేల గట్టిపడెను. జనుల గమనాగమనముల కనుకూలముగా బాటలేర్పడెను. మున్న కూలం కషములై దేశంబులపై దండువెడలి గృహరామక్షేత్రాదుల నాశ నంబుఁ జేసినమహావాహినులు తమగాంభీర్యముం గోల్పోయి విజృం భణము నెడలి సామాన్యజనులు తమ్ముదాఁటిపోవుపాటిరేవులు గలిగి కల్మషరహితములైన నిర్మలోదకములుగలిగి యక్కడక్కడఁ దమ తిప్పలు బైలుపడఁ దొంటియొశ్వర్య మంతయుం గోలుపోయి గర్వ హీనులై నెల్లవారికిఁ జులక నౌపేదల ట్లుండెను. సరోవరములు పగలు వికసించి కనుపండువునేయుతామరలతోడను, రాత్రులు వికాసము జెంది నయనాభిరామంబు లగుకలువలతోడను వెలయుచు నిరంతర మందళాసమునఁ గళకళలాడునెమ్మొగంబులు గలవిలాసవతులట్లు కోభిల్లుచుండెను. ఏసరనుఁడు తనయింటికి వచ్చిన నాసరసునిఁ గొఁగిఁ టఁజేర్చి యాదరించువెలవెలదుకలట్లు సరోవరంబులు పట్టపగంట దర్శనంబిచ్చుప్రభాకరుని, రేలఁగానఁబడు శీతమయూఖునిఁ బద్మదళ హస్తములతోడను గలుపఁజేకులచేతులతోడను గొఁగిలించుకొనుచు వారికరిష్టృల ధన్యత నొందుచుండును. ఆకాశమున నగస్త్యనక్ష త్రము పోయె . రాకాచంద్రియండలము నిశల సింక్రశంకమై నిరు పయన మై తాంతిమనోహరమై నేత్రీపర్వమైనపండువెన్నెలలు గా మఁజొచ్చెను. నిశాలక్షి వెన్నెలయను తెల్లగువ్వలువ గట్టి నక్షత్ర మయిన యముత్య సరముఁ దాల్చి వర్ణనాతీతమైనశోభ గలిగి పండులులుండెను. ఏలములన్నియుఁ బండఁబాతెను. వసుంధర

సన్యభరితమై చూలుదాల్చి నెలలునిండినపడంతుకవలె దర్శనీయమై యొప్పెను. ఎప్పుడు శరత్కాలము వచ్చు, నెప్పుడు మహావాహినీ సమూహములఁ గొని కాశీస్థిరముపై దండువిడియ సగు నని నిరీక్షిం చుచున్న గాంధారపాంచాలమాళవేంద్రులకురూపునాల్చినతమమనో రథముంజోలె నాశరదృతువు కనబడెను.

గాంధారసైన్యంబులు భీష్మంబులై గ్రీష్మంబట్లు పరసైన్యం బుల శోషింపఁజేయఁగలిగి యుండె. బాణవర్షంబులఁ బగతుట ముంపఁజాలి పాంచాలసైన్యంబులు నర్హర్తువుల ట్లుండెను. మాళవేం ద్రుసేనలు శీతకాలంబట్టు లెల్లవారి గడగడ వడఁకింపఁజాలియుండెను బాణంబులు, తూణంబులు, సరదంబులు, ద్విరసంబులు, ధనుస్సులు ట్టుభిరతమనస్సులు, హయంబులు, భటచయంబులుఁ గలిగి మూఁడు సేనలు నేకకాలమున సన్నిధియయినముక్కరులట్లు, ముచ్చిచ్చులట్లు ముక్కఁకలఁ దేరి మువ్వన్నెనలువలుఁ దాల్చినజోడులుగలిగి బైలు దేటి కార్తికశుద్ధపూర్ణిమనాటికిఁ గాశీస్థిరదేశముం బ్రవేశించెను. తనచేఁ బరాజితులైనమాళవపాంచాలభూపతులు మఱల మూఁకలం గూర్చుకొని తనపై సత్తివత్తురని చిత్రభానుఁడు తలంచుచుండెనుగాని గాంధారనాయకుఁడు తనపై దాడివెడలునని యాతఁడెన్నఁడును దలంచియుండలేదు. సువ్యూరురాజులును సకలసమరసన్నాహంబుజేసి కొని దనపై దండువిడియుచున్నారని చారులవలన విని చిత్రభానుఁ డు తిత్తటవడి తనసేనలఁ జక్కజేయఁజొచ్చెను. విశ్వసింపఁదగినబం ట్లును దండపాణిని వెదకుటకై కాశీమొదలగుమహాక్షేత్రములకుఁ బంపెను. క్రొత్తజోదుల సేనలోఁ జేర్చుకొనెను. మగఁటిమి గలజోదు లను జిన్నదండనాథులుగఁ జేసెను. వలయు ప్రయత్నము లన్నియుఁ జేసెను. వైదగ్గులను సాయమురమ్మని సందేశమంపెనుగాని చారు మకరందునిచేఁ బరాజితులై నిశ్శేషముగాఁ జెదిరిపోవుటచే నెట్టిసా

హామ్యముం జేయఁబారయిరి. కావున జిత్రభానుఁ డనహయుడై తనలావును సమ్మొకొనియుండవలసివాఁ డయ్యెను.

యథానిర్దిష్టముగఁ గార్తికశుద్ధపూర్ణిమనాటికి నుమాఁడుపై న్యములు శ్రీసగరవరసరంబు విడిచెను. గాంధారవల్లభుఁడు, పాంచాలనాయకుఁడు, మాళవరాజునందఱు డచమకరందుఁడు నొందొగులం గలసి కొని కుశలము బరిసి నమరం బెల్లు జరుగవలయునో యావిధానము నుగూర్చి తల్లింబిరి. భాగ్యవర్ధనమహేంద్రదేవులు తనదళంబుల కం గూడ మకరందుని గూడనాఁడు జేసి యాతనియాజ్ఞాప్రకారము నడుచునొసఁగి ని తినుశేనానాయకుని కాజ్ఞానంగిరి. భాగ్యవర్ధనునివెంట విచ్చిరి. విక్రమసేనుఁడు వర్ధనులు, పాంచాలపై న్యముతో వచ్చిసమీధననే యిది సొంతొని తమకై బెంగ పెట్టుకొనినయావృద్ధ మంత్రీ గానంఁముఁగిలించిరి. విక్రమసేనుఁడు గాంధారపై న్యమున నొక భాగమునకు దండనాఁడు మకరందునియాజ్ఞ నిర్వర్తించు చుండెను. గాంధారవల్లభుఁడు మకరందమహేంద్రదేవులతో నాలోచించి తనయమాత్యుఁడగునజీవసిద్ధిని జిత్రభానునికడకు రాయబారిగాఁ బంపెను. ఆతఁడును గాశ్మీరసరపాలునికడఁ జెప్పవలసినసందేశార్థము లన్నియు జాగ్రూకతతో సంగ్రహించుకొని చిత్రభానునిసందర్శనము వేడి నానియనుమతమున నన్నిధి కరిగి సత్కృతుఁడై తన సందేశమును నెఱిగింప ననజ్ఞువేడెను. అప్పుడు వారికిందివిధమున ముచ్చటించిరి.

జీవ—మహాంజా! మాపుభు వగుభాగ్యవర్ధనుఁడు సంగ్రహముగా సందేశ మెఱిగించి రమ్మని పంపెను. ఆసందేశమిది: గతిం చినదానిని మరల ప్రివృత్తుకొనుట నిష్ప్రయోజనము. విక్రమసేనుని గాశ్మీరసింహుని మెక్కించి హర్షవర్ధనుని యవరాజుజేసి నీవు నకు టుంబముగా గాశ్మీరరాజ్యము విడిచి పోదువా లేక, కయ్యమున

కియ్యకొందువా? ఇందు నీ కేర్పిల్లువలె మో దానింజేయుము. ఇంతే సందేశము.

చిత్ర—ఇంకను విక్రమసేనహర్ష వర్ధను లెక్కడ? వాడు మృతి నొందిరి. చచ్చినవానిని రాజుం జేయుటెట్లు? యువరాజుం జేయు టెట్లు?

జీవ—రాజా! నీవు మేలుకొనియు, గలఁ గనుచున్నావు. విక్రమసేనహర్ష వర్ధనులు జీవించియున్నారు. చండపాణి త్రవ్వించిన గోతిలో చండపాణియే పడియెను. రాజకుమారులు జంపఁ గలచి వచ్చి తాఁ జచ్చె. నీమాయాసముగ్రహించి ముగ్ధులవలె రాజకుమారులు సురక్షితములు గాంధారిముఠను చని పోడినే. హో నిబ్బలు వచ్చి యున్నారు.

చిత్ర—(తెల్లబోయి) ఏమేమీ! బ్రతికియున్నారా? ఇది పరిహాసమా? నీవు మతి తప్పి మాట్లాడుచున్నావా?

జీవ—పరిహాసముగాదు. చిత్తస్థైర్యభాషణముగాదు. నిజము.

చిత్ర—బ్రతికి యున్నను నీ చిత్తస్థైర్యము నరే! రాజ్యము నే నియ్యను. వెంటనే యిచ్చోటు విడిచి పోయి. లేకున్న నీచాక్రిములు దక్కవు.

జీవ—చిత్తము. ఇదే సెలవుపుచ్చకొనుచున్నాను. (అని వెడలిపోయెను)

అప్పలుకులు వినినదాదిగాఁ జిత్రభానుసేనునమ్ము మిక్కిలి సంతోషిత మయ్యెను. “ఏమీ! చండపాణి మృతిచెందెనా? రాజకుమారులు బ్రదికి యున్నారా? రాజకుమారులు దచ్చిని చండపాణి తీర్థయాత్రలు నేనించుచున్నాడని వంశధను చప్పికులు యబద్ధమా? చండశక్తివర్మలను వంచింపి యుందురా? అయ్యమో! సర్వము జేసిపోయినది. నాకట్టినమేడలు కూలిపోయినవి.” అని తనలో

జింతించుకొనుచు రుద్రభట్టుకడకుఁ భోయి జీవసిద్ధిసంపేత మెఱిగించెను. అతఁడును మొదట నమ్మాట నమ్మక యెట్లకేలకు రాయ బారమునం దబద్ధముండ దని నిశ్చయించి యెట్లయిన సమరసన్నాహమే కర్తవ్య మని యుపదేశించెను.

చిత్రభానుని ధైర్యము నడలెను. సందేశార్థము పిడుగడచినట్లు వానియుత్సాహము నడంచెను. దండపాణి వచ్చుననునాన యడుగంటెను. అట్టి క్లిష్టసమయమున భ్రాతృమరణవార్త వజ్రపాణి కెఱిగింపఁగూడ దని యవ్వార్తఁ దనమనంబు నే యడంచుకొనెను. దండపాణి లేకపోవుటయు వెనుకటియుద్ధములో మెఱియలవంటిజోదులు, దండనాథులు హతు లగుటయు, బొక్కనములోనిధనము తన్నిమిత్తమై వ్యయమగుటయు రాజకుమారులు బ్రహ్మకీయుండుటయు మున్నగువిషయములు చిత్రభానున కమితవిషాదముఁ గలిగించెను. ధనము చాలమి నగరమందున్న సంపన్ను లగుబేహరులను నితరగృహస్థులను రావించి యుద్ధమునిమిత్తము తనకు సామ్మగావలె నని చెప్పి యిమ్మని యడిగెను. ఇచ్చినవారిని మఱియంత హెచ్చుగా నిమ్మనియు, లేదన్నవారిని దప్పక యియ్యవలసిన దనియు నిర్బంధించి హింసించెను. ప్రజలు భయభ్రాంతులై చిత్రభానుని దూషించి వానివినాశమును గోరిరి. కొందఱు పాటిపోయిరి. పరుగెత్తినవారిని యతఁడు పట్టితెప్పించి శిరచ్ఛేదముఁజేయించి వారియిండ్లు దోపించెను. తనజయమునిమిత్తము దేవాలయంబులఁ బార్థివలు చేయవలసిన దని బ్రాహ్మణోత్తముల నియోగించెను. రాజువలన భూరిసంభావనల నపేక్షించిన బ్రాహ్మణోత్తములు వానికి జయముబ్రసాదింపుమని పరమేశ్వరుం బ్రార్థించిరి. దేశాభిమాను లగుబ్రాహ్మణులు మరల వాని కివజయమును మరల విక్రియసేయనిబ్రతిష్ఠయుఁ గావలెనని సర్వేశ్వరుని వేడుకొనిరి. రుద్రభట్టు చిత్రభానునివిజయమునిమి

త్తమై గ్రహశాంతులు చేయనారంభించెను. గ్రహదోషనివారణార్థము బ్రాహ్మణులకు శూరిదానము లిప్పించెను.

జీవసిద్ధి తనసంక్షేపవ్యవసానమును భాగ్యవర్ధనాదిప్రభువు కెఱిగింప వారు యుద్ధసన్నద్ధులయిరి. రణభేరులు మ్రోగి కోటలో నున్నయంగసలగుండియలు జలుజల్లు మనఁజేసెను. ఆభయంకరధ్వనములకు నభిముసల బాతెడుపిట్టలు చుట్టచుట్టకొని బిట్టటచుచు నేలంబడియెను. గాంధారసైన్యములు పట్టణమున కుత్తరమునను బాంచాల వాహినులు పడమటను, మాళవసైన్యములు దక్షిణమునను విడిసి స్కంధావారిమును నిర్మించుకొనెను. ఊరికిఁ దూర్పున సింధువున కుపనదియైన జీలముననది ప్రవహించుచుండుటచే నచ్చట నెవ్వరును విడియుటకు వీలులేకపోయెను. కార్తికశుద్ధ పంచమినాటియుదయమున యుద్ధ మారంభమయ్యెను. చిత్రభానుఁ డిష్టదేవతలకుఁ గృపాదేవతలకు వేదవేదాంగపారంగతు లగువిప్రులకు దుద్రీభట్టునకు నమస్కరించి కడపటివారిమాశీర్వాచనములఁబడసి కవచంబును శిరస్త్రాణంబును దొడిగి విల్లుబూని వజ్రపాణియుఁ గుమారుఁడు విజయసేనుఁడు దక్కినసేనాపతులు వెంటరా రణరంగముఁ జొచ్చెను. అతఁడు తనసైన్యమును మూఁడుభాగములుచేసి యొకభాగంబునకుఁ దాను మొనగాఁడై భాగ్యవర్ధనునిమీఁదికి నడిపెను. రెండవభాగమునకుఁ దనకుమారుఁడైనవిజయసేనుని దండనాధునిగఁజేసి కొండఱుచిన్న సేనాపతులను వానికి సాయమిచ్చి మహేంద్రదేవునిమీఁది కంపెను. మూడవభాగము వజ్రపాణికిచ్చి మకరందునిమీఁది కలపెను. నాలుగుసైన్యంబులఘోషము నాలుగుసముద్రములమహాఘోషము వనుకరించెను. సమరము కురుపాండవయుద్ధమును జూపటకు స్మరణకుఁ దెచ్చెను. ముందుగాఁ జిత్రభానుఁడు భాగ్యవర్ధనుం దలపడెను. విజయసేనుఁడు మహేంద్రదేవునిదాఁకెను. వజ్రపాణి మికిరఁచునుమీఁదికల

జనెను. గడ్డతెక్కలు గట్టినవాలుటమ్ములు యోధులచేతులనున్న విండ్లనెడకొక్కాటుమబ్బులనుండి వర్షధారలట్లు తిప్పుతిప్పునఁ బడఁ జొచ్చెను. ఖడ్గపాణులగుజోదులచేసఱుకఁబడినవీరులశిరంబులుమృత్యు దేవత తిని పాఱవైచిన తాటిపండ్లయట్లు మంజులట్లు నామెపానపా త్రంబులట్లు తోఁచెను. పానంబులు తెగిన యూర్ధ్వభాగంబులు శిరం బులు లేని మొండెంబులు, బాహువులు తెగి కొమ్మలు తెగినమాను లట్లు గచుపట్టు కళేబరములు మిక్కిలిభయంకరములై కానఁబడియెను చచ్చినవారు, మరణవేదనఁ బడుచున్నవారు, ప్రాణములు గుటగుట లాడుచున్నవారు, కట్టకడపటిశ్వాసలు విడుచుచున్నవారు, దాహవీడి తులై మాటాడలేక సన్నలు చేయువారు, పేదచూపుచూచువారు, ప్రాణావసాన సమయమున గూండించువారు, బాధపడలేక యఱచు వారు, హరిహరీ యనుచువారు, నయి పడినజోదులు పలుతెఱంగులగు నవస్థలకుఁ బాలయిరి.

కయ్యము మూఁడుదినములు జరిగెను. మొదటినాఁ డెవ్వరు గెలిచిరో యెవ్వ రోడిగో చెప్పటకు వీలులేకపోయెను. రెండవనాఁ డు విజయసేనుఁడు మహేంద్రదేవునివాలుటమ్మున మూర్ఛిల్లి యొ డలు తెలియక పడియెను. తోడనే యంగరక్షకులు వానిని. శిబిరము నకుం గొంపోయిరి. వానిసైనికులు పగఱకు వెన్నిచ్చి పరుగిడిరి. చిత్రీభానుఁ డవ్వార్త విని తనగారాబుకొడుకున్న నెలవునకరిగి శత్రు వేదనాపరఁజుఁ డై నయాశినింజూచి జీవనాశ లేదని విచారాక్రాంతుఁ డయ్యెను. మనుభున్న యల్పోతాహముగూడ వానినివిడిచెను. “గు మా రా! నీ నిమిత్తమే గదా యీరాజ్యము నంపాదించుట? నీనిమి త్తమేగదా మాయలుపన్ని యెన్నెన్నో సాపములుచేయుట? తండ్రి! నీవు లేనిచో నా సేనమఱిమేల? సామ్రాజ్యమేల?” యనిగొట్టు గలవాఁ డగుచుచే లోలోపల దుఃఖపడి పైకి గాంభీర్యము వెలిపుచ్చి సైనికుల

మనంబుల నుత్సాహముఁ బురికొల్పుచుఁ గుమారునకుఁ దిగుచికిత్సలఁ జేయింపఁజూచెను. చిత్రభానుని యుత్సాహముల్లే వానిసైన్యమును రెండవనాటికిఁ బలుచఁబడెను. మూడవనాటిమధ్యాహ్నమున మ కరండ్పునిచే వజ్రపాణి తెగటఁదెను. పాప మాతనికిఁ గర్పూరమంజరీ పాణిగ్రహణమహోత్సవము లభింపకున్నను వీరపురుషోత్తమమున శస్త్రమరణము గలుగుటచే ముదారమంజరీసమేతలయిన యచ్చర మచ్చెకంటులకేలునట్లు భాగ్య మొనవెను. నండపాణి లేకపోవుట చేతను విజయసేనుడు గాచుపడుటచేతను. వజ్రపాణినిహతుండగుట చేతను, శత్రుభానునియుత్సాహగ్ని చల్లవడెను. వానిసేనలుగాంధారుల పోటులకును పాంచాలురయేలులకును, చూళవుల ప్రహరములకును, నిలుస లేక వెనుకదిరిగిచూడకపరుగై త్తిరి కొండలు ప్రాణరక్షణమునకై నదిలోఁబడిమునిగిచచ్చిరి. కొండలు మొనశ్లపాలయిరి. కొండలు దూరముకొట్టుకొనిపోయిరి. యద్ధభూమి గుట్టములయుఁ బదా తులయు, నేనుండులయుఁబడుఁగులతోడ సతిభయంకరమై హేయమై మృత్యుదేవతరాజధానివలె నుండెను.

చిత్రభానుడు శత్రువులు తఱిమి తఱిమి మీఁదిమీఁదికి రాఁగ సేనలు లేక యుత్సాహములేక నూలుమందైనైనికులతో యు ద్ధభూమి విడిచిపోయెను. జీవసిద్ధి కొంతసేనతో వాసవెనువెంట న్నటి పోయి తఱిమి దాదాపుగ సందరింజంపె. చిత్రభానునకు రండుకన్ను లట్ల రెండుచేతులట్ల బనిచేసిన కరిబకపింగళులు మెలకూ సెఁడు గత్యంతరములేక ప్రాణరక్షణముకొఱకు జలమునెడలోఁ బడెను. ఈ తయందు మిక్కిలి పరిశ్రమచేసినవాఁ డగుటచేతను నప్పటికి నాయం కాలమగుటచేతను జీకటిచాటున నెట్టెటో దూర మీఁదికొనిపోయి రెండుజాముల రాత్రివేళ కవ్వలి ముప్పుజేరి తడిబట్టలతో గడగడ వడఁకుచు నేకాకియై యవ్వలియుడు జేరి తనయవస్థఁబాచి భవి

వ్యక్తర్తవ్యమునుగూర్చి తపలోదాను వితర్కించుకొనుచుండఁ గ రటకపింగళులును దడిసిన బట్టలతో వచ్చి వానిం గలసికొనిరి. ఆసా యంకాలమున యుద్ధభూమియందు నెత్తురు లేకులై ప్రవహించెననుట యతిశయోక్తిగాదు. ఏనుఁగుతోండము లనెడు తూములనుండి నెత్తుటివలుదలు వసుంధరపై విచ్చలవిడిగఁ బ్రవహించెను. ఆనెత్తురు వసుంధరాదేవిదాల్చినకుసుంభారుణవస్త్రమట్లు-మృత్యుదేవత యింట సంతోషమునఁ జల్లుకొన్న వసంతమట్లు-నాకనమునుండి నేలకు విజృంభించిన సంజకెంజాయయట్లు నెఱసెను.

చిత్రీభానుఁడురణరంగమువిడిచిపాటిపోయినపిదపమకరందుఁడు “భానుఁ డస్తమించె. చిత్రీభానుఁ డస్తమించినట్లయింకసైన్యములు శిబిరమునకుం జనుఁ” డని యాసతిచ్చి కోటచుట్టుఁ గొంతసేనఁ గావలిపెట్టెను. చిత్రీభానుని పరాజయమును బలాయనమును విని రుద్రభట్ట తద్దయు వగచి కోటయొక్క దొడ్డిగుమ్మముఁ దెఱచి పాటిపోవుచుండెను. మాశవసైనికులలోఁ గొందఁ తాప్రాంతమును గాచుచుండుటచే వారాతనిం బట్టి మకరందుని కప్పగించిరి. మకరందుఁడు వానిని మాధవనేచునికడకుఁ గొంపోయెను. అతఁడు వేదకుఁ బెన్నిధి దొరకినట్లై సంతసించి కాలుసేతులు గట్టిగా బంధింపఁ జేసి వాని నొకగుఱారమునఁ బడవైచి చుట్టు నమ్మికగల బంట్లం గావలియుంచెను.

—•—

ముప్పది యాటవ ప్రకరణము.

—•—

మఱునాఁ డుదయమున భాగ్యవర్ధనుఁడు మకరందమహేంద్రదేవులను దని స్కంధావారమునకు రావించి కోటస్వాధీనముజేసికొనుటకై పోవలె నని చెప్పెను. అప్పుడు మకరందుఁ డిట్లనియె. “కోటలోఁ చిత్రీభానునికుటుంబ మున్నది. వారు శుద్ధాంతకాంతలు. చిత్ర

భానుఁ డనేకదురితములు చేసియుంట నిజము. కాని యాతని యా
లుబిడ్డ లాదోనములం బాలుకొనలేదు. కావున నారి కేవిధమైన
యవమానముగాని, యగౌరవముగాని మనము తలపెట్టఁగూడదు.
అదియునుఁగాక గాయపడిన విజయసేనుఁడుఁగూడఁ గోటలో నున్నాఁ
డు. ఆతనియెడ మన మనాదరణము భావఁగూడదు. మఱియొక
మాటగూడ జెప్పఁ దలఁచితిని. సమరవిజయగర్వముచే మన సైనికులు
సేనాపతులు శ్రీనగరమును గొల్లగొట్ట నుబలాటపడుచుందురు పుర
జనుల కించుకేనియు నలజడి కలుగఁగూడ దని నామతము. వారు చే
సిన యపరాధ మేమియు లేదు. నాపలికిన పలుకులు మీకు సమ్మత
ము లగునని మనమందఱముఁ గోట నాకృమించుకొందము” అన
వుడు విక్రమసేనుఁ డిట్లనియె. “మకరందునిపలుకులు నాకు సమ్మ
తములు. మాపినతల్లి యిందుమణి సాధుశీల. కర్పూరమంజరి తన
సోదరుఁ డగువిజయసేనునియెడ నెంతయభిమానము గలిగియున్నదో
మామెడ నెంతయభిమానము సంతప్రేమ గలిగియున్నది. విజయ
సేనుఁడు దుష్టనుఁడు గాఁడు. తండ్రి దుశ్చరితుఁ డనుకారణమున
పినదండ్రీదనయుని హింసించుటధర్మముగాఁదు. నాపినతండ్రి దండ్యుఁ
డుగాని తత్కుటుంబముగాదు. పురజనులునాయందనురక్తులు. కావున
వారు మనయాదరంబునకుం బాత్రములు.”

వారిరువురపలుకులు సహేతుకముగా నుండుటచే మహేంద్ర
భాగ్యవర్ధనులు వారు చెప్పినచొప్పున నడువఁ దలంచిరి. వారందఱు
మాధవసేనునిగూడ వెంటఁబెట్టుకొని యాయుధపాణు లైనకొందఱు
సైనికులఁ దోడ్కొని కోటం బ్రవేశించిరి వారివలనఁ దమకేమి య
పాయమువాటిల్లనో యని భయపడుచున్న యంతఃపురజనంబునకును
బరిజనంబునకును నభయప్రదానంబు చేసిరి. విక్రమసేనహర్షవర్ధనులు
జీవించియున్నారని తెలిసినప్పటినుండియుఁ గర్పూరమంజరి మిక్కిలి

సంతసించి వారిని జూడ సభిలపింధుచుండెను. విక్రమసేనుడు భ్రాతృసమేతుడై యుత్సాహమున కరిగి యిందుమణికి సమస్కరించి యెట్టయెదుట నిలిచెను. ఆమె వానిని మెల్లగాదీపించి తనభర్తవిషయమై విచారించుచుండ నలవంచుకొని యుండెను. కర్పూరమంజరి విక్రమసేనపార్శ్వవర్ధనుని గొంగలించుకొని హర్షవర్ధనుని ముద్దుపెట్టుకొని “తమ్ములూరా! మీ మరల నాకంటఁ బడినందుకు నామనస్సు పరమానందము కందుచున్నది. వెలకటికంతయు మఱచిపొందు. మీయమ్మ యెక్కడనున్నది?” అని వారిం బరాచుర్య చేసెను. అప్పుడు విక్రమసేనుడు “అక్కా! దైవాపగ్రహమున వెండియు గుమ్మరి జూచుభాగ్యము గలిగినది. సాగ్రతపగలు వెండియు నుజ్జీవింపఁజేయఁ బలఁచుకొనలేదు. మీకు మానలన నెట్టిభయము లేదు. చేతులారఁ జేసికొన్న దుష్కృతఫలము మీతండ్రి యనుభవించును. విజయ సేనపెడఁగూడ మా కెట్టి కెడ్డతలంపులు లేవు. మీరునిర్భయముగా నుండుడు.” అనిచెప్పి యంతరము విజయసేనునికడకుఁ బోయి వానికిఁగూడ సభయం బొసంగి వ్రణవైద్యుల రావించి వానికిం జకిత్సలుచేయఁ బనిచెను. పిమ్మట వారందఱు వెడియు స్కందా వారంబునకుం జనిరి.

మాధవసేనుడు పట్టణం బునకుం జని మణివర్ణయొక్కయు శూలపాశి గదాధరులయొక్కయు, దుస్థినితఁ దెలిసికొనినచ్చి వారిని బంధవిముక్తులఁజేయు మని విక్రమసేనునితో జెప్పెను. అట్ల కాక యని కొంతపరివారమునిచ్చి యతిఁ డాకార్యముచేయుటకు మాధవసేనుని నియోగించెను.

మాధవసేనుడు పరివారసమేతుడై కొరగాగారంబున కరిగి యుపవాసంబులచేతను, దేహపీడచేతను, మనోవిచారముచేతను మిక్కిలి కృశించి యానవాలుపట్టుట కయిన మీలులేనిస్థితిలోనున్న

తనమిత్రుని మలినవస్త్రధారుని గృతీభూతగాత్ముని గనుగొని కన్నుల వేడికన్నీ రొలుక గాఢాలింగముం జేసికొని నమరవృత్తాంత మంతయు నాతని శోఁజెప్పి విక్రమ సేనుని విజయ మెఱిగించి బంధ విముక్తుని జేసెను. అనంతరము గదాధరశూలపాణులుగూడ నాతఁడు విడిపించెను. వాగుమువ్వులను తోడనే గృహ బలకుం జనక తమకృతజ్ఞతను రాజభక్తిని బాలుఁడైన విక్రమసేనునకుం దెలుప నాతని నిలయంబునకుం బోయి యెట్టయెక్కుల నిలిచిరి. ముగ్ధుఁడగు జూచిన తోడనే విక్రమసేనుఁడు లేచి ననుసంగి కొంగలించి “తాత గారు! మాకొత్తకై మీరు చెప్పరాని యుపాయ బఁగితిరి. మిమ్ము వెండియు మేము చూతుమనుకొనలేదు. మొదట గ్రహితులముగానున్న నుద్దవము తుడిచి మన కనుకూలుఁడయ్యె.” నని పరామర్శపూర్వకమగు పలుకులు పలికెను. మణివస్త్ర హరిని నమ్ముని గనుగొన గల్గినందుకు సంతసించి యట్లే మూర్ఖాభిషేకము జనుచునని సూచించుటకో యన నానందాశ్రువులచే వాఁగిరఁబలుక బలిపేకించి “నాచిన్నియన్నలారా! మృత్యుదేవతతో ననుసంధియై క్తియు నదృష్టవశమున జీవింపఁగల్గితిరి. ను నాత్ముఁడైన మృతగాఁడు రణమునఁ జచ్చి నాఁడా, చేసినపాపము నడ్డిశోగట్టి పశువకపోవురా? లేదా వ్రణశేషము, రణశేషము, ఋణశేషము నుంచఁ గూడ దనిపెద్దలు చెప్పుదురు. వానిని విచ్ఛలపిడిగాఁ జరింపనిచ్చిమా పిచ్చి కుక్కను గావుమున విడిచిపెట్టె. కొవున సైన్యమునందె వానిం బట్టి తెప్పించుము.” అని బహూకరించి హింస దేశముజేసి సెలవు గైకొనియెను. గదాధరశూలపాణులును దమకృతజ్ఞతఁ జెలిపి చనిరి.

అనంతరము రుద్రీభట్టు సేమిచేయఁ దగ్గునని భాగ్యవర్ధనుఁడు మకరంద మహేంద్రదేవులను, మాధనసేను విక్రమసేనహర్షవర్ధులను బిలిపించి యడిగెను. మకరందుఁడు వానిని నేతమునండి పెడఁగొట్టుట కర్తవ్యమని పలికెను. వానిని యావజ్జీవము కారాగృహమున

నుంచేదగునని విక్రమసేనుఁ డనెను. “బ్రాహ్మణో న హంతవ్యః” యని ధర్మసాస్త్రము చెప్పుచున్నదికనుక నామనుమఁడు చెప్పినట్లు మకరందుఁడు చెప్పినట్లు జేయుట సముచితమని వృద్ధుఁడైన హేంద్ర దేవుఁడు వాక్రుచ్చెను. మాధవసేనుఁడు వారిమాటల కిష్టపడక రోషా నేశముగలిగి యిట్లనియె. “అయ్యా! మీరందఱు మూర్ఖాభిప్రేక్షులు ధర్మాధర్మ విచక్షణులు. మీ రెఱుంగని ధర్మములులేవు. నేను మీ కేవిషయమునం జెప్పదగినవాఁడను గాను. అయినను నాదొక్క చిన్న మనవిగలదు. ఇతఁడు బ్రాహ్మణుఁ డగుటచేనవధ్యుఁడని పాంచాలవల్లభుఁడు పలికె. ఆయభిప్రాయముచేతనే విక్రమసేనుఁడు యావజ్జీవకారాగృహవాసము విధించె. పరమదయాళువగుటచే మకరందుఁడు వానిని దేశభ్రష్టుఁ జేయుమనియె. మీమాటలు నాకు సరిపడవు. వాఁడు బ్రాహ్మణుఁడుగాఁడు చండాలుఁడు. చండాలుఁ డనుట చండాలుర నవమానించుట. చండాలురు గూడ వీనికర్మలంజూచి సిగ్గుపడవలయును. కటికవాండున్నైతము వీనిచర్యలం జూచి కంపింతురు. వీఁడే హృశీకర్మయనువేరుపెట్టుకొని చిత్రీభానుంగూడి హేమచంద్ర మహారాజుంజంపించెను. వీనియుపదేశంబుననే చిత్రీభానుఁడు బాలకుల దారుణంబుగఁ జంపింపఁదలచె. అగ్నికి వాయువు తోడైనట్లు దురాచారుఁడైన చిత్రీభానునకు వీఁడుమంత్రీయై యుపదేష్టయై యుండెను. వీఁడు చేయనిపాతకము లేదు. వీనియెడ దయబూనుట యనుచితము. వీనియెడ జాలిబూనుట పాతకమున కభ్యుదయము గలిగించుట. అధర్మమును బ్రోదిసేయుట. జాతముచేత విప్రుఁడైనతమాత్రమున దురాచారుల క్షమించుట శ్లాఘాపాత్రముగాదు. కావున వీనిని దారుణవధముపాలుచేయుట మంచిది. ఏనుఁగుకాల్కింజ వైచిత్ర్యాక్కించియో కొరతినేసియో వీనిని తుడముట్టింపవలయు.” అప్పలుకులు విని భాగ్యవర్ధనుఁడు వాని నట్లచేయుట యుక్తమనిపలికిను.

మొయివ్వవని నుహేంకరిదేవుడూరకుండెను. అంశకుమున్న పెద్దలు చెప్పినట్లు వినకపోవుటచే దమకెన్నో యిసుములు కల్గినవని యెఱిగి వికృమ సేయఁడు వారిమాట కెదురాడఁడయ్యె. మకరందుఁడు వధింపవలదని పలుమాఱు చెప్పెను గాని రానిమాట సాగనయ్యె. కుశభట్టు దోడ్కొనిరమ్మని భాగ్యవర్ధనుఁ జాజ్జయిచ్చెను. సంకశ్శబరువున మెలమెల్లగ నడుగులిడి నడచుచు గతగర్వుడై దీనాననుడై కుశభట్టు రాజనన్నిధిం బ్రాసించెను. అతనిం జూచి భాగ్యవర్ధనుఁ డిట్లనియె. “శ్రాహ్మణుడా! చిత్రభానునితో గలిసి కాశ్మీరరాజకుటుంబమునెడ నీవు పొనర్చినమహాఘాతుకకృత్యములకు నీకు మరణదండన విధించినారము. మకపుటేయఁగుకాల్కిందనైచి త్రొక్కించి నిన్నంతమొందించుట సముచితం బని సభానదులు నిర్ణయించిరి. నీవర్చస్సుమాడ బ్రహ్మలేజ ముట్టివడుచున్నది. అది గాక నీవు వేదవేదాంగపారగుడ వని గూడ వింటిని. అట్టిసేవ యక్కటికము లేక యక్కటికనానిచందమున దుష్కార్యంబులం బొనర్చితివి. కావునఁ దత్ఫల మనుభవించుము” అనియానతీయ దుఃఖభట్టు బ్రాహ్మకులితతోచుడై “మహాప్రభువుగారా! నామయ్యును, నాకులమును, నావిద్యను, మీ కాలోచించి నన్ను క్షమింపవలయునని ప్రార్థించుచున్నాఁడ. నాయూబిడ్డలకు దిక్కెవ్వరు లేరు. నేను మిక్కిలిపేదవాఁడను. మీశరణముఁ జొచ్చినాఁడను. మీపాదము లాశ్రయించి బ్రతుకవలసినవాఁడను” అనిబాలుఁడట్లు వెక్కివెక్కి యేడ్చెను.

మకరందుఁడు చూడలేక చోటువాసి యవ్వలికిం బోయెను. మాధవసేనుఁడు “మహారాజులారా! ఇతఁడు నాటకమందలిపాత్రమట్లు సకలరసము లభినయింపఁగలఁడు. ఇప్పు డేడ్చి మీహృదయంబుల కేరఁగింపఁగలఁడు కావున మీరు మెత్తపడవద్దు. ఇతఁ డింశక

న్నను దారుణమైనశిక్షల కర్వుడు. బ్రతికియుండఁగా వీనిం గాల్చి నను దోసము లేదు. ఇట్టికలుషాత్మునిసంపర్కమవలన నతివనిత్రీ మగునగ్నిహోత్రుఁడు మలినుం డగును. కావున నిదే వీనికిఁ దగిన శిక్ష యని కఠినముగాఁ బలికెను.

“బ్రాహ్మణుడా! నీమీఁద చెవ్వరికిం జాలి లేదు. అవశ్య మనుభోక్తవ్యం కృతం కర్మ శుభాశుభ’ మ్మని మీవంటిపెద్దలే చెప్పి నారు. కావున నీవు చేసినవ్యవసాయమునఁ బండినపంట నీన కుడువ వలయు. కార్యమొకఁడు చేయ ఫలము మఱియొకఁ డనుభవించునా? మామూరూపము దాల్చి హేమచంద్రునివంటిరాజచంద్రుని పొట్టం బెట్టుకొంటివి. అట్టినృపచంద్రుఁడు మరల మనకు లభించునా? ఛీ! నీమొగముఁ జూడఁగూడదు పొమ్మ.* అని భాగ్యవర్ధనుఁడు కోపో ద్రోకుఁడై పలికెను. అంతట నేవకు లాతని నవ్వలికిం దోడ్కొని పోయిరి.

గాంధార రాజులయొద్ద కాశరాత్రియనుమదపుటేనుఁగు కలదు. నేవకులు దానిం దోడితెచ్చి గాంధారస్కంధావారమునకు నెట్టయె చుట నిలువంబెట్టి వలదు వలదని పెద్దపెట్టున నేడ్చుచున్న రుద్రభట్టును లాగియు గెంటియుఁ ద్రోసియు నాదంతావళమునంతికమ్మునకుఁ దీసికొనిపోయి యొకయినుపగొలుసుఁ దెచ్చి రుద్రభట్టునడుమునకుఁ గట్టి దానినేనుఁగుకాలికిబంధించిరి. అప్పుడు రుద్రభట్టు తన కట్టిదారుణమరణము విధి నిర్ణయించె నని మనస్సమాధానము జేసికొని కన్నులు మూసికొని పరమేశ్వరునిధ్యానము జేసి నేలం బండుకొని యెను. మావట్టేడు మత్తేభము సంకుశంబునం బొడిచి ముందుకు నడిపించెను. తోడనే యయ్యధి స్థీంకరించి యతిభారములై నోళ్ల వలె నున్నతనపాదములు రుద్రభట్టువత్సస్థంబునఁ బెట్టి త్రోక్కి తొండమున వాని లేవనెత్తి గిట్టునఁద్రప్పి నేలఁ బడవైచెను. రుద్ర

భట్టు కొన్నెత్తురులు గొక్కుకొని యమమందిరమునకుం జనియెను. సైనికులందఱు మహాభయముతో విస్మయముతో నాతనిదుర్మరణ ముఁజూచి జాలినొందిరి. శ్రీనగరపాదు లాబాలగోపాలముగ నవ్వార్త విని సంతసించిరి.

గాంధారనాయకుఁడు మణివర్మచేసినహితోపదేశము ననుసరించి చిత్రభానునిఁ బట్టి చంపుటో లేక బ్రతికియుండఁగా శ్రీనగరంబునకుం గొనితెచ్చుటో కర్తవ్యమని కొంతసేనతో జీవసిద్ధిని వానికొఱకై పంపెను. జీవసిద్ధియు పది దాటి వానిజాడ లరయుచుఁ బరిసరంబుల నున్నయరణ్యములు వెదకుచుఁ గొంతద వ్వరిగెను. ఒకయేటియొడ్డున నొకకొండగుహలోఁజిత్రభానుఁడు కరటకపింగళనమే తుండై తనయాప్త సేవకులు పిట్టలం గొట్టితెచ్చి యుచ్చినమాంసంబు ను గొన్నిపండ్లను మెనవి కాలక్షేపము నేయుచుండెను. ఒకనాటి సాయంకాలము చీకటివడిన వెనుక నాగుహలో మువ్వకుఁగూర్చుండి తమదుగననకు వగచుచుండఁ బుంగళుఁడు విచారాకాంతుండై యిట్లనియెను. “మహాప్రభూ! దేవరవారినిమిత్రమై మేము మేరు దాచుకొనక యేపని జేయుచున్న నాపని జేసితిమి. మీరు మీయన్నం జంపునపుడు మేమెంతో సాయము జేసితిమి. ఎన్నోమాయవేషములం దాల్చితిమి. నేను విశారదనామముతో మాళవదూత ననిబొంకి మీయన్నమనను కలఁచితిని. గాంధారదేశబ్రాహ్మణవేషము, సాయిల వానివేషము, కరటకుఁడు నైచి యెంతో చిత్రముగాఁ గథాకలాపము వినిపించి సైనికుల కుద్రదేశముఁ గలిగించెను. నేనును మహేంద్రదేవునిపురోహిత వేషము వేసి యాయన యుంగరము దొంగలించుకొనివచ్చి రాజకుటుంబమునునను కలఁచితిని. మీరు వేటకు వెళ్లఁదలఁచినప్పుడు నేనేగొల్లవాడ నైతిని. రాకొమరులు పులిసోటఁ బడి చచ్చిరని తేనెబొంకితిని. మీయానదాటక యెన్నిదుస్తంత్రముల

నై నబన్నితిని. కాని దైవము మన కనుకూలముగ లేకపోవుటంజేసి మనప్రయత్నములన్నియు భగ్నములయ్యెను. ఇంక నేమిచేయుదము? ఎందుజోవుదము? మాబ్రతుకు, మాసుఖము, మీతో నున్నది. ఆలుబిడ్డలకు దూరమైతిమి. అన్నవస్త్రములకు వెలియైతిమి. పరమేశ్వరుడు మనమీఁద నిర్దయుండగుటకుఁ గారణమేమో" యనియంగలార్చుచుండఁ జిత్రీభానుఁడు దైన్యసూచకమగు హీనస్వరముతో "ఓరీ! మీవలన లోపములేదు. నే నేయాట లాడుమన్న నది యాడితిరి. అయినను మనము దైవోపహాసుల మగుటచే నపజయమైనది. అయినను మేనఁ బ్రాణములుండ మనప్రయత్నము విడువఁదగదు. ఈయాటవికులం గూర్చుకొని కృమక్రమముగా దేశపుంగొననున్న గ్రామముల నాక్రమించి మెల్లగ విజృంభింతము." అనిపలుకుచుండ మనుష్యులు నడచివచ్చుచున్నజాడ వారికి విసనయ్యెను. వెంటనే పింగళుఁడు గుహవెలుపలికి వచ్చి శబ్దమాలకించి, మనుష్యుల యడుగులదప్పుడువలె గొంతదూరము విసఁబడుచున్నది. మనలం బట్టఁ బగతులు వచ్చుచున్నారేమో? ఈవలకురండు. సాటిపోదము." అని తొట్టుపాటుతోఁ బలికెను. అదివిని వెంటనే లోపలనున్న యిరువురు వెలుపలికి వచ్చి శబ్దమాలకించిరి. అంతలో జీవసిద్ధిసైన్యము మిక్కిలి దగ్గఱకు వచ్చుటచే నేవకిసమేతుఁడై చిత్రీభానుఁడు ప్రాణరక్షణమునకై పుష్పత్ర సాగెను. అదికనిపెట్టి జీవసిద్ధియు సైనికులును వారిం దిటుమనారింభించిరి. కాలిలో ముండ్లు విటుగుటంజేసి పింగళుఁడు నడువలేఁ యె చోటఁబడెను. సైనికులు వానిం బట్టి తుత్తుని యలుగాఁ జిక్కివచ్చిరి. చిత్రీభానుఁడు తనపాదములు పరుగెత్తనిచ్చి సంతివేగముగాఁ బరుగెత్తుచు నొకచెంచుపల్లియ డాసి యయ్యారు వెలుపల నున్న పాడునూతలోఁ బడెను. చీకటిచాటున నది కానఁ బడకపోవుటచే నట్టిప్రమాదము సంభవించెను. అందు నీరులేదు గాని

పాములు, జెట్టులు, కండచీమలు మొదలగునవి విశేషముగ నుండెను. తేళ్ళకుట్టెను. పాములు కటచెను. కండచీమలు పీకెను. ఆతఁ డాబా ధలుపడలేక పెద్దపెట్టున నటచి మరణవేదన బొందెను. చెంచుపల్లియ లోనివారందఱు నడలి మేల్కొనిరి. అంతలో నాతఁ డెక్కడున్నాఁ డో నెవ్వరుఁ జెప్పనక్కఱలేకయే వానియటపులే యెఱిగించుటచే జీవసిద్ధి యాహుతికడకుఁబోయి సైన్యసమేతుఁడై దానియొద్దను నిలి చెను. కొంతసేపటికిఁ గ్రుమక్రుమముగాఁ జిత్రభానుఁడు స్మారకము దప్పి హీనస్వరంబున నేమేమో గొలుగుకొనుచుఁ గాలధర్మము నొందెను.

మఱునాఁ డుదయమువఱకు జీవసిద్ధి యచ్చట నుండి శవముం దీయించి సైనికులతో నిట్లనియె. “ఆహా! చూచితిరా? యెంతయున్న తవంశముననో జన్మించెను. ఎన్నివిద్యలనో నేర్చెను. కాని దురాశా పీడితుఁడై దుస్సహచారములంజేసి దుర్నయంబున కొడిగట్టిదుస్తం త్రులుబలబన్ని దుష్కార్యములొనరించితుఁకీమరవస్థందెచ్చికొనియె. రాజద్రోహియై యె్యెను. భ్రాతృద్రోహియై యె్యెను. దేశద్రోహియై యె్యెను. శిశుహంత కాఁడలఁచెను. తరువాత సరక మున్నదో లేదో గాని యీనూతిలోఁ బడినదిమొదలుకొని ప్రాణముపోవువఱకు భూ లోకమందె సరక క్లేశములుభవించెను. శిష్టజనసంగక్షణంబును దుష్ట జనసంగక్షణంబును జేయ దీక్షింపించినదామోయణివల్లభుఁడు పర మేశ్వరుఁడు పాపఫలంబు దురాత్ముల ననుభవించునట్లు జేయకపో వునా? పాప మెన్నటికిని జయముగాంచదనియు, సత్యమే జయించు ననియు ధర్మమే సర్వోత్కృష్టమైవర్ధిల్లుననియుఁ దుదకు వారికి మిగి లినది పాపమేయనియు వీనిచరిత్రమువల్ల నేర్చికొనవచ్చును.”

అనియుచ్యుననిచి శకుమును భాగ్యవర్ధనవిక్రమ సేనులకుఁ జూపఁదలచి కటుకు గట్టించి దాని పైఁబెట్టించి నేవకులచేత మో

యించుకొని నదియొడ్డునఁబెట్టించి నది దాటి తాను స్కంధావారమునకుం జని విక్రమసేనునకు భాగ్యవర్ధనునకు మకరందునకు మాధవసేనునకు నవ్వార్త జెప్పి రహస్యముగ వారిని నదిదాటించి యావలియొడ్డునకుఁ దీసికొనిపోయి శవముం జూపెను. చిత్రభానుఁ డస్తమించె నని వారప్పుడు నిజముగా నెఱిగి సంతుష్టు లయిరి. విక్రమసేనుఁడు వానిదురవస్థకు విచారింని బాష్పాకులితలోచనుఁ డయ్యెను. మాధవసేనుఁడు చేతులారఁ జేసికొన్నది యనుభవించకతప్పనాయనెను. మకరందుఁడు జాలిపడెన. మరల నడవికిఁ గొనిపోయి యచ్చటనే దహనసంస్కారము చేయుఁడని భాగ్యవర్ధనుఁ డాజ్ఞయిచ్చెను. అవార్త చిత్రభానునికుటుంబమునకుఁ దెలియకుండ రహస్యముగ నుంచుమని కాలాంతరమునఁ దెలియఁజేయవచ్చునని విక్రమసేనుఁడు వారినిగోరెను. శాస్త్రచోదితములైనయత్తరక్రియలు లేక తనకొఱకు విచారించునాప్తజనము లేక, దిక్కులేక చిత్రభానుఁడు వనమధ్యంబున నెండుటాకులు గాలినట్లు డగ్గుడయి యపకీర్తికాయమును లోకంబున విడిచి పోయెను. చిత్రభానుఁడు నూతఁ బడినరాత్రి కరటకుఁడు పేరాఁకలిగొన్న పెద్దపులివాఁతం బడి యంతకపురంబుఁ జేరెను.

ముప్పదియేడవ ప్రకరణము.

చిత్రభానుఁడు మృతినొందిన వెనుక నొకమాసమువఱకు నూరకుంజి భాగ్యవర్ధనుఁడు మకరందమహేంద్రదేవులతో నాలోచించి విక్రమసేనునకుఁబట్టాభిషేకము సేయ నిశ్చయించెను. మాతామహుఁడైనమహేంద్రదేవుఁడు నానాదేశాధీశ్వరులకు మనుమనియభిషేకమహోన్నతమునకు రావలయునని యాహ్వానముల సంపెను. మాళ

వేంద్రుడైననుదర్శనుడు సింధునాయకుడైనవరంతపుంకు ఘోరర
వల్లభుడైన కువలయేశ్వరుడు మున్నగుమహీనాయకులు తమతమ
పరివారములతో మహావైభవమున వచ్చి శ్రీనగరమునఁ దమనిమిత్త
మేర్పఱుపఁబడినవిడిదలలో విడిసిరి.

నగరమంతయు సింగారింపఁబడెను. ఎచ్చోటఁజూచినఁ బచ్చని
పందిళ్ళు. ఏద్యారమునఁజూచినఁ గనుపండువునేయుతోరణములు. ఏగు
మ్మముముందరఁ గనుఁగొన్న గొలలతోనిండిన యనఁటికంబములు.
ఏగోడలు ఏక్షించిన నతిమనోహరములైనచిత్తరువులు. ఏమేడలఁ
జూచినఁ బట్టుపతాకములు 'ఏనెలపునదర్శించిన సర్వాలంకారశోభిత
లైన విలాసవతులు. యమున, సింధు, భాగీరథి, సరస్వతీ, ప్రముఖము
లగుపుణ్యవాహినులతోయంబులు హేమకుంభములతోఁ దెప్పింపఁ
బడెను. ప్రకృతిజనంబులలో ముఖ్యులు తన్మహోత్సవగర్భనార్థమై
వచ్చిరి. భాగ్యవర్ధనుని యానతి బూని చండశక్తివర్మలు తగుపరి
వారముతో గాంధారనగరమున కరిగి కుమారాభిషేకమహోత్సవము
గనుఁగొనుటకై యరవిందాదేవిని దోడితెచ్చిరి. తల్లియుం గొడుగు
లుఁ గలసికొని పరస్పరాలింగనసుఖంబు ననుభవించిరి.

సిద్ధాంతులు నిర్ణయించినసుముహూర్తంబునమహారాజులయు,
సామంతులయు, మంత్రులయు, జుట్టములయు, బ్రకృతిజనంబులయు
సన్నిధిని బురోహితుండగునిగమశర్మ విక్రమసేనుని గాల్గొనిహాస
నంబునఁ గూర్చుండఁజెట్టి పుణ్యనదీతోయంబులతో నభిషేకించెను.
అరవిందాదేవినహజమగుమాతృవాత్సల్యముచేతఁ గన్ను దమ్ములనుండి
దొరఁగునానంద బాష్పములతోఁ బుణ్యనదీజలములఁ బనిత్రమైనకుమా
రునిమూర్ధమున వెండియు నభిషేకించెను. ఉదయశైలము నలంకరిం
చినభానుమండలమట్లు నవరత్నఖచితమైన సువర్ణవీరము నధిష్ఠించిన
దేదీప్యమానప్రభలతో విరాజిల్లుమహిమయమకుటంబు నొదలఁ

దాల్చి, కుమారభావంబుదాల్చి వచ్చిన పేమచందుడుంబోలె వెయ్యి విక్రమసేనునిం జూచి మహేంద్రదేవప్రముఖబాంధవులు సుదర్శనాదిమిత్రులు, భాగ్యవర్ధనప్రముఖులగునాత్తులు నానందించిరి. వంది మాగధులు కై వారముజేసిరి. వైతాలికులు జయగీతములఁ బాడిరి. వృద్ధు లాశీర్వాదించిరి. ప్రకృతిజనంబులు భళి భళి యని ప్రశంసించి సంతసించిరి. విరివిగా జరిగినయన్న దాకమునఁ బేకలు సంతృప్తులైరి. భూరిసంభావన లందుకొని కిప్పుడ, పండితులు, బహుశ్లోకగర్భితములైనదీపనలనిచ్చిరి. నగరమంతయు సుశృణమయమయ్యెను. ఒకచో విప్రులవేద ఘోషములు, వేత్తొక చోఁ బణ్యాంగనలయూటలు, గొండ్లొక చోఁ బుణ్యాంగనలపాటలు, నొకమూలగానవిసోదములు, నొక నెలవునఁ బండిరళిరోమణులవాడములు నొకతావున మిత్తుననసల్లాపములు నొకయెడ బాంధవులపరస్పరపరామర్శలు నిట్లునగరమంతయు మహానందమయమై నయనపర్వమై మనోహరమై యుండెను.

ఉత్సవానంతరమున విక్రమసేనుఁడు తనకుండమ్మనకుఁ బ్రాణప్రదాతలైనచండుని శక్తివర్మను బిలిపించి వారిరాజభక్తిని గొని యాడి చెరిమూఁడుగ్రామములు పన్నులులేకుండ సగ్రహారములుగా నొనఁగెను. అదియునుఁగాక దమనిమిత్రమై కష్టపడినవారికిఁ, బ్రాణములుగోల్పడినవారికి, నుచితరీతిని బారితోషికముల నొసంగి వారి కుటుంబములకు జీవనాధారముగల్పించెను. చిత్రభానునియొక్కయు దండపాణి వజ్రపాణులయొక్కయు దుర్భేధనలవలన వికలచిత్తులై తనపైఁదిగుగుబాటుచేసినసైనికుల నందఱను త్నమించి మరలసైన్యమునఁ జేర్చుకొనెను. మణివర్మను, మాధవసేనుని, మంత్రులుగా నియమించెను. గదాధర, శూలపాణులు సేనాపతులైరి.

భాగ్యవర్ధనుఁడు తన గారాబుకూతులైన సౌదామినిని విక్రమసేనునకును, దనశమ్మనికూతురగు చిత్రదేవిను హర్షవర్ధనునకును, నిచ్చి వివాహము నేయనంకల్పించినట్లు మహేంద్రదేవునితోడను,

నరవిందాదేవితోడను, జెప్పి వారియనుమతిపడసి మాఖమానంబునఁ గళ్యాణంబులు జనుపఁదలంచి సుముహూర్తము నిశ్చయించెను. మహేంద్రదేవుఁడు తానతిపృథ్వుడై రాజ్యభారము నిర్వహింప లేకుండుటచేఁ దనరాజ్యమున హర్షవర్ధను నభిషేకించి వానికి యుక్తవయసువచ్చువఱకుఁ దా నాతనికిఁ దోడ్పఱచుండి యనంతరము దపోవనమున కరుగ నిశ్చయించెను. భాగ్యవర్ధనుఁడును దనకుం దమ్మునకుఁ బురుషసంతతి లేనందునఁ దనపరోక్షమునవిక్రమసేనుఁడేగాంధారదేశమునకుఁ గూడ నేలికగాఁగలఁడని యెల్లరాజులయెదుట నొక్కివచ్చఁజేరించెను.

సుదర్శనుఁడు మకరందుని మిత్రుఁడగు చంద్రచూఁడునివలనఁ దనకుమారుఁడు కర్పూరమంజరిపై వలపునిలుపుటవినియున్న కతమున విక్రమసేనుని పట్టాభిషేకమహోత్సవము నిమిత్తము నిర్ద్వింపఁబడిన పచ్చని సందిల్లలోనే కర్పూరమంజరిని మకరందునకు వివాహము సేయు టుచితమని యగవిందాదేవికిని నిందుమణికిని నిగమశర్మముఖమున సందేశమంపెను. అరవిందాదేవి యాసందేశము నాదరముతో విని యావివాహము సంగీకరించెను. భర్తృ మరణవార్త తెలియక పోయినను నిందుమణి మహాపతివ్రత యగుటచే నాతనికొఱకై బెంగగొని యన్యులతో మాటలాడక సరిగా నన్నము ముట్టక నిదురపోవక దుఃఖపరవశయై యుండియు, సంప్రాప్తయశావన యైనకూతు నవివాహితగాఁ జరకాలముంచుట యనుచితంబని తలంచి యనుకూలుఁడైన వరుఁడు చేకూరినప్పుడు వాని కామెనీయకపోవుట యధర్మమని భావించి యరవిందాదేవిం బిలచి యిట్లనియె “అక్కా! మీమఱుఁదితోఁబాటు సేనును మీకు లేనిదానినే యని భావింపుఁడు మీమఱుఁదివలన మీకైన మహాపకారముల నెల్ల మరచిపొండు. చిన్ననాఁటనుండి కర్పూరమంజరిని నీవె పెంచితివి. అది నీబిడ్డకాని

నాబిడ్డ కాదు. కడుపునఁగాంచుటచే నేను తల్లిని తిని, పెంచుటచే నీవు తల్లివైతివి. దానికి నామీదకన్న నీమీదనే మక్కువ మెండు. నేను బహుకారణములచేఁ బ్రజలముఖము జూడఁజాల కావునఁ గర్పూరమంజరిని మాశవరాజనందనుఁ డగు మకరందునకిచ్చి పెండ్లిచేయింపుము. జనకునికి జడిసి యబ్బాలిక పైకిఁ జెప్పలేదుగాని యామె రహస్యముగ బౌద్ధమతమును స్వీకరించినది. వెనక దండ్రితోఁగూడ నొకసారి బుద్ధదేవునిసిద్ధాంతములఁ బ్రసంగించుచు గంభీరముగ మాటలాడెను. అందుచే బౌద్ధధర్మప్రకార మామెకు విహహము సేయింపుము.” అని పలికి యాగకుండ వచ్చుబాష్పధారలను చీరచెరఁగుతో దుడుచుకొనియెను. “ఇంద్రుణ్ణీ! విచారించకు. నీమనోభీష్టము నేను నెఱవేర్చెద. నీకు విక్రమసేనహర్షవర్ధనులతో ముగ్గురుకొడుకులనుకొనుము. నీవు చెప్పినట్లు కర్పూరమంజరి నాబిడ్డయే. కర్పూరమంజరికి శుభమునూర్తమున వివాహముచేయించెద.” నని యరవిందాదేవి నుడివి యామె యలమట దీర్చి వివాహమునకు ముహూర్తమేర్పఱచి యావార్త సుదర్శనున కెఱింగించెను. సుదర్శనుఁడును వెంటనే వార్తాహరుల నజ్ఞయినికంపి చంద్రప్రభాదేవిని రత్న సేనప్రముఖులగు మంత్రులను రావిం చెను. అరివిందాదేవి ‘వేగగఘనముగల యొంటిలమీఁదఁ బ్రయాణమై ఘోరపరిజయ విదర్భకంపి వివాహమునిమిత్తము సకటుంబనపరివారముగా రాజవాహనుని రమ్మని యాహ్వానమంపెను. అందఱును వివాహమహోత్సవ దర్శనార్థము వచ్చిరి. తక్షశిలనుండియు మఱి శదితర ప్రదేశములనుండియు బౌద్ధభిక్షుక భిక్షుణీజనములు తంజోపతండములుగ వచ్చి శ్రీనగరమున విడిసిరి. కానుకకి మను బౌద్ధయోగినియు, నినదానుఁడను బౌద్ధగురువున విజయముచేసి సౌగతధర్మప్రకారము సకల బంధమిత్ర సమక్షమునఁ గర్పూరమంజరిని మకరందునకిచ్చి వివా

హముచేసిరి. ఆదంపతులంజూచి జయజయ ధ్వనులు నేయనివారు భళీయని ప్రశంసించనివారు “నహా! బ్రహ్మనిర్మాణకౌశల” మ్మనని వారు “దాంపత్యమన నిదే దాంపత్య”మని యననివారు సంతోష మొందనివారు, హన్వ సూచకముగఁ జప్పటులు చరువనివారు నచ్చట గుమిగుడినజనులలో లేరు.

ప్రపంచములో నగు కాల సాంపర్యము కుదురుటయరిదియగుటచే నిధాత తుల్యగుణములు, తుల్యహాసములు తుల్యశీలములుగల దంపతులను గూర్చి నేటికాలమునకు లోకనింద బాసెనని జనులు చెప్పుకొనిరి. వివాహము మహావైభవముతో జరిగెను. పేదలకు మృష్టాన్నము లభించెను. పండితులకుఁ బారితోషికములు దొరకెను. భిక్షుకభిక్షుచేజనంబులకుఁ దగు పనననంబు లేయఁబడెను. మకిలందు ని మనోరథము సిద్ధించెను. కన్నురముంజరి కామితము కడముట్టెను.

వివాహానంతరమున నుదిర్చునుఁడు విజయసేనుని నిందుమణిని నరవిందాదేవిని విక్రియ సేనుని నొడంబఱచి కోడలైన కన్నురమంజరిని నుజ్జయినీ పురంబునకుఁ దోడ్కొనిపోయెను. రతీమన్మథులవలె నున్న యానతీపతులం జూచి యుజ్జయినీపురవాసులు మహానందభరితులై వారిరువుర నమాగమము బహువిధములఁ బ్రశంసించిరి. సుదర్శనుఁడును జంద్రప్రభాదేవియు గుమారునిమాళవ రాజ్యమున కభిషిక్తునిజేసి, తాము సందిరమువిడిచి యొకవిహారిమునం బ్రవేశించి బుద్ధదేవోపదిష్టులులయిన ధర్మముల బాంయణము సేయుచుఁ బారమార్థికచింతతో గాలముగడువఁదొడగిరి. ముకరందుఁడు సతీసమేతుఁడై ప్రత్యహముఁ దల్లివంక్రిల నువర్చించి వారిదీవకలఁ బడసి వచ్చి ధర్మమార్గానుసారముగాఁ బ్రాబాలనము సేయుచుండెను. ప్రతిగ్రామమున సతఁడు చెఱువులు, నూతులు, బావులు త్రవ్విించెను. పల్లె పల్లెయందు బాలురవివాళివృద్ధికి పాఠశాలలు నెఱ

కొల్పెను. దుర్గమములగుమార్గములఁ జక్కనిరాచబాటలు నిర్మించెను. విశాలములైన యాబాటల కిరుపక్కల సుందరపుష్పములను, మఘరఫలంబులను, సీతలచ్చాయలను నొసంగు వృక్షములనాటించెను ఎల్లరు ఫలంబుల ననుభవింపవచ్చును. ఎల్లరు ఫుష్పముల స్వీకరింపవచ్చును. ఎల్లరు సీడల సుఖంపవచ్చును. శ్రోసుదూరమున కొక్కచోట బాటసారులు విడియుటకై సత్రములఁ గట్టించెను. రోగులచికిత్సలనిమిత్తము ఘర్మవైద్యశాలలు స్థాపించెను. తెగులుగొంట్లగు పనరములకునైతము నట్టి చికిత్సాశాలలే నిర్మింపఁబడెను. మాంసభక్షణము దేశమందంతట నిషేధింపఁబడెను. జీవహింస యరుదయ్యెను. జంతువులయెడ సహితము నిష్కరుణముగాఁ బ్రవర్తించినవారు రాజదండనలకుఁ బాత్రములైరి. తల్లిదండ్రులయెడ భక్తి గురుజనంబులయెడ గౌరవము శూద్రజంతవులయెడ దయ, పరస్మిలయెడ సోదరీభావము, ఏకలాంగులయెడ నిరుపేదలయెడ జాలి, మొదలగు నద్గుణంబులు “యథా రాజా తథా ప్రజా” యనుసామెత నిజముగా రాజునడతనుండి ప్రజలు నేర్చుకొని ధర్మాచరణముచేత రాజుమనస్సు రంజంపఁజేసిరి. మకరందునకుఁ బా రాజులలో శత్రువులు లేకపోయిరి. అజాతశత్రుఁ డనుశబ్దము సరిగాపదునొకండఁజేయఁబడినది. శత్రువులుగల యుద్ధిష్ఠిరునకుఁ జెల్లినదనియు నిజముగా నమ్మాట మకరందునకే జెల్లుననియు నాకాలపువారందరుఁ జెప్పుకొనుచుండిరి మగధనాయకుని మందరములందు మకరందునికీర్తియు, ఘూర్ణరాధిపునిగొలుపుకూటంబున మకరందునిప్రశంసయు, శూరసేనసృపాలుని శుద్ధాంతములయందు మకరందునిపేరె వెయ్యెల! దేశమం దెల్లడ నాతనియశోలతలు బాఁగెననుట యతిశయోక్తిగ్గాదు. మకరందుడు తనప్రజలలో దండిలేనివారికిఁ దండియై భ్రాశ్రుహీనులకుభ్రాత్మఁడై మిత్రులు లేనివారికి మిత్రుఁడై ధనములేనివారికి ధనమై బలములేనివారికి బల

మై “దుర్బలస్య బలం రాజా” యనులోకోప్తని సార్థకముజేసెను. అతఁడు దురాచారులకు దుర్నిరీక్ష్యుడై యుత్తముల కుపగమ్యుడై, విద్యజనులకు వేలుపుంజెట్టె పేదలపాలిటిపెన్ని ధానమై సర్వజనరంజకుడై దుష్టజనభంజకుడై ప్రజ తనకు శరీరముగాఁ బ్రజా శరీరమునకుఁ దా నొక్కగా, నుండునట్లు మెలంగి ధర్మమార్గమునుండి యించుకేనియుం దొలఁగక, దనచేత లితరనేతలకు మార్గదర్శకములు గా మహిపాలనముచేయఁజొచ్చెను. కర్పూరమంజరి సహధర్మచారిణియనుపేరు సార్థకమగునట్లు కాంలలలో నీయింతి మేలుబంతి యని పేరుపచ్చునట్లుమహాపతివ్రతలలో నగ్గిగణ్యయై యుత్తమామలకు విధేయయై బంధువులకుఁ బరమాచరకయై మహారాజపత్నియయ్య గరువంబించుకయులేక నెల్లయంగనలకు దర్శనంబిచ్చుచు సాదరంబుగ మాటలాడుచుఁ దల్లిలేనివారికిఁ దల్లియై యాడుబిడ్డలు లేనివారికి బిడ్డయై, గతిలేనివారికి గతియై, జనులప్రేమకు భక్తికిఁ బాత్రమై యుండెను. ఆమె పేదలగు బాలింతరాండ్రీకుఁ బథ్యపానంబు లంపును. సూలింతరాండ్రీకు సూడిది లంపును. పేదలయాకుటిండ్లకు, గుడిసెలకు నయితము బోయి వారిసుఖదుఃఖముల సరయుచుండును. వారికిఁ గావలసినధనసాహాయ్యముజేయుచుండును. ఆదంపతులు ప్రజలనే బిడ్డలుగా భావించి, వారియానందము తమయానందముగ, వారియభ్యుదయము తమయభ్యుదయముగ వారికష్టములు తమకష్టములుగ వారికలిమి దమకలిమిగ వారిలేమి దమలేమిగ భావించి. వారి సుఖమునకై యెల్లప్పుడుఁ బాటుపడు చుండురు.

కర్పూరమంజరికి లోకైకసుందరుడగు నొకకుమారుడును, జగన్మోహనాకార యగునొకకూతురుం గలిగిరి. పాడిదప్పక రాజు పాలించుటంజేసి జనులు పాడిపంటలు గలిగి సిరిసంపదలు గలిగి నరిలుచుండిరి.

భాగ్యవర్ధనునిమరణానంతరమున విక్రమసేనుడు గాంధారిమ
నకుఁగూడ రాజయ్యెను. మహేంద్రదేవునిపరోక్షమున హర్షవర్ధనుడు
పాంచాలమునకుఁ బ్రభువయ్యెను. మాళవపాంచాల గాంధార, కాశ్మీ
రదేశంబు లక్కసెల్లెండ్రట్లు బరస్పరమైత్రీ గలిగి సిరులతోఁ దుల
దూఁగుచుండెను. ఇందుమణియు, విజయసేనుడును గర్పూరమంజరీ
వివాహమైనవెరుక గొన్ని మాసములుదనుక శ్రీనగరమునం దుండి
పిమ్మట మకరందుఁ డాహ్వానముసేయ, సజ్జయినికింబోయి యచ్చలు
నే నివసించి యుండిరి. విజయసేనుఁడు కాలక్రమంబున మాళవసై
న్యంబుల కధిపతియై మేటిదండనాయకుఁడని పేరుపొంది మకరందుని
యాదరమునకు భాజనమయ్యెను. అనుకూలవతి యగుకర్పూరమంజ
రీ యిల్లాలుగ భద్రసేనుఁడు ముత్రీగ విజసేనుఁడు దండనాదుఁడుగ
ధర్మము మిత్రంబుగ సత్యంబు చుట్టంబుగ మకరందుఁడు జూద
మాడి సీరులు గొల్పోవనినరుఁడు చండాలనేవ జేయనిహరిశ్చంద్రుఁ
డు వేశ్యాలోలుఁడుగాని పురూరవనుఁడు నని ప్రజలు ప్రశంసింపఁ
జరకాలము రాజ్యపాలనము జేసెను.

సమాప్తము.

విష్ణువర్ధనుడు
ణ ధ

విష్ణువర్ధనుడు

రాజమహేంద్రవరము రాజధానిగఁ జేసికొని క్రీస్తుశకము 7 వ శతాబ్దము మొదలు 12 వ శతాబ్దమునరకు మనయాంధ్రదేశమును బాలించిన చాళుక్యవంశపురాజులలో ననేకులకు విష్ణువర్ధనుడను బిరుదు గలదు. ఆకాలమునందు మన తెనుఁగుదేశము వేగీదేశమని గ్రంథములలోఁ బేర్కొనబడుచు వచ్చినది. ప్రస్తుతమేలూరువద్ద నున్న వేగి యనుగ్రామము పూర్వ మీదేశమునకు రాజధానిగ నుండెననియు రాజమహేంద్రవర మిటీవ . రాజధానియైన దనియు వేగి, రాజధానిగ నుండుటజేతనే దీనికి వేగీదేశ మని పేరు వచ్చిన దనియుఁ గొందఱు కెప్పుచున్నారు. మొదట రాజధాని యేదైనను వేగీదేశమునకు రాజమహేంద్రవరము కొంతకాలము రాజధానియై యాంధ్రదేశముఖమునకు మనోహరకస్తూరితీలకమై యాంధ్రమహా భారతజన్మస్థానమై భరతఖండంబునఁ బేరుపొందినది. ఈపట్టణ మే లిన రాజులును భాషాభిమానమునకు బలపరాక్రమమునకుఁ బేరుపడి యుండిరి. అందు భారతము నన్నయభట్టారకునిచేఁ గృతినందిన రాజ రాజనరేంద్రుఁ డగ్రగణ్యుడని చెప్పవచ్చును. ఈతనికి విష్ణువర్ధనుఁ డను బిరుదు గలదు. ఈబిరుద మితని పూర్వులలో ననేకులకుఁగూ డ గలదు. ఆంధ్రదేశపరిపాలకు లైనచాళుక్యుల కీబిరుద మెట్లుగలిగి నదో తెలిసికొనుట యవశ్యము. అట్లు తెలిసికొనుట కొక చిన్నకథ వివలయు.

మొట్టమొదట నాంధ్రదేశమునకు వచ్చిన చాళుక్యరాజు మహాతేజశ్శాలియై దేశముల నాక్రమించుచుకొని రాజ్యము సేయుచుండ శత్రురాజులొకని దాడికొడి యాతని నెత్తైన దేశమునుండి పారదోలవలయునని ననేకోపాయంబుల నాలోచించిరి. చాళుక్యరాజు బాహుబలసంపన్నుఁ డగుటచే నుర్విరీక్ష్య

ప్రభావంతుడై చాలకాలము నిరంకశప్రభుత్వము నెఱపెను. తేజ
శ్శాలుల కప్పుడును వైరు లధికమగుట నపాజముకదా! చాళుక్యరా
జునకు శత్రుమండలము నానాటికధికమయ్యెను. చుట్టుప్రక్కలన్న
రాజులందఱు గట్టుగట్టి మహాసైన్యములఁ గూర్చుకొని చాళుక్యరా
జుమీఁదికి నండై త్తిరి. అసాధారణభుజబలశాలి యగుచాళుక్యభూ
పాలుడు పలుమాఱు లారాజుల వేరువేర రణరంగమునఁ బరాజితులఁ
జేసినవాడగుటచేతను, నెంతలెంతలు మేటిమగల నైనగడ్డిపకలుగఁ
జూచునట్టిస్వభావము గలవాడగుటచేతను, తన బాహుబలంబునందును
దన సేనాబలంబునందును మితిమీరిన విశ్వాసముగలవాడగుటచేత
తను జంకు గొంకు లేక వివాహమునకుఁ దరలివెళ్ళిన విధంబున సం
గ్రామరంగమునకుఁ జతురంగబలసమేతుడై బ్రాహ్మణాశీర్వాదపు
రస్సరముగ మహావైభవముతో నరిగెను. యుద్ధమునందు జయమునే
ప్రతీక్షించుచుండుటచేత చాళుక్యమహిపాలుఁడు తన విజయంబును
శత్రువుల పరాజయంబును, తన సైన్యంబుల విజృంభణంబును, బగ
వారి పలాయనంబును, తన స్వచ్ఛక్తిరిచ్చి వైరుల యప్రతిష్టను, కన్న
లారఁగాంచియానందించుటకై చిరకాలమునుండి రణరంగంబులఁజూడ
వేడుకపడుచున్న తన పట్టమహిషిని బంగరపు పహాదాతో నలంక
రింపబడిన మదపుటేనుగుపై నెక్కించి తోడ్కొని పోదలరచెను. ఆ
మెతో నంతఃపురము వదలి సఖీజనంబులు పరిచారికలు వందలకొల
ది యుద్ధదర్శనకుతూహలముతో రాదలంచిరి. అప్పుడు చాళుక్య
రాజుపట్టమహిషి గర్భవతియై యుండెను. ఆచూలాలి కాఱవమాస
ము గడుచుచుండెను. చెలిమికిత్రైలు చుట్టములు నీకేమిసూడిదలు కా
వలయునని యడుగ నామె నాకు సూడిదలేమియు నెక్కింపలేదని చె
ప్పించు నచ్చెను. ఇర్రి యామె సన్నిధానమునకరిగి “దేవీ! నీయభీష్ట
మేదో నెఱవేర్చెడి. చిరకాలమునకు గర్భవతివైన నీకు నే నియ్యరా

నికోరిక లేదు. సందేహింపక యడుగు” మని వేడికొనియెను. అసలు
 డాదేవి యుట్లనియె. “జగద్వినుత మైన దేవరవారి భుజవీర్యంబు రణ
 రంగమునకాచుచున్నవలె విజృంభించునపుడు నేను స్వయముగ జూడవ
 లయు నని చిరకాలమునుండి కుతూహలము గలదు. ఇప్పుడు మీరు
 దండియాత్రకు వెడలుచున్నట్లు వింటిని. నన్ను గూడ వెంటబెట్టు
 కొని పోవలయు నని ప్రార్థించుచున్నదానను” అసలుడు చాళుక్య
 నల్లభం డగు వల్లభు డిట్లనియె? “దేవీ! నాయభీష్టంబును నియభీష్టం
 బును నొక్కటియే యైనది. చిరకాలమునుండి నాసంగ్రామకేళి సీకుం
 జూపి నయనోత్సవము గావించ దలంచుచుంటిని. నేనే నిన్ను పిలుచు
 కొని పోవులయునని తలంచుచుండ నీవే నన్ను డిగితివి. నాకు బరమసం
 తోషమయ్యె. రమ్మో.” అని యామెను సపరివారముగ బైనచెప్పిన
 విధమున యుద్ధమునకు యోడుకొనిపోయెను. ఉభయ సైన్యంబులు గ
 శరధ తురగ సన్నాహముతో యుద్ధరంగము జేరినవి. రణభేరి భాం
 కరణము లాకాశంబును బీటలువాడునట్లు చేయుచుండెను. ఆశబ్దంబు
 లకు వృక్షములపై నుండినపక్షులు భయంపడి ప్రాణములు విడిచి నేల
 రాలెను. మనుష్యుల చెవులు చిల్లులుపడజొచ్చెను. అనోన్యవిచారమునకై
 సైనికు లుత్సాహభరితులై యెదురుచూడజొచ్చిరి. సేనాప
 తులు వీరరసప్రధానము లైన సులుకులతో సైనికులం బురికొల్పిరి.
 మద్యపానంబునం బరవశు లైనవిధంబున సైనికులువీరరసావిష్టులై మే
 నులు మఱచి కోడిపుంజులువలె నెప్పుడు పగతురమీడ బడుదు మని
 యువ్విభులూరుచుండిరి. అప్పుడుసంగ్రామ మారంభమయ్యెను. చిత్త
 జల్లువలె బాణవర్షంబు గురిసెను. ప్రాణంబులు విడుచువారు గాయం
 బులు తగిలి నేలంగూలి యమ్మా నాయగా బాధకోర్వజాల దాహ
 ము దాహము మునినీళ్ళు మంచినీ శృని యిరుచుచు డిమ నెత్తురు
 లో దామె పొరలాడువారు పీనుగులం దలగడలుగ జేసికొని కొం

చేముసేపు విశ్రమించువారు ప్రాణము పూర్తిగాజోవని యోధుల పైనుండి రోషావేశమున విన విన నడచువారు. గుఱిజూచి యమ్ముల నేయువారు. పగవారి యేటుల నొడుపునం దప్పించుకొనువారు. పలాయితులగువారు. పిరికితనంబున నేనుంగులయు గుఱ్ఱంబులయు చాటున దాగువారు నై యుభయభలంబుల సైనికులు బలువిధంబుల వర్తింపజూచిరి.

చాళుక్యరాజు సైన్యము మొట్టమొదట జయమునొందునట్లు కనబడెను. కాని, దైవయోగమున నది తలక్రిందయ్యెను. శత్రుసైన్యముల ధాటి కోడి చాళుక్యబలములు వెన్నిచ్చిపారజొచ్చెను. యుద్ధభూమిపీనుగులపెంటయయ్యె. రణరంగమున శత్రువులకు వెన్నిచ్చి పఱచి ప్రాణముల రక్షించుటకింట బాణములున్నంతవరకు బోరాడి శౌర్యము నెఱపి శరీరమువిడుచుట కర్తవ్యమని తలంచి చాళుక్యరాజు తన యేనుగును గదలనీయక శత్రురాజులకభిముఖుడై పోర జొచ్చెను. అఖండరాజభక్తిగల సేనాపతులు కొందఱు చాళుక్యరాజును సమీపించి యుద్ధరంగమురుండి తొలగి ప్రాణరక్షణము చేసికోవలసిన దని హితము చేసిరి. అతడు వారిమాటలను పెడచెవిని బెట్టెను. వారిపోవుచున్న సైనికుల బురికొల్పి కొందఱు సేనాధిపతులుమరిదోడ్కొనివచ్చిరి. అప్పుడుకడ సారిసంకులసమరమయ్యెను. చాళుక్యరాజుపై శత్రురాజు లయిదుగురు నిరంతరాయము లగువర్షధారల నల బాణపరింపరి లేయజూచిరి. చాళుక్యుడు వాటినిన్నిటిని సరికేవేముచు జగదద్భుతముగా జాలవఱకుబోరాడెను. ఎట్టకేలకు ఏకాగ్రుడై మిన్న సమయమున శత్రురాజుల బాణమొకటి కంతంబు నంపిరి. అ బొట బొట నెత్తురుకంతమునుండి బివహించె. కనుదమ్ములు మూతవడియె. చేతినుండి విల్లు జాఱి నేలబడియె. అంబారీలోనే రాజమృత్యునొందెను. పటపుటే

నుగు తన యజమానుని పీనుగుం దోడ్కొని యుద్ధరంగమునుండి పారిపోయె. సైనికులు పటాపంచలైరి. సేనాధిపతులు వెన్నిచ్చి పరుగెత్తిరి. శత్రువులు సింహనాదము చేసిరి. పలాయనమునేయు చాళుక్యబలములను పగవారు లేళ్ళను వేటాడినట్లు తరిమి చంపిరి. యుద్ధభూమి మృత్యుతేవతయొక్క భోజనశాల యయ్యెను. చాళుక్యరాజాంతఃపురస్త్రీలు రూకరించనవ్యయము మిన్ననముట్టెను. సైనికులు తమ సంరక్షణముకేగాని దేవసంరక్షణము మరచిరి. అప్పుడు ప్రభావమంతి రాజపత్ని యున్నకడ కనిగి మెలిమిలవంటి భటులమునుప్పదిమందిని జేర బిలిచి యిట్లనియె. “యోధులారా! మనపాలిటి కల్పవృక్షమని చెప్పగిన మహారాజు మనభాగ్యలోపమున బ్రజలయదృష్టలోపమున దైవానుగ్రహలోపమున రణరంగమునందు మృతినొందె. మన మిప్పుడు తలిదండ్రులు లేని బిడ్డలు మైతిమి. మనకును సమస్తప్రజలకును నిశ్చయముగ నీమహారాజు తల్లియై తండ్రియై సోదరుడై యెల్లచుట్టమునై యెల్లవిధముల గాపాడెగదా! తల్లిదండ్రులు మనలం గనుట మాత్రమేగాని తక్కినపని చేయజాలరైరి. సంరక్షణమంతయు నీమహారాజే గావించెను. ఆయన శౌర్యనిధానమై జగదేకవీరుడై తనయశశ్శృంగికిలు దిగంతముల వ్యాపించునట్లు తన నామధేయ మాచంద్ర సంస్థాయి యైయుడునట్లు ముక్కున నూపిరియుండునంత కాలము పోరాడ చచ్చియుం బ్రతికినవాడై వీరస్వర్గముంజూరగొనియె. భారతయుద్ధ మందు మృతినొందిన యభిమన్యాదిమహానూరుల కేగతులు గలుగు సీతనికిగూడ నట్టిగతులు గలుగు. ఆమహాత్ముడంత తేజోరాశియై గ్రీష్మకాల సూర్యమండలమువలెవెలిగి వెలిగి శాత్రువుల పరి పరివిధంబుల తపింపజేసి యెట్టకేలకు గాలవశంబున నస్తమించె. జంతువులకెల్ల మరణ మెన్నటికైన దప్పదుగదా! ఆమహారాజుకర్తరి ధ్వజమును నేలపై నిలిపిపరలోకంబునకుం జనియె.

మనమో నీచుల మై రాజభక్తిహీనులమై దేశద్రోహులమై యాత్మ ద్రోహుల మై రాజద్రోహులమై భర్తద్రోహుల మై కులభంగగురము లై విచక్షణులు లులగునాపాడుశరీరముల రక్షించుకొనుటకై స్వామిని విడిచి ముగ్ధులనిమీచి మృత్యువునకు జంకి యీవిధము న పలుకుతు మైతిమి మన పరిజ్ఞయే చాలును. ఇంతవఱకు శిరచ్ఛేద మక్కఱలేదు. శిర గున్నచు మెడమీద లేచితి. యుద్ధమునందు శత్రుశస్త్రముచే శిరములు తెరి పడియున్న యోధులకు శిరములు లేకున్నచు యుద్ధానికి ఎంతో అనిష్టంబులైన శిరములున్నట్లే భావించవలెను. ముందె కాదుగాని బానిసలైన వంటి కన్నులుగల మనశిరస్సులలో నేను ప్రమాదము? శోకులత్తులనంటి మన దేశములలో నేను ప్రయోజనము? స్వార్థుని పరవశించితిమా! దేశమును కాపాడితిమా! స్వార్థుని విమిత్తమై యీశరీర మిచ్చితిమా! మన శరీరములు భూమికి భారములు. మనతలలు మన శరీరములకు భారములు. పరిపూర్ణమై తల్లి కడుపుచెడ బుట్టితిమి. కులమున కిష్టంబు దెచ్చితిమి. అటువంటి భువ్వనైకవంద్యు డగుమహారాజును నోల్పోయి మనము నాగా మొండితనముతో బ్రతుకుచుంటిమిగాని యశోకాము డెవ్వడు జీవించగలడు. రాజభక్తుడెవ్వడు రణ రంగము విడువగలడు. మనవంటివారి జన్మముచే దేశ మపవిత్రమైనది. ఎవ్వనివై భరింపగలడుగాని భూదేవి చిరకాలము రాజు సొమ్ము తిని సమ గును వచ్చినప్పుడు వానివ్రక్క. నింది పోరలేక పరుగెత్తిపోవుగాని. మా శిరము భరింప జాలదు. మనము స్వామియు ణము దీక్ష్యులమైతిమి. కాని యిప్పుడు విచారించిన కార్యములేదు. ఉపాయములు పట్టించుటకు కగుకాలములేదు. మన కొక్కటేకర్తవ్యము గలదు. అది చేసి యైనను జన్మములు ధన్యములు చేసికొందము. అది యేమందు గేని దేవినరక్షణమై మనకు బ్రధమకర్తవ్యము. అనె గర్భవతి యైయున్నది. అరవమాసము నడచుచున్నది

మెను సంరక్షించితిమా మహాతేజశ్శాలి యగుకుమారు డామె గర్భమున జనింపగలడు. చాళుక్య వంశము నిలుచును. రాజ్యము మరల స్వాధీన మగును. అంధ్రదేశము మరల రాజన్వతీయగును. పృథివి కలంకారము కలుగును. ఇష్టము మన మంశము నేచికడకు బోయి యామె నోదార్చి యామె నెక్కడికైన నుత్పత్తు నగునట్లుముచకుం గొంపోవునము. ఈసత్కారముచేత ముము చేసిన రాజనోహపాపము కొంతనట కడంగును." అని ముక్తిమూలక నాయోధు లందఱు బాష్పపూరితనేత్రులై "నరే యటు చేయు" మః యైకంఠ్యముగ బలికిరి.

చాళుక్యభూపాలుడు శత్రురాజుల కోర్కెగాగ్ని కాహుతియై యేరుంగమీ న సహవాహోబుధి వ్రాసెను. విజేయినోడనే యామహా రాజుపట్టపుటేనుంగును మావడిను చుజుమానుని దుస్థిని నెరింగి జేరి కడకుం దీసికొనిపోవుటకై కదిలించెను. దాని యాశనకి జరకాల శత్రువుకు కటకరాజు దానికొరకలు సైంధవ వెంటనే రెం డమ్ము లేసి మావటివానిని నధిమూని గొల్లలుచుబోచునక నిరోధించెను. ఆ మదగజంబు లేనతేని దుస్థితి నెరింగియూ కాక తనరాజు నడ్దగించుట చేతనో మహతోపావిష్టయై భయంకరంబుగ ఘోరారంబులు నేయుచు తొండమెత్తి యడ్డమువచ్చిప జనంబులెల్ల గుభాలు గుభాటున నేలఁ బడునట్లు మోకుచుఁ గొండఱం గాళ్ళకిందవైచి చనురి తుండాగ్రిం బునఁ గొండఱనెత్తి నేలవై చిగొట్టి నవ్వజసభాచుంకగై విహరించెను. కటకరాజు దానియెట్టయెదుట నిలువనోనక వెనకపక్కకుంజని యేనుంగుల నిరోధించుటలో మెలకనగా నేటకొండగ్రి గొండర బిలచి దాని వెనుక కాళ్ళకు సంకెళ్ళువేయఁజచ్చి యాజ్ఞాపించెను. ప్రళయకాలమిదిమూర్తి కామ్రోశింపవలెనున్న యామగపుటేనుంగు దరికైన వారరుగంగనేరక నలుదెవల నిలిచి యెల్లదెహునుండి దాని

పై బాణవర్షంబు గురిపించి యామహాసత్త్వంబును నేలంగూల్చిరి. త్సణకాలంబున నదియు వీరస్వర్గంబున కగుచున్న యజమానుని మార్గమధ్యంబుఁ మోచుటకు వాహనంబులు లేవోయను భయంబున వెంటనరిగినదోయన్నట్లు మేనువిడిచె. అప్పుడు కటకేశ్వరుండు గజంబుపైనున్న బంగరుహోదా విప్పించి యందున్న చాళుక్యరాజు కళేబరంబును నేలబడవేయించి నవరత్నంబులు చెక్కిన యాయంబారిని దన శిబిగంబునకుఁ బంపించెను. రక్తసిక్తమయిన శరీరముతో మహాసమరోత్సాహమును సూచించు మొగముతో, పిడికిటం బిగిసికొనిపోయిన విల్లుతో నస్తమించుచున్న చంద్రమండలమువలెనున్న కళలతో నేలంబడియున్న యాచాళుక్య కులసింహముం జూచి కటకరాజుదక్క తక్కిన శత్రురాజులు కన్నులనీరువెట్టుకొని లోలోశ్శల విషాదమొందిరి. అవైరిరాజులలో నప్పుడొక్కఁడు కటకేశ్వరునితో నిట్లనియె. “రాజేంద్రా! చూడుము. ఈతండు నిద్రవోవుచున్నట్లున్నాఁడుగాని మృతినొందియున్నట్లు కనఁబడుచుండుటలేదు. మొగము కళాహీనముకాలేదు. నీబాణంబు నొవ్వఁదగిలి నప్పుడు హుమ్మని యాతఁడుంకించి యాడుగఱచెను గాఁబోలు. ఇప్పటికిని క్రిందిపెదవికి దంతము లంటుకొని యున్నవి చూడు. కుడిచేతిపిడికిట నారియు నెడమచేతి పిడికిట విల్లును బిగిసికొనిపోయి యున్నవి చూడుము! త్సత్రియజన్మ మెత్తినందుకు మహాశూరుల కుచిత మగుమరణము నొందెను. ఎత్తినవిల్లు చేతనెత్తినట్లుండఁగానె విడచెడు బాణంబులు విడుచునట్లుండఁగానె తగిలెడు బాణంబులు తగులుచుండఁగానె స్రవించెడు రక్తము స్రవించుచు ఁడఁగానె మరణంబు నొందుటకంటె త్సత్రియకులప్రభుత్వంబుననున్న కపేక్షణీయ మితి నేమున్నది? యశోవా మృత్యు ర్వా” యశముగాని మృత్యువుగాని లభింపవలనని చెద్దలు చెప్పుదురు. ఈతనికి రేండుం జేకూరనవి. ఈతని జన్మకారణమున

నీతనితల్లి వీరమాత యైనది. ఈతనిశౌర్యకారణమున భార్య వీర పత్ని యైనది. వంశము వీరవంశ మైనది. ఈతడు చచ్చినను బ్రాదికి యున్నాడు. ఈతనితో బోరుట మనకు గౌరవము సుమా! యని మఱియు నింకేదియో చెప్పబోవుచుండ కటకేశ్వరుడు వానిమాట కడ్డువచ్చి యేమిది బట్టువానివలె బాగడుచున్నావు. పగవానిం బాగ డుటకు నీకు సిగ్గెననులేదా! నాలుక యెట్లువచ్చుచున్నది. అందఱ కంటె నతడేమిపొరుషముచూపె. ఈతనికంటె నెక్కుడుపరాక్రమము సూపి వేసవేలు విక్రమశాలురు రణరంగమునఁ బడియున్నారు. అట్లు చచ్చినవారిలో వీఁడొకడు. అందఱయోధుల తల్లులు వీరమాతల. అందఱభార్యలు వీరపత్నుల. అందఱకన్న వీఁడెక్కువపొడిచివేసిన దేమి లేదు. ఇతనితో బోరాడుట నీకు గౌరవమేమోకాని నాకు గౌరవముకాదు. నాకును వీనికిని హస్తీమతకాంతరముకలదు. నాదర్శ మునకు నాతీవికి నాయాన్నత్యమునకు వీనితో బోరుట మిక్కిలి యగౌరవము. నాతో బోరుట వానికిగౌరవము. ఈనీచుడు నేటికా మునకు నాకన్నులు చల్లగా నపరివారముగా నేలంగూలినాడు. ఇప్పు డు గదా నాకు కంటినిండ నిదుర. ఇప్పుడుగదా నాకు మనసునిండ తృప్తి. ఇప్పుడుగదా నాకు హృదయమునిండ సంతోషము. ఇప్పుడు గదా నామార్గము నిష్కంటకమైనది. ఇప్పుడుగదా నేను సుఖముగ భుజియింపఁగల్గుట. నేడుగదా నామనోరథము నెరవేరినది. ఇంక నే ధన్యుడనై తిసని మృతినొందిన యారాజుం బహువిధముల దూషిం చెను. అప్పుడు మిత్రమండలిలోనున్న మఱియొక రాజు కటకేశ్వరుం జూచి “దేవా! యీతని కగ్నిసంస్కారము నేయించు టుచితము. సత్వరము నేవకున కాజ్ఞాపింపు”డని పలికెను. అదీవిని కటకేశ్వరుడు కోపమునఁ బండ్లు కొరుకుచు నాతని కిట్లనియె. ఏమీ! యీతని

నకా యగ్నిసంస్కారము! అగ్నిసంస్కారముచేయించెద. కానివీనికిఁ గాదు. వీనిరాజధానికగ్నిసంస్కారము చేయించెద. వీడుపాలించిన గ్రామమున కగ్నిసంస్కారముచేయించెద. వీనిబంధుకోటికి బ్రదికి యుండగ నే యగ్నిసంస్కారము చేయించెద. ఈదురాత్మునకాయగ్ని సంస్కారము? చూడునాపృతిజ్ఞ. ఈతండుపరిపాలించిన యాంధ్రదేశ మంతయు బస్మపటలము గావించెద. ఈతనిశవము ను గగ్గిద్దలు రాబం దులు కాకులు పొడుచుకొని తినవలయునేగాని శాస్త్రయొక్క మైన యగ్నిసంస్కారము దానికిం జరుగఁగూడదు. ఈతడుపాలించిన గ్రామంబులన్నియుఁగొల్లగోని పరిశురామప్రీతిచేయవలయు. ఈతడు కాపురమున్న మేడలు బుద్దెలు నేఁగూల్చి యానేలయెల్ల దున్నించి జల్లేడు నేపాళము నాటింపవలెను. ఇంటియెకాదు. ఈతనిభార్య నొండు చూలాలై యున్నదని వినియున్నాడను. ఆమె యొక్కడనున్నదో వెదకి పట్టుకొని చెఱుసాలంబెట్టి ప్రసవించినతరువాత కూతువుపైనేని దానింబెంచి యొకనీచునకిచ్చి పెండ్లిచేసెద. కొడుకుపుట్టెనేని తక్షణ మే నిర్భాగ్యుడగు నాయర్థకుని నేనుస్వయముగా నాఖడ్గంబున కెర జేసెద. రెండవకంసుడనువేరు సంపాదించెద. అప్పుడుకాని నామన స్తాపముతీరదు. వాకోధాగ్ని యారాజుక్తధారలచే మూడువంతు లు ఎల్లరినది. ఆశిశువుయొక్క నెత్తురుబొట్లచే సంపూర్ణముగఁ జల్లారును. చాళుక్యవంశము భూమండలంబున నుండఁగూడదు. చాళుక్య వంశమేకాదు. చాళుక్యవంశసంబంధమైన పురుషులైన లోకంబుననుండ రాదు. అశ్వద్ధామ జగము నిష్పాండవము చేయఁదలచి కృతార్థుడుగా లేకపోయెను. నేనులోకము నిశాచుక్యముచేసి కృతకృత్యుడ నయ్యెద.

అని కటకేశ్వరుడు రాక్షసాచారము లగునచనములు బలుక నాసితో నున్న చాళుక్యరాజశత్రువులు మహాశ్చర్యరసనిమిగులై

తెల్లబోయి చూచుచుండిరి. అం దొకఁడు కటకేశ్వరునితో ధైర్యముతో నిట్లనియె. “మహారాజా! వైరములు మరణాంతములై యుండవలెను. రావణుఁడు రఘురామునిచేత రణరంగమున నిహతుఁడైనవెనుక విభీషణుఁడు తన యన్న దురాత్ముఁ డగుటచేత వానికి దా నన్నిసంస్కారములు చేయఁగూడ దని వాదించెను. అప్పు ఁ రాముఁడు విభీషణుని మండిలించి, మరణాంతాని వై రాణి” యని ధర్మోపదేశము చెప్పి, విభీషణునిచే దశకంఠులకు నుత్తరిక్రియలు చేయించెను. రాముని యుపదేశము విభీషణుని కొక్కనికే కాదు. ఆ యుపదేశము శత్రుమరణాంతరమున వైరమును వహించు మానవకోటికెల్ల నుద్దేశింపఁ బడినది. చాళుక్యరాజు మనచే నిహతుఁడయ్యె. ఆతఁడు మన కింక క్రోధసానము కాదు. ఆతని శవము గద్దలు పీకినను, కాకులు పొడిచినను, నక్కలు ముక్కలుగఁజేస మెక్కించును, క్రిమికీటకంబులు పొడిచినను, తినినను, దానియందలి బాధగాని నుపమానముగాని యాతఁ డనుభవింపఁ జాలఁడు. శవము నవమానించుట, రాతినవమానించుట. కొయ్య నవమానించుట. ఆ యవమానము కర్తదికాని భోక్తది కాదు. ఇట్లు చేయుటచే మనలకు మనమే యవమానించుకొనుచున్నాము. మనచేత నెంతయధిపతి మున్నను మన బాహువులయం దెంతబల మున్నను మన మనలకు నెంత గర్వమున్నను మనమాట కెంతచెల్లుబడి యున్నను మనము లోకనమ్మితము లగు కార్యములను జేసినంతవఱకే జనానురాగము మనపై నిలుచునుగాని లోకవిరుద్ధములై యసహ్యములై యనార్యములైన దుండగములను మనము చేయుచుమేని జనులకు మనపై నేవ పుట్టక పోదు. మన కనకసింహాసనంబులు మన రత్నకీరీటంబులు వారి యంతరంగంబులందలి యభిప్రాయంబుల మార్పజూపు. మన శ్రుత్యశస్త్రంబులను మన చతురంగబలంబులను జూచి భయపడ లోకులు

భళాభళీ యని మన వసులను పైకి మెచ్చిననను లోలోపల నీచకార్యకర్తలను వారు నిందింపకపోరు. కావున, మహాప్రతిభాపము జూపి ఊత్తియోచిత మైనమరణము నొంది రణరంగళాయుయైనయాచాళు క్యవంశాలంకారునకు నిజపౌరుషానురూప మైన గౌరవంబు సేయకపోయిన మాన, అధమాధముల కైన నవలీలగా నలవడు నగ్నిసంస్కారమైనఁజేయించుట యుత్తమము. అదియునుఁగాక యీమహారాజు భార్యను వెడకి పట్టితెచ్చి గర్భవతి యైచయాకాంత పురుషశిశువును బ్రసవించెడుపక్షమున నాతని మీచేతులతో మీరు స్వయముగా మృతినొందింపఁ బ్రతిజ్ఞ చేసితిరి. ఇది యేటిసీతి? యెట్టిధర్మము? ఏమి రాచపాడి? అసూర్యంపశ్య యగుశుద్ధాంతకాంత యాతని యిల్లాలు. ఆదేవి మహాపతివ్రత యనియు లోకోత్తరగుణరత్నభూషిత యనియు సంగనలకు మేలుబంటి యనియు నేను వినియున్నాఁడను. ఆపరమసాధ్వి మన కేమియపకారము చేసినది? ఆమెకు మనము కలిగించిన భర్తృవియోగమే చాలును. పుత్రశోకము కూడ గల్గింపవలయునా? అప్పుడు ఘట్టిన పసివాఁడు మన కేమియపకారము చేయఁగలఁడు? లావు మగంటిమి గల శూరులు తమవలె నాయుధపాణులైనశూరులతో ధర్మయుద్ధము చేసి గెలిచి సామ్రాజ్యసంపాదనము చేయనోపుదురుకాని, సూత్యగర్భము నప్పుడే వెడలి గ్రుక్కెడుపాలైనసరిగఁ ద్రాగక కనులైనసరిగఁ దెరువక మంత్రసాని చేతులలోనేయుండి కావు కావు మని యటచుచున్న నిర్భాగ్యుడగువర్షకుని దుర్భరక్రోధంబున నేలపాలుసేయుట యేమిపౌరుషము? రాచపుట్టువు పుట్టి మన మిదివరకు చేసిన ఘోరకృత్యములే చాలును. వేయిజన్మములకైన నట్టి పాతకముల ఫలంబు మన నునభవించుచుండుము. శిశుహత్యలు స్త్రీహత్యలు కూడ చేయవలయునా? భాగవత మేలచదివితివి? రామాయణ మేలపింటివి? వేదవ్యాసుఁడు భారత మేలరచియించె?

వాల్మీకి రామాయణ మేలశ్రీమపః భూర్జపత్రములపై లిఖించె? నీకు ను నాకును మునుంటి పాపాశ్శులకును ధర్మోపదేశములు చేయుటకే సుమా! శ్రీకృష్ణుని కీర్తివంటి కీర్తిసంపాదించుట దుష్టభముగాని కంసుని దుర్యశమువంటి దుర్యశము సంపాదించుట సులభము. రాముననుసరించుట కష్టముకాని రావణు ననుసరించుట చేతిలోనిపని. సత్కీర్తి బహుప్రియత్న సాధ్యము. చెడ్డచేసు యణమాత్రసాధ్యము. అందుచేత నో కటక రాజా! నీవు అలపెట్టిన కార్యములు నీవిజయ లక్ష్మీముఖింబునకు గళంకములై, నీకీర్తికి మచ్చులై, సరకలోకము నకుం గొం పోవు నో పాపము లై యుండును. కావున వానినుండి తొలంగుము. అని తనతోడిరాజు పరమార్థగర్భిత మైనయుపదేశము చేసె నాకటకేశ్వరుండు మహాకోపోద్దీప్తితుండై పండ్లు గొలుకుచు గర్వోపలు ముడిచడ హుంకరించి “చాలు మీయుపదేశంబులు చాలు. సామంతరాజులకు మిత్రమీరిన చనువు లిచ్చినఫలంబు నాకిప్పుడు కొనబడుచున్నది. ఈయుపదేశంబులు నేయు మని మిమ్మెన్వరడిగిరి? సింగపుంజులు నూడబెరకుటకై యత్నింపకుండు. పెద్దపులితోట చేతులుం బెట్టకుండు. మీయుపదేశంబులు విన్నపక్షమునమగటిపిం బోగొట్టుకొని తేజోవిహీనుల మై వ్యాస వాల్మీకివలె ముక్క మూసికొని యుండవలెను. మాకంత వైరాగ్య ముడయింపలేదు. భోగులముగాని జోగులము కాము. ఉప్పు పులును కారము తినుచున్నంతవఱకుం బ్రతిమలుపూర్వము కామకోభ లోభ మోహ మడమన్నెరంబులకుం బాల్పదక మానఁడు. ఋణశేషము వ్రణశేషము శత్రుశేషము నుండనియ్యగూడ దని యార్యులు వక్కాణింతురు. అది రాజనీతి. పూర్వులు పోయిన పుత్ర. శుక్రుండు చెప్పినధర్మమాత్మము. చేతఖడ్గము దాల్చుచున్నాముగాని దండము ధరించుట లేదు. భూపతులముగాని యతులము కాము.

ప్రభుదావనముల నాసించు గున్నాము కాని వనముల నాసించుట లేదు. మనస్సు లహంకారపూరితము లైనవికాని యోంకారపూరితములు కాలేదు. సింహాసనముల మీదనేగాని బుద్ధి దర్భాసనముల మీద లేదు. మీరపకీర్తిగా నెంచునది మాకు గీర్తి. మీరు కౌర్యముగా నెంచునది మాకు శౌర్యము. మీయపదేశంబులు మాచెవుల కెక్కవు. మాధానిని ముమ్మబోనిండు. మీకిష్ట మగునేని నాతో నుండుడు. లేదేని మీబాంబులం దీసికొని మీయిచ్చవచ్చినట్లు బొండు. చాళుక్యున కగ్నిసంస్కారంబు నేను జేయింపనొల్ల. ఆతని యిల్లాలిని విడువనొల్ల నాతని ఘోరని రక్షింప నొల్ల. మీచేత నైనయెడల మీరామెతో జేరి యామెను గాపాడుడు. అనిమిక్కిలి కఠినముగాఁ బలికెను. ఆమాటకు మనసు నొచ్చి యాతనితోమరల మాటలాడనొల్లక యుద్ధభూమి విడిచి యారాజు తన శిబిరమున కుంజనియెను. అప్పుడు కటకేశ్వరుడు తన వేగులవాండ్రు నిద్దఱను బిలచి చాళుక్యరాజు పట్టపుదేవి యెక్కడ నున్నదో కనుగొనిరండు సత్వరము రాకపోయితి రేని నారింజపండులట్లు మీశరీరము లొలిపించెద. మీ శరంబులు కోట కొమ్మలకుం గట్టించెద నని భీకరస్వరముతో నాజ్ఞాపించెను. అనవుడు వారు చేతులు జోడ్చించి, దేవా! ఆమెవార్తం దెలిసికొని జామలో వచ్చెదము. మగని ప్రతాపము కన్నులారఁ గన నాయమ్మ యుద్ధభూమికె వచ్చియున్న దని వినియున్నా మని మనవిచేసికొనిరి. ఓహో! మగని ప్రతాపముజూడవచ్చినదా! సరిగాఁజూచినది కద? ఎటనున్నదో కనుగొని వేగరండు అని వారిం బంపి యారాజు తన గుడారమునకుం జనియెను.

అంతకుమున్నే చాళుక్యభూపాలుని ప్రధాన మంత్రియు హతశేషు లగుకొండఱు సైనికులుమంత్రిపలుకులుచే బ్రేరితులై తమ రాణిని దర్శింపఁబోయిరి. మంత్రి వచ్చియున్నాడని పరిచారికలు

రాణితో మనవిజేసిరి. రాణి బాష్పకులితనేత్రయై గద్గదస్వరముతో నాతనింజూచి “అయ్యా! మహారాజుగారిలోఁగలిసి రాక నీవొక్కడ వేలవచ్చితివి! ఏదీ మీపాలిటి పారిజాతవృక్షము? కూలిపోయినదా? ఏదీ నాచింతామణిరత్నము? శత్రురాజులపహరించిరా? ఏడి చాళు క్యవంతులంకారుడు? ఏడి లోకైకమహావీరుడు? ఏడీ నాకన్నలచు దమామ? అయ్యా! యూరకుందువేను? మీ మహారాజు మృతినొందెనా? మీయేలిక వీరస్వర్గముంకరించినా? హాప్రాణేశ్వర! గణరంగంబున మీవిక్రమంబు వీక్షింప వచ్చిన నన్ను ఘోరశత్రుమధ్యంబున నేలకిం జేసి విడిచిపోవడగునా? నాతోఁజెన్నక నన్ను వెంటఁదీసి గొనిపోక మీరేక్షతంబ చనినచూత్రమున నేను రాజులననుకొంటిరా? ఒక్కజాములో మీవెంటవచ్చెద. అగ్నిబాష్పంబునను మహావేగవంతులంబు లగు గుఱ్ఱంబులంబూన్చిన చితి యను రథంబెక్కి సగముదారిలో మిమ్ము నేనుగలుసుకొందు నను ధైర్యము నాకుఁగలదు. మంత్రీ, చిరకాలము నీవు మహారాజును నేనింబిది. ఎల్లకార్యములయందాయనకు లోడునీడవై కడిభుజంబవై నాలుకవై నేత్రమువై యుంటివి. సకలోపచారింబులు చేసినవి. అగ్ని సాక్షికముగా మాయురువు రికును వివాహసంస్కారంబు చేయించితివి. ఇప్పుడు రాజకళేబరమున కగ్ని సంస్కారంబు జేయింపుము. నేనును రాజకాంతల కుచిత మగుమార్గ మనలంబించెద. యుద్ధసమయమున సముతము తన్ను నేనెడబాసి యుండఁగూడదనికదా మీరాజున న్నిటకుం దోడ్కొనివచ్చె. నావియోగ మొకక్షణమైన నహింపఁజాలని యామహారాజునకు నాకు నెడబావునేయుట మీకుధర్మముకాదు. మీమహారాజు నిజకులోచితమైనమరణంబు నొందె. మీరాణికూడ మహావృత్రతోచితమైనధర్మమునసరియైనట్లనుగ్రహింపుము. నేనుతండ్రిలేనిదానను. నీవు నాకు దండివి. బిడ్డకు మేలెట్లాయట్లు చేయుము.” అని నవవైధవ్యదుః

ఖముచే పరిపరివిధంబుల బలవిధించి చేతులుజోడించి సమస్కరించెను ఆమె విలాపమును దీనాలాపమును వినియెల్లవారలు మాటలాడఁజాల క నొక్కమొగిని కనులనుండి బాష్పధారలు విడుచుచుండిరి. అమా శ్యుడుఁగూడ కొంతసేపునట్లేయుండి ధైర్యఖడ్గముచే దట్టముగగ్గి స్మృత దుఃఖారణ్యమును ఛేదించి రాణికిట్లనియె. “ఆమ్మా! వీరపత్ని వైనందుకు వీరపుత్రీవైనందుకు మహాపతివ్రతల కుచితము లైనపలుకులు పలుకుచుంటివి. కాని సమయోచితముగఁ బలుకుటలేదు. దుఃఖముచేతఁబరపశత్ర్వమునొంది మాటలాడుచుంటివి. నవవైధవ్యదుఃఖ మెంతకుఁ జాలదు. నీవు నిండుచూలాల వన్నమాట మరచిపోయితివి. అంతర్వత్సులు సహగమనము చేయఁగూడ దని ధర్మశాస్త్రములు నొక్కి చెప్పుచున్నవి. చాళుక్యతేజము నీగర్భమం దున్నది. వంశప్రదీపకుండైన సందనుఁడుదయింపగలఁడు. దుఃఖార్ణవమగ్న మగు రాజవంశము సతఁడుద్ధరింపఁగలఁడు. శత్రుకంటకములతోనిండిన నీవ సుంధర సతఁడునిష్కంటకము చేయఁగలఁడు. పితృమరణంబునకుబ్రతిక్రియ సేయఁగలండు. అట్టి పుత్రుని గర్భమునం దిడుకొని నీవు సహగమనము చేయనగునా? శోకభరంబుచేత గ్రుంగి యిట్లుచున్నదావు. కావున నోతల్లీ! నీయుద్యమ ముపసంహరింపుము. బిడ్డలమైన మామాట మన్నింపుము. నీవు నాకన్న జిన్నదానవైనను రాజపత్ని వగుటచేత మాతృసమానవు గావున చేతులు మోడ్చి నీకు సమస్కరించుచున్నవాఁడను. ఇది సాహసంబునకు సమయముకాదు. శత్రురాజు కడుక్రూరుఁడు. మనది పరాజయము నొందినపక్షము. మన మిక్కడ నిలువఁగూడదు. కటకేశ్వరుఁడు భయంకర ప్రతిజ్ఞలఁజేయుచున్నాఁడని యిప్పుడే వేగులవాండు నాతోఁ జెప్పిరి. మనమిప్పుడు రాజధాని కరుగుటకు వీలులేదు. ప్రచ్ఛన్నులమయి యేవలైయందో గొంతకాలము గడుపవలయు. మాయుపదేశములకు వ్యతిరేకముగా

వర్తింపవలదని మరల సమస్కరించుచున్నాడను.” అనవుడు రాణి యిట్లనియె. “అయ్యా! నీవెంతవెట్టివాడవు. ఆకాశముమీఁద నున్న మేఘముం జూచి ప్రచండగ్రీష్మతాప మడఁగిపోవు నని యాసపడుచు న్నాడవు. అయినను గర్భవతులు భర్తృమార్గ మనుసరింపరా దని నీవుశాసించుటచే నీయాజ్ఞ శిరసావహించి నీవు చెప్పినదొప్పున వర్తిం చుదానను. నేనిప్పు డెచ్చట తల దాచికొందును? దిక్కులేనిదాని నెవరాదరింతురు? గృహస్థులు నన్ను తమయింటఁ జేర్చుకొనుట చెర గున నగ్నిహోత్రము మూటగట్టుకొనుటగాదా! ఆహా! యెంతలో నాయవస్థ మారినది. అఖండసామ్రాజ్య మేలిన మహారాజుభార్యకు నిలువ నీడ లేదు. రాజులయవస్థ లెప్పుడు నిట్టివేకదా! మహాన్నతద శయో మహానీచదశయోగాని వారికిమద్యనశముండదు.” అనుచుండ నొక సేవకుడు పరుగుపరుగున వచ్చి యమాత్యునితో నిట్లనియె. “స్వామీ! కటకరాజు రాణిగారిని బట్టి తెచ్చునిమిత్తము నాలుగుప్ర క్కలకు నాలుగు సేవల బంపవలయునని సేనాపతి కాజ్ఞాపించినాడు. అది నాచెవులార నేవింటిని. ఒకబాములోపల నాలుగుప్రక్కలకు పై న్యములు బయలుదేరును. ఆమె రణరంగమునకు వచ్చియున్నదని వినియున్నాడు. మీద కర్తవ్యము నిశ్చయించుకొనఁడు.” అప్పులు కులు విని మంత్రి “అమ్మా! నీవును వినుచున్నావుగదా! షణ్మైన నిక్కడ నిలువఁదగదు. పోవు టెక్కడికని విచారింపవద్దు. దిక్కు లేనివారికి దేవుడే దిక్కు. నీవు నాబిడ్డవు. నేను నిన్ను రక్షించెగ. మాటుమాటాడక నాతో రమ్మ. సైనికులారా! గుఱ్ఱములున్నవారు గుఱ్ఱము లెక్కుడు లేనివారు కాలినడకను రండు. దేవినరక్షణమే ప్రధమకర్తవ్యము. మావట్టేడా! రాణిగారియేనుఁగును సమవుము.” అని తానొక గుఱ్ఱముపై నెక్కి యేబదిమంది యాశ్వికులతోడను, మఱి యేబదిమంది పదాతులతోడను, దేవిని ముందిడుకొని దైవము

పై భారము వైచి గమ్యస్థానమేదో యెఱుంగక కర్తవ్యమేదో తెలిసి
కొనఁజాలక కేవల రాజభక్తిప్రేరితుండై పోవసాగెను.

కటకరాజు తనకు నమ్మికగలబంటు, కూరకార్యనిరతియం
దుఁ డన్న జయించినవాఁడు నగు వీరవర్మయను సేనాపతింబిలిచి యి
ట్లనియె. “వీరవర్మా! యెఱుంగుదువుగదా నాప్రతిజ్ఞ? చాళుక్యరాజ్య
వృక్షము కూకటివేళ్ళతో నిర్మూలింప బ్రనిన జేసితిని. ఇట్లు చ
చ్చినది. కాని వేల్పుత్రవ్వితేయవలయును. అంతఃజకు నేను హాయి
గా నిదురింపఁజాల. భుజింపఁజాల. అతనిభార్య గర్భవశియై యున్న
దట. ఆమె మగనిమగంటిమి కనులపండువుగాఁ జూచుటకై రణగం
గమునకు వచ్చియున్నదట. వచ్చి యుండినను భర్తృమరణము విని
నతోడనే యచ్చోటు వాసి రాజధానివైపునకో మఱియొక వైపు
నకో పోయి యుండును. రాజధానివైపునకు నే నరిగెదను. గోదావరీ
నదీపరిసరములయందు నీ వామెను వెదకి పట్టుకొనుము. పట్టుకొని
నాకడకుం దీసికొనిరమ్మ. ఆమె నీచేతంజెక్కియు నీవెంటరాననిపట్టు
పట్టి మొండితనము చేసినపక్షమున బాణంబు ప్రయోగించి ప్రాణం
బుదీయుము. కత్తికందినపక్షమునఁబొడచి చంపుము. నీయిచ్చవచ్చిన
తెఱంగు జేయుటకు నీకధికార మిచ్చుచున్నాఁడను. ఆమెదొరకెడు
చోటు నేరున్న తావునకు సమీపముగా నుండినపక్షమున నాకు
వెంటనే వర్తమాన మంపుము. కాకిచేత వర్తమాన మంపినను
నేను తెక్కలుకట్టుకొని వ్రాసెదను. ఆమె యేగ్రామమునం
దుండునో యా గ్రామ వాసు లామెను బట్టి యప్పగిం
పక తింకము జూపినను నుండఁగఁబాలుకు దొరకొనినను వెంటనే
యాగ్రామము పరశురాముక్రింది గావించుము. గ్రామములలో ప్రధా
నపురుషుని జేరికెట్టియు. కాగలయునేని మొగ్గాండ్రిన శిరచ్ఛేద
మా చేయింపుము. మనశాసనం బన్న జనులు భయభక్తులు గలిగి

మన్నించి శిరిసానహించునట్లు చేయుము. నేను స్త్రీవధ చేయుమంటి నని నీవు సందేహింపవలదు. తల్లియని సందేహింపక రేణుకాదేవిని తండ్రియైనతిదోషస్వన జంపిన పరశురాముని చరిత్రము జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొనుము. తాటకాప్రాణాపహరణము గావించిన దశరథరాముని మనసులో నుంచుకొనుము. పూతనాఘాతకుఁడగు వాసుదేవుని ననుసరింపుము. ఇదియునుం గాక నీకొక్క మహాతత్త్వం బెఱింగించెడ. వినము. ఆడువాండ్లు మగవాండ్లను భేదము పామరులకేగాని ప్రాజ్ఞులకు నుండఁగూడదు. మరకార్యసాధన మగునేని మగవాండ్ల నాడువాండ్ల మనము సమానముగా వధింపవచ్చును. లడవికి వేలకరిగి నప్పుడు మనమెన్ని యాడుపులులం జంపుటలేదు. ఎన్ని యాడుజంకలం బొరిగొనుటలేదు. ముద్దుల మూటగట్టుచుండు నెన్ని యాడుపులుగుల మ్రొందించుటలేదు, ఆహారార్థమెన్ని యాడుమేకల, నెన్ని నాడుగొటియల దెగేవేయుటలేదు. పాములను తేళ్ళను జూచినప్పుడు జాలిపెంపున నాడుపాము లనియు, నాడుతేళ్ళనియు, శంకించి మనముచంపక విడుచుచున్నారమా? దుష్టజంతు వగునేని నది యాడుదైనను మగదైనను వధింపఁదగినదే. మానవులుకూడ జంతువులే. దుష్టపురుషు నెట్లుసంహరింతుమో దుష్టస్త్రీని సట్లే సంహరింతుము. చాళుక్యరాజుపత్ని నీచేతఁ జిక్కి నాకడకు వచ్చులోనఁ బ్రసవించెడు పక్షమున మాతాశిశువులను గడుజాగరూకతతో నాకడకుం దీసికొని రమ్మి. ఆపని యన్యుల కప్పగింపవలదు. నీవే స్వయముగాఁ జేయవలయును. చాళుక్యరాజుపక్షపాతమున మధ్యేమార్గమున నుంచరులు, మిత్రులు నేవకులు దేవగర్భజనితమగుశిశువును హరించి దాని స్థానమున నన్య శిశువును బెట్టుదురు. ఈవిషయమున నీవప్రమత్తుఁడవై వర్తింపవలయు మగశిశువై నపక్షమున నీవు మిక్కిలి మెలంకుపగిలిగి యుండవలయు. దేవుడు దత్పక్షమువారును మగశిశువును సర్వగా రక్షింపయత్నిం

తురు. మగశిశువును వధించుటయే నాకు పరమకర్తవ్యము. అప్పుడే చాళుక్యరాజవంశమును కూకటివేళ్ళతోఁ ద్రవ్వినవాఁడ నగుదును. ఆడశిశువు జనించినపక్షమున దానిని వధింపనవసరములేదు. తల్లియధీనమునుండి దానినిదీసికొని నాదానదాసీజనంబులచేతఁ జెంపించి యుక్తవయస్కురాలయినపిమ్మట దాని నేవ్వరికో కులహీనున కిచ్చి వివాహము జేసెద. కులహీనున కేలయీవలయునని నీకు సంశయము దోచవచ్చును. క్షాత్రీయకన్యగదా యని రాచవానికిచ్చి పెండ్లిచేసిన పక్షమున వాఁడు చాళుక్యభూపాలుని యల్లుడనని విజ్ఞప్తిగై తెగనీల్లి దుండిగులం గొండిఱఁ దనచుట్టుం జేర్చుకొని సింహాసనమునాక్రమించుకొనుటకు మరల బ్రయత్నము చేయును. మన మహాసైన్యంబులముందట వాఁడు గడ్డిపరికివంటివాడైనను దేశంబునఁగొంత సంక్షోభము కౌంతి యల్లరి జనులకు గొంత యలజడి గలుగకపోదు. కులహీనునకచ్చనిపక్షమున జనులకువానియం దనురాగ ముండిదు. జనానురాగము లేనివాఁడు రాజగుట యరిది. నాకుంబరమాప్తుడ వగుట చేతి నామనంబునం గల తిలంపు లన్నియు మర్మంబులేక నీకఱిగించితే. తూచాలిప్పుకుండ నివు నామీజ్ఞ నెరవేర్వనలయు. ఇందరుసేనాపతు లుండ నిన్నె యీ కార్యమున నియోగించుటకు కారణమేమోనివే యూహించుకొనుము. నవు నా రెండవ హృదయమవు. నీవు నా మూడవ హస్తమవు. నామీరివప్రాణమవు! ఇంతకంటె నీతోవేరుగొ నొక్క చప్పువలసనద లేదు. సర్వము నీవే యెరుఁగుదువు. నా కార్యము నీ కార్యము. నాయభ్యుదయము నీయభ్యుదయము" అని యేలక తనయందు పశ్చాత్తాపముంచి పలుకుటయు వీరవర్మ చేతులు జోడించి ఎనయంబున నిట్లని విన్నవించె. "దేవా! దేవరవారికి నా యెడల సద్ధిక వాత్సల్యము కలదనియు నందఱుకంటె నేసద్ధికివిశ్వాస పాత్రమననియు నెరుంగుదు. ఆదికాలంబున మీనాయనగారి పాద

రక్షలు మోయుటకై నేను నియోగింపబడితిని. అట్టి నన్ను మీరెంతో యనుగ్రహంబున నాయందు సమ్మికయించి మొదట కాలిబంటుం జేసి, పిదప గుఱ్ఱపురౌతుం, జేసి, పదపడి సేనాపతిని గావించి నాకుఁ బెండ్లి పేరంటములు చేసి రాజ్యంబున బేరుగలవారిలో నొకరినిగ జేసి నన్ను గౌరవపాత్రముగఁ జేసిరి. ఈమహోపకారము వేయి జన్మముల కైన మరతునా? నేను మీయాజ్ఞచేతి కీలుబొమ్మను. మీ శాసనమే నాచేతసమస్తకృత్యములు చేయించును. మీయాజ్ఞ యైన పక్షమున నేను నీచ మనక, ఘన మనక, క్రూర మనక, ఘోర మనక, మంచి యనక, చెడ్డ యనక, పాప మనక, పుణ్యమనక నమస్త కార్యములఁగావించెద. మీపాదములయాన పంపుడిదె వెళ్ళివచ్చెద.

అని వీరవర్మ పలుకుటయు మహానందభరితుడై కటకేశ్వరుఁ డువాని వీఁపుపై హస్తమువైచి తట్టి మొగమున చిరునగ వంకురింప నిట్లనియె. “వీరవర్మ! నీకు నాయందు సట్టిధక్తియే కలదని నేనెఱుంగుదు. ఎవ్వరియెడనైన సందియముండునుగాని నీయెడ నాకు సందియము లేదు. రెండువందల గుఱ్ఱపుదళమును, మూడువందల కాల్బలమును నీవు వెంటఁగొనిపోయి దేశమెల్ల వెదికుము! చాళుక్యరాజు పత్ని మారువేషము వేసికొనియుండనచ్చును. కాబట్టి స్త్రీలనందఱఁ జక్కగా శోధింపవలయును. భిక్షుణీవేషంబులం దాల్చియు, కాపాలి నీరూపంబుల ధరించియు, సన్యాసిసీవస్త్రంబుల దాల్చియు, నీబారి బడకుండ నామెయు నామెఘరిచారికలు తప్పించుకొనఁజూతురు. భిక్షుణియని వదిలవలదు. సన్యాసినియని శంకింపవలదు. కాపాలినియని జంక వలదు. నెఱజాణలగు సంగనలను బంపి గర్భవతులైన యంగనలను నీకడకు రావించి వాండ్రు రాపరేఖావిలాసంబులఁ బరీక్షించి రాజపత్నీలక్షణము లున్నవేమో యుటయవలయు. రాజపత్నుల సంభాషణలు నాగరికసంభాషణలు

యి యుండవచ్చు. అందుచేత మాటలాడకుండు నే యంగనలను వ
దలివేయవలదు. మాటలనుబట్టి కూడ మనుష్యులను గుర్తింపవచ్చు
ను. ఒకప్పు డామె రోగినివేషముధరించి ముక్కుచు మూలుచు
నుండవచ్చు. రోగినిమని జాలిపడెదను. నిజమైన రోగిమో యబద్ధ
పురోగిమో తెలియు వఱకు న వామెను విడువవచ్చు. పరపురుషులం
జూడనొల్లని యంత నని చాళుక్యరాజపత్ని నీకు గానబడకపోవచ్చు
ఆమె రాజపత్ని హాని నీవు సంతృప్తుడవగువఱకు దానిని చేహాటి
పోసివలదు. అవసరముగనేని మేలిమును న ని చేతితోఁదీసి మొగము
నదానించి చూడవలయు. ఏయంగనయైన ప్రసవవేదన పడుచున్న
దని నీవు విన్నపక్షమున బిచ్చకత్తెకాని, బాపనపడంతిగాని, రాచ
కూఁతురుగాని, కడిజాతి మాలకిన్య గాని, యాగృహమును జట్టుము
ట్టి ప్రసవించిన వెనుక మోతా శిశువులను కన్నులారఁజూచి వారు
చాళుక్యులు కొరని నీవు సమ్మివఱకు వారని బంధించుట కర్తవ్యము.
పదుగురు కుమారులున్న గృహమున నొక యందకత్తియ కానబడిన
పక్షిమున మసిబొగ్గు నడుమ మాసికలబుబోలే నామె యాగృహం
బునఁగానబడుటకు గారణమేమో యరయవలయు. ఆవిషయమున
గృహయజమానులు చెప్ప నుత్తరంబుల మిక్కిలి మెలకువతో విచా
రింపవలయును. సత్రములలోను ధర్మశాలలలోను తోటలలోను దొ
డ్లలోను పొలములలోను పుంతలలోను మహావనంబులలోను కొండ
గుహలలోను చెట్లతోఱులలోను గృహములయం దటకలలోను గా
దులలోను చెట్లకొమ్మలలోను శ్మశానములలోను పాడు దేవాలయము
లలోను, మఠములలోను చుట్టము లామెను దాచియుండవచ్చును. దు
ష్ప్రవేశ్యములనక దుర్గమములనక యట్టిచోటులెల్లప్రవేశించి మూల
మూలల వెదుకవలయు! మఱియుఁబ్రచ్చన్నలగువానునిద్దురవోయినట్లు
చచ్చినట్లు నటించి శత్రువాస్తంబులఁ జిక్కక ప్రాణములఁగాదికొందు

రు. ఒకశవము నీకుఁ గానఁబడినప్పుడు నిజముగా నది శవమో కాదో
 బహువిధోపాయంబులఁ బరీక్షింప నలయు. ఇంకను నేను నీకుఁ జెప్పక
 విడిచినతావు లనేకములుండవచ్చును. వేయి కనులతోఁ జూచుచు, నే
 యిక్కాళ్లతో నడచుచు, వేయి చేతులతోఁ బనిచేయుచు వేయి కెప్పు
 తో శబ్దముల నాలకించుచు వేయి బుద్ధులతో నాలోచించుచు నీ వా
 మెను వెనుకనలయును. సజీవముగా నామెను నీవు బట్టితెచ్చితేవేని
 నీవేమిగోరిన దానిని నీకీచ్చెద. అగ్రర్థాజ్ఞ మడిగినను నీకిచ్చి నామా
 ట నిలుపుకొందును. నీకార్థసహిత కూటకు నీయిష్టదేశత లను నీ
 గ్రహదేవతలను వేడుకొనము. మంచి ముహూర్తము నందు మంచి
 శకునముజూచి బయలుదేరుము. నీవెంటఁచు బంటును రాతులను
 నప్పినట్లు కనఁబడుచు మనసులోమాత్రము నమ్మవలదు. జాలిపెం
 పుననైన మొగమోటముననైన ధనాశచేనైన నవివేకముననైన నగర్వం
 బుననైన నాదు కార్థహాని నేయనోపుదును. అట్టివాండ్ర గర్వింబు
 కాలోచింబుగా నడచుచు లంచగొంతుల యాగడంబులు సాగనీక
 యవివేకంబున కవకాశంబు నియ్యక శ్రద్ధాభువనై మెలంగుము.*
 అని బహువిధోపాయంబుల నవస్థాసించి కడి కపల్లభుఁడు తన యాజ్ఞా
 నర్థియై యుండునట్లు వీరవర్చచే ఘోరంబులగు ప్రమాణంబులు
 చేసుంచి వానిం బంపెను. వీరస్మృతు రెండువందల రాహుతులును
 మున్నూరు కాల్వరును ద సన్ననుసరించిగాఁ బయనమై పోయెను. అ
 నంతరము కటకవల్లభుడు తక్కిన సేనాపతులం గూర్చుకొని ససైన్యం
 బుగా చాళుక్యరాజధానిం బట్టుకొనుటకై పయనమై పోయెను. అప
 యనమందలి సైన్యముల మహాకోలాహలములు నడిచినాగధుల కై
 వారములు భేరిభాంకరణంబులు తూర్వారావంబులు స్వస్తివాచకం
 బులు వర్ణించుట యసాధ్యము. భేరిభాంకరణములకు మార్గమధ్యము
 న వృక్షములమీదనున్న పక్షులు చచ్చి నేలంగులెనని చెప్పినపక్షు

మున వారి మహాభైరవస్వన మెంత దారుణముగానుండెనో మీరూ
 హించుకొనవచ్చును. మహానముద్ర ఘోషమువలె సైనికుల కలక
 లగ్ధనులు రమారమి యొక్క యామడవటకు వినంబడియెనని చెప్పిన
 నాశిబిరముయొక్క కోలాహలమెట్టిదో మీకించుక తెలియవచ్చును.
 కటకవల్లభుఁడు నవరత్న ఖచితమైన బంగరు హాదాలోఁ దన పట్టపు
 టేషఁగుపైఁగూర్చుండి యిరువంకల నందకత్తియలగు జాణలిరువురు
 వింజామరలువై వ స్తోత్రపాతకులు జయ ! జయ ! మహారాజాధిరాజ !
 చాళుక్యరాజ గర్వాంధకార మహామాంతాండమండల ! అష్టదిగంత
 దంతానశవిశ్రాంతయశోవిశాల ! పరగండభైరవ ! భువనైకమల్ల !
 యాచకజనకుముద చంద్రోదయ ! యని బిరుదులపై బిరుదులం జ
 దువుచుఁ దనమనంబున, కానందంబుగల్పింఁ మహావైభవముతో సరి
 గెను. ఏపల్లియకఱిగిన నాపల్లియలోని పురుషులనందఱి రావించి “చా
 లుక్కుని నిర్మూలించితిమి. మాయధికారము సంగీకరించితిరా యంగీ
 రింపుఁడు! లేదా యిప్పుడే శిరచ్ఛేదంబు జేయించెద.” అని వా రా
 లోచించుకొనుటకైనఁ దగుకాలము నొసంగక వెంటనే ప్రత్యుత్తరమి
 మ్మని బలవంతముపెట్ట, సందేహించినవారి బుట్టలుదీయించి యనుమ
 తించినవారింజూచి “మూసైనికులకు కావలసిన భోజనపదార్థముల స
 మకూర్చుఁడు. పశువులకు మేత గుట్టంబులకులవలు మొదలగునవి తెచ్చి
 సూర్యాస్తమయమగులోపల మాకు సమర్పింపవలయు. లేదా గ్రామ
 ము కొల్లగొనుటకు మూసైనికుల కనుజ్ఞనిచ్చెద” మని పలుకుచుండు
 ను. అప్పలుకులు విని గ్రామవాసులందఱు గృహంబులకఱిగి “బ్రతికి
 యుండిన బలుసాకు తినవచ్చు” నని పురులు గాదులువిప్పి తాము
 దాచియుంచుకొన్న ధాన్యంబుల నాతనికి సమర్పించుచు వచ్చిరి. అ
 నంతరము పురమునందలి భాగ్యవంతులను రావించి “మీకడనున్న
 ధనంబుల సగము మాయుద్ధవ్యయములంకింద నియ్యవలయు తీసికొ

నిరండు! రారేని చెట్లకొమ్మలకుం గట్టి యురి తీయించెద.* నని బెదరించుచు నామాటలకుంజంకి తెచ్చినవారియొద్ద ధనమున్నీకరించి తీసికొని రాకయున్నవారి యిండ్లకు నేనావతులం బంపును ఆమొనగాండుగ్రామవాసుల గృహంబులకరిగి గృహములనలుకెలంకులవెదకి పెట్టెలు భోషాణంబులుపగులగొట్టి నేల ద్రవ్యముపాతిపెట్టిరేమోయని సంశయముగలచోట్ల పారలతో గడ్డపారలతో కొంపలుత్రొవ్వించి ధనము కానబడినవక్షమున దురాత్మా! రాజద్రోహీ! ప్రాతరాజులపక్షమును బూని కొత్తరాజును వదలించదలచితివా? ధనమున్నదని చెప్పక దాచుకొనఁజూచితివా? రాజద్రోహివై నందుకు నిన్నిప్పుడుకొఱతను వేయించెదము. పద! పద!* యని గెంటుకొనిపోయి రాజునకు వానిం గాన్పించి వాని యాజ్ఞాప్రకార మామందభాగ్యుని వధించుచుందురు. ఒకప్పుడట్టి భాగ్యహీనుని గృహము కాల్చుచుచుందురు. ఇల్లంతయుం ద్రొవ్వినవెనుక వానియింట నొక్క కాసైన కానబడక పోయినవక్షమున నారాజభటు లాగృహయజమానుని “ఓరీ, దుర్మార్గుడా! మాకు వృథా శ్రమ కలిగించితివి. తెక్కలునొప్పులు పట్టినవి. మాకింత శ్రమ కలుగఁజేసినందులకు నీవు మావెంబడివచ్చి మామూటలు మోయుము. మాబరువులుమోయునట్టి గాడిదలుకొన్ని చచ్చి పోయినవి. వాని స్థానమును నీవాక్రమింపు” మని పరిహాసముచేయుచు వానిచేత దమమూటలు మోయింతురు.

ఇట్లు కటకేశ్వరుడు తా నడుగుపెట్టిన చోట్లెల్ల సరకలోకంబుగాఁ దన సైనికులు యమకింకరులుగా నకలగ్రామంబులు భస్మపటలంబు గావించి, గ్రామస్థుల నిష్కారణంబుగ హింసించుచు గొన్ని దినంబులు పయనంబునేసి యెట్టకేలకు విష్ణువర్ధనుని రాజధాని జేరి యూరిచుట్టునున్న మావిడితోటలలో గఁడారములు పన్నించి యందు విడిసి, గ్రామంబు కొల్లవెట్టుమని సైనికుల కాజ్ఞ మొనం

గను. శ్రీరాజునియమైన యామాట రాజునోటనుండి వెడలగన్నెని కులు మహానందభరితులై కత్తులు కఠారులు బల్లెంబులు ధరియించి లేళ్ళయడవిపై బడుబెబ్బులులవలె బట్టణముపైబడిరి. అప్పటి పట్టణావస్థ నేచునివర్ణింపఁగలము? ఆసువాండ్రుని సంశయములేదు. చంటి బిడ్డలని శంక లేదు. వృద్ధులని గౌరవములేదు. రోగులని జాలిలేదు. పేదలని విచారములేదు. ఎల్లగృహములపై సైనికులు పడి యింట నున్న స్త్రీల పురుషుల నొక్కచోట జేర్చి స్త్రీల శరీరముమీదనున్న నగల ముందుగాఁ దీయించి పుచ్చుకొని వారినక్కడనే యుండుడని వారిగృహమందుగల చెట్టెలు భోషాణములు గొడ్డళ్ళతో భళ్ళుభళ్ళు మన పగులగొట్టి నగలు రొక్కము వెండిచెంబులు గిన్నీలు జరీబట్టలు చీరలు, పట్టుబట్టలురవికెలు, మొలగునమస్త వస్త్రపులంగ్రహించి యంతతో తనివిననక భాగ్యవంతులని తోచినవారిని ధన మెక్కడదాచి తిరో చెప్పుమని యడిగి మీరు గ్రహించినదానికంటె మాన్ద నితరధనము లేదని వారు ప్రతిష్ఠితర మిచ్చినపక్షమున తెక్కలు విటిచి వారి యాలుబిడ్డలు చూచుచుండ వారిం గట్టినో మోసి, దెబ్బలవలన వారు దేహ మెఱుంగక పడిపోయినతరువాత వారిగృహముల నాలుగుచూరులకు నిప్పంటింపఁదొడఁగిరి. కొందఱు సైనికులు స్త్రీలను బానిసలుగాఁ గొనిపోయిరి. కొందఱు ధనములు గ్రహించుటతో సంతృప్తిసనక పాతరలు త్రవ్వయు గాదులు భేదించియు ధాన్యములు కూడ దోచుకొనిరి.

అతిభయంకర మైనయీదోపుడు చూచి పురవాసులలోని ప్రముఖులు కొందఱు కట కేశ్వరుఁడు విడిసియున్న తోటకుం జని యాతని దర్శనముచేసి, సాష్టాంగనమస్కార మొనర్చి చేతులు తోడించి సన్నదుబజ్జోయిల్లు పిన్నించుకొనిరి. “దేవా! దేవర వారు సకలధర్మములు దెలిసిన మహనీయులు. కత్తికట్టి దేవరవారి

శో! బోరవచ్చిన రాజుం దెగటార్చిరి. సైనికుల దండించిరి. అది న్యాయమే. రాజధర్మమే. వీరధర్మమే. కాని నిరపరాధులు నిరాయుధులు నిరాధారులు దయనీయులు నైనపురజనుల నీవిధంబున నిష్కారణముగ హింసించుట తగవుకాదు. పురజను లాబాలగోపాలము మహావస్థపడుచున్నారు. పురజనులు దేవరవారి కేమియశుకారమొనర్చిరి? మీయాజ్ఞ నేమియతిక్రమించిరి? దేవరవారు మాకిప్పుడు ప్రభువులైరి గావున దేవరవారియెడ రాజభక్తి నెఱపుటకు, మీకఱిగావులై కప్పంబులు గట్టుటకు మీకు విధేయులై యుండునట్లు మీయడుగుదమ్ములకు మొక్కి పరమాణంబులు నేయుటకు, మీయాన శిరసావహించుటకుఁ బ్రజలు సిద్ధముగ నున్నారు. చిరకాలము చాళుక్యరాజుల పరిపాలనముతో నుండిన దోసముతప్ప పురవాసులు తదితరదోసము లేమియుం జేసి యెఱుంగకు. కావున నేదోసము జేయవి యింపారులకు నేడు గలిగిన సంతాపమును మీవయారన వర్షంబులచేతఁ జల్లార్చి రక్షింపవలయునని వేడుచున్నాము. నరుండు ప్రకృతిరంజనముచేసిన రాజగుచున్నాడు. చాళుక్యులు దేశముం గెల్చినప్పుడు చాళుక్యులకు విధేయులమై యుంటిమి. ఇప్పుడుమీరు దొరలగుటచే మీకు విధేయులమై యుందుము. మీవంటి ధర్మప్రభువులు మాకు దొరలైన తర్వాత మాయాఁడువాండ్లు! శానిసలగుట మాగృహంబులు పరశురామప్రీతి యగుట చెల్లునే! అల్లదేమాచుండు పొగలెల్లెగయుచున్నవో! ఈదేస చూడుండు! మంటలు తమ నాలుకలతో నాకసమును నాకుచున్నట్లున్నవి. కొంచెము చెవియొగ్గినినుండు! స్త్రీల యాకృందనధ్వను లెట్లువిసబడుచున్నవో పసిబిడ్డల రోదనంబులు వినలేక మాగుండెలు సీరగుచున్నవి. పశువుల విప్పుట కైవల్యవధి లేనందున కాలుచున్న యిండ్లలోఁబడి కొన్ని పశువులు మృతినొందుచున్నవి. అదిచూడలేక వాటి యార్తధ్వనులు వినలేక మీపాద

పక్కములనన్నిధికి వచ్చితిమి. అని దీనముగా విజ్ఞాపనలుచేయు పురజనులనంక జూచి చిఱునవ్వు తొలకాడు మొగముతో కటకేశ్వరుఁ డిట్లనియె. “రక్షించుటకు మే మెంతవారము? మే మెవ్వరము? మీ యేలికి చాళుక్యభూపాలుఁడుగదా! ఆతనినడుగఁడు! ఆతని మంత్రిలను వేఁడుడు! ఆతని సైనికుల నాశ్రయింపుడు! ఆపత్సమయమున రక్షింపఁజాలని యధమప్రభువుల పరిపాలనమునందున్న ఫల మనుభవింపుడు! కొల్లగొనుట యుద్ధధర్మము. గృహదహనము వీరకర్మము. ఒకప్పుడు మరణములు కూడ తత్సంధమున సంభవించుచుండును. దానికి నే నేమిచేయఁగలను?” పగ లనక రాత్రీ యనక చావునకు భయపడక మేనలు దాచుకొనక పగవారితో బలుమారులు పోరి, యెన్నెన్నో గాయములుపడి, పలుబాముల కోర్చి నన్ను గొలిచి యున్నందుకు నాబంటుకు పగవారి యాళ్లు దోచుకొమ్మని సెల విచ్చుట తప్ప! ఇంతపాటిమేలున కైనవారుతగరా? మీపాపము లట్లున్నవి. కర్మఫల మనుభవింపక తప్పదు. ఇందునే జేయఁగలిగిన దేమియు లేదు. మీకోపికయుండిన నాబంటునే యాశ్రయించి వారి యనుగ్రహమును సంపాదించుకొనుడు. అంతట వారే మీయాపద గడువంబెట్టఁగలరు. పొగ లెగయుచున్న వనియు మంటలు మిన్నంటుచున్న వనియు నాడువాండు! సంక్షోభము నొందుచున్నారనియు, పసిబిడ్డ లేడ్చుచున్నారనియు కల్లబొల్లిమాటలు కొన్ని చెప్పి నా మనంబునొప్పింపఁదలంచితిరి. కాబోలు? మీవంటివారి పిచ్చిమాటలు విని మనోదౌర్బల్యమునకు వశుడనై సైనికులకు మొదట యిచ్చిన యాజ్ఞ మరల్చువాడను గాను మాటిమాటికి మీరు నాకడకు రావలదు. నాకాలము పాదుసేయవలదు” అని ప్రత్యుత్తర మీయ నా పురవాసులు విచారగ్రస్తులై “పూర్వకృత మనుభవింపక తప్పదు. మనదురతి యిట్లున్నది. మన మేమిచేయఁగలము?” అని తమ కర్మం

బులం దూరుకొనుచు వెడలిపోయిరి. అనంతరము కటకేశ్వరుని సేనాపతి యొక్కఁడు చాళుక్యరాజుల కోటఁబ్రవేశించి తమరాక విని కావలివాండ్రొందఱు పారిభోవుటంజేసి, నిర్జనమైన యాపదేశమంతయుఁ జూచి ధనాగారంబు లందున్న ద్రవ్యంబులం దోచుకొని, కావలసిన పస్తువులనెల్ల సంగ్రహించుకొని, రాజాంతఃపురములు నేలం గూల్పుడనియు, కోట నాశనము చేయుడనియు సైనికుల కాజ్ఞ యొసంగెను. అప్పుడు సైనికులు పాటలు గునపంబులు గొడ్డళ్లు కత్తులు మొదలగు నాయుధంబులు పూని, మేడలం బడఁగూల్చిరి. అంతఃపురంబుల నవనిపాలుచేసిరి. కొలువుకూటంబులు ఖోణిపాలు చేసిరి. ప్రామదావనంబులు బట్టబయలు చేసిరి. ఏనుగుసాలలు వీనుగుసాలలు చేసిరి. ఖడ్గములకు సాధ్యముగానివాని నగ్నిపా లేసిరి. చిత్తరువులు చెరిపి వేసిరి. వెయ్యేలః సుందరపస్తువుల మనుష్యుఁ డెన్నివిధముల నాశనము చేయఁగలఁడో యన్నివిధముల వారాకోట నాశనముచేసిరి.

కటకేశ్వరుఁడు తన సేనాపతులు కొల్లపెట్టి తెచ్చిన ధనంబు నెల్ల స్వీకరించి యనంతర మాయూరు విడిచిపోవ నిశ్చయించుకొని తమదగ్గఱనున్న దండనాథులలో నొక్కడగు కేసరివర్మను బట్టణంబు నకు బరిపాలకునిగా నియమించి యాతనింబిలిచి యిట్లనియె. “కేసరీ! ఈపదవి నీ కేసరియని యొసంగినాఁడ. ఇనుపదండము చేతబూని నీవీ దేశము పరిపాలింపవలయును. దుష్టులగు చాళుక్యరాజుల పరిపాలన ములోనుండి ప్రజలు పొగరెక్కి యున్నవారు. రాజశాసనమున్న భయములేదు. దండనాథులన్న గౌరవములేదు. ఈపురజనులలో మన పక్షమువాడొకడు కలఁడు. ఆతనితోడ నిన్ననే బ్రసంగించితి. ఆతండు పూర్వవృత్తాంతమంతయు నఱటిపఁడొలిచి చేతికిచ్చినట్లు చెప్పెను. చాళుక్యవల్లభుడు ప్రజలతో నాలోచింపక యేకార్యము చేయలేడట. ప్రజలకిష్టములేని పనులెన్నఁడు విధింపలేడట! ప్రజలయూనం

ఁమే తనయాపంజముగా సతఁడు భావించెనట! ప్రజలకిష్టమైన మంత్రులనేగాని యితఁగుల నతఁ డంగీకరింపలేదట! ప్రజలకనిష్టముగా వర్తించిన యుగ్మోగులను వారివారి యధికారమునుండి తొలగించు వాఁడట! ఈవిధముగా బరిపాలించినపక్షమున నెవ్వఁడైన లోకంబున రాజ్యముచేయగలవా? ప్రజలన్నిష్టమే మనము చూచుకొన్నపక్షమున నొక్కపన్ను విధింపగలమా? ఒక్కచట్టము నిర్దిష్టపగలమా? ఒక్కకార్యము చేయగలమా? ఒక్కయుగ్యోగిని నిజాధికారమున నుంపగలమా? రాజ్యచక్రము రాజ యొక్క నిరంకుశాధికారమును నిరుసుమీఁద తిరుగివలయునుగాని బ్రజలయభిప్రాయ మనునిలుసు మీఁద తిరిగినది తప్పక స్వల్పకాలమున జెడిపోవును. రాజు పరమేశ్వరాంశమున బుట్టిన వాఁడు. సర్వజ్ఞుడగు పరమేశ్వరునికంటె కించిజ్ఞుడగు మనుష్యుడెరుగునా? యేపనిప్రజలకు మంచిదో యదిరాజే యెఱుంగును. రాజున కాజ్ఞాపింపగూడదు. రాజ్యాధికారమున కూకడు మితినేర్పరుపగూడదు. ప్రజలు పశువులు కావున దండనీతియే ప్రధాననీతి. ఖడ్గనీతికి మించిన నీతి లేదు. డెబ్బ దేవేంద్రలోకమును జూపును. ఖడ్గమునకులొంగినట్లు ప్రజలు చూటలకు లొంగరు. బెత్తముదాచిన యుపాధ్యాయుడు విద్యార్థులను పాడుచేసిన విధముగ్నాచ ఖడ్గముదాచిన రాజు ప్రజలను బాడుచేయును. ఎవరినెక్కడ నుంచ వలయునో యక్కడనుంచవలయును. అనర్హులకధికారమిచ్చినయెడల వారు చెడిపోదురు. ప్రజలలో విద్యావినయము చేయగూడదు. చదువులునేరకయే మనుష్యులు దేవతలకు పంచాంగములు చెప్పుదురు. చదువులునేర్చినపక్షమున వారింబట్ట పగ్గములుండవు. చదువుకొన్నవారు రాజ్యహాని కలుగజేయుదురు. ప్రజలనెప్పుడు నమ్మగూడదు. ప్రజలను నమ్మినరాజు కుక్కతోకబట్టుకొని గోదావరినీదినవానిపలె జెడిపోవును. మనరాజ్యమున పాతశాలల నెక్కడ నిలువవలదు. ఇది

పరకున్న పాఠశాలల నెత్తివేయింపుము. వేదాధ్యయము మాత్రము చేసికొనుట కంగీకరింపు. స్వాధ్యాయము చదువుకొన్న బ్రాహ్మణులు జడులై పరిహాసజ్ఞానము లేకయుందురు. గాన వారివలన నరపాలకులకెన్నడు హాని లేదు. శాస్త్రాధ్యయనము చేసిన వారివలన నెంతేని యపాయము కలదు. అందు ముఖ్యముగా హేతువాదము, దెబుపు శాస్త్రములు వర్జనీయములు. తక్కువ వర్గములలో మూఢభక్తి ప్రోత్సాహము నేయవలయును. అందువలన జనులు నాగరికులుగాక యథోమార్గమున బడియుందురు. వెయ్యేల! ప్రజలు రాజులకు శత్రువులుగాని మిత్రులుగారు. రాజునకు బ్రజ శరీరము. రాజు ప్రజకు నాత్మయని చెప్పవారి మాటలు కేవలమనుభవసిద్ధములుగావు. అవి పుస్తకములలోనిమాటలు. గ్రంథస్థములగు మాటలకు లోకానుభవమునకు సంబంధముండదు. ప్రజలకు విద్యలుచెప్పట దొంగలచేతికి దీపమునిచ్చట. బండిపోటుదొంగలచేతికి పెట్టెల తాళములిచ్చట. కావున సర్వవిధములచేత పిన్యాగంధము లోకమున వ్యాప్తముకాకుండ జేయవలయు! సమస్తరహస్యము లిందులోనే యున్నవి. ఇదిగాక మఱియొకరహస్య మెరిగించెదవినము. ప్రజలలోనొకానొకఁడొకకాలమున సఖుడప్రజానంతుడై మేధావంతుడై జనియించి శాస్త్రంబులనెల్ల జదివి తాను స్వతంత్రబుద్ధిగలవాడై తాజెడ్డకోతి వనమెల్ల చెరిపెనన్నట్లు లోకులకెల్ల స్వతంత్రభావమునుబోధించుచుండును. మొండిచేతులవానికిశనగలుదినటనేర్పినట్లు రాజనీతి, యేమోయేర్కునిమూర్ఖువుజనులకు రాజధర్మంబులు, సౌహార్ద్రంబులు, శుక్రనీతి, బృహస్పతినీతి, మానవధర్మశాస్త్రము, యాజ్ఞవల్క్యవ్యవహార కాండముమొదలగు నాయుపుషట్టు గ్రంథంబులలో సమర్థంబులనెల్ల జెప్పి వారికిం బొగరుబోతుతనంబు పెంకెతనంబు నేర్పచుండును. అట్టివాడొక్కడయ్యి లక్షమందిపెట్టు. అట్టివానిని యాయోపాయంబు

లచేత గడతేర్పవలయును. ఊరకున్న పక్షమున రాచపుండువలె నాడు క్రమక్రమముగ విజృంభించి రాజదేహమును వాడు నాశనముచేయును. స్థాలీపులాకన్యాయముగా నీకు నేను కొన్ని ధర్మములే చెప్పగలిగిని. నీబుద్ధికొలది నూహించుకొని దేశపాత్రములంబట్టి మెలకువతో మెలంగుచుండుము! చండశాసనఁడని జనలు చెప్పుకొనునట్లు బిరుదు తెచ్చుకొనము.

ఆరాజునకు నాయమాత్యునకు పరిపోవుటంజేసి యతఁడు చేతులు జోడించి తనతేని కిట్లనియె. “దేవా! ఇన్నివిధముల నాకుఁ జెప్పవలయునే? మీది తృప్త్యి ననుసరించి నేను ప్రజాపాలనముఁ జేసెద. ప్రజలకు లవలేతమైన స్వాంత్ర్యమియ్యను. అట్టి యిచ్చ ప్రజలలో నెన్నఁడేసి పాడసూపనేని యదిచిగురించునప్పుడే త్రెంచినైచెద. ప్రజలు దేవరవారికి బానిసలై యుండునట్లు జేసెద. మనము కట్టినన్ని వన్నులు వారిచ్చుకొనవలసినదే. ఆడువాండ్రమెడలలో మంగళసూత్రములు సైత మమ్మించి కొయ్యపుస్తెలు కట్టించి మీకు రావలసినసొమ్ము ప్రోగుచేసి పంపెదఁ జూడుఁడు. మఱియు, నాబుద్ధి విశేష ముపయోగించి క్రొత్తపన్నులు సృష్టించి కట్టెద. మీధనాగారములు వర్షకాలమునందు నీళ్ళతోనుండు చెఱువులట్లు ధనరాసులతో నిండిపోవునట్లు చేసెద. మీపేరు విన్నమాత్రమున వేగిదేశస్త్రీలకు గర్భనిర్భేదమగునట్లు పర్తించెద. నేనిప్పు డేమన్నను నవి యుత్తరకుమారప్రజ్జలవలెఁ దోచవచ్చును. ఒక్కనంపత్సరము నాపరివాలనము జిత్తగింపుఁడు.” అని విన్నవింప నాకటకేశ్వరుఁడు తన కనుకూలుఁ డగుమంత్రి లభించెనని వానిపై రాజ్యభారము నిలిపి కలింగ దేశమునఁ గొన్ని రాజ్యవ్యాపారములఁ జక్కఁబెట్టుటకై గోదావరి దాటి చనియెను.

ఆవిధముగా భర్తృమరణవార్త విని మృత్రివేరణంబున జా
భుక్యరాజపత్ని కొంతపరిజనములో బయలు వెడలి కొంతదూరము చని
నవెనుక సమాధ్యుడు సమీపించి “తల్లీ! సమరమున బరా-తులమై
ప్రచ్ఛన్నగు ప్తిమైచుండఁ దలంచినమనము మన గజములతో సంభారీల
తోడబోవుట యుచితముగాదు. పగతురకుమనబాడలు పీనివలననుభ
ముగాఁ దెలియఁగలవు. కావున గజముల హయముల విడిచి పరిజనం
బునుగొంత వదలి మనము పోవుట సముచితము. మీ కొకపల్లకి
నిచ్చెద. దానిలోఁ గూర్చుండి పరసనము నేయవచ్చును. మీఁద
మీదిత్తము.” అని విన్నవించ నాదేవి కాలానుసారముగా వర్తింప
వలయు నని గ్రహించి యట్ల యాఁగాక యని చెప్పెను. అమాత్యుఁ
డొకపల్లకియు నెనమంపుగురుబోయలకు సిద్ధముచేసెను. దేవి భద్ర
గజముమీఁదనుండి దిగి పల్లకిలోఁ గూర్చుండెను. అమాత్యుడు
తక్కినపరివారమునకు సెలవిచ్చి యధేచ్ఛం జరుమని చెప్పి మిక్కిలి
నమ్మికగల యార్దురుబంట్లకు వెంటఁబెట్టుకొని తాను పల్లకివెంట
నడువఁజొచ్చెను. పట్టణములు విడిచి పెద్దగ్రామములు విడిచి వారు
కొనుకొనుముగా నరణ్యప్రాంతముల కరిగి యొకగ్రామముఁ జేరిరి.
అమాత్యుడు గ్రామీణులం బిలిచి తమవృత్తాంత మంతయుం జెప్పి
తల దాచుకొనుటకు నెలవొసంగు మని వేఁడెను.

అతనివేడికోలువిని గ్రామవాసులలో ముఖ్యు లిట్లనిరి.
“అయ్యా! కటకరాజు చండశాసనుడు. అతఁడువేయికన్నులతోఁజూ
చుచుండును. మాగ్రామములోఁ దనకత్తువులివత్ని యున్నదని విశె
నేని నామెం దాచినందుకు మమ్ము నానాచిత్రీవధలచాలు జేయును.
మాగృహముల నగ్నిహోతుని కాహుతులఁజేయును. తుత్తునియ
లుగాఁ జెండి మమ్ము గాకులకుం గద్దెలకు నాహారముగాఁజేయును.
మాపడంతులఁ జెఱిపింతును. మాకు నష్టములేనియుపకారము జేయఁ

గలము గాని మాతలలు దుగించుకొనిపోవునట్టివనిని మేము చేయఁ జాలము. తనకుమాలినధర్మము మొదలు చెడినజేరము లేదుగదా! రాజపత్నివిషయమై మాకు విచారమున్నదిగాని యిది మాతలకుఁ దగనివని కావున నిందు మే మెట్టిసాయముఁ జేయఁజాలము. మాతఃస్వమున్నింపుడు.”

అక్కడ నెట్టియాశలు లేకపోవుటచే మంత్రి యాడేవిని మఱి యొకగ్రామమునకుం గొనిపోయెను. అక్కడివా రామెను దాచుట కంగీకరింపలేదు. సరిగదా యాపూట నన్నమువండుకొని తినుట కయిన నెల వొసంగలేదు. అప్పుడమౌత్యుడు తనలో నిట్లనుకొనియెను. “అహ! ఏమి యీ కాలవైషరీత్యము! సప్తద్వీపములు గలిచి మహిమండల మంతయు నేకచ్ఛత్రముగాఁ బరిపాలించిన నలచక్రవర్తి పుష్కరునిచేత జూదమం దోడి రాజ్యపదచ్యుతుడై రాజధానిని విడిచి యూరువెలువల మూడహోరాత్రములు వసియించియున్నను బుష్కరునిభయంబునఁ దమరాజుం జూచుట కొక్కరయినఁ జనలేదని, వారికిఁ బట్టె డోగిరమయినఁ బెట్టలేదని నుహాభారతమున వ్యాసమహర్షి వ్రాసినవ్యాతలు కేవల మతిశయోక్తు లనకొంటిని. నవఖండమండలాధీశ్వరుఁ డగుహరిశ్చంద్రుడు మాలకడఁ గొల్కువునేసి కాటికాపరియై త్రొంచుభాము కలువ మృతినొందినతనకుమారుని దహనము చేసికొనుటకయిన రెండుమూళ్ల నేల దొరకలేదని విచారిం చినట్లు పురాణములలోఁ జెప్పినవి యిది. కవిచాతుర్య మనకొంటిని. ఇప్పు డవి కవికల్పితములు గావనియు సత్యములే యనియు స్వానుభవమువలనఁ దెలిసికొంటిని. అహ! ఏమి చాళుక్యసరపాలునిపాలనం బున నుఖించినజనులు వానపలన మన్ననలం బడసినజనులు వాని యుగ్రహమునకుం బాత్రములయినజనులు వానియిల్లాలికి నిలువ నీడనైన నిచ్చుట లేదే! పూర్వగాధలు, దడవనేల! పురాణములపొంత

బోనేల? నేఁ డిదియెల్ల నాకన్నలముందరనే జరుగుచున్నదే. రాజు పత్నీని వాసమున కంగీకరింపనియీరెండుగ్రామములలోనే మనమహారాజు నూతులఁ ద్రవ్వించెను. చెఱువులు ద్రవ్వించెను. బ్రాహ్మణులకు మాన్యము లిచ్చెను. అవియొక్కరైనం దలపెట్టరే. విరంజయఁ గృతఘ్నులే. స్వలాభపరాయణులే. కృతజ్ఞతె యనునది గ్రంథములలోను నిఘంటువులలోను మాత్రమే యున్నది గాని మనుష్యుల హృదయములయందు లేదు. ఓకాలమా! నీశక్తి వర్ధనాతీతిముగ దే. సర్వసహాధర్తను సన్యాసిం జేయఁగలవు. బిచ్చగానిని పృథివీశ్వరుం గావంపఁగలవు. మహాపట్టణము మనము జేయఁగలవు? వట్టియడవి పట్టణము జేయఁగలవు. నాకవెట్టియేల? లోక మెప్పుడు నీళ్లే యుండును. ముందుపని చూచుకొనవలయును గాని యీశుష్కవితిర్క్కుములతోఁ బ్రయోజనమేమి? అని మఱిగొంతదూర మరగి యొక గ్రామముకడకుఁబోయి దానిపేరేమని కొందఱుబాటసారులరడిగెను. “ఈగ్రామముపేరు ముదివేము” అని వాడుత్తరము జెప్పిరి. “ముదివేమా? వేము చేదు. ముదివేము మిక్కిలి చేదు. పేరు విన్నంతనే నామనస్సు కేడు శంకించుచున్నది. అయినను వృధానుమానములు కలిగి నిరాశజెంది పోఁగూడదు. పేరుంబట్టి నడచుట ప్రమాదిము. పిచ్చయ్య యనుపేరుగలవాఁడు మతిమంతుఁడు కావచ్చును. బ్రహ్మస్పతి యనిపేరుపెట్టుకొన్నవాఁడు జెట్టివాఁడు కావచ్చును. కావున గ్రామములోని కరిగి యధమపక్ష మీదినమున నైన సందుండుటకు వీలగునేమో తెలిసికొనియెవ. దేవి మిక్కిలి డస్సంద. బోయలలసి యున్నవారు. నాకును విశ్రాంతి గావలసి యున్నది.” అని మనంబునం దలపోసి పల్లకి నూరుబైట నొకచట్టుకొంది దింపించి నేవకుల నక్కడఁ గావలియుంచి మంత్ర తానొక్కడఁ గ్రామంబున కరిగెను.

ఆగ్రామమునఁ జెలువుగట్టుమీఁద నొక తాటియాకులయిల్లుండెను. ఆయింటియరుగులమీఁద వేదఘోషవినబడుచుండెను. మంత్రి తిన్నగా నచ్చటి కరిగి యాయి లైవరి దని యడిగెను. “ఆయ్యా! ఈయిల్లు నాదే. నాపేరు విష్ణుభట్టసోమయాజి. మీ కెవరియిల్లు కావలెను?” అని రమారమి యటువదినంపత్నరములువయస్సు గలవృద్ధ బ్రాహ్మణుఁడు నాని కుత్తర మిచ్చెను. అమాత్యుఁడు గంభీరమయినయావాక్కు విని మూర్తిభవించినవేదములో యనునట్లు విరాజిల్లుచున్నయాప్రశాంతమూర్తికి న్నటికాక్షసూత్రీధారికి నమస్కరించి యాతనిచే దీవనల నొంది యిట్లనియెను. “స్వామీ! మేము బాట పాగులము. మా కీపూట వంటచేసికొనుటకు బస కావలయును. మీరాబస నొసంగఁ గలరా?” అని యడుగుటయు నాబ్రాహ్మణుఁడు “నాకు విశ్మలమైనదొడ్డి యున్నది. దొడ్డిలో నొకతాటియాకులయిల్లున్నది. ఆయింట మీరు వండుకొని తినవచ్చును.” అనిచెప్పి మీతోఁగూడ నాఁడువాళ్లున్నారా? యనియడిగెను.

“ఒక రత్నమాత్రీ మున్నది. ఆమె పల్లకిలో నున్నది” యని మంత్రి బదులు చెప్పెను. “మంచిది మీ రాబసలోఁ బ్రవేశింపుఁడు మీరు బ్రాహ్మణులే గదా!” యని బ్రాహ్మణుఁడు బలికెను. “ఆహా! బ్రాహ్మణులమే.” యని యమాత్యుఁడు బదులుచెప్పి యూరు బైటకుం జని పల్లకిని దనబంట్లను వెంటం గొని యాయింటం బ్రవేశించి యది సేవకులచేత బాగు చేయించి తాను దప్ప మఱి యొకబ్రాహ్మణుఁడు పరివారమున లేమి తానే స్నానముచేసి బ్రాహ్మణునియింటఁ బాత్రసామగ్రి నెరువుతీసికొన వంటచేసి మార్గాయాసమున మిక్కిలి డస్సియున్న రాజపత్నికి ముందన్నముబెట్టి తరువాత సేవకులకు భోజనముపెట్టి కట్టకడపటఁ దాను భుజించెను. భోజనానంతరమున నండఱును విశ్రమించిరి. ఆరాత్రిగూడ నచ్చటనే యుండఁ

దలచి బ్రాహ్మణునిసెలవు గైకొని యామంత్రి మధ్యాహ్నముపై సాకంబుజేసి యందఱు నారగింపజేసెను.

రాత్రి భోజనమైనవెనుక మంత్రి విష్ణుభట్టసోమయాజిగోర హస్తముగఁ గొన్నివిషయములు మాటాడఁ దలచి యాతనిసన్నిధి కరిగెను. సోమయాజియు భోజనముచేసి వీధియరంగుమీఁదఁ గొబ్బరియాకులచాఁపమీఁద గూర్చుండి యుచ్చైస్వనముతో సామగానము నేయుచుండెను. ఆతని సామగానముముందర వీణాగానముపైతము పనికిరా దని విన్నవారందఱుఁ బ్రశంసించు చుందురు. అందుచే జుట్టుప్రక్కల నున్న బ్రాహ్మణు లందఱు నాగానామృతమును పీనుజేరలతో జుట్టుకొనుటకై వచ్చి యరంగులమీఁదఁ జేరిరి. మంత్రియు వారిలోఁ నొకఁడై యొకమూలఁ గూర్చుండి మేటియగ్ధాతల నోటనుండి యావిధముగా సామముల నెన్నఁడు వినియుండమి గానామృతాస్వాదనమునం జొక్కి పరవశుడై యుండెను. జామురాత్రియగునప్పటికి సోమయాజి గానము ముగించెను. శ్రోతలు వానికడ సెలవుగైకొని తమతమ గృహంబులకుఁ జనిరి. అందఱు చనినవెనుక మంత్రి సోమయాజిని గానవిషయమున నెంతయుఁ బ్రశంసించెను. సోమయాజి చిటునవ్వు నవ్వుకొని యధోచితముగా నుత్తరము జెప్పి యిట్లనియె. “అయ్యా! మధ్యాహ్నమునుండి మిమ్ముఁ గొన్నిమాటలడుగవలయు నని యభిలాషకాదు. ఇందుకు నన్న మీరు మన్నింపవలయును. మీరు బ్రాహ్మణులు. అందులో మావంటివైదికులు గారు, తాకులు, మీవైఖరిజూడ గొప్పపదవుల నధిష్టించినట్లు కనఁబడుచున్నది. మీవెంటవచ్చిన యాచూలా లెవ్వరో నే నెఱుఁగఁజాలకున్నాను. ఆమె బ్రాహ్మణస్త్రీవలెఁ గనఁబడదు. వర్ణాంతర యయినయాకాంతకును మీకుఁ గలసంబంధ మెట్టిది? అదియునుఁగాక యామె మిక్కిలి సుకుమారివలెఁ గనఁబడుచున్నది. ఆమెవాలకమును

బట్టి మహాదుఃఖములో నున్నట్లు కనబడుచున్నదని మాసోమ దేవి చెప్పుచున్నది. ఆమెకు నీవేలవంటచేసిపెట్టవలయు? నీయూలుబిడ్డతెచ్చట సున్నారు? ఈసందేహములు నాకుఁ దీర్పవలయు.” అని బ్రాహ్మణుడు తనమనంబున నున్నదింతయు వెడలఁ దెలుప నమాత్యుడు నాడబోయిన తీర్థ మెదురైన దని సంతసించి సోమయాజికిల్లనియె.

“మహాత్మా! ఆవిషయమై నేను మీతోఁ జెప్పుటకే వచ్చితిని. రాత్రిసమయముగదా యెవ్వరు సన్నిధి నుండ రని నే నేకాంతముగ మాటాడఁ దలఁచితిని. కాని, మీసామగానముచేత సమాకర్షింపఁబడి పలువురు వచ్చియఁడుటచే నే నావిషయము బ్రస్తావించుటకు వీలులేకపోయినది. మీరే యడుగుటంజేసి చెప్పుటకు నాకు సంతోషముగావున్నది. ఈ దేశముపాలించుచుండిన చాళుక్యవల్లభుడు కటకేశ్వరునితోఁ బోరి కణముఖమునఁ బ్రాణములు విడిచె నని మీరు కర్ణాకర్ణిగ వినియుండును. ఈమె మృతినొందిన యామహారాజుపత్ని. దుర్భరకర్మభారస్సఖి యైయున్నది. ఎన్నోసూడిదలు గావలసిన సమయమున—నెన్నో ముచ్చటలు తీరవలసిన సమయమున, నెన్నో కోర్కెలు సఫలము గాఁ దగిన వేళ—నెందఱు పడఁతుల మన్ననలో బడయవలసిన కాలమున—నవవైధవ్యదుఃఖము, సందులోఁ బ్రాణసంశయము పలాయనము మొదలగుదుర్భరకేశములు సంభవించినవి. స్వామీ! భగవత్సంకల్ప మెట్లుండునో చూడుము. అసూర్యంపశ్యయై యాదిగర్భేశ్వరి యైన యీదేవి యాయవస్థలోఁ దల దాచు కొనుటకు నెలపు దొరకక పల్లెపల్లెయుఁ దిరుగవలసినవచ్చె. ఎన్నోచూడుకులు నెన్నో మహాభవనములు నెన్నో యుద్యానవనములు గల యామహారాజుపత్నికేఁ బ్రసవించుటకై నజిన్నగుడిసె దొరకకున్నది. కటకేశ్వరుడు దురాచాతుఁడై యీమొం బ్రాణములతోఁ బట్టి తెమ్మని తనసేనాపతుల కానతిచ్చెను.

“ఈమె నేమి నేయవలయునని యాయన సంకల్పము! వధింపఁ
దలంచుకొన్నాఁడా?” యని బ్రాహ్మణుడడిగెను. అనవుడు నెండి
యు మంత్రి యిట్లనియె. “అదిగాదు వాని సంకల్పము. అంతకన్న
దారుణకృత్యము చేయఁ దలంచుకొన్నాఁడు. ఈమెను బ్రసవించిన
దనుక దాసేదో యొక నెలవున నుంచి మగబిడ్డం గనినపక్షమున
నయ్యర్భకుని గర్భమునుండి వెడలిపోతేనే సంహరింపవలయుననియు
నాడుశిశువు బుట్టిన దానిం బెంచి పెద్దదానింజేసి కడునీచుని కిచ్చి
వివాహము నేయవలయు ననియు యాతని సంకల్పము. ఇది రణనిహ
తం డయిన రాజుపైఁ గల ద్వేషముచేత గలిగిన సంకల్పము. మైరము
లు మరణాంతము లన్నమాట యాతనికి స్ఫురింపలేదు. శిశుహత్య
మహాపాతకమన్నమాట యాతఁ డెఱుంగఁడు గాఁబోలు! దీర్ఘ కోప
ముత్తమపురుషలక్షణముగా ఉన్నవారు వాని డివిసోకియుండదు.
సోకిన నేమి యది సమయంబున నక్కఱకురాదు. దేవా! ఆరాజు
ప్రతిజ్ఞ లావిధముగా నున్నవి. ఈదేవియనన్త లీవిధముగానున్నవి.
చాళుక్యవల్లభుఁడు పరిపాలించిన దేశమునందు వానికట్టఘదేవి కూ
ర్చుండుటకు మూరెడుచోటయైన దొరకకున్నది. అతఁడెన్నియాల
యములు బ్రతిష్ఠించెను. ఎన్నితటాకములు త్రవ్వించెను! ఎన్నియా
రామములు నిర్మించెను! ఎన్నియగ్రహారము లిచ్చెను! ఎందఱు పం
డితులఁ బోషించెను! ఎందఱుకవులకుఁ గవకాభిషేకము జేసెను! ఎం
దఱు సాధుల సంరక్షించెను. ఎన్నిచేసిన నేమి! ఆతనియాదరమున
కుఁ బాత్రము లయినవారిలో నొక్కరయినఁ గ్రోక్షులుకానఁబడరు.
కాలమంతి చిత్రముగా మాటిపోయినది. నేనాయనమంత్రిని. మున్ను
నావలన నుపకారములఁ బొందినవారు నైతము. సేసేదో వారివలననవ
కృతి గోరుదునని నన్ను జూచి ‘మొగము’ చాటుచేయుచున్నారు.
కట కేశ్వరుని బారిఁబడకుండ నీరాజుపత్నిని గాచుటే నాసంకల్పము.

ఇందు మీరు తోడుపడవలయు నని నానంకల్పము. మీరు నేనవేదాంగపారంగతులు. సకలధర్మకోవిదులు. మీకు నావంటివాడు కర్తవ్యమువదేశింప సక్కువలేదు. ఈపుణ్యము మీరు కట్టుకొనవలయును. మఱియొకదారి నాకగుపడుట లేదు.” అని యాయుదంతము నెఱిగించి చేతులు జోడించి యానచివుడు విభ్రానకు సమస్కరించెను.

బ్రాహ్మణుడుమిక్కిలియాశ్చర్యముతో నిట్లనియె. “అయ్యో ఇది మిక్కిలి చిత్రముగాను దైవ్యముగాను నున్నది. ఈమె చాళుక్యవల్లభునిపట్టపు దేవియా? ఆహా! ఎంతలో నీమె కింతదురవస్థ సంపాదించినది. పరమేశ్వరుని చేతలు కించిజ్జలమునచూపవమాకులకు దురూహ్యములుగదా! మొన్నటిరాణి సేటిపేదరా లయినది. ఆహా! ఆమె యెల్లవిధముల రక్షణీయ. అయినను దురాత్ముడయిన కటకేశ్వరునిచే దలంచినపుడు గుండెలు జల్లు మనకమానవు. అతడు దాక్షిణ్యమెఱుంగడు. దయారస మాతని మనంబున నేకోశమునం గానబడదు. వాని దినుపగుండె. రాలిమనస్సు. ఈమెకు శరణ మిచ్చిన మాకును నామెకును మరణముసంభవించు నని శంకించుచున్నాము. ఈయారిబ్రాహ్మణులతోడను నిచ్చటనున్న క్షత్రియులతోడను, ముఖ్యులయిన శూద్రులతోడను, నే నాలోచించి నీకు సమాధానము జెప్పెద. రెండుదిదిము లిందుండుము. ఇప్పుడు ప్రోద్బుధుడయినది. పండుకొండము. వెండియు రేపుడయము గలిసికొండము. అని యాతనింబంపి నేలవేల్పు నిదింపజోయెను. అమాత్యుడును బ్రాహ్మణుని సాధుభావము గ్రహించి దనకు గొంతయాశ యున్నదని తన బనకరిగి యొకచావుపైఁ బండుకొని నిదింపెను.

మఱునా దుదయమున సోమయాజితనకడకు వచ్చినవారిలో రహస్యముగా నీవిషయమై కొంచెకొంచెముగా ముచ్చటించి సాయం

కాలము తనయింటికివారినిరమ్మనిచెప్పెను. వారితోడనేగాక యాగ్రామములోనున్న ముఖ్యక్షత్రియులకును నాలవజాతివారికిని గూడ దనగృహమునకు రేయిరమ్మని వర్తమానమంపించెను. రాత్రి భోజనానంతరమున బ్రాహ్మణులిరువదిమందియుఁ బరుగురు ఊగియు, బరుగురు నాపుచ్చెన్లు, బ్రాహ్మణునియింటివేరుక చున్నదొడ్డిలోఁ జేరిరి. గొందఱు తాఁటియాకుల చాఁపలమీఁదను గొందఱు కొబ్బరిచాఁపలమీఁదను గొందఱు వట్టివేలను, గూర్చుండిరి. అగ్రాత్ముడు కూడ వచ్చి వారి ప్రక్కను గూర్చుండెను. విష్ణుభట్టసోమకూఱ వారినడుమ నిలిచియుండి చాళుక్యవల్లభుని మరణముమొనలుకొని యప్పటివఱకు జరిగిన వృత్తాంత మంతయు నారలకుం జెప్పి యామె తనయింటికి వచ్చినమాట దెలిపి యిట్లనియె. “మనమందఱము నొక్కమాటమీఁద నుండునపక్షమున నీదేవిని మనము సంరక్షింపఁగలము. కటకేశ్వరుడు వచ్చినను, వానిసేనాపతులు వచ్చినను, వారీమెం గనుఁగొన్నను మనమందఱము నైకమత్యము గలిగియుండినపక్షమున భయములేదు. మనమందఱ మొక్కుపడవ నెక్కెదము. ముచిఁగిన నందఱము నశింతము, విపత్తిముద్రము నానావ దాపెనా మనమందఱము బ్రతుకుదుము. మొదట రాజపత్ని యగుటచే నీమె మనకు రక్షణీయ. ఆడుదియగుటచే నంతకుమున్నరక్షణీయ. చూలాలగుటచే మఱియు రక్షణీయ. ఏవిధముచేతఁ జూచిన నీమె మనచే రక్షణమొంద నర్హురాలయియున్నది. కటకనాథునిదండనాథులు వచ్చి నాముల్లు సొచ్చి యీమెయెవ్వరని యడిగిన నిది నాకూతురని చెప్పెద. ఇంతయందకత్తియ మైన కూతురు నీకెట్లు గలిగిన దని వారు చన్నడుగవచ్చును. ఇంక నెన్నోప్రశ్నలు వేయవచ్చును. ఆవిషయస్థితి నప్పుడికిఁ దోచినయు పాదులులచేఁ దప్పించుకొందు. ఈ

మెను నాయంటనే యుంచెద. ఆభారము మీకెవ్వరికిని గలుగనీయను
 మంచివచ్చిన జెడ్డవచ్చిన నేనే భరించెద. కాని దైవిక రాజకముల
 కు మానవుడు పూటపడజాలడు. ఎటువోయి యెటువచ్చునో? ఈ
 మెరక్షణార్థము మనమండఱము నాపద బొందవలయునని నిశ్చయిం
 చుకొనవలెను. అందుకు సిద్ధమై యందుకు దిగవలయును. ఇటువంటి
 మహాపత్తులో నున్న మహారాజుపత్నిని గావక తుణభంగురము ల
 యిన యీశరీరములను గాచుకొనుటకై మనము పేక్షించుటధర్మవిరుద్ధ
 ము. ఘాతుక కృత్యము. అట్టిమహారాజుపత్నియే యిటు గుందుచుం
 డ మనవంటినారము గానిజెందిననేమి? నశించిననేమి! పోయిన నా
 మెతో బోవుగము, బ్రతికిన నామెతో బ్రతుకుడము. లోకోత్తర
 మైన ఘట్టిధర్మకార్యము మనముచేయుచుండ నార్తత్రాణపరాయ
 నుడైన నారాయణుడు మనయండనుండి యీవిపత్సముద్రము
 నుండి యామెను మనలం దేల్పఁడా? తేల్పకపోవుగాక. మనమం
 దఱ మీ విధమున నశింపవలసిన యోగ మే
 మనకు విధాత నిర్ణయించియున్నపక్షమున దాని నెవ్వఁడు తప్పింపఁ
 గలడు? ధర్మపరాజ్ఞులులమై కాకివలె భామునలె జరకాలము
 జీవించుటకంటె బరోపకారార్థ మిదం శరీర మ్రునుమాట సార్థక
 ముగా ధర్మకార్యాచరణము చేసి మరణంబునొందుట యుభయలోక
 తారక మైనపద్ధతి. మరణ మెప్పుటికియిన రాకమానదు. మంచికా
 ర్యముజేసి సత్కీర్తియనుమిత్రముతోగూడి పరలోకము జేరినవాని
 భాగ్యమే భాగ్యము. అట్టిభాగ్యము కావలయునన్న నీదేవిని రక్షిం
 చుటయే కానిక నాధనము. మనలో నైకమత్య ముండిన నక్కటక
 రాజుని, మఱిమెవ్వఁడుగాని మనగుట్టు దెలియజాలడు. ఏకమ
 త్యము నెవ్వఁడుమహామంత్రము. దానిని యధావిధిగ నుపదేశము
 నొంది జపించి పునశ్చరణము సరిగాజేసి యనుష్ఠించినవారు కామ

తార్థసిద్ధి నొందుదురు. ఇది కార్థసిద్ధికరమైనమంత్రము. సుఖప్రదమైనమంత్రము. అసమానమయినమంత్రము. అమోఘమగునమంత్రము. ఐకమత్యప్రభావముచేతనేగదా స్థావరములలో స్థావరమైన మట్టిచెట్టుసాకులు గుమిగూడి మహాగ్రీష్మకాలమున మధ్యాహ్న సమయమున దుర్నిరీక్ష్యప్రభాభాసమానుడగు చండభాస్కరుని సహస్ర మయాఖముల నెదిర్చి ధిక్కరించి వాటికిం బ్రవేశంబు నీయక దన్నాశ్రయించినవారికి జల్లనినీడ నిచ్చుచున్నవి? ఐకమత్యప్రభావముచేతనేగదా మిక్కిలి తేలికయైన గాలికి సైతము నెగిరిపోవు గడ్డిపోచలు సైతము వెంటిగాఁ బేసినప్పుడు దుర్భేద్యమై మిక్కిలి విజృంభించి యొడలెఱుంగక తిరుగు మదపుటేనుగనైన బంధింపఁ గలుగుట? ఐకమత్యప్రభావంబుచేతనేగదా ను ప్పని నోటి నూదినప్పు డెగిరిపోవుచెదపురుగులు నయితే మినుమువంటిటేకదూలములనుగూడ దొలిచి గుల్లలుచేయుట? ఐకమత్యప్రభావముచేతనేగదా యగ్నిశిఖలవంటి కోరలతో జగద్భయంకరవ్యవహారమునేయు కోడై త్రాచునైనను జలిచీమలు వేనవేలు పట్టి పీడించి కడలనీయక మెనలనీయక చంపివేయఁగలుగుట? ఇంకను నైకమత్యముహామంత్రములముల వర్ణించుట కెన్నోయుదాహరణములు గలవు. కాని ఇది సమయము గాదు. కాల మతిక్రమించుచున్నది. ఈమంత్రము శివసంఘాతరీమంత్రముకన్న సప్తాక్షరీమహామంత్రముకన్న మంత్రశాస్త్రములో బేర్కొనఁబడెనుకలమంత్రములకన్న బ్రహ్మమయమంత్రము. దీనిని మీరు భజింపుడు. ఇంక నిమోక్షాక్షయ్యతి మేలువచింపఁగలమని మీరు సందియంపడవచ్చును. అట్లు సంశయపనక్కఱలేదు. అన్యత్రమంత్రముల నాయుగములలోఁబడినప్పుడు వినుడు. నిరపరాధియై, యెన్నోను ముఖ్యమగు గాత్రుఁడు దీనిటకు వచ్చెననుకొనుడు. మహార్తిలో నున్నయీమనుష్యుఁడు మూడ

రణంబులకు మొక్కి మీశరణంబు వేడి మరణంబు దప్పించుకొనుట కై మీయింట దాగును. చంపదలచినవాడు ఖడ్గపాణియై “యా మనుష్యుడు నీయింట దాగున్నాడా?” యని యడుగును. అప్పుడు సూనృతప్రతాపస్థానము కర్తవ్యమని తలంచి నీయింట దాగియున్న యానిర్భగ్యులబట్టి యప్పగించుట మంచివో లేక భూతదయాళుండవై శరణాగతుని గాచుట యుత్తమధర్మమని తలంచి వాడు నాయింట లేడని బొంకుటేమంచిదో మీ రాలోచించుకొనుడు! ధర్మసూక్ష్మములు గ్రహించుట మిక్కిలి కష్టము. అర్తరక్షణముకొఱకు నాడినయస్మతియు సరక హేతువుగాదు. అది సూనృతమే యగును. సూనృతియు కన్న నెక్కువదై మోక్షప్రదమగును. ఒకవేళ మోక్షము రాదని సిద్ధాంతము జేయుడు—సరకమే ప్రాపించినను నిరపరాధిని రక్షించిన సంతోషముతో సరకమునకు బోవుటే యుక్తము. నేను వాదమునిమిత్త మల్లనుచున్నాను. గాని యాయస్మతము శుభప్రదమే యగును గాని పాపహేతువుగాదు. సరకము, మోక్షము పరమేశ్వరుడు మనయుద్దేశములంబట్టి ప్రసాదించునుగాని కేవల చేష్టలబట్టి కాదు. రాజు సరహంత నొక్కని శిరచ్ఛేదము చేయుమని తిలారుల కానతిచ్చును. తలవరులు వానితలదెవ్వ నేతురు. తలవరుల కిందేమిపాపమున్నది? అందు శిరచ్ఛేదము జేసిన వానియుద్దేశము సరహత్యజేయుట గాదు. రాజునాజ్ఞ బరిపాలించుటయే. ఈతెఱంగుననే ధర్మాధర్మముల నెఱుంగవలయు. నేను సాంగవేదాధ్యయన వివేచి లయిన బ్రాహ్మణోత్తముల వంశమున జనియించినవాడను. క్రితవులు చేసినవాడను. శిష్టుండను. సత్యసంధుడనుని పెరువడినవాడను. అట్టినేనే మానసిప్రాణనందక్షణార్థ మొక్కయస్మత మాడఁదిలంచుచున్నాడను. కావున మీరందఱు నవసరమగునేని నామార్గంబు ననుసరింపవలయునని కోరుచున్నాను. బ్రా

హృణులారా! మీరు భూతదయాపరులు; స్వార్థత్యాగులలో నగ్గగ
ణులు; వేదస్వరూపులు. మీరంగలు వెనుదీయక యల్ల చేయుఁడు.
క్షత్రియులారా! మీరు శరణాగత పరతంత్రులు; బాహుబలనంప
స్సులు; శౌర్యనిధానులు. శరణజొచ్చిన పాపురంబును రక్షించుట
కై తనమేనికండలు తఱిగియిచ్చిన శిబిచక్రవర్తి వంశస్థులు. గరుడు
నిచే వధింపఁబడుటకు సిద్ధముగా నుండిన నాగకుమారుని ప్రాణము
లఁ గాచి తాను వధ్యశీలనెక్కి తనప్రాణముల నర్పించినజ్జమాతవా
హనుని వంశస్థులు. ఏకచక్రపురమున భిక్షుటనముచే జీవించుచు బకా
సురుని బారినుండి బ్రాహ్మణకుమారుని సంరక్షించి వానికి బదులు
గాఁ దనకుమారుని దంపిత కుంతీమహాదేవివంశస్థులు. అనాధరక్షణ
ము మీకుగ్గుపాలతోఁ బెట్టినవిద్య. అభయప్రదానము మీకు వంశ
క్రమాగతమైనధర్మము. ఆర్తత్రాణము మీకు సహజలక్షణము.
కావున మీరు లేనిపోని, నందియంబులు మనంబునం బెట్టుకొనక
తొల్లి వాసుదేవుఁడు నిండుమాలాలైన యుత్తరను రక్షించినట్లు మీ
రీచాళుక్యనరపాలుని ధర్మపత్నిని గావవలయు. శూద్రులారా! మీ
రు శ్రీమన్నారాయణుని పాదరాజీవములయందు జనించుటంజేసి
భావనపావన యైన యాకాశగంగకుఁ దోడ్పఱుట్టినవాండు. అమర
వాహిని మీయింటిమూఁడుపడుచు, మీరు నాగలి చేబూని దున్ను
టంజేసి యీధాత్రికి వసుంధరయని నేరుగలిగె. మానవులకేగాక స
కలజంతువులకు నిజముగా నన్నప్రదాత లెవరన్న మీరె. ఎండయ
నక, వానయనక, చలియనక, మూఁడుకాలమును మేరు వంచి యిం
డ్లు వాకిండ్లు వదలి పొలములం జేరి ముక్కారుపంటలు పండించు
టంజేసి కాదే యీభూమి పాడిపంటలు గలిగి వర్ధిల్లుచుండుట; పసర
ములు గడ్డిగాదములు గలిగి బ్రతుకుట? చిలుకలు మొసలగు పులుఁ
గులు పండ్లుమొసవి జీవించుట. మీవృత్తి, శ్లాఘాపాత్రము. జగదుప

కార పరాయణులన్న మీరే. అట్టిమీరు దిక్కుమాలినయొక్క పడింటిని బోమటలలో వెనదీయుదురని నేను తలంపను. ఈసందర్భమున మీ కొక్కచిన్నకథ వక్కాణించెద. అది మహాభారతమందలి శాంతిపర్వమునం దున్నది. ఎన్నోవిహంగంబులఁ జంపిన కిరాతుఁ డొక్కఁడు వానకుం ఁడిసి చలిచేగడగడ వడంకుచుఁ జలిగాచుకొనుట కు నెక్కడ నయిన నిప్పు దొరికునా యని యెదురుచూచుచుండ నొక్కపిట్ట నెట్టన దాఁచుననున్న పల్లియ కరిగి మండుచున్న యొక పుల్ల నోటం గఱచుకొనివచ్చి వానికడం బాణవైచె. కొన్ని చిన్నచితుకులు పోగుచేసికొని, వాఁ డానిస్స పిద్దమంటచేసి చలికాగి పేరాకలిచే నకననం బడుచున్న నదిచూచి సహింపక యాపిట్ట యాయగ్నిలోఁ బడి మృతినొంది వాని కాహారమయ్యెను. మనము మనుష్యులమై జ్ఞానసంపన్నులమై ధర్మాధర్మపరిజ్ఞాతలమై యున్నందుకా పిట్ట చేసినమాత్రమైన స్వార్థత్యాగము చేయవలదా? నకలధర్మములలో భూతదయ యుత్కృష్టధర్మము. దానికెనవచ్చునది మఱియొకటి లేదు. మహానుభావుఁడగు భరతుఁడను రాజర్షి యొక్కజంకం బెంచి దాని నిమిత్తమున మరల జంతుజన్మమెత్తెను. ఇది యన్నియు లోఁదలంచి యనద యయిన యీరాజపత్నిని రక్షింపుఁడు! ఇంతకన్న నధికంబుగ నేను మీ కేమియుఁ జెప్పఁజాల. కర్తవ్యము మీకే వదలుచున్నాఁడను" అని మనస్సులు కరఁగునట్లు, మేనులు పులకరించునట్లు, హృదయములు నీరగునట్లు, మహోత్సాహము జనించునట్లు పరమశాందసుఁడైన యాబ్రాహ్మణుఁడు దీర్ఘముగ నుపన్యసించుటయు సభాసదు లందఱు నైకకంఠ్యముగ "మేము మీతోడివారమే. మేము మీతోడివారమే. ఆమెను రక్షింపుఁడు? రక్షింపుఁడు!" అని యైకకంఠ్యముగఁ బలికరి. విభృథుల్లసోమయాజి తన 'వచోబీజములు చవిటిపట్టలం బడక సుక్షేత్రమునఁ బడియె నని సంతసించి వెండియు

నిట్లనియె. “గ్రామిణులారా, శంఖే శక్తిః కతా యుగే” యని మహానీయు లయిన పాచీనులు చెప్పియున్నారు. కావున మనమందఱ మేకమై యీమహాకార్యము చేయఁబూనుట శ్లాఘాసాత్యము. మనలో నున్న శక్తి యంతయు రాశీభూతమై కటకనాయకుని పన్నుగఁ డలం బ్రతిఘటించుఁగాక! మీసాయము లేకున్న నిట్టికార్యము తలపైఁ బెట్టుకొనఁగలసా? అగతికురా లయిన యాయతివకు మీసాయము పెట్టనికోటయై వజ్రికవచమై యుండుఁగాక! ఇంక మీరందఱు మీమీగృహముల కరుగుఁడు. మీకిది ద్రావిడముజెసి శ్రమపెట్టి నందుకు నన్న మన్నింపుఁడు” అని, లికి వారి నామంత్రణము చేయ వారు సోమయాజిని బహువిధముల శ్లాఘించి యిట్లనిరి. “మహాత్మా! మీవలన మేమునేడు చరితార్థలమయితిమి. ఇట్టిమహాత్కార్యముమా చేత మీరు చేయించినందుకు మేము మిక్కిలి కృతజ్ఞులము. ముదివేము గ్రామమునేడు ధన్యమైనది. ఆంధ్రదేశ మున్నరకాలము—నాంధ్రమహాజను లున్నంతకాలము—దివాకరనిశాకరులు నభోమండలమున వెలిగినంతకాలము—ముదివేము గ్రామమునర్వసజ్జనులకు స్తవనీయమై, దేశచారిత్రమునందుఁ బ్రఖ్యాతమై యితరగ్రామములకు మార్గదర్శకమై, త్రిలింగదేశమునకు సువర్ణాలంకారమై, మీకతమున వెలయుచుండును. గ్రహరా జగుసూర్యునిచుట్టుఁ దక్కిన చిన్న గ్రహములుతిరిగి ప్రభావంతములైనట్లు మేమెల్ల మీచుట్టుంజేరి మీవలన యశోవంతుల మగుచున్నారము. పరమపవిత్రమైన మీచరిత్రము భవిష్యత్కాలమున నాంధ్రదేశస్థులు పఠించి చరితార్థులగుదురుగాక! ఇంకమేము సెలవుదీసికొనియెదము.” అని వీడ్కొని న్వగృహంబుల కరిగి నిద్రించిరి.

అక్కడనే కూర్చుండి విప్రపుంగవుని విపులోపన్యాసమును వీనులవిందుగా వినిన యానచివుఁడు మహానందభంతుఁడై పురజను

లండను వెడలిపోయినవెనుక సోమయాజిం దగ్గరి వారిపాదములకు నమస్కరించి “మహాత్మా! బ్రాహ్మణుడవన్న నీవే బ్రాహ్మణుండవు. సోమయాజి భగవంతుం డగుశంకరుని యష్టమూర్తులలో నొక మూర్తి యని వేదములు వాఙ్మనుచున్నవి. పరమేశ్వరుని యష్టమూర్తులలో నిజముగానీ నొకమూర్తిని. జన్మములచేరుపెట్టి విత్తంబు నార్జించి నల్ల మేకలం జంపి చెవులకుఁ గుండలంబులం దగిలించుకొన్నంతమాత్రమున మానవుడు నిజముగా సోమయాజికాదు. మేకలం జంపుటచేతనే మానవుడు సోమయాజియగునేని మనంబున నక్కటికములేని యక్కటికవాడు సోమయాజియగును. కుండలధారణముచే సోమయాజి యగునేని రత్నకుండలభూషితలైన యంగనలు సోమయాజిశబ్దమున కర్హులగుదురు. నిజముగ నీవ సోమయాజివి. భూతదయ కలవాడు సోమయాజి. ఆనాధరక్షణపరాయణుడు సోమయాజి. ఆర్తుత్రాణపరతంత్రుడే సోమయాజి. మహాత్మా! ఇష్టమున్న నెట్టిదర్బులుండైన మహాకార్యంబులు చేయవచ్చునని మీచరిత్రము ఘోషించుచున్నది. నీకు శరీరబలమా లేదు. ధనమాశూన్యము. వయస్సుచెల్లినది. అయినను నిట్టిమహాత్కార్యము నీమనోబలముచేత నీనీతిబలముచేత నీతపోబలముచేత నీజ్ఞానబలముచేతఁ జేయఁగడంగితివి. క్రియాసిద్ధి స్పృశ్యేభవతి మహతాం నోపకరణే, మహాపురుషుల కార్యసిద్ధి యుపకరణము లక్కరలేకయే వారి సత్వగుణసంపదవలననేయగుట నిజము. స్వామీ, నేను మీకు మిక్కిలికృతజ్ఞుఁడను. చాళుక్యరాజపత్నియు మీకుగృతజ్ఞురాలు” అని వాని యాదా ర్యాదిగుణములఁ బ్రశంసించి కృతజ్ఞతఁ దెలుపుచుండ జన్నిగట్టు వానిమాట కడ్డమువోయి “అయ్యా! యిల్లులుకఁగానే పండుగ కాదు. నే నిందుఁ జేసిన దేమియు లేదు. చేతనైన సాయమా మెకుఁ జేయుటకు సంకల్పించితిని ఈసంకల్పమాత్రమున కేనన్నింతకొనియాడవలయునా? తలపెట్టిన కార్య

ముతుదనెగ్గినవెనుక మీకృతజ్ఞతాదులుబలుపవచ్చును. కాంగర్భమున నేమి యిమిడియున్నదో యెవరుచెప్పగలరు? పరిమేశ్వరుఁ డేమిచేయఁ దలంచుకొన్నాఁడో మన మేమెఱుఁగుదుము? నీవింక నిదురింపఁ బొమ్ము.” అని యాతని నంపి తాను నిద్రించెను. అమాత్యుడు రాజపత్నికడకుఁ బోయి జరిగినవృత్తాంత మంతయుఁ దెలిపెను. ఆమెయు సంతసించి మంత్రికి గ్రాహ్యునిగుఁ డనకృతజ్ఞతం దెలిపెను.

మఱునాఁడుదయమున సోమయాజియుసోమి దమ్మయు రాజమహిషిం జూడఁబోయిరి. ఆమెలేది యిరువురకునమస్కరించెను. విష్ణుభట్టు ప్రేమతో నామెనుదీవించి యామెయవస్థనుగూర్చివిచారించి కూర్చుండుమని యానతిచ్చి తాను నెట్టయెదుట గూర్చుండి యిట్టులనియె. “తల్లీ! నాచేతనైసంత సాయము నీకు నేను చేసెద. అవసరమైన నీనిమిత్తము నాప్రాణము లర్పించెద. నీవు భయపడకుము. మాకు బిడ్డలులేరు. నీవే నాబిడ్డవు. ఈసోమి దమ్మ నీతల్లి. నేనునీకు జనకుండను. భగవదనుగ్రహమున నీకింకనుభిమగునని నేను జెప్పగలను. ఎంగుచేతనో నాయంతరాత్మ యట్లు చెప్పుచున్నది. బిడ్డా! నీ కొక్కయవదేశము జేయవచ్చితిని. కటక నాయకుని దండనాథులు వచ్చి నీవెవ్వరని విన్నడిగెను పక్షమున నేను విష్ణుభట్టుసోమయాజి పుత్రికనని నీవుచెప్పుము. నాతల్లి చిన్నతనమునందే పోయిన దనుము. ఈసోమిదమ్మ సవశితల్లి యనుము. అమ్మా యీయస్మతమాడి ప్రాణరక్షణము చేసికొనవలయు. నేను నల్లై యనువాడ. ఇదిసరిగా జ్ఞాపకముంచుకొనుము. భక్తవత్సలుఁ డగు పరమేశ్వరుని హృదయంబున నిలిపికొనుము. దేవదేవుని నర్చి నవా రెన్నఁడుఁజెడిపోవరు. నమ్మనివాఁడొలోఁజెడినవారున్నారు. మా

నువ్వప్రయత్నము దైవబలమిళితమైనప్పుడు ఫలింపించును. కుమారీ! వేదపాఠుడ నై ననే నింతకన్న నీకేమి చెప్పగలను. అంగబలము లేనివాడ. అర్థబలము లేనివాడ. ఆయుధములు లేనివాడ.” అనవుడు నాదేవి బాహ్మకులితలోచనయై మెల్లగ నిల్లనియే “మహాత్మా! అట్టిమహారాజు చెట్టబట్టి యట్టి మహావైభవముల ననుభవించి యట్టిబ్రతుకు బ్రతికి తుదకిట్టులైతిని. ఇన్ని గ్రామములు దిరిగినను నేను తలదాచుకొనుట కయిన నెలపు దొరకినది కాదు. ఇట మీరు రక్షింపఁగలిగినను రక్షింపలేకపోయినను నాకు విచారములేదు. ముందుగా నాల్గుదినములు నిర్మలముగఁ దలదాచుకొనుటకుఁ దావు నొసంగిరి. ఇదియే నాకిప్పుడు మహాోపకారముగ నున్నది. అంతియేగాక శత్రుమైనసాయము చేయుటకు వాగ్దానమొసంగిరి. ఈదానమేచాలు! అన్నదానముకన్న, వస్త్రదానముకన్న భూదానముకన్న గోదానముకన్న సభయప్రదానము శ్రేష్ఠమయినది. ఏలయన సభయప్రదానమనఁగా ప్రాణదానము. ప్రాణము నిలిచినప్పుడుగదా యన్నవస్త్రములు భూములు గోవులు నుపకరించుట? అదిలేనినాడు వీనిప్రయోజనమేమి? ఈయభయప్రదానమునా మృత్యుముఖాగుండిన జాతుకృకులసంఘతికినిధానమై నాజీవచరిత్రమునందుఁ బ్రాణానాశమైయుండు. మీరంగబలము సర్థబలము నాయుధబలము లేనివారంటిరి. అంగబలము లేకున్నను వేదవేదాంగబలము కలదు. అర్థబలము లేకున్నను పరమార్థబలముగలదు ఆయుధబలము లేకున్నను మంత్రాయుధబలము గలదు. మహాతాజులు మేటిదశములతోఁ జేయలేనిపని రాజ్యతంత్రములతోఁ జేయలేనిపని, యంత్రింబులతోఁ జేయలేనిపని మీరు మంత్ర బులతోఁ జేయఁగలరు. వేలకొలది యేండ్లకుండి లేఖ్యాహుధములు గాని నాల్గువేదింబులఁ గంతంబున నిలిపి లోకంబు

నం బ్రసరింపఁజేసిన మహానుభావులగు. మీపలుకుల మోహముంబులు. మీవంటి మహానీయులుండఁబట్టి ధర్మంబులు నడచుచున్నవి. వానలు గురియుచున్నవి. పంటలు పండుచున్నవి. ఋతువులు క్రమంబు దప్పకనంచరించుచున్నవి. మీప్రాంతభములు తప్పక ఫలప్రసములగును. ఇప్పటికియినఁ గొంతపున్నెము నేఁ జేసికొనఁబట్టి నేను మీయిల్లుఁ జేరితిని. దుఃఖాంధకారమున్న నయిల్లనాకు భగనంటుండు విష్ణుభట్టు సోమయాజి యనుదీపమును బ్రసాధించెను. మీసాయంబను తేవచే నే నీదుఃఖసముద్రము నీడఁ గానని ధైర్యము గలుగుచున్నది. నేను మీబిడ్డనన్నమాట నిశ్చయము." అని వెండియు నామె యాదంపతులకు ననుస్కరించెను. వారిరువురు క్రమ్మర నామెం దీవించి గృహంబునకుం జనిరి.

కటకక్షీతిపాలునియాన శిరమునఁదాల్చి వీరవర్మ కొంతదశంబును దోడుకొని చాళుక్యనల్లభుని ప్రాణవల్లభును వెదకుటకై యామెపోయినదెన ననుసరించి గ్రామగ్రామంబునకుఁ బోవుచు గ్రామవాసులం బిలువనంపి యామెజాడలనరయుచు, ననుమానము దోచినవట్ల గృహంబుల శోధించుచు శోధింపవలగని బ్రతినూలుకొన్న గ్రామస్థులవలనఁ గావలసిన ధనకనకవస్తువాహనంబులు గానకలు గొనుచు గమ్యస్థానము లేనిపయనము నేయుచుండెను. ఒకనాడతఁడు సాయంకాలమున నొకయూరుబయట తోటబోడి నైస్యముఁజేసి యొక పీఠముపైఁ గూర్చుండి యొక సైవికునితో మాటలాడుచు డగ్గశృకుగజ్జలు, మొగమునఁ బట్టెనామములు. నెడమబుజమున మంచితంబుర కుడిచేతిలో మువ్వలుగూర్చిన కట్టచిగుతలు చలకనుజోలి మెడలోఁ దులసిపూసలు గలయొక వాసరి యాతని డాసి జోహగ్గుచేసియెట్టయెదుట నిలువఁబడెను. అప్పుడు కనుచీకటిపడుటచే నతఁడు

వానిని గుర్తింపలేక “నీ నెవ్వడవోయి!” యని యడిగెను. “స్వామీ! నామొగము గుర్తించుటకు వీలులేకపోయిన నాకంతస్వరమును బట్టియైన నన్నానవాని పట్టవచ్చునే. నేను మీపాదసేవకుండను సింగండను నానా” యని వాడు బహు చెప్పెను. “ఓహో! సింగండా! పరధ్యానము నుండి నీకంతము గుర్తింపలేకపోతిని. వేగులవాండ్రు లో సీతలె జరిపరిచితుండనైన నన్నుగూడ గన్నులబ్రామగల నేర్పరి మఱియొకండు లేడు. నీవేగు సఫలమైనదా లేదా! ఆమె జాడ లెందైన గనబడినవా?” అని వీరవర్ధ వానిం బ్రశంసించి యడిగెను. అనవుడు సింగ డిట్లనియె. — “స్వామీ! ఈ దాసరివేసముదాల్చి నే నామెజాడలు సరయుటకై బికిరమెత్తునెపంబున నెన్నెన్నో పల్లియొకరిగితిని. ఏపల్లియందును నామె కనబడలేదు. ఆయనరు వెళ్ళినదని యాయనరు వెళ్ళినదని చెప్పువారే గాని సరియైన నెలవు చెప్పువారెవ్వరులేరు. కాని, నే గనిపెట్టిన నూతనవిషయ మొక్కటి విన్నవించెద. నేను ముదివేముగ్రామమునకుఁ బోయి బిచ్చమెత్తుదు నొక శ్రాహ్మణునిముంగిట నిలిచి పదములు పాడుచుంటిని. అప్పుడు రహస్యము యిరువదియైదుసంవర్సములు ప్రియముగల చూలా లొకరత నాకంటఁ బడియెను. ఆమె వితంతు పని నే నూహించితిని. ఆమె యంతోచక్కనిది. అట్టి వేదబాపనియంట నుండఁ గగిడి కాదు. తొలకరిమెఱుపువలె నొకగదిలోనుండి యొక గదిలోనుం బోవునప్పుడు ఊణకాలమే యామె నాకంటఁబడుటచే మఱియేమియు నామెగూర్చి నే జెప్పజాలను. ఇదే నా చూచిన విషయము. ఇదే నా ముఖే ను వృత్తాంతము. మీఁది దేవరచిత్తము” అని విని తలయూచి చూచుచూపతి తెల్లనారుజామునఁ బయనమని సైనికులకుఁ జెప్పి భోజనముచేసి పండుకొని వేకువజామున మేల్కొని

న సైన్యముగా బైలుదేతెను. రెండుదినములు పయనముచేసిన పిదప వారు ముదివేముగ్రామముఁ జేరిరి.

వీరవర్ధన్ యూరిబయటఁ జేలువుగట్టునకు సమీపమునఁ దనగుడారములం బన్నించి యందు కిడిసి గ్రామములో ముఖ్యమయిన బ్రాహ్మణులను, క్షత్రియులను, వైశ్యశూద్రులను, బిలిపించి గుట్లనియె “ఈగ్రామమునఁ జాళుక్యవరపాలునిభార్య యున్నట్లు మాకుఁ దెలిసినది. నేను చండశాసనుడైన కటకేశ్వరుని సేనాపతిని. ఆమెయెచ్చటనున్నదోమీరు పట్టి యప్పగింపవలయును. అప్పగింప రేనిమీమేరులు మీవి కావు మీ ప్రాణములుమీవి కావు. మీయిండ్లుమీవి కావు ఇల్లుల్లోఁ ధించునట్టిశ్రమ మాకు లేకుండముందుగా నాపెందోడ్కొనివచ్చి మాకప్పగింతు రేని మీకుబహుమానములిప్పించెద. బ్రాహ్మణులకుమహామహోపాధ్యాయబిరుదంబులిప్పించెద. క్షత్రియులకుఁ వీరకేసరి, నరగండభైరవ, ప్రతిపక్షభయంకరప్రముఖ బిరుదంబుల నిప్పించెద. శూద్రులకు, బ్రశస్తములైన భూములు పన్నులు కట్టకుండ నిప్పించెద. ఇంక నెన్నోయవకారంబుల జేయించెద. చెప్పుడు! వేగము చెప్పుడు!” అని హెచ్చరించు సేనాపతిం జూచి వారై కకంఠ్యముగ నామె తమయూరలేదని చెప్పిరి. “ఏమేమీ! లేదా? ఏయూరను లేక యెందుఁ బోయినది? వియచ్చర లగునచ్చరమచ్చెకంటులు శకుంతలను నెచ్చెలులనడుమనుండి చెచ్చెర నెత్తుకొనిపోయినట్లు లామెను దివ్యాంగనలు తీసికొనిపోయిరా? త్రాచుబామును గరుడుడు తన్నకొనిపోయినట్లు విహంగము లేవీయైన ముక్కునం గఱచుకొని యెత్తుకొని తీసికొనిపోయెనా? మున్ను సీతాదేవిని భూదేవి తనగర్భంబునకు లాగికొనిపోయినట్లు లీమెంగూడఁ గొనిపోయెనా? ఏదోయూర నుండవలెఁ గాని మాయమగునా? ఇంక మీయనంబున ప్రలాపములఁ గట్టిపెట్టి యా

మెం దెచ్చి మాకుఁ గానుకగా నర్పింపుడు. దీనికి మీ రొడంబడ
రేని నే నింతమాత్రముతో మిమ్ము విడిచిపెట్ట. మీమాటలునమ్మి
పోవువాడనుగాను. మీయిండ్లన్నియు శోధించెద. ఆమె కానంబడి
నదా మొదట నామెం దాచినందుకు, మీదుమిక్కిలి దాచి చెప్ప
నందుకు, మాకు, శ్రమ గలిగించినందుకు, మిమ్ము బహుచిత్రవధల
పాలు జేసెద. జాగ్రత్త” యని మిక్కిలిభయపెట్టెను. అప్పుడు విష్ణు
భట్టుసోమయాజి కొండవలె నించుకేనియుఁ జలించక వానికిట్లు విన్న
వించెను—“అయ్యా! గృహములు శోధింతునని, చిత్రవధలపాలు
చేతునని మమ్ము బెదరించవద్దు. మీయిచ్చవచ్చినట్లు శోధించుకొ
నుడు! మా కించుకేనియు భయములేదు. దుష్కార్యములు చేసిన
వారికి భయముండును గాని మా కేమిభయము? ఆమె మాకడ
లేదు. మఱియుక గ్రామమునకు వెళ్ళి వెదకికొనుటమంచిని. లేదా
మమ్మఁ జంపుటయే మీకుఁ బ్రధానమైనపక్షమున నిదిగోనాతల
మీరు కానుకగాఁ దీసికొనుడు.” అని మహాధైర్యముతోఁ బలికిన
యమ్మడునలి పలుకుల నాలకించి వీరవర్మ యచ్చెరువడి “నరే!
నేటికి సాయంకాలమైనదిగదా! రక్తసిక్తాంగముశోమిచాళుక్యవల్ల
భుండ్లస్తమించినట్లై భాస్కరుం డస్తమించుచున్నాడు. రేపుదయ
మున మీగ్రామము శోధించెద. సైనికులారా! ఈయూరినుండి యొ
కపిట్టయైన నీరేయి దాటిపోకుండ నాలుగుమూలల మేటినేగళ్లు వేసి
కొని కనులుమూచుకుండ నలుజాములు కాచికొనియుండుడు. ఈ
నేగళ్ళకుఁ గావలసినపుల్ల మీమిగ్నహములనుండి పురజనులుపంపు
డు!” అనియానతిచ్చెను. గ్రామిణులు వానికడ సెలవుగైకొని
యిండ్లకుఁబోయి తాము స్థిలువవేసికొనియున్న వంటకట్టియల మో
పులుమోపులుగాఁ దెచ్చి సైనికులు బడవేయుమన్నచోట్లఁ బడవై

చిరి. గ్రామవాసులలోఁ గొందఱు భయపడి “మన మూకుపేరేఱుఁ గనియొకానొక ర్తనిమి త్తము మానప్రాణములఁగోలుపోవనేల? అలుబ్ధి లతో నున్నాముగాని సన్యాసులము గాముకదా! చేయలేనిధర్మ ము నమకట్టి సశించుట యేటిపాడి!” యని యధైర్యమునఁ దమ మిత్తులతో ననఁజొచ్చిరి. ధైర్యశాలురగుమిత్తులు వారిమాటలను ఖండించి మొదటఁ జేసినబాసకుఁ గట్టువడి యుండఁదగు ననియుపదేశించిరి. దైవముమీఁద భారమువైచి గ్రామస్థు లారేయి తిన్నగా భుజింపక నిద్రివోవక తోచక యటనుట దిరుగుచుఁ గాలక్షేపము చేయుచుండిరి. సైనికులు వంటకట్టియలతో గ్రామమున నలుదెసల నెగఱువైచి మహోత్సాహముతో నిటునటు దిరుగుచుండిరి. తనకత మున ధర్మాత్ముడగు బ్రాహ్మణోత్తమునకు ముదివేము గ్రామవాసు లకు నేమియూపద మూడునో యని రాజపన్ని కంటిమీఁదఁ గును కులేక డెల్లవాఱినదాఁక బెంగవెట్టుకొనియుండెను.

ఎట్టకేలకుఁ డెల్లవాఱెను. గ్రామవాసులు గుండెలు చేతఁ బట్టుకొనియుండిరి. చలిగాలివలె భయ మెల్లవారిని గడగడ వడఁకించెను. వీరవర్మ సూర్యోదయావంతరమునమేల్కని కాల్యకృత్యములఁ దీర్చుకొని ఫలాహారముచేసి యశ్వాహుఘృడై సైనికులు కత్తులు బల్లెములు వింగ్లు నమ్ములు బూని తనవెంట భయంకరాకారులై రా, గ్రామమంతయు నొక్కసారి తిరిగెను. చిచ్చులపిడుగులవలె నాతఁ డెవ్వరియింటిమీఁదఁబడునో ముందుగా నెవ్వరిగృహము నాశ నముచేయునో యని యెల్లవారు భీతచేతస్కులై యాతనివంకఁ జూచుచుండిరి. దాసరివేసము ముందు దాల్చినసింగఁ డావేసముం దీసి జోదువలెఁ గటారి చేతఁబూని మృదునడుచుచు వీరవర్మకు దారిఁ జూపి విష్ణుభట్టసోమయాజిగృహంబునకుఁ దోడ్కొనిపోయి

యిదే యాగృహమని చెప్పెను. వీరవర్మ గుఱ్ఱము దిగి సోమయాజిం బిలిపించి “నీయింటఁ జాళుకృతరాజవత్ని యున్నట్లు మాకనుమానము గా నున్నది. నీగృహము శోధించెదవ. ఇందుకు నీ వేమందువు?” అనియడిగెను. “మీయిచ్చవచ్చినట్లు శోధింపుడు. మహాధికారము చేతఁబూనినమీవంటిప్రభువులతో నేరింతకన్న నేమి చెప్పగలను? దైవగతి యెట్లో యట్లు సిద్ధించుఁగాక!” యని బ్రాహ్మణుఁ డూర కుండెను. వీరవర్మ పైనికులం గొండఱఁ జొట్కొని మాటుమాటా డక గృహముఁజొచ్చి గదియు దొడ్డియుఁజూచి పిమ్మట వంటయింటి కరిగెను. అత్తఁజీ నాదేవి యచ్చటనే తలుపుచాటున నొదిగి నిలువఁ బెట్టినబంగారుబొమ్మవోలె దల వంచుకొని గోడకుం జేరఁబడియుం డెను. ఆమెలావణ్యము సౌకుమార్యముఁ జూచి వీరవర్మ యచ్చెరు వడి “ఆమెయెవ్వతె?” యని విష్ణుభట్టు నడిగెను. “అయ్యా! ఆమె నాకూఁతురు. ఈనడుమనే యామెభర్త మృతినొందెను. నిండుచూలు దాల్చియున్నది.” యని యతఁడు బదులు చెప్పెను. “పమయ్యా, బ్రాహ్మణుడా! ఈబూటకము లెక్కడ నేర్పితివి? పోతవోసిన పది యాటువన్నె బంగారువంటి శరీరచ్ఛాయ గలిగి కొంచెలిచినను జేరల కుమిఁజీ తమ్మితేకులంబోలుకన్నలు గలిగి మహాదుఃఖనముద్రమున నుండియుఁ దనలావణ్యమును గోల్పోక చూపఱకన్నలకు విందు సేయుచున్న యీయిందువదన నీకూఁతురా? నీచికిలికన్నలకు నీబుట్ట ముక్కునకు నీబడుగుమేనునకు నీదొప్పచెవులకు నీవంకఱటింకరకాళ్ళ కు లోకోత్తరసుందరియైన యిటువంటికూఁతురు జనించె నని నీవు చెప్పినను నమ్మువా రెవ్వరు? మసిబొగ్గులోనుండి మానికము పుట్టఁ గలదా? చాలుచాలు! ఈమెయెవరో నిజము చెప్పు. లేకున్న నిప్పుడే కొఱత నేయించెద.” అని కఠినస్వరముతో నాసేనాపతి మహీనుకుని మందలించెను.

నావుడు విష్ణుభట్టు వీరవర్మబిభీషికలకు వెఱి పితయు తేక
యిట్లుత్తరము జెప్పెను. “అయ్యా! నాయందమునకుఁ జందమునకు
నిట్టి చక్కనిచుక్క పుట్టనంటివి. తల్లింబోలినయాడుబిడ్డ లుండరా?
ఇది నాప్రథమభార్యకూతురు. ఈమె జనియించిన యైదవనాఁడె
యామె స్వర్గస్థురాలయినది. ఈసోమిదమ్మ నారెండవభార్య. ఈమె
వలన నాకు సంతానములేదు. ఈబిడ్డతల్లి మిక్కిలి సుందరాంగి.
ఈమె తల్లినోటనుండి యుట్టిపడిన ట్లున్నది. ఈమెను నామేనల్లున
కిచ్చి వివాహము చేసితిని. అతఁడీనడుగునే కాలధర్మము నొందెను.
చక్కనిపడంతులు రాజకులంబుననే గాని యొందుచోట్ల బుట్టరని
మీయభిప్రాయము కాఁబోలు! మహారాజాంతఃపురములయందే గాక
పేదలగుడిసెలలో సైతము చక్కనివాండు జనియించుచుండును.
చూపులకు విందులు నేయుచు సౌరభంబుల దెనల వెఱిజల్లెడుమనో
హరపుష్పములు ప్రమదావనంబులయందే గాక మహాబ్రహ్మయందు
ను జనించుచుండును. మేను పులకరింపఁ జేయుమందమారుతములు
పుడమిఁజేడులమేడలనేగాక పేదలయాకుటిండ్లకడ సయితము వీచు
చుండును. మసిబొగ్గునందు మానికములు పుట్టునో లేదో నేనెఱుఁ
గను గాని యారెండును నొక్కజాతిపదార్థమే యని శాస్త్రవేత్తలు
చెప్పుదురు. పదియాఱువన్నెపసిఁడి మంటిలోఁ బాడమును. నేత్ర
పర్వముజేయుతామరఘవ్వు బురదలోఁబుట్టును. ప్రపంచమునందలి
వైచిత్ర్యములు వర్ణనాతీతములు. చంద్రవంశపురాజులకువంశక్తులు
యిన దండితారాతి యయాతి బ్రాహ్మణులలో శుక్రాచార్యునిసందన
యగు దేవయానిని వలచి యామెను వివాహమాడుట యిర్వరముయి
నను భార్గవునియనుమతంబు వడసి చేపట్టెను. అనేకవిలాసినిసమన్విత
డయినయారాజును బ్రాహ్మణకన్యయేసుమీ వలపించినది. అదియునుఁ
గాక త్రిలోకాధినాథుడయిన దేవేంద్రుని వలపుమున్నటిలో ముంచి

తనయింటికోడిం జేసి కూయించిన , దెవ్వతెయో యెఱుంగుదువా
 పరమ ఛాందసుఁ డయిన గౌతముని భార్య యహల్య బ్రాహ్మణకన్య
 చక్కఁడనము రాచవారి కాణాచి గారు. అదియెల్లవారలకు సామా
 న్యమైన సాత్తు. అనాథ యయిన యీ బాలిక నాగారాజు కూతురు రగు
 నో కాదో యని నీకు సందియ మున్న పక్షమున గ్రామీణులందఱుం
 బిలిచి యడుగుము. దుస్సహమయిన సీసపవైధవ్యభేదమున మఱుఁ
 గుచున్న యీ బిడ్డను నీవంటిలో కజ్జఁడు కర్ణకఠోరము లైన యీ
 పలుకులతో నొప్పించుట పాడిగాను నేను పరమ ఛాందసుఁ డగు
 బ్రాహ్మణుడను. ఆమె యనాథ; చూలాలు. కావున నిట్టిదయ
 నీయుల మయిన మమ్ము బాధింపక వెడలి పోవచ్చు.”

అప్పులుకులు వినినతోడనే వీరవర్ధమనంబున సందియముతోఁ
 చెన. సాహసించి యే కార్యము జేయఁగూడ ననియు, నవినేక మనే
 కాపదల కాన్పడ మనియు నతనికిం దట్టెను. అప్పుడు బ్రాహ్మ
 ణుడు చెప్పిన ప్రకార మాతఁడు గ్రామవాసులం బిలిపించి యాబా
 లిక యెవ్వరని వారి నందఱు నడిగెను. వారందఱు నైకకంఠ్యముగా
 ‘నీకు మా సోమయాజి కూతురే’ యని పలికిరి అప్పటికిని వానికి
 సందియము దీరమి విష్ణుభట్టుం జూచి యిట్లనియె. “అర్యా! ఈమె
 నీ కూతు రయిన పక్షమున నామెచేతి నీరు నీవు త్రావుము. అప్పుడు
 నా సంశయ విచ్ఛేద మగును.” అనవుడు బ్రాహ్మణుడు సంతోష
 ముతో “నాయనా! నా కూతురుచేతి నీరు ద్రాగుటకు నాకు సంశయ
 మేముండును!” అని రాజపత్నిం జూచి “బిడ్డా! ఆపంచపాత్రతో
 మంచినీర్థము దెచ్చి నాకిమ్ము” అని యానతి చెప్పెను. అనన్తకుం దగి
 నట్లు నడచుకొనిన గాని కార్యసిద్ధి గాదని దేశకాలంబుల నెఱిగిన
 యాదేవి తమకామే స్వకాంతముతో విష్ణుభట్టుచకుఁ బాసియంబులు
 తెచ్చి యుచ్చెను. బ్రాహ్మణుడు తనలో “బరమేశ్వరా! ద్వితీయ

వర్ణంబునం బుట్టినయీ బాలికచేతినీరు నేను ధర్మకార్యార్థము యావ
ద్ధర్మముగా గ్రహించుచున్నాఁడఁ గావున నే నిందు దోషంబు గావించిన
నీవ తుమింపవలయు. ఉపస్థి యనుబ్రాహ్మణుఁడు పేరాఁకలిచే
బీడింపఁబడి మాలవానికడనుండి గుగ్గిళ్ళుదిని ప్రాణంబు నిలుపుకొ
నియె నని యుపనిషత్తులలో వర్ణింపఁబడియున్నది. అట్లు చేసినను
నతఁడు తనబ్రాహ్మణత్వమును గోల్పోవలేదు. అటు నాకును నెట్టి
వెలితియు గలుగకపోవుఁగాక!” యని ప్రార్థనముజేసి యామెచేతి
పంచపాత్ర నందుకొని యానీరు గవగడ దా)వెను.

దానితో వీరవర్మనేందియము దీరెను. “ఈపని చాలునా,
మఱియేమయినదృష్టాంతరము కావలెనా?” యని విష్ణుభట్టు వెండియు
వీరవర్మ నడిగెను. “అయ్యా! చాలు, చాలు! నాసందియములు తీరి
పోయినవి. ఆమె తీర్తియాలగన యయినపక్షమున ననేకకృతువులు
చేసిననీవంటి ఛాందసుఁడు కోటివరాలిచ్చినను నామెచేతినీరు ద్రావఁడు
నిష్టాగరిష్టుఁడయిన బ్రాహ్మణశ్రేష్టుఁడు ప్రాణత్యాగమున కయిన
నొడంబడునుగాని స్వధర్మత్యాగమునకు సమ్మతంపఁడు ఈమె నీ
కూతురే యని నా కిప్పుడు నమ్మిక కలిగినది. అనూచానుఁడవు,
పరమపూజ్యుఁడవు. నిర్మలినచరతుఁడవు నయిననిన్ను నే నవివేకం
బున ముసుముందు దూలనాడితిని. మేము పరులకు శరీరంబుల నమ్ము
కొన్న సేవకులము. కావున మోఁధర్మము నిర్వర్తించునప్పుడు నిల్కిరో
క్తుల నాడవలసివచ్చును. అందుకు నన్ను మీరు తిమియింతురుగాక!
నా కింకి సెల వొనంగుఁడు. ఇదే మీకు సమస్కారము.” అని
శాంతముతోఁ బలికి బ్రాహ్మణునకు పినతులుచేసి సపరివారముగా
నాయూరు విడిచి పోయెను. ఆతనితోడనే గ్రామిణుల భయము
పోయెను! చాలుక్యరాజపత్ని కి చిగులు దీరెను. విష్ణుభట్టువిచార
మడఁగెను. సోమిదమ్మ సుముఖి యయ్యెను. గ్రామిణు లందఱు

విష్ణుభట్టుమొక్క యుదారభావమును, సమయస్ఫూర్తిని, ధర్మపరతను వేయి శైలిగలుగు గొనియాడిరి. అమాత్యుడు విష్ణుభట్టునకు సత్కరించి కొంగరించుకొని చేతులు పట్టుకొని “స్వామీ! చాళుక్యపంశము మురల నిలిపితిరి. మీయాదార్యము శ్లోఘాసాత్రము. పోమఛాంకినుడ్డవైన స్వయండు క్షత్రియులయందుఁగూడ మృగ్యంబగు ధైర్యక్షేత్ర కౌశురమున్నది. ఇంక మేమెల్ల బ్రతికితిమి” యని బహువిధముల బ్రశంసించెను.

రాజపత్ని సోమయాజయెడ, సోమిడమ్మయెడ నింతింత యనరానిభక్తి గలిగి తనకృతజ్ఞతం దెలిపి తనమెడలోనున్న వెలలేని ముత్యాలహారము దీసి విష్ణుభట్టుకంఠమునం బడ్డవైచి యది స్వీకరింపుమని కోరెను. విష్ణుభట్టు దానిం దీసి మరల నామెమెడలోనెవైచి “తల్లీ! ఈహారమునకు నాకంఠము తావు కాదు. నాకంఠములో నుండినది చిలుకకొయ్యకుఁ దగిలించినట్లే శోభావిహీనమై యుండును. ఏనస్తు వెక్కడనుండవలెనో యక్కడనే యుండవలెను. సానభ్రాంతముచేతఁ గొన్ని యార్థములు శోభింపవు. మాకు స్ఫటికాక్ష సూత్రములు రుద్రాక్షమాలికలు ధరింపదగినవి. ఇది గాక యీ బహుమాన మందుకొనుటకు నేను నీకుఁ జేసినమహోపకారములేదు. నీకు గాచుటలో నేను మానవధర్మమునే నిర్వర్తించితిని. అందుచే నేనెట్టి పారితోషింబునకుం దగను.” అని యామెవేడుకోలు నిరాకరించెను. బ్రాహ్మణోత్తముని నిస్సృహతకు యోగ్యతకు రాజపత్ని యాచి యట్టిబ్రాహ్మణోత్తము లక్కడక్కడ నుండుట చేతనే భరితఖిలము లొకటైన బ్రసిద్ధిగాంచె నని తనలో ననుకొని మిమ్మాతొయనకు నపస్కరించి యూరకుండెను.

విష్ణుభట్టు పంపాడయ్య రాజపత్నికి, మంత్రికి, బరివారమునకుఁ గానలసినభోజనంబార్థములన్నియు నెట్లో సమకూర్చుచుం

జెను. అది చూచి యాదేవి విచారపడి మంత్రింబిలిచి యిట్లనియె—
 “అయ్యా! సోమయాజింజూడ నా కెంతయు జాలి గలుగుచున్నది. ఆయన కడు పేగ వాడు ఆలుమగండు గలిసి వా రిద్దరే యున్నారు. నేను, నాపరివారముతోఁ గలిసి పెక్కండ్రున్నాము. ఇద్దరుగలకుటుంబమే భరియించుకొనుటకుఁ గష్టపడుచున్న యామహాత్మునిపై మన భారముగూడ వయిచి కురింగఁదీయుట దర్శముగాదు. మన కీజోయలతోఁ బనిలేదు. పరిజనులతో నంతకన్న బనిలేదు. వారిని వారివారి యిండ్లకుం బనువుము. నీవును నీనికొత్తచై పరితపించుచున్న నీయాయుబిడ్డలకడ కరిగి సుఖింపుము. నాకొఱకై యీవఱకుఁ బడినచిత్తక్షోభము దేహశ్రమయుం జాలును. ఎంతకాల మీమందభాగ్యురాలికొఱకై నీయాయుబిడ్డల వియోగదుఃఖముపాలు చేసెదవు? ఎంతకాల మీయదృష్టహీనురాలికొఱకు సంసారసుఖములకుఁ బాసి మేను గాసి జెందించెదవు? ఎంతకాలము నాకొఱకు మర్భరమైన విదేశవాళము సలిపెదవు? నాకెంతమేలు చేయవలయునో యంతమేలు చేసితివి. చేరువనున్నవట్టణమునకు నాముత్యాలహారముం గొనిపోయి విక్రయించి యీజోయలకు నీపరిజనులకుఁ దలకొకనాలుఁగుపఱహల చొప్పున నిచ్చి పంపుము. వారు నానిమిత్తము మిక్కిలి శ్రమపడి నందుకుఁ బ్రస్తుతావస్థలో నింతకన్న నెక్కువబహుమానము నొసంగఁజాల. తక్కినసొమ్ము దారిబత్తెమునకు నీవు గ్రహింపుము.”

అని రాజపత్ని యానతిచ్చుటయు సమాత్యుండు విచారముతో నిట్లనియె—“తల్లీ! ఇతరప్రేమ లన్నియు దేశభక్తికి రాజభక్తికి దీసి పోవును. రాజసొమ్ము చిరకాలము దిని సమయమువచ్చినప్పు డాతని కొఱకు, నాతనియాయుబిడ్డల కొఱకుఁ బ్రాణముల నొసంగక మేను దాచుకొనువాడు పరమనీచుడు. సజ్జగన్వర్తితుండు. వాఁడుభయలోకములకుం జెడును. నాయాయుబిడ్డలం జూడవలె నని నాకు లేదు. అ

యినను మీయాజ్ఞ నుల్లంఘింపఁగూఢదు గావున నేనొక్కపనిచేసెద. నాకుటుంబమునుదేచ్చి యాయూర నెకాపురముపెట్టెద. మీరు సుఖప్రస వమగువఱకు నిందుండెద. కుమారుఁడు గలిగెనా యతఁడు యుక్తవ యస్కుండగువఱకు నిందే యుండెద. కుమారిక పొడమైనా యాపె సంపాప్తయశావసయై తగినవఱని జెట్టపట్టువరకు నిందేయుండెద. నాకుఁగల భూములమీఁద నచ్చుధాన్యమునా కుటుంబపోషణమునకు సరిపోవును. అవి తెచ్చుకొని యిందేతిని యిందేయుండి మీపాదసే వయు దైవానుగ్రహమున్న పక్షమున హరిని రాజసేవయుఁజేసెద. ఇందుకు మీరు సెలవొనంగఁజలయు." అని వేఁడుకొన వానివిన్నప ము నామె విష్ణుభట్టసోమయాజి కెఱిగించి యతని సమ్మతిబడసి యమాత్యుఁడు సకుటుంబముగా నందుండుట కంగీకరించెను.

అనంతర మతఁడు ముత్యాలహారముగైకొని రాజపత్నీకంఠా భరణమును గాలవై పరీత్యమునఁ దనచేతితో సమ్మవలసివచ్చినందుకు విషాదమునొంది దాపుననున్న యొకపట్టణంబునకుం జని రత్నపరీ తొనిపులులగు బేహారుల కది చూపి తగినవెలకు విక్రయించి యా మొల్లంబు దేచ్చి యామె యాజ్ఞాప్రకారము సేవకులకుఁ బారితోషికము లొనగి రాజపత్నీజాడ లెవ్వరికిం దెలి యనీయవల దని నొక్కచెప్పి ప్రమాణములు చేయించి వారివారి నివాసముల కంపెను. ఆమఱునాఁడు తానను దేవికడ సెలవుగైకొని యామెను పలు తెఱంగుల విష్ణుభట్టునకు సోమిదమ్మకు సప్పగించి బైలుదేరి రహస్యముగ రాజధానికరిగి పరాక్రాంతమైన యాపట్టణ ముం నూచి దుఃఖించి యర్ధరాత్రమునఁ దనకుటుంబమును వెంటఁ బెట్టుకొని యూరుదాఁటి మెల్ల మెల్లగఁ బయనములుచేసి ముదివేము జేరెను. ఆతఁడు రాకమునుపె విష్ణుభట్లకయిల్లుసిద్ధముచేసి సకుటుం బముగా నతని నందుఁ బ్రవేశపెట్టెను. అనుదినము సయ్యమాత్యుఁడు

బ్రాహ్మణునియింటి కరిగి రాజపత్నిని దర్శించుచుండును. ఆతని భార్యయుం బిడ్డలుగూడ రాజపత్నిని బహువిధముల నేవించుచుండిరి. ఆదేవియుఁ దనవలన బ్రాహ్మణునకు నెట్టివ్యయము లేకుండఁదనఁచిన్నిచిన్నివస్తువుల విక్రయింపఁబనిచి యాసామ్ముతోఁ దనకుఁ గావలసినపదార్థములఁ దెప్పించుకొనుచుఁ గాలక్షేపముచేయుచుండెను.

రాజపత్నికీ గృహకృమంబున నెలలు నిండెను. గర్భభార మధికమయ్యెను. ఒకశుభముహూర్తంబున నామె ప్రిసవించెను. అతి సుందరుఁ డగుకుమారుఁడు జనియిఁ చెను. వానిమేనీకాంతులతో గదియెల్ల వెలుఁగఁజొచ్చెను. పుట్టినప్పుడేవిష్ణుభట్టు నుద్దేశించి కావుకావు మని వేడుచున్నాఁడోయన్నట్లు కావుకావు మని మనోహరస్వరముతో నేడ్చెను. సోమిదమ్మ శ్రీధ్రాభక్తులతో నేడవనాటివఱకు నెన్ని మృకథజెప్పి బాలారిష్టదోషములు గలుగకుండఁబ్రయత్నించి పథ్య పానములు సరిగ నడిపెను. పురుడు సలక్షణముగా వెళ్ళెను. మహారాజుగారు జీవించియున్న పక్షమున నఖండవైభవముతోఁ బుత్రోత్సవము జరిగించి జాతకరణనామకరణములు మిక్కిలి యెక్కువసంతోషముతో జరిగియుండు ననియు వారు లేకపోవుటచే నది పేదరాలి పురుడువలె జరుగుచున్నదనియు రాజపత్ని మిక్కిలి విచారించెను. విష్ణుభట్టు పదునొకండవదినమున బాలింతరాలిని స్నానముచేయించి బాలకునకు తుత్రియకుమారోచితమయినజాతకరణము జేసి యామె యిష్టమువచ్చినపేరు పెట్టుకొమ్మని చెప్పెను. అప్పు డాదేవి యిట్లనియె “తండ్రీ! యీబాలకుఁడు నీకతంబున బ్రలికినాఁడు. వానికిని నాకును నీవ పాఠిణప్రదాతవు. కావున నీపేరే పెట్టవలె నని నానంకల్పము.” అని తనయభిప్రాయము దెల్పినయాదేవికి సోమయాజి యిట్లనియె. “బిడ్డా! నేను పేదవాఁడను అనానుకుఁడను నాపేరు పెట్టనేల? నీతండ్రి పేరో బాలకునితాతపేరో మఱి యేదేవునిపేరో పెట్టము నావంటి

యనామకునిపేరు పెట్టినందువలన నేమి ప్రయోజనము? విక్రమ శాలురగుబాలురకుఁ బిఱికివంద లగుబ్రాహ్మణులపేరు పెట్టఁ గూడదు.

అది విని రాజవత్స వెండియు నిట్లనియె “తండ్రీ! నీవు పిఱికి పందవు గావు. మహాధీరుడవు శూరుడవు. ఖడ్గము చేతఁబూని పగతుఁ జని పేరువెట్టి మనుష్యుల సంహరించినవాడే శూరుఁడుగాఁడు ఇండ్లు కాల్చి నరుల హింసించి గ్రామముల దోచుకొన్నంతమాత్ర ముచేత మనుష్యుఁడు శూరుఁడు గాఁడు. నీకున్న శూరత్వ మెవరికిని లేదు. ఎంతోమహాపద రాఁదలఁచుకొన్నను దానిని నిర్భయముగాఁ దలయొగ్గి నన్ను నీకడుపులోఁ బెట్టుకొని కాపాడితివి. మే మెందఱు నో వేఁడుకొంటిమిగాని ధైర్యము చాలక వారు మమ్ము తమయూరు నుండి పాఱఁదొలిరి. కావున నీవంటిశూరులు మహాతేజశ్శాలుర మని విజ్ఞప్తుఁగురాజులకన్న సభికులు ప్రశంసనీయులు. ఈవిషయమున నామనవి నాలకించి నాముద్దు సెల్లింపుము. ఈశిశువు నీవలనబ్రతికెం గావున విష్ణువర్ధనుఁ డనిపేరువెట్టెదను. వానినామమున నీనామముకలిసి యుండవలయును. విష్ణుభట్టుచే వృద్ధి నొందినవాఁడు విష్ణువర్ధనుఁడు. ఇది నాకృతజ్ఞ తాసూచకము. ఈసూచన వీనినామమందేగాదు. దైవా నుగ్రహమున వీఁడు బ్రతికి బాగుండెనా నీవుచేసినమహోపకారము తరతరంబులకు జ్ఞాపకముండునట్లు వీనివంశస్థు లందఱు విష్ణువర్ధనుఁ డనుచిరుదు గ్రహింతురుగాక! ఇదిమాతృశాసనము. మహాపతివ్రతా శాసనము. ఇది కృతజ్ఞ తాప్రేరితము. ఇది తత్కారణమున నవిలంఘనీ యము. అనాధనై యగతికనై నేఁడు నే నీతాటియాకులయింటిలోఁ గూర్చుండి చేసిన యాశాసనము నాకుమారుఁడు వానికుమారులు వారికుమారులు వారిమనుసులు మాణిక్యకిరీటములకన్న మున్నుగాఁ దమశేరంబుల దాల్చి మన్నింతురుగాక! అట్లు మన్నింపరేని యాది.

మమాతనై ననేను వ్యర్థప్రతిజ్ఞనగుదును. చాళుక్యవంశము పరిపంచము
న్నంతకాలము తద్వంశస్థులగు రాజు లందఱు విష్ణువర్ధనులె యగుదురు
గాక! ఇతరనామములు వారికెన్ని యున్నను నితరభిరుదములెన్నియు
న్నను విష్ణువర్ధనసంజ్ఞ వారికుండితీరవలయు. తండ్రి! నీవునావలనలవమైన
ధనము గ్రహింప నైతివి. నేను నీ కేయపకారము జేయఁజాలను.
నీవు నా కనేకోపకారములు చేసితివి. నీవేరు వెట్టుకొనునట్టివరము
గూడ నిచ్చి యీమామహాపకారముగూడ జేయుము. ఈతఁడు విష్ణు
వర్ధననామధేయఁ డగుఁగాక!" అని యామహాత్మునకు ముమ్మాట
పడితఱి. ఇము జేసి చేతులు జోడించి నెన్నుదురు వానియడుగుదమ్ముల
సోకునట్లు నమస్కరించెను. మనస్సు నీరయిపోవ బ్రాహ్మణుఁడు
బాష్పపూరితనేత్రుఁడై రాజపత్నిని పాదములపైనుండి లేవదీయు
మని సోమిదమ్మతో జెప్పి యామెయట్లు నేయ బిడ్డా! నీ కింతయు
త్సాహమున్నప్పుడు నేనది నివారింపఁజాల! నీయిచ్చవచ్చినట్లు నేయు
ము" అని వానికి విష్ణువర్ధనుఁ డని పేరుపెట్టెను.

బాలుఁడు శుక్లపక్షచంద్రుఁడువలె గ్రహమకృమమున వృద్ధి
సొందఁజొచ్చెను. మూడవనెలలో జిటునవ్వులు మొలకలెత్తెను.
నాల్గవమాసమున జూపులు నిలుకడగాంచెను. ఆఱవమాసమున
దంతములు పొడసూపెను. ఏడవమాసమున విడ్డెములు చేయసాగెను.
అనంతర మన్నప్రాశము జరిగెను. పదిమాసములు నిండునప్పటికి
బాలకుఁడు తప్పటడుగులిడనారంభించి పదునొకండవమాసమున నడ
చెను. తొమ్మిదవనెలనుండి చిన్నచిన్నచూటలు నేర్చి సంవత్సరము
దాటఁగానే చిలుకపలుకులు వలుకఁజొచ్చెను. ఎక్కెరకన్న దీయ
నయినయప్పలుకులు విని విచారాంధకారమును దొలగించు నా
చిటునవ్వువెన్నెలలు జూచి యానందించుభాగ్యము మహారాజునకు
లేకపోయెనని యామె పలునూలు విచారించి యిరువురూనందము
దానేయునుభవింపఁజొచ్చెను. బాలకుఁడు సోమయాజిని దా...

యనియు సోమిడమ్మ నవ్వు యనుచుఁ బిలుచుచు బిడ్డలు లేకతపించుచున్నవారిసంసారమునకు వికాసము గలిగించెను. కాలక్రమంబున బాలకుఁ డైదేండ్లవాఁ డయ్యెను. సోమయాజి వాని కక్ష రాభ్యాసముజేసి చదువుచెప్ప నారంభించెను. అక్కమారుఁడు కుశాగ్రబుద్ధియై గురువుపదేశించినదంతయు త్తణములో గ్రహించి తల్లికి మహాసంఘము గలిగించెను. ఆయూరిన్ వారిం గనిపెట్టుకొనియున్న యమాత్యుఁడు బాలకునకు త్తట్రీయకుమారులం జతగాఁగూర్చి విల్లు మొదలగుశస్త్రములయందు వానిచేతఁ గ్రీతమచేయించెను. శాస్త్రవిద్యలయం దెంతయభిరుచి 'యాతనికిఁ గలిగెనో' శస్త్రవిద్యయందు సంతటియభిరుచియే వానికి జనించెను. పదియాతేండ్లప్రాయము వచ్చునప్పటి కతఁడు శాస్త్రములయందు, ధనుర్వేదమునందు, మిక్కిలి నేర్పరియై యెల్లవారలచేత మెప్పు వడయఁజూచెను. ఆయూరిలోను జుట్టుపక్కలనున్న రాజకుమారులను శూద్రబాలకులను వెంటఁబెట్టుకొని ఘాతుకమృగంబుల వేటాడిచంపి గ్రామంబులపైఁ బడి దోచుకొనుబాదిపోటులను దారులుగొట్టుదొంగలను నిరోధించి వధియించి యాప్రాంతము నిష్కంఠకముగఁ జేసెను. ఆబలంగమునే క్రమక్రమముగ నధికముజేసి తానువసియించుప్రాంతమునకుఁ దానె రాజై క్రమక్రమంబునఁ బెచ్చుపెత్తిగి విజయంబుపైవిజయంబునొంది కోటపై కోట నాక్రమించి యదృష్టముపై నదృష్టము కలిసి రామహస్తైస్యముం గూర్చుకొనియెను.

కటకేశ్వరుఁడు కన్నుదెఱచి వానిం దండ్రించుటకు మహాసేనాసమేతుఁడై వచ్చెను. నవయౌవనోద్దీప్తితుఁ డైనవిష్ణువర్ధననకును జరమావస్థలోనున్న కటకేశ్వరునకును మహాసంగ్రామము జరిగెను. విష్ణువర్ధనఁడు తన జనకునిం గడతేర్చి దేశమంతను మంగలంబునం బెట్టి వేదవైతతంత్రంబుల గల కేశ్వరుని రణముఖంబున స్వహస్తముతో జయించి పిఠాగ్రము దీర్చి కృతకృత్యుఁ డయ్యెను. కృష్ణా